

THE
SIDDHANTA KAUMUDI

OF

BHATTOJI DIKSHITA,

EDITED AND TRANSLATED INTO ENGLISH

BY

SRISA CHANDRA VASU,

AND

VÂMAN DÂS VASU

Vol II, Part II.

(VERBS.)

PUBLISHED BY
THE PANINI OFFICE, BHUVANESHWARI ASHRAM
ALLAHABAD

PRINTED AT THE UPPER INDIA PRESS, ALLAHABAD

1907.

All rights reserved

FORE WORD.

This part contains the Kridanta affixes, or those affixes which are applied directly to roots in order to form substantives. In addition to the affixes given in Paṇini's Grammar, it contains some 800 sūtras relating to the Unādi affixes. This portion is complete in itself and may be studied separately from the rest of the book.

•

• • •

1st January, 1907

S. C. V.

B. D. V.

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ.

VOLUME II.

PART II.

अथकृदन्तप्रकरणम्

THE KRIDANTA AFFIXES.

CHAPTER I.

२८२९ । धातोः । ३ । १ । ९१ ।

या वृत्तीपवनाहोरपिकारोऽयम् । 'तलोपपद'ग्रहणीत्यम् (७८१) । 'कृदन्तिह' (१७३) ।

2829 As far as the end of the Third Book reckoning from the present aphorism, the affixes treated of are to be understood as coming after some verbal root.

This is an Adhikāra Sūtra. All these verbal affixes are broadly divided into two parts कृन् and कृत्व affixes which will be described later on.

Here we must again repeat the two sūtras that follow it in the Aṣṭādhyāyī, namely, III. 1. 92. S. 781, and III. 1. 93. S. 374.

२८ २९ । क । तलोपपद'ग्रहणीत्यम् ॥ ३ । १ । ९२ ॥

2829A. Here a word exhibited in the locative case is called an upapada or a dependant word.

२८ २९ । ख । कृदन्तिह ॥ ३ । १ । ९३ ॥

2829B. Any affix except तिन्, is called kṛit.

२८३० । या सरूपोऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ९४ ।

यस्मिन्पदम् । यस्मिन्पदार्थपिकारोऽयम् । यस्मिन्पदार्थवत्तुल्यस्य बाधकोऽपि स्यात्संज्ञाविभागे चत विना ।

2830 In this portion of the sūtras, in which there is a reference to verbal roots, an affix which is calculated to debar a general one, not being of the same form, optionally debars it; but not so in the case of feminine affixes (III. 3. 94, &c)

Note—Thus the affixes एवल् and वृच् (III. 1 133) are general affixes applicable to all roots in forming nouns of agency, and the sūtra III 1 133 which ordains these affixes is an *ulsarga* or a general rule, while the sūtra III 1 135 ordaining the affix क after verbs having a penultimate इन् vowel, and the roots घा मी and कृ is an *apavāda* or a special aphorism. In the latter case therefore optionally we may have the affixes एवल् and वृच् also. Thus विच् is a root that has a penultimate इ belonging to the *pratyāhāra* इन्, and therefore, in forming the noun of agency from it, the affix क will have to be applied by rule 135 of this chapter already mentioned, thus विच् + क = विच् + क = विचिक्, but this special rule, however, does not debar the operation of the general rule, and we have optionally विचिक् + एवल् = विचिक्का, and विचिक् + वृच् = विचिक् नोम. sing. विचिक्ता

२८३१ । कृत्याः । ३ । १ । ८५ ।

अधिकारीय एवुलः प्राक् ।

2831. From this aphorism, as far as the aphorism एवल् वृचो (III 1. 133), all the affixes treated, will get the name of *Kṛitya*

This defines the class of affixes known as *kṛitya*, a subdivision of *kṛit* affixes. These are certain affixes like लप्, अनीय, &c, which may be treated as declinable verbal termination (III 4 70). The word formed by them may be called *Pas* i.e. Potential Participles or Future Passive Participles,

२८३२ । कर्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७

कृत्यत्पदः कर्तरि स्वादिति प्राप्ते ।

2832. The affixes called 'Kṛit' are used in the sense of agent

The words formed by *kṛit* affixes have the sense of agency. When no other special sense has been assigned to them by any rule, then this rule will apply, and fix the force of the affix. This rule will not therefore apply to *kṛit* affixes like एवल् (III 2 5 and 6) to which a special sense has been assigned but affixes like एवल् and वृच् &c, (III 1 133). Thus कारकः means a 'doer', कर्ता 'an agent', कन्दनः 'one who causes happiness', घाती 'who seizes', पचः 'who cooks'

The following sūtra, however, makes an exception to this general sense of *kṛit* affixes.

२८३३ । तपोरेय कृत्यक्तरलयाः । ३ । ४ । ७७ ।

कृते वाचकत्वं तपोरेय एव ।

2833. The affixes called 'kṛitya' and the affix 'kṛta' and those that have the sense of 'khal', have only these last two senses, namely, an action and an object, (*bhāva* and *karma*).

When karma or object is denoted by these affixes we have the example *धर्म्या* or *धर्मादीनां धर्मस्तवया*. The dharma must be acquired by thee. Here the affixes have a Passive designation

Vart—The affix *वस्यत्* when coming after the verb *वस* 'to dwell' in marking the agent is treated as if it had an indicatory *च*. The force of *च* is to cause *vriddhi*. Thus *वस + वस्यत् = वास्तव्यः* a dweller. Here the word is in the masculine gender as the force of the affix is that of the agent and not as it generally has that of an act or object (III 4 70).

Vart—The affix *केलित्* should be enumerated in addition to those already enumerated in this aphorism. Thus *पकेलित्वा पापाः* 'kidney beans fit to be cooked', *विदेलित्वा वरताः* 'the woods are apt to be split &c fragile'. This affix is to be employed when it is intended to express an object alone (&c in the passive sense) and cannot be employed like those enumerated above to denote also the action. The author of *Kāśikā* says that the affix is used in the Reflexive sense (*karma kartari*). But this is opposed to the *Bhāṣya*.

२८३५ । कृत्यच् । ८ । ४ । २८ ।

उपसर्गस्वर्गादिनिष्ठात्परत्वेना च उपसर्गस्य कृत्यस्यैव नस्य पाच क्वात् । प्रवालीयच् । अचः ।
जिह् । मन्त्रः । "निर्विषययोपसर्गस्यानच्" । अचः परत्वाभावात्प्रकारेण व्यवधानाच्चाप्राप्ते
वचनम् । परत्वेवचनम् । पूर्वस्य कृत्यत् । निर्विषयः ।

2835 The *च्* of a Kṛitaffix, preceded by a vowel, is changed into *च* when it follows an alterant *upasarga*

The following are the specific Kṛit affixes in which this change takes place—*अच* (इ) *नाच* (ईर्णच् &c VII 2 82) *अलीय* (III 1 96) *अनि* (III 3 111) *हनि* (निनि III 2 78 &c) and the substitutes of *निष्ठा* (VIII 2 42)

Thus

अचः प्रवाचच् परिव्राचच् प्रवाचच् परिव्राचच् ॥ नाचः प्रवाचनाच् परिव्राचनाच् ॥
अलीय प्रवालीयच् परिव्रालीयच् ॥ अनि अमनाचि, अचपरिवाचि ॥
हनि प्रवायिन् प्रवायिणी परिव्रायिन् परिव्रायिणी
निष्ठादिभः प्रहीणः परिहीणः प्रहीणवान् परिहीणवान् ॥ Long ई by VI 4 66

Why do we say *अचः* preceded by a vowel? Observe *मन्त्रः* the Nishthā of *मन्त्र* ॥ It is thus formed *मन् + त्र = मन् + त्र = मन् + त्र* (VII 2 45 the root *मन्* is read as *मन्* *मन्* *मन्* in the dhātuplitha having an indicatory *चो* thus giving scope to the rule) *मन् + त्र = मन् + त्र* (The *च* substitution being considered asiddha the *च* of *माच्* is elided by VIII 2 29 and then there is gutturalisation by VIII 2 30) = *मन्त्रः* ॥

Vart—The word *निर्विषयः* should be enumerated in this place. As *निर्विषयः* *उपसर्गः* ॥ *निर्विषयः* *उपसर्गः* ॥ Here the *च* does not come after a vowel but after *च्* of *जिह्* and so the rule would not have applied to it. This *vartika*

makes the rule applicable to this as also. Thus निर्विद् + त = निर्विद् + न (VIII 2 42 S 3016) = निर्विद् + ञ = निर्विद्यः ॥ The द् is changed also to ञ ॥

२८३६ । शेषिभाषा । ८ । ४ । ३० ।

उपसर्गद्वयान्निमित्तात्परस्य वयन्ताद्विहितोऽयः कृतस्यस्य नस्य षो वा स्यात् । प्रयापणीयम् प्रयापनीयम् । 'विहितवियेषणम्' किम् । वका व्यवधाने यथा स्यात् । प्रयाप्यनाञ् परम् । एतत्वे 'दुर् उपसर्गत्वे' न 'हृत्पुषतम्' । दुर्वापनम् । दुर्वापनम् ।

2836 The द् of a Krit-affix ordained after a causative verb (वयन्त), is optionally changed to ञ् when it comes after an alterant upasarga.

Thus प्रयापयन् or प्रयापयन्, परिवारयन् or परिवारयन्, प्रयाप्यनाञ् or प्रयाप्यनाञ्, प्रयापणीय or प्रयापणीय, चप्रयापयिः or चप्रयापयिः, प्रयापयिषी or प्रयापयिषी ॥

Why have we used the word विहित 'ordained' in explaining the sūtra ? Because the change takes place, even where the कृन् affix does not follow directly after the affix चि but where a third affix such as वक् intervenes. As प्रयाप्यनाञ् परम् ॥ The चि being in the ablative, under the ordinary rule of interpretation (I 1 72), the krit affix should come immediately after चि. For the purposes of causing the change of न् to ञ्, the word दुर् is not considered to be an upasarga. This has already been taught before, (see vārtika under VIII 4, 16 S 2231) Thus दुर्वापनम् or दुर्वापनम् ॥

२८३७ । हलश्चेजुपधात् । ८ । ४ । ३१ ।

हलादेरिजुपधात्कृन्तायाच परस्य षो वा स्यात् । प्रकोपणीयम्-प्रकोपणीयम् । 'हलः' किम् । मोहणीयम् । 'इजुपधात्' किम् । प्रवपणीयम् ।

2837 A krit affix, coming after a verb, which begins with a consonant and has a penultimate दच् vowel, changes optionally its द् which is preceded by a vowel, into ञ्, when it comes after an alterant upasarga.

The phrase 'कृतस्य' is understood here. Thus प्रकोपणीयम् or प्रकोपणीयम्, परि कोपयन् or परिकोपयन् ॥

Why do we say हल. 'beginning with a consonant'? Observe मूहणीयम्, and मोहणीयम्, where the change is obligatory, under VIII. 4 29. These are from मूह वेष्टायाम् and मूह वितर्के ॥

Why do we say इजुपधात् 'having a penultimate दच् vowel'? Observe प्रवपणीयम् and पत्तिवपणम्, no option.

Note —The word हलः in the sūtra should be interpreted as हलादेः, and not as ordinarily "after what ends in हल" ॥ For an इजुपधा verb implies that it ends with a consonant, and so the employment of the word हलः in the text would have been useless had it meant हलन्त्याम् ॥

२८३८ । इजादेः सनुमः । ८ । ४ । ३२ ।

उनुमयेद्वयति तर्हि इजादेर्हसन्ताद्विहितो यः कृतस्त्वस्यैव । मेद्वलीयम् । 'इजादेः' विम् ।
'नगिसमर्थे' । मन्त्रनीयम् । अनुमद्वयनुस्वारोपलक्षम् । 'अट कुम्भाट'—(१८७) इति ह्रस्वेष्वम् ।
तेनेह न । मेन्वनम् । इह तु स्वादेव । मोन्मलम् ।

2838 A kṛit-affix ordained after a verb beginning with an इच् vowel, having the augment नुच् in it, and ending with a consonant, changes its न into ञ when preceded by an alterant upasarga.

The word इलः of the last sūtra is understood here. But contrary to the construction put upon it in the last sūtra, here it means इलन्ताच्, by the natural rule of construction as given in I 1 72. We must interpret it so here because it is impossible for an इजादि root to commence with a इच्, while to have done so in the last aphorism would have been redundant.

Thus मेद्वलीयम् परेतद्वयच् from इति मन्त्रः the नुच् is added because it is इतिम्. The rule will not apply to मेन्वनम् but it will apply to मोन्मलम् from लम्बन्तरे where न् or the nasal is part of the root. The नुच् here means the anusvāra generally as also in sūtra (VIII 4 2). Therefore though the change would have been void by the general rule, (VIII 4 29) this sūtra makes a नियम or restriction. That is, only in the case of इजादि अनुच् verbs the change takes place, not in other अनुच् verbs. Thus मन्त्रनीयम्, परितन्त्रनीयम् from the root नगि चर्चते.

Note—This rule does not affect rule VIII 4 30, relating to स्वप्न verbs, for those verbs cannot be said to end with a consonant. Moreover, we have used the word विहितम् in explaining the sūtra, in order to indicate this fact, that the kṛit-affix must be ordained after a consonant ending verb. In the case of causative verbs, the kṛit affix is ordained after a vowel-ending (चि) verb, and the vowel is elided after the adding of the affix. So that before the adding of the affix, the verb did not end in a consonant.

२८३९ । वा निंसनिस्तनिन्दाम् । ८ । ४ । ३३ ।

यस्य तस्य चो वा द्वावाकृति परे । प्रविहितम्—प्रविहितम् ।

2839. The न् of निच् 'to kiss' निच् 'to be angry' and निच् 'to blame' is changed to ञ optionally, when preceded by an upasarga having in it a cause of change.

Thus प्रविहितम् or प्रविहितम्, प्रविहितम् or प्रविहितम्, प्रविहितम् or प्रविहितम्.

Note—These verbs are written with न् in the Dhātupāṭha, and therefore by rule VIII 4 14 ante, the change of न् into ञ would have been obligatory. The present sūtra makes it optional. The root निच् means 'to kiss', निच् रिचते, and निच् द्वावाकृति.

२८४० । न भाभूयूकमिगमिप्यायिवेयाम् । ८ । ४ । ३४ ।

र-येः कृत्वरूपं चो न । प्रभापनीयम् । प्रभापनीयम् । 'चूज हवेह प्रह्वमिदवते' । चूज्जु प्रपवणीयः
 सेनाः । 'यद्यन्तभादीनामुपसंख्यामन्' । प्रभापनीयम् । 'क्याप्तः यत्प देा या' इत्युक्तं चरवप्रक-
 रणेपरि तद्विधम् । यत्वरूपमिद्वस्वेन चकारव्यवधानात् चरवन् प्रपवनीयम् ।

2840 The न of a *kṛit*-affix is not changed to च, though preceded by an upasarga having in it a cause of change, when the affix is added to the following verbs : भा 'to shine', चू 'to be', चू 'to purify', कृन् 'to be brilliant', गन् 'to go', र्वाप् 'to increase', शेप 'to shake'.

This rule is an exception to VIII. 4. 29. Thus:—

भा, प्रभापनीयम् परिभापन् । चू, प्रपवणीयम् परिपवनम् । चू, प्रपवन्, परिपवनम् ॥

Lehti.—The verb चू is to be taken and not the verb चूच् ॥ In the case of the latter the change is obligatory, as, प्रपवणीयः सेनाः ॥

कृन् प्रकृपन्, परिकृपन् ॥ गन् गमन्, परिगमन् ॥

प्यायि प्रप्यायन्, परिप्यायन् ॥ शेप् श्लेषन्, परिश्लेषन् ॥

Vart.—The above roots, even when in the Causative, do not change the न of their *kṛit*-affix. As प्रभापनीयम्, परिभापन् ॥ There is no change in प्रपवनीयम् also. It is derived from the root प्रपव् with the prefix प्र ॥ The व is replaced by च by a *vārtika* in the *Mahābhāṣya* under II. 4. 54 : and the position of this *vārtika* is taught there also, namely, that it should be read in the subdivision of *asiddhas* (VIII. 2. 1) just at the close of the च change rules. Therefore च being considered *asiddha*, the न is not changed to च because न च intervenes or rather is still considered to intervene between the र of प्र and न ॥ Had the root been प्रपव् no rule would have prevented the change of न to च in प्रपवनीयम् and the form would be प्रपवाचीयम् See II. 4. 54. S 2436.

• When the च् is changed to च् in नच् the न of नच् is not changed. Thus प्रपवन्, परिपवन् ॥ The नच् ordained by VII. 1. 60, is elided by VI. 4. 24, and च् changed to च् by VIII. 2. 36.

Why do we say चान्तरय ? Observe प्रपवन्ति, परिपवन्ति ॥ The word चान्तरय is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रपवन्ति, which did end with च् though the च् has been changed by other rules, and is no longer visible. For here the च् of नच् is changed to च् by VIII. 2. 36, and then this च् is changed to च् by VIII. 2. 41; and the नच् is added by VII. 1. 60.

२८४१ । कृत्यल्युटो यहुलम् । ३ । ३ । ११३ ।

चावत्येव चादीयं च्छन् । दीवत्येव दीवीयो विष्णुः ।

2841. The affixes called '*kṛitya*' (III. 1. 95) and the affix '*lyut*', are diversely applicable:

after roots which *primarily* end in a vowel though in the course of development they may end in a consonant by the application of other rules. Thus from दे 'to cut' we have the denominative root दिस् which ends in a vowel ङ. This ङ is elided before Ārdhādātuka affixes and thus the root becomes दिस् which ends in a consonant, nevertheless we shall have the affix वत् and not ववत्. Thus दिस्वत् 'what is wished to be cut', धिस्वत् 'what is wished to be placed'. Similarly लु before Ārdhādātuka affixes becomes लस्, the लो is changed into ल्व before व (VI 1 79) and the form then is लव्. The root लव् however takes वत् and not ववत् as लभो पश्यन् &c.

We could have well spared the word ववत् in this sūtra. For all roots either end in a vowel or a consonant. No v III 1 124 specifically ordains ववत् after all roots ending in a consonant. It refers ववत् would find its scope only after those roots which end in a vowel.

For similar reasons, moreover there was no necessity of making this a separate sūtra. It could well have been included in the preceding Ashādāhyāyī sūtra III 1 96. That is instead of लववत् लवानीयत् we could have well enunciated it as लववत् लवानीयत् in joining the affixes tavyat tavya, anyat and yat come after verbal roots. The scope of yat would be restricted to vowel ending roots by the subsequent sūtra III 1 124.

२८४३ । इद्यति । ६ । ५ । ६५ ।

इति पर आत ईद्वयात् । गुणः । ईद्वत् । स्तेवत् । * तद्विवक्षितविवक्षितनिष्पद्ये वद्वाच्यम् ।
सववत् । सववत् । सववत् । सववत् । सववत् । जनेर्वाङ्मिः सववत् । सववत् । सववत् । सववत् ।
इतिमवद्वा । तन्निष्पद्ये (२५५३) इति निष्पद्यत् । * इति वा वद्वत् सववत् । * । सववत् ।
पञ्च वद्वत्वाचो ववत् । वाच्यः ।

2843 The final ञ of a stem is changed into ई before the Kṛit affix ववत्.

Thus ईद्वत्, स्तेवत्. The Guna takes place according to VII 3 84.

• • *Vart*—The verbs लङ् 'to laugh at' वर 'to kill' वृ 'to ask' वृ 'to attempt' and जन् 'to be born' should be enumerated in addition, that is to say these verbs though ending in a consonant take ववत् and not ववत् as लववत् सववत् सववत्, सववत् and जेववत्. The root जन् would have assumed the form जन् even by the affix ववत् the present *vartika* ordains ववत् for the sake of the accent. The ववत् would not have caused *vriddhi* of the ञ of ववत् for *vriddhi* is specifically prohibited with regard to ववत् by VII 3 35. The accent of ववत् is regulated by VI 1 213 and of ववत् by VI 1 185.

Vart—And of the verb वृ 'to kill' वृ is the substitute when it optionally takes the affix ववत्. Thus we have वववत् or वाचवत्. The latter form is evolved by sūtras VII 3 32 and 54. The affix ववत् comes only after the ववत् substitute, after ववत् the affix वववत् comes which changes the व into व, and व into व and causes *vriddhi*.

२८४४ । पोरदु पघात् । ३ । १ । ८८ ।

वर्गान्तादह्यबाग्नवात् । वत् तावदाह । ग्यत् । लभ्यत् । 'X भातुग्यकृतकदाह्यत् X' ।
अतो न वत् । तदादाहयत्तु ग्यत् ।

2844 The affix वत् comes after a root, which ends in a labial letter preceded by a short अ

This debarb वत्, thus वत् + वत् = वय्व 'to be sworn', लत् + वत् = लव्यत् 'to be acquired'

Note—Why do we say 'which ends in a labial' ? Be cause if a root ends in any other consonant though preceded by a short अ the root will take वत्, thus वत् + वत् = वावय्व 'what is to be cooked', वावय्व 'speech'

Why do we say 'when preceded by a short अ' ? When preceded by any other vowel it will take वत्, thus वत् + वत् = ववय्व 'to be angry', so also ववय्व 'to be concealed'

The word वत् is used in the sūtra in the original : The force of वत् here is, by I 1 70 that short अ having one mātrā or prosodial length is to be taken and not long आ Therefore, after the root वत् 'to obtain' we have वत् and not वत्, thus वावय्व 'to be reached' i.e. 'attainable'

In the sūtra III 1 91 & 2830 we have used the word वत्तव्यः । But it must be understood that the in literary letters do not make two affixes asarūpa : whose efficient parts are identical Therefore वत् and वत्तव्य are asarūpa affixes, and one will debar the other : And so there will be no वत् added to these roots But the affixes लभ्यत् &c are not debarred, and they will certainly come after these roots

Note—Why do we say not being of the same form ? Because if two affixes have the same form the present rule will not apply, and in the case of such affixes the special affix will debar the general affix Thus the affixes वत् and क are when stripped of their indicatory letters affixes having the same form i.e. अ, and therefore the sūtra III 2 1 ordaining वत् as a general rule will be always debarred by sūtra III 2 3 ordaining क as the latter is a special sūtra applicable only to those roots which end in long आ or which are simple roots not compounded with any preposition Thus वे + दा + क = वेदः 'giver of cows' So also कवत्तव्यः 'blanket giver' In these cases we cannot have the affix वत्

It follows from this sūtra as a necessary corollary, that the addition of indicatory letters does not make two or more affixes dissimilar in form (वत्तव्यः) when their essential effective element is the same Thus the affixes क वत् वत्तव्य &c are similar

Why do we say but not so in the case of feminine affixes ? Because in the case of feminine affixes a special affix will debar a general affix, though they may be dissimilar in form Thus sūtra III 3 94 ordaining वित् in forming feminine nouns from roots is a general or utsarga rule

while sūtra III 3 102 ordaining अ after roots that have already taken some affix = a special or *apāddā* rule, and though अ and ति are dissimilar in form, they being feminine affixes, the former will always debar the latter. Thus the compound desiderative roots चिकीर्ष and निदीर्ष will form feminine nouns in आ and not by कित्. Thus चिकीर्षा and निदीर्षा and not चिकीर्षति, &c

२८४५ । आङो यि । ३ । १ । ६५ ।

आङः परस्य लभेर्मुक्त्वादादौ मत्वये विवक्षिते । पुनि कृतेऽनुपपत्तवानायात् पश्येत् । आलम्ब्यो गीः ।

2815. The augment इन् is added to लम्, preceded by आ, before an affix beginning with य =

As आलम्ब्यो गीः = The इन् is added before the addition of the affix, and by so doing लम् becomes लम्न् and thus loses its character of having a penultimate अ, and therefore by III 1 124, we shall have लम्न् affix, and not लम् affix by III 1 98

Note — Had the इन् been added *after* the addition of the affix, then लम्न् would be added by III 1 98. Though in both cases the form will be आलम्ब्य, the difference will be in the accent. लम्न् would throw the acute on the first syllable (अलोऽङ्गात्), while, as a matter of fact, the word has svarita on the final, thus instead of आलम्ब्य (VI 1 213 and by VI 2 139), which लम् gives, we have आलम्ब्य (लिङ् स्वर)

Note — Why do we say 'when preceded by आ' ? Observe लम्ब्य = How do you explain अग्निष्टोम आलम्ब्य ? All rules are optionally applied in the Vedas. Or आलम्ब्य may be explained by saying that the इन् having been added, is again dropped

२८४६ । उपालम्ब्यंसायाम् । ३ । १ । ६६ ।

●● उपलम्ब्यः सायुः । 'स्तुते' कित् । उपलम्बु यय्य उपलम्बः ।

2846 The augment इन् is added to लम् preceded by उप, before य, when the reference is to something praiseworthy..

As उपलम्बः सायुः = (These words are formed by लम्न् and have svarita on the final) Why do we say 'when referring to something praiseworthy' ? Observe उपलम्बः this = formed with the लम्न् affix (III 1 98) and means "capable of being perceived"

२८४७ । अकिसह्येश्व । ३ । १ । ६७ ।

यय्यश्च । यय्यश्च ।

2847. The affix लम् comes after the roots अक्ष् 'to be able', and बह् 'to bear'.

Thus अक्षलम् 'possible' बहलम् 'endurable'.

२८४८ । गदमदचरयमश्चानुपसर्गे । ३ । १ । १०३ ।

गदश्च । गदश्च । चरयश्च । * चरेताहिचागुरो* । आचर्यो देयः । गन्तव्य इत्यर्थः । 'अगुरो' किञ्च
या आचर्यो गुरुः । अनेनैवकार्यम् । सोपसर्गात्मा भूदिति । प्रयासश्च । निष्कार्यात्स्यादेव । तेन 'तस्य
अनेनैवकार्यम्' इति चार्तिकप्रयोगात् । एतेन अनिश्चितस्य भाग्यकृतिः । 'तस्यानिश्चया मनु दिव्य-
चमुपा' इत्यादि व्याख्यातम् । नियमे चागुरिति वा ।

2848 The affix चर comes after the roots गद् 'to speak', गद् 'to be mad', चर 'to go, to eat', and 'यश्च to restrain', when these roots do not take any preposition

Thus गदश्च 'what is to be spoken i.e., prose', गदश्च 'wine', चरयश्च 'what is to be followed, चरयश्च what is to be restrained'

Why do we say 'when not preceded by a preposition? When compounded with an upasarga these roots will take चर thus प्रवादश्च प्रवादश्च &c

The root चर would have taken the affix च by III 1 98 also, as it tends in च and is preceded by च, its separate enumeration in this sūtra is in order to show, that the compound verb चर will not take the affix च. Therefore with regard to चर this is a *nyāya* or restrictive rule and not a *vidhi* or original rule. Thus प्रवादश्च. Exception, however, must be made in the case of the preposition नि । There the affix चर is added and not चश्च, as we find the form चिनिचश्च used in a *vārtika*. For this reason the form अनिचश्च is not without authority. As in the sentence स्वदा निदधाना ननु दिव्यचमुपा ।

Or these forms can be explained not as *kṛtya* words formed by च added to the root चर, but as *Taddhita* words formed by च added to the noun निदध (IV 4 98)

Vart — The root चर when preceded by the preposition आच् takes the चर affix when the sense is not that of a preceptor, thus आचर्यो देयः 'an approachable or communicable country'. But when the sense is that of a teacher the root takes चश्च, thus आचर्यः 'a preceptor'

२८४९ । अवशपश्यवर्षा गह्वर्यपखिलठयानिरीधेयु । ३ । १ । १०१ ।

अवेर्नञ्चुपचदे वद- मुचि- (२८४४) इति यत्त्वपयोः प्राक्चोर्देव सोऽपि गर्वायावेष्टेष्टुपचार्थे निपातनम् । अवश पश्य । पश्ये किम् । अमुका मुक्ताय । कहि न पश्ये वचनामहे च ।

आत्मनश्चानुगुरोर्नानाभातिक्त्वचश्च च ।

अवशक्यो न गृहीयात्तयेष्टापत्यकमत्रयो ॥

इति स्मृतेः । पश्यो गीः । अवशर्तव्येत्यर्थः । पाचयन्त्यश्च । स्मृत्यर्हन्त्यर्थः । अनिरीधोऽमर्ति
अवशस्तस्मिन्पश्ये मुहो यद् । एतेन वर्गो कर्त्तव्यः । कृत्यात्मा ।

2849 The words अवश (VI 2 160) पश्य and पश्ये are irregularly formed having the sense of 'condemnable', 'saleable' and 'not restricted' respectively

Thus अवश पाच a censurable or trifling sūtra. Another and regular form is अमुकाय. This is formed by adding the affix चश्च to the root च by III 1 106. As अमुकश्च मुक्ताय the name of an elder should not be uttered.

Here there is no sense of condemnation, but it lays down a precept of good conduct according to the above verse of the smṛiti which declares "a person desirous of prosperity should not utter the names of himself or of his Guru or of a very miserly person, or of the eldest son or of a wife." So also पश्यः कनकतः 'saleable blanket', पश्यः गौः 'saleable cow'. The other and regular form is पश्यवत्, formed by the addition of वत् and meaning 'praiseworthy'. So also यतेन वर्या 'courted by hundreds', यद्वलेन वर्या would by thousands, i.e., there is no restriction as to the number of candidates for the purposes of selection of a husband by a maid in other words वर्या = wooed, courted. Courted by hundreds, &c. The other and regular form is वृत्वा from the root वृ 'to choose'. वर्या means a girl choosing her own husband and is not reserved or shy. The word वर्या in the sūtra is in the feminine gender, and it is in this gender only that the word is so formed. In the masculine gender, the word is regularly formed, thus वार्या भृत्पित्तः.

२८५० । यद्ध्यकरणम् । ३ । १ । १०२ ।

• यद्ध्यनेनेति वस् यकटम् । 'यकटम्' किम् । वाहनम्-मोदव्यम् ।

2850. The word वस् is irregularly formed, in the sense of "wherewith something is carried".

The word वस् is derived from the root वृ 'to carry' and means 'a vehicle' i.e., that by which a thing is carried, as वस् यकटम्. When it does not mean a carriage, the root takes the affix वद्, thus वाहः 'an ox'.

२८५१ । अर्थः स्वामिवैश्ययोः । ३ । १ । १०३ ।

'वृ गती' अस्मादाद् । यतोऽपवादः । अर्थः स्वामी वैश्यो वा । 'अर्थोऽर्थः' किम् । आर्थो ब्राह्मणः ।

2851. The word अर्थ (and अर्थ) is irregularly formed when meaning 'lord' and a 'Vaisya'.

The root वृ 'to go', would have taken वद् by III 1 124, but it takes वृ when the sense of the word formed by it is that of a 'lord or sir', or a man of the 'Vaisya' caste. As अर्थ स्वामी, 'honored sir' 'अर्थो वैश्यः Arya or Vaisya'.

Note.—Though by VI 1. 213, the affix वद् makes the udātta accent fall on the first syllable of the word, yet in the case of the word अर्थ, when it means 'lord', the accent falls on the last syllable.

Why do we say 'when it means sir or a Vaisya'? Otherwise the root takes the affix वद् as अर्थो ब्राह्मणः 'the respectable Brāhmana,' i.e., one worthy to be approached or reachable.

२८५२ । उपसर्गः काल्या प्रजने । ३ । १ । १०४ ।

गर्भग्रहणे प्रातःकाला वेदितव्यः । उपसर्गः गौः । गर्भाधानार्थे यूपवेद्योपपन्नः वेदावेदव्यः । 'प्राने काल्या' इति किम् । उपसर्गः काशी । प्रातःवेदव्यः ।

2852. The word उपसर्ग is irregularly formed in the sense of 'ripe for cover, or ripe for fruition.'

The word उपसर्ग is formed by adding उप affix to the root वृ 'to move', compounded with the preposition उप. The word कार्या means having reached the time. The word प्रथम means the first conception. Thus उपसर्ग गोः the cow fit for cover, उपसर्ग घट्टा the mare fit for the horse.

Why do we say when meaning what has reached the time favorable to conception ? Other viz th affix एषत् will be used, as उपवर्ग क्षायी Kushi = approachable

२८५३ । अजर्यम् सगतम् । ३ । १ । १०५ ।

ननु पर्याप्तरीत्येते कर्तारि यत्सङ्गतं चेद्विध्यम्यम् । न चैवरीत्येवमर्थम् । तेन सङ्गतमायैष रानामयै
 कृतं द्रुतम् इति भट्टिः । श्रौतजयं चरत्वापदिष्टमदेव वाच पुनर्बलं यत् सङ्गतमिति विशेष्य
 नप्याहार्यम् । सङ्गतम् किम् । अङ्गतिता कन्वल । भाष्येऽपि सङ्गतकर्मोक्तिरिष्यते । अङ्गार्थं सङ्गतेन

2853 —The word चक्रवर्त्त (VI 2 160) 'imperishable' is irregularly formed when qualifying the word चक्रवर्त्त 'friendship' expressed or understood

The word अवर्त is formed from the root वृ by the addition of वृ with the force of the agent and affixing the negative particle अ as अ + वृ + वृ = अवर्त the force is not that of bhāva (III 4 70)

Thus अजयं नोऽस्तु सङ्गतम् let our friendship be imp rishable So also अजयं नोऽस्तु सङ्गतम् So also Bhatta तेन सङ्गतमार्थेन रामायणे उप द्रुतम् —O Rama ! quickly make imp rishable friendship with that honor d one ' The word अजयं is an adjective qualifying the word friendship expressed or understood It does not mean friendship for two synonyms can not be used in the same sentence and अजयं सङ्गत of Bhatta would have been wrong Nor is ajaryam used in the sense of friendship in the sent nc ह्येतन्नं नदोषदिष्टम् for here the word संगतम् is understood and ajaryam qualifies it

Why do we say when qualifying the word **सङ्गतः**? Observe **अवशिता** **अवशिता**: undecaying blanket when the force is that of **bhāva** the affix would be **nyat** though the agent be **sangata**. As **अवशिता** **सङ्गतः** Imp **rishable** through friendsh p

२८५४ । यद् सुपि कपयु । ३ । १ । १०६ ।

२८५४ । यद्वा सुवि कथयति । इति । २८५५ ।
 'उत्तराश्वत्थि भाव इत्यपकृत्यते । जदेर्भावे कथयत्याश्वत्थसदनुपपत्तौ नुसुपपदे । इत्योक्तं
 ब्रह्मवदात्तम् । ब्रह्म वेदः तस्य वदन्तिवत्यर्थः । कर्तव्यं प्रत्ययाविरथिके । उपपत्तौ तु स्वदेव । अनुभाषणम् ।
 अपवादोक्तम् ।

2954 After the root **वद्** 'to speak', governing a case inflected word as its upapada, and not having a preposition annexed to it, there comes the affix **वद्वत्** as well as **वद्** to denote condition

The word मावे is to be drawn into this sū ra from the next

The phrase 'not having a preposition' is to be read into this sūtra by *anuvṛtta* from III 1 100 S 2813. The force of the word also is to indicate that the affix *वृ* is also employed. The word *युक्* means in construction with an upapada that ends in a case-affix.

Thus ब्रह्म + बद्ध + क्यप् = ब्रह्म + बद्ध + य = ब्रह्मोदात्त ब्रह्म + बद्ध + यत् = ब्रह्मव्यात् toll
by the Vedas or Brahman. Similarly चत्वारोदात्त or चत्वारव्यात् truth month the 1

Some say these two affixes come with a Passive significance and not that of bhāva only

Why do we say when it has a cas inflect d word as upapada? Other
wise बद्ध + यत् = घातात् a musical instrument

Why do we say not having a preposition? Observe प्रसात् a rumour
formed by the affix क्यप् and not by यत् or क्यत्

२८५५ । भुवो भावे । ३ । १ । १०३ ।

ब्रह्मवाद् । ब्रह्मो भावो ब्रह्मभुवत् । भुवीत्येव । भव्यम् । भुवपर्वण इत्येव । प्रभवत् ।

2855—After the root भू 'to be, in construction with a
case inflected word as its upapada and when used without a
preposition the affix क्यप् is employed to denote condition
(bhāva)

The words भुवि and भुवपर्वण of previous sūtras are understood in this
The anuvṛtti of यत् do not cover this aphorism As ब्रह्मभुव गत = ब्रह्मत्वं गतः
gone to or arrived at Brahmahood देवभुव = देवत्वं गतः 'gone to divinity

The word bhāva of this sūtra governs the succeeding ones

Why do we say in construction with a case inflect d word? Other
wise it will take यत् as भू + यत् - भो + यत् - भव्यम् (VI 1 79)

Why do we say not taking a preposition? Observe प्रभवत्

२८५६ । हनस्त्व अ । ३ । १ । १०४ ।

अनुपपन्नं भुवपर्वणे हन्तेर्भावे यद्व्याप्तत्वात्तन्मादेव । ब्रह्मो हन्तं ब्रह्महत्या । क्षीयत्
सोकात् ।

2856 After the root हन् 'to kill, when in construction
with a case inflected word as its upapada and when used
without a preposition comes the affix क्यप् in denoting condi-
tion and the letter त् is the substitute of its final व

The phrases भुवि अनुपपन्नं and भावे are understood in this sūtra

As ब्रह्म + हन् + क्यप् = ब्रह्म + हन् + त् = ब्रह्महत्या (VI 1 71) ब्रह्महत्या Brhmana
murder The word is feminine because of उङ्

Note—When not in construction with a noun in the form of यतः a blow
(हन् + चिप् + यत्) This verb does not take the affix क्यप् in denoting
condition there being no example of such formation

Why do we say when not taking a preposition? Observe प्रसातो यत्वे
there is a comb.

२८५७ । एतिस्तुशास्त्रभुव स्माप् । ३ । १ । १०५ ।

हन्तः ब्रह्मवाद् ।

2857 After the verbs ग 'to go', प्र 'to praise', शास् 'to govern', च 'to choose', ह 'to respect' and पृश् 'to please', comes the affix क्यप्.

The anuvṛtti of युनि अत्रुपचर्चो and भावे does not extend to this aphorism. The present sūtra ordains generally the affix क्यप् after the above verbs.

२८५८ । ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् । ६ । १ । १९ ।

ह्रस्वः । एतत्पः । ग्राह इहह्रस्वो (२४८३) । शिष्यः । 'यु' इति युनो ग्राहक य यत् । एतत्पः । युक्त्वा वाच्यं श्रुतिवत् । ग्राहकः । युक्त्वा । युनः क्यपुक्तिः । परत्वापि यतो वाच्यार्थः । अत्रापि एतत्पः । अनिद्विद्विहो वा इति कायिका । अस्वप् । अस्वप् । दुस्वप् । दोस्वप् । प्रस्वप् । गोस्वप् । 'प्रयस्यस्य यः' (२००८) । ईद्वद्द्वयवदुहा यतोः (३००२) इति युनद्वयवदुहादेः विद्वप् । इतयोस्तु युनं वृत्तम् । 'आहर्षादहर्षेः यथावायुपनस्यतम्' । अहर्ष अतिवृत्तवा विद्वप् । आहुलकारकत्वे क्यप् । अनिदिताच्- (३९५) इति नलोपः । आह्वयः ।

2858 To a root ending in a short vowel is added the augment व (उव्) when a Kṛit affix having an indicator य follows.

Note—Thus अग्नि+वि+विभृ=आग्निविभृ so also वेनबुद्ध. Similarly मकृत्व and ग्रहत्व and उपस्तृत्व formed by the affix क्यप्. Why do we say 'ending in a short vowel? Observe आह्वय आनयते. Why do we say 'having an indicator य? Observe कृत्व इतम्. Why do we say a kṛit affix? Observe पदुनत् पदुनता with the Paddhata affixes तत्त्वं and तवत्. In the compound आग्निविभृत् though the root is ma! short yet there is no augment युक् in as much as the rule by which the root has been shortened is a Bahuranga rule and the present rule is an Antaranga one. The maxim is अविद्वद्विद्वत्तत्त्वे. That which is Bahuranga is regarded as not having taken effect or as not existing when that which is Antaranga is to take effect.

Thus व+वृत्=वृ+वृ+वृ=वृत्तः to be gone. So also प्र+वृत्=प्रवृत्तः 'to be praised' शास्+वृत्=शिक्ष+वृ (शा being changed into श by VI 4. 34 S 2496)=शिक्षः to be instructed i.e. a pupil. So also च+वृत्=चवृत् 'to be chosen'. By च in the sūtra the root च् is intended to be taken, and not the root च्च्. The equivalent derivative of the latter is चायः as चायं श्रुतिवत्. आहृ+वृत्=आहृत्तः to be honoured. वृश्+वृत्=वृश्त्तः to be served.

Though the anuvṛtti of क्यप् was carried from the previous sūtra 2854 its repetition in this aphorism is to indicate that other rules such as III 1 125 or having any at should not take effect in the above verbs. Thus III 1 125 & 2596 requires क्यप् after the verb प्र but the present rule prohibits that. This we have observed must be pursued.

According to Hānka, the root वृष् 'to praise' इह 'to milk' and वृश् 'to cover' optionally take the affix क्यप्. As वरवृत् (I 4 37) इहवृत् or शिववृत् प्रवृत्तः or वेवृत्तः. Of the above three forms only the first may be explained by a bhāṣya used by Pāṇini in the sūtra V 3 10 as formed by anyat of VI 1 214. But the authority for the other two is doubtful.

sūtra III 3 99 S 3276 the feminine ought to have been वृष्या with वयच् and not वयसि with nyat for the exception अघ्रावाद् finds its full scope in the masculine? True the objection is apparently valid वयसि is not from वृष्यत्तये (Bhuādi 946) but from either वृ of the Jibhājādi 5 or from वृ ending in long ऋ of the Kryādi class No 21. The वृ of the present sūtra must be confined to the Bhuāli root and not to the वृ of the Juhotjādi for the latter has an indicatory ह्र and is read as वृहृत् in the Dhatapatha. Because the maxim an expression with an indicatory letter does not include one with it' applies.

Varṭ —The use of /yap is optional when this verb takes the preposition वच्. Thus वच्-वाः or वचार्वाः. This vārtika allows an option only when the word is not an appellative.

२८६२ । मृजेर्विभाषा । ३ । १ । ११३ ।

मृजेः वयसा ववाद् । वयस्यवद् । वृष्य ।

2862 The affix वच् optionally comes along with nyat after the root वृच् 'to cleanse

This is an example of *Prāp a vibhāṣā*. By III 1 110 *ante*, the root वृच् having a p multi-nat वृच् would have necessarily taken /yap this sūtra declares an option. As परिहृत्वा or परिहारः to be cleansed. The second form is thus evolved —

परिहृच् + वयच् (III 1 124) Now applies the following sūtra by which j is changed to g

२८६३ । चलो कु चिरयतो । ७ । ३ । ५२ ।

चल्य चल्य च कुल्य इत्यादिनि चरति च प्रत्यये चरे । * विद्यावाचनित इति वचनम् * । निदेशः । चर्चयच् । मृजेर्विभाषाः (२८६२) । चार्वाः ।

2863 For the final च् or च् of a root there is substituted a corresponding guttural, before an affix having an indicatory च् and before वयच्.

For we have परिहृच् + वयच्. Then there is viddhi of the र् of मृगि by VII 2 114 so we get परिहारः.

Note —The चर्चयच् rule does not apply here. The sūtra does not mean that the च् is guttural sed before a च् and च before र् चिच् affix but both.

This guttural change takes place in the case of nyanku &c also by the following

२८६४ । न्यट्क्तादीना च । ७ । ३ । ५३ ।

न्यट्क्ता ववाद् । न्यट्क्ताः । नावयते — दन्तुमवयते ।

2864 The guttural is substituted in nyanku and the rest. Thus नि + चच् + च = न्यचच् = kind of black antelope.

ing a river"? When not meaning or qualifying the river, the regular forms are used, thus वेत्ता and उन्मिता

२८६७ । पुष्यसिष्यो नक्षत्रे । ३ । १ । ११६ ।

अधिकरेते पशविनाहवते । पुष्य-त्यस्मिन्वर्णाः पुष्यः । सिष्य-त्यस्मिन्विष्यः ।

2867 The words पुष्य and सिष्य are irregularly formed by the affix चवप् when used as names of asterisms

Thus पुष्ट्+चवप्=पुष्यः 'the Pashya asterism' It is so called because objects are nourished under the influences of this asterism सिष्ट्+चवप्=सिष्यः 'the asterism Siddhya another name of Pushya so called because things are accomplished under the influence of this star The force of the affix is that of 'location

Note—When not the name of asterisms, the forms are पोष्य 'nourishing' शोष्य 'accomplishing'

२८६८ । विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु । ३ । १ । ११७ ।

पूय-लोपिप्रत्ययः चवप् । विपूयो मुञ्जः । कल्कादिकल्काय शोषयितव्य इत्यर्थः । विनीयः कल्कः । जित्या शोषयिष्येति इत्यर्थः । पापयित्वा वा । जित्यो हलिः । कसेन कृत्वा इत्यर्थः । कृत्वावनी कल्कायै ह्युक्तकाहृत् । अन्यत्तु विषयश्च । विनेयश्च । नेयश्च ।

2868 The words विपूय विनीय and जित्या are irregularly formed when they mean, the 'munja grass', the 'sediment' and the 'plough' respectively

Thus वि+पू+चवप्=विपूयः etymologically 'that which has to be purified to make rope', वि+नी+चवप्=विनीय 'a sediment or sin', जि+चवप्=जित्या 'a plough that which is to be conquered by strength'

The regular derivatives are विषयश्च, विनेयश्च and नेयश्च

२८६९ । मत्पयिष्या ग्रहे । ३ । १ । ११८ ।

"छन्दसीति वक्तव्यम्" । मतिपुष्टम् । अपिपुष्टम् । लोके तु मतिप्राप्तम् । अपिप्राप्तम् ।

2869 The verb ग्रह 'to seize', preceded by the prepositions मति and अपि takes the affix चवप् (in the Vedic literature)

Part—It should be rather stated in the Vedic literature

Thus मत्पय म मतिपुष्टम् तत्प्राप्तपिपुष्टम्

Note—The *hāstika* reads the word *chhandasya* into the *sūtra* its If

In the classical Sanskrit the prop. forms are मतिप्राप्तम् and अपिप्राप्तम्

२८७० । पदास्वेरिवाह्यापहयेषु च । ३ । १ । ११९ ।

अपहृष्टम् । मष्टम् पदम् । अस्वेरी परतन्त्रः । पृथक्काः मुक्ताः । पञ्चरादिदन्तनेन परतन्त्री कता इत्यर्थः । काश्याया प्रापयुक्ता येन । पापयतिर्ज्ञेति इत्यर्थः । अलिङ्गनिर्देशात्पुण्य वक्तव्यम् । पदे भवः पदः । दिवादिप्रकाशश्च । आर्षेर्हृष्टम् आर्षेष्टम् । तदपराधित इत्यर्थः ।

2870 The root ग्रह takes the affix चवप् when it means a 'word', a 'dependant', 'outside', or a 'partisan'

Thus **प्रग्रहीय** 'the Pragrahiya' words that do not admit of sandhi already defined in sūtra I 1 11. So also **अवयव**. These are technical terms of the Prātisākhya also.

The word **अवयव** means dependant upon others not free to provide for himself. Thus **दसकाः युक्ताः** 'the captive parrots dependent upon others by being kept in cages &c.

The word **बाह्य** means 'situated outside'. Thus **ग्रामबाह्य** 'an army lying outside the village'. The word **बाह्य** being in the feminine gender indicates that the derivative word formed from **बह** must also be feminine in gender to have this sense and not when the word is masculine or neuter.

The word **पक्ष** is derived from **पक्ष** and means a party and means a partisan follower or friend. Thus **वासुदेवपक्षः** siding with or being the partisans of Vasudeva. So also **अर्जुनपक्षः** belonging to the party of Arjuna. So also **अर्जुनपक्षः** 'the partisan of the Arjuna'.

२८३१ । विभाषा कृष्यो । ३ । १ । १२० ।

कृष्य । **कृष्य** । **कृष्य** । **कृष्य** ।

2871 After the verbs **कृ** 'to do', and **वृ** 'to rain' the affix **कृष्य** is optionally employed.

The root **कृ** would have taken the affix **कृष्य** by III 1 124 and the verb **वृ** would necessarily have taken **कृष्य** by III 1 110, the present sūtra therefore declares an optional rule. Thus **कृ + कृष्य = कृष्य** 'to be done', or **वृ + कृष्य = वृष्य**. So also **कृष्य** or **वृष्य** stimulating. In deriving the alternative forms the following sūtra applies.

२८३२ । आहलोष्यत् । ३ । १ । १२१ ।

आहलोष्यत् । **आहलोष्यत्** । **आहलोष्यत्** । **आहलोष्यत्** ।

2872 The affix **कृष्य** comes after a verb that ends in **त्** (long or short), or in a consonant.

The phrase **आहलोष्यत्** is in the genitive case dual number the force of the genitive here being that of an ablative. As **कृ + कृष्य = कृष्य** 'to be made' **वृ + कृष्य = वृष्य**.

२८३३ । युग्य च पत्रे । ३ । १ । १२२ ।

युग्य । **युग्य** । **युग्य** । **युग्य** । **युग्य** ।

2873 The word **युग्य** is irregularly formed meaning "a vehicle".

The word **पत्र** means that by which a thing is carried. Thus **युग्ये नोः** the carrier bull or the yoked bull. **युग्ये हस्ते** the harness-delfant ready to carry. **युग्य + कृष्य = युग्य**. Here **कृ** is changed irregularly into **य** before the affix **कृष्य**. When not meaning a carrier or a carriage it has the form **युग्य**.

Note—The मयाज and अनुयाज are illustrative only. The guttural change does not take place with other prepositions &c also as उपयाजः उपानुयाजः मयाज अनुयाजः as in the sentences एकादशोपयाजाः उपानु याजमन्तरा पवति अष्टो पत्नी ययाग भवति अनुयाजे सरणिः ॥

२८७९ । वञ्चैर्गतौ । ७ । ३ । ६३ ।

कृतं न । वञ्चयच् । गतो कित् । वच्य काहृच् । कुटिलीकृतमित्यर्थः ।

2879 A guttural is not substituted for the palatal of वञ्च् in the sense of 'going'

As वञ्चयच् वञ्चयति वञ्चिजः Why is गतो used when we know from the Dhātupāṭha (Bhuadī 204) that वच् means to go? The specification shows that the roots possess many meanings other than those assigned to them in the Dhātupāṭha. Observe वञ्चय काहृ=कुटिलः ॥

२८८० । ओक उच के । ७ । ३ । ६४ ।

उचिर्गुणकुले निपात्ये के परे । ओकः अनुकृतवृत्तौ । अनुपयस्यकाः ऊः । वजा पिष्टे अन्ते । हात्तार्थनिदम् ।

2880 ओक is irregularly formed from the root उच् with the affix क (अ) ॥

The change of च् into क् and the Guna are the irregularities. As ओकः 'a bird a sūdra. The affix क is added under III 1 135. The क is added with the force of वञ्च् the hāraka relat o 1 being that of Location &c. The वञ्च् affix would have given the form regularly but then the word would have been acutely accented on the first syllable but it is desired that the acute should be on the last. The words द्विषोक्तः वलोकः &c are also irregular formed with the Unadi affix अनुच् the क् being substituted for च् as an Unadi diversity (bāhulam)

२८८१ । यद्य आयश्यके । ७ । ३ । ६५ ।

कृतं न । अपश्यवाच्यम् ।

2881 A guttural is not substituted for the palatal, before the affix यच् when it means 'to do as absolute necessity'

As अपश्य वाच्यम् अपश्य वाच्यम् but वाच्य वाच्य and रय when the sense is not that of necessity. See III 1 170 171 for this sense

२८८२ । यजयाचरुप्रयचर्षश्च । ७ । ३ । ६६ ।

यचे कृतं न । याचयच् । याचयच् । रोचयच् । मवाचर्ष प्रत्ययविधेः । 'यच् । यचर्षम् । यचुव चर्षतिप्यतएव याचकाचरवत् । "यचर्षे" । ययाचयच् । यचिप्रयोज्येय इति कायिका । तत्र प्रयोज्येय इति चर्षयं याचकाचरवत् । यचयचरयेत्यनेनचर्षकान् इति हि भाष्यम् ।

2882 A guttural is not substituted for the final palatal of यच् वाच् यच् मयच् and यच् before the affix यच् ॥

As याचयच् वाचयच्, रोचयच्, मवाचयच्, and यचर्षम्. Though यच् has a penultimate य् and therefore by III 1 110 would have taken a यच् it takes

वय् by force of this sūtra मय् shows that the present sūtra applies to it, though it means 'a word or speech', and the prohibition of VII 3 67 does not apply मय् in the name of a particular book. Others say that the prohibition applies to वय् only when it is preceded by म and does not mean word or speech (VII 3 67) and not when it is preceded by any other preposition. As अविवाक्यमवदति पठन्ति. This even in a very restricted sense, namely, on the tenth day of the Dasarātra ceremony. In other places we have अविवाक्यम्.

Vārt — वय् should be enumerated in this connection, i.e., before वय्, the व् remains unaltered as वयवय्. According to Kāsikā, the vārtika applies to वय् and वय्. The inclusion of वय्, however, is doubtful, as it is not given in the Mahabhāṣya.

२८८३ । वयोऽशब्दराज्ञायाम् । ३ । ३ । ६३ ।

वाचयद् । वाचयताया तु वाचयद् ।

2883 The guttural is not substituted for the final of वय् before वय् when it does not mean 'a word or speech'.

As वाचयनाद्, वाचयनाद् but अवयुपितं वाचयनाद्.

२८८४ । प्रयोजयनियोजयी शक्यार्थे । ३ । ३ । ६८ ।

प्रयोज् यवयः प्रयोज्यो नियोज् यवयो नियोज्ये वृत्तः ।

2884. प्रयोजय and नियोजय preserve their palatal in the sense of 'capable to do this'.

As प्रयोजयः = प्रयोज् यवयः नियोजयः = नियोज् यवयः i.e. a servant, but प्रयोजय and नियोजय in other senses.

२८८५ । भोजय भक्ष्ये । ३ । ३ । ६९ ।

भोजयन्नयत् । "वयवमन्नरवे लपिदन्निद्या चेति वक्तव्यम्" । लाव्यद् । दन्निर्धातुवपदितादिपि चार्तिज्जलारव्यकार्यः । दाव्यः ।

2885. भोजय preserves its palatal in the sense of 'eatable'.

The word is derived from भुञ् with वय् in the sense of 'able'. As भोजय ओदनः 'eatable rice', भोजय यवावः 'eatable barley gruel'. भक्ष्य here means anything which is fit for being eaten. When not having this sense we have भोजयः कर्तव्यः.

Vārtik — The verb लप् and दप् should be enumerated in the chapter of वयत्. Thus लप् + वयत् = लाव्यद्. Though दप् is not read as a root in the Dhātupāṭha, it must be taken as a root by the force of this vārtika. Thus दाव्यः.

२८८६ । श्रीरावश्यके । ३ । १ । १२५ ।

उपार्जनाद्वातावश्यस्यादवश्यभावे दोष्ये । लाव्यद् । दाव्यद् ।

2886 The affix वय् comes after a root that ends in the letter ञ long or short when the sense is that of necessity.

This debars the affix च् This च् + च्चत् = ची + च् = चाचत् (VI. 2 115 and VI. 1 79) 'must be cut', so also पु + च्चत् = पाचत् must be purified

२८८७ । शासुयुयपिरविलविन्नविचमश्च । ३ । १ । १२६ ।

'युच्' । चापायच् । 'यु निचले' । चायच् । चायच् । चायच् । चायच् । चायच् । चायच् । चायच् ।

2887 The affix च्चत् comes after the verbs चाडु 'to distil', ड 'to join', च् 'to sow', च् 'to speak distinctly' च् 'to be ashamed', and च् 'to drink'.

The verb चाडु is a compound verb formed by the preposition चाच् and the root ड. This sūtra debars च्चत् that would otherwise have come by III 1. 97 and 98 S 2842 & 2844.

Thus चाडु + च्चत् = चाडाचत्, (VII 2 115 and VI. 1. 79), so also चायच्, चायच्, चायच् and चायच्

२८८८ । आनाय्योऽनित्ये । ३ । १ । १२७ ।

आद्युर्व्याप्तवत्तेष्वंदायादेवत् निपातदने । दक्षिणाग्नियेष्वेदेव । य हि गार्हपत्यादातीतेऽनित्यत्वं वततगमप्रवृत्तमात् । आनेयोऽयम् । पटादिः । येरयकुनादेरातीते दक्षिणाग्निः ।

2888. The word आनाय्यः is irregularly formed when meaning 'impermanent'

This word is thus formed — आच् + नी + च्चत् = आ + नी + च् = आनाय्य, (the च् being changed into आच् by the analogy of VI 1 79)

As आनाय्यो दक्षिणाग्निः This is a species of Dakṣiṇāgni fire. As this fire is brought from the Gārhapatya fire and is not permanently kept alive, therefore it is called ānāyya. This however, is not co-extensive with Dakṣiṇāgni. It is that fire which is brought from the Gārhapatya, and has the same source with the Dakṣiṇāgni and Ahavaniyāgni. A Dakṣiṇāgni fire may be taken from different sources, as from the family of a well to do Vaisya, or from a frying place, or from Gārhapatya fire. When it is taken from the last, i.e., from Gārhapatya fire, it is ānāyya Dakṣiṇāgni. Ahavaniya is also taken from Gārhapatya.

It is not every thing that is not lasting, which is called ānāyya, for a fragile pot will not be called so. It applies only to the consecrated fire. When it has not this sense, the form is आनेव meaning 'what ought to be brought

२८८९ । प्रकाय्योऽसंसती । ३ । १ । १२८ ।

अनतिः प्रीतिविषयीभवत् सर्वजापारः । तत्र भोगेऽप्यदोऽपि कति । प्रकाय्योऽसंसती । प्रीत्य न हि दृश्यते । प्रकाय्योऽन्वेवासी । विरतः दृश्यते । प्रकाय्योऽयम् ।

2889. The word प्रकाय्यः is irregularly formed when meaning 'disapproved'.

The word अनाति is a negative word meaning 'non-agreement'. It means also 'disrespect'.

Thus मन्नायुधोरः 'the thief is to be disliked'.

Why do we say when meaning 'disapproved' ? Because also the regular form is म+न् 'to lead' मन्=मन्वेदः 'tractable'.

The word in the suffix is चानति which we have translated as 'disapproved'. But the word चानति also means चानित्य or 'desire', and चानति would therefore, mean 'free from desire or worldly attachment'. Therefore the word चानति means also 'free from attachment', as in the following sentence —

अथेहाय पुत्राय पिता ब्रह्म मन्नाय मन्नाय चानेयानि भाग्येन कर्तव्येन 'let the father teach the Secret Doctrine to his eldest son, or to such pupil who is free from worldly attachment, and to no one else'.

२८९१। पाट्यसंनार्यनिकाट्यधाट्यामानहविर्निवाससामिधेनीषु । ३। १। १२८।

मीयतेऽनेन पाट्यं मानम् । वयदाहवादेः पट्यं च । 'पातो पुञ्-' (२९३१) इति पुञ् । पट्यम् भीयते होमार्थमिति ज्ञेयं मानम् इति विधेयः । वयदाहवादेः वयो दीर्घं निपात्यते । निधीयतेऽस्मिन्धाट्यादिकं निपात्यते निवासः । चानिकाट्ये वयत् । चावोपाहारवादेः कुर्या च निपात्यते । भीयतेऽस्या गतिरिति चाट्या पुञ् ।

2890 The words पाट्य, मान्नाट्य, निकाट्य and चाट्या are irregularly formed meaning 'a measure', 'an oblation to fire', 'a dwelling', and 'a sacrificial prayer', respectively.

These words are supposed to be formed thus — ना (to measure) + वयत् = पाट्यम्, the व being changed into य and another व being added by VII 3 33. The regular form is मेयम् 'to be measured', ना + वयत् = मे + व VI 4 63 = मेयम् च + नो (to lead) + वयत् = मान्नाट्यम् 'the oblation'. It being a crude form applies to a particular kind of oblation. The regular form is चानेयम् । नि + चि (to collect) + वयत् = नि + चि + य = नि + चाट + य = निपाट्यः 'a dwelling'. The regular form is निधेयः । ना (to put) + वयत् = चाट्या (from) The samadhani is the name of certain Rik hymns used as supplemental verses in a Litany. The other form is मेयम् ।

२८९१। कृती कुरहपाट्यसंचायौ । ३। १। १३०।

कुरहेन भीयतेऽस्मिन्नेतान् कुरहपाट्यः कृत्तुः । चंभीयतेऽसौ संचायः ।

2891. The words कुरहपाट्यः and संचायः are irregularly formed meaning a sacrifice

These words are thus formed कुरह + पा (to drink) + वयत् = कुरह + पा + य + व (VII 3 33) = कुरहपाट्यः 'the sacrifice in which Soma is drunk with a bowl'. The accent falls on the first syllable by VI 1 213 च + चि (to collect) + वयत् = संचायः 'the sacrifice in which Soma is collected'.

If not applied to sacrifices, the forms will be कुरहपाट्यम् and संचेयः.

२८९२। अग्नौ परिचाट्योपचाट्यसमूह्याः । ३। १। १३१।

अग्निपाट्यार्थं स्पष्टविधेयं इति चाट्यः । अग्नौ च परिचेयम् । उपचेयम् । पचाट्यम् ।

2892. The words परिवायः, उपवायः and वनूयः are irregularly formed when they are names of fire.

These words are thus formed:—परि + चि + ववृ = परि + चि + व = परि + वाय + व = परिवायः: 'sacrificial fire arranged in a circle' (the चि being changed into वाय by the analogy of VL. 1. 79. 'This peculiar sandhi before the semivowel व has been illustrated in the previous examples also). So also उपवायः: 'a kind of sacred fire'. वनू + ववृ = वनू + ऊ + व = वनूयः: 'a kind of fire'. वनूयं चिन्तते वनूयः: let him kindle the Samūhya fire desirous of a victim'.

Why do we say 'when they are names of fire'? Observe otherwise, परिचिवृ 'to be heaped', उपवेवृ 'to be increased', ववायृ 'to be carried'.

२८९३ । वित्याग्निचित्ये च । ३ । १ । १३२ ।

वीथेऽग्नौ चित्योऽग्निः । अनेह्यवमग्निचित्याः । 'मेषातिवर्गमासकालेषु कृत्याय' (२८९०) । त्वया गन्तव्यम् । गन्तव्यम् । गन्तव्यम् । इह लोका वाचा ना भ्रूदिति युनः कृत्यचित्ति । वपिकारा-कृत्यं वाहकचित्ति । कृत्यचित्ति' इति प्रापयति । तेन 'X कृत्यद्विगुणतर्जुनं व-X' इति सिद्धम् । 'अहं कृत्यद्विगुण' (२८९२) स्तोत्रम् । कृत्याः कृत्यकर्तृ । इति वा वनूयः । तिस्र वाचा ना भ्रूदिति कृत्यद्विगुणचित्ति ।

2893. The words चित् and जलचित् are also irregularly formed.

The word चित् comes from the root चि 'to collect', and means fire, i.e., that which is collected. As चित्योऽग्निः 'the funeral pile fire'. The word जलचित् means, arranging the fire. The affix च has been added to denote condition, together with the augment युन् (व). These words have *uddīta* accent on the last vowel. The regular form is वेवृ 'to be gathered.'

२८९३ क । मेषाति वर्ग मासकालेषु कृत्याय । ३ । ३ । १६३ ।

2893A. The affixes called 'kṛitya', and the affix 'Loṭ' come after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) time.

Thus त्वया गन्तव्यं or वनूयः or गव्यं "you must go", "you may go", or "it is proper time for you to go".

The re-ordining of kṛitya affixes by this sūtra, in order that the kṛitya may not be debarred by loṭ or Imperative affixes, indicates by implication the existence of the following maxim: "the rule of non-uniform affixes (III. 1. 94.) does not necessarily apply in all cases after sūtra III. 3. 94, treating of primary affixes by which the feminine nouns are formed."

In other words, the rule III. 1. 94 was not sufficient by itself to ordain kṛitya affixes to be added with the force of "directing," &c; for the specific affixes of वेवृ would have debarred the general affixes of kṛitya. Hence the repetition of the word kṛitya in this sūtra. See sūtra 2817 where this

immersed', चापावस्य = चापवस्ये or चापावस्ये means 'what falls upon', 'falling upon', or 'what ought to fall upon' Thus वेदे वाचव पात्र 'the boy is the singer of the Sâma', or वेदानि वाचवनेन वाचानि 'the boy ought to sing the Sâma', गुरुपत्नीये गुरुः स्वाध्यायस्य the guru is the expounder of the lesson, गुरुपत्नीये गुरुः स्वाध्यायः 'the lesson ought to be explained by the teacher, उपस्था-नीये-ऽग्नेवाही गुरोः the pupil is the servant of the teacher', उपस्थानीयः पित्रे च गुरुः 'the teacher ought to be served by the pupil'

इदं १८४ । क । शकि लिङ्च । ३ । ३ । १७२ ।

2894A. And the affix jin as well as the kṛitya affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability.'

By the force of the word च, we draw in the anuvṛtti of kṛitya. Thus बोधुं गच्छेद्यो बोधयः or वहनीये, or वाहः "capable of carrying" That the लिङ् may not debar the kṛityas, so the kṛitya has been read into this sūtra by the anuvṛtti or च ॥

We could have well omitted the words कृत्वाङ् in the sūtra III 3. 168, if we consulted brevity, for the jñāpaka of this sūtra would have been enough, i.e., the च of this sūtra would have done it. The inclusion of the words कृत्वाङ् and कृच् also in III. 3. 169 is open to the same remarks

इति कृदन्तकृत्यमकरणम् ।

Here ends the Chapter on the Kṛitya.

THE KRIDANTA AFFIXES.

CHAPTER II.

अथ कृदन्तप्रकरणम् ।

२८८५ । एवुल्लुचौ । ३ । १ । १३३ ।

आतोरेतो स्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८३२) इति कर्त्रर्थः । 'पुनोत्ताको' (१२४७) । कारकः । कर्ता । वेदुमर्हो वेदा । कारिका । कर्त्री । 'माहकुटा-' (२४६१) इति कृत्त्वच् । कुटिता । अचिच-
दित्युत्तेर्न कृत्त्वच् । कोटकः । 'विज हट्' (२५३६) । विजिता । 'दनस्तोऽविषणतो' (२५७४) ।
पावकः । 'आतो जुक्-' (२७६१) । दायक । 'मोदातोपदेशस्व-' (२७६३) इति न भृङि । दमकः ।
दनकः । अमिटस्तु निवापकः । 'अनियप्योश्' (२५१२) । जमकः । 'अथ हिवायाच्' । वषकः ।
'अचित्रभारवि' (२३०२) । रम्पकः । 'मेटयसिटि रथे' (२५१६) । रथिता-रथा ।
'सद्विजययोः-' (२५१७) इति जुष् । नेहका । मष्टा-मथिता । 'रथेयम्लितो' (२५८१) । रम्पक ।
रम्पा । 'समेष्ट' (२५८२) । लम्पकः । लम्पा । 'लीपवद्-' (२३४०) । दथिता-रथा । रुडिता-
वेदा । दृष्टिदातेदातोपः । दृष्टिदाता । 'बहुति न' दृष्टिदायकः । 'कृतरस्तुटः-' (२८३१) इत्येव
चूत्रप्रस्तु । यत्र विदितस्ततोऽन्यत्रापि स्फुरित्यर्थः । एव च बहुताग्रहणं योगविभागेन कृत्मात्र-
स्यार्थस्यभिचारार्थः । पादाभ्यां द्वित्वे पादहारकः । कर्त्रर्थि एवुल् । * कुभेः कर्तार्यत्ननेपह
विषयार्हकृत् इतिनपेधा वाच्यः* । मकृता । 'कर्तरि' इति क्त्वि । मकृतिवच्यम् । 'आत्मनेपद-'
इति क्त्वि । सकृमिता । अन्त्यभाविः विषययम् । तेन 'अनुपवर्गाद्वा' (२७१६) इति विकल्पार्हस्य
न निषेधः । मथिता । तदर्थस्त्वनेव तद्विषयत्वम् । तेन कृतेत्यपीति केचित् । 'गनेटि-' (२४०१)
इत्यत्र परस्मैपदग्रहणं तद्वानयोभावात् लक्षयति । सकृममिथिता । एव 'न वृद्धपक्षमुभय' (२३४८) ।
विकृत्वता । सकृतावच्युल् । अस्तीत्यस्य स्थानियवच्यम् इडिङ् । पापवकः । मृदुगुणमाप्तु
पापावकः ।

२४९५. The affixes एवल् (अक) and कृत् (कृ) are placed after all verbal roots, expressing the agent

The word 'root' is understood in the above aphorism. Thus कृ+एवल्=कार+यु (VII 2 115)=कार+अक (VII 1 1)=कारक, nom sing कारकः 'doer' कृ+कृत्=कर+कृ (VII 3 84)=कर्तृ, nom sing कर्तृ. So also दारकः and रर्ता

The कृ of कृत् is not indicatory, but distinguishes this affix from कृत्, the simple कृ includes both कृत् and कृत्, as in V 3 59, and VI 4 154.

The accent is by III 1 8

The trich has the force of 'fitness' also by III 3 169. Thus वेदुमर्हो=वेदा ।

Their feminines will be कारिका and कर्त्री ।

The affix कृत् is कृत् after the roots मृ and कुट &c by I 2 1. Therefore we have कुट्+कृत्=कुटिता । But एवल् is not कृत् because it has an indicatory कृ । Thus कुट्+एवल्=कोटकः ।

So also by I. 2. 2. an affix that begins with the augment **इद्** is fixed after the root **विद्**. Thus **विद् + इद् = विविद्**.

By VII. 3. 32, **वृ** replaces the **वृ** of **इद्** before a **विद्** affix. Thus **इद् + वृत्त = वातकः**.

By VII. 3. 33, the augment **वृत्** is added to **वृत्त** when it comes after roots ending in long **आ**. Thus **इद् + वृत्त = इद् + वृ + त्त = इवतः**.

By VII. 3. 34, udatta roots ending in **व** do not take vridhi before **वृत्त**. Thus **इद् + वृत्त = इवतः**; so also **इवतः**. But roots which are anudatta and anit consequently take vridhi. Thus **निवद् + वृत्त = निववतः**.

By VII. 3. 35, there is no vridhi of the roots **जृ** and **जृ** 'to kill'. Thus **इद् + वृत्त = जवतः**; so also **जवतः**. The **जृ** here is a distinct root and not the substitute of **इद्**.

By VII. 1. 61, a nasal is inserted in the roots **रृ** and **जृ** before **वृत्त**. Thus **रवतः** and **जवतः**. But by the subsequent sūtra VII. 1. 62, the nasal is not inserted in **रृ** before **इद्** affixes. Therefore **इद् + रृ = रविद्**. It is optionally **इद्** by VII. 2. 45. The other form is **इद् + रृ = रवः**.

By VII. 1. 60, a nasal is inserted in the roots **जृ** and **जृ**. Thus **जवतः** and **जवतः**. But **जवतः**. **जवतः** is thus formed. To the root **जृ** (Tud. 121) is added **वृ**; the nasal is inserted by VII. 1. 60; the **वृ** is elided by VIII. 2. 29, and then the final **वृ** is gutturalised into **जृ**.

By VII. 1. 63, a nasal is inserted in the root **रृ** before **वृत्त**. Thus **रवतः**. But **रवतः** with **इद्**.

By VII. 1. 64, **जृ** gets a nasal before vowel-affixes. Thus **जवतः**; but **जवतः** with **इद्**.

By VII. 2. 48 the augment **इद्** is optionally added to **इद्** after the roots **इद्**, **इद्**, **इद्**, **इद्**, and **इद्**. Thus **इविद्** or **इवद्**, **इविद्** or **इवद्**, &c.

By the vārtikas under VI 4 112, the **आ** of **इविद्** is elided before **इद्**. Thus **इविद्**. But not so before **इद्**. As **इविद्**.

The sūtra **कृतवपुर्दो वृत्तत्वं III 3 113** should be divided into two parts (1) **कृतवपुर्दो**. Let the affixes **kṛitya** and **lymṭ** be applied also to places other than those specifically ordained; (2) **वृत्तत्वं** = The **kṛit** affixes have the senses other than those specifically given to them; and are applied to other than those expressly ordained." By thus splitting up III. 3. 113 into two sūtras, we can extend the scope of **kṛit** affixes. Thus **वृत्तत्वं** may be added with the force of 'object' also. As **वादावपुर्दो वृत्तत्वं = वादवपुर्दो**.

Vdrt.—Prohibition of **इद्** should be stated with regard to an Active **kṛit** affix when it comes after that root **जृ** which is the subject of getting **Atmanepada** affixes. In other words, which is conjugated in the **Atmanepada**. Thus by I. 3. 42 **जृ** preceded by **वृ** or **जृ** is **Atmanepadi**. Therefore **इद्** will not take **इद्**. As **जृवतः वपुर्दो**. Why do we say 'the **kṛit**-affix should have an active force'? Observe **जृवतः वपुर्दो**. Why do we

declares that the Intensive character षच् is elided before the affix षच्; thus showing that षच् comes after all Intensive roots and *a priori* after all simple roots. Some of the पचादि words are read in order to fasten the anubandha ह् to them, others are merely illustrative, while the remaining words debar the application to them of other affixes like षच् &c. Thus पच is formed by षच् meaning "the cook", and it is merely illustrative. While पदद्, चोरद् and देवद् are read with the anubandha ह् indicating that their feminine is formed with long ई, as नदी, चोरी and देवी. In the case of देव the affix क् was the proper affix because the root has a penultimate व्. But षच् debars that क् of III 1. 135. In the case of क्षारयत् and रययत् the affix षच् of III 2. 1 is debarred by षच्, for these words can be analysed as क्षार्द विभर्त्ति and रयानं पचति. The word रययत् is also another form of this word as found in the Nyañkvādi list.

When the षच् is elided by II 4. 74 before the affix षच्, then there is no Guna or Vriddhi of the root because of the prohibition of I 1. 4. Thus we have, वेक्षिष्यः, ज्ञेयः, लोच्यः, वेद्यः and चरीहन्तः.

Vart—The roots च्, चत्, चद्, and चद् take reduplication when followed by the affix षच् (III 1. 134) and the reduplicate (abhyāsa) taketh the augment आच्. The final consonants of the Abhyāsa (reduplicate) are not elided in these verbs, in order to give scope to the augment, for if the final consonants be elided by VII 4. 60, then the addition of the augment becomes unnecessary, as there is no difference between the augment and the ādesa (shortening of the vowel) taught in VII 4. 59. Thus चराचरः, चलाचलः, पतापतः, पदापदः.

The above vārtika is optional, so we have the forms चरः, चरये, चला रयः, चदी चदुचद्, &c.

Vart—The root च् is reduplicated before the affix षच्, and the augment आच् comes after the Abhyāsa, and च is the substitute of च् of the Abhyāsa. Thus च् + षच् = चत् + आच् + च् + षच् = चलाचलः. (The second च् is changed into च by VII 3. 55), as in the phrase चलाचलः लोभाद्वर्धनीयम्.

Vart.—The causative root चदि is reduplicated before the affix षच्, there is elision of ति (sign of the causative), and उच् is the augment of the Abhyāsa, and it is lengthened. Thus चदि + षच् = चादुचद्.

To the upapadī or रात्रि is optionally added the augment च् when it is followed by a kṛit word (VI § 72). Thus रात्रिचरः or रात्रिचरः.

२८९७ । प्रयुपपत्तामीकिरः कः । १ । ३ । १३९ ।

रयः क रयाद् । तिच । लिखः । लुपः । कृयः । च । प्रीणातीति मित्रः । किरतीति किरः । वाचकपविधिना वयुल्लुनावपि । खेपह — खेहा ।

2897. After a verb ending in a consonant but preceded by च, च or च (long or short), and after the verbs ज्ञा 'to know', प्री 'to please', and कृ 'to scatter', comes the affix क (ञ).

Thus विप् + क = विप् non sing. विप्: So also लिख: 'inscription'; वृष: 'who knows'; कृष: 'lean'; ज्ञा + क = ज्ञा: 'who knows' (VI. 4. 64), प्री + क = प्रीय: 'what pleases'; कृ + क = कृ + ख (VII. 1. 100) = किर + ख (I. 1. 51) = किर: 'who scatters'; ते 'hog'. By the rule of non uniform affix (III. 1. 94) we have नृत् and त्रिच् also. As चेषक: or चेष्टा.

Note—The words देव 'God', सेव 'service' and जेव 'ram', should be read in the पचादि class of the last sūtra, being formed by the affix खप् and not by क.

२८९८ । आतश्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ ।

आ: स्वाद् । 'स्वाद्ध्यधा-' (२८०३) इति पवत्वापवादः । दुःख । मरः ।

2898. Also after a verb ending in long आ when there is a preposition along with it, the affix क is placed.

This is an *aparaḍa* of III. 1. 40, and debars the affix क. Thus मत्वा + क = मत्वा + ख = मत्वा: (VI. 4. 64) दुस्ते + क = दुस्ते + ख = दुस्ते: 'very weary' (आ substituted for ई by VI. 1. 45) दुस्ते + क = दुस्ते + ख = दुस्ते: 'very languid'. So also मरः.

The final आ is dropped before the affix क by VI. 4. 64. There is elision of long आ when an ārdhadhātuka affix follows beginning with a vowel and having an indicatory क or ख.

२८९९ । पाप्राप्ता येद् दुःशः शः । ३ । १ । १३७ ।

विबलीति विबः । निमः । धनः । पयः । पया कन्या । 'येदष्टिपवास्तनधवी' इति लयीव कीप्राह । 'लयीऽन्वय नेधते' इति हरदत्तः । परवलीति परवः । 'प्रः कन्यायां न' । 'प्राप्तादिभिः-' (०३३) इति निर्देशाद् ।

2899. The affix क (ख) is employed after the roots पा 'to drink', श्ना 'to smell', ज्ञा 'to blow', येद् 'to suck', and ह्रय 'to see'.

Thus पा + ख = पिप् + ख (VII. 3. 78) = पिप् non sing. विप्: , लिप्: । ज्ञा + ख = ज्ञप् + ख = ज्ञप्: , जे + ख = जेव: ; so also ह्रय + क = परवः, (VII. 3. 78) = परवः, जे + ख = जेवः, so also ह्रय + ख = परवः, (VII. 3. 78). As in यदा परवः परवते कल्पवर्षः । यदा is the proper feminine of परव, as परव कन्या । The root येद् having one indicatory ट would have made the feminine यदी with डीप् as we have in एतन्पदी formed by लय but this ordains यदा. According to Haradatta the feminine in डीप् is formed only when the root takes लय and no where else.

Some commentators read the word 'upisarga' into this sūtra. According to them the forms like परवः &c, cannot be formed.

The affix ख, of which य् is indicatory, the real affix being ख, causes the root to undergo all those changes, which it undergoes in special tenses, for it is a sārvaadhātuka affix there, see sūtra III. 4. 113 and VII. 3. 78.

Prohibition must be stated of the root प्र, when the word to be formed is a name because of the word being so exhibited in II 1 56. As वि + प्र + प्र + क = प्रप्रः 'tiger' (an animal that goes about smelling). Here there is क and not the affix प्र.

२९०० । अनुपसर्गाक्षिप्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ।

३ । १ । १३८ ।

यः स्थात् । लिप्थः । विन्द । धारयः । धारयः । वेदयः । उदेजयः । चातिः पुत्तार्थः दीप्री दिगुनवरपन्तः । सातयः । क्षिप्पपन्थायेन विविध पातपरत्वात् । सात्त्वतो भक्ताः । 'यद् वर्धये' पुत्तादिः । वेदुनवरपन्तेर वा । वादय । 'अनुपसर्गाद्' क्तिप् । प्रलिप्यः । "नो लिप्थेर्वाच्यः" । निलिप्था देवाः । "नवादिषु विन्देः संज्ञायाद्" । गोविन्दः । अरविन्दः ।

2900 The affix च is employed after the following verbs when used without a preposition : लिप्थ, विन्द and the causatives धारि धारि, वेदि उदेजि, चेति, चाति and चाति

• Thus लिप्थः 'smearing', विन्दः 'acquiring', धारयः 'holding' धारयः 'ferrying', वेदयः 'knowing', उदेजयः 'shaking', चेतयः 'perceiving', सातयः, and वादयः.

The root चाति means "to cause happiness," and is a sūtra root with the causative चि added to it. Thus चातयः "one who causes delight." By the maxim of va sarupa III 1 94) we can have क्विप् also. As वात् परत्वात् "the supreme self, the giver of happiness." सात्त्वतो भक्ताः "The devotees are, &c." The 'यद्' 'to endure' 'to forbear' is churādi (No 267) and so has taken the चि. Or it is the causative of चद् of Bhvādi or Divādi.

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रलिप्यः, here the affix is क.

Var:—The verb लिप् with the preposition वि takes the affix च. As विलिप्था 'the name of certain deities', 'a cow'.

Var:—The affix च is employed after विन्द when compounded with the words नो, &c, and when the word to be formed is a proper noun. As गोविन्दः 'Kṛishna' (protector of cows), अरविन्दः 'a lotus' (having petals like spokes).

२९०१ । ददातिदधात्योर्विभाषा । ३ । १ । १३८ ।

यः स्थात् । ददः । दयः । दये वयुपयाये च । अनुपसर्गादिदेव । ददः । दयः ।

2901 The affix च is optionally employed, after the root द 'to give,' and धा 'to hold', when used without a preposition. This debars च. Thus ददः 'giving', or दयः 'inheritance', दयः 'holding' or धायः 'having'.

When a preposition is used, the affix च is not employed, as मदः, दयः.

२९०२ । ज्वलितिकसन्तेभ्यो च । ३ । १ । १४० ।

इतिशब्द आद्यर्थः । ज्वलादिभ्यः कश्च भ्यो च स्वाहा । चर्चिज् । ज्वातः ज्वलः । चालः-चलः । अनुपसर्गादित्येव । उज्ज्वलः । * तनीतेरपसक्यानम् * । इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न सवध्यते । अपतनीतीत्यवतानः ।

2902 After the verbs beginning with ज्वल 'to shine' and ending with कश्च 'to go', when used without a preposition, the affix च is optionally employed

The word इति in ज्वलिति means 'beginning with'. These are about 50 verbs all belonging to the *Bhiddi* class. See Nos 947 &c

This debars the affix जश्च which comes in the alternative as ज्वात or ज्वलः, चालः or चलः

The affix च (ञ) having an inductive च causes the *vriddhi* of the penultimate च. When the affix च is not used then जश्च is used and we have the other form. But compound verbs take जश्च as प्रज्वल 'luminous'.

Var. - The verb तश्च 'to stretch' must be included in this list and it takes the affix च as ज्वतान. The conditions option and without preposition do not apply in this case. The verb तश्च necessarily takes this affix, though compounded with an *upasarga*.

२९०३ । जयाद्व्यधास्तुसस्त्रतीणवसावहृलिहक्षिपश्च सश्च । ३ । १ । १४१ ।

इयैहृप्रतिभ्यो निच चः स्वाह । इयैहोऽवस्यतेयादन्तत्वात्तिष्ठे प्रयत्नानुपसर्गे कं चाधिभुम् । अवस्याय । प्रतिवस्य । ज्ञाय । दाय । भाय । व्याधः । ल गती । यादपूर्वः उपसर्गः । आश्रयः । सहाय । ज्ञत्याय । ज्ञानाय । ज्ञयहारः । लेह । रसेव । रसाय ।

2903 The affix च is employed after the following verbs also — इयै 'to go', verbs ending in long या व्यय 'to pierce', ज्ञाल 'to pain', जम् 'to flow', जतीच् 'to pass on', ज्वरा 'to complete', ज्वर 'to take away', लिह 'to lick', लिख 'to embrace', and रवच 'to breathe'.

The root इयै before affixes becomes इया (VI 1 45) and is thus included in the phrase 'verbs ending in long या'. What is then the use of its separate enumeration? The separate enumeration is for the sake of excluding the application of every other rule which might have prohibited च. Thus III 1 136 enjoins क when a compound verb ends in या. But that rule does not apply to the verb इया.

Thus अवस्यायः 'frost' प्रतिवस्यः 'catarrh' दायः 'inheritance', चायः 'having' व्याधः 'pain' आश्रयः 'wound' ज्ञत्यायः 'flow' ज्ञत्यायः 'transgression' ज्ञयहारः 'conclusion' ज्ञयहारः 'taken away' लेहः 'licking' रसेवः 'embracing' रसायः 'breath'. See VII 3 33

२९०४ । दुन्योरनुपसर्गे । ३ । १ । १४२ ।

चः स्वाह । दुनीतीति दावः । नीयादपसर्गादनुपसर्गाद्दुनीतेति चः । दवसे नु पचायाम् । दवः । नवनीति नायः । उपसर्गे नु प्रदवः । प्रदवः ।

2904 The affix च is employed after the verbs ड 'to burn' and नी 'to lead', when used without a preposition

The root ड is the Svādi verb ड ड 'to burn' (No 10), and not the Bhvādi ड 'to go' (No 992) because it is read along with नी. The Bhvādi ड takes the यच् of the यच्दि class (III 1 134) as दयः ।

Thus ड+च=दो+च (VII 2 115)=दायः (VI 1 78) 'burning' So also नी+च=नी+च=नाच 'leading'

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe मदयः 'burning', मयवः 'friendship'

२९०५ । विभाषा ग्रहः । ३ । १ । १४३ ।

यो वा । पदेऽच । व्यवहितविभाषेण । तेन जलचरे ग्राह । 'भवतेषु इति काशिका । भवेदेषः सवारण । भावा पदार्था । भाव्यमते तु ग्राह्ययोग्युतादिरव्यन्तादच् । भाव ।

2905 The affix च is optionally employed after the verb ग्रह् 'to seize'.

This debars the affix यच् which comes in the alternative. Thus ग्रह्+च=ग्रह्+च (VII 2. 116)=ग्राह 'seizing', a crocodile', or ग्रह्+यच्=ग्रहः 'a planet'

The option allowed by this aphorism is a 'yavasākṣita' (bhāṣya) or a finite option that is to say, the affix च is always used when the word to be formed means a water animal such as a crocodile shark &c, and in that sense the word is ग्राह. But not so, when heavenly luminaries are meant, there the word is ग्रह.

According to Kāśikā vartika this rule should be extended to the Bhvādi root ग्र 'to be' also. Thus —भावाः 'conditions' 'objects' and भव 'existence', 'desty'. But this vartika is not found in the Bhāṣya. According to him bhāva is wrong. According to Bhāṣya the word bhāva is derived from the Churadi ग्र (भावि) (No 300) 'to obtain' &c, from भावि.

२९०६ । गृहे क. । ३ । १ । १४४ ।

गृहे कर्तरि ग्रहेः कः स्यात् । इति धातुविभाषादिभिरिति वृहत् । तात्पर्याद्गृहा दत्ता ।

2906. The affix क is employed after the verb घर when the agent so expressed denotes 'a house'

Thus घर+क (VI 1 16)=घृहक् 'a house' i.e., that which holds paddy, grain &c. The र is changed into च् by the rule of samprasāraṇa. The plural form घरः means wife, as she is especially the person that constitutes the house, while the plural of घर meaning 'house' will be घरानि.

Note—The sūtra is apparently redundant. Grihu could have been derived from grihu 'to take' with the affix क of III 1, 135.

२९०७ । शिल्पिनि ष्युन् । ३ । १ । १४५ ।

क्रियाकोशल शिल्प बह्वर्कटि ष्युन्त्यात् । * नृत्तिलनिरञ्जिभ्य एव * । नर्तकाः-नर्तकी । खनक-खनकी । * खनि खनने च रञ्जनेलोपो बाभ्यः * । रञ्जकाः-रञ्जकी । पाचयन्ते ङ नृत्तिलनिरञ्जानेव ष्युन् । रञ्जेलु 'बहुनिरञ्जयन्ते' इति ष्युन् । टाप् । रञ्जिका । पु येने ङ रञ्जकी ।

2907. The affix ष्युन् (चक) comes after a verb, when the agent so expressed denotes an artist.

Dexterity in action is called silpa

Varl.—This affix should be confined to the verbs नृत् 'to dance', लव् 'to dig' and रञ्ज 'to dye'.

Thus नृत् + ष्युन् = नर्त्त + चक (VII 1. 1) = नर्त्तकाः dancer' The letter च is indicatory (I 3. 6) and by IV 1. 41, it denotes that words formed by pre-fixes having indicatory च् form their feminine gender by the affix ङिप् (Thus the feminine of नर्त्तक is नर्त्तकी, so also खनका 'miner', fem खनकी, रञ्जकाः 'washerman', fem. रञ्जकी)

In the case of the root रञ्ज the nasal is elided According to the opinion of the author of *Mahābhāṣya*, only two verbs are governed by this sūtra, namely नृत् and लव् According to him, the verb रञ्ज takes the affix ष्युन् Thus रञ्ज + ष्युन् = रञ् + ङ (VI 4. 37) = रञ्ज + चक (VII 1. 1) = रञ्जकाः feminine रञ्जिका, 'a washerwoman', but the wife of a washerman will be रञ्जकी ।

२९०८ । गायकन् । ३ । १ । १४६ ।

गायतेः श्यङ्कन्त्यात् । शिल्पिनि कर्त्तरि । गायकाः ।

2908. The affix चक (चक) comes after the verb गे 'to sing,' when the agent so expressed denotes an artist.

As, गे + चक = गायका (VI. 1. 45) 'a singer', fem. गायिका

२९०९ । वृषुट् च । ३ । १ । १४७ ।

गायकाः द्विवाङ्मयी ।

2909. The affix ष्युन् is also employed after the verb गे 'to sing', when the agent so expressed denotes an artist.

By the word च 'also', the word गे of the last sūtra is drawn into this. Thus गे + ष्युन् = गा + चक (VII. 1. 1) = गायकाः fem गायकी, the च is added by VII. 3. 33

२९१० । वृषुट् च । ३ । १ । १४८ ।

वाचो वाचश्च वृषुट् वृषो वाचो वाचश्च कर्त्तरि । वाचान्वयवर्तिन वाचो वृषिः । वाचश्च वाचान्वयवर्तिन वाचो वृषिः । वृषिश्च वाचो वृषिः ।

2910. After the verb वृ, also the affix ष्युन् is employed when the agent so expressed denotes 'rice' and 'time'.

This gives rise to that well known kind of compounds called upapada samāsas under II 3 63 Thus कुम्भम् करोति he make a pot' = कुम्भकारः । But we cannot form any compound of the phrase खादित्वं पश्यति, &c, because never found in usage

Vart—The affix च comes after the verbs जीन्, खाद्य भव्य and खाद्य and the noun in composition with it retains its original accent As मासमीसा 'addicted to flesh', fem मासमीसा, मासकायः 'loving flesh, fem मासकाया, मासकः 'carnivorous', fem मासका, and कल्याणकार 'good-conducted, fem कल्याणकारा ।

Vart—The affix च comes after the roots ईक्ष् 'to look' and बर् 'to forbear' under similar circumstances As दुःखप्रतीक्षः fem दुःखप्रतीक्षा 'expecting happiness', बहुबर् fem बहुबरा much forbearing How do you explain the forms गङ्गाधरा, सुपरा &c, not formed by चर् ? These are not upapada samāsas at all but genitive compounds where the Genitive has the force of accusative by sesha rule of II 3 60 Thus धरा is a noun meaning "holder" Therefore गङ्गाया धरा 'the holder of Ganga = गङ्गाधरा &c

२९१४ । इवावामश्च । ३ । २ । २ ।

अवसादः । कावसादः । स्वर्णहावः । वन्युवावः । चान्यवावः ।

2914 The affix चर् comes after the root ईक्ष् 'to call', वेच् 'to weave', माच् 'to measure' when the object is in composition with it

This debars the affix च (III 2. 3), as स्वर्णे + ई + चर् = स्वर्णे + डा + च = स्वर्णे + डाव + च (VII 3 33) = स्वर्णहावः So also वन्युवावः, चान्यवावः ।

२९१५ । आतोऽनुपसर्गे कः । ३ । २ । ३ ।

आदस्तादातोऽनुपसर्गात्कर्त्तव्यपदो कः स्वाग्नाच् । आतो सोपा' । नोदा । चान्निर्भर । 'अनुपसर्गे किच् । नोदादावः । " कविषो चर्त्तव्यं चमत्कारकिन्दो हः " । अहं विनाति त्रयः । चर्त्तव्यं अहंदादातः । आदा । अदा ।

2915. The affix क comes after a verbal root that ends in long चा when there is no upasarga preceding it and when the object is in composition with it.

This debars चर्, as गो + दा + क = गो + दा + च = नोदा 'Giver of cows', (the long चा is elided by VI 4 64) So also, कन्यकादा 'who gives a blanket', चान्निर्भर 'what protects the rear', चङ्गुलिभर 'what protects the finger' (a thimble)

Why do we say 'when there is no upasarga' ? Witness नोदादावः 'who ceremoniously gives a cow, चरुचदाव 'who ceremoniously gives a mare' Here the compound verb चर्दा takes the affix चर्

Vart—The affix क before which the final consonant with the vowel that precedes it is dropped, comes always after those roots whose sami

vowel is vocalised in conjugation in cases where क would have otherwise come. Prasāraṇi means samprasāraṇi. Thus the root ज्य ends in long वा and would have taken क. But this root becomes vocalised by VI 1 16 before the vikarana śaṇ. Therefore the upapada samāsa will be वृषवाः. So also चाहः and मृगः. Had the affix been क the forms would have been वृषकः, घातकः and मृगकः by vocalisation. The affix व prevents it.

२९१६ । मुचि स्यः । ३ । २ । ४ ।

मुचिर्नि योतो विनश्यते । मुच्यपदे आदन्ताश्च एवाह । हावर्तं विनयीति द्विः । वनरस्यः । विनश्यः । तस्यः स्यः । मुचि विहृतेः कः एवाहार्त्तमनानर्थाभावे । आमुनामुनानामाभूतस्यः ।

2916. The affix क comes after the root वृच when in composition with a word ending in a case affix, as an upapada.

In the three previous sūtras, the word in composition was always in the accusative case. This sūtra declares that with regard to the verb वृच, the upapad may have any case not necessarily the accusative. As वनरस्यः = वने तिष्ठति 'who dwells in accessible position', and विनश्यः 'having an inaccessible position', तस्यः स्यः.

This sūtra should be divided into two sūtras (yoga bibhāga). Thus — (1) मुचि. The affix क comes after every root ending in long वा, when in composition with a case-inflected word, as हावर्त विवृति = हि + वा + क = द्विः. (VI 4 64 S. 2372) 'who drinks with two organs,' i.e., the proboscis and the mouth, an 'elephant'. So also वादवा 'a plant' (what drinks through the foot) कश्चवा 'a tortoise' (that always pro'ss its mouth by drawing it in, at the approach of danger). (2) मुचिरस्यः. The affix क comes after the root वृच when in composition with a word ending in a case-affix. Since this is a new rule, it applies when the verb denotes 'condition or stat', for when it denotes agent the affix would have come by III 4 67 S. 2834. As आमुनाम् + वृचानम् = आमुनम् 'the rising or appearance of rats' 'a swarm of rats.' See VI 4, 64 S. 2372 for the elision of वा, and VIII 4 61 S. 118.

Note.—Why do we make this two-fold division, when we see the second rule is included in the first as the verb वृच also ends in a long वा? The reason is that the first rule applies where the agent is indicated, while the second rule applies where condition is to be denoted. As आमुनामुनानम् = आमुनम् 'a swarm of rats', so also वृचवोत्सः 'a swarm of locusts'.

२९१७ । प्रहोष्यमामिनि । ८ । ३ । २२ ।

प्रविह्व इति प्रहो योः । अहोतो नञ्प्रतीत्यर्थः । 'अह' इति द्विः । प्रहः ।

2917. The word मृ is irregularly formed when denoting 'a chief' or 'one who goes in front.'

to this head can only be recognised by their form, there being no list of them to be found anywhere. Thus चतुर्विधः 'a chariot', बभ्रुवः 'a bow', साकमुद 'sesamums', कुमुदम् (को मोदते) 'a lotus':

पर्वतः 'a mountain', कुम्भः 'a mountain'; गिरः 'a crocodile in the Ganges' (literally 'one who swallows').

२९२० । मे दाद्यः । ३ । २ । ६ ।

दाद्यत्वात्तातेरच मोचयुष्टात्कर्मव्युत्पदे च । स्वादयोऽपवादः । सर्वप्रदः । परिप्रदः ।
अनुत्पत्तं दत्तुल्लेः प्रादम्प्यैस्त्वन्पुवि न च । गोपमदायः ।

2920 The affix च comes after a root having the form of दा 'to give' &c., and वा 'to know', when taking the proposition न, and in composition with a word in the accusative case.

By III. 2. 3. the affix च was applied after verbs that ended in long वा and had no *upasarga*. Now begins the case of verbs with *upasarga*. This debars the affix चच्; as सर्वप्रदः (VI. 4. 64) 'giver of all; liberal', परिप्रदः (VI. 4. 64) 'acquainted with roads'. The long वा of दा and वा is elided by VI. 4. 64. S. 2372.

Why do we say 'when taking न'? With any other *upasarga* these verbs will take the general affix चच्; as गोपमदायः ।

२९२१ । सति रुयः । ३ । २ । ११ ।

गोपमदायः ।

2921. The affix च comes after the root रुवा 'to tell', when preceded by the preposition सत्, and when the object is in composition with it.

The verb रुवा ends in long वा and by III. 2. 3 when compounded with an *upasarga*, it would have taken the affix चच्. This debars चच्; as गोपमदायः (VI. 4. 64) 'a cowherd' (गोपमदायः).

२९२२ । गापीष्टक् । ३ । २ । ८ ।

अनुत्पत्तत्वात्तातेरच दत्तयुष्टात्कर्मव्युत्पदे । वाचय-वाचयि । वचनं तु वाचवद्वाच ।
" विभेः पुतासीष्टोविदि वाचयद् " । पुतासी । वीपुषी । अन्वयं वीपुषा वाचयि । पुतासीति
वचयति पुतासी ।

2922. The affix टक् comes after the verbs गी 'to sing' and वा 'to drink' when used without a preposition, and when the object is in composition with it.

The phrase *anupasarga* is to be read again into this sūtra by *anuvriti* from III. 2. 3, though this *anuvriti* had temporarily lain dormant in III. 2. 6 and 7 as being unnecessary. This debars च; of this affix, ट् and क् are indicative, the ट् showing, among others, that the feminine is formed by the affix ङीष् (IV. 1. 14):

As, यक्षु गावति = यक् + गा + टक् = यक्षुः (VI 4 64) 'who sings Sakra hymns' गावता 'singer of Sāma', fem यक्षणी and गावणी ।

Vart —The affix टक् comes after the verb पार when it means to drink and only when it is in composition with the words वृत्त and मीष्ट as its object. This is an important modification of the general sūtra. Thus वृत्तप fem वृत्तपणी 'wine bibber', मीष्टप fem मीष्टपणी 'spirit drinker'.

Why do we say 'when in composition with sūtra and sidhu'? Observe श्रीरक्ष ब्राह्मणी 'the milk drinking Brāhmanī', formed by the affix ऋ and the feminine, therefore, not formed by the affix ई but by ऋ.

Why do we say 'when पार means to drink'? When पार means 'to protect' this affix is not used, as वृत्तपार 'who protects wine'.

When these words are compounded with an *upatarga* they do not take टक् but ऋक्, as यक्षुर्गगावः, गावण्यगावः ।

Note —*Vart* —There is diversity in the Chhāndas as to the employment of these affixes, as वा ब्राह्मणी वृत्तपणी or वृत्तपार ऋवति देवा देवाः पवित्रीर्द्ध नवन्ति 'the Gods do not carry that Brāhmanī to the regions of her husband who drinks wine'.

२९२३ । हरतेमुद्यमनेऽक् । ३ । २ । ८ ।

अद्यहः । 'अद्युद्यमने' द्विह । आद्यहः । 'अद्यिवाङ्गताककुपयितव्यविषयदीपयुः प्रदेहवर्तनवायक्' । अद्यिहः । लाङ्गताहः । अद्युक् च आद्यहः । अद्यहः । अद्युक् च अद्यहः । अद्युक् च अद्यहः । अद्युक् च अद्यहः ।

2923 The affix ऋक् comes after the verb पार when it does not mean 'to raise up', when the object is in composition with it.

२९२४ । वयसि च । ३ । २ । १० ।

वयस्यवयस्ये यूपय । वयस्यवयस्ये कुमारः ।

2924 The affix च् comes after the verb वय् when the object is in composition with it and when the meaning of the word so formed is descriptive of age

In this sūtra the verb वय् has the sense of *udyamant* which was specifically excluded in the last. The word वयस् means the condition of human body as dependent upon time. This rule applies to those words which indicate the attainment of appropriate age for the accomplishment of objects described by the *upapada*, or the reaching of that age in which the thing described by the *upapada*, naturally takes place, as वयस्यवयसि वयस्य 'the dog that has reached the age when it can chew bones' (lit. when it can raise it up) वयस्यवयसि कुमारः the boy old enough to wear (lit. 'to raise up or bear') the shield, so that the verb here has the sense of 'raising up'.

२९२५ । आदि साक्षीत्ये । ३ । २ । ११ ।

पुष्पाहारवदिति साक्षीत्यः पुष्पाहारः । 'साक्षीत्ये' द्वि । वारवदिति ।

2925 The affix च् comes after the verb वय् (when the object is in composition with it), the root taking the preposition आच्, and the sense of the word so formed is inclination or accustomed occupation

The word साक्षीत्ये means a natural inclination or habitual occupation, as पुष्पाहार (पुष्प + आहारति = पुष्प + आहार) he who has a natural tendency to wards fetching flowers or whose habitual occupation is to collect flowers.

Why do we say 'when denoting inclination? Other words the affix will be च्, as वारवदिति = वारवदिति 'who brings load

२९२६ । अर्हः । ३ । २ । १२ ।

अर्हतेत्यर्हत्त्वार्थे पुष्पवदेत्योपवादः । पुष्पाहां ब्राह्मणी ।

2926 The affix च् comes after the verb अर्ह 'to respect', when the object is in composition with it

This debars च्. The words so formed are especially of feminine gender. As पुष्पाहां ब्राह्मणी 'a Brāhmana lady deserving of respect'

२९२७ । स्वस्वकर्त्तव्यो रमिजपो । २ । २ । १३ ।

“ इतिपुष्पवोक्तिरिति स्वस्वच ” । स्वस्वे रमते स्वस्वेत्यो वदती । वस्तुस्वे इति- (२९२) इति 'स्वस्ववद- (२९६) इति वा वस्तुस्वः । स्वस्वच यूपयः ।

2927 The affix च् comes after the verb रप् 'to sport' and च् 'to whisper' when the case-inflected words स्वस्व 'a clump

निरिचः । कथं तर्हि 'निरिचपुष्पधारः प्रत्यहं वा पुजेयी' इति । निरिचत्वास्तीति विप्रदे घोषा-
दित्वाच्चा ।

2929. The affix च् comes after the verb नी 'to lie down' when in composition with a case-inflected word indicating location, i.e., in the locative case.

The word नी (III 2 4) a noun ending in a case-affix is understood in this aphorism. As नी येने=नयनः 'who lies in the sky'.

Vart.—The affix च् comes after the verb नी when in composition with the words पार्श्व 'sides', &c., though not necessarily denoting location; as पार्श्वोन्मयां येने=पार्श्वयनः 'who reclines on his sides', उदरयनः 'who lies on his stomach', दृढयनः 'who lies on his back'.

Vart.—So also when the words उत्तान &c., are in composition with it denoting agent and in the nominative case. As उत्तानः येने=उत्तानयनः । अननुरागे येने=अननुरागयनः 'he who sleeps with his face downwards'.

Vart.—In the Chhandas the affix च् comes after the verb नी when in composition with the word निरि in the locative. As निरिचेयेने=निरिचः 'who lies on the mountain'. How do you explain the use of निरिच in the classical literature then, as in the following verse of Kālidāsa (Ku. I 60 and 37) निरिचपुष्पधारः प्रत्यहं वा पुजेयी 'She of the beautiful hair daily worshipped Girisa'. It is formed by the affix च (V 2 100 S 1907) निरिचत्वास्ति 'He who has hills', and not by this vrttikā.

The letter च् of च् is indicative denoting that there is elision of the final vowel with what follows it (I 1. 64)

२९३० । चरेष्टः । ३ । २ । १६ ।

अधिकारच चरचरे । कुचरचः । कुचरचि ।

2930. The affix च् comes after the verb च् 'to go' when a word in the locative case is in composition with it.

The word *adhikarāṇa* of the last sūtra is understood in this. As कुचरु चरति=कुचरः 'who goes among the Kurus'. चद्रचरः 'who goes among the Madras'.

Of the affix च् the real affix is च, the letter च् being indicative, showing that the feminine of these words is formed by the affix क्रीप्. See IV. 1. 14), as कुचरचि, चद्रचरचि ।

२९३१ । भिक्षुधेनादायेयु च । ३ । २ । १७ ।

निदां चरीयि निपाचय । देनाचर । आदायेयि दययन्वच । आदायचरः । अयम् 'मेद्व
द्विदां चरचरीय' इति अयादिभु चरचिचि आदाय ।

2931. The affix च् is employed after the verb च् 'to go', when the words in composition with it are भिक्षा 'alms', देना 'army' and आदाय 'having taken'.

The *anuvṛtti* of the words 'in the locative case' does not extend this aphorism, and hence the necessity of making a distinct and separate sūtra.

Thus भिक्षाचरः 'a beggar' (who goes for alms); सेनापतः 'one who enters into an army'; आदायचरः 'one who goes after having taken'. The word ādāya is formed by *lyap* (the substitute of *ktvā*). How do you explain the word चरिणी the feminine in *ḥri* of चर which must have been formed by च + *ṣa* in order to get *ṣip*? It is not formed by *ṣa*-affix, but it is a compound of चर + चरि. The word charaṭ is read with ṣ in Paśchādī III. 1. 184. S. 2896. The difference between an upapada compound such as bhikṣāchāra, and a noun compound as चर is that the former is *nitya*, and the latter an optional compound. See II. 2. 19. S. 782

२८३२ । पुरोगमतीत्येषु चर्तः । ३ । २ । १८ ।

पुरःपतः । चतुःपतः । चतुःपतेषामु वा पत्नीरवेषेपतः । इत्येवमृ चरयेदन्तर्यामि निवारय चर्तं तर्हि 'पुत्र तदनुपपत्तिर्विद्वत्पराचर' इति । पाठानुसारादिभि इत्येवः ।

2832. The affix च comes after the verb पृ 'to move' when the words in composition with it, are पुर, चतुः and चर्त, a meaning 'in front of or before'.

The last word is 'agre' with च and not 'agra'. This anomaly indicates that the word agresara may be analysed not only in the locative but in the accusative and instrumental also. As चतुः पत्ति or चर्त पत्ति or चर्त इति । That the word in the sūtra is 'agre' and not 'agra' is implied by its being put last in the compound, otherwise as it begins and ends in a vowel, it would have stood first (II. 2. 33. S. 901). Moreover, even from 'agra' we could get the form 'agre-sara,' by non-elision of the 7th case-affix: the special mention of 'agre' shows that in analysis it may be in other cases than the locative.

As पुरः पत्ति = पुरः पतः 'who goes in front, a harbinger'. So also चर्तपतः and चर्तपतः 'going in front, a leader'. How do you explain चतुःपतः in पुत्र तदनुपपत्तिर्विद्वत्पराचर? It is a diversity according to Haradatta, allowable under III. 8. 113 S. 2841.

२८३३ । पूर्वे चर्तारि । ३ । २ । १८ ।

चर्तुःपत्तिर्नि पुत्रं दत्तं चरयेत् चर्तः । दत्तः । पुत्रः । पत्तीति पुत्रपतः । 'चर्त' इति । पुत्रं दत्तं चरयेत्ति पुत्रपतः ।

2933. The affix च comes after the verb पृ 'to go', when पुत्र is in composition with it, denoting the agent.

Thus पुत्रः पत्ति = पुत्रपतः 'going in front'.

Why do we say 'denoting the agent'? Otherwise the affix च will be employed. As पुत्रं दत्तं चरयेत्ति = पुत्रपतः 'going to the east'.

२९३४ । कृजो हेतुनाच्छीत्यानुलोम्येषु । ३ । २ । २० ।

'एतु दोत्येयु करोतेयः स्यात् । 'यतः कृजनि-' (१६०) इति च । यस्यस्त्री विद्या । चाङ-
परा । यचनस्य ।

2934. The affix ϵ comes after the verb कृ 'to make', when the object is in composition with it denoting 'cause', 'habit' and 'going with the grain' (concession).

The word हेतु of this sūtra means the final or conclusive cause, and is not the grammatical हेतु meaning 'agent'. चाञ्चीर्य means 'habit,' and literally, the act of being accustomed to that. चातुलोम्य comes from चातुल्य meaning 'with the hair', that is to say, regular, in natural order, successive, and hence 'favourable', and 'agreeable', 'complaisance', 'acquiescence', &c. Of हेतु, we have योक्तरी क्षम 'the daughter that causes sorrow'; यस्यस्त्री विद्या 'honorable sciences', the visarga of yasāh is changed to s by VIII. 3. 46, S. 160.; कुलकर च 'the family making wealth'. Of चाञ्चीर्य, we have चाङ्गकारः 'who performs obsequies'; चर्चकरः 'who amasses wealth.' Of चातुलोम्य, we have प्रेषकरः 'who promptly does what he is directed'; यचनकरः 'who regularly does what he is told'.

Why do we say 'when having these senses'? Otherwise the affix will be चट्. As कुलकारः 'pott-er', यचनकारः 'city-maker'

२९३५ । दिवाविभानिशामाभास्कारान्तानन्तादिव्युनान्दीकिंतिपि-
लिविद्वलिभक्तिजक्तृ विप्रलेखसंख्याजल्पायाह्वयैतद्वगुरतःपु। ३। २। २१।

एतु द्वाभ्याः एवादेस्वादावर्ष । दिवाकरः । विवाकरः । निशाकरः । आरादिस्वाह्वः ।
भारकरः । घट्टकरः । चतुस्रद्वय विप्रलेशे चत्वारिज्या ध्वनगुहपत् । तितिलिविदादे पर्वयो ।
चक्षया । चक्रजः । द्विजः । अस्त्रादित्यादहस्त्रः । 'नित्यं यमायेऽनुत्तरपदस्यस्य' (१५८) इति
चरपत् । चतुश्चक्रः । अस्त्रजः । 'दिक्चक्रद्वयं कृजोऽद्विषयात्' इति चार्तिकम् । किंकरः ।
चक्रजः । चक्रजः । इत्यादेः च वाचिष्या चत्वारिद्व । पु ङो ङीप् । किंकरः ।

2935. The affix ϵ comes after the verb कृ 'to make' when the following words are in composition with it—दिवा 'by day', विना 'light', निशा 'night', प्रभा 'splendour', भाः 'light', कार 'work', चर 'car', चरन्त 'endless', चादि 'beginning', बहु 'many', भान्दो 'benediction', दिक् 'what', लिपि 'writing', लिखि 'writing', दत्ति 'oblation', भक्ति 'devotion', कर्तृ 'agent', चित्र 'painting', क्षेत्र 'field', words denoting numerals, चट्वा 'thigh', बाहु 'hand', चरत् 'day', चर 'what', तत् 'that', चरत् 'bow' and चरत् 'wound'.

Both the words 'Larma' and 'sup' are understood in this aphorism; that is to say, sometimes these उपसर्ग have the accusative case and

sometimes they have other cases, as the construction may require. This affix *ट* comes when the sense is not that of cause, &c, as it was in the last sūtra.

Thus दिग्गर्तुः 'the sun'. The word दिग्ग is an indeclinable and means 'in the day time'. There the उपपदा, therefore, is in the locative case. The sun is so called, because it makes creatures active in the day time.

So विद्यार्तुः 'the sun' (light maker), निशार्तुः 'the moon' (the night-maker), स्रग्गर्तुः 'the sun', मरार्तुः 'the sun' (the latter *ट* is not changed into *visarga*, as it belongs to the Kaskādī list VII 3 43 S 144, दातृगर्तुः 'agent', मृत्युगर्तुः 'death' (endmaker), बह्वर्तुः 'magnifying to any extent', स्रष्टृगर्तुः 'the creator', बहुगर्तुः 'the busy'. The word 'bahu' here means 'spaciousness', and so it is not saukhya when meaning 'many' it is saukhya and would be governed by saukhya of this sūtra. दातृदीर्घः 'the speaker of benediction', दितृगर्तुः 'a servant', लिपिगर्तुः 'a scribe', लिखिगर्तुः 'a scribe', दक्षिगर्तुः 'offering sacrifice', भक्तिगर्तुः 'a devotee', कर्तृगर्तुः 'an agent', चित्रगर्तुः 'a painter', उन्नतगर्तुः 'a cultivator', एवगर्तुः 'doing only one thing', द्विगर्तुः 'doing two things', त्रिगर्तुः 'doing three things', उद्योगगर्तुः 'a runner, an express', योद्धागर्तुः 'a hero', 'a manual labourer', स्रग्गर्तुः 'the sun' (VIII 3 43 S 144 by which there is a), कर्तृगर्तुः doing that, यत्कर्तुः 'doing that', बभ्रुगर्तुः 'bow-maker' (by VIII 3 45 S 159 *ट* is changed to *व*), स्रक्गर्तुः 'causing or inflicting wounds'.

Part.—The affix *जप्* comes after the verb *ह* when चिच्, घृ, लृ and वृ are in composition with it. The speciality of *ट* affix is that the feminine of words derived from it is formed by long *ई*, while the feminine of words derived by *जप्* is formed by long *या*. Thus दितृगर्तुः a male servant दत्तरी, दत्तरी, and दत्तरी, the so words might be said to be long to the *जप्* class (See IV 1 31). Even when 'hotu, &c (S 2934) is expressed there would be *जप्* and not *ट* for that is debarred. The feminine is by *जीप्* as दितृगर्तुः 'the wife of a servant'.

२९३६ । कर्मणि श्रुती । ३ । २ । २२ ।

कर्मण्यप्यपदे एतरेष्वपि । एतादृश्वती । कर्मकरी श्रुतः । कर्मकारोऽपि ।

2936 The affix *ट* comes after the verb *ह* 'to make', when the word कर्म is in composition with it, and the sense of the word so formed is that of 'wages'.

The word कर्म means service for hire, wages. The word कर्म does not mean the grammatical object but the word form कर्म, as कर्मकरी 'a hired labourer' (not a slave), otherwise the affix is *जप्*, as कर्मकारः 'an artisan'.

२९३७ । न शब्दसंज्ञिकताहगायत्रिरवाटुसूत्रमन्त्रपदेषु । ३ । २ । २३ ।

यु युज्यते । न । शब्दादिषु प्रागः । निविचिष्यते । शब्दकार इत्यादि ।

2937. The affix **ट** does not come after the verb **कृ** 'to make', when the following words are in composition with it :—**शब्द** 'sound', **श्लोक** 'verse', **ज्वर** 'quarrel', **नाम** 'praise', **घैर** 'enmity', **पाद** 'flattery', **यून** 'thread', **मन्त्र** 'hymns' and **पद** 'word'.

This prohibition relieves even when the sense is that of cause, habit, &c., of S 2934. The affix **ट** being prohibited, the general affix **ज्व** takes its place. As **शब्दज्वर** 'sounding, sonorous', **श्लोकज्वर** 'a versemaker', **ज्वरज्वर** 'one who foment quarrels', **नामज्वर** 'a writer of Gāthās or prakritic verses'; **घैरज्वर** 'an enemy', **पादज्वर** 'a flatterer', **यूनज्वर** 'an author of sūtras'; **मन्त्रज्वर** 'a composer of Mantras'; **पदज्वर** 'an author of Padapāṭha'.

२९३७ । स्तम्बशकृतेरिन् । ३ । २ । २४ ।

“ श्रीदिवत्पयोरिति षल्यञ्च ” । स्तम्बशकृतेरिन् । शकृत्कर्त्तरिण्यः । ‘श्रीदिवत्पयोः’ षिच् । स्तम्बशकारः । शकृत्कारः ।

2938. The affix **इन्** comes after the verb **कृ** when the words in composition with it, are **स्तम्ब** 'a sheaf', and **शकृन्** 'ordure'.

Thus **स्तम्ब+कृ+इन्=स्तम्बशकृति** : nom sing **स्तम्बशकृति**, so also **शकृत्कर्त्तरि**.

Part—This rule is applicable when the sense of the words to be formed, is that of 'rice' and 'a calf' respectively. Therefore **स्तम्बशकृति**, means 'rice', and **शकृत्कर्त्तरि** 'a calf'.

When the words have not the senses of 'rice' and 'a calf', the affix **ज्व** is employed. As **स्तम्बज्वर** 'sheaf-maker', **शकृत्ज्वर**, 'ordure maker'.

२९३८ । हस्तिदूर्तिनाययोः षशी । ३ । २ । २५ ।

हस्तिनाययोरपचदयोर्दूर्तिनाययोः षशी । हस्ति हस्तीति हस्तिहस्तिः । नाय नायात्पशुं हस्तीति नायहस्तिः । 'षशी' षिच् । हस्तिशरः । नायशरः ।

2939. When the agent indicated is an animal, the affix **इन्** comes after the verb **हृ** 'to take', the words in composition with it being **हस्ति** 'a leather-bag' and **नाय** 'nose-string'.

Thus **हस्तिहस्ति** 'a dog' (a carrier of skin), **नायहस्ति** 'a beast' (that carries the nose rope). The word **नाय** means 'a rope put in the nose of animals.'

When the words formed do not denote an animal, the affix **ज्व** is employed, as **हस्तिज्वर** 'a water-carrier (a carrier of a leather bag for holding water)' **नायज्वर** 'a carrier of his master'.

२९४० । फलेयहिरात्मम्मरिश्च । ३ । २ । २६ ।

फलानि फलानि फलेयहिरात्मम्मरिश्च । फलपदस्य यदन्तर्यं शब्देऽन्तर्यवत्तु निपात्यते । आत्मानं दिन-धीति आत्ममरिः । आत्मनो पुनायनः । फल-इन् । आत्मुर्धिमरिः । आन्तर्य-आत्मोदरमुदि-ष्यति षेत् । 'यद्येत्स्यात्पशुद्वरंनयन्तुकोरा' इति वृत्तिः ।

2940 And the words **जलेद्वि** and **आत्मन्वदि** are irregularly formed

The word **जलेद्वि** is formed by adding the affix **द्वि** to the verb **जृह्** and making the upapada end in the vowel **ए**. Thus **जलानि जृह्यादि = जलेद्वि** 'the fruit bearing, i.e. = tree'

The word **आत्मन्वदि** is formed by adding the augment **नु** (**न**) to the upapada **आत्म** and the affix **द्वि** to the verb **जृह्**. Thus **आत्मन विनर्दि = आत्मन्वदि** selfish (one who feeds his own self)

The word 'and' indicates that there are other such irregularly formed words. As **कुक्षिन्वदि** gluttonous, selfish (caring to feed his own belly) **उदरन्वदि** gluttonous selfish

Chandra Grammarian says that when the words **आत्मन्**, **उदर** and **कुक्षि**, are in composition as upapadas, then also the above forms are valid. As we find *Mudrā*, author of *Adārga rāghava* using the form **उदरन्वदि** in the following verse —

ज्योत्स्ना चरन्नुदरं नरवहकोरः ।

The word **कुक्षि** चरः in the following is wrong it ought to be **कुक्षिं** चरः ।

किदित्त कनकाचलः	इति न सन्ति चारण जलाः
किदित्त चरणीयः	इति न सन्ति मुदरवाः ।
नवतु नलवानिलाः	इति न सन्ति कक्षानिलाः
मनुजु विजुवाचयः	इति न सन्ति कुक्षिचरः ।

२९४१ । एजे० खशु । ३ । २ । २२ ।

चरन्तादौः । एम् एपायु ।

2941 The affix **न्व** comes after the verb **जृह्** 'to tremble' when ending in **दि** and when the object is in composition with it

Note — This affix comes after the causative of **जृह्**. Of the affix **न्व** the letters **न्** and **व** are indicatory, the real affix is **च**. The **व** indicates that the augment **नु** is added to the upapada ending in vowel (VI 1 67). The **च** indicates that this is a *Sārvadhā* ukta affix (III 4 113) and therefore the vikārinās like **जृह्** &c (III 1 63) will be employed here

२९४२ । मरुद् विषद्वज्रसस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ ।

अथो द्वितीयादौ च पुनश्च । इति चरन्तादौ न चरन्तादौ । चरन्तादौ च ।
चरन्तादौ च । चरन्तादौ । चरन्तादौ च । चरन्तादौ च । चरन्तादौ च ।
चरन्तादौ च । चरन्तादौ । चरन्तादौ च । चरन्तादौ च । चरन्तादौ च ।

2942 **नु** is the augment added immediately after the final vowel, of **जृह्** **द्वि** and of a stem ending in a vowel unless it is an Indeclinable, when a word formed by a **वि** affix follows

Note—Thus अक्षुब्धः द्विषन्तः, कलिङ्गश्च &c See III. 2 35, 39, 83. The अ् of अक्षु and the ण् of द्विषन् are dropped by VIII 23

Note—Why do we say 'of अक्षु &c'? Observe विद्वन्मया ॥ Why do we say 'not an Indeclinable'? Observe दीवान्मयात्तमिः ॥ Why do we use the word अन्त in अक्षन्त, when merely saying अक्ष would have sufficed by the rule of tadanta-vidhi? This indicates that the shortening taught in the preceding sūtra does not debar the शुप् augment, nor does शुप् debar the shortening. So that शुप् is added after the shortening has taken place

Thus ज्ञानेयवति=जननेयः (जन+वति+अप्+लृच्=जनप्+एति+अ+अ) जनने ज्ञायः 'who awakes mankind'

Var.—The affix लृच् comes after the verbs गच्छ् 'to go', श्लृष् 'to suck', हृद् 'to strike', हा 'to leave' when in composition with the words वात 'wind', शुनी 'a bitch', तिल 'sesamum' and गृध्र 'flatulency'. As वातगजाः 'swift antelopes' (going with the wind) For शुनी, the following applies by which the long ई of शुनी is shortened

२९४३ । लिट्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

तिदन्ते परे ह्रस्वपदस्य ह्रस्वः स्वाद् । ततो शुप् । शुनिन्वयः । तिलहृद् । श्लृष्वहा नायाः । श्लृष्विषान्मयादन्त जहातीति विग्रहः । जहातिरन्तर्भावितवचनः ।

2943. A short is always substituted for the final of the first member, when the second member is a word formed by an affix having an indicative लृच्, but not when the first member is an Indeclinable.

Thus शुनी+ऐ+लृच्=शुनिन्वयः 'a bitch sucker', तिलहृद् 'an oilman', श्लृष्वहा नायाः 'a kind of bean' (that causes or cures flatulency) The word जहाति has the causative sense latent in it and means "causes to go away"

Thus कलिङ्गश्च, हरिचिन्मया ॥ The augment शुप् does not prevent the shortening, had it done so, the rule would have been unnecessary. But दीवान्मयात्तमिः, where दीवान् and दिवा are Indeclinables there is no shortening. The above words are formed by लृच् (III 2 83). The phrase anavyayaḥ indicates by implication that the word लिट् here means लिट्प्रत्ययः contrary to the maxim enunciated in VI 3 17. अन्त्यपदाधिकारे प्रत्ययपदस्ये तदन्तविधिर्न्यते ॥ For an Avyaya can never take a लिट् affix which is ordained only after dhātus

२९४४ । नास्तिकारतनयोऽर्भाधेतोः । ३ । २ । २९ ।

अत्र चार्तिक्- 'एवमेवेतो नास्तिकायां चपद्यति आच्यम्' । एवम् भवतीति एतन्वचः । चेत्यिष्यवास्तत्र चरी । चार्तिक्चयः । चार्तिक्चयः ।

2944. The affix लृच् comes after the verbs आ 'to blow' and श्लृष् 'to suck' when चार्तिक् 'nose' and चक्षु 'breast' are in composition with them as object.

2917. The affix लम् comes after the verb लिख् 'to lick' when the word in objective case in composition with it, is the word वर 'the shoulder of an ox' or चम् 'a cloud'.

As वहलिरो गोः 'the shoulder-licking cow'; चम् लिखे वायुः 'the cloud-licking wind'. The root लिङ् belongs to the Adādi class, so the v-karagna यप् is elided. The व् of लिङ् is not gunated as the affix लम् is लिङ् (I 2. 4. S 2231)

२९१८ । परिमाणे षष्पः । ३ । २ । ३ ।

मरथंषका इषाती । सारिंषका कटाहः ।

2918. The affix लम् comes after the verb पक् 'to cook' when the word in objective case in composition with it denotes a measure.

Thus मरथं षकति = मरथंषका 'a pot having the capacity to cook a *prastha* of food'; so also द्रोक्षंषका, सारिंषका: 'a kettle.'

२९१९ । मितमखे च । ३ । २ । ३४ ।

मितंषका ब्राह्मणी । नलंषका यवान् । पचिदत्र तापकाची ।

2949. The affix लम् is employed after the verb पक् when मित 'a small quantity' or नल 'nail' is the word in composition with it in the objective case.

The aphorism has its scope when the words formed do not denote measures, which was the case in the last sūtra. Thus मितंषका ब्राह्मणी 'the Brāhmanī who cooks a little, i.e., a niggardly Brāhmanī', नलंषका यवान्: 'the nailscorching barley gruel.' Her पच denotes 'to scorch', 'to heat.'

२९५० । विध्वरुपोस्तुदः । ३ । २ । ३५ ।

विधुंस्तुदः । तुनि कृते षवेमोन्तस्य लोपः । षरंस्तुदः ।

2950. The affix लम् comes after the verb वृद् 'to strike', when विधु 'the moon' or षरं 'a wound' is the word in composition with it in the objective case.

As विधुंस्तुदः राहुः 'the Rāhu that eclipses the moon', षरंस्तुदः 'corrective, wounding the vital parts'. For the addition of the augment तुप् after the word षरं, see VI. §. 67. S. 2942 Thus षरंस्तुदः + तुदः । Now व् the final of a conjunct consonant is elided by VIII. 2. 23. S. 54, and the form is षरंस्तुदः ।

२९५१ । असूर्यललाटयोद्धृशितपोः । ३ । २ । ३६ ।

असूर्यमितवपुर्धर्मनाथः । दुष्टिना नजः संवन्धात् । युद्धे न पराजयीत्यर्थोपपत्त्या रात्रिदाता । ललाटतपः युद्धः ।

the sake of the aphorisms that follow where this affix will produce different effects than लप्

Var—The affix लप् comes after the verb गम् 'to go' when a word ending in a case affix is in composition with it. As गच्छन्तो हस्ती 'the slow moving elephant' गच्छन्ता हस्तिनी 'the slow moving she elephant'. The words सोऽनुि are not epithets or names.

Var—This affix comes under similar circumstances when the word in composition with गम् is विहायल् and the latter is then replaced by the word विद्. As विहायन्ता गच्छति=विद्गन्ता a bird (that which goes through the sky).

Var—In the *Varikās* above given the affix लप् may optionally be considered as if it had an indicatory ह. The force of ह is to cause the elision of the final vowel with what follows it. As विहर् or विहगन्ता a bird. So also घुङ्गन्ता or घुङ्गन्ता a serpent (what goes crookedly).

२९५३ । द्विपत्परयोस्तापे । ३ । २ । ३८ ।

• लप्-वाल् ।

2954 The affix लप् comes after the verb ताप् 'to heat', when द्विपत् or पर is the word in composition with it in the objective case.

Note—The verb ताप् belongs both to the *Bhu* and the *Chur* classes. Both are meant in the sūtra. In the case of the *Bhiddi*, the verb ताप्ति is the causative ending in त्ति of लप् while in the *Churddi* all verbs take चि.

Note—Thus द्विपत् तापयति=द्विपत्ताप (VI 4 94) 'one who destroys his enemies' so also परतापः one who subdues his enemies a hero.

The ताप becomes लप् by the following sūtra which shortens the vowel

२९५५ । लप्ति ह्रस्व । ६ । ४ । ९४ ।

लप्ति लो उपधाया ह्रस्व ह्रस्वात् । द्विपत् पर वा तापयतीति द्विपत्तापः । परतापः । लप्ति द्विपत्तापे द्विपत्तापेति द्विपत्तापः ।

• 2955 The penultimate of the Causative stem is shortened before the affix लप्.

Thus द्विपत्ताप परताप पुरदत्ता. See III 292 and 41.

This affix however, will not apply when the above upapadas are in the feminine gender. In this case the general affix लप् will be employed, as द्विपत्ताप तापयति=द्विपत्ताप. The maxim that a masculine includes the feminine for the purposes of the application of Grammatical rules is not of universal application because had it been so *hatyāyana* would not have used both the masculine *ghata* and the feminine *ghātā* in *vāitika* under S 2945.

२९५६ । यावि यमो व्रते । ३ । २ । १० ।

यावयद् उपपदे यमेः खल्वयावृते यमेः ।

2956. The affix **खच्** comes after the verb **खच्** 'to curb' when the word **वाक्** 'speech' is in composition with it as object, and the sense indicated is that of a vow.

२९५७ । वाचंयमपुरंदरौ च । ६ । ३ । ६९ ।

वाक्पुरंदरप्रत्ययं निपात्यते । वाचंयमो मौनव्रती । 'व्रते' क्तिच् । अथवादिना वाचं यच्छतीति वाग्यामः ।

2957. **वाचंयम** and **पुरंदर** are irregularly formed.

The word **व्रत** means a vow taken according to the rules of Dharmaśāstra. Thus **वाचंयम** चास्ते 'he has taken the vow of rigid silence'.

Why do we say 'vow'? Otherwise the form is वाग्यामः 'restraining speech' (VI. 3. 69) owing to want of power, &c

Not.—Similarly **पुरंदरवति**=**पुरंदर** see below, for its formation. The shortening of **वाक्** and **दाक्** takes place by VI. 4. 94 S. 2955.

२९५८ । पुः सर्वयोर्दाविसहोः । ३ । २ । ४१ ।

पुर् दाव्यतीति पुरंदरः । सर्वदाः । यदिप्रत्ययवहावर्धे । 'यमे च दावः' इति कायिका । बाहुल्येन लक्ष्यनिर्दिष्टवाहुः । यन दाव्यतीति नगंदरः ।

2958. The affix **खच्** comes after the verbs **दाक्** 'to split' and **बह्** 'to bear' when respectively in composition with the words **पुर्** 'a city' and **वर्ष** 'all', in the objective case.

As **पुर् दाव्यतीति**=**पुरंदरः** 'name of Indra (who splits asunder cities)' (VI. 3. 69 and VI. 4. 94), **वर्षेक्षतीत्या** 'the king who is all forbearing' The **खच्** is taken here in order to form words which are not Names. When Names are to be formed, it takes **khach** by § 2963.

Vart.—So also when the word **वन** is in composition with the verb **दाक्**, as **वनगदः** 'a fistula in the anus'. This *vātika* is given in the Kāśikā. The word can be formed by the rule of 'bahulam' also according to some.

२९५९ । सर्वकुलाधकरीषेयु कयः । ३ । २ । ४२ ।

सर्वेक्षयः कयः । कुलकया नदी । अत्र कयो वाहुः । क्षीरकया वात्या ।

2959. The affix **खच्** comes after the verb **बह्** 'to rub' when the words **वर्ष** 'all', **कुल** 'bank', **अत्र** 'cloud' and **क्षीरेय** 'a dry cow-dung', are in composition with it in the objective case.

As **वर्षेक्षयः कयः** 'a villain, a rogue', **कुलकया नदी** 'a river', **अत्रक्षीरेय** वाहुः 'a wind', **क्षीरेक्षय** वात्या 'a strong wind'.

२९६० । मेघर्तिभयेयु कृजः । ३ । २ । ४३ ।

मेघकरः । अतिभयः । नदीकयः । नदीयमेव लक्ष्यनिर्दिष्टः । अथर्वकरः ।

2960. The affix **खच्** comes after the verb **कृ** 'to make' when the words **मेघ** 'cloud', **अति** 'misfortune' and **भय** 'fear' are in composition with it in the objective case.

cross over', च् 'to choose', वि 'to conquer', धरि 'to hold', धरि 'to bear', त्वि 'to heat' and दध् 'to subdue'.

Both the words धर्षयि and धुवि of III 2. 1 and 4 are understood here and should be applied as the occasion requires. Thus विश्वतर 'earth' (that which supports all), रथतर 'the Rathantara Sāma' The etymology is merely रथेन तरति, but the whole word does not show in it the meanings of its different components. The word rathantara, however, is considered to be a compound, the result being that it takes the accent of the compound and has the avagraha of the compound. As in रथतरानामात् धरिषु; the avagraha is after रथ. The accent is on the second member by कृदुत्तरद-मकृतिद्वयः। Had it been an indivisible word there would have been no avagraha, and accent would have been on the first as it is a Neuter noun (see Phil II. 3) धरिवरा 'a girl' lit (who is about to choose a husband), धनुजयः 'an elephant' lit (who conquers the enemy); धुमंवरः 'a mountain' or 'the pole of a carriage to which the yoke is fixed', धनुवरः 'Śatrunsaḥa' (withstanding an enemy), धनुजयः 'Śatrantapa' (destroying an enemy), अरिदधः 'Arindama' (victorious). The √dam is Transitive when meaning 'to pacify'. This has already been mentioned (see S 2519 root दध्) According to another opinion, the root dam has latent in it the sense of the causative and so becomes Transitive.

Why do we say 'when denoting a name'? Observe कुटुम्बधरा 'he who supports his family'.

२९६४ । यनश्च । ३ । २ । ४३ ।

। यनश्च ।

2964. And the affix च् comes after the verb यच् 'to go' when in composition with a word ending in a case-affix, and when the word to be formed denotes a name.

As यनश्च 'Sutangama'. Though the verb यच् could well have been included in the last aphorism, the separation serves the purpose of carrying the anuvritts of यच् into the subsequent sūtras

२९६५ । अन्तात्यन्ताध्यदूरपारसर्वाभन्तेषु ङः । ३ । २ । ४३ ।

अन्तात्यन्ति निवृत्तम् । ययु यनेङ्गः स्वात् । द्विषदाभ्यादिभस्वावि ऐर्लोपः । अन्त गच्छ तीत्यन्तग इत्यादि । '०' सर्वत्राभ्यामोपसंस्कारम् । '०' सर्वत्राग । यन्तं पठितं गच्छतीति यनम् । यनश्चिनि यदाते । यान्त क्रियाद्विषयम् । '०' उत्तरे लोपम् । '०' उत्तरे गच्छतीत्युत्तः । '०' पुटोत्तिष्ठिते । '०' तुल्ये गच्छत्यन्त पुनः । द्वयः । '०' यन्त्रादि दूरवत् इति यनश्च । '०' यानम् । '०' द्वे च द्विषदो द्विषदो यनश्च । '०' विनदः ।

2965. The affix च् comes after the verb यच् 'to go' when in composition with the following words as its objects — यन्

Why do we say 'when benediction is intended ?' Otherwise we have यन्त्रघातः 'who kills his enemy'

Vart—The affix अच् comes after the verb खादन् when the word दाव 'wood' is in composition with it and its final letter is changed into ट, when the word so formed denotes a name. As दाव खादन्नि=दावापाटः (दाव+खादन्+अच्) 'the wood pecker'

Vart—So also optionally when the word चाव 'beautiful' is in composition under the circumstances detailed in the last *śruti* as चावापाटः or चावापातः।

Vart—So also, when the verb हृ is preceded by the preposition च्च and is in composition with a word in the objective case, the affix अच् is employed, and the final is replaced by ट, as चर्वाच् चदन्नि=चर्वनपाटः or चर्वनपातः 'the alphabet', चदानि चदन्ति=चदनपाटः or चदनपातः 'connecting the words that are separated, an annotator'

२८६७ । अये ह्येतत्तमसोः । ३ । २ । ५० ।

अयपूर्वाद्धन्तेः स्वात् । अनायीरर्चनिवद् । ह्येयपदः पुत्रः । तनेयपदः दूर्यः ।

2967. The affix ट comes after the verb हृ 'to kill' when it is compounded with the preposition च्च, and when the object in composition with it, is the word ह्येय 'pain' or चर्वा 'darkness'

As, ह्येयपदः पुत्रः 'the pain allayer, &c, the son', तनेयपदः दूर्यः 'the darkness destroyer, &c, the sun'

This aphorism has its scope when the sense is not that of benediction

२८६८ । कुमारशीर्षयोर्णिनि । ३ । २ । ५१ ।

कुमारपाटी । शिरसः शीर्षवादी विचारयते । शीर्षपाटी ।

2968 The affix णिनि comes after the verb हृ 'to kill' when the word in composition with it is कुमार 'a child', or शीर्ष 'head'

Thus कुमार+हृ+णिनि=कुमार-+पात+हृ (VII 3 54 and VII 3-82)=कुमारपातिन् Nom. sing. कुमारपाटी 'child killer'. So also शीर्षपातिन् Nom. sing. शीर्षपाटी 'head-striking'.

The word शीर्ष is an irregular form of the word शिरस् ।

२८६९ । सप्तथे आयापत्योष्टक् । ३ । २ । ५२ ।

हन्तेष्टवरास्तवचरति कर्तरि । आयाप्यो णी । पतिप्यो णी ।

2969 The affix ट्ठ comes after the verb हृ 'to kill' when it is in composition with the word आया 'wife' or पति 'husband' as object, and when the word so formed denotes the agent possessed of that attribute (or when the word so formed denotes a mark).

The word लघ्वत् of this sūtra gives rise to the doubt whether it means लघ्वत् चर्त्तति or लघ्वत्तति चर्त्तति. In the former case the meaning will be 'when the agent is itself the mark', as जायाया 'a mole' (a mark on the body indicative of the death of one's wife). In the latter case the meaning will be 'when the agent is possessed of the attribute denoted by the word', as जायायाः 'the murderer of his wife', पतिपत्नी 'the murderer of her husband'.

Of the affix टक् the letters ट् and क् are indicatory. The ट् shows that the feminine is formed by ट्, and क् causes the elision of the penultimate य of इट्. Thus जाया + इट् + टक् = जाया + इट् + य (VI 4 93) = जायायाः (VII 3 54)

२९७० । अमनुष्यकृतं के च । ३ । २ । ५३ ।

जायायास्तित्वात्काः । पतिपत्नी पाणिरेखा । चित्तं घृत् । 'अमनुष्य-' इति क्त्वा । आनुवात इट् । अयं कथं बलवत्तः प्रत्ययः । अनुष्यः । हृत्य इत्यादि । मूलविभु-गदित्यादिभुत् । चोत्पातो नगरपातो इत्येति तु बाहुल्यकारणम् ।

2970 And the affix टक् comes after the verb इट् 'to kill' when the object is in composition with it, and when the word to be formed denotes an agent other than a human being.

As जायायास्तित्वात्काः 'the mole' (literally that which indicates the death of one's wife), पतिपत्नी पाणिरेखा 'the line of the palm of the hand' (that which indicates the death of one's husband). These two forms were deducible also from the last aphorism इत्येत्तत्तं ननु 'honey (literally that which has the property of destroying the phlegm) पिबन् पुर 'clarified butter' (lit. that which destroys the bil-)

Why do we say 'when the agent is not a human being'? Observe आनुवात इट् a Sudra (lit. rally one who kills the mice). Here the affix is चट्. How do you explain the forms प्रालम्बायाः the killer of Pralamba demon (an epithet of Balabhadra), Śatrughna or हृत्तः? These forms are valid under Mūlavibhujādi class (III 2 5, vārt 2919) and are formed by the affix क्.

Why is the affix टक् not employed in the following? चोत्पातो or नगरपातो इत्येति an elephant (i.e., who kills a thief). Here the word is formed by the affix चट् on the analogy of sūtra III 3 113 which allows a diversity in case of kṛitya affixes, which diversity is extended in this case to a kṛit affix.

२९७१ । शक्ती हस्तिकवाटयोः । ३ । २ । ५४ ।

चोत्पातोऽथवा चोत्पातो इत्येति । अनुष्यकर्तृकार्यनिर्दिष्टः । इत्येत्तत्तं ननु । अथाट्त्वेति ।

2971 The affix टक् comes after the verb इट् 'to kill' when the word in composition with it as its object is इत्येति 'elephant' or चोत्पातो 'gate' and when the sense indicated is that of power.

The sūtra applies where the agent is a human being. As इस्तिरं दन्तु यत् = इस्तिरः कन्तुयः 'a man who is strong enough to kill an elephant', so also कपाटघ्नः 'a burglar (who is capable of breaking open the doors)

Why do we say 'where power is indicated? Observe विशेष इस्तिरं इति = इस्तिरघ्नः 'who kills the elephant by poison'. Here the affix is कन्तु
Another reading is कपाटः :

२९७२ । पाणिघतादघौ शिल्पिनि । ३ । २ । ५५ ।

इतिहस्तोपो मय च विपात्यते पाणिघतादघौचपदयोः । पाणिघः । तादघः । 'शिल्पिनि ।
किम् । पाणिघातः । तादघातः । * तादघ उपसर्गवाचकः * । तादघ इति तादघः ।

2972 The words' पाणिघ and तादघ are irregularly formed when denoting an artificer.

These forms are thus evolved. This affix टक् is employed after the verb दृ in composition with पाणि 'hand' and ताद 'a blow' as object, then the टि portion of दृ : e. g. दृ + टक् = दृट् is elided and दृ is changed into च irregularly. Thus पाणि + दृ + टक् = पाणि + ट् + च = पाणिघः a drummer (workman or handicrafts man), तादघः 'a smith'

Why 'when denoting an artificer? Observe पाणिघातः 'boxing', तादघातः 'hammering'

Vart — The word तादघः should be enumerated in this connection, तादघ 'a regicide'. The affix कन्तु is taught now in the following —

२९७३ । आद्यसुभगस्यूलपलितनभान्धप्रियेपुञ्ज्यर्थैवच्यौ कृजः
करणे स्युन् । ३ । २ । ५६ ।

स्युन् कन्तुयर्थे च्युन् कन्तेन कर्तृसुपदस्य कृजः कन्तुन्वाद् । आनादपनादप कन्तुन्वादेन आदप कारकम् ।
'अच्यौ' किम् । अच्यौ कन्तुन्वादेन । इह प्रतिषेधवाचकस्य स्युन् इति चेति कायिका । आद्यपतेन तु
च्युन् क्वादेन । अच्यौ वाचिमुत्तरार्थम् ।

2978 When the sense of the word to be formed is that of an instrumental agent, the affix क्ज comes after the verb कृ 'to make', when the following words are in composition with it as objects — आदप 'rich', सुख 'fortunate', बृह 'big', बलिव 'grey', नग्न 'naked', अन्ध 'blind and मित्र 'pleasant, provided that, these words have the sense of the words formed by the affix क्ज, though not actually ending in the affix क्ज (S 2117)

The affix क्ज (V. 4 50) is added to a noun when it is in composition with the verbs कृ 'to become', कृ 'to make' and अस् 'to be', its force being that a thing attains to a condition in which it previously was not. The क्ज being an optional affix its sense is two-fold, namely, words ending in क्ज and words not ending in क्ज. Both may have the force of क्ज. In the present sūtra, however, the words that actually end in क्ज have been ex-

cluded, while words which do not take the affix *चि*, but have the force of *चि* are included in the present sūtra

Thus *आद्य + कृ + ल्युट् = आद्य + कर् + ल्युट् = आद्य करल्युट्* 'that by the instrumentality of which the poor becomes rich, viz., wealth, prosperity, means of enriching', *पुन्यकरल्युट्* 'making happy', *रघुर्ल्युट्* by which one becomes big', *वर्णितकरल्युट्* 'rendering grey', *नग्नकरल्युट्* 'making naked', *अन्धकरल्युट्* 'making blind', *मित्रकरल्युट्* 'showing kindness'

Why do we say 'when the force is that of the affix *चि*'? Otherwise *आद्य तैलेन कुर्वन्ति*, i.e., *अण्वन्यच्चि* 'they anoint with oil'. Here though something is joined with what it previously was not joined, namely, with oil, yet as the radical word is not prominent here, the sense is not that of *चि* and hence this counter-example

Why do we say 'when not ending in the affix *चि*'? Observe *आद्यी कुर्वन्ति अनेन* 'they make rich by this'. Here the affix *ल्युट्* is not employed

Kāśīka—It might be objected, 'well if *ल्युट्* is not used, then the affix *ल्युट्* must be used (III 3 117) as there is no difference between *ल्युट्* and *ल्युट्*, both having the efficient portion *ल्यु*, what is then the use of prohibiting *चि*? We reply, 'because there is this prohibition, when the affix *ल्युट्* is not employed the affix *ल्युट्* will not also be employed. Thus by implication the affix *ल्युट्* is also prohibited. The prohibition of *चि* in this sūtra is for the sake of the aphorisms that follow'

Bhāṣya—Pāṇjali observes that this prohibition is superfluous because there is no distinction between *ल्युट्* and *ल्युट्*. For the word formed by any one of these affixes have the same form and the same accent. Nor is there any distinction in the feminines of their derivatives. For the word formed by *ल्युट्*, *ल्युट्*, *ल्युट्*, *ल्युट्* and *ल्युट्* take *इ* in the feminine as well as the words *ल्युट्* and *ल्युट्*. Nor is there any distinction in their *samāsas*. For in both the cases it will be *naiṣya samāsa*. Nor is the prohibition made for the sake of the augment *ल्युट्*. For it being an indeclinable, *ल्युट्* cannot come after it. The prohibition, therefore, is of no use to this sūtra, but it is inserted here for the sake of the following sūtras

२९७४ । कर्तरि भुवः सिष्णुल्लुक्कजी । ३ । २ । ५९ ।

आद्यवादिषु अण्वर्थेऽप्यन्यत्वेऽपि भवतेऽतीत्यः । अत्राद्य आद्यो भवतीति आद्य भवितुः । आद्य भवितुः । 'ल्युटोऽनुदके किवत्' (३३२) अतएव । कर्तरीति निवृत्तः । अत्रेह ल्युटोऽतीति अत्रल्लुक् । 'अतिवदपुनरितिदुर्लभल्लुक्' (३९३) व्याख्यातः । 'ल्युटोऽनुदके किवत्' (३३२) 'अनावाक्योऽपि वाच्यः' । ल्लुक्-ल्लुक् । अत्राद्य-अत्राद्य । 'अत्राद्यि वाच्यः' । ल्लुक् । अत्राद्यः । अत्राद्यः ।

2974. When the word to be formed denotes an agent, the affixes *ल्युट्* and *ल्युट्* come after the verb *भू* 'to become', when it is in composition with words *आद्य*, &c., provided that

these have the sense of the words formed by the affix *fer* though not ending in *fer*

Thus चादयःशिविदुः 'becoming rich (who was not rich before)', चादन
भवादयः 'becoming rich

Why do we say 'when denoting the agent'? Not so when it denotes the instrument. The affixes will apply when the sense of the upapada is that of चिन्त्य, otherwise not, as दृढये भवितु 'he will be rich'

These affixes will not apply when the upapada ends in च्चि, घाटसी भविता :

२९७४ । द । लृपथोऽनुदधे दिन् । ३ । २ । ५८ ।

2974A The affix स्पर्श comes after the verbस्पर्श 'to touch', when it is in composition with a case inflected word other than पद्म 'water'.

By III 2 4, the *anuvṛtti* of the word *युधि* is to be read into this sūtra. It might be objected 'why do we not read the *anuvṛtti* of the word *युधि* instead of *युधि* because the verb *युज्* is a transitive verb and of such verbs the *anuvṛtti* of *युधि* ought to come from III 2 4?' To this we say there is no harm in reading the *anuvṛtti* of *युधि* in this case because the word *युधि* of the last sūtra is also in a way understood here, and indicates the collection of all sorts of agents whether objects, instruments &c, and this can only be when the first member of the compound is a word in general.

'Iaus पुतं वदयति=पुतस्वप् *nom sing पुतस्वप्* 'he who touches clarified butter' वदय्+विब+यु=वदय्+वि+o (VI 1 69)=वदय्+o (VI 1 67 and VIII 2 62) So also वदयति=वदयस्वप् 'who touch + with hymn', वदयति=वदयस्वप् 'who touches with water' But उदयति=उदयस्वप्; here we have the general affix यक्. See S 432

२९५४ । ख । अस्तिदध्यह्नदिगुच्छिन्नुयुजिमुखा य । ३ । २ । ५९ ।

2071B The words *गृहिणः* 'a domestic priest', *वपुः* 'impu-
dent', *माला* 'a garland', *दिक्* 'a direction' and *चतुर्दिक्* 'a quattrain'
are irregularly formed by adding the affix *दिक्*, and so on
after the verbs *पूज्य* 'to worship', *युज्* 'to join' and *सुपूज्य* 'to ap-
proach', the affix *दिक्* is employed.

The first five words are irregular forms. Thus $\text{यज्} + \text{यज्} = \text{यजिष्य}$ 'he who performs sacrifice in the s a m (यजे) or to the s wo i (यज्)'. This word, however, is a यजि word in which it is from यज् to s arch for its etymological meaning $\text{यज्} + \text{यजिष्य} = \text{यज्म}$. Here th re is reduplication and the final has acute acc 1° $\text{यज्} + \text{यजिष्य} = \text{यज्म}$. Here th re is augment $\text{यज्म} + \text{यजिष्य} = \text{यजिष्य}$. So also $\text{यज्} + \text{यजिष्य} + \text{यजिष्य} = \text{यजिष्य}$. All th यज are in fact यजि i use th ir current meaning having l ttle traces of the root in asso.

The affix **विद्** comes after the three roots **युञ्**, **यञ्जु** and **झञ्ज**. Being read along with the five above mentioned irregularly formed words there is some irregularity in the application of **विद्** to these verbs. Thus the affix **विद्** comes after **यञ्जु** only when a word ending with any case affix precedes it in composition. As **म + यञ्जु + विद् = मञ्ज्** nom sing **मञ्** (VI 4 21 VII 1 70 VIII 2 23 and 62) 'east', so also **मवद्** 'west' **उदद्** 'north'.

The affix **विद्** comes after **युजिर्** and **झञ्ज** when these are uncombined. Thus **युञ् + विद् = युज्**. In nominative singular **युञ् + घृ = युज् + घृ** (VII 1 71) = **यु + घृ + ०** (VI 1 68) = **युज्** (VIII 2 62) 'who joins'. When the root **युञ्** is in composition with an *upapada* it takes the affix **विद्** (see III 2 61). As **यज्ययुज्** 'yoked with horses'.

So also **झञ्ज् + विद् = झञ्ज्** nom sing **झञ्** 'a curlew'. The non elision of the **न** (VI 4 21) of **झञ्ज** is an irregularity as this word has been taught in connection with other irregular words. See § 373.

२९७४ । ग । त्यादादिषु द्वयोऽन्तलीचने कञ्च । ३ । २ । ६० ।

29740 And the affix **कञ्** comes after the verb **इष्** 'to see' when it is in combination with **एव** &c, and does not signify perception.

See 429

The force of 'and' is that the **विद्** also comes under similar circumstances. **एव** &c are pronouns for a list of which see I 1 27. Thus **एवाहृष्** nom sing **एवाहृष्** 'such like' when it is formed by **विद्** and **एवाहृष्** 'such like' when the affix is **कञ्**. So also **वद् + इष् + विद् = वाहृष्** (VI 3 91) nom sing **वाहृष्** (VI 1 68 VIII 2 36 and 62 VIII 4 50), and **वाहृष्** when **कञ्** is the affix. So **वाहृष्** or **वाहृष्** 'what like'.

What is the force of the letter **वृ** of **कञ्**? It is for the sake of accent, the *śaddha* is on the first syllable of those words which are formed by an affix having an indicator **वृ** or **वृ** (VI 1 117). But the indicator **वृ** would have given the same accent there being no difference between **कञ्** and **कञ्** in this respect. The indicator **वृ** then serves only the purpose of distinguishing the affix **कञ्** from **कञ्** in sūtra IV 1 15 in which **कञ्** is taken and not **कञ्**. Had we not formed this separate affix, then for **कञ्चवरप्** of that sūtra we should have read **कञ्चवरप्** so that the feminine of words formed by **वृ** would have also taken long **ई** so that the feminine of **वावकः** (**वाप + कञ्** V 4 29) would have been **वावकी** instead of **वावका**.

Why do we say 'when not signifying perception'? See **न परवति = नदृशति** 'who sees that'. The words **एवाहृष्**, **वाहृष्**, &c are crude nouns in which the etymological sense of the root not being visible, the act of seeing can never be denoted by these words.

मविद् 'knower', ब्रह्मविद् 'knower of Brahma' and निविद् 'invocation' निद्—
 काष्ठविद् 'wood cutter', मविद् 'cutter' विद्—रज्जुविद् 'rope-cutter', मविद्
 'a cutter' जि—शत्रुजिद् 'enemy conqueror', मजिद् 'conqueror' नी—सेनाधीः
 'leader of an army', मधीः 'a leader', शानधीः 'head borough', प्रथमीः 'first'.
 (Why is there cerebral च in these words? Because the word शानधी has a
 cerebral च in sūtra V 2 78 and that indicates that these words will have
 च, as also by sūtra VIII 4 3) राज्—विराट् 'splendour', सम्राट् 'emperor'
 (the letter च is added by VIII. § 25)

Vart—The letter च replaces the न of the root नी 'to lead', when the
 words 'agra' and 'grāma' are in composition with it, as अग्रधीः and शानधीः।

२९७६ । भजो विधः । ३ । २ । ६२ ।

गुणवर्णने चोपपदे भजेरिविधः स्यात् । अथमाह । प्रमाह ।

2976 The affix विध comes after the verb भज् 'to share'
 when in composition with a word ending in a case-affix, whe-
 ther it be an upasarga or not

The words 'upasarga' and 'supi' are understood in this sūtra. As अथ
 भजते=अथमाह । Nom sing अथमाह 'sharing a portion'. So also when in
 composition with a preposition, as प्रमाह 'division'.

२९७७ । ज्वदोऽनन्ते । ३ । २ । ६८ ।

विद् स्यात् । आत्मनसि आमात् । अस्यात् । 'अनन्ते' विद् । अन्तात् ।

2977 The affix विद् comes after the verb ज्व् 'to eat,'
 when in composition with a case-inflected word other than
 अन्न 'food'

Thus आत्मनसि=आमात् 'eating raw food', अस्यात् 'granivorous'

Why do we say 'when अन्न is in composition'? Because with अन्न as
 an upapada we have अन्तात् 'eating food', which is formed by the general
 affix अच् (III 2 1)

२९७८ । कृष्ये च । ३ । २ । ६९ ।

अदेर्विद् । पूर्वेषु विट् अन्ननिराधानार्थम् । अस्यात् । आत्मनसमचक्षः । कथं तर्हि 'कृष्यादो
 अन्नप आमुत् । इति । पञ्चमनाथ चरक उपपदेऽहम् । उपपदस्य अन्तादेः । पूर्वोदाहरितस्यात् ।

2978 The affix विद् comes after the verb कृष् 'to eat,' when
 the word अन्न is in composition with it

As आत्मनसि=अस्यात् 'carnivorous'

Why has it been made a separate sūtra when this form could have been
 obtained by the last sūtra also? To this the vārtika replies 'This has
 been made a separate sūtra in order to indicate that the rule of वाचस्प (III
 1 94) does not apply here' Therefore the affix अच् will not apply in the
 alternative. If the affix अच् does not apply, how then we get the form
 अन्तात् in the verse कृष्यादोऽन्नप आमुत् (Amarakosha I 1. 62) which is evident.

ly formed by the affix कृप्? The affix कृप् comes after the root when the word formed means 'the eater of meat which has been cut & cooked and prepared', thus कृष्वक् means a man who eats meat cooked and prepared, a meat eater a Rakshasa as opposed to a vegetarian or civilized man while कृष्वक् means 'an animal which eats raw flesh' the word कृष्वक् in fact may be regarded as an irregular form falling under the द्व्येदत्तादि class of sūtra VI 3 109. Thus पचयाम + कृप् = पचय + कृप् the upapada palvamaṁsa is replaced by kṛvya irregularly under Prishodarādi.

२९७९ । दुह कव्यपश्च । ३ । २ । १० ।

कामदुषा ।

The affix कृप् comes after the verb डृक् 'to milk' when in composition with a word ending in a case affix and the letter च replaces its final.

As कामदुषा 'a milch cow, giving abundance of milk'.

२९८० । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ३ । २ । १५ ।

दृढीति निवृत्तम् । अनिन्वन्निवृत्तिपि नृते प्रत्यया चादेः । न्युः ।

2980 These affixes viz अनिन्व् अनिन्व् अनिन्व् and निन्व् are seen after other verbs also besides those ending in long चा

The word दृढीति is not understood here

As these affixes all begin with a consonant the question arises will they take the augment दृ? This is answered by the next aphorism

For examples of this sūtra see 2981 and 2982

२९८१ । नेह्यशि कृति । ३ । ३ । ८ ।

यथादेः दृत्त इत्यत्र दृषात् । नृ । शुभर्ना । मातरित्वा ।

2981 The augment दृ is not added to a kṛt affix beginning with a sonant consonant (यच् प्रत्यङ्गहारा)

As दु + नृ to injure + अनिन्व् = शुभर्ना 1st sing शुभर्ना who destroys & destroys him or 'शुभर्ना' प्रत्यङ्ग + दृ to go + अनिन्व् = मातरित्वा + दृ + च (VI 2 71) = मातरित्वा 1st sing मातरित्वा 'who goes early'

२९८२ । विह्वनीरनुनासिकस्यात् । ३ । ४ । ४१ ।

प्रमुनासिकस्यास्यात् । विभ्रायत इति विभावा । ओषु । अवाचा । विन् । वेद् । रेद् । शुभर्ना ।

2982 A stem ending in a nṛsa, and followed by the कृत् or कृत् always substitutes long चा for its nṛsa

Thus चक्ष्माः नोत्राः श्रुत्राः अक्षिमाः नोत्राः (० ६ नोत्रा दृष्टीदृषा चणि R. IX 2 10) कृष्याः मृत्ताः चक्ष्मताः दक्षिमाः चक्ष्मता चक्ष्मताश्च ॥ The affix चिट् (which is totally elided) is added under III, 2 67 The च of चट् is changed to च by

२८२६ । गमः क्री । ६ । ४ । ४३ ।

आगमिवागमः क्री । ६ । ४ । ४३ । * गमः क्रीतिनि यञ्जन् * परीयत् । पर्यत् । दृष्टत् ।
* पर्यत् पर्यादीनि यञ्जन् लापरम् * । चमेयुः । चमेयुः ।

295d. The nasal of गम् is always elided before क्री ।

This चमेयु चमेयुम्, चमेयते इत्यम् । Th. is called by VI. 1. 71.

Th. 1.—It should be stated of गम् and the rest. The elision is explained here also मेयत् परीयत् चमेयत् ।

Var. —The nasal of गम्, &c. is elided before क्री as, चमेयुः, चमेयुः ।

२८२७ । खः क च । ३ । २ । ७७ ।

खलिङ्गत् । खल्यः । खल्यः । 'खलि खल्यः' (२८२८) इत्यर्थं खलिङ्गत् नृगम् ।

2957. The affixes क and खिङ्ग come after the verb खल when it is in composition with a word ending in a case-affix or an उपसर्गम्.

Why has this aphorism been made when by III. 1. 4. खल would have taken क and by III. 1. 75. it would have taken खिङ्ग alone? This exception is for the purpose of prohibiting the prohibition, that is to say, the sūtra III. 2. 14. S. 2923 prohibited the affix III. 2. 4. S. 2916 and the present sūtra removes that prohibition. Thus खल्यः and खल्यः. But for this sūtra, this form could not have been evolved, for, with the उपसर्गम् खल the verb खल would have taken क after ख by III. 2. 14.

२८२८ । सुप्याजाती विनिस्तच्छीहये । ३ । २ । ७८ ।

अत्राह्वयं सुपि जातोर्विनिः स्वात्ताच्छीहये होतव्ये उत्तमोर्वी । योषोर्वी । 'यत्रापी' हिम् । प्राद्वयानाम्प्रविताः । 'ताच्छीहये' हिम् । उत्तमं पुत्रं च जडावित् । इह विनिस्तच्छीहये-यत्तमं मित्रं इह सुपि विनिर्दिष्टं स्वात्ताच्छीहये उत्तमिवासादि भर्तृव्योत्तममिति चरितम् । इत्यम्-नाच्छादिभ्यश्च तदेवापुनस्तम् । यत्रापि नात्तवित्ताच्छीहयेत्यम् । अतिदूरयोर्वर्तव्येति निनिः । 'क' यदुपेयशीहयात् । 'अपुनस्तच्छीहये' । 'यत्रापी' नाम विनिर्दिष्टम् । 'य' उत्तमोर्वी । यत्रापीत्युपेयशीहयात् । इत्यादि । * आपुनस्तच्छीहयेत्यम् * । * इत्यपि च । * । यत्रापीत्यादेवार्तिङ्गत् । आपुनदी । अक्षरादी ।

2993. When 'habit' is to be expressed, the affix विनि comes after a verb, provided that the word with a case-affix in composition with it does not mean a genus.

Thus उत्तम+पुत्र+विनि=उत्तमोर्वी, 1st sing. उत्तमोर्वी 'who eats his meal hot.' So also योषोर्वी, &c.

Why do we say 'when habit is to be expressed'? Witness अत्राह्वय-यत्तममिति 'the inviter of Brāhmarak.' We cannot form अत्राह्वयानाम्प्रदी ।

Why do we say 'when habit is to be expressed'? Witness उत्तमं पुत्रं च जडावित् 'he sometimes eats hot.' The author of the Kārikā says that

though the anuvṛtti of the word *sup* was understood in it as a phorism its repetition here declares that the *ujārgas* are not included and he gives the following *vārtikā* —

Part.—The verb खाद्य in composition with the preposit on उद् or मन्ति should be enu merated as taking this affix. A० उदाखाद्यि f० उदा खाद्यि 1st plural उदाखाद्यिषः. So also मन्दाखाद्यि pl मन्दाखाद्यिषः. H 11 11 11 11 and Mādhava have follo wed Kaṣikā in this re spect.

This is however against the Bhāṣya in which should be discarded. Moreover this suffix comes even with upasargas. १. अङ्गुलिश्च अङ्गुलीविद् उपङ्गुलिश्च &c. As in the verse चवप्रदोपङ्गीविनाम् अङ्गुल्यवर्णः । पताकवधौ धाम विदामि । मङ्गलनीयाः प्रमङ्गान्गुलीविभिः ।

Var—So also when the sense is having a stick in such and such a position. As चापुकारी excellent worker, चापुकारी having liberally.

Vart—So also after the १४ वद प्र. ११ by ४४ + ४५ ४४वादिनो ४४वादिनो ४४वादिनो the two vers of Brahmā say This the ४४वादिनो covers cases where there is not the sense of ४४वादिनो

२६८ । कर्तव्यं पमाने । ३ । २ । ७८ ।

किमिः स्यात् । उपपद्यतेः कर्त्तुं प्रत्ययाद्यैश्च कर्त्तुं चकनान् । सन्दृष्टुं इव लोपति उपपद्यते ।
 च्छादयामी । अताच्छीतयामि आत्यये च सूत्रम् । कर्त्तेति लिङ् । अतुपादिभ्यश्च यति णात् ।
 'उपमाने लिङ् । सन्दृष्टुः लोपति ।

2999 The affix *fafa* comes after a verb when it is in composition with a word denoting an object of comparison, expressing the agent, the sense of the affix being 'doing something like that', that is to say when in *upipila ag* it is the standard of comparison of the agent denoted by the word to which the sense of the affix refers.

Thus वज्र वज्र कोयल=उज्रकोयल who makes a noise like a crow चर
वाजिर : h makes a noise like a crow

It is also applies when λ is not indicated or when g is 1 is denoted a composition to the last n points

Why do we say when expressing the agent? Witness as चरुपादिन भव
चरि पावन् he eats *masha* like a pig. Here चरु = object and not agent
and hence no co-position takes place

Why do we say 'denoting a standard of comparison'? Other wise there will be no comparison. As वृक्षः श्रवणं the camel makes noise.

२५७ । अस्ते । ३ । २ । ८० ।

चिन्तिता सदाह । कवचिह्नस्यारी ।

2930 The affix *tesa* comes after a verb in composition with a word ending in a case affix, when 'you' is meant

The word **वच** means a 'vow' as regulated and ordained by the Scriptures. This condition 'when vow is expressed' applies to the completed word, that is to say, when the complete word made up of the root, the upapada, and the affix, denotes a vow. As **स्वस्तिहस्तपाविम्** 'the vow of sleeping on bare ground (and nowhere else); or a person who has taken this vow' **अवाहोविम्** 'who has vowed not to eat during the performance of a Śrāddha ceremony'.

Why do we say 'when vow is to be expressed'? Otherwise there is no composition. As **स्वस्तिहस्ते स्तेडे देवदा** 'Devadatta sleeps on bare ground'. This sūtra is also an exception to III. 2. 78 applicable when 'habit' is not meant, or when 'genus' is to be expressed.

२९८१ । अङ्गुलमाभीदये । ३ । २ । ८१ ।

योगापुराणे दशोऽथे पुष्पपत्रे चिनिः । चीरपायिक उचीयताः ।

2991. The affix **चिनि** comes after a verb diversely, when continued repetition of an action is to be expressed.

The word **आभीदय** means continued repetition, that is to say, zealous practice or assiduous performance of anything, but does not mean habit. As **कशापपायिको गांधाराः** 'the people of Gāndhāra are kashāya-drinkers'. **कशाप + पा + चिनि = कशाप + पा + पुष + चिनि** (VII. 3. 33.) So also **चीरपायिक उचीयताः** 'the people of Uśmāra are milk-drinkers'. **बौहीर-पायिको बाहीराः** 'the people of Bāhlika are sauvira-drinkers'.

By using the word 'diversely' in the sūtra, this affix is not applied in other places, as in the following :—**कुशपाचताम्** 'a grain eater'.

२९८२ । जनः । ३ । २ । ८२ ।

सुवि नन्दतेर्चिनिः स्वात् । दर्शनीयवानी ।

2992. The affix **चिनि** comes after the verb **चक्ष्** 'to think', when there is a word with a case-affix, in composition with it.

The word 'supi' is understood in this sūtra. As **दर्शनीयवानी** 'who thinks himself handsome'; **योग्यवानी** 'who thinks himself beautiful'.

Note.—The verb **चक्ष्** belonging to the 4th conjugation is taken here and not that belonging to the 8th conjugation: because the anuvṛtti of the word 'diversely' is understood here. In the present aphorism, whether we take the Divāḍi or Tanāḍi **चक्ष्** the resulting form would be the same, namely, **चानिन्**. But not so in the next aphorism, where before the affix **स्य** there would be difference of form owing to the vikaraṇa, i. e., in the 4th conjugation **चक्ष्** would be added, but not so if the verb belonged to the 8th class.

२८९३ । आत्ममाने राश्य । ३ । २ । ८३ ।

इत्यर्थं केन नो वर्तमानात्प्रत्ययेऽपि सत्यं स्यात् । चारितानि । परिहृतात्मानं मन्वते परिहृतमन्वः । परिहृतानी । जितवनमयस्य (२८३) । क्षातिमन्वः । अन्वयस्य चिद्विद्यामन्वः ।

2993 And the suffix sx comes after the verb sx 'to think,' when the word in composition with it is a word with a case-affix and when it is employed to signify thought, whereof the object is self (the sense of the affix being 'thinking himself as sx 101')

The word **आत्मनः** means 'thinking of one's own self'. By the word 'and' it is meant that the affix **विनि** may be employed in the same sense. This rule applies where the agent indicated by the sense of the affix thinks of himself of the qualities of handsome men &c. and noted by the **उपपत्तिः**. As **दृश्यतेऽवयवः** or **दृश्यतेऽवयवो** 'who thinks himself handsome', **पठितव्यः** or **पठितव्यो** 'who thinks himself learned'.

२१९३ । क । खित्यमव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

The long vowel is shortened before च् by VI 3 66 S. 2943. Thus कालिन्दा । Why do we use in S. 2943 'w' h n not an Indictinable word ? Observe दिवाभ्या ।

२१५ । इय एकाधोऽम्प्रत्ययवृत्त । ६ । ३ । ६८ ।

‘हृत्पदादेकाः षोडश्यास्तु च स्वादाश्चरितवन्ति चरे । ‘जोषोऽप्यवेः’ (२५५) । गान्धः । ‘चापयवेः’ (३२३) । शिवं नमः । शोभायः । नृ । मर्त्ययः । पुत्रययः । विद्वत्पानं चयवे जिह्वयं चयव । अष्टयकाः चयवनाकीययवे हृत्वे पुत्रयेरनायव ।

2994 A monosyllabic word, ending in any vowel other than ω when followed by a word formed by a $\text{f}\bar{\text{a}}\text{a}$ affix, receives the augment $\omega\bar{\text{a}}$ which is added in the same way as the affix $\omega\bar{\text{a}}$ of the Accusative singular

The word चङ्ग is to be read at there this दृक् दक्षिणार्धे चङ्ग-प्रत्ययस्य च
Tnis नौद्वयः सीमायाः or सिद्धायाः विनिर्वायाः प्रथमयाः By force of the affixes
चङ्ग-प्रत्ययस्य the change is produced in the Accusative ending अच् as if by
the affix it also viz the substitution of long चा the substitution of a
short च may nous with the first the groups the substitutes दृक् and उद्दृक्
As मा-मा वादाः (VI 1 93 S 235) उपैवर्त्तते असीमायाः (VI 1 10ⁿ S 191),
guna as —कर्मणाः (VII 3 110 S 27ⁿ) from दृक् And दृक् and उद्दृक्, as
विनिर्वायाः प्रथमयाः' (VI 4 80 S 20ⁿ) Why do words ending in अवर्त्त
other than च (दृक्)? Oho चो लघुवादाः Who do we say "a monosyllable"?
Oho चो द्विवर्त्ता वादाः

The affix च्च् is elided after a Neuter noun (VIL 1. 23), therefore, will this च्च् also be elided when च्चि is treated as Neuter ! As च्चिमात्मानं नश्यते माद्वचकुलं = च्चिर्वचन्यच्च् or च्चिचन्यच्च् । The second form is the valid form according to the great commentator. Here there is shortening of च्चि, and the absence of च्च् and च्चु augments.

२९९५ । भूते । ३ । २ । ८४ ।

अभिहाराद्यच्च् । ' चर्तमाने कट् ' (२९५९) इति यावत् ।

2995. All the affixes to be treated of hereafter should be understood to come in the sense of past time.

The phrase 'with the sense of past time' is an adhikāra or governing aphorism and exerts its influence up to aphorism III. 2. 123. S. 2151; that is to say, these affixes give a signification of past tense to the verb whose anuvṛtti is also understood throughout the subsequent sūtras; see III. 1. 91.

Thus it will be taught in the next aphorism 'after the verb च्च्, when the word in composition is in the instrumental case, the affix च्चि is employed. Here to complete the sense we must read into the sūtra, the words 'with the sense of past time'. As च्चिष्टोमेनेष्टवाच् = च्चिष्टोमवानिच् 'who has sacrificed with an Agnishṭoma or a five day series of offerings'.

Why do we say 'with the sense of past time'? Otherwise these affixes will not be employed. As च्चिष्टोमेन वनति 'he sacrifices with Agnishṭoma'.

२९९६ । करणे यजः । ३ । २ । ८५ ।

काल उपपदे कृतार्थाद्विचिञ्चिः स्वात्कर्त्तरि । विभेनेष्टवान्मोचवाची । च्चिष्टोमवाची ।

2996. The affix च्चि comes after the verb च्च् 'to sacrifice' with the sense of past time, when the word in composition is in the instrumenal case.

The anuvṛtti of च्चि and not of च्च् is to be read into this sūtra. As च्चिष्टोमवानिच् 'who has sacrificed with Agnishṭoma' Here Agnishṭoma is the instrument for the attainment of the desired fruit. So also मोचवाचिच् ।

२९९७ । कर्त्तुं हनः । ३ । २ । ८६ ।

विपुलापत्नी । चर्त्तयित्वेत् 'चर्त्त' (३००६) इति यावदपिचिञ्चते ।

2997. The affix च्चि comes after the verb हन् 'to kill', with the sense of past time, when the word in composition is in the accusative case.

As वितृष्यधातिन् 'who has ki'l-d his paternal uncle', वृ+विनि=वृ+विनि (VII 3 54) = वृ+विनि (VII 3 82) = धातिन् (VII 2 116)

This 'affix' is employed only when censure is implied. Therefore it is not employed in **चोरं हतवान्** 'he has killed the thief'.

The anuvṛtta of the word **कर्मणि** of this aphorism extends up to **सूत्र**
III 2 96, S. 3006

२९९८ । ब्रह्मभूषणवृत्तेषु क्षिप् । ३ । २ । ८७ ।

२. यत् कर्मसुपपत्तेषु ह्यनेषु त्रिषु निवर्त्यते । असाहा । अजहा । अजहा । 'निवर्त्य' (२८३) इत्येव
 सिद्धे निवर्त्यार्थनिवृत्तम् । असाहादिष्वेव ह्यनेषु त्रिषु यत् निवर्त्यतेति अनुविधीना निवर्त्य इति कारिका ।
 असाहादिष्वेव निवर्त्येति द्विविधो निवर्त्य इति भाष्यम् ।

2998. The affix **निष** comes after the verb **हृ** 'to kill' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition: **ब्रह्म** 'a Brāhmana,' **भ्रू** 'at foetus' and **वृत्र** 'Vritra'.

As वृषहृ 1st. sing वृषहा 'who has killed a Brāhmana', वृषहा 'who has killed a fetus', वृषहा 'who has killed Vritra,' i.e., Indra'

Since by sūtra 2983, the affix **विष्** was ordained to come after all verbs, and therefore would have come after the verb **वृ** also where is the necessity of the present aphorism? This aphorism makes a *niyama* :— the verb **वृ** takes the affix **विष्** only when it is composition with the words **वृ**, &c. Four fold restriction is here intended according to the *Kāśikā*—

(1) When वर has, as upapada, the words मर, &c, and not any other word, as मरुतं मराम 'he has killed the man'.

(2) When the words वृत्, &c., are उपपदास of any other verb than वृ then this affix is not employed; so that the verb must be वृ, thus :
वृत्तवित्वा 'he has read the Veda'

(8) The विषय is the only affix to denote past time; in the case of वर्ष preceded by अथ, &c., and no other affix can be employed in this case.

(4) This is employed only in the past tense and not in any other tense, as *वधुः शिवं वधति* or *वधति* 'he kills or will kill the Brāhmaṇa'. According to the Bhāṣya, the *niyama* is two fold only *nata* by 2 and 3, i.e. the *upapadas* must be Brāhmaṇa, &c., and the affix must be *kvip*.

२२९९ । शुक्रमंषापमात्रपुत्रयेषु कृष्ण- । ३ । २ । ८९ ।

[illegible]

2999 The affix *कृ* comes after the verb *हृ* 'to make' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition:—*यु* 'well', *कर्म्म* 'action', *पाप* 'sin', *मन्त्र* 'hymn' and *पुण्य* 'virtue'.

The phrase 'in the accusative case' is understood in this aphorism, and applies to all the abovementioned words, except *यु* which being an attributive word, of course, cannot take any case terminations. As *युःकृत* (VI. 1. 71) 'who has done well'; *कर्म्मकृत* 'who has done all works'; *पापकृत* 'who has committed sins'; *मन्त्रकृत* 'who has made a mantra'; *पुण्यकृत* 'who has done virtuous actions'.

This sūtra also ordains a restrictive rule or *niyama*. Three fold restriction is intended here according to the Kāśikā namely, restrictions with regard to past time, root *kri* and the affix, but not with regard to upapada. 1. The restriction being that the affix must be *kvip*, we have *हृ* *यु* in *कर्म्मकृत* &c. 2. The root must be *हृ*, we have *मन्त्राचार्यः* = *मन्त्रप्रणीतवार्यः*. Here there is no *kvip*. 3. The time must be *past*. Therefore no *kvip* in the Present or Future, as *मन्त्रं करोति* or *करोति*. There being no restriction with regard to the upapadas, this affix is employed when words other than these *यु कर्म्म*, &c., are upapadas. As, *वाचकृत* 'who has made Scriptures', *भाष्यकृत* 'who has made a commentary'. The *यु* is added to the root by VI. 1. 71.

३००० । सोमे जुजः । ३ । २ । ८० ।

सोमकृत । जुजुर्विद्योऽत्र निबन्ध इति आश्रितः । द्रव्युत्तरकृतोऽपि ।

3000. The affix *जुज्* comes after the verb *यु* 'to press out juice', with the sense of past time, when the word *सोम*, in the accusative case, is in composition.

As, *सोमकृत* 'who has pressed the soma juice, or soma distiller'; 1st dual *सोमजुजोः*; 1st. plural *सोमजुजः* ।

This sūtra is also for the sake of making a *niyama* of restrictive rule. The four fold restriction is here intended, i.e., as regards the verb, the tense, the upapada and the affix. This is according to the Kāśikā. So, also in the next sūtra.

३००१ । अग्निोचैः । ३ । २ । ८१ ।

अग्निविद् ।

3001. The affix *जुज्* comes after the verb *वि* 'to collect' with the sense of past time, when the word *अग्नि*, in the accusative case, is in composition.

As *पितृश्रयातिङ्* 'who has kill'd his paternal uncle'; *हृ + विनि = हृ + चिनि* (VII 3 54.) = *हृ + चिनि* (VII 3 32) = *यातिङ्* (VII. § 116.)

This 'affix' is employed only when censure is implied. Th reflexive is not employed in *चोरं हतवान्* 'he has kill'd the thief'.

The anuvratti of the word *अर्चयि* of this aphorism extends up to sūtra III 2. 96, S. 3006.

२९८८ । ब्रह्मभूतपुत्रेयु क्तिप् । ३ । २ । ८३ ।

यस्य अर्चयिष्यदेव हृतेर्भूति विवल्पात् । ब्रह्महा । ब्रूहा । वृत्रहा । 'विवल्पा' (२९८३) हृतेर्भूति विवल्पात् । ब्रह्मादिभ्यश्च हृतेरेव ब्रूत एव विवल्पादेति अनुविचोऽत्र विवल्पा इति कान्तिता । ब्रह्मादिभ्यश्च विवल्पादेति द्विविधो नियम इति भाष्यम् ।

2998. The affix *क्तिप्* comes after the verb *हृ* 'to kill' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition: *ब्रह्म* 'a Brāhminas,' *भूत* 'a foetus' and *वृत्र* 'Vritra'.

As *ब्रह्महृ* 1st. sing. *ब्रह्महा* 'who has kill'd a Brāhminas', *भूतहा* 'who has killed a foetus'; *वृत्रहा* 'who has killed Vritra,' i.e., Indra'.

Since by sūtra 2983, the affix *क्तिप्* was ordained to come after all verbs, and therefore would have come after the verb *हृ* also, where is the necessity of the present aphorism? This aphorism makes a *nyāsa*, i.e., the verb *हृ* takes the affix *क्तिप्* only when it is composition with the words *ब्रह्म*, &c. Four-fold restriction is here intended according to the Kāśikā —

2999 The affix क्तिप् comes after the verb कृ 'to make' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition:—यु 'well', कर्म 'action', पाप 'sin', मन्त्र 'hymn' and पुण्य 'virtue'.

The phrase 'in the accusative case' is understood in this aphorism, and applies to all the abovementioned words, except यु which being an attributive word, of course, cannot take any case-terminations. As युक्त्वा (VI. 1. 71) 'who has done well'; कर्मक्त्वा 'who has done all works'; पापक्त्वा 'who has committed sins'; मन्त्रक्त्वा 'who has made a mantrā'; पुण्यक्त्वा 'who has done virtuous actions'.

This sūtra also ordains a restrictive rule or niyama. Three-fold restriction is intended here according to the Kāśikā namely, restrictions with regard to past time, root कृ and the affix, but not with regard to upapada. 1. The restriction being that the affix must be क्तिप्, we have कृत्वा in कर्मक्त्वादा. 2. The root must be कृ, we have मन्त्राभ्यासः = मन्त्रमपीतवाद्. Here there is no क्तिप्. 3. The time must be past. Therefore no क्तिप् in the Present or Future, as मन्त्रं करोति or करिष्यति. There being no restriction with regard to the upapadas, this affix is employed when words other than these यु कर्म, &c., are upapadas. As, शास्त्रक्त्वा 'who has made Scriptures', भाष्यक्त्वा 'who has made a commentary'. The द्वा is added to the root by VI. 1. 71.

३००० । सोमे जुजः । ३ । २ । ८० ।

सोमजुज् । बहुविधोऽत्र निपद्य इति काशिका । बहुसुतरादुपेक्षितः ।

3000. The affix क्तिप् comes after the verb जुज् 'to press out juice', with the sense of past time, when the word सोम, in the accusative case, is in composition.

As, सोमजुज् 'who has pressed the soma juice, or soma distiller', 1st dual सोमजुजेत; 1st. plural सोमजुजुः ।

This sūtra is also for the sake of making a niyama of restrictive rule. The four-fold restriction is here intended, i.e., as regards the verb, the tense, the upapada and the affix. This is according to the Kāśikā. So, also in the next sūtra.

३००१ । अग्निं चिः । ३ । २ । ८१ ।

अग्निचिद् ।

3001. The affix क्तिप् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when the word अग्नि, in the accusative case, is in composition.

As अग्निविद् 'one who has kept the sacred fire, 1st dual अग्निविदो, 1st plural अग्निविताः ।

Here also as in the 1st aphorism four fold restriction is intended

३००२ । कर्मण्यग्याख्यायाम् । ३ । २ । ९२ ।

कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारके चिनोतेः विष्णुस्त्वाद् अग्न्याचारस्थलविशेषस्याग्यायाच् । एतेन द्वयं वित्तः एतेनविद् ।

3002 In expressing an object the affix विष् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when it is in composition with a word in the accusative case, provided that the word so formed is the name of the place or altar of fire

The words चोः and कर्मणि are understood in this sūtra. The Name is expressed by taking the complete word consisting of the verbal root, the upapada and the affix. As एतेनविद् a fire altar which has been arranged in the shape of a hawk कङ्कविद् the fire altar arranged like a heron

The word चात्वा indicates that these words are ridhi words, their sense depending upon usage rather than etymology. The arrangement of bricks for sacrificial purpose with regard to fire gets the various names, that is when the bricks are arranged like a falcon it is called एतेनविद्, and so on

३००३ । कर्मणीमिविक्लियः । ३ । २ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे विष्णुर्वात्कीर्त्तात्तसिः स्त्वाद् । 'कुर्वित्तमवच कर्मण्यन्' । शानविक्लियः । श्रुतविक्लियः ।

3003 The affix क्ति comes after the compound verb विष् 'to sell', in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case

Pratya — The repetition of the word कर्मणि in the sūtra though its anuvritti might have been drawn from the last aphorism indicates that when the object carries with it sense of censure on the agent then only this affix is employed and not with every and any object. As शानविक्लिय 'the seller of soma plant' श्रुतविक्लिय 'the seller of liquors', employing disapproval of the action of those persons who carry on these mean professions. But not so in वाण्यविक्लिय the seller of paddy

३००४ । दृग् कर्मिष् । ३ । २ । ९४ ।

कर्मणि श्रुत एतेन । चार्त्तं ह्यग्यायाच् चार्त्तद्वया ।

3004 The affix कर्मिष् comes after the verb दृग् 'to see' in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case

As *सहदृष्टवन्* 1st sing *सहदृष्ट्वा* 'who has seen the Meru सहदृष्ट्वा' 'who has seen the end or the other side'

Though the affix *वञ्जिप्* was valid by sūtra III 2 75 its repetition here shows that no other affix comes in this sense after this verb

३००५ । राजनि युधिक्ञ्ज । ३ । २ । ८५ ।

वञ्जिप् *राज्* । युधिक्ञ्जिप् । युधिक्ञ्जिप् । राजार्थे बोधितराजपुञ्ज्वा । राजदृष्ट्वा ।

3005 The affix *वञ्जिप्* comes after the verbs *युध्* 'to fight' and *कृ* 'to make' with a past signification, when the word *राज* 'king' is in composition, in the accusative case

How can the verb *युध्* which is an intransitive verb govern an object? It is a transitive verb inasmuch as it is taken to be a causative verb with the *चिच्* affix latent. As *राजयुक्त्वन्* 1st sing *राजयुक्त्वा* (VII 2 7) 'who has caused the king to fight', *राजदृष्टवन्* 1st sing *राजदृष्ट्वा* (VI 1 71) 'who has made a king

३००६ । सहे च । ३ । २ । ८६ ।

कर्त्तृकीति *निवृत्तन्* । *सहयुक्त्वा* । *सहदृष्ट्वा* ।

3006 The affix *वञ्जिप्* comes after the verbs *युध्* and *कृ* with a past signification, when the word *सह* 'with' is in composition

It is anuvritti of *kar nani* case *

The word *सह* being a particle and not denoting a substance is incapable of taking any case. As *सहयुक्त्वन्* 'who has made to fight with', *सहदृष्टवन्* 'who has done any thing along with another

३००७ । समस्यो जनेह । ३ । २ । ८७ ।

* *सहविजम्* । *सन्दुताया जातेनन्दुरतः* । व्यापारः— (१००९) रतिं दृष्टः ।

3007 The affix *ञ* comes after the verb *ञ* 'to be produced', with a past signification when the word, in composition with it, is in the locative case

As *सहविजम्* । So also उपनरे जातः = उपनरतः । जन् + ञ = ज्ञ + ञ (VI 4 147) = ज्ञ born of the first conception सन्दुतः born in the ablative. Here सन्दुत is shortened to सन्दु by VI 4 63 S 1001

३००८ । पञ्चम्यामजाती । ३ । २ । ८८ ।

जातिद्वयवर्जिते पञ्चम्यामजाते । व्यापारः । पञ्चम्यामजाते ।

3008 The affix *ञ* comes after the verb *ञ* with a past signification, when the word in composition with it, is in the ablative case, which does not denote a genus.

As बुद्धिजः 'born through understanding', संस्कारजः 'born of habit', दुःखजः 'born through pain'. अह्नयजः "result of the past karma (adversity)"

Note.—Why do we say 'wh n' not denoting a genus? Observe दृष्टिमे जातः 'born of elephant', अश्वजन्तः 'born of horse'.

३३०९ । उपसर्गे च संज्ञायाम् । ३ । २ । ९९ ।

'प्रजा एवात्संततो जने'

3009. The affix **उ** comes after the verb **ज** with a past signification, when an upasarga is in composition and when the sense is simply appellative.

The term here being simply appellative, and not descriptive, cannot be explained by giving the signification of its component elements. As प्रजाः 'people', or 'a son', as in the sentence प्रजास्वात्संततो जने (Amarakośha III, 3. 82)

३०१० । अनं कर्मणि । ३ । २ । १०० ।

अनुपूर्वाश्रयोः कर्मव्युत्पत्तेः कः एवात् । पुत्रावपुत्रस्य जातः पुत्रपुत्रः ।

3010. The affix **उ** comes after the verb **ज** with a past signification, when the root takes the preposition **अनु** and is compounded with a word in the accusative case.

As पुत्रपुत्रः 'a girl born after the male child, i. e., a girl having an elder brother', दामपुत्रः 'a boy born after the female child, i. e., a boy having an elder sister'.

३०११ । अन्वयेऽपि द्वयते । ३ । २ । १०१ ।

अन्वयेऽप्युत्पत्तेः द्वयोः एवात् । जन्मः । द्विजः । द्वयजन्मः । द्विजजन्मः । द्वयोः जन्मजन्मः । द्वयोः जन्मजन्मजन्मः । द्वयोः जन्मजन्मजन्मजन्मः । द्वयोः जन्मजन्मजन्मजन्मजन्मः ।

3011. The affix **उ** is seen to come after the verb **ज** with a past signification, though it be in preposition with other nouns, having cases other than those mentioned in the previous sūtras.

Thus the locative case has been dealt with in sūtra III. 2. 97; but the affix **उ** comes when the upasarga has any other case than the seventh. As अन्वयेऽपि जन्मः 'as born', द्विजजन्मः 'twice-born'.

Thus, it is said in sūtra III. 2. 98 that the upasarga may be in the ablative case when gutta is not derived. We say, however, the affix employed when gutta is not derived. As अन्वयेऽपि जन्मः, अन्वयेऽपि जन्मः ।

It is declared in sūtra III. 2. 99 that when a preposition is in ant, the affix **उ** comes after the compound verb **ज**. We say, however, the affix employed when the sense is not simply appellative, as अन्वयेऽपि जन्मः 'born or produced all together, i. e., last'.

It is declared in sūtra III 2 100 'When an object is in composition with the verb यदुय् his affix is employed. But it may also be employed when no object is in composition. As यदुयः born after ; & younger brother.

The force of the word यच्च though is to free this rule from all restrictions and conditions. So this affix comes after other verbs and other cases in composition with such verbs. As यरितः खाता=यरित 'a moat (literally that which has been dug all round) खाता a pond.

The Past Participles

३०१२ । क्तकृतवत् निष्ठा । १ । १ । २६ ।

यतो निष्ठापटी स्तः ।

3012 The affixes क्त and क्तवत् are called Nishthā

३०१३ । निष्ठा । ३ । २ । १०२ ।

भूतार्थभूतेर्भातोनिष्ठा स्वात् । तत्र तयोरेक- (२८३३) इति भावकर्तृयोः कः । कर्तरि कृत् (२८३२) इति कर्तरि क्तवत् । उक्तापिबो । स्वात् यदा । शुतस्तवया विष्णुः । विष्णुर्विरचयुतवात् ।

3013 The affixes called निष्ठा come after a verbal root, employed with the sense of past time

By III 4 70 S 2833 the affix क्त denotes state and object & it is Passive Participle. यत् क्तवत् is Active Participle affix by virtue of III 4 67 S 2832. The उ and क are इत् the real affixes are त and वत् । As स्वात् यदा bathed by me शुतस्तवया विष्णुः Vishnu was praised by thee विष्णुर्विरचयुतवात् Vishnu made the universe. As कृ+क्त=कृतम् made कृ+क्तवत्=कृतवत् 1st sing कृतवात् done, so also युक्तम् and युक्तवात् eat n

३०१४ । निष्ठायामयदर्थे । ६ । ४ । ६० ।

यदर्थे भावकर्तृकी ततोऽप्यत्र निष्ठया विधेः दीर्घः स्वात् ।

3014 A long is substituted for the इ of चि before the Passive Participle in क्त when it has not the sense of the future Passive Participle in यद्वत् ।

Note—The force of यद्वत् is to denote condition (Impersonal action) and object (passive). When the Past Participle has not the force of यद्वत् the vowel of चि is lengthened. Thus खाचीयः मचीयः परिचीयः all used in the active sense. The क्त is added to the Intransitive चि to denote the agent (III 4 72). Thus मचीयविद् देवदत्तस्य this is the spot where Devadatta perished. Here क्त is used with a Locative force (III 4 76). Why do

we say not having the force of वद? Observe अक्षितविविधानेहेष्टा ॥ Here व added with the force of condition and aksritam means imperishable. The vowel not being lengthened the व is not changed to व (III 2 46)

३०१५ । कियो दीर्घात् । ॥ २ । ४६ ।

दीर्घात्त्वयो निदानस्य न स्वात् । वीषवात् । भावकर्षणोस्तु दितः कानो नया । अयुः किति (२३८९) । यितं कितवात् । भूत भूतवात् । द्युत । * कर्षार्थबद्धावो वाच्यः * । तेन वक्राव्याप्तम् । कर्षुतः । द्युतः । वृत्तः ।

3015 The व of Nishthā is changed to न after वि when the root vowel is lengthened

Thus वीषाः ज्ञेयाः वीषो वाच्यः, वीषस्तपस्वीः । The vowel of वि is lengthened by VI 4 60 and 61

Why do we say when the vowel is lengthened? Observe अक्षितविविधानेहेष्टाः ॥ The word अक्षित is formed with क in the sense of भाव and means imperishable. The Nishthā being added in the sense of वयत् there is no lengthening of the vowel by VI 4 60

The root वि includes the two roots वि वये and विविवाचयस्वीः ॥ As दितः कानो नया ॥ See also the commentary of Sāyana on अक्षितो दितः चयद्विज वाचयिष्यः चयविष्य ॥ (Rig I 5 9)

३०१५ । कः अयुः किति । ३ । २ । ११ । S 2361

Adriks — वाच्य कर्षार्थबद्धावो चयविष्यः प्रयोगवत् । वाच्य प्रतिषेधार्थनेकापेक्षु पयसात् ॥

3015A The augment वृत् is not added to an affix having an indicator क when it comes after the root वि or after a monosyllabic root ending in व क ख or ङ in the Dhātupāṭha

As कित्वा कितः कितवात् ॥ So also with roots ending in व क ख or ङ in the Dhātupāṭha as वृत्वा वृत्तः वृत्तवात् लृत्वा लृत्तः लृत्तवात् हृत्वा हृत्तः हृत्तवात् तीर्त्वा तीर्त्तः तीर्त्तवात् ॥ वृत्तः । वृत्तवात् । वृत्तः ॥

Why वि and वृत् ending roots only? Observe विदितः ॥ Why having an indicator क? Observe अक्षित अक्षितविविधानेहेष्टाः ॥ Some read two क's in the sūtra and would apply it to the indicator क also as वृत्त (III 2 133)

Adriks — वृत् is treated as if it was वृ when the affix वृत् is to be applied वाह is to be prohibited or वृत् is to be debarred

The /Ornu being thus treated as a monosyllabic root does not get वृत् । Thus वृत्तः । So also वृत्तः । वृत्तः ।

३०१६ । रदाभ्या निष्ठातो न पूर्वस्य च द । ॥ २ । ४२ ।

रिदकापान्ता परद्व निदानस्य न स्वात् । निष्ठावेष्टा पूर्वस्य भाषार्थकारण्य च । दृत् । दृत् । वृत्- (२३८०) । वयत् । वयत् । वीषः । अक्षितविविधानेहेष्टा । वृत्तवाच्य वाच्यः । विष्यः । विष्यः ।

३०२० । द्रव्यमूर्तिरुपगम्यो रयं । ६ । १ । २४ ।

द्रव्यस्य मूर्तेः क्राटिभ्ये रयमं चार्थे रयेकः संवहारार्थं रयान्निहायान् ।

3020 There is vocalisation of the semivowel of the root रय (रये) 'to go' when the nishthā affixes follow, when the sense is "coagulation or 'cold to touch'

The word द्रव्यमूर्ति means hardening of a fluid by coagulation &c.

Thus रये + ण = यि + ण । Now applies the following sūtra by which the nishthā ण is changed to न ।

३०२१ । रयोऽस्पर्शे । ८ । २ । ४३ ।

रयेको निहातस्य नः रयारस्पर्शेऽर्थः । रयः' (२३५८) इति दीर्घः । चीनं घृतम् । 'अस्पर्शे' क्तिम् । चीनं अजम् । 'द्रव्यमूर्तिरुपगम्योः' क्तिम् । अस्पर्शो घृष्टिचक्रः । चीनारत्नकुविन इत्यर्थः ।

3021 The Nishthā ण is changed to न after रये but not when the Participle denotes 'cold to the touch'

• Thus यि + ण = यि + न = चीनं (the lengthening is by VI 4 2 S 2559) as चीनं घृतं frozen butter'

Why do we say not cold to the touch? Observe चीनं अजम् cold water' Why do we say there is vocalisation when meaning 'coagulation and cold to touch'? There is no vocalisation when the sense is not that of coagulation or 'cold', as संवहारो घृष्टिचक्रः 'the rolled up scorpion' The short र is lengthened in चीनं &c by VI 4 2 S 2559

The word रयमं is a guna word formed by रय् and denotes the particular guna or sensation to be sensed through the organ of touch. In this sense it is derived from the root रय् संवहयते । It also denotes a disease, derived from रय् चक्षयते । There is nothing to show what रयमं is meant in the sūtra. Explanation is the only refuge here

३०२२ । प्रतिरयं । ६ । १ । २५ ।

इतिपूर्वस्य रयः संवहारार्थं रयान्निहायान् । प्रतिधीनः ।

3022 There is no vocalisation of रय preceded by the उपसर्गः, प्रति when the nishthā affixes follow

Thus प्रतिधीनः प्रतिधीनवान् । This sūtra applies to cases where the words need not live in a meaning of coagulation or cold

३०२३ । विभाषाम्ययपूर्वस्य । ६ । १ । २६ ।

रयः संवहारार्थं वा रयान् । अतिरयान् अतिधीनम् घृतम् । अस्पर्शो घृष्टिचक्रः । चक्षयति विभाषयति । उन्नेहय । चक्षययानः ।

3023 There is optionally the vocalisation of रय followed by the Nishthā affixes when the उपसर्गः च्चि and अस् precede it

This अमितीयन् or अमिरयान् पठ् अमयीनो or अमरयानो वृत्तिः. This option appl. even when the word means coagulation and cold. As (1) अमयीन् or अमरयान् पठ् भेदः. अमयीनो or अमरयानो वायुः &c अमयीन् or अमरयानमुदकम्.

The पूर्व in this sūtra serves the same purpose as in VI 1 23. Thus अमितीयन् or अमिरयान् अमयीनम् अमरयानम्. The word पूर्व shows that it is a vyavasthita vibhakti & hence there is no option allowed when अमि and अम are in the middle as अममिरयान् अममरयानम्. Here we cannot have the alternative forms अममिषान् &c

३०२४ । अरुचोऽनपादान् । ८ । २ । ४८ ।

अरुचो निहातस्य नः स्वात्म स्वपादाने ।

3024 The Nishthā च is changed to न after अरुच्, but not when it is in connection with an Ablative case

Thus अरुचो यजुनेः पादो = अरुचो, स्वभाद् यजुनेः स्वभाः. The वट् augment is not added in अरुचनः by the following

३०२५ । यस्य विभाया । ८ । २ । १५ ।

यस्य अवशिष्टाभावेऽपि विवितस्तेऽपि निहाता ह्यन स्वभाद् । उदितो वा (१३२८) इति स्वभावाद् वेदस्यादिह भेदः. अरुचनः । अमरयाने किम् । उदकमुदकम् अरुच् । अमरयानिहातस्वभाद् अरुच- (२८४) इति वरने प्राप्ते । * निहातस्यः अमरयानादप्येवमपि विवितो वाच्यः * । अरुचः । अरुचयान् ।

3025 The Participial affixes do not take वट् after those roots, to which another suffix can optionally be added, with or without this augment च.

That is a root which is optionally Set before other affixes is invariably anit before Nishthā. Thus by VII 2 44 अन्तु consonant beginning affixes are optionally वेट् after the roots च् &c. The Nishthā after च् &c will be invariably anit. Thus विवितः विवितवान् गृहः गृहवान्. By VII 2 58 S 3328 the roots having an indicative च optionally are followed by Set स्वभाः. The Nishthā after उदित roots will invariably be anit as अरुचनः (from *aruchan* & *haran*).

Do —By the vārtika तत्र यदि दृष्टिवाच्यवर्तमानम् the roots तच् पठ् and वटिच् take optional वट् in the Desiderative (VII 2 49) though वट् is a root which thus optionally takes वट् in the Desiderative yet its Nishthā is always वेट् for Pāṇini himself has employed the word वटिच् in sūtra II 1 24 38. According to Padamanjari this rule of यस्य विभाया is anitya and not of universal application. Because had this rule been of universal application then the root कृच् which is optionally anit by VII 2 57 would be universally anit by the present sūtra and there would be no necessity of reading it with a long ई in the Dhātupāṭha, as कृवी वेदने (VI 141) to make its nishthā anit under VII 2 44.

३०२७ । प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च । ८ । ३ । ११४ ।

अत्र चत्वं न स्यात् ।

3027 The words प्रतिस्तब्ध and निस्तब्ध are anomalous

In these words the च is not changed to च though so required by VII
3 67 S 2272

३०२८ । दिवोऽविजिगीषायाम् । ८ । २ । ४८ ।

दिवोः निष्ठात्त्व नः स्यादविजिगीषायाश्च । इद्वयः । विजिगीषायां तु । इद्वत्त्वः ।

3028 The Nishthā न is changed to न after दिव् when the sense is not that of 'play'

The word विजिगीषा means 'desire of conquest or gain', but here it means 'gambling'

Thus आद्वयः = अद्वयः परित्यक्तः = चीरः । Why do we say when it does not mean to play ? Observe इद्वत्त्व वर्तते । Here the throwing of dice is with the desire of winning or gaining victory (vijigishā) over the opponent.

३०२९ । निर्वाणोऽवाते । ८ । २ । ५० ।

अवात इति शब्दः । निर्वाणोऽवाते निर्वाणत्वं वाच्यं स्याद्वातलोचकत्वात् न । निर्वाणोऽग्निर्वाते । वाते तु निर्वाते वातः ।

3029 The word निर्वाण is irregularly formed by changing the Nishthā न to न when the 'wind' is not the agent of the verb

The word निर्वाण is formed the root वा with the preposit on निच् and the Participial affix न् । Thus निर्वाणोऽग्निः = उच्यमानः निर्वाणः प्रदीपः निर्वाणो निवृत्तः = उच्यते ।

Why do we say when not meaning the wind ? Observe निर्वाते वातः निर्वाते वातेन ।

In the sentences निर्वाणः प्रदीपो वातेन निर्वाणोऽग्निर्वातेन the न change has taken place because the location of the verb वा is in the प्रदीप and अग्नि and not in the वात which is merely an Instrument. Hence the above Vritti uses the words if the sense of the verb वा has not the word वात as its agent

३०३० । शुभ क । ८ । २ । ५१ ।

निष्ठात् चत्वेन । शुभः ।

3030 क is substituted for the Nishthā न after the root शुभ् ।

As शुभः शुभकवान् ।

३०३१ । पचो च । ८ । २ । ५२ ।

पचः ।

3031 च is substituted for the Nishthā न after the root पच् ।

As पचः पचकवान् ।

३०३२ । हायो न । ८ । २ । ५३ ।

यानः ।

3032 न is substituted for the Nishthā न aft r the root ह ।

Thus यानः यानयान् ॥

३०३३ । स्त्य. मपूर्वस्य । ६ । १ । २३ ।

मास्त्वयः संप्रसारणं स्वाग्निहोत्राय ।

3033 The verb स्था (स्था and स्तृ) when preceded by म changes its semivowel to a vowel, when a Nishthā affix follows

The phrases "when the nishthā follows", and 'there is vocalisation' are understood here. The anuvṛtti of स्ती does not run here. The roots स्था and स्तृ both assume the form स्था and are included here. Thus म+स्था+क्त=म+रित्त+क्त (VI 1 108)=मस्तीतः (VI 4 2), and मस्तीतयान्. The न of nishthā affix would have been changed into य by VIII 2 43 in as much as the root स्था has a semivowel and ends in long वा. But by the vocalisation of न the condition of यञ्चय for the application of VIII 2 43, no longer existing the affix न is not changed to य. But न is optionally changed to न by VIII 2 54 below as मस्तीतः and मस्तीतयान् ॥

३०३४ । मस्त्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५४ ।

निहातस्य भो वा स्यात् । मस्तीतः-मस्तीतः । 'मात्' चिद् । स्थायानः ।

3034 न is optionally substituted for the Nishthā न after the root स्था preceded by म ॥

It is मस्तीतः or मस्तीतः मस्तीतयान् or मस्तीतयान् ॥ In the second alternative when न does not come we first vocalise the root स्था into स्ती and then add न. Had Saṃprasāraṇa not taken place first then the Nishthā न would have been changed to य after स्था by VIII 2 43. But when Saṃprasāraṇa is once made, the root no longer has a semivowel and so there remains no occasion for the application of VIII 2 43.

Why do we say 'when preceded by म?' Observe मस्त्ययान् (VIII 2 43) मस्त्ययान् ॥ If it was intended that vocalisation should take place when म singly stood before then the sūtra could well have run thus मस्त्यः ॥ The use of the word पूर्वस्य implies that the rule applies when म stands first, though other upasargas may intervene between it and the root. Thus मस्तीतः मस्तीतयान् ॥ The compound मपूर्वस्य should be explained as a Bahuvrīhi=मः पूर्वो यस्य चाह्वयवर्धनमुदाहरणं च मपूर्व (that which consisting of root and upasarga is preceded by म is called मपूर्व) Therefore the rule is made applicable to मस्तीतः &c. •

३०३५ । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीयकृशोक्ताघाः । ८ । २ । ५५ ।

अिकला । फुल्लः । निहातस्व लट् निपातयते । लट्त्वेऽदेयस्यापीदं निपातनमिष्यते । फुल्लवान् । बीजदिपं शु कर्तव्यस्यैव तलोप । तस्याचिद्वत्त्वात्माहस्येदोऽभावश्च निपातयते । बीजोपसर्गः । २ यस्तदुः । उपायो बीजोपः । 'अनुपसर्गात्' किम् ।

3035 The irregular Participles फुल्ल 'blown,' बीज 'drunk, mad' कृश 'lean' and उत्तराघ 'healthy' are formed then only, when no Preposition precedes them

The word फुल्ल is derived from the root अिकला विभ्रते the त् is changed to ल् । The change of क् to ल् (VII 4 83), and the want of वृद्ध augment (VII 2 16) are regular. The same change takes place before लट् also as फुल्लवान् ।

The affix त् is elided after the roots बीज्, कृश् and उत्तराघ, and as the elision is asiddha there would have been वृद्ध, but as an anomaly the augment वृद्ध is prohibited also, this is the irregularity in बीजः, कृशः and उत्तराघः ।

Why do we say when not preceded by a Preposition? Observe (प्रकृतः प्रुनमः प्रवीक्षितः प्रकृषितः, प्रोत्तराघितः । In the case of लट्, prepositions other than लट् are prohibited)

३०३६ । आदितश्च । ३ । २ । १६ ।

आकारितो निहाता हनन स्यात् ।

3036 The Participial affixes do not get वृद्ध augment after a root which has an indicative आ ।

The root अिकला has an indicative आ and so its nishthā will not take वृद्ध । Thus कल् + क् । Now applies the following by which the क् of क् is changed to ल् ।

Note —As अिकला—लिकः लिक्लवान्, अिकविदा—विक्विदः विक्विदवान् अिकविदा—विक्विदः विक्विदवान् । The क् implies that other roots not enumerated are to be also included as आदितश्चः वास्तः ।

Note —This and the sūtra following it in the Ashtādhyāyī could have been made into one, as आदितश्च निहाता भावदिकर्षणोः । The separate making of two sūtras indicates that the rule of वृद्ध निहाता (VII 2 15) applies with the restrictions and limitations of the rule ordaining 'option', i. e. the prohibition of वृद्ध augment, with regard to the participial affixes is limited by the same conditions, which apply to the optional employment of वृद्ध before other affixes in the निहाता rules (वृद्धप्रायेनिहाता वृद्धप्रायेः प्रतिषेधः) । Thus VII 2 68 ordains वृद्ध optionally to the affix लट् after the roots लट् वृद्ध विद् and विद् । The root विद् there is the 'Tudādi' root meaning 'to acquire'. The rule वृद्ध निहाता will apply to this विद् with this meaning and not to विद् meaning 'to know' the Past Participles of which are विदितः, विदितवान् ।

३०३३ । ति च । ३ । ४ । ८१ ।

वरकलोत्त उपरगतादौ किति मङ्गलः । महीविनः । मङ्गविनः । मोरलाविनः । अथ तदि
'लोमपुत्रं भागुपतः मङ्गलम्' इति । 'पुत्रं विक्रमे' पवाहम् । अथ पु पुतादिविह्वलम् ।
'उपपुत्रमपुत्रादौपवर्त्तयानम्' ।

3037 'उ' is substituted for the vowel of वृ and वृ before an affix beginning with त having an indicator य or न.

Thus वृतिः (= वरत् or वृत्ता) मङ्गलः and मङ्गलितः । The analogy of वृत्तकोट्यावरण does not apply here, though present. See VIII. 2. 55.

Thus वृत् + त = वृत् + त = मङ्गलः ; so also महीविनः । मङ्गविनः । मोरलाविनः । How do you explain the form मङ्गलम् in लोमपुत्रं भागुपतः मङ्गलम् । (Raghu II. 20) It is not the Passive Part. of विक्रता, but a derivative of √पुत्र 'to bloom' with the affix वृत् of the Paçhâdi. The present sūtra prevents the forms वृत्त, &c.

Var. — The forms वृत्तलः and वृत्तलः should be enumerated. Here व is changed to त, though the root has taken a Preposition.

In the word वृत्तलः the word वृत् is not a Preposition with regard to the verb वृत्, वृत्तलः कृतः = वृत्तलः । So that वृत् is upavarga of the verb वृत्, understood, hence we have the form कृतः ।

• ३०३८ । लुद्विदोन्द्वाप्ताहीभ्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५६ ।

वधो विदातश्च मे वा । पुनः-पुनः । 'विद्' विचारणे रीपादिष्वं व वृत्ते । उन्दिना परेच वादवर्गा । विनः-विनः । वेत्तेत्यु विदितः । विदितेर्विनः । उन्दी ।

3038 The Nishthā न may optionally be changed to व, after लुद्, विद्, उन्द् वा, वा, ही ।

Thus पुनः or पुनः, विनः or विनः, (वपुनः, or वपुनः, वावः or वावः, वावः or वावः, हीवः or हीवः) ।

• With regard to ही, the व change was not ordained by any rule, and so it is an aprāpta vibhāṣā. With regards to others, the व change would have always taken place by VIII. 2. 42 and 43, this makes it optional.

The root विद् विचारणे of Rudhādi is to be taken here, and not other विद् roots, because इ is read along with √andī which belongs to that class.

Thus Nishthā of विद्—वेत्ति of Adādi class is विदितः, (2) of विद्—विदिते, of Divādi class is विनः only, (3) of विद् of Tudādi is विनः, (4) of विद् of Rudhādi are both विनः and विनः । The Tudādi विद् has also the form विनः in the sense of ज्ञेय by VIII. 2. 58.

The root उन्द् is read in the-Dhātufāṭha with an indicator long इ, the force of which is explained in the following sūtra :—

३०३९ । इवीदितो निष्ठायाम् । ३ । २ । १४ ।

इवयतेतिदितश्च निष्ठाया इवम् । उक्तः-उक्तः । आत्तः-आत्तः । आत्तः-आत्तः । हीत्तः हीत्तः ।

3039 The Participial affixes क् and क्तव (kta and ktavātu), do not get the इट् augment after ति and after the root which has an indicatory ई ॥

Thus क्तव् + क् = उक्तः or उक्तः । The Past Participle of √आ (S 3038) is आत्तः or आत्तः । Of √ही, हीत्तः or हीत्तः ।

३०४० । न च्यात्तवापृमूर्च्छिर्नदाम् । ८ । २ । ५३ ।

च्यो निष्ठातस्य नदम् न । आत्तः । च्यात्तः । प्रूर्त्तः । 'च्योत्तोपः' । चूर्त्तः । चत्तः ।

3040. The Nishthā न is not changed to च after च्या, च्यात्, च्यु, चूर्च्छिर् and नद ॥

Thus च्यात्तः, आत्तवाद् च्यात्तः, च्यात्तवाद् प्रूर्त्तः प्रूर्त्तवाद् चूर्त्तः, चूर्त्तवाद् चत्तः, चत्तवाद् ॥

This debars the च change prescribed by VIII 2 42, 43 S 3016 and 3017

The root चूर्च्छिर् is exhibited in the च्छात्रा in its lengthened form, the root प्रूर्च्छिर् is lengthened by VIII 2 78 and the च्च is elided before न by VI 4 21. S 2655

३०४१ । वित्तो भोगप्रत्यययोः । ८ । २ । ५८ ।

विद्यतेर्निष्ठातस्य निष्ठातोऽयं भोग्ये प्रतीयते चार्थः । वित्तं धनम् । वित्तः प्रत्ययः । 'जनयोः' क्त्वि । वित्तः । 'विभावा ननहन-' (३०८८) इति एवमेव वेदस्यादिह चेद् ।

3041 The irregularly formed Participle वित्त denotes 'possession' and 'renowned'

This is derived from विद्युत् काले of the Tadādi class, the न is not changed to च though so required by VIII 2 42 S 3016

Thus वित्तनस्य बहु = जननस्य बहु 'he has much riches'. Because riches are enjoyed (प्रुप्यते), so they are called भोग or 'enjoyments' par excellence

In the sense of renowned we have वित्तोऽयं ननुपयः this man is renowned or famous Here वित्तः = प्रतीयतः ॥ प्रतीयते = प्रत्ययः ॥

Why do we say when having the sense of possession 'and famous ? Observe वित्तः ॥ The root is अङ् in the Nishthā because it is optionally चेद् before ननुप affix by VII 2 69 S 3039 See S 3025

३०४२ । वित्त शकलम् । ८ । २ । ५९ ।

विभक्त्यर्थम् ।

3042 The word वित्त is irregularly formed in the sense of 'a fragment, a portion'

Thus निचं तिष्ठति निचं प्रपतति । This is synonymous with गच्छति । The root meaning of निच् is not very manifest in this word it may be taken as a *rudhi* word. The regular form is निच under VIII 2 42 S. 3016

३०४३ । ऋणमाधमवर्त्य । ८ । २ । ६० ।

अध्यातोः कौ तकारस्य नत्व निपात्यते आधमवर्त्यव्यवहारे । ऋतमन्वत् ।

3043 The word ऋच is irregularly formed in the sense of 'debt'

It is derived from ऋ the त is changed to च । The word अधमवर्त्य is compounded from अधम ऋणे 'he who in a debt transaction holds a lower position, i.e., a debtor' The other form is ऋत 'truth, right'

३०४४ । स्फायः स्फी निष्ठायाम् । ६ । १ । २२ ।

स्फीतः ।

3044 The स्फी is the substitute of स्फाय 'to swell,' when the Nishthâ affixes follow

Thus स्फीतः स्फीतवाच् । Why do we say "when the Nishthâ affixes follow"? Observe स्फातिः formed by क्तिच् । In the phrase स्फाती भवति, the word स्फाती is the feminine of the word स्फाति formed by क्तिच् ।

३०४५ । इषिनिष्ठायाम् । ७ । २ । ४७ ।

निरः कुषो निष्ठाया इट् स्वात् । 'यस्य विभावा' (३०३५) इति निवेद्ये माते पुनर्वचिः । निष्कुपितः ।

3045 The augment इट् is added to the Participial affixes त and तवत् after कुप् preceded by निट् ।

As निष्कुपितवाच् निष्कुपितः । The special mention of इट् in the sūtra is for the sake of making its addition invariable otherwise it would have been optional, or debarred by VII 2 15 S 3025 In the subsequent Ashtādhyāyī sūtra, the addition becomes again optional

३०४६ । यसत्तिष्ठधोरिट् । ७ । २ । ५२ ।

आन्वा क्तवानिष्टयोर्निट्कणिट् स्वात् । उपितः । कुपितः ।

3046 The affix क्त्वा, क्त्वा and क्त्वातु always receive the augment इट् after कुप् (भवति) and कुप् ।

As उपित्वा उपितः and उपितवाच् कुपित्वा, कुपितः कुपितवाच् ।

Note —The कुप् of the Adâdi class will get इट् as it is enumerated in the list of चेट् roots. The repetition of इट् shows that the rule is invariable, the 'optionally' of the preceding Ashtādhyāyī sūtra does not affect it

३०४७ । अञ्जे पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

पूजायां अञ्जेः क्तवानिष्टयोर्निट् स्वात् । अञ्जितः । गुणो त्यक्तः ।

3047. The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* take the augment *इद्* after the root *अञ्च्*, when meaning 'to honor or do something to show honor.'

As अञ्चित्वा वाञ्छु पुद्गेति, अञ्चित्वा अस्व गुणः (III. 2 188, VI 4. 30, II 3. 67) By VII. 2. 56 अञ्च् would optionally have caused *इद्* to come before *ktvā* and hence by VII. 2 15 S 3035 never before the Nishthā. This sūtra ordains invariable addition of this augment. Why do we say when meaning 'to honor'? Observe उदङ्गुदङ्ग कूपद्, 'the water is raised from the well,' where *√anchu* means 'to go'. See VIII. 2 48 S 3024, and VII 2. 15. S. 3025.

३०४८ । लुभो विमोहने । ३ । २ । ५४ ।

लुभः क्तवानिष्टुवोर्नित्यनिद् क्त्वाप् नु नाच्ये । लुभितः । नाच्ये तु लुप्यः ।

3048. The affixes *ktvā*, and *kta*, *ktavatu* take *इद्* after the root *लुप्* (Tud 22) when meaning 'entangled or confused.'

As लुभित्वा and लोभित्वा, विलुभितः जेयाः, विलुभितः चीनन्तः, विलुभितानि पदानि ॥ विमोहन = व्याकुलीकरण ॥ By VII 2 48 लुभ would have optionally caused *इद्* to come before *ktvā*, and then by VII 2 15 the Nishthā would never have been वेद् ॥ Hence this sūtra. Why do we say when meaning 'to entangle'? See लुप्यः कूपकः = चीनिते चीनितः, ॥ लुप् 'to be greedy' (Div. 128) is not governed by this rule, but by VII. 2. 48. As लुप्यत् or लोभित्वा and लुभित्वा (1 2 26) ॥

३०४९ । क्रियः क्तवानिष्टुवेरः । ३ । २ । ५० ।

इद्वा स्वाद् । 'क्रिय उपतावे' नित्यं प्राप्ते । 'क्रिय विवाधने' । अस्व क्तवायां विकल्पे चिद्धेऽपि निष्ठाया निषेधे प्राप्ते विकल्पः । क्रियितः-क्रियः ।

3049. The affixes *ktvā*, *kta*, and *ktavatu*, may optionally take *इद्* after *क्रिप्* ॥

As क्रिष्ट्वा or क्रियित्वा, क्रियः or क्रियितः, क्रिष्टवाप् or क्रियितवाप् ॥ क्रिप् (Div. 52) उपतावे, being anudātta would always have taken *इद्* before *ktvā* and Nishthā. Hence this rule ordains option with regard to *ktvā*. क्रिप् विवाधने (IX. 50) having an indicatory ॥ would have optionally taken *इद्* before *ktvā* by VII 2 44, but then the Nishthā affixes by VII 2 15 would never have taken the augment.

३०५० । पूरुष । ३ । २ । ५१ ।

पूरः क्तवानिष्टुवेरिद्वा स्वाद् ।

3050 The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* optionally get *इद्* after *पूर* ॥

As प्रुत्वा or पवित्वा येनोत्तपत्तिः, येनोत्तपत्तिः प्रुत्वाद् or पवित्वाद्. This allows option where by VII 2 11 there would have been prohibition. See I 2, 22, given below.

When the affix takes the augment इट्, it is no longer regarded as क्तिच्, by the following sūtra, and so there is gunya.

३०५१ । पूछः क्तया च । १ । २ । २२ ।

पूछः क्तया निष्ठा च सेट् क्तिच् इटात् । पवितः-प्रुत्वाः । क्तयाग्रहणमुत्तरार्थम् । 'नोपक्रान्-' (३३२४) इत्यत्र हि क्तयेव लक्षण्यते ।

3051. The set Nishthā and the set *ktā* are not *kt* after the verb pūṣ 'to purify.'

Thus प्रु+इट्+क्त=पे+इत्=पवितः । When there is no इट्, we have प्रुत्वाः ।

By rule VII 2 51, § 3050 after the verb pūṣ the Nishthā affixes and *ktā* take the intermediate इ. So that *ktā* being *set* (by virtue of S 3050) would have been non *kt* by S 3322, and it might be asked what is the necessity of repeating it in this sūtra when I 2 18 S 3322 comprised the case. The reason of this repetition is that by mentioning *ktā* in this sūtra it has governing force over the succeeding Ashtādhyāyī sūtras.

Thus in I. 2 23 § 3324 the affix *ktā* alone is taken and nothing else.

३०५२ । निष्ठा शीङ्खिदिनिदिदिवदिधृष. । १ । २ । १८ ।

धृषः शेरिपत्ता क्तिच् इटात् । यवित-यवित्वाद् । ययुषन्निर्देशो यट्पुट्निवृत्त्यर्थः । शेरिपतः-शेरिपत्ताद् । * आदिकर्णसि निष्ठा वक्तव्या * ।

3052 The set Nishthā affixes are not *kt* after the five verbs in 'to lie down,' *śvid* 'to sweat,' *mā* 'to melt,' *kshvid* 'to be unctuous,' and *dhrish* 'to offend'

* Thus यवितः । यवित्वाद् ।

The root शीङ् is read in the sūtra with its indicatory letter इ, in order to indicate that this rule does not apply to the Nishthā of yan lak. Thus शेरिपतः । शेरिपत्ताद् ।

The other four roots खिद् (क्लिप्तिदा) विद् (त्रिप्तिदा) बिद् (त्रिप्तिदा) and धृष (त्रिधृषा) have all a long *ya* as indicatory, as well as the syllabic त्रि. These roots therefore by VII 2 16 S 3036 are *anāt*, and consequently beyond the scope of the operation of the present sūtra. As स्थित्वा, स्थित्वाद्.

Though Nishthā च is generally a Passive Participial affix denoting a Past Time, it also denotes the beginning of an action by the following vārtika

Vārtika when the beginning of an action is intended to be expressed, the Nishthā affixes are employed.

When *lta* denotes an *Ādikarma*, it loses its Passive force and becomes an Active Participle by the next sūtra. Therefore when the Nishthā affixes denote 'a state or condition, bhāva' or 'beginning of action' then the above four roots optionally become *seṭ* (VII 2 17). It is in that case that the present sūtra is applicable to them.

३०५३ । आदिकर्मणि क्व कर्तरि च । ३ । ४ । ३१ ।

आदिकर्मणि च । तः च कर्तरि स्वात् । चाद्वाकर्मणो ।

3053 The affix '*lta*' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action.

The word आदिकर्मणि means 'the beginning of an action' or when the action signified by the roots is intended to be expressed merely as having been simply begun. The force of च in the sūtra is to indicate that even when the beginning of an action is intended to be expressed, the क्व may be used to denote the act and the object as well.

Note—When *Bhāva* and *Ādikarma* are denoted by the Nishthā it optionally takes इट् by the following.

३०५४ । विभाषा भावादिकर्मणो । ३ । २ । ३२ ।

भाष आदिकर्मणि चादितो विभाषा इट्वा स्वात् । प्रवेदितत्वेन । प्रवेदितं तेन । 'प्रि' शिवा इति भाषादिस्त्वस्यते ऋद्धिः चादृक्चर्यात् । त्विदृशेषु त्विदित इत्येव । प्रिषिदा 'प्रि' शिवा दिवादी भ्यादी च । प्रवेदितः-प्रवेदितवान् । प्रवेदितः-प्रवेदितवान् । प्रवेदितः-प्रवेदितवान् । प्रवेदितं तेन । 'वेट्' क्त्वा । प्रविभक्तः । प्रविभक्तं तेनेत्यादि ।

3054 The principal affixes after roots having an indicative च्वा may optionally take the augment इट् when the affixes have an Impersonal sense, or denote the beginning of an action.

Thus the four roots *ṣi shvidā* *ṣi midā* *ṣi kshvidā* and *ṣi dhrishā* become इट् when their Participle denotes an Impersonal sense, or the beginning of an action and when the Nishthā is not क्त्वा by S 3052. Thus प्रवेदितत्वेन (Ādikarma) प्रवेदितं तेन (bhāva). The (ṣi) shvid (ā) of this sūtra (S 3052) is the *Bhūh* root as it is read in the company of *mid* *kshvid* &c which have प्रि indicative. It must therefore be that *ṣvid* which has an indicative प्रि and that is *Bhṛādi* (No 780). Of the *Divādi* root त्विद् (No 79) there is no *guna* as त्विदितः ।

The two roots *ṣi midā* and *ṣi kshvidā* belong both to the *Divādi* (Nos. 133 134) and the *Bhṛādi* (No 779 780 or 1027). Both are taken here. Thus प्रवेदितः । प्रवेदितवान् । प्रवेदितः । प्रवेदितवान् ।

The fifth root *dhrish* (V 22) offers no peculiarity. Thus प्रवेदितं प्रवेदितवान् । So also प्रवेदितं तेन ।

Why do we say in S. 3052 the वेट् nishthā ? Observe प्रविभक्तः । प्रविभक्तं तेन । No *guna*.

३०५५ । मृषस्तित्तिहायाम् । १ । २ । २० ।

वेदिनश्च किम् स्यात् । नर्षितः—नर्षितवान् । 'नभायाद्' क्त्वि । अपहृषितं वाचयत् । अपि-
स्पष्टवित्त्वर्थः ।

3055. The set Nishṭha is not *kit* after the verb mṛish when meaning 'to forbear'

Thus नर्षितः 'forborne' नर्षितवान् 'forbore.'

Why do we say 'when meaning to forbear?' When it has not this sense, the set nishṭhā will be क्त्वि. As अपहृषितं वाचयत् 'he spoke unintelligible language.'

३०५६ । उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् । १ । २ । २१ ।

उदुपधात्पदा भावादिकर्मणोः वेदिनश्च वा किम् स्यात् । मृषितव-प्रोषितव । प्रुषितव-
नोषितं वाचयत् । मृषु तितः—प्रोषितितः । मृषुदितः—प्रोषोदितः वाचुः । 'उदुपधाद्' क्त्वि । विदि-
तव । 'भावा-' इत्यादि क्त्वि । नर्षित कार्त्तव्यवत् । 'वेद्' क्त्वि । मृष्यत् । 'यन्त्रिकारणेभ्य
एवैवते' । वेद् । मृष्यतेषु चितवत् ।

• 3056. The set Nishṭhā is optionally not *kit*, after the verbs having a penultimate उ, if used impersonally or denoting the beginning of action.

According to some the set Nishṭhā suffixes are not *kit* after the verbs having a penultimate उ if those verbs are used impersonally (bhāva) or denote the beginning of action (ādi-kārmṇ). Thus मृषु 'to shine' मृषितव नैन or प्रोषितवनेन 'it has been lighted' Similarly प्रोषितितः or मृषु तितः 'he first illumined.' So also प्रुषित or नोषित वाचुः । मृषुदितः or प्रोषोदितः वाचुः । The word penultimate or upadhā has been defined in I. 1. 65.

Why do we say "when उ is penultimate?"

If the verb has any other vowel than उ as penultimate, then the rule does not apply. As लिखितवनेन 'written by him.' Or विदितव । Here इ is penultimate, and, therefore, no option is allowed.

Why do we say "when used impersonally or denoting ādikarma?"

This rule has no application where the Nishṭhā does not express either भाव 'condition' or 'Impersonal action'; or आदिकर्म 'beginning of action', but is used as a verbal adjective. As वक्षितं कार्त्तव्यं इति 'he gives a shining coin (called kārshāpāna).' Here the word वक्षित 'shining' is used as adjective.

Why do we say 'वेद्'?

The rule applies to the Nishṭhā which takes the intermediate व् and not to others; as, मृषुकं खोदनः 'the rice that has been eaten.' Here no option is allowed. So also मृष्यत् ।

Isthli:—This optional form of past participle is restricted in its scope. Those verbs which take the vikarṇa मृष् i. e., the verbs of the Bhu class, &c., admit of this option. Thus मृषु 'to wrap up' belongs to the Divādi class, and therefore, its participle has one form only, as, प्रुषित.

३०५७ । निष्ठाया सेटि । ६ । ४ । ५२ ।

सेतोऽयः स्वाद् । भावितः-भावितवाच् । 'रवीदितः- (३०३८) इति नेट् । समसारणम् । गुमः । दोहः । गुहः । मूढः । वतः । वयुः । ततः । पतेः । अनि चेदृक्त्वादित्थभावे प्राप्ते 'द्वितीया बित्-' (६८६) इति सूत्रे निपातनादिह् । पतितः । 'सेऽचिचि' (२५०६) इति चेदृक्त्वा रिष्टे कृतत्वादीनामीदृशेनाभिवर्तव्यप्राप्त्या तेन 'भावितनिभरात्रपिया' इत्यादि । 'यस्य-विभाया' (३०२५) इत्यप्रीकाय इत्येव । इतिद्वितः ।

3057. The affix चि is elided before the affixes kta, and ktavatu when these take the augment इट् ॥

Thus भावितः । भावितवाच् । So also कारित् इतिरित् मणित् सञ्चित् ॥

By sūtra VII 2 14 § 3039 the $\sqrt{\text{svi}}$ does not take इट् in the Nishthā. The root is ड जो रिक् in the Dhātupāṭha. Thus रिक्+क्त=यु+त (the vocalisation is by VI 1 15 § 2409)=यु+त (VI 4 2 S 2359)=युतः (VIII § 45 S 3019). Similarly from $\sqrt{\text{dipi}}$ (IV 42) दोहः $\sqrt{\text{guhā}}$ मूढः ।

From $\sqrt{\text{vanu}}$ वतः the nasal is elided by VI 4 37 S 2428 $\sqrt{\text{tanu}}$ ततः । The root वत is optionally चेद् in the D siderative by the vārtika अनिपतितदि प्रादि ष्यः वने वा इट् कारणः (See S 2621). The Nishthā would not therefore, have taken इट् (S 3025) but as Pāṇini himself has used the form पतितः in II 1 24 S 686 we infer that the prohibition of S 3025 does not apply to वतः । Or it may be said that S 3025 is antya (not universally valid). For had it been universally valid the roots कृत वृत नृत took optional इट् by VII 2 57 S 2506, and would therefore have formed their Past Participle without इट् by virtue of S. 3025. What was therefore, the necessity of teaching these roots with a long ई in the Dhātupāṭha (Tudādī 141 & 35, Divādī 9) and making them applicable the rule VII 2 14 S 3039. Thus यस्य विभाया (S 3025) is antya hence the form भावित &c, are valid as in भावितनिभरात्र पिया । &c See note under S 3025.

Moreover the sūtra यस्य विभाया (S 3025) applies only to monosyllabic roots as the word वक्तव्यः is understood therein from VII 2 10 § 2246. It does not apply to roots having more than one syllable. Taus इतिद्वितः from $\sqrt{\text{daridra}}$

३०५८ । सुष्ठुस्थान्त ष्वान्त लृगन्मिलिष्टविरिठ्यफाण्टयाढानि मन्थमन-

स्तम सक्ताविस्फुटस्वरानायासमृशेषु । ७ । २ । १८ ।

सुष्ठादीन्मन्थानिह् कानि निपातयन्ते समुदायेन मन्थादिषु वाच्येषु । द्वयद्वयसङ्गताः सक्तयो मन्थः । मन्थनदण्डरथः । सुष्ठो मन्थरथेत् । स्वास्त मन्ः । ष्वान्तं मन्ः । लृगन् सक्तम् । निष्ठाया स्वपि निपातनाद् । मिलिष्टमविस्फुटम् । विरिठ्यः स्वप् । 'श्लेषश्च' 'रेट्' ध्वनयोदयधावा इत्यमपि निपातयते । फाण्टयनायासवाच्यः कपायविशेषः । भाषयन्तु मन्थीतभावात्मानागमस्या यन्मं द्वयं फाण्टमिति चेदभाष्यं प्राह । वाह मृगम् । मन्थयन्तु सुमितम् । सुष्ठो रात्रेति स्वागमयाह- इतिरित्त्वाद् । स्वमितम् । मन्थितम् । सङ्गितम् । श्लेषितम् । निरेमितम् । मणितम् । भावितम् ।

3058 The following eight words are formed without **रट्** augment, in the senses given against them —

1 **धुष्यः** 'porridge' or 'a churning stick', 2 **ध्वान्तः** 'the mind', 3 **ध्वान्तः** 'darkness', 4 **ध्वान्तः** 'attached', 5 **ध्वान्तः** 'indistinct or unintelligible', 6 **ध्वान्तः** 'a note or tone', 7 **ध्वान्तः** 'a decoction made without an effort or by an easy process', and 8 **ध्वान्तः** 'excessive'

The word **mantha** means fried barley mixed with any liquid substance. It also means 'the churning stick'. 2 **Svānta** means 'mind, or *manas*', 3 **Dhvānta** means 'darkness'. 4 **Lagna** means 'attachment'. The **व** of the *nishthā* is changed to **र** as an irregularity. 5 **Mlāshtham** means 'indistinct or inarticulate speech'. 6 **Viribdhā** means 'tone or sound'. These last two words are derived from **√mlechchha** and **√rebhri**; the penultimates have been changed to **र** anomalously. 7 **Phāntam** is a decoction made by an easy process. But **Mādhava** in his commentary on the following text of the *satapatha Brahmana* (तद्वै नवनीतं भवति घृतं देवानां काषट् नमुष्यानाम्) says 'phāntam is the first particles of butter produced by churning'. 8 **Bādha** means 'excessive'.

When the words have not the above senses we have 1 **धुषितः** 'disturbed or agitated'. The phrase **धुष्यो राज्ञः** is a metaphorical use of the word and shows the *anitya* nature of *āgama* rules (as the **रट्** *āgama*). 2 **ध्वनितः** as **ध्वनितो वृद्धः** **ध्वनितं जनता** ॥ 3 **ध्वनितो वृद्धः** or **ध्वनितं जनता** ॥ 4 **तणितं** 5 **ध्वनितं** (= **अपभाषितं**) 6 **ध्वनितं** from **देह** 'to sound' or **ध्वनितं** from **ध्वनि** ॥ 7 **काषितं** ॥ 8 **ध्वितं** from **√बाह** 'to strike'.

३०५८ । धुषिष्यसी वैयात्ये । १ । २ । ११ ।

धुष्यो निष्ठादानविनय एवानिदो लः । धुष्यः । विषयलः । अप्यत्र ध्वनितः । विषयितः । भावादिर्नलोत्तु वैयात्ये धुषिर्नास्ति । अतएव विषयार्थनिर्दिष्टं धुष्यमिति वृत्तिः । धुष्येणादिना च ध्वनित्यमिति वृत्तिः । काषयस्तु भावादिर्नलोत्तु वैयात्ये ध्वनित्यमिति । धुष्य-ध्वनितम् । धुष्य-ध्वनितम् ।

3059 The Participial affix does not get **रट्** augment, after the roots **धृप्** and **बह्** 'bold, impudent and arrogant'

As **धृप्** **विषयलः** ॥ The root **धृप्** is exhibited in the *Dhātupāṭha* as *निष्ठा* to be impudent (V 22) and as it has an indicative **वा**, its past participle would be **ध्वनित्** by VII 2 16 § 3036 **बह्** is **बहु** in the *Dhātupāṭha* (I 763) and as it has an indicative **व** by VII 2 56 read with VII 2 15 its *Nishthā* is also *Anit*. The special mention of these roots here is for the sake of making a *niyama* rule namely **ध्वनित्** only then when meaning 'impudent', and **वेह** in other senses as **ध्वनितः**, **विषयितः**.

"चुप् never forms past participle with the force of भाव (Impersonal action) or आदिबन्ध (beginning of action), and therefore VII. 2. 17 cannot apply to it. Therefore it is a niyama rule"—thus says the author of the Kāśikā. Haradatta says "the use of indicatory च in चुप् is of doubtful propriety.". But Mādhava says "that the option is allowed in the Impersonal and Adikarma when it does not mean impudent." Thus चुप् or चर्षित् bhāva and and मचुप्: and मचर्षितः (Adikarma) Bhattijī quotes Haradatta and Mādhava, and says that चुप् forms participles in those senses, when option is allowed as, चुप् or चर्षितः, मचुप्: or मचर्षितः not meaning 'impudent'.

३०६० । दृढः स्तूलबलयोः । ३ । २ । २० ।

स्तूलो बलवति च निपातयते । 'दृढं दृढि दृढी' । जस्येहभावः । इत्येह दृढम् । इत्येह लोपः । दृढितो नलोपश्च । दृढिता-दृढितोऽप्यः ।

3060. The irregularly formed Past Participle दृढ means 'stout' and 'strong.'

It is derived from दृह् with च affix. In other senses, the forms are दृहितम् or दृष्टितम्. There are two roots one दृह् (I. 769) without nasal, and the other दृह् (I. 770) with the nasal. दृढ can be derived from any one of these by eliding ह, and the nasal, and changing ह to ढ, and not adding the augment दृह्.

The difference between स्तूल and बल is that a man may be stout or स्तूल without being strong (बलवान्) and *vice versa*. The word बल in the sūtra is equal to बलवत्. The irregularity in the formation of दृढ consists in the absence of दृह् and the elision of ह् (and of ह, if the root दृह् be taken): and the change of ण into ढ. This irregular elision of ह is for the sake of preventing the application of the rule पूर्वञाविह्व (VIII. 2. 1). The form could have been obtained in the regular way by the elision of ह, thus: दृह् + ण = दृह् + ण (VIII. 2. 31) = दृह् + ण = दृह् + ण = दृह् + ण (VIII. 3. 13) = दृढ. But then when ह is elided, the rule पूर्वञाविह्व will apply, and the forms दृढिता, दृढीयान्, दृढवति could not be obtained. For ह् is changed to र by VI. 4. 161 only when it is *laghu* or light, but ह् lopa being considered *asiddha*, the ह् would be heavy as standing before a conjunct consonant. So also the form चरिदृढव्याप्तः could not be obtained: for the चि would not be changed to च्व before दृह्व when the ह् is not light or *laghu* (VI. 4. 56). So also, चरिदृढव्याप्तः = चरिदृढी (the daughter of Paridṛha) could not be formed. For ह् being considered *guru* or heavy, the affix च्वह् would have come in the feminine (IV. 1. 78).

३०६१ । प्रभो परिकृढः । ३ । २ । २१ ।

'चुह दृहि दृही' । निपातनं प्राग्वत् । चरिदृढिता-चरिदृष्टिताऽप्यः ।

3061. The irregularly formed परिकृढ means 'Lord'.

This is formed, like हृद्, from वृद् or वृद्. When not having the sense of 'Lord', we have परिवृद्धितम् and परिवृद्धितम्.

The वृद् is elided first as an anomaly. By so doing we can get the forms like परिवृद्धयति, परिवृद्धयन्तः, परिवृद्धीकन्या.

३०६२ । कृच्छ्रगहनयोः कृष्णः । ३ । २ । २२ ।

करोति निष्ठाया दहन स्यादेतयोर्द्वयोः । कष्ट दुःखं तत्कारणं च । 'स्वात्कर्तृ कृच्छ्रगहनयोः' । कष्टो मोहः । कष्ट याचय । दुःखनादित्यर्थः । कथितमन्यत् ।

3062. The Participial affix does not take the augment वृद् after the root कृष्, when the participle means 'difficult' and 'impenetrable'.

The word kashṭa means 'sorrow' and 'its cause'. See Amara Kośa I D 3. As करोति मोहः 'delusion is sorrow' i.e., cause of sorrow, कष्टं याचय 'difficult is the scripture' i.e., difficult of penetration. चक्षोऽग्निः, कष्टं व्याकरणं ततोऽपि कष्टतराणि वाचानि. "Difficult is Fire sacrifice i.e., it is difficult to completely master the ritual connected with the worship of fire; and difficult enough is Grammar, but the Sāmāns are worst of all'. कष्टानि वनानि 'impervious forests' कष्टाः पर्वताः. When not having these senses, we have कथितं प्रवर्णम्.

३०६३ । उपिर्विशयदने । ३ । २ । २३ ।

उपिर्विष्ठाया न निष्ठाया दहन स्यात् । उपृटा एवम् । 'अविशयदने' किम् । उपितं वाचयत् । यदनेन मज्जीकृतानि प्रादित्यर्थः ।

3063. The Participial affix does not take the augment वृद्, after the root उपृ in any sense other than that of 'proclaimed'.

As उपृटा एवम्, उपृटो वादी. Why do we say 'not meaning to proclaim'? Observe उपिर्विशयवाच 'He uttered definite speech' i.e., he expresses his intention by words विशयदने = प्रतिष्ठानम् 'assertion, affirmation agreement'. उपिर्वि अविशयदने is Bhvādi (I 683), and उपिर्वि विशयदने = Churādi (X 187), both of these are referred to in the sūtra. The prohibition of विशयदने in the sūtra, indicates by jñāpaka that the शिच् added to the root in the Churādi class in the sense of विशयदने is anitya. So the following construction becomes valid—as नदीपानशयः दुरता द्रुमुः प्रपन्नावयः "expressed their opinions in words". In fact the Churādi शिच् will intervene between the root and the affix, and so no use prohibiting वृद्. Thus उपृ + शिच् + क = वेतिषत् (S 3057).

३०६४ । अर्दः सनिविभ्यः । ३ । २ । २४ ।

एतत्प्रत्ययार्थे निष्ठाया दहन स्यात् । धनर्थः । व्यर्थः । व्यर्थः । अर्दितोऽन्यत् ।

3064. The Participial affix does not take the वृद्, after the root अर्द when it is preceded by च, नि or वि.

As धनर्थः 'plagued' व्यर्थः, व्यर्थः. Why 'of अर्द'? Observe धनेषितः. Why 'च, नि or वि'? Observe अर्दितः.

३०६५ । अभ्यर्त्तयति । ३ । २ । २५ ।

अभ्यर्त्तय । भातिहृत्वाद्यन्त वा । अभ्यर्त्तयितुमन्त्यत् ।

3065 The Participial affix does not take the ह्, after चर्त्त preceded by अभि when the meaning is that of 'near'

As अभ्यर्त्तयति चेत्, अभ्यर्त्तयति यत् । Why 'when meaning near? See अभ्यर्त्तयितुं वृत्तः शीवेन meaning पीडितः । बिहृत् means 'remote' that which is not remote is अविहृत् 'non remote' the state of being non remote is आविहृत्य 'non remote ness.' The affix क्त् is added irregularly, in spite of the prohibition contained in V 1 121.

३०६६ । शेरभ्ययने वृत्तम् । ३ । २ । २६ ।

ययताड्वृत्ते । कर्त्तव्येष्टभावे वितुववापीयनादेशे । वृत्त कर्त्तव्येष्टभावे कर्त्तव्यत् । अपीतमिति वाच्यम् । अभ्ययने वृत्तम् ।

3066 The word वृत्त is formed from the causative of वृत्, in the sense of 'studied through or read'

There is absence of ह् and luk elision of the causative sign. Thus वृत्त वादम् कावेत् 'the prosody was finished by the pupil' वृत्तो गुणे देवदत्तेन 'Devadatta has read or gone through Guna' (गुणं वादं वदत्तं कथितं कर्त्तव्यमिति वाच्यम्) । वृत्तं पारतन्त्र्यं देवदत्तेन । When the sense is not that of 'read' we have वृत्तितम् as varititam rījūh 'the coiled rope' . The root वृत् is intransitive, and becomes Transitive when employed in the Causative . The participle is formed from this Transitive causative verb otherwise it could not have governed an object as shown above . The affix क्त् is added with a Passive force to वृत् as we find the author himself using this form in निर्वृत्त्वं in sūtras IV 2 68 and V 1 79, on the analogy of निर्वृत्त्वं the word वृत्तः could also have been formed without this sūtra

३०६७ । श्रुतं पाके । ६ । १ । २३ ।

भातिभयवशेन । लो मुभायो निपात्यते शीरहविषोः पाके । श्रुतं शीरं स्वयमेव विहितम् पक्वं वेदयेत् । शीरहविषोः निपात्यतु भातं-अदितं वा ।

3067. Optionally कृ is formed in the sense of 'cooked' by the vocalisation of the semivowel of क् before the nishtā affix क्

The word निपात्य is understood here . The roots क् 'to cook' of the Bhvādi class, and वा 'to cook' of the Adādi class, and वा 'to cook' of the Bhvādi sub-class Ghatādi are meant here . In all these क् replaces वा, whether causative or not . Thus वृत्तं शीरं, वृत्तं हविः . This is a vyavasthita vivhāṣā, so that क् is invariably changed to कृ when referring to शीरं and हविः, but not anywhere else . Thus वाचा यवाणः कृतिता यवाणः (VI. 3 36 and VI. 4 92) . This word does not take double causative, though the sense may require it . As, कृतिता शीरं देवदत्तेन यजदत्तेन 'Devadatta through Yajna datta has caused the milk to be cooked' . The वा is intransitive . When

the sense is that of Reflexive, or Causative, there the form चृत is to be used. As चृत घोर स्वयमेव चृत घोर देवदत्तेन ॥

३०६८ । वा दान्तशान्तपूर्वदस्त्वरपृच्छ्यमज्ञाताः । ३ । २ । २३ ।

एते किंचि निष्ठान्ता वा विधात्यन्ते । पचे । दमितः । यमितः । प्ररितः । दासितः । स्वा-
मितः । खादितः । चषितः ।

3068. The following irregularly formed Participles, from the causative roots, may optionally take दट्, namely दाष्ट, खाष्ट, प्ररष्ट, दस्त्, स्पर्ष्ट, चप्, चष्ट ॥

These words are formed either from the causative base or from the primary roots दट् &c. The other forms are दमितः, यमितः, प्ररितः, दासितः, स्वामितः, खादितः and चषितः ॥ The words दाष्ट &c are formed by the elision of चि (Causative), and not taking the दट् Augment. By VII. 2 49 चट् optionally in वेट् and therefore by VII 2 15, its Participle would have been always चनिट् hence this sūtra makes an option.

३०६९ । रुच्यमत्वरसघुषास्वनाम् । ३ । २ । २८ ।

रुच्ये निष्ठाया इट्वा । चषितः-चष्टः । खा-त-खनितः । हर्ष-स्वरितः । अस्वादिस्व-
कर्त्त गम्भम् । सघुष्टः-सघुषितः । आस्वान्तः-आस्वनितः ।

3069 The Participial affix may optionally get दट् aug-
ment, after रुच्, खच्, स्वर, सघुच्, and आस्वच् ॥

As चट् or चषितः ॥ By VII 2 48, the affixes after चच् are optionally वेट् and therefore by VII 2 15, the Nishthā after this verb would have been always अनिट्, hence this optional rule. आस्वान्तः or आस्वनितः, हर्षः or स्वरितः ॥ The स्वरच् is exhibited in the Dhātupāṭha as जित्स्वत् (I 812) १०, with an indicatory long वा, and hence by VII 2. 16 would have been अनिट् always, this rule makes it optionally अनिट्. So also, सघुच्ची चादै, or सघुषितो चादै, सघुष्ट or सघुषित वाच्यमाह सघुष्टो or सघुषितो इत्यो ॥ उप preceded by चच् will be optionally अनिट्, even when having any sense other than that of 'proclaimed', as this subsequent sūtra supersedes VII 2 23 so far. So also आस्वान्तः or आस्वनितो देवदत्त, आस्वान्तश्च or आस्वनितं मनः ॥ स्वरच् when preceded by खा, though denoting 'mind,' is optionally अनिट्, in spite of VII 2 18, that rule being superseded so far by this subsequent rule

३०७० । हृषेलोमसु । ३ । २ । २९ ।

हृषेर्निहाया हृष्या स्वात् लोमसु विपचे । हृष्ट-हृषितं लोमः । * विस्मितनिपातयोश्च *
हृष्टो हृषितो मेतः । विस्मितः प्रतिहतो वेत्यर्थः । अथवा तु ' हृष्टं जमीने यदि द्वाग्निरुपदापां
नेट् । ' हृषं हृष्टो ' हट् ।

3070. The Participial affix optionally takes दट्, after हृच् when the word लोमश्च or its synonym is in construction with it.

As इष्टानि सोमानि or इषितानि सोमानि, इष्टाः केया or इषिताः केयाः, इष्ट or इषित सोमभिः or केयाः । The word सोम means the hair of the body as well as of the beard as in the sentence सोमवर्धं स्पृष्ट्वा शीघ्रं वर्तयन् ॥ The sense of इष in connection with सोम will be that of bristling up, horripilation. Why do we say 'in connection with सोम ? Observe इष्टो (Bhuadī) देवदत्त 'the deceived Deva Datta' and इषितो (Divadi) देवदत्तः 'the delighted Devadatta

1711 —The option is allowed also in the senses of 'astonished' and 'beaten back', as इष्टो or इषितो देवदत्तः 'the astonished D' इष्टाः इषिता दन्ताः 'the bent or destroyed teeth'

इष्टु प्रसीदे to lie (I 741) is exhibited with an indicative ण in the Dhātupāṭha, and would have been consequently *always* anit in the Nishthā (VII 2 15), because it was optionally anit before kṛvā (VII. 2 56) hence this rule इष्टु इष्टो "to be delighted (IV 119) is also included here, this verb is वेद् ॥ The option appertains to both these verbs.

३०७१ । नपचितश्च । १ । २ । ३१ ।

। चापीर्निपातश्च वा । नपचितः—अपचायितः ।

3071 And अपचित has also a second form with the augment इ ॥

The word अपचित is formed with the preposition अप added to the root चाप् (I 92) 'to honor to fear to see and चाप changed irregularly to चि before त् ॥ The other form is अपचायितः as अपचितो or अपचायितो ज्ञेयगुरुः 'the teacher is feared by him' This example is given when the sense is that of 'fear', when the word means honor, then the participle must govern the genitive case as required by III 2 188

३०७२ । प्याय पी । ६ । १ । २८ ।

पी वा स्वाग्निष्ठचाप् । अयस्त्वितविभाषणम् । तेन स्वाग्निं निरवह । पीनं युजम् । अयस्त्व प्यायः—पीनः स्वेदः । शेषवर्णनम् । मप्याय । आहृत्पूर्वस्वाग्निष्ठचाप् । स्वादय । चापीर्निपातः । चापीनमपः ।

3072 पी is optionally the substitute of the root चाप् 'to increase' before the Nishthā affixes

The root ओप्यायी वृद्धी belongs to the Bhuadī class . The indicative पी shows that the affixes ण and तवह are changed into न and ववह (VIII 2 45) Thus पीनं युजम् पीनी बाहू पीनयुजः ॥ The option here is also a regulated option (vyavasthitā vibhāṣhā) The substitution takes place when it refers to a limb (svānga) or a portion of body As पीनं युजम् । But when it is not a svānga word, then प्यायः or पीनः स्वेदः ।

Parīla —The substitution takes place *invariably* when the root is without upasarga, and *never* when it is preceded by an upasarga Thus मप्यायः, आप्यायनद्वन्द्वम् ॥

३०७७ । दा दृधोः । ७ । ४ । ४६ ।

पुनश्चकस्य 'दा' इत्यस्य 'दृ' स्थाप्तादौ किति । अत्यन्तम् । दत्तः । 'धो' कित् । दातः । तातो वायमादेशः । न चैव विदत्तमित्यादाद्युपपन्नस्य 'दस्ति' (३०७८) इति दीर्घापत्तिः । तकारादौ तद्विपरिवर्तः । दान्तो वा । धान्तो वा । न च दान्तस्ये निदानस्य धान्तस्ये 'कपस्तयो -' (२२८०) इति घस्य यङ्गवत् । अनिवातपरिभाषाविरोधात् ।

3077. For दा, when it is a Ghu (I. 1 20), there is substituted दृ before a कित् affix beginning with व् ॥

As दत्त, दत्तवाच्, दस्ति ॥ Why of दा? Observe धीव, धीतवाच् from धेद्, and the long ई is by VI 4 66 Why when it is Ghu? Observe दात वृद्धिः from दाप् 'to cut', and अवदात वृत् from दैप् 'to cleanse'

Note — The substitute is दृ ending in व्, according to an *Ishti*.

Karika — तातो दावो दीर्घस्त्वं स्याद्, दान्तो दावो निष्ठा नववत् ।

धान्तो दावो अथ माह्विद्, धान्तो दावो स्वस्वाद् यावत् ॥

If the substitute be दृ ending in व्, then it would require the lengthening taught in VI 3 124 S 3079 (N. B. The sūtra दस्ति should be interpreted as 'the vowel of the Preposition is lengthened before a substitute of दा which ends in व्' in order to make this objection applicable. That sūtra however is capable of another interpretation) If the substitute be दृ ending in द् then the Nishthā न would be changed to न् by VIII 2 42 as in निद् + त = नित्तः ॥ If the substitute be दृ ending in व्, then by VII. 2. 40 B 2290, the Nishthā न would be changed to न् ॥ Hence the substitute ॥ दृ ॥

If however, the sūtra VI 3 124, is interpreted as "the vowel of a preposition is lengthened before a substitute of दा which begins with व्", then the substitute may be दृ also without any harm. Even if the substitute be दृ or दृव्, the apprehended व् and वृ substitutions will not take place, on the maxim अनिवाततत्त्वो विधि रनिमित्त तद्विपरिवर्तः ॥ See VII 1. 13. S 204.

३०७८ । अवदपसर्गात्तः । ७ । ४ । ४७ ।

अवदाद्युपपत्तिरप्यस्य 'दा' इत्यस्य धोरवस्ता स्थाप्तादौ किति । अत्यन्तम् । मत्तः । अवदात् ।

अवदात् विदत्तं न मदात् वादिकर्त्तव्यम् ।

मुदत्तममुदत्तं च विदत्तमिति चेन्नस्ति ॥

अवदादायामाह्वः ।

3078. व is substituted for the final vowel of the ghu root दा before a कित् affix beginning with व्, when a Preposition ending in a vowel precedes it.

Thus म + दा + त = म + दृ + द + त = म + दृ + द + त (द changed to दृ by S. 121)

The examples under the present sūtra are मत्त, अवत्त, नीत्तं वत्तं ॥ For the lengthening see VI. 3. 124. Why do we say दृ ending in a vowel? ॥

Observe निर्दत्तं दुर्दत्तम् = Why "after an Upasarga only"? Observe दत्तं दत्तम्, नष्टं दत्तम् = Why "the दत्त called Ghu"? Observe अव्ययत्वं गुणं form ईद् =

The following are exceptions to VII. 4. 47, अव्ययत्वं, विदत्तं, प्रदत्तं, गुणं, अनुदत्तं and निदत्तं = Or the words अव्य &c, here are not Upasargah. See I. 4 57.

Kṛidkṛts—अव्ययत्वं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मेणि :

अनुदत्तमनुदत्तं च निदत्तमिति चेन्नते =

The word चादिकर्मेणि qualifies pradatta only. The word च shows that regular forms अव्ययत्वं, विदत्तं, प्रदत्तं, &c also are valid

Obj. The word अव्ययत्वं in the sūtra is in the Ablative case, and by I. 1. 67, the substitutes व should replace only the first letter of दत्त, how does it replace the whole?

Ans—The word अव्य is to be repeated in the sūtra, one अव्य being in the Ablative case and qualifying अव्ययत्वं, and the other अव्य being in the Genitive case showing the althāna to be दत्त, as "after an Upasarga ending in a vowel, व is substituted for the vowel of दत्त" Or the word अव्य may be read into this sūtra from VII 4 32. Or अव्ययत्वं consists of three द's, the substitutes being व, and being a substitute of more than one letter, it replaces the whole of दत्त (I 1. 55)

Vart—After a Preposition ending in a vowel, व is substituted for the final व of दत्त (दत्त), when व would have been substituted otherwise for its final by VII. 4 40. As अव्ययम् प्रत्यम् क्रुहोति and नीत्तं, वीत्तं =

३०७८ । दत्ति । ई । इ । ३ । १२४ ।

इत्येतोपवर्गस्य दीर्घः इत्याहोदयो वरतकारणदादायुत्तरवदे । 'एति व' (१२१) इति वरत्तं नावधारितकृद् । नीत्तम् । वीत्तम् । 'युनास्वा-' (२२६०) इतीत्यम् । ईद् । वीत्तम् । नीत्तम् । वीत्तम् । 'जगज्ज-' (२५०८) इत्यास्त्वम् । जातम् । वातम् । सातम् ।

* 3079. A Preposition ending in व or व lengthens its final vowel, before the verb दत्त, when the latter is changed to व =

Thus नीत्तम्, वीत्तम्, वीत्तम्, वीत्तम्, &c. See VII. 4. 47 S. 3078 for the change of दत्त to व = But प्रत्यम्, अव्ययम्, where the prepositions do not end in व or व = Why do we say 'दत्त is changed to व'? Observe निवीत्तम् निवीत्तम् = Why do we say ति 'a substitute of दत्त, beginning with a व'? Observe अनुदत्तम्, here इद् is the substitute of दत्त (VII 4. 46 S. 3077.)

Obj—Now the change of द to व takes place by S. 121 (as द+व=व+व S. 3078=व+व+व), and S 121 एतिव (VIII 4 55. S 121) being a Tripīḍi is asiddha for the purposes of VI. 3 121 (the present sūtra), and so the व substitute of इ should be considered as व and the present sūtra cannot apply.

Ans—The present sūtra will apply by considering the substitution of इ to be siddha or valid as was done in VI 1. 113 S 163 in the case of व ॥

By VI. 4 66. S 2462 the आ of ghu verbs is changed to ई Thus घेद् (घा) forms its Past Participle घीतम् । By the same rule वा becomes वी ॥ वीतम्, and पा becomes पी as पीतम् ।

By VI. 4 42 S 2504, the roots जद्, जन and खन become जा, वा and खा, as जातम् जातम् and खातम् ॥

३०८० । अदेर जग्धिल्यंति किति । २ । ४ । ३६ ।

इतिरिति लुप्तवर्तनीकम् । अदेर जग्धिः स्वादेश्यपि तादौ किति च । इकार उच्चारणार्थः । जग्धम् । 'वरो वरि-' (३१) जग्ध । 'आदिकर्मणि क्त कर्तरि च' (३०५३) । प्रकृतः कर्तृ हः । प्रकृतः कर्तृस्तेन । निहुतवानवयवार्थे' (३०९४) इति दीर्घः । 'प्रिवो दीर्घात्' (३०९५) इति गन्धम् । प्रवीणः वः ।

3080. The word जग्धि is the substitute of जद् 'to eat,' when the affix एवच् (VII 1. 37) or an ārdhahatukā द्विद्वि affix beginning with व follows

मज्जन्तु 'Having eaten.' (प्र+जद्+एवच्=प्र+जग्ध्+व). So also जग्ध 'eaten' (अद्+क्त=जग्ध्+त=जग्ध्+तु+व=जग्ध्+व (elided by S 71)

The व in जग्धि is merely for the sake of articulation and is not an anubandha otherwise there would have been the insertion of the nasal न (नुद्) So also the व in वचि &c., is merely for the sake of articulation But जद्+क्त=जग्धः 'food' is an irregularity

Note—The employment of एवच् in this sūtra indicates the existence of this Paribhāṣā 'A bahiranga substitution of एवच् supersedes even antranga rule' Because in case this maxim did not exist, the substitution of जग्ध् for जद् before एवच् which is taught in this sūtra, would follow already from the word किति (before that which is distinguished by an indicative क्) in this rule, i.e., जग्ध would (by maxim 'that which is bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing when that which is antaranga has taken effect') first be substituted for जद् before क्त and एवच् afterwards for व

Why do we say 'before affixes beginning with व'? Observe जग्धे 'is eaten'

Why do we say 'before affixes having an indicative क्'? Observe जग्धक्

Here we repeat III. 4 71 S 3053,

३०८० । क । आदिकर्मणि क्त कर्तरि च । ३ । ४ । ३१ ।

3080 A The affix 'kti' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action.

This मूहः कर्तृ देवदत्तः here the agent is I not we मूहः कर्ता देवदत्तेन, but the object is d. not we मूहम् मनुजं योद्धुं देवदत्तेन here more action is d. not we Similarly मनुजं योद्धुं देवदत्तः (agent), मनुजं योद्धुं देवदत्तेन (obj. c'), मनुजं देवदत्तेन (act)

Similarly from /kshi, is derived महीषः वा with the force of &likarma. The short व is lengthened by VI 4 60 S 3014 and the affix त् is changed to न by VIII 2 16 S 3015. But this lengthening of the short व of चि is optional under the following sūtra

३०८१ । चाक्रोशदैव्ययो । ६ । ४ । ६१ ।

चिरो निहासं दीर्घो वा स्वादाक्रोशे दैव्ये च । चीवायुर्भव । चित्तायुर्वा । चीवोऽयं तपस्वी । चित्ता वा ।

3081 The long is optionally substituted, for the व of चि before the Past Participle क्त not having the sense of the Future or Passive Participle क्त when the word means 'imprecation' or 'a miserable plight'

This चित्तायुर्देवि or चीवायुर्देवि Do thou short lived चित्तका, चित्तोऽयं तपस्वी, चीवोऽयं तपस्वी 'this hermit is miserably I am' When not meaning the cursing or miserable condition we have one for a only as चीवयम्भः ।

३०८२ । निगदीम्या स्नाते कीमले । ८ । ३ । ८८ ।

आम्या स्नातेः स्नस्व वा स्नातकीयते नश्ये । निस्वाताः आस्नेतु । नद्या स्नातीति नदीस्नातः ।
पुनि- (३८१६) इति कः ।

3082 The च् is substituted for the क् of का after नि and नदी when the word so formed denotes 'dexterous'

Thus निस्वाताः आस्नेतु expert in the scripture सः निस्वाते स्नयुवर्त्तेन । नद्या स्नतीति नदीस्नातः 'dexterous in swimming in the river' This last word is formed by the क् added to स्वा preceded by the उपपदा नदी and a sūtra III 2 4 S 2916

Why do say 'when meaning dexterous ? Observe निस्वातः नदीस्नातः (नद्या स्नातः)

३०८३ । मूत्र प्रतिष्ठातम् । ८ । ३ । ८७ ।

मतेः स्नाते चरकम् । प्रतिष्ठात मूत्रम् । युद्धमित्यर्थः । आश्वत्थ प्रतिष्ठातम् ।

3083 The word प्रतिष्ठातः is irregularly formed when meaning a sūtra

Thus प्रतिष्ठातः मूत्रम् । युद्धम् pure When it has no this meaning we have प्रतिष्ठातम् = bathed

३०८४ । कपिष्ठलो गोत्रे । ८ । ३ । ८९ ।

कपिष्ठलो नाम वर्य कपिष्ठलिः पुत्रः । 'गोत्रे' किम् । कपीनां स्थल कपिस्थलम् ।

3084 The word कपिष्ठल is irregularly formed denoting the founder of a gotra of that name.

Thus the son of Kapishtala will be कपिष्ठलिः । The word 'gotra' here does not mean the grammatical "gotra," but the popular term 'gotra' denoting 'clans,' as described in the list of pravaras. Why do we say "when denoting the founder of a gotra" ? Observe कपिस्थलम् 'the land of the monkeys'

३०८५ । धिक्कुशनिपरिभ्यः स्थलम् । ८ । ३ । ९६ ।

धभ्यः स्थलस्य वर्य चः स्वात् । विहलम् । कुहलम् । धनिहलम् । परिहलम् ।

8085. The व् is substituted for the प्ल in स्थल after वि, कु, धनि and परि ।

Thus विहलम्, कुहलम्, धनिहलम् and परिहलम् । The word वि, कु and परि are compounded under II 2. 18, the word धनी forms = genitive by VI 3 63. In the aphorism the word धनि is shown with a short व् indicating thereby that when the व् is not shortened, the cerebral change does not take place, धनीस्थलम् ।

३०८६ । गत्यर्थाकर्मकाशिलमशीङ्स्यात्तवसजनरुहजीर्मतिभ्यश्च । ३ ।

४ । ३२ ।

धभ्यः कर्तरि कः स्याद्वावकर्मकोरश्च । गङ्गा गतः । गङ्गा ग्राहः । श्तावः चः । लक्ष्मी नामूलिष्टो हरिः । शेषनभिषयितः । वैकुण्ठनधिष्ठितः । शिवपुषाधितः । हरिदिनपुषोषितः । रामनपुत्रातः । गरुडनाकडः । विरदगपुत्रीर्चः । चले माप्ता गङ्गा वनेत्यादि ।

8086 The affix 'lta' is employed in denoting the agent as well as the act and the object, after verbs implying motion, after intransitive roots, and after the verbs 'alish' (to embrace), 'at' (to lie down), 'stha' (to stand), 'as' (to sit), 'vas' (to dwell), 'jan' (to produce), 'ruh' (to mount) and 'jri' (to grow old)

The phrase 'the act and the object' has been added into the sūtra by virtue of the word च गङ्गागतः 'gone to the Ganges', गङ्गाग्राहः 'reached the Ganges', श्तावः चः 'he is fatigued', लक्ष्मीपारिलिष्टो हरिः 'Hari embraced Lakshmi', शेषनभिषयितः 'Sat on the serpent' वैकुण्ठनधिष्ठितः 'resided in the Vaikuntha', शिवपुषाधितः 'Served Shiva' हरिदिनपुषोषितः 'fasted on the 'day of Hari', रामनपुत्रातः 'followed Rāma' गरुडनाकडः 'rode Garudha'. विरदगपुत्रीर्चः 'destroyed the universe'.

In addition to the examples given in the text above, we give the following more from the Kāśikā,

(location), भुक्त भोदनी देवदत्तेन (passive) भुक्त भोदनं देवदत्तः (active), देवदत्तेन भुक्तम् (abstract), देवदेवो भुक्तम् (location) कथं भुक्तं प्रादुर्भातः। पीता गावः। The या 1. भुक्त and पीता has the force of कृत् (IV = 85) भुक्तमेवावर्जितं or पीतमेवावर्जितं।

Thus in the following verse are illustrated the various uses of खास &c

मुकुन्दस्यासितमिदं निदं यातं रवापतेः।

भुक्तमेतदनन्तस्वेतं भुक्तं भोदनी दिदृशत्॥

"Thus = the seat (āsitam) of Mukunda' this is the path (yātam) trodden by the Lord of Rama, this is the food (bhuktam) of Ananta, —thus spoke the Go is desirous of seeing

The खास being Intransitive the affix has the force of the agent and condition As खासितो मुकुन्दः Mukunda sat खासितो तेन 'It was sat upon by him'

After roots denoting 'to go', the force of the affix = 'agent' and 'object' As रवापतिरिदं यातं and तेन भुक्तम्।

After verbs of 'eating' it denotes the object As अनन्तमेनं भुक्तम्। How do you explain the active use in भुक्ता दृष्टव्यः? It is not Past Participle, but formed by the affix कृत् added with the force of Matup to the noun bhukta as भुक्तवन्ति रवाप=भुक्तः।

The Past participle has also the force of the Present by the following sūtra, which is read in the subsection governed by वर्तमाने of III 2 123 S 2151

३०८८। जीतं क्त ॥ ३। २। १८७।

जिह्विदा। ह्रस्विषः। जिह्वी। ह्रः।

3088 The verbal roots, marked with an indicative जि take the affix क्त in denoting the present time

The *Nishīda* affix क्त, as a general rule is a participial affix and denotes past time, and is so ordained by III 2 102 The present sūtra thus makes an exception in case of those verbs which are marked with an indicative जि in the *Dhātupatha* as जिह्विदा to be affectionately inclined जिह्वः (जिह्व+क्त=जिह्व+क्त=जिह्व+क्त (VIII 2 42) being affectionately inclined So (जिह्विदा—ह्रस्विषः 'sounding inarticulately, जिह्वया—पृष्ठः bold (जिह्वी—ह्रः)। The anuvṛtti of वर्तमाने 'in the sense of present, is read into this sūtra from III 123 S 2 2151

३०८९। गतिबुद्धिपूजार्थभ्यश्च ॥ ३। २। १८८।

गतिरिच्छा बुद्धेः पृथगुपादानाह। रासा नत ह्रः। निरिच्छया ह्रस्विषः। पुष्टः। जिह्विदा। पूजितः। अचितः। अकारोऽनुक्तमुक्तवार्थः। गीतित्वा रचितः। यान्त आहृष्टो ह्रष्ट इत्यादि।

3089. And after roots denoting inclination, understanding, or respect, the affix **क्** is employed with the force of the present

The word **वन्ति** means 'wish' or 'desire' as it is read along with **buddhi** and so cannot mean **buddhi**. **बुद्धि** means 'knowledge'; and **पूजन्ति** means 'worship', 'honor' or 'respect'. As **राजं वन्ति**,—**इष्टः**,—**बुद्धः**,—**वाक्**,—**गुणः**, &c. 'the king wishes, desires, thinks, knows, honors, respects &c'.

The force of the word **क्** is to include other kinds of verbs, not included in the above **ऋता**. Thus the following participles have their senses confined not to the past time only: **प्रोक्तः** 'practised', **रक्षितः** 'protected'; **चापः** 'forbearing' **आक्षुप्तः** 'censured', **प्रेष्टः** 'pleased', **वहः** 'angry'; **वहिनः** 'angry'; **अभिव्याहृतः** 'uttered', **सुष्टः** 'happy', **सुष्टः** 'satisfied'; **आप्तः** 'favourite'; **संवन्तः** 'restrained'; **उद्यन्तः** 'ready' **कष्ट** 'evil, misery' (with a future signification), and **अमृतम्** 'immortal'. So also:—**सुप्तः** 'sleeping'; **सपितः** 'lying down', **आपितः** 'eaten', **क्षितः** 'smeared', **सुष्टः** 'satisfied'; all these have a present signification.

३०८९ । नपुंसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११४ ।

श्रीवरचरित्रिष्टे भावे कालकालाग्ये क्तः क्त्वा । कल्पितम् । दक्षितम् ।

3090. The affix '**hta**' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns: thus, **दक्षितम्** 'laugh'; **कल्पितम्** 'speech', **सपितम्** 'sleeping'. So also **वन्तः**, **वाहितः** &c.

३०९१ । सुयजोर्ह्यनिप् । ३ । २ । १०४ ।

सुयोतेर्पञ्चदश ह्यनिप्प्राहृते । कृत्वा । कृत्वानी । यज्वा । यज्वानी ।

•3091. The affix **ह्यनिप्** comes after the verbs **कृ** 'to press out or extract juice' and **यज्** 'to sacrifice', with a past signification.

As **कृ + ह्यनिप् = कृत् + क्त्वा** (VI. 1. 71) = **कृत्वा** 1st. sing. **कृत्वा** 'who has pressed out or extracted juice'; dual **कृत्वानी** । **यज् + क्त्वा**, 1st. sing. **यज्वा** 'who has sacrificed' d. **यज्वानी** । The **क्** is added by VI. 1. 71. See Rig. Ved. I. 3. 1.

३०९२ । जीयतेरत् । ३ । २ । १०४ ।

भूत इत्येव । जग्म् । जग्मो । जग्मतः । वावचपय्यायेन निहायि । जीर्णो जीर्णवा ।

3092. The affix **ज्ठ** comes after the verb **जृ** 'to grow old' with the sense of past time.

As वृ + जहृ = जहृ + जह (VII 3 84) = जहृ 1st sing जह, di जहन्ती, pl. जहन्तः 'grown old' (VII 1 70).

By the rule वाचस्प (III. 1 94), the Nishthā affixes also come after this verb As जीर्णः and जीर्णवाच्, वृ + कृ = कृ + कृ = कृ + कृ (VII. 1 100 and I 1 51) = कृ + कृ (VIII 2. 42) = जीर्णः (VIII 2. 77 and VIII 4 1) 'grown old'

३०९३ । छन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

3093. In the Chhandas, the affix लिट् comes after a verb with a past signification

As अहं नूर्यदुभयतो ददर्श 'I saw the sun from both sides', अहं आकाशपिथी आसक्तान 'I stretched the heaven and the earth' Here the words ददर्श and आसक्तान have the force of nishthā. See Yaj Ved VIII 9.

Why this separate sūtra, when by aphorism III 4. 61, in the Chhandas the *lun*, *lan*, and *lit* come in all tenses? That rule is made with regard to two or more verbs when in syntactical relation (वाचस्पत्य) with each other (III 4 1). The present rule is general, and without any such limitations

३०९४ । लिटः कानञ्च । ३ । २ । १०३ ।

3094. In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानञ्च ।

As अग्निं चिक्ष्वान 'he consecrated the fire', सोमं द्रुषुवाचः 'he pressed the soma juice'. This is an optional affix, sometimes is not employed, as in the examples in the last aphorism

Why has the word *lit* been repeated in the sūtra, when its *anuvṛtti* could have been drawn from the last sūtra? The substitute कानञ्च replaces not only the special लिट् of sūtra III 2. 105, but the general लिट् which comes after the roots in forming the perfect tense, so that the affix कानञ्च forms verbal adjectives as well as the perfect tense

The affix comes after those verbs only which take *Atmanepada* terminations. See I 4 100 द्रुषुवान् (Rig Ved I 3 6)

३०९५ । क्कुमुञ्च । ३ । २ । १०३ ।

इह भूतवामाये छन्दसि लिट् । तस्य विधीयमानो क्कुमुञ्चवाचश्च छन्दसादिति त्रिगुणितम् । कययस्तु बहुलं प्रयुज्यते । 'त तस्मिन्वाच नमोपकारते' । 'वेदादि चर्वापदिभिरनुवर्ते' इत्यादि ।

3095. In the Chhandas the affix क्कुमुञ्च is optionally the substitute of लिट्

The force of लिट् here is to denote the past in general. According to the opinion of the Three Sages (Pāṇini, Kātyāyana and Patanjali) the

affixes Kānach and Kvasu which come with the force of तिद् are Vailika also and not found in the classical literature. But the poets use it diversely. As तं तस्मिन्मनसि नरोपहृष्टः ॥ येनानि सर्वाणि चचित्रमुपसृते ॥

As चचित्रन् 1st sing चचित्रात् 'eaten' (Yaj VIII 19), चचित्रन् 1st sing. चचित्रात् 'drunk'

Sometimes it does not come, as in the example under sūtra III 2 105, चरं मूर्ध्नुभवतो ददर्श.

The division of this sūtra from the last, in which it could well have been included, is for the sake of the subsequent sūtras, into which the anuvṛtta of चवृत् only runs

३०९६ । यस्वेकाजातुसाम् । ३ । २ । ६७ ।

कृतद्विर्वचनानेकाचानादन्तानां चवेव चवेरिद् नायेवात् । वहात् । आदिवात् । आद् ददिवात् । 'वपाद्' क्त्वि । वप्तात् ।

3096. The Participial affix च्च् (चवृ) gets the augment दद्, only then when the reduplicated root before it consists of one syllable, or when it comes after a root ending in long वा, and after चवृ ॥

Thus monosyllable —आदिवात् । So also आदिवात्, आदिवात्, वेदिवात्, वेदिवात् ॥ In the first two of these, the reduplicate stems चाद् and आद् become of one syllable by the coalescence of च चाद् and च आद् ॥ In वेद् and वेच् the reduplicate is elided and the vowel च changed to व and thus the reduplicate has become of one syllable. Of roots ending in वा we have ददिवात् चदिवात् तस्मिन्वात् of चवृ—चचिवात् ॥ This चवृ would have taken the augment by the general rule of दद् increment, the present sūtra makes a nityama, so that the roots which are not monosyllabic in the reduplicate form are anit; as विनिद्वात् विनिद्वात् वप्तात्, विचिवात् ॥

• ३०९७ । भाषायां सदवसन्न यः । ३ । २ । १०८ ।

चहादिभ्यो भूतवाचक्ये भाषाया तिङ्वा व्वाद् वव चनित्यं वृत् । 'निवेदुषीपाचन-ववचरीदः' । चवृत्तुववतानववववववव । वृत्तात् ।

3097. In the classical Sanskrit, the affix चवृ optionally replaces तिद् after the verbs चवृ, चवृ and वृ with a past signification.

This being a substitute only, the original affix तिद् also comes after these verbs. As, उपवेदिवात् कीरवाः पादिनिच् 'Kautsa served Pāṇini' In the alternative, the proper affixes of the past tense will be employed. As उपावदद् 'he served', उपावीदद् and उपवपाद्

So also चवृचिवात् कीरवा पादिनिच् In the alternative we have उपावीवीद्, उपावृवीद् and चवृवाद्,

So also उपगुह्यात् कौटः पाणिनिम् In the alternative we have उपगोषिद् उपगुहोत् and उपगुह्य So also निवेदुषीम् and अन्वदुषः from वद् and वृ॥

The affix ववृ is employed with the force of वृ and वृ also

३०९८ । उपेयियाननाश्वाननूचानश्च । ३ । २ । १०९ ।

एते निपातयन्ते । उपगुर्वादिषो भाषायावपि भूत आत्रे लिङ्वा तस्य नित्यं कृत्तुः । इद् । उपेयिवाङ् । 'उपेयुषः स्वानपि नर्तिवगुवाङ्' । उपेयुषी । उपेयविविविडम् । ईयिवाङ् । वमीयिवाङ् । नन्वगुर्वादयः । ववृरिडभावश्च । 'वृत्तयधृतेरनागुषः,' इति भारविः । अन्वगुर्वाद्भवेः कर्तरि कानच् । ईदस्यानुवचनं कृतवाननूचानः ।

3098. The forms उपेयिवाङ्, वमीयवाङ्, वनूचाङ् are irregularly formed.

These forms are thus evolved —To the verb वृ 'to go' with the preposition उप, the affix ववृ is added as उप+वृ+ववृ. The root is reduplicated as उप+वृ+वृ+ववृ. The reduplicate is here long वृ by VII 4 69. This long वृ does not coalesce with the short वृ by the rules of sandhi, for then the rule by which this वृ was introduced would have no scope. Now we add the augment इद् contrary and in opposition to the rule VII 2 67, and this is the irregularity. As उप+वृ+वृ+इद्+ववृ. Then the root वृ is replaced by वृ by sūtra VI 4 61. As उप+वृ+वृ+इद्+ववृ=उपेयिवाङ्, 1st. sing उपेयिवाङ्. The augment इद् is however dropped in those cases (य) where ववृ is changed into वृ, because the insertion of इद् was itself an exceptional case of limited scope —for while the general rules VII 2 75 &c. ordained it the special rule of VII 2 67 prohibited it, and it was by prohibition of this prohibition that इद् was employed before ववृ. Therefore in the accusative plural we have उपेयुषः, instrumental sing उपेयुषा &c.

This irregular participle is not limited to the upasarga उप, we find such irregular forms with other upasargas and without them also ; thus वमीयिवाङ्, and ईयिवाङ् as well.

By the annexure of the word वृ read in this aphorism, we have वृत् in the alternative. As in Aorist उपगामाङ्, Imperfect उपेत् Perfect उपेयाव ।

The word वनूचान् is thus formed —To the verb वृ 'to enjoy' we add the negative particle अन्, apply the affix ववृ and do not insert the augment इद्, so, we have अन्+वृ+ववृ=वनूचाङ्, 1st sing वनूचाङ्. In the alternative we have Aorist वागोत् Imperfect नाश्वान् and Perfect नाप

The word अनूचान् is thus derived —The affix कानच् is added in expressing the agent to the verb ववृ preceded by अन्. In the alternative we have Aorist अववोवद्, Imperfect अववदुषीत् Perfect अनूचाव.

case As चन् ब्राह्मणः 'who is a Brāhman' = अस्ति ब्राह्मणः, = also विदते ब्राह्मणः and विदमानो ब्राह्मणः, ब्रूहन् and ब्रुहोति, and अघ्नियानः and अघ्नीते ।

Vart.—These affixes are employed after a verb, when the particle चाह् is in composition, and censure or curse is implied As वा पचन् and वा पचमानः 'may he not cook', वा जीवन् यः परावचाहः सदाधोऽपि जीवति 'curd he (lit. may he not live) who though smitten by the pain of the contempt of others, still lives' Some commentators read the anuvṛtti of the word 'option' from sūtra III 2 121 into this That option, however, is a limited option (*vyavasthita vibhāḥ*) and not of universal application Whenever a particular form is found as differing from the general form, there it should be understood that the option has been allowed, and not everywhere

By III 3. 175 § 2219 (वाङि लुङ्) the aorist replaces all tense affixes when वा is used This *varṭika* makes an exception to that and the Present is used

३१०२ । सद्योघने च । ३ । २ । १२६ ।

दे पचन् । दे पचमान ।

3102 The affixes चह् and मानच् are the substitutes of लृट् even when agreeing with what ends with a first case affix, provided that it is in the vocative case

This aphorism declares when these participles may be employed even in the first case, as दे पचन् or दे पचमान 'O thou who art cooking'

३१०३ । लक्षणे हेत्वो क्रियायाः । ३ । २ । १३६ । ।

क्रियाया परिचायके हेतौ वा च वर्तमानाद्वर्तमानः सत् । यथावा भुङ्गते पचताः । अर्थमावचति । इति परमप्रसङ्गः । हेतुः कल कारक च । इत्यर्थः (२८३५) । प्रतीयमानः हेतुः ।

3103 The affixes चह् and मानच् are the substitutes of लृट् and come after a verb, in expressing an attendant circumstance or characteristic, and the cause of an action

The word लक्षण means that by which a thing is recognised or known i.e. an attribute, हेतु means both the producer or cause as well as the product and the fruit Both these words are attributes of the word क्रिया Of *lakṣaṇa* —as यथावाः दुश्मन्ते खनताः 'the Yavanas take their meals lying down' तिष्ठन्तीति युवायति वदताः । Of *hetu* —as इति परमप्रसङ्गः 'by (reason of) seeing Hari he gets liberation, अर्थमावचति 'for the sake of study he dwells here. अर्थमावचति He dwells there in order to acquire wealth.'

What do we say 'when denoting a characteristic or a cause? Observe पचति 'he cooks', पठति 'he reads'.

Why do we say of the action? Not so when the participle is the characteristic or cause of a substance or a quality. As यः पश्यति सीतलम् 'th & which is sh'ing is the Asvat', यः पश्यति वज्रम् 'what' ve' flows is light, यः पश्यति वज्रम् 'that' huch' sinks do v is heavy

Vart—This participle also denotes the agent of an action as योऽधीयमानो देवदत्तः he is Devadatta who sits studying

Vart—This participle is also used to state a general truth as दुर्याकं दूर्वा the Durvā grass grows in a recumbent position, पादोऽङ्गुली लोचनं the lotus stalk grows in an upright position. The compound लघुचरितोः of the sūtra contradicts the rule by which a word of fewer syllables stands, first (II 2 14). This shows that the rule II 2 14 is not universal

३१०३ । क । कृत्यथ । ८ । ४ । २९ ।

प्रचीयमाणः शेषः ।

- 3103 A The dental *κ* of a Krit affix is changed to *च*, when an alterant preposition precedes it
Thus with *प्र* we have प्रचीयमाणः शेषः । See S 2835.

३१०४ । ईदासः । १ । २ । ८३ ।

आहः परस्परस्वैः स्वाद् । आदेः परस्व (३९) । आचीनः ।

- 3104 The long *ई* is substituted for the *आ* of आह after आच् ।
Thus आचीनो यवति । See I 1 54 S 44 by which the first letter of the second term after आहः which is exhibited in the Ablative is taken here) The आच् which is in the 7th case in the last aphorism should be taken in the 6th case in this

३१०५ । विदे शतुर्वशु । १ । १ । ३६ ।

शेषः परस्व शतुर्वशुदादेशो वा स्वाद् । विद् । विद्वाद् । विदुषी ।

- 3105 The *वु* is substituted for the Present Participle affix *वड* after the root *विद्* 'to know'

Thus विद्वाद् = विद्वाद् विद्वाची विद्वाच । The words formed with affixes having an indicatory *उ* ऋ (उगित्) add a *व* in their strong cases (VII 1 70) and form their feminine with unaccented *ई* As विदुषी । The *वु* is an affix having an indicatory *वु* therefore its substitute would also be considered as having an indicatory *वु* the *उ* of *वु* therefore is not absolutely necessary for the purposes of उगित् operations *वु* is so written in order that in the sūtra पठो चमचारः (VI 4 131) both कवु and वु should be included. Nor can we object that in the above mentioned sūtra *वु* with one indicatory letter being taken cannot include an affix like कवु having two indicatory letters—on the maxim एकादशचमचारः न द्वादशचमचारः—for if that were so there was no necessity of *उ* in *वु* । Some read the anuvṛtti of the word optionally into this and we have विद् विदुषी विदुषः formed with *वु* (see V 4 38)

३१०८ । ताच्छीत्यययोचनशक्तियु चानम् । ३ । २ । १२८ ।

यद् दोषेषु दर्शितं चानम् । भोगं भुञ्जानः । कवचं विभ्राषः । यद् निपूतः ।

3109 The affix चानम् comes after a verb, in expressing 'habit', 'standard of age' and 'ability'.

The word ताच्छीत्यय means 'habit or disposition', ययः means the condition of body such as 'infancy', 'youth' &c., शक्ति in any capacity to do a thing. As भोगं भुञ्जानः habituated to enjoy, कवचं विभ्राषः 'wearing an armour (of the age at which armour may be worn)', यद् निपूतः 'able to destroy his foe'. So also, कशीदं ब्रह्मयन्तानां, ब्रह्मयन्तानां, कवचं चर्यस्वयन्तानां, चित्तवत् ब्रह्मयन्तानां च । चयन्तानां ।

३११० । वृद्धायां शत्रुकृच्छ्रिणि । ३ । २ । १३० ।

आत्मा यद् स्वादृक्छ्रिणि कर्ति । अतिशब्दः । चारयद् । यद् श्रिणि किम् । कृच्छ्रेणापीते । भावयति ।

3110 The affix वृद्धायां comes after the verbs वृद्ध 'to go' and धरि 'to hold' in denoting that the agent does the action without trouble.

The word यद् श्रिणि means that which is accomplished by the agent with ease and facility. As चर्यते चारयन्ति the tiling of the Pirāna, चारयन्ति यद् श्रिणि easily mastering the Upanishad. The root धरि is causative of धृ and means to master.

Why do we say when facility is indicated? Otherwise कृच्छ्रेणापीते 'he kills with difficulty' कृच्छ्रेण चारयति 'he remembers with difficulty'.

३१११ । द्विषोऽभिने । ३ । ३ । १३१ ।

द्विषः शत्रुः ।

3111 The affix द्विषोऽभिने comes after the verb द्विष् when the agent indicated means an enemy.

The word अभिने means 'enemy'. As द्विष् 'enemy', द्विषन्ती 'two enemies' द्विषन्तः 'enemies'.

Why do we say 'when denoting an enemy'? Observe द्विषः पतिं पतिम् the wife hates her husband.

३११२ । सुखो यत्तस्योगे । ३ । २ । १३२ ।

सर्वं सुखं सर्वं यत्तानां यद्विषः ।

3112 The affix यत्तस्योगे comes after the verb यत्त 'to press out juice' when the sense is that of association with a sacrifice.

The word यत्तस्योगे is an instrumental compound meaning association or connection (संयोग) with sacrifice. As यत्त + यत्त + यत्त (III. 1 76, III 4 113)

= सु + अह (1 2 4) = सुह (VI 1 77) 1st sing सुह 1st pl सुहः the sacrificer, as in सर्वे सुहः 'all are interested in or partake of or share in the sacrifice' सर्वेयजमानाः ॥

The word सुहो indicates that the principal sacrificer is the यजमान meant and not every person who is associated in the performance of a sacrifice in a subordinate capacity, such as यजमानः the sacrificing priests.

३११३ । अहं प्रशसायाम् । ३ । २ । १३३ ।

अहं ।

3113 The affix अह comes after the verb अह in expressing praise.

As अहंमिह भवामिहान् 'thou art worthy of this knowledge here' अहंमिह भवाम्भान् 'thou art worthy of honor in this place'

३११४ । आ क्वेस्तच्छीलतद्वर्ततसाधुकारिषु । ३ । २ । १३४ ।

क्विवर्ततसिद्धाय क्वेयनायाः मयस्वास्तच्छीलतद्वर्ततसाधुकारिषु कर्तुं पुं शिष्याः ।

3114 From this sūtra as far as क्विप् in सूत्र III 2 177 inclusive the affixes that we shall treat of, are to be understood in the sense of 'agents having such a habit', or 'nature', or 'having skill in such and such action'.

The force of आ in this sūtra is limit inclusive and includes, क्विप् also. The term तच्छील means the natural inclination towards an action not prompted by a contemplation of its fruit or result. The term तद्वर्त means 'who enters upon action not from habit but thinking that it is his duty'. The term तत्साधुकारि means 'who do the action expressed by the verb in an excellent way'. Illustrations of these will be given under the subsequent aphorisms.

३११५ । कर्तुं । ३ । २ । १३५ ।

कर्ता कटम् ।

3115 The affix कृ comes after verbs in the sense of 'agents having such a habit of'.

The कृ of कृ is indicative, and regulates the accent (VI 1 197). As कृ + कृ = कर्तुं 1st sing कर्ता This affix denotes habit in the following as कर्ता कर्तुम् 'who is accustomed to make mats'. Nature — as मुरद्विषाया याविद्याया भवन्ति वधून्दाय 'the family of Śrāvishthayana share the heels of their widows', अन्नवपरीरं यादृक्का भवन्ति याद्वे विद्वे the Atharvaks eat all any food as soon as Śrāṭhha is accomplished, उद्वेगारणोऽवसायना भवन्ति पुत्रे जाते 'the Tausvāṭhyanas become elated on the birth of a son'. Skill — as कर्ता कटम् 'skilful maker of mats'. कर्ताऽऽदेयम् 'skilful hunter

Part—The simple verbs, without upasargas, take the affix दृक् when the words so formed are names of sacerdotal priests. As हृ+दृक्=हेतृ , 1st sing. हेतृ 'the Hotra priest', so also वेतृ 'the Pitra priest'.

Why do we say 'when not taking the upasargas'? One हृ+उदृक् 'the Iddatri priest'; प्रतिहृ 'the Pratishtatri priest'. Here the affix is दृक् . Though the form is the same, there is difference however in the accent, i.e. दृक् places a udatta accent on the first syllable (VI. 1. 197), while दृक् places it on the last (VI. 1. 163).

Part—The augment युक् is added when वी takes the affix दृक् ; as $\text{वी+युक्+दृक्=वेष्टा}$ 1st sing. वेष्टा 'Nishtra priest'.

Part—When signifying duty, the verb त्रिप् takes दृक् , the letter त्रि is the substitute for the हृ of the root, and the affix does not take the intermediate हृ augment, as, $\text{त्रिप्+दृक्=त्रष्टा}$, 1st sing. त्रष्टा 'Trashtri'.

Part—The root वृक्ष takes दृक् , when the word to be formed means an officer, as $\text{वृक्ष+दृक्=वृक्षद्वारि}$ 'an attendant, a door keeper'.

Part—In the Veda the root वृक्ष takes लृक् as वृक्ष . The form is the same as the last but there is difference of accent.

३११६। अरांकृजि राकृमजनीत्पचीत्पतीन्मदरुच्यप्रप्रयत्तुधुमह-
चर दृगुधु । ३ । २ । १३६ ।

अरांकृजिः । निराकृजिः । मजनिः । उत्पचिः । उत्पचिः । प्रप्रयत्तुः ।
रोमिः । प्रप्रयत्तुः । धुमिः । धुमिः । धुमिः । धुमिः । धुमिः । धुमिः ।

3116 The affix दृक् comes after the following verbs in the sense of the 'agent having such a habit &c.'; viz— अरांकृ 'to adorn', निरांकृ 'to expel', मज 'to be born', उत्पचि 'to be ripe', उत्पचि 'to fly', उत्पचि 'to be mad', दृक् 'to shine', प्रप्रयत्तु 'to be ashamed', वृक्ष 'to be', वृक्ष 'to grow', वृक्ष 'to hear' and वृक्ष 'to walk'.

As अरांकृजिः 'decorating', निरांकृजिः 'repudiating', मजनिः 'procreantive', उत्पचिः 'apt to ripen', उत्पचिः 'flying', उत्पचिः 'mad', रोमिः 'bright', प्रप्रयत्तुः 'bashful', धुमिः 'revolving', धुमिः 'growing', धुमिः 'patient', वृक्षिः 'movable'.

Part—The affix दृक् bears by anticipation the affix दृक् of III. 2. 151, after the root अरांकृ though it has the sense of decorating.

३११७। ओरुदृमि । ३ । २ । १३७ ।

ओरुदृमिः ।

3117. The affix दृक् in the sense of 'the agent having such a habit &c.', comes in the Chhandas, after a verb that ends in the causative वि .

As विलापी 'injuring', विलापी 'sportive, a sensualist', विस्वामी 'vaunting', and विश्वामी 'confiding'.

३१२४ । अये च लयः । ३ । २ । १४४ ।

आदी । अपलापी । विलापी ।

3124 The affix पिबृच् comes after the verb लय 'to wish' when compounded with the preposition च and वि ।

As अपलापी 'thirsty', विलापी 'The term वि is to be read into this sūtra by the force of the word 'and'.

३१२५ । मे लपसदुमययद्वयसः । ३ । २ । १४५ ।

प्रलापी । प्रलापी । प्रलापी । प्रलापी । प्रलापी । प्रलापी ।

3125 The affix पिबृच् comes after the verbs लप्, लृ, लृप्, लृप्, लृप् and लृप् when compounded with the preposition प्र ।

As प्रलापी 'prattling', प्रलापी 'extending around', प्रलापी 'running away, fugitive', प्रलापी 'tormenting', प्रलापी 'reporting', प्रलापी 'a traveller'.

The root लृप् here is the Bhvāli लृप् meaning 'to dwell' and is not the Adādi meaning 'to cover', because in the latter the vikaran is elid d

३१२६ । निन्दहिंसक्रिशलादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्या
भाषासूयोक्तु । ३ । २ । १४६ ।

नन्दनम् । नन्दनम् । नन्दनम् । नन्दनम् । नन्दनम् । नन्दनम् ।
आपक लक्ष्मीसादिषु वाचकपञ्चायेन नृणादये । नेति ।

3126. The affix डृच् is added to the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c'.—निन्द, हिंस, क्रिप्, लाड, विनाश, परिक्षिप्, परिरट, परिवाद, व्याभाष and सूयोक्तु ।

In this sūtra the whole phrase ending with लृप् has taken the termination of the first case, which, however, has the force of the ablative here.

As निन्द + डृच् = निन्दकः (VII 1. 1) 'blaming', so also हिंसकः 'injuring', क्रिपकः 'tormenting or troublesome', लाटकः 'eating', विनाशकः 'destroying', परिक्षिपकः 'surrounding', परिरटकः 'who cries aloud', परिवादकः 'a plaintiff', व्याभाषकः 'detracting', and सूयोक्तु 'detracting'.

The same forms as the above would have been obtained by adding the affix लृप् taught in III 1 133, as by adding लृप् its separate enunciation indicates the existence of the following paribhāṣa.—

The rule of III 1. 94 by which an अपादङ् affix which is not uniform with utsarga affix should supersede the latter only optionally, has no concern with अपादङ् affixes ad led in the sense of 'having such a habit' as with the affixes taught in III 2 134—177. Therefore the affixes लृप् &c, are not added in the sense of 'having such a habit &c'.

३१२७ । देविकुशोश्चोपसर्ग । ३ । २ । १४७ ।

आदेवकः । आलोचकः । 'उपसर्ग' क्रि । देवदिता । क्रोष्टा ।

3127. The affix लृप् comes after the verbs देवि 'to lament' and लृप् 'to cry', when an upasarga is in composition with them

आश्रयेयका 'one who sports or laments', आक्रोशका 'vociferous, a reviler', परिश्रेयका 'one who laments', परिक्रोशका 'a reviler'.

Why do we say 'when in composition with an *upasarga*'? Observe ददति and मोष्टा formed by वृत् (II. 2 135)

३१२८ । चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् । ३ । २ । १४८ ।

चलनार्थादशब्दार्थाच्च वृच् स्यात् । चलनः । चोपनः । कम्पनः । घञ्जनः । रवणः । 'कर्मकात्' किम् । दतिता विदाम् ।

The affix वृच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c.' after intransitive verbs denoting 'motion' or 'sound'.

As चल + वृच् = चलनः 'moving' (VII. 1. 1), चोपनः 'creeping', कम्पनः 'shaking', घञ्जनः 'sounding', रवणः 'roaring'.

Why do we say 'intransitive'? Observe दतिता विदाम्.

३१२९ । अनुदात्तेतश्च हलादेः । ३ । २ । १४९ ।

अनुदात्तादावस्यात् । पर्येयः । चर्चनः । 'अनुदात्तेता' किम् । दतिता । 'हलादेः' किम् । दतिता । 'अनुदात्तात्' किम् । दतिता वरप्रश्नः ।

3129. The affix वृच् comes in the same sense after *suo h* intransitive verbs as are *Atmanepadi* and begin with a 'consonant' and are *Anudâtlet* *s. e.* have a gravely accented vowel as indicative.

As वर्चयः 'being', वर्धनः 'growing'

Why do we say 'Anudâtlet'? Observe दतिता

Why do we say 'beginning with a consonant'? Observe दतिता, which though *Atmanepadi*, takes वृच्

Why after 'Intransitive'? This rule will not apply if the root is transitive, as दतिता वरप्रश्नः ।

३१३० । जु दङ्गत्तम्पदन्द्रम्यसृष्टिज्वलशुचलपतपदः । ३ । २ । १५० ।

'जु' इति दीर्घो भातुर्गती दमे च । जवनः । चङ्कनयः । दन्द्रनयः । परणः । जुर्वेष्टतिष्ठे च द्रव्यं 'लपपतपद-' (३१३४) इत्युक्त्या बाधा ना भवति । तेन तात्पर्यलिङ्गेषु परस्परं चार्थरूपं विभिनोस्तीति । तेनासङ्गपदम् ।

3130 The affix वृच् comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c.' viz — जु चङ्कय, दन्द्रय, जु, शृय, ज्वल, शुच, लप, पत and पद

The verb जु is not to be found in the *Dhātupāṭha*, but is taught in the aphorisms and is hence called a *sūtra dhātu*. It means 'to go', to be quick'. As जु + वृच् = जो + जन (VII. 1. 1 and VII. 3. 84) — जवनः (VI. 1. 78, II. 3. 46) 'a courser, a swift horse'. चङ्कय + वृच् = चङ्कय + जन (II. 4. 74) = चङ्कनयः 'moving about', so also दन्द्रयः 'wandering', परणः 'flowing', जुर्वेष्टः 'greedy', ज्वलनः 'burning', शोचनः 'grieving', लपणः 'desiring', पतनः 'falling', पदनः 'moving'.

The enumeration of the word पद in the above, indicates that this *sūtra* applies to the transitive verbs, otherwise the *sūtra* III. 2. 148 would

have been sufficient, as पद् is a चलनार्थ verb. Moreover the affix ukan of III 1 154, S 3134 will not now debar this डृप् after पद् otherwise it would have. Others say that the inclusion of पद् in this aphorism indicates the existence of the *paribhāṣā* already given under sūtra III 2 141 i.e. the rule of III 1 94 has no concern with affixes added in the sense of 'having such a habit &c'. The affix डृप् which by III 2 136 is added to चलङ्गुप् supersedes, therefore, not merely the addition of डृप् to चलङ्गुप् (III 2 135), but also the addition of डृप् to the same. If a *tachokhīlīka* *apavāda* were to supersede only an *aldohēhīlīka* *utsarga*, it would have been superfluous for Pāṇini to teach in this sūtra the addition of डृप् to पद्, because in that case the addition of डृप् to पद् by III 2. 154 would not have debarred the addition of डृप् to पद् by III 2 149. The repetition is for the sake of *gnāpana* therefore, and it indicates the existence of the above mentioned maxim. The *gnāpana* is not, however, of universal application, for sometimes both affixes are applied concurrently, as गन्ता छेद-विपादयनः ।

३१३१ क्रोधमपहार्येभ्यश्च । ३ । २ । १५१ ।

क्रोधाः । रोधयः । अपहरनः । घृणयः ।

8131. And after the verbs having the sense of डृप् 'to be angry' and नष्ट 'to adorn', the affix डृप् is employed.

As क्रोधाः 'wrathful', रोधयः 'irascible', अपहरनः 'adorning', घृणयः 'ornament'. But not so after the verb चलङ्गु to which sūtra III 2 136 applies.

३१३२ । न यः । ३ । २ । १५२ ।

यदादाग्नादुक्त्वा क्त्वा । कर्त्तवित् । कर्त्तवित् ।

3132 The affix डृप् is not employed after those verbs which end in the letter य.

This debar III 2 149. As कर्त्तवित् 'making creaking sound', कर्त्तवित् 'trembling'. In these cases the affix डृप् is employed (III 2 135).

३१३३ । सुददीपदीक्षश्च । ३ । २ । १५३ ।

सुदयः । सुदितः । दीपितः । दीक्षितः । नमिष्यन्ति- (३१४७) इति ऐल युचोपाधेति द्वे दीप्येद्वयं वाच्यं + नमिष्यन्ति द्वे वाच्यं नमिष्यन्ति + इति प्रायिकमिति । तत्र कर्त्ता ज्ञेयता प्रकृतिः कर्त्ता कर्त्तव्यता याता । यदि सुदयुक्त्वा क्त्वा नमिष्यन्ति । नमदादि ।

3133 The affix डृप्, does not come after the verbs सुद 'to strike', दीप् 'to shine' and दीप् 'to initiate'.

These three verbs are *anu laute*, and by sūtra III 2 149, would have taken डृप्. The present sūtra prohibits that. Therefore, they take डृप्. As सुदिद 1st sing सुदित 'one who strikes', 'दीपिद one who shines', 'दीपिद 'one who initiates'.

Now it might be objected—“We find that sūtra III 2. 167 specifically enjoins the affix डृप् after दीप्, this *apavāda* rule will therefore, supersede the general rule, where is the—”

rule? If you say that the affix **युच्** is also obtained by the rule of non uniformity (III 1 94) we reply that the Paribhāṣā given under sūtra 3121 will prevent that. This objection is answered by saying that the above mentioned Paribhāṣā is not of universal application, there are exceptions to it कम्पा युवति and कम्पना युवति a young girl which are both valid forms derived by adding **र** and **युच्** to the verb कम्. So also कम्पा and कम्पना याला 'a shaking branch'.

If we prohibit **युच्** after the root **युद्** how do we get the forms **युयुद्वन्** and **रियुयुद्वन्**? This objection may be answered in three ways (1) the present is an *anvaya* rule not of universal application which can be inferred from finding this sūtra separated from the last (yogavibhāga) when it was easier to make them one (?) the words **युयुद्वन्** &c belong to the **पञ्चादि** class (III 1 134) taking the affix **युच्** or (3) they are formed by III 3 113 by the affix **रयुच्**.

३१३३ । लपपतपदस्याभूत्पहनकमगमयुभ्य उक्तञ् । ३ । २ । १५४ ।

लापुक्तः । पापुक्त इत्यादि ।

3134 The affix **उक्तञ्** comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit do' —लप् पद् पद् ह्या भू ह्य ह्य कम् गम् and य् ।

As लपलापुक्तं ह्यलक्ष्णं अत्रापुक्तं नभो भवन्ति उपपत्तुर्लक्ष्णं उपपत्त्यापुक्तं एतं पश्यतो भवन्ति मम पुत्रममं भवति ममर्षकाः पश्यन्वाः आयापुक्तं कापालिनस्य पुत्रश्च कापुक्तं एतं द्विष्यतो भवन्ति आयापुक्तं चाराखर्वो रक्ष आहुः क्रियाश्चक्रीरक्षणाहुः । The य is added after ह्या in उपपत्त्यापुक्त by VII 3 33. The ह्य is changed into चार by VII 3 32 and 54.

३१३५ । जल्पभित्तकुटलुपटसृष्ट पाकञ् । ३ । २ । १५५ ।

जल्पाकाः । भित्ताकाः । कुट्टाकाः । उपट्टाकाः । वटाकाः । वटाकी ।

3135 The affix **पाकञ्** comes in the sense of the 'agent having such a habit do', after the following verbs —जल्प् पिट् कुट् लुपट् and सृष्ट् ।

The य is indicative showing that the feminines of the words so formed take the affix **नीप्** i.e. long ई (IV 1 41). As जल्पाकाः talkative भित्ताकाः a beggar कुट्टाकाः the or what eats लुपट्ताकाः the thief सृष्टताकाः 'low miserable'. In the feminine जल्पाकी वटाकी &c.

३१३६ । मजोरिनि । ३ । २ । १५६ ।

मज्जयी । मज्जयिनी । मज्जयिनः ।

3136 The affix **रिनि** comes in the sense of 'the agent having such a habit etc', after the verb **मज्** to hasten forward.

As मज्जयिन् sing मज्जयी 'an express courier द्वा मज्जयिनी pl मज्जयिनः ।

३१३७ । जिहृक्षिवित्रीयवमाव्यचाम्यसपरिमूसूभयश्च । ३ । २ । १५७ ।

जयी । वरी । वयी । विजयी । जययी । वयी । जययी । जयययी । वरिजयी । मज्जयी ।

३१४६ । यजजपदशां यङः । ३ । २ । १६६ ।

एषोऽवर्णोऽयं यजः स्वायु । यजानिति भाविना नलोपेन निर्देशः । यायङ्गकः । कर्मप्रत्ययः । पर्यङ्गप्रत्ययः ।

3146. The affix यङ् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c'. after the verbs यज्, जप् and हज् when they end in the affix यङ्.

The intensives of these verbs take यङ्. As यायङ्गकः 'a performer of frequent sacrifices'; जङ्गकः 'a mutterer of prayers repeatedly'; एष्यङ्गकः 'a snake (what bites frequently)'. The nasal is inserted by VII. 4. 86. S. 2658. The root हज् (Bhr̥ṣṭi) is shown in the sūtra without its nasal, in anticipation of its losing it before the affix by VI. 4. 24 S. 415.

३१४७ । नत्तिकम्पिस्मयजसकमहिंसदीपो रः । ३ । २ । १६७ ।

नमः । कम्पः । स्मेरः । कविर्नम्रवर्धः त्रिधावाक्ये वर्धते । यमकं चतुर्नित्यवर्धः । कम्पः । हिंसः । दीपः ।

3147. The affix र comes in the sense of 'the agent having such a habit &c' after the verbs नज् 'to bow', कम्प् 'to shake', रिज् 'to smile', यजज् 'not to cease', यज् 'to desire', हिंस 'to injure', and दीप 'to shine'.

Thus, नज् काष्ठ 'soft wood', कम्पा शाखा 'shaking branch'; स्मेरं मुख 'smiling face', यजजं दुष्टादि 'he sacrifices perpetually', कम्पा युवती 'a beautiful maiden', हिंस एषः 'the injuring Rākshas', दीपं काष्ठ 'brilliant wood.'

The word यजज् is an adverb, and is derived from the root यज् 'to sat free', with the negative particle ज, and the affix र, as ज + यज् + र = यजजं ।

३१४८ । सनायंसभिन्न उः । ३ । २ । १६८ ।

चिकीर्षुः । आर्चयुः । निष्ठुः ।

3148. The affix उ comes after roots that have taken the affix यङ् and after the verbs आर्चय् 'to wish' and निष्ठ् 'to beg' in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The term यङ् in the aphorism means Desideratives in the affix यङ्, and not the verb यङ्, because the verb यङ् is never seen with this affix.

As, चिकीर्षुः 'desirous of doing', निष्ठोऽः 'desirous of taking', आर्चयुः 'desirous', निष्ठुः 'a beggar'.

The verb आर्चय् with the upasarga आ is the verb अर्चि 'to desire' and not the verb अर्चि 'to praise'.

३१४९ । विदुविदुः । ३ । २ । १६९ ।

वेत्तेर्दुर्निवेशार्थं च विचारयते । वेत्ति वन्धीतो विदुः । इच्छति इच्छुः ।

3149 The words विदु and इच्छु are irregularly formed by the addition of the affix उ, in the sense of 'the agent having such a habit &c.'

To the verb विदि we add the augment शु and then the affix उ; As, विद् + शु + उ = विदुः (I. 1. 47) = वेदनीयः 'intelligent', so of इच् 'to wish', the च is replaced by उ, and we have इच्छु = इच्छनीयः 'desirous'.

३१५० । क्वाञ्छन्दसि । ३ । २ । १९० ।

‘देवाञ्जिगाति शुभ्रयुः’ ।

3150. The affix च comes in the Chhandas, after the roots that have taken the Denominative affix यप् in the sense of ‘the agent having such a habit &c’

The term च includes the three affixes यप्, यवच् and यव् (see sūtra III. 1 8, 11, 13 &c). As निभयुः, चस्वेदयुः, शुभ्रयुः (Rig Ved. I 3 4) As देवाञ्जिगाति शुभ्रयुः ।

In the modern Sanskrit च् will be employed. As निभ्रीदिता, By sūtra VII. 4 33, the long ई replaces the final अ when यवच् follows, as शुभ्र + यवच् = शुभ्री + च = शुभ्रीच Why then in the case of निभयुः there is not the substitution of long ई for the अ of निभ? Because the rule VII. 4 33 is set aside by VII. 4 35 which declares that in the Chhandas the long ई is not substituted for the अ ।

३१५१ । आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।

आटूगमहगजः आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।
आटूगमहगजः आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।
आटूगमहगजः आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।
आटूगमहगजः आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।
आटूगमहगजः आटूगमहगजः किंकिनी लिट् च । ३ । २ । १९१ ।

3151. In the Chhandas, the affixes क्ति and क्ति in the sense of ‘the agent having such a habit &c’ come after the verbs that end in long अ, or short or long अ, and after the verbs गच्छ ‘to go’, हृ ‘to kill’, and ज्ञ ‘to be produced’, and these affixes operate like लिट् causing reduplication of the root

The ह् after अ is either for the sake of euphony, or for the sake of precision. Had it been ह् then by the rule of चर (I 1. 70) short अ would only be included and not long अ. But the present rule is applicable to long अ as well.

Thus वा + क्ति = वक्ति: ‘drinking, as वक्ति वाक् drinking the soma juice, हृदिनी: ‘giving cows’ (Rig Ved I 23 4) निभ्रावयन्ते तद्वि (Rig Ved IV. 22 2, VI 68 7) हृते अन्ध्रावयन्ते (Rig Ved X 108 1) यप् + क्ति = जग्मि: ‘being in constant motion, wind,’ जग्मिर्गुण (Rig Ved II 23 11), हृ + क्ति = हृत्ति: ‘killing a weapon offensive,’ हृत्तिर्गुण (Rig Ved IX 61 2), ज्ञ + क्ति = ज्ञि: as ज्ञिर्गुण (T B VII 20 1) So also वक्तिर्गुण ।

The letter क् in these affixes is indicative. It might be said ‘it is superfluous to make these affixes क्ति because these being treated like क्ति will be क्ति by rule I 2. 5’ True, they would be क्ति by the rule I 2. 5, but then the rule VII. 4. 11 (when लिट् follows, guna is the substitute of the verb क्ति and of those that end in the long अ) would also have applied to these affixes, and would have caused गुण. It is to prevent this गुण of the letter क् that we have annexed an indicative क् to these affixes

3156 The affix बह in the sense of 'the agent having such a habit &c' comes after the verb वा when it ends with the affix बह

With the affix **यद्**, the intensives of verbs are formed, as **वायायद्** 'a vagrant an ascetic'. See sūtra I. 1. 58

Thus वा+वृ+वरः. Now applies VI 4 48. S 2303, requiring the elision of the अ of the वृ of वृ. Thus वा+वृ+०+वरः. This elided अ caused by a subsequent rule would have been s'bhānivat by I 1 57 S 50. But it is not s'bhānivat for the purposes of the rules relating to the final member of a pada, or for doubling &c. See I. 1. 58 S. 51. Now VI. 1. 66. S. 873 requires the elision of वृ before वरः. But if the elided अ be s'bhānivat, then it would intervene, and, वृ could not be said to be followed by वृ and so there would be no elision of वृ. But I 1. 58 S. 51 declares that for the purposes of वृ elision the vowel substitute is not s'bhānivat. Thus वावावृ+०+वरः=वावा+०+०+वरः. Now the अ of वर requires to be elided, if the elided अ be s'bhānivat. But this is prevented by the same rule (I. 1. 58 S 51) with regard to वर विधिः.

Note.—To understand this sthānavat question properly, we give the following quotation from the Aśtādhyaī I. 1. 58 S 51

Thus from the intensive verb वायाय we have वायावरः 'a vagrant.' It is formed in this wise वायाय+वर (III 2. 176) = वायाय्+०+वर (VI. 4 48). Here the य of वा has been dropped and replaced by लोपः, on account of its being followed by the ārdhahātuka affix वरच्. The next step is to drop the य् by rule VI 1 66, which declares that the letters य् and व् are dropped before affixes beginning with any consonant except य् & व्, beginning with consonants of वच् pratyāhāra. Now if the लोपः substitute be considered as sthānivat to य, then the affix वरच् is not an affix having an initial consonant and the rule, which requires the dropping of य्, would not apply. The sūtra I 1. 58 however provides for this by not making it sthānivat.

Thus वा + ० + वृ. Now there is a rule (VI 4 64) which declares that the final long वा of a base is dropped before Ardhadhātuka affixes having an initial vowel. Here therefore, if the Aḍeśa 'lopa,' which replaced the vowel व, be considered as a suffix, then and वृ be considered as an affix having a latent initial vowel, then the वा of वा + requires to be dropped. But this sūtra prevents this and we have the form वावावृ, as वावृ वावावृ प्रथेन विवहान्.

३१५१ । आजभासभुविद्युतोर्जिपुजुपायस्तुयः कियम् । ३ । २ । १११ ।
 रिषाट् । भा । मायी । यः । पुती । विद्युत् । कम् । पु । पुती । पुमिप्रदरवाचकवाच्य
 मदेर्यः । पु । कयी । पुयः । आचकदरवाभापना चनायः मयी निषाट् । पुयः कियम् ।
 प्राचकम् ।

८१, वाक् 'the voice', मञ्जु+विजप्=मञ्जु+विजप् (VI 1 10)=मञ्जु+विजप्
 (VIII 2 36) माद् (VIII 4 56) 'who asks, ध्यायन्तुः wi a praises long', दन्तुः
 'a worm', द्रुः 'swift', श्रीः 'the goddess Lakshmi'.

The word 𑖦 which was mentioned in the last sūtra 𑖦 red ind int here

Varṭ—There is reduplication of the verbs *द्युह* 'to shine', *गच्छ* 'to go' and *इह* 'to invoke', when *स्विप्* follows. By force of 'drisya', the words get the designation of *abhyāsa* so the doubling of the eighth *adhyāya* applies also. As, *विद्युह* 'shining', *गच्छ* 'going the world'.

Vart—There is lengthening also of the vowel of वृत् as वृत्त 'a crescent-shaped wooden ladle used for pouring the sacrificial ghee into the fire'

Vart—The root वृ 'to fear' is shortened also, as दहृ 'fearing.'

Vart—The verb ध्या 'to think' has samprasarana, ध्या 'thinking'.

३१५९ । भुवः संज्ञान्तरयोः । ३ । २ । १७९ ।

निमग्नभूतानि कश्चित् । धनिकाधनसंपदोऽन्तरे चस्तिष्ठति चिरयासायं च प्रतिभुः ।

3159 The affix निवृत् comes after the verb वृ 'to be' when the word so formed denotes a name or a surety

A², विभूः 'a person called Vibhū, मन्त्रिः 'a surety : i. e. he who stands intermediate between the debtor and the creditor'. So also निग्रहः ।

३१६० । विप्रसभ्यो ह्यसंज्ञायाम् । ३ । २ । १८० ।

सर्वो भूमीः सुः स्वाम्भुः सदायाम् विभुर्भविः । सधुः स्वामी । सधुर्भविः । सदायाम् सु विभुः ।
नानि सधुः । * निरुद्धविष्णु उच्यतेऽयम् * । निरुद्धः प्रतीतिः निरुद्धः । सधुः । सधुः । सधुः ।
आयित एवम् ।

3160 The affix ॐ comes after the verb ५ when it is preceded by the upasargas ५ and ५, provided that the word to be formed does not mean an appellative.

A* वयः all pervading, प्रभुः 'lord, प्रभु Creator

Why do we say 'when it is not a proper name? Observe first, a person called Vibhû

Var.—The words निवृत्त &c. also are formed by this affix. As निवृत्ति 'the sea', चयुः 'causing happiness'. This has the force of latent causative as च (चत) भावयति = चयुः 'causing happiness'. So also चयुः ।

३१६१ । धः कर्मणि घञ् । ३ । २ । १८१ ।

सिद्धो धामस्तु कर्मदामो हृत्स्वरात् । धाम्नी लवणानलकीवमुत्पन्नानाम् ।

3161 The affix *shtran* comes, in denoting the object, after the verb *vr* 'to feed'.

The indicatory π denotes that the feminine is formed by $\pi\eta$ (π) affix. As $\pi\eta\eta\eta$ 1, 'the mother' whom the children suck (*thayanti*); 2, the Amalaki fruit, which holds (*dadhāti*) all medicinal properties; 3, 'the earth' which sustains all; 4 the white nurse'. See Amarakosa III. 3 176.

३१६२ । दाम्नीशसयुजस्तुतदसिचमिहपतदशनह करणे । ३ ।

२ । १२२ ।

दायादेः टु-स्वात्करणऽयम् । दावन्त्यनेन दावच् । भेत्तच् ।

3162 The affix *sutran* with the sense of instrument, comes after the verbs दाच् to cut नी 'to lead' घन 'to hurt', यु 'to join', युज् to join स्त to praise, दद to inflict pain' वि 'to bind', चिच् 'to sprinkle', विद to urinate, पद 'to fall', दध 'to bite' and नध 'to bind'

As दात्र 1st sing neuter दात्रच् a sickle (lit that with which one cuts)
नेत्र 1st sing नत्रच् eye

३१६३ । तितुत्रतयस्त्रिसरकसेषु च । ३ । २ । ९ ।

यथा दयाता कृ मन्त्रयानामिदम रवाच् । यजच् । योजच् । योजत्रच् । स्त्रीत्रच् । तीत्रच् ।
शेत्रच् । शीत्रच् । श्रुत्रच् । यत्रच् । दधच् । नधच् ।

3163 The *इत* augment is not taken by the following Kṛit affixes — तितुत्र तय त्रि तु चर क and ष ।

यत्र (VII 2 9) a weapon योज the tie that fast neth yoke योजत्रच् the tie of yoke स्त्रीत्रच् a p n gyric तीत्र 'a goad' शेत्र 'a ligament' श्रुत्र 'a sprinkling vessel' शिचदृच् the penis यत्रच् a vehicle दधच् a large tooth

The word दधच् belongs to the *Ajādā* class and hence forms its feminine in दाच् (या) and not in ई (IV 1 4)

* The root दध् is read in the aphorism without its nasal *ie* as दध् This indicates by implication that दध् loses its nasal *b* before some affixes such as दधुच् thus we have दधत्रच् tooth

And lastly नध + दधच् = नधच् fem नध्नी (VIII 2 34) and 40) a thong

Note—Thus (1) लिच्—ततिः but ततिता ततिवृत् लिच् दीहिः but दीहिता दीहिवृत् ॥ (2) हुच् (Un I 70)—एतुः but एतिता एतिवृत् ॥ (3) च्च् (III 2 182)—चच् but चतिता चतिवृत् so also Unādi चच् (Un IV 158) as तत्रच् from तच् ॥ (4) तच् (Un III 86)—इतः but इतिता इतिवृत् so also लीव चीवः धूर्तः from लू प्र धूर्ति forming वेद इतिता इतिता धूर्तिता ॥ The affix mentioned in the sūtra refers to this Un ॥ त (Un III 86) and not to the त (क् of *Nishthā* for the *Nishthā* त takes the augment, as इतिवृत् ॥ (5) कचच् (Up II 2)—कुतः but कीचिता कीचिवृत् दादच् but कायिता कायिवृत् ॥ (6) क्वि (Un III 150) as कुयिः but कीचिता कीचिवृत् ॥ (7) क्त्तु (Un III 157)—दधुः but दधिता दधिवृत् (8) यत्र (Un III 70)—यत्रच्

३१६४ । हलसूकरचो युव । ३ । २ । १२३ ।

प्रदग्गोः वरश्च ट-स्वात् । तच्चेकरक हलसूकरयोरेवययः । इत्यस्य सूकरस्य वा योजच् । युवमित्ययम् ।

3164 The affix *चच्* is employed after the verb यु with the sense of instrument, when denoting a member of the body of a plough or of a hog

As, वाक् 'the voice', मन्त्र + विप्रश्न = मन्त्र + विप्रश्न (VI 1 10) = मन्त्र + विप्रश्न (VIII 2 36) मन्त्र (VIII 4 56) 'who prays', मन्त्राः 'who prays long', मन्त्रः 'a worm', मन्त्रः 'swift', मन्त्रः 'the goddess Lakshmi'.

The word ॐ which was mentioned in the last sūtra is redundant here

Vart—There is reduplication of the verbs च्छु 'to shine', गच्छ 'to go' and श्रु 'to inoke', when विवच् follows. By force of 'द्विगते', the words get the designation of abhyāsa so the doubling of the eighth adhyāya applies also. As, विद्मश् 'shining', गच्छ 'going, the world.

Vart—There is lengthening also of the vowel of वृत् as वृत्त: 'a crescent-shaped wooden ladle used for pouring the sacrificial ghee into the fire.'

Var.—The root ह 'to fly' is shortened also, as वह्य 'fearing.'

Var—The verb वृ 'to think' has samprasāraṇa, as वृत् 'thinking'.

३१५९ । भुवः संज्ञान्तरयोः । ३ । २ । १७९ ।

मित्रधर्मान् कश्चित् । धनिकायमर्थधोऽन्तरे यस्तिष्ठति विश्वासार्थं स प्रतिभः ।

3159 The affix *विष्* comes after the verb *य* 'to be' when the word so formed denotes a name or a society.

५८. **विभूः** 'a person called Vibhū, **मतिभूः** 'a surety : i. e. he who stands intermediate between the debtor and the creditor' So also **विभूः** ।

३१६० । विप्रसम्भयो ह्यसंशयायाम् । ३ । २ । १८० ।

एषामो भुवि शुः स्वान्नं शुः सप्तायाद् विभुर्भविष्यति । अष्टुः स्वामी । सप्तुर्भविता । सप्तायां शुः विभुः
नामं जज्ञेत् । * नितश्चादिभ्य उपसर्गमात्रम् * । निर्वं ज्ञ-तीति मित्तुः । यत्तुः । यत्तुः । ज्ञप्तुः
आचितं यद्यर्थोऽत्र भवति ।

3160 The affix ३ comes after the verb ॥ when it is preceded by the upasargas वि प्र and च्, provided that the word to be formed does not mean an appellative.

॥ अः विश्वः all pervading', प्रभुः 'lord, सृष्टि Creator'

Why do we say 'when it is not a proper name? Observe say: 'a person called Vibhu

Vart—The words निवृत्त &c, also are formed by this affix. As निवृत्त 'the sea', चयुः 'causing happiness'. This has the force of latent causative as च (जृल) भावयति = चयुः 'causing happiness'. So also वयुः ।

३१६१ । यः कर्मणि पुनः । ३ । २ । १८१ ।

येही धात्रयु कर्मद्वयं पुनश्चात् । 'धात्री जनन्यामलकीपुत्रमुत्पन्नातृय' ।

3161 The affix *shtran* comes, in denoting the object, after the verb *ʔ* 'to feed'.

The indicatory φ denotes that the feminine is formed by स्त्री (स्) suffix. As φ स्त्री 1, 'the mother' whom the children suck (*dhayanti*) 2, the Amalaki fruit, which holds (*ladhātī*) all medicinal properties' 3, 'the earth' which sustains all, 4 the wet nurse'. S = Amarakosa III 3 176.

३१६२ । दाम्नीशसमुजस्तुतुदचित्तिचमिहपतदशनहः करणे । ३ ।

२ । १८२ ।

दायादेः दृग्स्वरकारणम् । दाम्नीशमेव दायाच् । भेदश्च ।

3162. The affix *sūtran* with the sense of instrument, comes after the verbs दाच् 'to cut', नी 'to lead' जघ 'to hurt', जु 'to join', जुज् 'to join', जत 'to praise', दुद 'to inflict pain', नि 'to bind', चिच् 'to sprinkle', निद 'to urinate', चद 'to fall', दय 'to bite' and दध 'to bind'.

As दाच्, 1st. sing. neuter दाम्नीश् 'a sickle' (lit. that with which one cuts), नेज् 1st. sing. नेजच् 'eye'.

३१६३ । तितुत्रतयचित्सुरकषेपु च । ३ । २ । ८ ।

चर्षा दत्ताग्रीं कृशप्रदवाकानिचन रवाय । यच्छच् । योजच् । योज्जच् । लोचच् । लोचज् । धेजच् । धेज्जच् । नेदुच् । यत्त्रच् । दध्त्वा । नदी ।

3163. The *वृत्त* augment is not taken by the following Kṛit-affixes:— ति तु, च, न, घ, चि, जु, जघ, क and च ॥

चरत् (VII. 2. 9) 'a weapon', योज 'the tie that fastens the yoke'; योज्जच् 'the tie of yoke', लोच 'a pangyrie', लोच 'a gold', चर्ष 'a ligament', चिच 'a sprinkling vessel', नेदुच् 'the penis', यत्त्रच् 'a vehicle', दध्त्वा 'a large tooth'.

The word दध्त्वा belongs to the *Ājādi* class and hence forms its feminine in दाच् (दा) and not in द (IV. 1. 4).

The root दध is read in the aphorism without its nasal i.e. as दध्. This indicates by implication that दध् loses its nasal before some affixes such as च्चुच्; thus we have दधनच् 'tooth'.

And lastly नद + च्चच् = नदच् fem. नद्वी (VIII. 2. 34), and 40), 'a thong'.

Note.—Thus (1) लिच्—लतिः but लजिता लजितुच्, लिच् दीहिः but दीहिना, दीहितुच् ॥ (2) दुद (Up I 70)—दुदः but, दधिता, दधितुच् ॥ (3) च्चुच् (II. 182)—चर्ष but चर्षिता, चर्षितुच् so also Upādi च्चुच् (Un IV. 158), as तत्त्रच् from तच् ॥ (4) तच् (Up II. 86)—हलः but हलित, हलितुच्, so also लीतः लीतः, धूर्तः from लृ, धृ, धूर्ति forming वेदु लजिता, चर्षिता धूर्तिता ॥ The affix mentioned in the sūtra refers to this Upādi च (Up III 86), and not to the च (च of Nishthā, for the Nishthā च takes the augment, as हलितच् ॥ (5) क्चच् (Up II 2)—कुदच् but कोषिता, कोषितुच्, दधच् but काथिता, काथितुच् ॥ (6) क्चि (Up III. 155), as कुचिः but कोषिता, कोषितुच् ॥ (7) क्चु (Up III. 155)—दधुः but दधिता, दधितुच्; (8) चरच् (Up III. 70)—चरच्.

३१६४ । हलसूकरयोः पुनः । ३ । २ । १८३ ।

पृष्ठयोः करि पृष्ठयाह । तत्प्रेरकरच हलसूकरयोःपुनः । हलसू सूकरस्य वा योजच् । पुनर्निमित्तम् ।

3164. The affix च्चच् is employed after the verb ज् with the sense of instrument, when denoting a member of the body of a plough or of a hog.

The verb **प्र** includes both **प्रह्** and **प्रृह्**, as **घोरप्र** 'a plough share', **घोरप्र** 'the snout of a hog'.

३१६५ । अति लघून्सूत्रनसहचर इत्रः । ३ । २ । १८४ ।

अतिप्रह् । अतिप्रृह् । पटिप्रह् । पटिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् ।

3165 The affix **इत्र** comes after the verbs **प्र** 'to go', **हृ** 'to out', **घृ** 'to shake', **घृ** 'to bring forth', **खृ** 'to dig', **बृ** 'to bear', and **वर** to go' with the sense of instrument

Thus, **अति** 'a rudder', **अति** a sickle, **अति** 'a fan', **अति** 'cause of production', **अति** 'a spade', **अति** 'patience', **अति** 'an instituted observance or a narrative'

३१६६ । पुव. सत्तायास् । ३ । २ । ३८५ ।

अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् ।

3166 The affix **इत्र** comes after the verb **प्र** 'to purify' with the force of the instrument, when the sense of the complete word is simply appellative, and not descriptive

The verb **प्र** includes two verbs **प्रह्** and **प्रृह्** both meaning 'to purify', but belonging to two different conjugations, as **अति** 'an instrument for cleansing or purifying' such as a sieve or a strainer, and in this sense it means 'two blades of *Kusa* grass used at sacrifices in purifying and sprinkling ghee' It also means 'the sacred thread the clarified butter'.

३१६७ कर्तरि चर्षिर्देवतयोः । ३ । २ । १८६ ।

अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् । अतिप्रह् । अतिप्रृह् ।

3167 The affix **इत्र** comes after the verb **प्र** 'to purify' in the sense of 'the agent or the instrument' when it is respectively employed in connection with a Vedic mantra or a deity

That is to say, when applied to a *Rishi* the force is that of an instrument, and when applied to a *Devatā* the force is that of an agent. As **अतिप्रह्** 'this Vedic Rishi or the Mantra of the Veda is sacred (through whose instrumentality one is sanctified)' The word *Rishi* here means 'mantra or sacred Vedic verse' as we find in the sentence **अतिप्रह्** 'the God Agni is sacred (one that purifies)' 'let him purify me. So also, **अतिप्रह्** 'the God Agni is sacred (one that purifies)'

HERE ENDS THE FIRST PART OF THE KRIT-AFFIXES

THE UNĀDI SŪTRAS.

The *Unādi* suffixes, though as necessary as the *Kridanta* ones and as important as the *taddhita* suffixes added to the nouns of the *gand pātha*, are seldom treated of in ordinary treatises of grammar as an essential subject of grammatical instruction. Pāṇini himself, though diffusive in other respects stops short when treating of the *Unādis* by saying "Unādayo bahulam, they are too many." Moreover the formation of *Unādi* words are so very arbitrary and complicated on account of the insertion, transposition, substitution and transmutation of letters by the indeterminate laws of prosthesis, epenthesis, metathesis, paragogē, synalepha, aynesis aynacresis, synephonesis, &c., that it can hardly be brought under the definite rules of permutation by sandhi, or reduced under the strictest forms of grammar for the adhesion of these suffixes. The primary signification of the root also is utterly lost in the derivative word formed from it.

Dr Carey, at the end of his *Sanskrit Grammar*, has a Chapter devoted to the rules for the formation of *unādikā* words and says they were contrived by the ancient grammarian Kātyāyana for the derivation of doubtful words in the same manner as the Sautra roots are supposed for the themes of some derivative words of uncertain origin. Dr Aufrecht, in the preface to his edition of the *Unādi vrutti* says "The *Unādi Sūtras* are rules for deriving from the acknowledged verbal roots of the Sanskrit, a number of appellative nouns by means of a species of suffixes, which, though nearly allied to the so called *krīṭ*, are not commonly used for the purposes of derivation." Again in another place, for distinguishing them from the *krīṭ* suffixes, he says, 'We find the *krīṭ* suffixes in whole classes of verbs, employed for the same purpose, and subject to the same grammatical laws. The *Unādi* suffixes on the contrary, seem in both respects to baffle the efforts of the grammarian who tries to bind them to a definite rule. Lastly, it must be confessed that the derivations given of *Unādi* words are frequently arbitrary and whimsical.' It is necessary to notice in this place, in the words of Goldstucker, p. 171, "that there were two classes of scholars in ancient India, who entertained different views of the formation of words—the one comprising the Nairuktās or etymologists (except Gārgya), and the other consisting of some of the *Vāyākaranas* or grammarians, and the etymologist Gārgya. The former maintained that all nouns are derived from verbal roots, and the latter that only those nouns are so derived in which the accent and formation are regular, and the sense of which can be traced to the verbal root,

which is held to be their origin." The former prove the possibility of the undertaking, by the *Nirukta* and *Unādi Sūtras*, as Yaska says, *वाचस्पतिः* *वाचस्पतिः* *वाचस्पतिः* *वाचस्पतिः* "that all nouns derive their origin from verbs, so says *Sākatāyana*, and all the commentators of the *Vedās*." The latter denied the possibility of deriving the *Unādi* words from verbal roots. *Pātañjali*, in his commentary on *Pāṇini*, says *उपादीन्यस्युत्पन्नानि प्रातिपदिकानि* "Unādis are crude forms without origin," and another grammarian, *उपादीनि यथा वातानि तथा वाचानि* "the *Unādi* words are perfect as they are," thus expressing the opinion that it is impossible to assign to them the same grammatical rules to which we are accustomed in other words.

"We have no direct tradition," says Aufrecht, "as to the author of the *sūtras*. They were composed before the time of *Pāṇini*, as they are referred to by him in two different passages of his grammar. The fact, however, that both *Yaska* and the author of the *Kārikā* (*आकृत्यस्य दस्य च लोक*) specify *Sākatāyana* as the grammarian who derived all nouns from verbs," speaks in favour of *Nāgoji*'s conjecture that the authorship is to be attributed to *Sākatāyana*." Again says he, on page IX, "That in *Vimala*'s *Rupamālā* grammar, I find the statement that *Vararuchi* is their author." *उपादि स्फुटीकृत्य वररुचिना वृद्धेन वृद्धादि प्रतीकानि तदस्य वृद्धापादि प्रतीकानि*. This assertion which makes *Vararuchi* older than *Pāṇini*, would have a claim to probability. But if *Vararuchi* be another name for *Katyāyana*, then Dr. Carey's text of the *sūtras* has every right to be attributed to him. Goldstuecker, however, in his strictures on Aufrecht, would not have him for the elder *Katyāyana*, but *Vararuchi* himself, who as he explains from the above passage on page 171, composed a separate work of his own on the *Unādi Sūtras* in order to illustrate the suffixes. He does not allow the *Unādi Sūtras* to be anterior to *Pāṇini*, but acknowledges the suffixes to be of higher antiquity, and that *Pāṇini* lived a considerable time before the author of the *Unādi Sūtras*, who compiled them for supplying the defects in *Pāṇini*'s work. (Dr. Rājendralal Mitra).

अथ उणादयः ।

THE UNĀDI AFFIXES

PADA I

१ । कृत्वापाजिमिस्वदिसाध्यशून्य उच् । १ । १ ॥

करोतीति वाच्यं मिस्वपी कारकश्च । आतो युक्त — (२७५१) । वातीति वायुः । पात्रपुं दशा
अथमभिभवति रोषाङ्गायुरोपपत् । निनीति मयिपति द्वे कर्माङ्गनिनि नायु पितृत् । स्वाङ् ।
वाच्योति परकार्यं वायुः । अत्रयुते वायु । वीमश् । वायुर्वीहिः वाटलः स्वाङ् ।

1 The affix *un* comes after *√hri* 'to do' (VIII 10), *√vā* 'to scent to blow' (II 41) *√pā* 'to drink', 'to protect' (I 972, II 47) *√jī* 'to conquer' (I 593) *√mi* 'to throw' (V 4) *√svad* 'to be pleasant to taste' (I 18) *√sādh* 'to accomplish' (V 17) and *√asu* 'to pervade' (V 18)

Thus कृ+उच्=कार्+उच्=कारः an artist finer artist l t the maker वा+उच्=वा+युक्त+उच् (the augme t yukt s added by VII 3 33 § 2761)=वायु vinl l t the blower वा+उच्=वायुः anus protector In the last sense we find it in भुवस्त्वस्व स्वनवा वायुत्वे (स्वतवाङ्+वायुः=स्वतवा वायुः VIII 3 11 § 863.) See also Amarakosa I 6 73 So also नि+उच्=नै+उच्=नायुः medic s अगदी वायुः Amarakosa

So also नि+उच्=नायुः ble phlegm (Amarakosa I 6 69) It means sound also स्वङ्+उच्=स्वाङ् sweet वाच+उच्=वायु 'saint l t who helps or accomplishes the work of another वायु quick rice See Amarakosa II 3 15

By virtue of III 3 1 S 3169 the unādi affixes are added to roots other than those specifically mentioned in these sūtras because of *bahulam* (diversely). Thus *√rah* to abandon—राङ् the demon Rāhu l t 'that which after catching the Moon again abandons it' *√vā* to dwell वायु The Container the All pervading —lit 'that in which all dwell' or 'who dwells everywhere' He who is All pervading (*vāsa*) and divine (Deva) is called *Vasudeva*

२ । अन्दसीष् । १ । २ ।

नाम आधी ।

2 In the Vedas the affix *an* comes after *√g* (to go)

Thus गङ्+अन्=गे+अन्=आङ्+अन्=आङ्ः m n

As in स्वाङ्ने प्रथमनायुपादवे &c (Rig I 31 11) वा मस्त्रोक्ते तवये नाम आधी &c (Rig I 114 8) This वायु is a word ending in उ and should be dis

18 The affix च and the augment युक् come after the roots कृ (to bear fruit), गत replaced by पर (to go), नम (to salute to bow down) replaced by मन (to consider, to think), जन् (to be born), the final र s of the last two roots are respectively replaced by च् and क्.

Thus कृ + युक् + च = कृत्युः 'unsubstantial पटः 'cl ver वातु 'a white ant hill A. K II 1 14 मधु 'sweet and द्युः 'a demon जडु red resin of certain trees'

१८ । वलेगुक्च । १ । १८ ।

'वल् चवर्णे ।

19 The augment युक् comes after the root वल् (I 520 'to live') before the affix च

Thus वल् + च = वल्युः 'beautiful The root is √vala चवर्णे (I 520)

२० । श. कित्सन्वच्च । १ । २० ।

रपतेव द्यात्त च कित्सन्वच्च । मिश्रवर्णः ।

20 The affix च is कृत् and is treated like च् (desiderative) after the √शी (IV 39) 'to sharpen', 'to make thin'

Thus मिश्रः 'child, शी + च = शी + च (VI 1 45 S 2370) = शीचा + च = शीचा + च (S 2317) = मिश्रः (VI 4 61 S 2371)

२१ । यो ह्वे च । १ । २१ ।

चन्वदिति प्रकृते द्वेद्वयनिश्चयनिर्हरणार्थम् । यदुपलब्धोऽथनेपीय ।

21 The affix च comes after the verb ग (II 10) 'to go गगर्', and it is doubled

Thus वयुः 'a hors fit for the Asvamedha sacrifice' वा + च = वाचा + च = वयुः Had the affix been like the desiderative as in the last the form would have been वियुः by चवर्णः S 2317 Hence the sūtra kārā uses the words 'dīc cha 'There is doubling but not like Sanvad

२२ । कुर्वश्च । १ । २२ ।

'कृत् कुर्वश्चते विष्णो कृत् कुर्वश्चते । वाचस्पत्योऽपि । कर्तुः कर्ता । कर्तुर्हन्ता । कर्तुः वाचकः ।

22. The augment कृ comes after the root च (I 916 III 5) 'to support', and the root is doubled

Thus वयुः 'an epithet of Śiva, Brown वयुः means the Vaisvānara fire 2, the Śūlāpīni—the Trident carrier, 3 the Garuda bannered (Vishva), 4 broad 5 mungo-se In these senses it is masculine, when ajective it means 'brown, and th = takes the gender of the noun it qualifies

By force of the word च 'and, the affix कृ comes after other roots also As कृ + कृ = कर्तुः 'agent. कर् + कृ = कर्तुः 'killer वा + कृ = वयुः 'protector.

२३ । पृभिदिव्यधिगृधिधुयिभ्यः । १ । २३ ।

कुः रयाह । पुः । निवति भिदुर्गुम् । 'प्रदिव्या-' (२८१२) इति संवशात्पम् । विरहितं विभ्यति विधुः । 'विधुः ययाह्ने कर्त्तुं दे इवीक्रेये च राहवे' । पुः काः । भृपुर्देवः ।

23. The affix कु comes after the verbs पृ (III. 4.) 'to protect', 'to fill up', बिद् (7. 2) 'to divide', व्यच (4. 72) 'to hurt', पृष (4. 136) 'to desire', पुष (5. 22.) 'to conquer' [and हव (1. 741, 4. 119) 'to rejoice'.]

Thus पुः [पृ+कु=पु+कु (VII 1. 102 S. 2494)=पुर्+उ]. 'much' heaven; the name of a prince, the pollen of flowers बिद्ः 'Indra's thunder-bolt', lit. that which splits asunder विधुः from व्यच, the च is vocalised to ह by S. 2412. It means 'the moon, lit. 'he who pains the lonely whose lover is absent'. The Visāvakosha gives its meaning as 'The moon, 2, the camphor, 3, the Hrishik's, and 4 Rakshasa. पुधुः 'God of love', पुधुः 'expert' हपुः 'pleasant', 'sun', 'hre', 'Rāhu.'

२४ । कृपोरुपच । १ । २४ ।

करोतीति कृपः । कृणातीति कृपः ।

24 The affix कु comes after the roots कृ (VIII. 10) 'to do', and कृ (IX. 28) 'to sound' and च is substituted in the place of च and र follows such उ by S. 70.

Thus कृपः 'a species of amaranth, कृपः 'a spiritual preceptor'. Kuru is the name of a King; it means 'a priest' and 'boiled rice' also.

२५ । अपदुः सुपु स्यः । १ । २५ ।

'द्वयानादिषु च' (१०२२) इति वर्यम् । अपदुः प्रतिज्ञात् । दुहुः । सुहुः ।

25 The affix कु comes after the verb स्या (I. 975.) 'to stand' when it is preceded by अप, इद् and नृ.

Thus अपदुः 'unfavourable', 'a child' दुहुः 'a wicked person.' सुहुः 'a good person.' The च of स्या is changed to च under VIII. 3. 98. S. 1022 as these words are considered to belong to the Sushāmādi class.

२६ । रपेरिञ्चीपचायाः । १ । २६ ।

चनिहं रपतीति रिपुः ।

26 The affix कु comes after the verb रप् (I. 428) 'to speak', and its penultimate च is changed to च ।

Thus रिपुः 'enemy' lit. who talks always to the injury of one.

२७ । अजिहृशिकम्पनियशिवधामृजिपशितुधुर्दीर्घकारश्च । १ । २७ ।

अज्ययति शुषादुहुः । सर्वानविशेषेण परयतीति यधुः । कन्तुः । अन्तुः कूपः । 'पांशुर्ना न द्वयो रजा' । कालव्या अपिदन्तयाज्ञ संवधुकर्पांशवः । आपत इति भाहुः दीर्घसंशुभः ।

(I. 918) 'to beg', चङ् (I. 93, 820) 'to resist' and चङि (I. 87) 'to count or mark'.

Thus चङ् 'a stable for horses' चङ्गु 'night' lit. in which animals, roar, चङ्गु 'a town', चङ्गु 'cunning', चङ्गु 'a chariot, a tree', चङ्गु 'root' 'blood' 'a r of the body', 'drink', 'a sprout'. The word चङ्गु also with long ङ, when it belongs to the Kharjurādi class, and takes the affix चरः ।

३९ । छययेः संप्रसारणं किञ्च । १ । ३९ ।

'विद्युरक्षोरचयोः' ।

39. The affix चरच् comes after the verb छय (I. 801) 'to be afraid, or vexed', the य is changed to च and the affix is treated as if it had an indicatory च् ।

Thus विद्युर 'a thief' 'a Rākshas', see V. 4 68. S. 676 Pādamanjari.

Note.—Another reading of the sūtra is छययेः चप्रसारणं चः किञ्च । By this the य is changed to च also. According to this reading we cannot get the form विद्युर । But this is a valid form as found in the Vedās:—रक्षणेन विद्युरा ग्राह्यः । So also यद्य विद्या विद्युरेवाचिदन्ता । There is however another word विद्युर with ढ also. It is derived from युर 'a yoke or axle' compounded with the preposition वि and means 'whose yoke or companion is gone', hence, distressed, love torn

४० । सुखददुरी । १ । ४० ।

सुखो दर्पणः । बाहुलकात्सुखोऽपि । दृ विदारणे धातोर्द्विवचनवचनावस्य सविदलोप्य । 'ददुरी' इति धेने बाहुल्यवशाद्भिदयोः । ददुरी चरितकारां स्वाह्वाच्यते च ददुरी इति विश्वः ।

40 The words सुख 'a mirror', and ददुरी 'frog', are formed by चरच् affix.

Another form of सुखर = सुखरः । This is because of the word bahulam. From √dri 'to tear' (IX. 23) is obtained ददुरी by reduplication, and adding चङ् augment to the abhyāsa, and eliding the final consonant, with the vowel that precedes it. Dardurā means 'cloud', 'a frog', 'a musical instrument like flute &c', 'a mountain', and the name of a mountain in the south. The Feminine ददुरी means 'Chandikā—a name of Durgā'. The Neuter ददुरी 'a group or assembly of villages'. (Viśva kosa).

Note.—From √चकि 'to adorn' (I. 89), is formed चङ्गु by adding चरच् and dropping the na al. It means 'a mirror', 'the Bakula tree', 'the rod or handle of a potter's wheel'. Dardurā is derived by some by the guṇa of dri, and the addition of the augment दृक् । Instead of चान्त्रास other readings are दान्त्रास and चान्त्रास ।

४१ । नद्गुरादयश्च । १ । ४१ ।

उत्पत्ता विधात्वादे । वादादेर्गुञ् । नद्गुरो नद्वयवेद्यः । 'नद्' नञ् । वदागमः । 'गुरो' श्वेत-
रवयोः । वप्तादेः । नद्गुरादित्वाद्गुरोर्गुञ् । 'नद्गुरो' नद्गुरोर्गुञ् । 'नद्गुरो' नद्गुरोर्गुञ् । 'नद्गुरो' नद्गुरोर्गुञ् ।
'नोदवेर्गुञ्' । नुद्गुरा-नुद्गुराः ।

41. So also with the words नद्गुर 'a kind of fish' and the rest.

These are words formed by the affix उत्तरञ् ।

1 From नदी is formed नद्गुरा with the augment गुञ् । It is the name of a kind of fish नदी 'to be glad (IV. 99)

= नद्गुर 'to colour' (I 405), नद्गुराः । One augment is नद् । It means 'white', and 'demon' Karburam (Neut.) 'water', 'gold'. Karburah (masc) 'sin', 'an evil spirit', Karburā (Fem) 'name of a plant.'

3 नद्गुराः from नद्गुराति (IX 37) 'to bind'. As it belongs to the Kharjurādi class also, नद्गुराः with long न is also valid. It means 'bent', and 'lovely' and is used in all the three genders.

Fact—The augment गुञ् is optionally added to the नद्गुर 'to accept' (I 91) before the affix उत्तरञ् । As नुद्गुरा or नुद्गुराः 'a dog.'

Similarly नद्गुर 'to move continuously'—नद्गुराः 'hurt', नद्गुरा 'to blow'—नद्गुरा the augment गुञ् is added 'a trap, a net'.

४२ । असेरुरन् । १ । ४२ ।

असुराः । प्रधादन् । आसुराः ।

42 The verb अस् (IV. 100) 'to throw up' takes the affix उत्तरञ् ।

Thus असुरा 'a demon', with the अस् of the Prājñādi class आसुराः 'demoniac'. (V 4, 38)

४३ । नसेश्च । १ । ४३ ।

नस्यने पादे 'नसेश्च' इति वक्ष्यते । 'नस्युरा नस्युरा नदीदिग्भेदे परवयोर्विति । नस्युरा नस्युरा
ना ना वेत्यादीदिग्भेदयोः । 'नस्युरी पादरेणि स्वाहुपचाने पुनः पुनश्च । 'नस्युरा' नस्युरी च द्वौ इति
विश्वः ।

43. The verb नस् (4 112) 'to measure' 'to become changed' also takes the उत्तरञ् affix.

Thus नस्युरा 'kind of small pulse' 'a harlot' In the Fifth Pada, there is a sūtra declaring that the verb नस् takes the affix उत्तरञ् । So we get नस्युरा 'a lentil', 'a harlot'. In these senses the words are masculine optionally namely नस्युरा or नस्युर । while नस्युरी means 'a kind of disease, small pox', and नस्युरा (masc) means 'a pillow', also

४४ । शायशेरासौ । १ । ४४ ।

शु दत्तादयश्च । शय्युराः । 'यतिपरम्भोः प्रभुः शय्युः शय्युरास्तु पिता तयोः' इत्यमरः ।

44. The verb अय (5 18) to pervade, preceded by य् the abbreviated form of अय takes the affix उत्तर when the sense is that of obtaining

Thus स्वयुरः 'father in law' अय + अय् + उत्तर = य + अय् + उत्तर = स्वयुरः 'wife's father, or husband = father'. Fem स्वयुः। See Amarakosa. (II § 31)

४५। अविसह्योदियच्। १। ४५।

अविचः। महिचः।

45. The affix टिचच् comes after the verbs अय (I 631) 'to protect', and अर (I 766) 'to worship'.

Thus अविचः 'The Ocean, a king', महिचः 'great' (Buffalo) 'The demon Mahisha. As दुरीषं भान महिषो विवर्जितः। So also उत भाना महिचपञ्चदेवम्। Fem. महिषी 'Queen'

४६। अनेर्दीर्घश्च। १। ४६।

'आभिर' स्वस्ति वा भावे तथा स्वाद्दीर्घमस्त्विति।

46. The affix टिचच् comes after the verb अर (I. 493, 869) 'to eat'

Thus आनिचच् 'food', 'flesh food', 'an object of enjoyment'.

४७। रुहेर्द्विश्च। १। ४७।

'रुधुश्चरुदीहिवा'। रीहिचो रुग्भेदे स्वाद्दीर्घश्च च रुधु नतच् इति नवाराधनः।

47 The affix टिचच् comes after the verb अर (I, 912) 'to grow', and there is vriddhi of the vowel of the root

Thus रीहिचच् 'a kind of deer' a kind of straw'. Thus रुधु चरु and रीहिच are different kinds of deer रीहिचः (masc) is a kind of deer, रीहिचच् (neut) is grass (Sanskāravarta)

४८। तवेर्शिङ्मा। १। ४८।

'तव' इति वीमो धातुः। 'तविचताविधावचो स्वये च'। श्रिया तविषी-ताविषी मदी देवस-स्या भुविश्च। 'तविषी वतच्' इति वेदभाष्यम्।

48 The affix टिचच् comes after the verb तच् 'to be powerful' and it is treated as if it had an indicatory च्।

The तच् is a Santra root. The words तविचः and ताविचः mean 'the Ocean' and 'heaven'. The feminine तविषी or ताविषी means 'a river', a divine nymph, daughter of Indra, and 'the earth' तविषी means 'power' according to the Veda Bhāṣya, as in the following Vedic Mantras — इन्द्रो बृधस्व तविषीश्च इन्द्रश्चात्र तविषीच्यो विरूयिषुः। It means strong, and old in the Vedas. Gold is one of its meanings

४९ । नञि व्यये । १ । ४९ ।

अव्ययिषोऽतिथसर्वयो । अव्ययिषी भवतामयोः ।

49 The affix टिप् comes after the verb व्य (I 501) 'to be agitated', when it is preceded by the negative particle न

Thus अव्ययिषः 'The Ocean' the sun The feminine अव्ययिषी, the earth 'the midnight

५० । किलेधुक्च । १ । ५० ।

किलिपयच् ।

50 The augment जुच् is added to टिप् when the affix comes after the verb किल् (VI 61) 'to become white', 'to play'

Thus किलिपयच् 'sin', 'disease' a fault

५१ इषिमदिमुदिस्त्रिदिधिदिभिदिसन्दिचन्दितिगिनिहिमुहिमुचि-
रुचिरुधिविधुषुदिभ्यः किरच् । १ । ५१ ।

इषितोऽग्निः । नदिता घृता । 'जुदिरा काकुकाग्रयोः इति विश्वनेदिष्यौ । तितिरस्त्रजः । 'हिदिरोऽतिथुहायोः । निदिर चक्र । नन्दिर पृष्ठ । त्रियामपि । नन्दिर नदितापि स्वाह, इति विश्वः । चन्दितो चन्द्रस्तितौ । तिमिरं तमोऽजितोग्र । चिदिरः सूर्यः । जुदिरा काक्य चन्द्रयोः । जुचिरो दाता । रुचिरच् । रुचिरच् । नपिरः । रुच्ये चोपये जुषिरं विजृम् । जुष्कनित्यम् ।

51 The affix किरच् comes after the verbs इषु (I 59,) 'to wish', नदी (I 99,) 'to delight', जुह (I 16,) 'to be glad', त्रिह (I 61,) 'to suffer pain', हिदिर् (I 73) 'to cut off', निदिर (I 72) 'to pierce through' नन्द (I 13) 'to praise', चन्द (I 68) 'to be glad or rejoice', तिह (I 68) to be wet or damp' निह, I 1011) 'to mix with water', 'to wet' जुह (I 89) 'to lose consciousness', रुच (I 136) 'to release', रुच (I 781) 'to shine beautifully', रुच (VII 1) 'to confine' रुच (I 1022,) 'to tie' रुच (I 74) 'to become dry'

Thus इदिरः 'fire नदिता 'wine जुदिरा a cloud, a libertine (Visva and Medini kosās) तितिरा an ascetic, 'the moon हिदिरा a sword an axe निदिरच् Thunder bolt, नन्दिरच् house It is fem also नदिता Visva Kosā नदिरच् an elephant 'the moon तिमिरच् darkness, eye disease निदिरा 'The sun, जुदिर 'Blockhead go of love a libertine जुचिरा 'a generous man रुषिरच् 'Bright रुचिरच् 'Blood, रुषिरा Dear From रुच्ये to dry is formed रुषिरच् a hole according to others it means 'dry

Note — Ishiram 'food also Cihirah 'fire rop or cord a sword, 'an axe Mandiram a city, 'a house mandirah (masc) 'an ocean Mihira 'the sun, the mind Rudhirah (masc) the planet Mars (n ut) saffron, and blood

form valid under the Prishodarādi class (VI 3 109) 5 अरिः 'a hero', 'a servant' from the sautra root, 6. अरिहः 'ambassador', 'lucky', 7 अरिहः 'a Rishi', 8 अरिहः 'an astrologer', 9 अरिहः 'talkative', 10 अरिहः 'Indian cuckoo', 11. अरिहः 'that which happens'.

By virtue of bahulam, अरिह 'to be crooked', अरिहः ।

५५ । कनेः पश्य । १ । ५५ ।

अरिहः ।

55. The affix इत् comes after the verb कृ (I 170,) 'to desire', and the क is changed to च ।

Thus अरिहः 'Tanny' 'the name of a sage', 'a dog', 'Vishnu', 'incense', fem 'a brown cow', 'a kind of timber', 'a leech', 'a fire', 'the sun'.

५६ । गुप्तादिभ्यः कित् । १ । ५६ ।

गुप्तिहो राजा । तिप्तिहो निपाकरः । गुप्तिहो यन्त्रः ।

56. The affix इत् comes after the verbs गुप् (I 422) 'to protect' &c. and the affix is treated as if it had an indicatory क ।

Thus गुप्तिहः 'a king', तिप्तिहः the moon गुप्तिहः 'forest', from अगुप्तिहो to protect अगुप्तिहो (I 1020) to sharpen and अगुप्तिहो (I 944) to cover

५७ । निपिलादयश्च । १ । ५७ ।

नपिलादयश्च निपिला नगरी । नपिला-नपिला ।

57. The words निपिला 'town' and the rest are formed by इत् affix.

Thus निपिला 'the name of a city' literally 'where the enemies are crushed, (mathyante)' So also नपिला 'a traveller'. These are from अगुप्तिहो (I 901) 'to agitate', and अगुप्तिहो (I 900) to go

५८ । पतिकठिकुठिगडिगुडिद्विभ्यः एरक् । १ । ५८ ।

पतिकः पत्नी गता च । कठिकः कृष्णजीवी । कुडिकः पर्वतः । गडिकः पर्वतः । गडिकः पर्वतः ।

58. The affix इत् comes after the verbs एरक् (I. 898, IV. 51) 'to fly', कट (I. 356) 'to suffer pain or trouble', कुठि (I 305) 'to be blunted', गड (I. 811) to 'water' गुड (I 77) 'to preserve' and दृष (I. 1038) 'to bite'.

Thus पतिकः a bird 'a traveller' कठिकः 'a man leading a painful life' कुडिकः 'water pot' The nasal is not added as a diversity for the ए of कुठि required a nasal the root being really कुठि । पतिकः cloud, गुडिकः 'globe' पतिकः 'cruel', 'ferocious'.

५९ । कुम्भेर्नलोपश्च । १ । ५९ ।

कुम्भः ।

59. The affix वरच् comes after the verb कृष् (I. 453,) 'to cover' and the nasal of the root is elided thereby.

Thus कुबेरः 'the God of wealth'.

६० । शदेस्त च १ । ६० ।

शदेरः शत्रुः ।

60 The affix वरच् comes after the root मृश् (I. 908,) 'to perish', and the व is changed to शः.

Thus शत्रेः 'an enemy'.

६१ । मूलैरादयः । १ । ६१ ।

वल्गुना निवार्यते । मूलैरे जटा । मुष्टेति गोष्ठा । मुष्टेति लोहकाष्ठः । मुष्टेति कुर्मा ।

61. The words मूलैर and the rest are formed by वरच् affix. Thus मूलैरः 'a lock of hair', मुष्टैरः 'a protector' मुष्टैरः 'a black head ; मुष्टैरः 'a blacksmith'.

These are from /mūla 'to establish or take root' /gudha 'to surround', /guda to protect, /guhā to cover, and /muhā to smite.

६२ । कपोरोत्तच्छब्द । १ । ६२ ।

कपोतः पक्षी ।

62 The affix जीतच् comes after the verb क्ष (I. 403) 'to fly', the व is changed to च.

Thus कपोतः 'a pigeon'.

Note—From /कृष् 'to colour' is derived कपोरः, 'a pigeon'. It is so called because its throat is variously coloured. The च् of जीतच् is redundant or rather misleading. The word कपोतः has always the acute on the जी of the affix as in the lines: यद् कपोतः पदमाङ्गी कृषीति । देवाः कपोत इति गो यदिच्छत् ।

६३ । भातेष्टेदतुः । १ । ६३ ।

भातेति भवात् ।

63. The affix वरच् comes after the root च् (II. 42) 'to shine', 'to glitter'.

Thus भवाच् 'your honor', 'your shining excellency'.

६४ । कठिचकिम्बामोरन् । १ । ६४ ।

कठोरः । चक्रोरः ।

64. The affix चोरच् comes after the root, कटि (I. 365) 'to suffer pain', and चक् (I. 93, 820) 'to be satisfied'.

Thus कठोरः 'Hard', 'full.' चक्रोरः 'a kind of bird'. As कठोरवत्तत्पिपहा-चक्रवत्पिः (Māgha).

६५ । किशोरस्यञ्च । १ । ६५ ।

किञ्चिदर्थस्य गृह्णातेऽस्तिशेषः । किशोऽन्त्यशेषः । किशोरोऽयमश्वः । चहोराः शयुः ।

65 The affix *च* and the rest are formed by *जेत्* affix.

Thus *किशोरः* 'the young of any animal', *चहोराः* 'a saint'.

From *च* 'to injure', preceded by *किञ्*, is derived *किशोरः*. The *टि* of the root is elided and the final of *किञ्* is dropped. It means 'a colt' 'the sun', 'a youth', 'a medicinal herb', 'sandal'. From *च* (I 905) *चहोराः* ॥

६६ । कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्य ओञ्च । १ । ६६ ।

कपीति निर्देशान्नलोपः । कपोलः । गडोलगडोलौ गृहकपर्यायो । कटोलः कटुः । पटोलः ।

66 The affix *ओञ्च* comes after *कप* (I 808) 'to shake', *गड्* (I 811) 'run or flow as liquids' *गण्ड* (I 65, 384) 'cheek', *कटे* (I 315, 342) 'to cover from rain', *पट* (I 318,) 'to go'.

Thus *कपोल* 'cheek' the nasal is elided as it is so shown in the sūtra, *गडोलः* 'raw sugar', *गण्डोलः* 'raw sugar', *कटोलः* 'bitter', *पटोलः* 'a kind of cloth and vegetable', 'moon light'.

Some read *कटि* (I 302) instead of *कपि*, and from *कपडोल* 'a chandāla' *कल* 'to sound', (I 527) *कलोलः* 'the noise of the waves'.

६७ । सीमासेकरञ् । १ । ६७ ।

नष्टः ।

67. The affix *कञ्* comes after the verb *सी* (IX 4) 'to injure'.

Thus *नष्टः* 'a peacock'.

६८ । स्मरदे. सम्प्रसारणे च । १ । ६८ ।

विह्वलः ।

68 The affix *कञ्* comes after the verb *स्मर* (I. 708) 'to flow out' and the *य* is changed to *व*.

Thus *विह्वलः* 'a kind of tree, (neut) 'red lead'.

६९ । स्तिनिगमिमसिसञ्चयविधाञ्जुभिन्म्यस्तुन् । १ । ६९ ।

स्तिमान्ति तिनु । 'तिनुञ्-' (२१६३) इति नेट् । तन्नु । गन्नु । गन्तु दधिपचदञ् । चचरत् इति टल् । प्रचर्चोदि । 'चचर चचर-' (२६५४) इत्याह । तत्र द्वितीत्यनुवर्तते इति मते तु चादुल काय । औदुर्बिहालः । पातु । औष्टः ।

69 The affix *जुञ्* comes after the verbs *स्ति* (V. 2 IX 5) 'to tie', *तिनि* (8. 1) 'to spread', *गन्* (I 1031) 'to go' *गभी* (IV. 112) 'to complete', *चञ्* (I 176, 1016) 'to sprinkle', *चचि* (I 631) 'to protect', *चाञ्* (III 10) 'to bear', 'to support', *जुञ्* (I 909) 'to lament'.

Thus सद्गुः 'a bridge' = a dām. No दद्- augment because of the prohibition of (VII 2 9). तन्गुः 'a thread' = तद्गु 'going', घन्गु 'sour cream' = घन्गुः 'that which unites'. It is masculine (II. 4 31) सोडु 'a cat.' It is thus formed घड्+डुन=घ+उड्+डुन (VI 4. 20) Thus sūtra क्वडिदि (I. 1. 6) is understood in that sūtra (VI 4 20) according to some. So there is no गुन्. Thus डोडु = डडु 'an element', डोडु. 'a jackal.'

७७ । पः क्षिच्य । १ । ७७ ।

प्रियतीति 'पीतुर्थं नो दिवाकरे :

70. The affix **इ** comes after the verb **प** (I. 972) 'to drink, to preserve' and is treated as a **क्षिप** whereby the **प** is changed to **इ** (VI. 4. 66, S 2462)

74. The affix *इ* comes after the *√*आइ (V 14; X. 295) 'to pervade', and the vowel is shortened.

Thus अइः 'body,' 'a sacrificial animal'.

७५ । अइस्तुन् । १ । ७५ ।

अइ ।

75. The affix *इ* comes after *√*वास 'to dwell,' (I. 1054.)

As अइ 'an object.'

७६ । अगारे अइ । १ । ७६ ।

'अगारे' अइति ।

76. The affix *इ* comes after the verb *अ* (I. 1051,) 'to dwell', when the sense is that of a house and it is treated as if it had an indicatory *इ*.

Thus अइ 'a house.' A. Kosha II. 2. 19.

७७ । अइः अइः । १ । ७७ ।

अइः ।

77. The affix *इ* comes after the verb *इ* VIII. 10) 'to do.'

Thus अइः 'a sacrifice' *ajha*.

७८ । अइः अइः । १ । ७८ ।

अइः ।

78. The affix *इ* comes after the verb *इ* (I. 2) 'to prosper,' and *इ* (I. 1053) 'to carry.'

Thus अइः 'a man', अइः 'an ox,' 'a traveller.' The affix has an indicatory *इ* and so the word is end-acute. Thus अइः अइः ।

७९ । अइः अइः । १ । ७९ ।

'अइः' अइति ।

79. The affix *इ* comes after *√*जीव (I. 504) 'to live.'

Thus अइः (masculine), 'food,' 'life,' 'a medicine.' A. K. II. 8. 119.

८० । अइः अइः । १ । ८० ।

अइः ।

80. The affix *इ* comes after the verb *√*जीव (I. 495) 'to live' and there is *ṛiddhi* of *इ*.

Thus अइः 'long-lived,' 'moon,' 'drug,' and 'an agriculturist,' 'a physician.' A. Kosha I. 3. 16. III. 1. 6.

८१ । वृषिचगितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य क । १ । ८१ ।

वृषः पुषि कृतीषाग्नौ कर्षन्मदा सिर्जय मदा । वयः । वयः । वयः । वयः । वयः । वयः ।
वर्जः वयः । वर्जः वयः । वर्जः वयः । वर्जः वयः । वर्जः वयः । वर्जः वयः ।

81 The affix क comes after the verbs वृष (I 1039, VI 6) 'to plough', वय (I 497 869, VI 28) 'to drink', वय (VIII 1 X 296) 'to spread', वय (III 23) 'to become rich' वर्ज (I 213) 'to gain' वर्ज (I 217) 'to pain', and the words so formed are feminine

Thus वृषः fire of dried cow dung, cultivation river वयः 'an army' वयः body वयः 'a boy', वयः 'a merchant' 'a lightening' वर्जः 'cutaneous eruption' scab a worm

Thus in the Rābhāsa kosa वयः final karsūh pīmā karishāgnau kar sūh nad ām &c The Mādān kosa says karsūh is masculine and means fire of dried cow dung and it is feminine in vān m ānāg a r vā a canal a rjā m m merchant f a l g h n g h a v e n m Creator Rādra

८२ । सृजेर्गुणश्च । १ । ८२ ।

वृषः वृषिचगित ।

82 The affix च comes after the वृष (II 57, X 304) to clean, and there is guna of the ri into ar

Thus वृषः purification a vasherman

The vriddhi order is by VII 2 114 § 2473 is set as de by the guna specifically enjoined by this sūtra

८२ क । सृजेर्गुणश्च । १ । ८२ क ।

वृषः वृषिचगित ।

82 A The augment च is added to क after the verb वृष (X 41) 'to break' optionally

Thus वृषः or वृषः 'break ng' 'divid ng'

८३ । वारो धश्च । १ । ८३ ।

वृषः वृषिचगित ।

83 The substitute च replaces the व of वर (I 1053) 'to carry', before the affix क

Thus वरः a wife a daughter in law A Kosha III 3 101

८४ । कपेयश्च । १ । ८४ ।

वृषः वृषिचगित ।

84 The affix णि comes after the verb वर (I 934) 'to injure' and the व is changed to क

Thus वरः rich scab

८५ । शित्कसिपद्यर्तेः । १ । ८५ ।

काशः शक्तिः । पादुसत्त्वधारिणी । आशः विद्वत्तः ।

85. The affix क comes after the verb कृ (I. 139) 'to go' पद (IV. 60) 'to go' च (I. 983, III. 16, V. 29) 'to go' and the affix is चित् ।

'Thus काशः 'a lance', पादुः 'a shoe' आशः 'yellow.' The word काशू means 'indistinct speech', 'a sort of spear or lance', 'understanding'.

८६ । अणो हश्च । १ । ८६ ।

आहुर्लसद्वद्वत् ।

86. The affix क comes after the verb अण् (I. 471,) 'to sound', and the च of अण् is changed to ह

Thus आहुः 'a raft', 'a float'

८७ । नञि लम्ब्येर्लोपश्च । १ । ८७ ।

कुम्भपलाश्वरमे नञे ह्यमरः ।

87. The affix क comes after the verb लम्ब (I. 102, 404,) 'to hang down', and the nasal is elided, when the negative न precedes it

'Thus कुम्भपलाश्वः 'the bottle gourd' so called because it floats on water and does not sink (lambate) in it See A K II 4 153

८८ । क्षे अ एरञ् चास्य । १ । ८८ ।

कषय इवपदे कृपातेः स्वादेरकादेयः । 'कषेच्छतृचकदे क्षी' । बाहुलकादुपरपदे कषेयः क्षीवे पु वि च ।

88. The affix क comes after the verb कृ (IX. 18) 'to hurt', preceded by क and the च is changed to ह् ।

Thus कषेयः 'a kind of grass', and a root' By force of the word 'diversely' (III 3. 1. S 3169) the affix क (short) also comes as कषेयः । The former is always feminine, the latter is masculine and neuter.

८९ । ओ हुट् प । १ । ८९ ।

हस्तेः स्वाकरव दट् । 'तट्टः स्वादापहस्तकः' ।

89. The affix क comes after the verb हु (I 1018) 'to cross over', to which is added the augment दट् ।

Thus तट्टः 'a wooden ladle'. See A K II. 9. 34

९० । द्रिद्रातेर्यालोपश्च । १ । ९० ।

रश्च आद्य वो लोपोः । दट्टः कुट्टभेदः ।

90. The affix क comes after the verb द्रिद्रा (II 61) 'to be poor' and the च and ण of the verb are elided

By force of 'diversely,' there is short उ also, as चञ्चुः । As in the line
 चरय चञ्चोः कलरवो नदीमुख प्रवर्तते ।

(4) कर्क+ता+उ=कक्रेतुः 'phlegm producing.' The insertion of र is
 the irregularity.

; (5) कर्क+ता+ऊ=कर्कशुः 'what supports the crab'—i.e. badari or
 jujube. The insertion of the nasal is the anomaly.

(6) दिधि+उ+ऊ+दिधि=दधितुः literally, 'who abandons (syati) the firmness
 (didhi), i.e. a widow who remarries.

Some read the sūtra as चञ्चु-हृङ्-चञ्चु-कञ्चुः । In this view हृङ् means
 'a snake,' is derived from √हृङ् (VI. 29) 'to pain'

(7) कञ्चुः is derived from √कञ्च with the augment उञ् । It means 'one
 who steals the property of another,' 'a thief'.

९४ । मृषोरुतिः । १ । ९४ ।

मरुत् । मरुत्पक्षः ।

94. The affix रुति (ut) comes after the roots √गृ (VI. 117) 'to
 swallow,' and √मृ (VI. 110) 'to die'

Thus मरुत् 'The wing of a bird', मरुत् 'wind'. This last word has two
 other forms also, मारुतः and मरुतः all meaning wind and breath. The word
 मरुत् belongs to Yavādi class, (VIII. 2. 9) and with मरुप् forms मरुत्पक्षः ।

९५ । यो मुद् य । १ । ९५ ।

मिस्तेरिस्तेरय च मुद् । मरुत्मुद् यो मुदिनेयम् ।

95. The affix रुति comes after the root √गृ 'to swallow'
 with the augment उद् added to it.

Thus मरुद् 'gold', 'a kind of grass'. The word is feminine.

९६ । हृषेरुलब्धः । १ । ९६ ।

'हृषे' धृगकाणिनेः । बाहुलकाचरुतिः । बहुलं योमनम् ।

96. The affix रुलब्ध comes after the verb हृष (I. 711 IV. 110)
 'to rejoice' 'to be satisfied.'

Thus हृषेत् 'a deer', 'a lover'. By force of the word 'diversely,' this
 affix comes after the root √षट् 'to rain' 'to cover' (I. 316) also. Thus
 चद्रुलब्ध 'beautiful' inconstant.

९७ । हृस्तरुहिमुपिभ्य इतिः । १ । ९७ ।

'हृस्तरुहिमुपिभ्य' यच्च च हृस्तरुहिमुपिभ्येयम् । हृस्तरुहिः । 'हृस्तरुहि' हृस्तरुहिरेयम् यो । 'हृस्'
 इति योदे भागुः । मरुत्पक्षः (or मरुत्पक्षः) हृस्तरुहिमुपिभ्येयम् योमनम् ।

97. The affix रुति (it) comes after the roots √हृ (I. 917, III
 15) 'to steal', √गृ (I. 952, III. 17) 'to go', √गृ (I. 912) 'to grow'
 and √हृष (I. 711) 'to please'.

Thus हृस्तरुहि 'a quarter of the compass, direct on', 2. 'yellowish', 3. 'Tas-
 meric, grass', 4. 'the horse of the sun', 'a bay horse'. See Introduction for

the verb 'havi kakibhi vanā chā & ' वरिषु 'a river रोहिष 'f male of a kind of deer' रोहिष 'a woman'. *Yush* is a *śāstra* root found in the original Dhātupāṭha. Thus in the Brāhmya we have वरवर्ष रोहिष 'the female of the deer call *i* pūṣya or white fawn and an' lops is call d rohit'. Similarly वरवर्ष रोहिष 'the female of a man is called yushit'.

८८ । तादृशिन्कु च । १ । ८८ ।

तादृशिनि तद्विषयः ।

88 The affix *शिन* comes after the verb *वृ* (X 13, 259) 'to beat', and the causative sign *च* is elided.

Thus तादृश् 'h₂h₂ening literally that which *s* rules (*tādṛśya*)

८९ । शमेर्धः । १ । ८९ ।

शामुलकादिरर्था वचादेव इ च न । शरः श्वारु वि शेषो । शरः शीघ्रः ।

89 The affix *ध* comes after the root *श्व* (IV 02, X. 160), 'to be appeased'.

This शरः 'a eunuch'. The *lit.* *r* is no *इ* nor is it replaced by *व* (VII 1 2 S 475) nor the augment *इ* comes before it all this is anomalous because of the 'bahulam'—the Unādi affixes are diversely applied.

* Note—The affix *ध* would not have taken *इ* by the prohibition of *नेट्* चि कृति (VII 2 8 S 2931), but that *su ra* is replaced by the virika *नेट्* चि कृति "the *इ* does not come before the first affix beginning with *ra*, *ma* and *na*" hence the above explanation.

The word शरः when masculine means "the bull". It also means 'a eunuch' 'an emasculated person'.

९० । कमेरठः । १ । ९० ।

कमठः । कमठः कम्पये पु नि नादयेने नु वरुध' इति मेदिनी । कामुनशरकमठः ।

100 The affix *अथ* (*atha*) comes after the root *कृ* (I 170) 'to desire'.

Thus कमठः 'a tortoise'. According to the Medinīkathā this word when masculine means 'a tortoise', and when feminine, 'a water-jar'.

By the force of the word 'bahulam' this affix comes after *कृ* 'to grow old'. As कमठः 'hard, cold old decrepit, pale, cruel'.

९१ । रमेर्धृदिश्व । १ । ९१ ।

रामर्धं हि ।

101 The affix *अथ* (*atha*) comes after the root *कृ* (I 006) 'to delight, and there is Vṛiddhi of the vowel of the root.

Thus रामर्ध 'The name of the plant called *amrta* dā.

१०२ । शमे स् । १ । १०२ ।

शुभः ।

102 The affix न (khr) comes after the root √यन (IV 92,) 'to be appraised'

Thus यन्तः the conch shell 'th bone of the forehead, 'a hundred billions'

Note —The य is not यत् nor is it replaced by ईन (VII 1 2 S 175)

१०३ । कषेष्ट । १ । १०३ ।

कषटः ।

103 The affix ष (tha) comes after the √कप् (I 476, 831,) 'to sound'

Thus कषटः throat, 'the neck' 'vicinity sound, 'a kind of tree

१०४ । करास्तुपश्व । १ । १०४ ।

पुपते । कलत्राययः । वास्तुपतेः । पुपता सता । 'पुपता पु कलत्रिणे ।

104. The affix क्त (alr) comes after the √पुप् (IV 80, V 25, VI 24,) 'to become satisfied'

Thus पुपता 'a creeping plant' By the force of the word च 'and in the sūtra this affix comes after the root √पुप् also Thus पुपता a creeper It should be distinguished from the word त्रिपता 'the three myrabolans' See Amarakosa II 9 111 Compare IV 1 21 S 479 where this word पुपता is considered as a Dvigi compound त्रिपता and त्रिपत्ता are also valid forms

१०५ । शपेर्वश्व । १ । १०५ ।

शपतः ।

105 The affix क्त (ala) comes after the root √पृप् (IV 59) 'to curse' and the पृ is changed to श्व

Thus शपतः 'a variegated colour

Note —Another reading is शपेर्वश्व

१०६ । वृयादिभ्यश्चिञ् । १ । १०६ ।

वृपतः । पतलम् । बाहुलकाद्युपः । वरतः । तरतः । कनेर्जुकः । कम्बलः । पुष्ट तारकम् । पुष्टलम् । लङ्गेर्हृदिञ् । लाङ्गलम् । कुटिकमिकोतिभ्यः प्रत्ययस्य श्रुत् । कुट्मलः । कुटेरपि । कुट्मलः । कम्बलम् । बाहुलकाद्युपः । कोमलम् ।

106 The affix क्त (ala) comes after the root √वृप् (I 738) 'to rain' and the rest and it is considered as if it had an indicator ch

Thus वृपतः 'a horse' a Śūdra Similarly from √पल पालम् a sweet meat made of ground sesamum and sugar mire flesh पलतः m a demon The affix क्त being क्ति would not have caused guna but owing to the Utnādi diversity it does so in the case of √वृप् and √वृ । Thus वरतः 'a kind

of pine trees 'straight', 'artless'. As in the following verse चरत्ता चित्तावन्ते
चरावन्ते कश्चिदुच्यते । न यवी न च पुत्राणां चरितम् संसारं कान्ते । Here every noun has a
double meaning Similarly चरत्ता 'trembling', 'liquid.'

१०३ । कमे युक् । १ । १०३ ।

107. The affix कल (ala) comes after √कर (I 470, 869) 'to
desire' and the augment is उच् ।

Thus कर्करत्ता "the king of serpents" e, Ś. sha, 'a dew lap,' 'a wall,' 'a
small worm,' 'an upper garment of wool,' when neuter it means 'water.'
It means also 'a blanket of wool' Similarly from √ब्रु 'to break' (Divadi),
we get ब्रुवत्तत् 'a mace, club,' 'a pestle,' other forms of this word are ब्रुवत्त
and ब्रुवत्ता ॥

१०८ । लङ्गे ष्टिद्विष । १ । १०८ ।

लाङ्गलत् ।

108. The affix लङ् (ala) comes after the root √लभ् (I. 154)
'to obtain,' 'to go,' and there is vṛiddhi of the root.

Thus लाङ्गलत् 'a plough'

१०९ । कुटिकशिकौति भ्यः प्रत्यस्य मुट् । १ । १०९ ।

109 The affix कल comes after the verbs कुट् (VI 73) 'to
curve' कप् 'to whip' (I 762, 939, II 14) and कु (I 999, II 33,) 'to
groan to hum,' and there is augment उच् added also

Thus कुट्कलत् 'an opening bud' The affix is added to √कुट् also, as
कुट्कलत् करकलत् 'Sin, कोकलत् 'delicate' In this last word the उ of √कु
has taken gunā by unādi diversity

Note —The affix कल comes after other roots also as a unādi diversity.
As from √कुव् or √कुव् वलेवले we get कोकलत् or कोकलत् 'the name of a
country' From √ख् or √ख् खलत् or खलत् 'provisions for a journey,'
'a bank or shore,' 'jealousy' From √कदि खादने, by the elision of the
न we have कदली । The feminine affix ङीष् is added as it belongs to the
gaurādi class. It means 'the plantain tree,' 'a flag,' 'a king of deer,'
'the Bimba plant.' From √कृष् कापती we have कपलत् 'water,' 'copper,'
a lotus,' 'space,' 'a medicinal-nt.' The masculine कपलत् means 'a kind
of deer' कपलत् means 'an excellent woman' From √कुव् we get कुवत्तः
'expert trained' From √नदि भुषावात् we have नरदलत् 'orb,' 'a district,'
a circle of a king's near and distant neighbours consisting of twelve
kings'

११० । मृजेदिलोपश्च । १ । ११० । . .

नरात् ।

Note—The *वृ* in this aphorism is a *pratyāhāra* meaning the letters *व, व, व, व* and *वृ*. No such *pratyāhāra*, however, is found in the *Ashādhyañī*. The *pratyāhāra*s ending in *वृ* are only three *वृ*, *वृ* and *वृ*. See *Kāśikā* and my *Ashādhyañī*. The above words are derived from *√damu* to tame (IV. 34) *√ramu* 'to play' (L. 306), *√khanu* 'to dig' (L. 327), *√mānu* 'to think' (IV. 67), *√rand* 'to honour' (L. 239), *√ama* 'to go to' (L. 493), *√chapsu* 'to give' (VIII. 2), *√gam* 'to go' (L. 103) *√chapsu* 'to give' (L. 533), *√papsu* 'to barter, to purchase' (L. 445).

११४ । हादिभ्यः कित् । १ । ११५ ।

वर्तमानिभ्यो हः कित् । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । 'वृत्त वृत्ते' वृत्ते वृत्ते ।

116. The affix *वृ* is कित् after a verb beginning with a guttural.

Thus वृत्तः. 'A bowl shaped vessel,' वृत्तः 'a section,' वृत्तः 'treacle' वृत्तः 'a bee'.

Note—From *√kup* 'to sound, to support' comes वृत्तः meaning "a hole in the ground for fire" 'a kind of measure,' 'a natural basin of water,' while वृत्तः means 'a Kamandalu bowl'; वृत्तः also means 'a son born in adultery'.

From *√Kamu* 'to wish,' is formed वृत्तः. It means a stem, a portion of a tree, an arrow, an opportunity, 'water, vile, private place, a staff.

From *√guṇ* 'to make inarticulate sound' comes वृत्तः, a globe or ball, trank- or mo'-ass, an elephant's armour, the cotton tree, the milk hedge plant. वृत्तः 'he whose hair is like वृत्त or milk hedge plant.' *वृत्तः*, वृत्तः 'matted hair' or *Shiva*. O- वृत्तः+इव 'Lord of sleep or slott.' From वृत्तः 'to wander', we get वृत्तः 'a bee.'

११६ । स्पर्धतिनृदेरातृज्यान्जाभीयवः । १ । ११६ ।

विदितवत् । स्पर्धत्-वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः ।

116. The affix *वृ* comes after the root *वृ* (L. 975) 'to stand', *वृ* after the root *वृ* (L. 918) 'to beg', and *वृ* after the root *वृ* (L. 269, II. 57,) 'to wash off' 'to make pure.'

Thus वृत्तः or वृत्तः 'a plate', वृत्तः 'a hole in the ground to receive sacrificial fire', 'kusā grass'. वृत्तः 'a cat', 'a Śikā 'one who cleanses his body.'

Note—The root *वृ* would have given वृत्तः by the affix *वृ* alone. Why read the affix *वृ* *वृ*?

११७ । मतिवपिहन्मामानम् । १ । ११७ ।

वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः । वृत्तः ।

117. The affix *वृ* comes after the roots *वृ* (L. 895) 'to fly', and *वृ* (L. 295) 'to become violent'.

110 The affix कल (al) comes after √वृज (I 269, II 57) 'to clear' and there is elision of the final vowel with the consonant that follows it.

Thus वल्लव् 'an', 'excrement', 'impure secretion of the body', 'mean or covetous'.

१११ । वुपेरच्छोपधाया । १ । १११ ।

अपलव् ।

111 The affix कल (ala) comes after the root √वृज (I 430, VI 125) 'to move slowly' and व is changed to अ before this.

Thus अपलव् 'unsteady'. The masculine अपलवः means 'quick silver', 'fish', 'the chātaka bird', 'a sort of perfume'. The feminine अपलवा means 'Lakshmi', 'lightening', 'long pepper'.

११२ । यकिशम्योनित् । १ । ११२ ।

यकलव् । यमलव् ।

112 The affix कल (al) comes after the √यक (IV 78, V 15) 'to be able' and य (I 870) 'to be appeased' and it is निश्च ।

Thus यकलव् 'a part', 'the scales of a fish', 'bark'. यमलव् 'sin', 'fences', 'calamity'.

११३ । छो मुहस्वश्च । १ । ११३ ।

अगतः । प्रघादित्वाच्चागतः ।

113 The affix कल comes after the root √छो (IV 38) 'to cut', whereby the vowel of the root is shortened and the augment छुक् is added before the affix.

Thus अगतः 'a goat', 'a blue garment' another form is आगतः as the word belongs to the Prajñādi class.

११४ । जमाम्ताह । १ । ११४ ।

दण्डः । दण्डा । दण्डः । नण्डः । नण्डरिजम्बहस्तः । नण्डः । नण्डुलकात्पत्ताभायः । नण्डः ।
अंशतः । तातव्यादिरित्यपरे । नण्डः । नण्डः । नण्डः । नण्डः । नण्डः । नण्डः । नण्डः । नण्डः ।

114 The affix क comes after a verb ending in a nasal.

Thus दण्डः 'a stick', दण्डा 'a widow', 'a slut', दण्ड 'a fragment or portion', 'candied sugar', 'a flaw in a jewel', नण्डः 'the castor oil tree', 'ferment', 'scum of boiled rice', नण्डः 'a maimed or circumcised man', 'he whose hands are cut' अण्डः 'an egg', नण्डः 'a group or multitude', 'a bull', 'an eunuch'. The व of the root is not changed to अ as required by VI 1. 64 § 2264, as a unādi anomaly. Some read it as नण्डः with the palatal न नण्डः 'the cheek', 'a mark', 'a hero', 'the temples', 'horse's trappings', 'a bubble', 'a kind of disease', नण्डः 'violent', नण्डः 'a eunuch', नण्डा 'madness'.

Note—The अच् in this aphorism is a pratyāhāra meaning the letters अ, ऋ, इ, ए and ऋ. No such pratyāhāra, however, is found in the Ashtādhyāyī the pratyāhāras ending in अच् are only three अच्, ऋच् and इच्. See Kāśhikā and my Ashtādhyāyī. The above words are derived from √damu 'to tame' (IV. 94), √ramu 'to play' (I. 906), √khanu 'to dig' (I. 927), √mana 'to think' (IV. 67), √vand 'to honor,' (I. 290), √ama 'to go &c' (I. 493), √shanu 'to give' (VIII. 2), √gam 'to go' (I. 103) √chaṇa 'to give' (I. 833), √pana 'to barter,' to praise,' (I. 466).

११५ । ह्रादिभ्यः कित् । १ । ११५ ।

ह्रादिभ्यो हः कित्त्वात् । कुण्डच् । कारडच् । पुच् । पुण्डच् । 'पुत्रं व्रजे' पुण्डो व्रजः ।

115 The affix ह is कित् after a verb beginning with a guttural.

Thus कुण्डच्. 'A bowl shaped vessel,' कारडच् 'a section', पुण्डः 'treacle' पुण्डः 'a bee'.

Note—From √kun 'to sound, to support' comes कुण्डच् meaning "a hole in the ground for fire" 'a kind of measure', 'a natural basin of water', while कुण्डो means 'a Kamaudalu bowl'. पुण्डः also means 'a son born in adultery'.

From √Kamu 'to wish', is formed कारडच्. It means a stem, a portion of a tree, an arrow, an opportunity, [water, vile, private place, a staff.

From √guṇ 'to make inarticulate sound' comes पुण्डः, a globe or ball, treacle or molasses, an elephant's armour, the cotton tree, the milk hedge plant. पुण्डोऽयः 'he whose hair is like पुण्ड or milk hedge plant', i.e., महापुण्डो 'matted hair' or Shiva. Or पुण्डावा + ईय 'Lord of sleep or sloth.'

From पुच् 'to wander', we get पुण्डः 'a bee'

११६ । स्थावतिनृजेरात्तज्वालाजालीयचः । १ । ११६ ।

विहृतेरात्तच् । स्वात्तच्-स्वालो । चवेर्मात्तच् । आत्वात्तः । इतिरात्तलीयच् । जार्जातीयो विहातः ।

116. The affix आत्तच् comes after the root स्था (I. 975) 'to stand', मात्तच् after the root चव (I. 918) 'to beg', and जालीयच् after the root जृज (I. 269, II. 57), 'to wash off' 'to make pure.'

Thus स्वात्तच् or स्वालो 'a plate', आत्वात्तः 'a hole in the ground to receive sacrificial fire' 'kuśa grass'. जार्जातीयः 'a cat,' a Śūdrā 'one who cleanses his body.'

Note.—The root स्था would have given स्थानः by the affix लच् alone. Why read the affix as आत्तच् ?

११७ । पतिचरिहभ्यामाज् । १ । ११७ ।

पातालच् । चरहात् । प्रधादित्वादधि आपहालोऽपीत्येके ।

117 The affix पात्तच् comes after the roots चव (I. 896), 'to fly', and चरच् (I. 298) 'to become violent'.

Thus पातालम् "the lower world whereinto people fall owing to sin." परदासः 'lion', according to some the form is पाद्दासः, the वृद्धि taking place as the word is considered to be long to the Prajñādi class.

११८. तन्निविशिविडिभृषिमुलिकुपिपलिपडिचम्यः कालम् । १ । ११८ ।

तनालः । विद्यालः । विहालः । वृषालम् । कुतालः । कपालम् । पलालम् । पद्मालाः ।

118. The affix चानच् comes after the roots लप् (IV. 93) 'to grow tired', विष् (VI. 130) 'to enter'. विद् (I. 339) 'to curse', 'to cry out against', वृद् (VI. 41) 'to kill', कुप् (I. 805) 'to be united', कप् (I. 809) 'to shake', पल् (I. 802) 'to go', पद् (I. 167, 1015) 'to develop.'

Thus तनालः 'a kind of tree, a kind of sword' विद्यालः 'Big', 'king', 'woman', विहालः 'a cat' वृषालम् 'the fibrous root of a lotus', कुतालः 'a potter', कपालम् 'the skull', पलालम् 'a straw', पद्मालाः 'a city'.

Note.—तनालः a tree, a sword, the bark of bamboo, sectarian mark on the forehead. विद्यालः name of Ujjayini, of a river. विहालः nobl., a kind of deer, a kind of bird

११९. पतेरङ्गुपसिचि । १ । ११९ ।

पतङ्गः ।

119. The affix ण्गच् comes after the root पद् (I. 809) 'to fly', when meaning an insect.

Thus पतङ्गः 'a bird', 'an insect'. It means also a kind of rice, and quick silver, the sun, a bird.

12' The affix **वह्** comes after the roots वृ (I 932, III 17) 'to go, and वृ (V 8, IX 38, X 271) 'to choose', 'to worship', 'to cover', and there is Vrid lhi

Thus वारहः an antelope वारहः 'the handle of a sword

Note — These words are derived from **वृ** गतान् and **वृ** वारान्, Saranga m means the spotted deer, the enchoo a large crane, the flamingo, an elephant, a lotus the chû aka bird

As a diversity (bahulam) this affix comes after वृ 'to lead As वारहः 'the orange tree the juice of the pepper plant.

१२३ । गङ्गायाम् । १ । १२३ ।

गङ्गा । अङ्गः पुरोदासः ।

123 The affix **वह्** comes after the root गृ (I 1031) 'to go' and वह् (II 1) 'to eat'

Thus गङ्गा The river Ganges अङ्गः 'a sacrificial oblation called Purodâsa

Note — By diversity (bahulam), the affix comes after the root गृ 'to go' also As अङ्गः the country called Aṅga the body th m ans the subsidiary or supplementary part on &c

१२४ । क्षापूखद्विभ्य वित् । १ । १२४ ।

क्षान् । पुनः । पटनः । । क्षापूखद्वि वित् क्षान्दरे पटनवापायद्वि । विद्वत्क्षान् । विद्वत्क्षान्दरे पटनवापायद्वि । विद्वत्क्षान् ।

124 The affix **वह्** comes after the roots क्षा (I 498) 'to cut', वृ (I 1015, IX 12) 'to make pure' वृ (X 44) 'to separate' and it is क्तिप्

Thus क्षान् a goat literally that which is cut for the sake of sacrifice पुनः a betel nut areca nut so called as the mouth is purified by chewing it a heap पटनः a sword

Note — By the force of the word bahulam 'diversely' this affix comes after the root वित् 'to disregard & spise (I 396) also and the व is not changed to वः As विद्वत्ः fickle, an inconsistent lover As in the Sisupāla Badha V 34 — विद्वत्क्षान्दरे पटनवापायद्वि ।

१२५ । मृज क्तिप् । १ । १२५ ।

मृजो मृजितवर्णः मृजः । मृजः क्तिप् ।

125 The affix **वह्** comes after the root वृ (I 946, III 5) 'to support' with the augment उ and it is क्तिप्

Thus मृजः a lib rtine (shidga) a large black be (ak) the bark of Laurus cassia (दाक्षिणी) the cloud rover (a kind of bird) (dhūmyāta)

१२६ । मृपातेर्द्ध्रस्वः । १ । १२६ ।

मृपा ।

126. The affix मृ with the augment उद् comes after the root पृ (IX. 18) 'to kill' and the vowel is shortened and it is चिद्व

Thus मृपा: "a horn the top or summit of a mountain elevation lordship, a syringe, a mark or sign, the horn of the moon, a lotus पङ्क्ति from gold used for ornaments, a kind of fish i.e., short fish, a kind of medicinal root, a kind of poison."

१२७ । मयश्चुनी । १ । १२७ ।

मृद् चित्पुनर्तेने । मयः ।

127. The affix मय comes after the root चृ (IX. 81) to injure with the augment उद् when it means a bud.

Thus मयः a bird.

The vriddhi takes place by VII 2 II5. S 254 There is another word मयः meaning 'a bow'. It is a Taddhita word derived from मृज् as मृज्स्व विचारः = मयः ॥

१२८ । मुदिघोर्गङ्गी । १ । १२८ ।

मुदि । घर्गः ।

128. The affix मृ comes after the √उर (I. 16), 'to rejoice,' and the affix च after √गृ (I. 984) 'to swallow.'

Thus मुदिगः 'a kind of bean, a sea bird', घर्गः the sage Garga.

१२९ । मयश्चकुसुमवृजः । १ । १२९ ।

मयश्चकुसुमः । मयश्चकुसुमः । मयश्चकुसुमः । मयश्चकुसुमः ।

129. The मयश्च comes after the roots कृ (I. 946), 'to do' चृ (I. 982), 'to go' च (I. 946) 'to support,' वृ (IX. 20) 'to choose' .

Thus मयश्चकुसुमः, a hive, a box or basket of bamboo, मयश्चकुसुमः 'a rogus' or a bird, मयश्चकुसुमः 'a king,' मयश्चकुसुमः 'an eruption on the face'

Note —Karapda means a small box or basket of bamboo, a bee hive, a sword a sort of duck, liver. Varanda means a multitude, a pimple or eruption on the face, a veranda, a heap of grass, the string of a fish hook, a pocket

By diversely (babulam) we get from कृ 'to cross or flow,' मयश्चकुसुमः the string, of a fish hook, old, wood, a raft

१३० । मृदुभसोऽदिः । १ । १३० ।

मृदु । 'दृष्टुं वृत्तुं चेत्येति' । मयश्चकुसुमः ।

130 The affix चदि comes after the roots च (IX. 18) 'to injure' and दृ (IX. 23) 'to tear', the 2nd च (III. 18) 'to shine.',
Thus मरुद् 'autumn', पदद् heart' 'bank' and सूर्य 'sun.'

Note.—Śarad means a year, the season called autumn. Darad means the heart, terror fear a mountain, precipices, a bank or mound. Bhasad means the sun, a fish, a kind of duck, time, a float, the hinder parts, pudendum muliebre, a mouth.

१३१ । दृषातेः पुग्दृश्यश्च । १ । १३१ ।

दृषद् ।

131. The affix चदि comes after the root दृ (IX. 23) 'to tear,' the vowel is shortened and the augment पुच् is added.

Thus दृषद् 'stone'.

Note.—Drishad means a rock, large stone, or stone in general, a mill-stone, a flat stone for grinding condiments upon.

१३२ । त्वजितनियजिभ्यो ङित् । १ । १३२ ।

एवद् । तद् । यद् । यर्वाद्यः ।

132 The affix चदि comes after the roots त्यज (I. 1035) 'to forsake' यज (VIII. 1) 'to extend' यजि (I. 1051) 'to worship'.

Thus एवद् 'he' or 'that,' तद् that, यद् who, which or that.

These are Pronouns belonging to the Sarvādi class.

१३३ । एतेस्तद् च । १ । १३३ ।

एतद् ।

133 The affix चदि comes after the root ए (II. 30) 'to go,' and the augment एच् is added, and ए is gunated to एः.

Thus एतद् this

१३४ । सर्वैरतिः । १ । १३४ ।

'सर्वद् एवाद्वातेनैव' । वेदनाच्चे ह्य 'वातिः कृष्णान्' इति नान्ते 'सर्वद्वा' अनुनिश्चयः ।
इति व्याख्यानम् ।

134. The affix चदि comes after the root ए (I. 982) 'to go.'

Thus सर्वद् 'wind', 'cloud', 'a bee.'

In the Veda-bhāṣya, commenting on the hymn वातिः कृष्णान् &c. Sayana explains the word सर्वद्वा by अनुनिश्चयः "th honey be s."

१३५ । राध्चेर्नलोपश्च । १ । १३५ ।

राध् पाञ्च ।

135. The affix चदि comes after the root राध् (I. 172) 'to dry,' and the nasal is elided.

Thus राध् 'air.'

१३६ । पारयतेरजि । १ । १३६ ।

पाययुवर्ध ।

136. The affix चि comes after the causative root चि (X 363) 'to accomplish'

Thus पारय् or पायय् 'gold'

१३७ । मयेः कित्सप्रसारण च । १ । १३७ ।

प्रसक् । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

137 The affix चि comes after the verb प्रच (I 502) to become famous and there is vocalization of the र into य् ।

Thus प्रयक् 'separately' This word is an Indeclinable, as it has been listed in the Svarādi class

१३८ । नियः पुण्ड्रस्यह च । १ । १३८ ।

नियक् ।

138 The affix चि comes after the verb नी (III 2) 'to fear' and the ई is shortened and पुण्ड्र augment is added

Thus नियक् a physician

१३९ । पुण्यसिभ्या नदिक् । १ । १३९ ।

पुण्य् चोभो भागः । पुण्यन् । अस्मन् । एवम् । अहम् ।

139 The affix नदिक् comes after the verbs पुच a sautra root and चच (IV 100) 'to throw.'

Thus पुचन् 'you,' अस्मन् 'I' The /yush is a sautra root

१४० । अतिस्तुष्टुष्टुष्टुसिभ्यामावापदियसिनीभ्यो नन् । १ । १४० ।

वन्द्यद्वन्द्वययो गम् । अतिस्तुष्टुष्टुष्टुः । स्तोत्रः अंघ्रिः । दोगः । दोगः । चर्मो गणपत् । चर्मः । धर्मः । धर्मः । दोगम् । अवापदिय चोच च । वाच द्यादित्यः । वाचः । वाचः दोगमद्वन्द्वयोः । वद्वन् । वद्वन् द्यामाव । वद्वन् दोगमद्वन्द्वयोः । वद्वन् ।

140 The affix नन् comes after the fourteen roots च (I 983) 'to go,' स्तु (II 31) 'to praise,' दृ (V 1) 'to amount' to produce, दृ (III 1) 'to give or to take,' च (I 982) 'to go,' दृ (L 918) 'to maintain,' चि (I 255) 'to waste,' दृ (II 27) 'to sound,' वा (II 42) 'to shine,' वा (II 10) 'to attain,' वा (II 41) 'to move, to blow,' चि (IV. 60) 'to go,' च (X 153) 'to worship' and नी (I 950) 'to carry'

Thus चर्मः 'eye-disease,' दोगः 'sacrifice' or 'assemblage,' चोचः sacrifice, दोगः offering in fire, चर्मः going, चर्मः duty, religion, वद्वन् happiness वाचन् a kind of cloth a room on the top of a house Another form is चोचन् with vridul, as belonging to Prajāpatis class वाचः the sun, वाचः a period of three hours वाचः beautiful vile वद्वन् a lotus, वद्वन् exsorption from वद्वन् 'to honor' वद्वन् the foundation of a wall

Note—Soma means a kind of plant, nectar, the moon a ray of light, camphor, water, air, wind name of Kubera, of Shiva, of Yama, of Sugriva, chief, rice gruel, sky. Dharma means holy, usage, nature, disposition resemblance, a sacrifice non killing, the upnishad, the law, a bow, Yama, a drinker of Soma

Kshaumam means linen, silken cloth, wove silk, an airy room on the top of a house, the back of an edifice, a fortified place before the building, linseed, flax

Bhâma means passion, wrath anger, the sun, brightness, lustre, splendour, a sisters' husband

Vāma means wealth, name of Shiva, of cupid, an udder, left, vile &c.
vāmi means the female of a jackal, a mare, a she ass, the female elephant

Padma means lotus, an army arranged in the form of a lotus, treasure, a high number (one thousand billions), an elephant

Nema in ans half a part, a boundary an enclosure, fence the founda-
 tion of a wall fraud, deceit evening, a hole a ditch, a root, acting, dancing
 upper part Vedic food

१४१ । जहातेः चन्धदालोपश्च । १ । १४१ ।

‘जिह्वाः कुटिलमन्दयोः’ ।

111 The affix π comes after the root π (III 8) to leave, the π is elided and it is treated as the desiderative with π :

Thus ~~fast~~ crooked, and slow

The affix नृ is to be treated as the desiderative affix नृ, when it is added to the root दा. The result is that there is reduplication (VI 1 9. S. 230-) and the adding of र by VII 1 79. S. 2317 for the च of the reduplicate दा + नृ = ददा + नृ = ददा + नृ = दददा + नृ = ददददा. The neuter दददद is the name of tagara plant.

१४२ । अवतेष्टिलोपः । १ । १४२ ।

अमरवदस्यायं दिसिषो न प्रकृतेः । अथवा हिदिरेव इवाय । 'अमरवद-' (३५५३) इति
कठौ । तयोर्द्विं कृते शुभः । आदिपाटादमरवदित्युपसदक्षस्तम् । तैवानमरावदवाय ।
वस्तुतस्तु अमरवदित्युपसदक्षस्तम् । अथवा हिदिरेव इवाय ।

142 The affix **र** comes after the root **र** (I 631) 'to preserve' and there is elision of the **र** portion of **र**.

Thus ओम् : The sacred syllable (Om), the pranava

The elision of *fi* ordained by this sūtra applies to the *fi* portion of the affix *वृ*, and not of the base *वृ*. For were it intended that the *fi* portion of the base was to be elided, then the easier thing would have been to call the affix *वृ* a *वृ* affix, and the indicator *वृ* would have elided the *fi* of the base.

Thus इप् is the desire, the spring season. Some read the root as ईप् with long ई which means 'to go'. Then the word is ईप्ताः = पुष्पाः an arrow, a warrior, इप् fuel, especially that which is used for the sacred fire, इप्ताः = sacrifice & इप्ताः cloud इप्ताः smoke, इप्ताः sky, heaven.

By force of the word इप्ताः, we get ईप्ता 'wound' also from ईप् 'to go'. So also अम्ता from अम् 'to beget' इप्ताः means sacrificer, thief, fire इप्ताः dark-blue, black, इप्ताः night, a shade, a dark woman, the indigo plant, basil, इप्ताः name of a sacred fig tree at Allahabad, a cloud, the thorn apple, the cuckoo, & Black pepper, sea salt. & a woman who has borne no children, = cow, turmeric the Priyangu creeper

१४६ । मुजिरुधितिजां कुम्प । १ । १४६ ।

मुम्प । कुम्पत्तिम्प ।

116 The affix क्प् comes after the roots कुम् (VII 7.) to unite, क्प् (I 781) to shine, and क्प् (I 1020) to sharpen, and the final of the verb is changed into the guttural

Thus मुम्प a couple, कुम्पत्ति red, radiant, क्प्त्ति sharp (hence) & &

१४७ । हस्तेर्हि च । १ । १४७ ।

हिम्प ।

117 The affix क्प् comes after the root ह्प् (II 2) to kill, which is replaced by हिम्

Thus हिम्प the winter season, frost, the sandal tree

१४८ । भिय. पुष्पा । १ । १४८ ।

भीम् । भीष्मः ।

118 The affix क्प् comes after the root भी (III 2 X 278) 'to fear', with the optional augment वृक् =

Thus भीष्म terrible भीष्मः fearful. These are two well known names of the Mahabharata also

१४९ । घर्मेः । १ । १४९ ।

घर्मादेर्मेघुघ्म निपात्यते ।

119. The word घर्मे is irregularly formed with the क्प् affix. To the root घ् to sprinkle, to shine (III. 14) is added the affix क्प् and the vowel अ् is gunated to form घर्मेः =

Note — घर्मेः hot, heat, summer, perspiration, boiler, sun shine, juice, milk

१५० । घीष्मः । १ । १५० ।

घर्मादेर्मेघुघ्म निपात्यते ।

150 Grishma is irregularly formed.

To the root *घृ* to eat (I. 661) is added *चङ्*, and anomalously we get *घीञ्* summer season

१५१ । मधेः पितृन्तंमसारं च । १ । १५१ ।

इतिषी । चङ् चित्तेष्वे । घृषी । 'घृषी घृषी' घृषी इति चङ्दर्शयः ।

151. The affix *चिञ्* comes after the verb *घृ* (I. 809) 'to become famous', and the *च* is changed to *च* :

Thus *घृषी* the earth. Somewhat the affix *चङ्*, then the form *घृषी* . Some make the affix *चङ्* and then the form is *घृषी* .

In the *Sabdārnava* we have *घृषी* *घृषी* .

Note —The indicatory *घृ* of the affix denotes that the feminine is formed by *चिञ्* . The full text of the *Sabdārnava* is —*घृषी घृषी घृषी च चङ्चङ्* चङ् ।

१५२ । अशूमुषिलटिकण्डिकटिविशिभ्यः कन् । १ । १५२ ।

अश्वः । 'मुष लोहनाही । 'मुषः कदापुनुर्येषाः' । मुषः अलकण्डिका । लट्वा परिभेदः कन् च । कन् च पाठः । बाहुल्यदिशि किरवमपि । लट्वा । विभ्यः ।

152 The affix *कञ्* comes after the verbs *अशृ* (V. 18) to pervade, *मुष* (I. 809) to extend, *लट्* (I. 820) to grow childish, *कण* (X. 175) to close, *लट्* (I. 831) to desire, and *विष* (VI. 130) to enter.

Thus *अश्वः* a horse *मुषः* the rainy season, the sun, a drop of water, *लट्वा* a sparrow, *सङ्घोष*, *कणवश्च* sin, another diversely made form is *किरवश्च* also *Kanya* in the name of a sage also *लट्वा* a couch, *विष* the univers .

Note:—*लट्वा* means a house, a fruit, a kind of musical instrument, a sparrow, and game

कणवश्च means sin and the sage *Kanya* *किरवश्च* means a drug or seed used to cause fermentation in the manufacture of spirits

लट्वा literally that which is *desired* by the persons feeling sleepy—viz couch.

१५३ । ह्यशीम्यां यन् । १ । १५३ ।

यशो गन्ता । ये च यशो यन्ताः । यन्तस्ते निपातान्तरम् । 'यन् निपात यन्ताय' ।

153. The affix *यञ्* comes after the roots *यञ्* (II. 30) to go and *यि* (II. 22) to sleep

Thus *यञ्* going, 'यशो happiness

'यञ् going moving, speedy, quick. It means also a course, way, or a courser, a fleet horse as *यञ् वा यञ्* .

When not denoting a substantive, it is an indeclinable.

So also *यि* as in *यि यि* निपात यन्ताय .

Note —According to *Ujvaladatta* *यश* means 'male organ.' The meaning given to it in the *Veda Bhāṣya* is that of happiness.

Note —According to Ujjvaladatta this word is derived from $\sqrt{\text{यज्}}$ 'to worship', the ज is changed to द; यद् means a sacrificer यजमान according to him. In the Vedic Dictionary the word यद् is read in the list of great-denoting words. In Rigveda I 36 1 मयो यद् पुच्छा Sāyana explains यद् as यद्वाप्तम् ॥

The word जिह्वा is derived from लिङ् to lick. The ल is changed to ज and ह is not gunated. That by which they lick (licking) is called जिह्वा tongue, ग्रीवा is from गृ to swallow. That by which a thing is swallowed is ग्रीवा 'throat or neck'. There is added the augment ईट् to the affix. From प्राप् 'to obtain', we have प्राप्वा 'air'. ग्रीवा means the intestinal worms of a tape worm, some say it means wind in bowels.

Note —ग्रीवा is derived from ग्री to injure. The sūtra gives us also the form अग्नीवा (अप्वा + अग्नीवा = अग्नीवाग्नीवा). If the word in the text be अग्नीवा then it is derived from अग् 'to be ill' and means affliction, terror, demon, an enemy. Thus in the Rigveda VII 55 1 the word अग्नीवाग्नीवा is explained as अग्नीवाग्नीवा दोगावा नायकम् ॥

१५६ । कर्गश्चदभयो च । १ । १५६ ।

कर्गः काम आशुष्य । गर्गः । गर्गः । दर्वो रावचः ।

156 The affix च् comes after the roots कृ (VI 110) to scatter, गृ (VI 117) to swallow, हृ (IX 18) to injure, हृ (IX 23) to tear.

Thus कर्गः desire गर्गः pride गर्गः An epithet of Shiva, दर्वः a demon.

१५७ । कनिष्पुषितक्षिराणिधन्यद्युमतिदिव । १ । १५७ ।

पोतीति युवा । पुषिद्गः । तथा । राजा । धन्या भवः । धन्य भवत्यनम् । द्युवा पूर्वः । प्रतिदीप्यत्यस्तिमतिदिव दिवधः ।

157 The affix कनिष्पु comes after the roots पु (II 23) to mix, हृ (I 738) to sprinkle, क्ष (I 655) to make small, क्ष (I 871) to shine, धन् (I 628) to go, द्यु (II 31) to go before, मतिदिव (IV 1) to play.

Thus युवा young man युवा the son the ear or Indra तथा a carpenter, राजा king moon धन्या and srt, waste, धन्य a bow द्युवा the sun मतिदिव a day.

१५८ । सम्पशूभ्या तुद् च । १ । १५८ ।

चह । अह ।

158 The affix चन्ति comes after the roots च् (I 127) to connect, and च् (V 18) to occupy, and the augment ह् is added thereby.

Thus च् सच न च् eight

From $\sqrt{\text{चप}}$ चपवाये and च्पुष्वाहो are derived these two numerals.

१५९ । नञि जहाते । १ । १५९ ।

चह ।

159 The affix चन्ति comes after the root ज (III 8) to leave, preceded by the negative न् ॥

Thus चह day. That which separates the darkness from light, or removes (चहति) the darkness.

१६० । अयन्तु सन्पृथग्हीहन्तीहन्तीहन्तुपंसलज्जस्यंनन्विश्यस्तम्परि-
जम्मातरिप्रन्मपयन्निति । १ । १६० ।

यते अयोदश कनिष्ठस्यधातवो विधातव्ये । अयतीति अया । प्रया । पुया । 'हिहन्ती' ।
प्रकारस्य दीर्घत्वम् । स्नेहतीति स्नेहा कुडिक्काया । 'हिह्' याद्वीभावे । स्निहति स्नेहा अन् ।
स्निहतीति स्नेहा कुडिक्काया । प्रयास्यपरिष्कारादन्ते नृणां । मुदेरपचाया दीर्घे
प्राप्तादेशो रधागमश्च । अन्तरावर्तितस्य नञ्जा अप्रतिषेधात् । अयंप्रुषी नाह् । अयंन । विरदे व्याति
विश्वपदाणि । परिष्ठावते परिष्ठा अन्तीहन्ति । अनेरपचासोपो पद्यान्तादेशः । नाभर्ष्यतिदि
अयतीति नातरिष्यत् । पातोतिरामावः । 'मह्' प्रजायाच् । इत्य यो युगागमश्च । अचदेन्द्रः ।
इत्युपादिषु मयनः पादः ।

160 The words अय् from अय (I 96) to go, उचय् from उच
(I 687) to sprinkle, प्रयय् from प्रय (I 706) to nourish, स्नेहय् from
स्नेह to go (I 673) स्नेहय् from स्निह (IV 132) to wet, स्नेहय् from स्निह
(IV 91) to be kind, नञ्जय् from नञ्ज (VI 122) to purify, अयंनय्
from अय to measure, विश्वपदाय् from रधा (II 16) to eat, परिष्ठाय् from
परिष्ठा (I 802) to produce, नातरिष्यन् from अय (I 1059) to grow and
अचयय् from अच (X 321) to worship, are formed with the कनि affix.

These thirteen words are irregularly formed with the affix कनि ।

Thus from हु सो हि 'to go, increase' we have अया 'dog' From उच
वेचने 'to sprinkle' we get उचा 'ox' So also प्रया from प्रय 'to grow old'
From स्निह to go we have स्नेहा, the ह is lengthened स्नेहा is the distension of
the spleen, the enlargement of spleen स्नेहा means moon and is from स्निह
to wet as the moon causes wet From स्नेह 'to go' we get स्नेहा 'a
friend' 'moon' The root vowel ह is gunated here to ए . From अय we get
अयन्ती 'head, because one faints or loses consciousness when struck on this
part' The व of अय is lengthened, and ह is replaced by य and the
augment अ is inserted That which enters into the bones is अयन्ती 'the
marrow of the bone' अयन्ती comes from अय preceded by अयन्ती . That
which eats (प्राति) all, is विश्वपदा fire, the all—devourer परिष्ठा 'fire
or moon' because it grows all round It is from अय the p ultimate अ
is elided, and अय is added at the end before the affix नातरिष्यत् that which
grows (अयति) in the mother (नातरि)—mother space The ह of the root अय is
elided From अय 'to honor' is derived अयन्ती 'Indra'. The ह is changed to
य and the augment अय is added before the affix

Note —The affix here is कनि and not कनिष् । So that it is not a निष् affix.
अयन्ती is the name of the sun and of Pitrīs.

In his gloss on the Rig Veda vers. परिष्ठावन्तु अयं अयं, Sāyana explains the
word परिष्ठा by परिष्ठा 'running or walking round'. He derives it from
अयि preceded by परि and the affix अय of the Unādi I 159 The अ is
elided, and the udātta is on the first syllable. Ujjvaladatta reads it as
परिष्ठा from अय a sautra dhātu.

CHAPTER II.

१६१ । कृद्भ्यामेसु । २ । १ ।

करेडुः । इरेडुर्गन्धद्रव्यम् ।

161 The affix एडु comes after the roots कृ (I 919) to do & (I 917) to take 1

Thus करेडुः an elephant, इरेडु perfume scent: a respectable woman a copper coloured deer

१६२ । हनिकुपिनीरसिक्ताशिम्य क्यन् । २ । २ ।

हृयो विवरणः । कुट्टः । गीयो नेताः । रसः । काष्ठम् ।

162 The affix क्यन् comes after the roots हन (II 2) to kill, कुट्ट (IX 16) to extract, गी (I 950) to carry, रस (I 906) to play, काष्ठ (I 678) to shine 2

Thus हन a man who is sad or depressed कुट्टa leprosy गीयाः leader, रसः a chariot a limb काष्ठम् wood turmeric

Note:—Kushtha means leprosy as well as a scent

* गीय is explained as गीत 'hymn' in the Veda Bhāṣya on the mantra गीये गीये नमवान् शुतायः

१६३ । अये भुज । २ । ३ ।

अवधूयः ।

163 The affix भुज comes after the root अ (III 5) to support, to nourish, preceded by अव 3

Thus अवधूयः bathing at the end of a principal sacrifice for purification It means the end of a sacrifice or 3, jñā

१६४ । उपिपुपिगार्तिभ्यस्यन् । २ । ४ ।

ओष्ठ । कोष्ठम् । नाभः । अर्थः । बाहुस्तडाच्छीयः ।

164 The affix यन् comes after the roots उप (I 727) to burn, कुप (IX 46) to extract, पी (I 985) to sound, and अ (III 16) to go 4

Thus ओष्ठः a lip (lower or upper) कोष्ठः any one of the viscera of the body, such as the heart lungs &c the belly abdomen a granary store room नाभः a religious verse, अर्थः desire By force of bahulam, we get ओषः from य् to go It means swelling intumescence

१६५ । सर्तेर्जित् । २ । ५ ।

सार्धः समूहः ।

165 The affix जन् is चित् after the root गृ (I 982) to go 5
Thus सर्धः a collection or multitude in general, a company of merchants, caravan of traders troop

१६६ । जृवृडभ्यामूयन् । २ । ६ ।

जडय नाड्यम् । जडयो रघुश्री ना ।

170 The affix चच् comes after the root क् (I 963) to sound preceded by उच् ॥ 10

Thus उचोक् the second part of the Sāma Veda or the chanting of the Sāma Veda.

१७१ । सन्निव । २ । ११ ।

सन्निवो सन्निवः सन्निवः ।

171 The affix चच् comes after the root व् (II 36) to go, preceded by उच् ॥ 11

The सन्निवः battle fire

In the Veda Bhāṣya on Rig Veda IX. 95. 4 the word सन्निवः is explained उचानि ॥ It means where they go for success सन्निवोति जयार्थं चत् ॥ In the classical literature also the चच् preceded by उच् and ending in क्त् has this meaning of battle, as in Amarakośa II § 106 where सन्निवः means battle

१७२ । तिषष्टमृषयूषमोषा । २ । १२ ।

तिषष्टिषा । तिषोऽनसः कानसः । षष्टम् । यूष बिष्टा । यूष सन्नुष्टः । 'मोषमकी उत्प्लास्ये मोषः मस्तिषत उच्यते ।

172 The words तिष fire, love, षष्ट the bird, यूष excrements, मृष flock, and मोष the nostrils of a horse, are irregularly formed with the affix चच् ॥ 12

The word तिष is derived from तिष्ठ निधाने (I 1090) The letter च is elided before the affix चच् ॥ It means fire and 'desire or love' From चच् षच् (I. 737) is derived षष्टः which means back of the body From चच् to evacuate (VI 106) is obtained मृष the lengthening is anomalous (nipātana) From चच् निक्षत्ते (II 23) comes मृष and similarly the vowel is lengthened It means a herd a collection a flock From चच् मुष्ट नदी (I 1006) is derived मोष by the guna of the root vowel irregularly मोषच् (neuter) means the mouth or nose of a horse मोषः (masculine) means 'march or journey' Quere May it not be derived directly from चच् मोष चर्षाही (I 919)

१७३ । स्फायितञ्चिवः चशक्लिपिस्तुदिसृपितृपिष्टपियन्तुन्दिशिव-
तिवृत्त्यजिनीपदिमदिमुदिसिदिखिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदम्भिद-
सिवाशिशीङ्गसिसिपिगुभिन्म्यो रक् । २ । १३ ।

हात्रिष्टद्वयो रक्स्त्रात् । सलि सलोपः । स्फायत् । श्वाङ्कुशादित्वाङ्कुत्वात् । तक्रम् । चक्रम् । शक्रः । विमम् । छद्रः । चर्मद्वन्द्वः । दृषः पुरोहायः । दृषो सलवात् । वन्दः पूजकः । उन्दी उन्दी जलपटः । शिवश्च कुम्भः । दृषो रिपो ष्वनी ष्वान्ते यैले चक्रो च दानये । चनेर्वी । धीरः । नीरम् । पद्मो ग्रामः । मद्मो हर्षा देशभेदश्च । मुद्रा मय्यपकारिणी । सिद्रो रोमो दहिद्रश्च । सिद्रश्च । भिद्र चक्रम् । मन्द्रः । चन्द्रः । चपाङ्गति चन्द्रोऽपि । दिवाशुश्रुचन्द्रमाश्रुन्द्रः । ययो चन्द्रा हिमद्वयं । दद्रोऽग्निः । दक्षस्त्यर्षेदाः । दक्षः शत्रुः । स्ववच च । दधेः क्षमसास्ते ।

3168 The *य* substitution does not take place if *र* follows the *य* as well as in *रुप पुन रुप्य* and *रुप्य* and the words listed in in the *Savanādi* class

This *d* bars the *य* change, otherwise required by VIII 3 106 S 3643 according to the opinion of Kāśhī vritti. *र* *च* in the Vaidic literature also there is no *य* change, much less would there be such a change in the classical literature and so VIII 3 60 S 2410 also does not apply. Thus *रुप्य + रुक् = रुक्*: *रुप्य* = *रुक्* Amarakosa I 3 33 and in the same II 9 66 *रुक्* means 'a cow' 28 From *रुक्* we get *रुक्* 'a day' *रुक्* 'a temple' 29 From *रुक्* = derived *रुक्* a python snake 30 From *रुक्* comes *रुक्* a fool 31 From *रुक्* we get *रुक्* a saint 32 *रुक्* gives *रुक्* white

By force of the word *रुक्* this affix *रुक्* comes after *रुक्* (IV 111) also as *रुक्* in aning a p. stle, a tear. It is synonym of *रुक्* a tear.

Note — In the *Dasapādi* 33 roots are given namely the root *रुक्* is inserted between *रुक्* and *रुक्*. The example is *रुक्* 'ox'. *Mādhava* also has the same.

१७३ । चकिरम्योरुच्योपधाया । २ । १४ ।

रुक् + रुक् = रुक् । रुक् + रुक् ।

174 The affix *रुक्* comes after *रुक्* (I 93) to satisfy, *रुक्* (I 906) to play and the penultimate is changed to *रुक्* 14

Thus *रुक्* an acid a sour *रुक्* delight *रुक्* y bright

Note — *रुक्* in an sourness and a kind of cane or sorrel and *रुक्* of *रुक्* = the sourness or acidity obtained from a tree

१७५ । दौ रुचि । १ । १५ ।

रुक् + रुक् = रुक् ।

175 The affix *रुक्* comes after *रुक्* (I 913) 'to do' preceded by *रुक्* and thereby the *रुक्* of the root is changed to *रुक्* 15

Thus — *रुक्* The noon

१७६ । अगितम्योर्दौर्ध्व । २ । १६ ।

रुक् + रुक् = रुक् ।

176 The affix *रुक्* comes after the verbs *रुक्* (I 193) 'to speak' *रुक्* (IV 93) 'to grow tired' and there is lengthening of the vowel of the root 16

Thus — *रुक्* mango, *रुक्* red metal

१७७ । निन्देर्नलीपश्च । २ । १७ ।

रुक् + रुक् = रुक् ।

177 The affix *रुक्* comes after *रुक्* (I 66) 'to blame', and there is elision of the nasal before the affix 17

Thus — *रुक्* sleep

Note — In the *chhandas* we have from $\sqrt{\text{vidh}}$ to increase *वर्धयन्तु* *व्या* *वृद्धयन्तु* where *वर्धयन्तु* = *वर्धयन्ति* ॥ So also *य* *ह्या* *ज्जान* from $\sqrt{\text{jani}}$ to produce = *जययापाम* ॥

Thus *पर्शयुषः* = *पर्शानि योषयन्ति* hot winds which cause the leaves to dry up i.e. the winter season. Similarly *पर्शयुषः* = *पर्शानि योषयन्ति* which cause the leaves to fall down i.e. The winter season. As in the sentence *वाग्नि पर्शयुषो वाताश्च ततः पर्शयुषोऽपरे* ॥

१८३ । जीरी च । २ । २३ ।

जीरीशुः । क्वहेत्येने ।

183 The affix *रज* comes after the verb $\sqrt{\text{g}}$ (I 995) to go, and *रि* replaces the *व* of the root 23

Thus *जीरः* an atom Vedic quick swift. According to *Vistakosa* it means a sword, a min seed. So also *Medini*.

According to some the root is $\sqrt{\text{Jyā}}$ to grow old (I 29). Thus *व्या + रज्* = *जि + रज्* (vocalisation by VI 1 16 S 2412) = *जीरः* (lengthening by VI 4 2 S 2553). This is an opinion apparently finding its support in the *Mahabhasha*, where in commenting on I 1 4 *यथाशुतोपपन्नं वातुके* the *vārtika जीरेदवातुक्* is set aside on the strength of the *vārtika एणि वः संसवारज्* ॥

१८४ । सुदुशमृषिभ्य कन् । २ । २४ ।

सुतः । दूरः । भीरः । दूरः ।

184 The affix *मृ* comes after the verbs $\sqrt{\text{g}}$ (V 1) to press out, *रु* (II 21) to bring forth, *रा* (III 10) to support *मृषि* (IV 136) to be greedily 24

Thus *सुतः* wine lit that which is distilled sometimes it means the goblet or vessel. The masculine *सुतः* means a god. *दूरः* means 'the sun' i.e., *सुवति नेत्येति कर्षेति शक्यः* ॥ *भीरः* m strong minded wise gentle *भीरः* ॥ saffron *दूरः* a vulture a greedy person

१८५ । सुसिचिनीना दीर्घश्च । २ । २५ ।

सुः भीरः । दूरः । दीरः । भीरः । भीरः दूरः ।

185 The affix *मृ* comes after $\sqrt{\text{g}}$ (I 995) to go, $\sqrt{\text{bi}}$ (V 2), to bind $\sqrt{\text{bi}}$ (V 5) to gather, $\sqrt{\text{bi}}$ (V 1) to throw away, and there is lengthening of the root of the vowel 25

Thus — *सुतः* a hero the sun the lion *भीरः* = plough, *भीरः* a rag *भीरः* the ocean $\sqrt{\text{g}}$ is a *sautra* root like $\sqrt{\text{g}}$ ॥

Note — *दूरः* a hero warrior a lion a bear, the sun the *Sāla* tree name of *Yājava* the grand father of *Kṛishna* the *Arka* plant the *Chitraka* tree

भीरः a plough, the sun the *Arka* plant

भीरः a bark a cloth or garment a necklace of pearls consisting of four stripes a stripe stroke, *दीरः* a crest the dress of a Buddhist priest, a manner of writing with strokes *भीरी* f a cricket veil

वीरः the ocean a limit boundary, a drink, beverage, a particular part of a mountain

१८६ । वाचिन्धे । २ । २६ ।

वीर्यं विजयत् ।

186 The affix *bra* comes after *√indh* 'to shine' when preceded by *va*

From *√वि हन्धी* 'to shine' (VII. 11) we get *विजयत्* thus *वि+इप्+अप्=वि+इप्+र* (the nasal is elided by VI. 4 24 § 415) = *वीर्य* pure, clean, the sky, wind, air, fire

१८७ । वृधियधिन्धा रन् । २ । २७ ।

वर्धे धर्मं । धर्मः प्राकारः ।

187 The affix *र* comes after *√वृध* (I 796) 'to increase' and *√वृध* (I 1052) to sow seed

Thus *वर्धे* leather, *धर्मः* or *धर्म* a field, a rampart earth work, mud wall, a bank or mound of any kind the slope or declivity of a hill, a summit or peak the bank of a river the foundation of a building, the gate of a fortified town a ditch the circumference of a sphere, dust, *धर्मः* a father, a Prajapati *धर्म* lead

१८८ । चञ्चोन्नायवञ्चविप्रकुञ्चपुञ्चसुरसुरभद्रोयसेरसेलशुक्रशुक्रगौर-
घनैरानाला । २ । २८ ।

चञ्चोन्ना काश्चिदिति । निपातमङ्गलानाम् । चञ्चो नायकः । इदि इन्द्रः । चञ्चोर्लोपः । चञ्चत् । चञ्चोऽङ्गी हीरके चञ्चो । कुञ्च उपहासा इत्यम् । चिन् । कुञ्चिपुञ्चोर्लोपः । कुञ्चनरवम् । कुञ्च कुञ्चत् । कुञ्च पिलेचने रिकलोपः । अशुक्रः । सुरः । सुर सेदने रलोपः शुक्रभाषत् । सुर । अ देर्लोपः । भद्रम् । उच उचवाये अयम् नाः । उद्य । विभी । भिरी । पचे लः । सेलः अलनरवद्रवम् । शुक्रशुक्र कः । शुक्र । पचे लः । शुक्रः । शुक् हृदिः । गौरीऽङ्गरे िति पीते' वन नाभको । चन्दो विभागी । इलो गुणाभाषः । इदा चन्दो च काश्चिदिति । ना नामे माला ।

188 The words *चञ्च* a leader, *इन्द्र* foremost, *चञ्च* first, *पञ्च* thunder, *विप्र* Brahmin *कुञ्च*, forest *कुञ्च* face, *सुर* razor, *सुर* hoof, *भद्र* wise, *चम* mighty, *सेर* drum *सेल* timid, *शुक्र* pure, *शुक्र* white, *गौर* white and yellowish, *चन्दः* divider, *इदा* water, *माला* garland, are so formed with the affix *ra* 28.

These nineteen words are irregularly formed by the affix *र*. There is no guna of the root vowel as an anomaly Thus 1 *चञ्च*: 'a leader' It is from *√चञ्च गति र्वा नादिभ्* (I 189) 2 From *√इदि पत्येयव्यं* (I 64) *इन्द्रः* Indra the Inner Self, the sun 3 From *√चञ्चि पती* (I 680) *चञ्च* first over, surplus front a weight = *pala* The nasal is elided 4 From *√वञ्च पती* (I 271) *पञ्च*: *m* dianonl the thunder bolt 5 From *√वृध* to sow = *ed* (I 1052) *चम* *विप्रः*, the penultimate *च* is changed to *व* 6 From *√कुञ्चि काश्चिदने* (I 453) comes *कुञ्च* forest The nasal is elided 7 From *√वृदि*

'to kiss' (I 476) comes **पुङ्ग** 'kiss' The nasal is elided here also 10 From **पुङ्ग** विलेखने (VI 52 and 53) comes **पुङ्ग** 'the razor' Thus **पुङ्ग** + **र** = **पुङ्ग** The root **र** is elided and there is no guna 10 From **पुङ्ग** वेदने (VI 52) comes similarly **पुङ्ग** hoof, the **र** is elided and there is no guna 11 From **पुङ्ग** कल्याणे (I 12) comes **पुङ्ग** or **पुङ्ग** with the elision of the nasal. It means good, auspicious happiness gold a fragrant grass iron a bullock a species of wagtail a kind of elephant an impostor, an epithet of mount Meru 12 From **पुङ्ग** घनकाय (IV 114) comes **पुङ्ग** the **व** is changed to **प**. It means fierce formidable **पुङ्ग** Name of a mixed caste, Name of Rudra 13 From **पुङ्ग** निमी नये (III 2) comes **पुङ्ग** Sometimes the **र** is changed to **न** and we get **पुङ्ग** or **पुङ्ग** a kettle drum 14. **पुङ्ग** a boat a raft a float, timid foolish, unsteady tall agile 15 From **पुङ्ग** शैले (I 198) or **पुङ्ग** प्रतीकाये (IV 56) comes **पुङ्ग**, the **व** is changed to **श**. Similar to the last we have **पुङ्ग** also where **र** is changed to **श**. **पुङ्ग** bright the planet Venus, Name of the preceptor of asuras the month of Jyestha fire the chitraka plant, the essence of anything the male and female energy **पुङ्ग** white, Name of Shiva a disease of the white part of the eye fresh butter sour grah 16 From **पुङ्ग** (I 907) by viddhi of the root vowel we get **पुङ्ग** white, shining, are the white mustard the moon a kind of buffalo a kind of deer, the planet Jupiter, the name of Chaitanya, yellowish color **पुङ्ग** Name of Parvati a virgin the earth, turmeric the tulsi plant 17 From **पुङ्ग** संभक्ती (I 491) comes **पुङ्ग** wealthy 18 From **पुङ्ग** गती (II 36) comes **पुङ्ग** spirituous liquor, water the earth speech food 19 From **पुङ्ग** गति (II 53) derived **पुङ्ग** the **र** is changed to **ग**. **पुङ्ग** name of a district in west Bengal name of a tribe name of Vishnu, **पुङ्ग** a field, high ground a wood near a village, fraud **पुङ्ग** a garland wreath chaplot, a row, line series, a group a string, necklace, a rosary a streak

१८९ । सनि कसे उवाच । २ । २८ ।

'कस गती' । वचनान्तरि पलायने अवा अस्मादिति वचनान्तरि दुर्जनः । अस्मिन् ।

189 The **पुङ्ग** comes after the root **पुङ्ग** (I 913), to go, when preceded by the preposition **वच** 29

Thus **वचपुङ्ग** unsteady, fickle, bad, wicked Literally he from whom people thoroughly (वचन) run away (कसन्ति) whom people religiously avoid

१९० । पचिनशोर्गु कन्कनुमौ च । २ । ३० ।

पचिः कः । पाकुका दूरकारः । नयेर्गुङ् । नपुङ्गः ।

190 The affix **पुङ्ग** comes after the verbs **पच** (I 1045) to cook, and **पच** (IV 85) to become invisible and the **व** of **पच** is changed to **प** the augment **उ** is added to **पच** 30

From $\sqrt{\text{पुष्य}}$ (I 104) to cook and $\sqrt{\text{पुष्य}}$ (IV 55) are derived पाकः 'cook' and भृशः injurious destructive, small town. A nasal is inserted in the last. The an of the affix causes a variation in the case of $\sqrt{\text{पुष्य}}$.

१८१ । भिय. कृष्ण् । २ । ३१ ।

भीषणः ।

• 191 The affix *krul'an* comes after the root $\sqrt{\text{bhi}}$ to fear (III 2) 31

Thus भीषणः timid, cowardly a tiger a jackal a bar, an owl, a king of sugarcane in a forest wood

१८२ । कुन्निस्त्रिभञ्जयोत्पृथस्यापि । २ । ३२ ।

रजकः । इड्डुड्डुकः । चरकः । चय चयते । चयकः । शुभयः । चययः ।

192 When the word to be formed denotes an artisan, or is a name then the affix *loun* is added to a root, even when not preceded by an upapada (as well as when preceded by an upapada) 32

As रगार्गः silpan or an artisan or art shs From $\sqrt{\text{रग}}$ रगि (IV 58) we get रजकः a washerman $\sqrt{\text{कुट्ट}}$ कुट्टने (V 23) इड्डुड्डुकः 'sugarcane-cutter,' one whose profession is to make sugarcane into sugar-rod. Here there is an upapada इड्डु, the word is equal to इड्डु कुट्टयति. As examples of Saffix or Appellation —From $\sqrt{\text{चर}}$ चरिष्यन् (I 91) चरकः a spy a wandering mendicant From $\sqrt{\text{पय}}$ पयते (I 938) पयकः a vessel used for drinking spirits From $\sqrt{\text{पुन}}$ पुनते (VI 46) पुनकः a dog Name of a sage. From $\sqrt{\text{पय}}$ पयते (I 726) पयकः 'a dog'

१८३ । रमे रश्च लो घा । २ । ३३ ।

रश्चो विशाखी । लयकः ।

193 When the affix कयुङ् is added to the root र the र is optionally changed to ल and the form it assumes is either रजकः or लयकः 33

The word रजकः means licentious लयकः is the name of a sage

१८४ । जहातेदूर्ध्वं च । २ । ३४ ।

जहातेदूर्ध्वं काशय ।

194 When this affix कयुङ् is applied to the $\sqrt{\text{लोहाक्}}$ (III 8) the root is doubled 34

The word लयकः is derived from $\sqrt{\text{लोहाक्}}$ लयते (III 8), and means abiding having time, the child the slough of a snake

१८५ । धमो धम च । २ । ३५ ।

धमकः कर्मकारः ।

195 When the affix *kyun* is applied to the $\sqrt{\text{प}}$ the root assumes the form of पय before the affix is added to it 35

Thus चक्रति यद् करोति, अग्निं ब्रह्मकुनक्ति, यः यः चक्रः कर्मचारिणः. (The herald ?, the blacksmith.)

From the root $\sqrt{\text{क्रा}}$ क्रादाग्निर्योऽपः (I. 974) 'to blow' = derived चक्रः 'a blacksmith.'

१९६ । ह्नो यघ च । २ । ३६ ।

यघकः ।

196. The root $\sqrt{\text{ह्न}}$ is changed to $\sqrt{\text{घ}}$ when this affix kvun is applied to it 36

Thus यघकः 'an executioner', 'a murderer,' a kind of reed'

-By force of 'bahulam' the affix kvun comes after other roots also. As $\sqrt{\text{जुह}}$ विष्णापने (X 353) gives जुहकः 'a juggler, cheat, rogue'. Similarly $\sqrt{\text{हृषी}}$ दीदने (VI 141) gives हृतकः 'cutter'

This diverse application of the affix $\sqrt{\text{क्वुन}}$ is shown in the next sūtra.

१९७ । यजुलमन्यत्रापि । २ । ३७ ।

'जुह विष्णापने' । जुहकः । हृतकः ।

187. The affix $\sqrt{\text{क्वुन}}$ comes diversely after other roots also 37.

Thus क्रीडयति, विष्णय कारयतीति जुहकः (the magician the juggler) कृतयति विनक्ति कनेन इति हृतकः, विनक्ति येनच भिदकः (the axe) विनक्ति येनच विद्वजं यज्ञोवा (the pearl piercer an instrument for boring diamond, pearl &c), रोचते कनेन तदुपक नामुलु गकयवा (that which makes food savoury, generally applied to a kind of lemon tree called *oil on*, or its fruit, the acid juice or which makes food agreeable), सहयति गन्धदीप्ति सङ्गयकः a paramour), उडकति उडकुयतीति उडककः योगी नेषो वा (that which gives off, a darotee or a cloud)

१९८ । कृषेयं द्विश्चीदीयाम् । २ । ३८ ।

कार्यकः-कृषकः ।

198. When this affix kvun is applied to the root $\sqrt{\text{कृष}}$ (I 1039), there is vriddhi of the vowel of the root, according to the Northern grammarians 38

Thus कृषकः or कार्यकः । It is derived from the root $\sqrt{\text{कृष}}$ विस्तेजने (I 1039) The word कार्यकः means a husbandman cultivator, = ploughman. कृषकः has the additional sense of attractive, drawing. The neuter कृषक means = plough share

१९९ । उदकं च । २ । ३९ ।

मपहायं ।

199 This affix kvun is applied to $\sqrt{\text{उद}}$ (VII 20), to form the word *udaka* 39

From $\sqrt{\text{उद}}$ क्लदाने (VII 20) is derived उदकः by kvun affix and it means water. The word उदकः could have been derived regularly under the preceding sūtra 38, as it is a name, its separate mention here is a superfluity.

२०० । वृश्चिकृपोः विकृन् । २ । ४० ।

वृश्चिकः । कृपिकः ।

200 The affix कृप् is applied to the roots वृश्च and कृप. 40.

Thus, वृश्चति वृश्चि एति वृश्चिकः विषी कीचि विरेयः हृष कीरोवा A centipede a scorpion, also an earth worm, वृश्चति येन च कृपिकः the ploughman. These words are from √वृश्च देदने (VI 11) and √कृप विसेकने (I 1039).

२०१ । प्राक्षि पक्षिद्वयः । २ । ४१ ।

प्राक्षिपिकः पक्षपक्षिद्वयी । प्राक्षिपिकः पक्षद्वारोपजीवी ।

201 The affix कृप् comes after the roots पक्ष and क्षप, preceded by the prefix प्रा (३० प्रा and क्षा) 41

These are derived from √पक्ष व्यवहारे to barter, (I 466), and √क्षप (I 716) to injure. The word प्राक्षिपिक means a merchant, a trader and प्राक्षिपिकः a catamite, a man supported by another's wife

२०२ । मुपेर्दीर्घश्च । २ । ४२ ।

मूचिकः प्रायः ।

202 When this *likan* affix is applied to the root मूच् the च of च is lengthened 42

Thus मूचिच a mouse. It is derived from √मुच स्तेये (I 707) to steal

२०३ । स्यमेः संप्रसारणं च । २ । ४३ ।

चादीर्घः । चीनिरो दृढभेदः ।

203 When the affix *likan* is added to √syam there is vocalisation of the root as well 43

The force of च as well, is that there is lengthening also. Thus चीनिकः 'a kind of tree' It also means an ant hill, an ant. The root is स्यमु यादे (I 878).

२०४ । मित्य इकृन् । २ । ४४ ।

मृचिकः मृता ।

204 To the root मृत् is added the affix इकृन् 44.

Thus मृचिकः 'the purchaser.' The root is मृच्छीम् द्रव्यविनिमये (IX. 1).

२०५ । आक्षि पक्षियनियतिखनिभ्यः । २ । ४५ ।

प्राक्षिपिकः । प्राक्षिपः । इन्द्रभीषः किरातः । प्राक्षिपिकः इषो देवायतनः । आक्षिपिको मृषिको पक्षिद्वयः ।

205 This affix *ikān* is also applied to the roots पक्ष, पक्ष, पक्ष and क्षप when they are preceded by the preposition आ 45.

Thus प्राक्षिपिकः a shopkeeper. It is a superaffix, for when we get प्राक्षिपिकः by sūtra 41 ante, a fortiori we get प्राक्षिपिकः. From √पक्ष we get प्राक्षिपिकः an emerald, a paxure, a kirāta or barbarian. It comes from √पक्ष पक्षतो (I. 467) From √पक्ष पक्षतो (I 868) comes प्राक्षिपिकः a hawk, falcon,

accidental unforeseen sent from heaven From $\sqrt{\text{पु}} \text{अपदात्ते}$ (I 927) comes आलम्बिकः रुमः उरुः a long adigger, hither miner a thief a spade

२०६ । इषास्तदाहृत्तिलिख इगप् । २ । ४६ ।

इयेन । इत्येनः । इरिः । अविनाशप्रयुः ।

206 The affix इगप् is applied to the roots इये इत्ये इ, and अम ॥ 16

Thus from इये गतो (I 1012) comes इयेनः the white color a falcon from इत्ये or इये चन्द चपातयोः (I 959) comes इत्येनः a thief. Some read this as इत्येनः without य ।

From इज इरुते (I 947) comes इरिः a deer the white colour a goose the sun, Vishnu Shiva इरिणी one of the four classes of women = yellow jasmine, a good golden image name of a metre the green color, turmeric, madder From अह रयषादी (I 681) comes अविनः an officiating priest at a sacrifice an Advaryu

२०७ । वृजे क्तिञ्च । २ । ४७ ।

इतिनच् ।

207 The affix inach is treated as क्तिञ्च when added to the root $\sqrt{\text{वृ}} \text{जि}$ 47

From the root वृजी वर्जने (II 19) we get वृजिर्नञ् It means sorrow and curve also

२०८ । छजेरज्ज च । २ । ४८ ।

बीजावधारणार्थच् । अतिनच् ।

208 The affix inach is added to the root $\sqrt{\text{अज}}$ and the root $\sqrt{\text{अज}}$ (I 218) is replaced by अज 48

In other words the root remains unchanged. Otherwise by the general rule II 4 5f S 2292 the root अज would have been replaced by $\sqrt{\text{अ}}$. This prevents that substitution

This is अतिनच्. The word means skin. See Amarakosa II 7 47

२०९ । वहुलनन्यत्रापि । २ । ४९ ।

कठिनच् । कतिनच् । कलिनच् । कुविडनच् । अरिः । यत्पदवि दिनच् । दिवरोऽपि दिनच् ।

209 The affix inach comes diversely after other roots also 49

Thus $\sqrt{\text{कठ}} \text{कृष्ण्}$ बीजने (I 35f) gives us कठिनच् hard $\sqrt{\text{कल}} \text{नदने}$ (I 831) gives कलिनच् = lotus $\sqrt{\text{कल}} \text{चारणे}$ (I 522) gives कलिनच् dirty $\sqrt{\text{कुविड}} \text{दारे}$ (I 289) gives कुविडनच् Name of a city the capital of the Vidarbhas

Note —कठिन hard stiff, cruel inexorable sharp giving pain mas a thicket कठिन or sweetmeat made with refined sugar an earthen vessel for cooking कठिनी chalk, a water jar कलिन dirty foul, unclean, soiled black, sinful, low, कलिनी of woman during menstruation,

कुलिहन्त is the nam of a city. अण्वन्तु कुलिहन्तं चण्डको ययो the eggborn went to the city kulinānta (Śrī Harṣa) kulinānta is the name of a saint also whose discipants are called कोलिहन्तः ।

411 दृष्टिः ।

401 The affix manāch is added to the root √दृ IV 40) also

From √दृ प्रवर्तमाने we get दिवन् 'divān or divān as in the Tattvija यत् पर्वणि दिवं what ever is cut (दिवं = सदिन) on a Purnāṣ (पर्वणि = पर्वणि) i.e. on a special day belongs to the D 1715 पर्वणि दिवं पर्वणि तद् दिवान् । The word दिव means a day also

२१० । द्रुदक्षिण्यामिनन् । २ । ५० ।

द्रुविण् । दक्षिणः । दक्षिणः ।

210 The affix दम् is applied to the roots, द्रु and दक्षि 50

From √dru गतो (I 992) and √dakṣi वृद्धो (I 639) we get द्रुविण् and दक्षिण् and दक्षिणः ।

Thus, द्रुवति गच्छति द्रुयते प्राप्यते वा तत् द्रुविण् द्रुवं गुर्वर्णं पदाक्रमो वा (Property getting and power) दक्षते वर्धते धीमक्रारी भवति वा तद् दक्षिणः गतो यात्रागमः पतन्ति गुणवर्तनं right honest courteous submissive) दक्षिण च दक्षिणः दानं प्रतिद्वो वा (a gift due to the Brahmanas on occasions of religious observances)

२११ । मर्ते किदिच्य । २ । ५१ ।

मर्ति दृग्मन् ।

211 The affix man when added to √m (III 16) to go, is fitted as ऋ किङ् and the ऋ is replaced by short ऋ, which is followed by च by I 1 51 S 70 51

Thus मृच्छन्ति गच्छन्ति यच्च यथाह्वा यथास्तद् मर्तिण् (a d s rt or salin an i)

The ऋ + दम् = दृ + दम् (no guna here is the affix is treated as किङ्) and ऋ is replaced by ऋ by the express rule of 11 1 51 S 70 = दृ + दृ + दम् (I 1 51 S 70) = दृविण् = d s rt, drary r gion a m d t a h i

२१२ । वेयितुस्योह्रस्वश्च । २ । ५२ ।

वेयितव्यः । दुहितव्यः ।

212 When the affix man is added to √yap (I 391) to shake, and √tuh (I 773) to distress, the vowels of the roots are shortened to ऋ and उ respectively 52

Thus वेप + दम् = वेयि + दम् = वेयितव्य forest दुह + दम् = तोह + दम् = दुहितव्य cold snow

२१३ । तत्तिपुलिभ्या च । २ । ५३ ।

तत्तिन विरसे ह्योके ह्यध्वेऽपि तत्तिन तिपु । मृ नमन् ।

213 So also the roots तत्ति and पुन take the affix man, and the root vowel remains short 53

Thus:—तासयति प्रतिविद्यतीति तसिन् (lonely solitary land and trans-
parent) सोलयति महाद् भवतीति सुसिन् (see side or reverse)

These are from /सल प्रतिष्ठायात् (X 58) and /सुल महत्वे (X 61)

२१४ । गर्वरेत उच्च । २ । ५४ ।

गौरादिस्थाब्दी । गुर्विणी गर्भिणी ।

214 To the root गर्व is applied the affix दन्, and the र् of garv is replaced by उ 54

Thus गुर्विणी । गर्वति प्राप्नोति गर्वयति युजति वा वा गुर्विणी गर्भिणी वा ।

The root is गर्व बोधने । गुर्विणी means a pregnant woman the feminine long ई is added as the word belongs to Gaurāḍi class.

२१५ । रुहेश्च । २ । ५५ ।

रोहिणः ।

215. This affix दन् comes after the root रुह (I 912) to sprout 55

Thus the form is रोहिणः । रोहिणि बोधेन जायते च रोहिणः । See also रोहिणी
another form is रोहिणः as the word belongs to the Prājñāḍi class,

२१६ । महेरिनश्च । २ । ५६ ।

माहिनम् । माहिनम् । महिन राज्ञ्यम् ।

216 To the root मह is applied both दन् and दन्त । 56

Thus महति महति पूजयते वा तन्माहिनम् (the kingdom) also महिनम्

The affix दन्त is drawn into the sūtra by force of the word च also
The root is मह पूजायात् (I 768) In the Veda Bhāṣya the word माहिनः is
explained as महनीयः or पूजनीयः 'adorable worship worthy' See Rig Veda
ब्रह्म हवन्ति माहिनः सन् (I 165 d)

२१७ । क्षिण्वयिप्रच्छिन्निसुद्रुप्रुजा दीर्घोऽसमसारश्च । २ । ५७ ।

चाद् । माट । की । सत्यतो यतादिक्रान्ति स्तुत्योपकरणम् । इहिरण्यम् । कदम् कानक्षी
कीटश्च । पूजायाये मत्स्वत्वा पिपासायां भवन तियात् ।

217 The affix ह्रस्व is added to the roots vacch, prachch, sr, sru, dru, pru and ju whereby the vowels of the roots are
lengthened, but there is no change of the semi vowel of the
root into the corresponding vowel 57

Thus वच + कविप् = वाक् । The semi vowel व required to be changed
into च by VI 1 15 S 2409 but the above prohibition prevents this.
Similarly मृच्छ + कविप् = माट । The vocalisation required by VI 1 16 S 2412
is prevented. The च is changed to व by VI 4 19 S 2561. This व is
changed to ष by VIII 2 36 S 294 which is changed to ष (जम्बू) and
then to ष (चट्टया) thus we get S माट, dual मायी pl मायाः ।

Similarly क्षि + कविप् = की ।

Similarly ह्र + कविप् = ह्रः । a sacrificial laḥ. literally from which butter
&c, flows into the sacrificial fire

Similarly $\text{हु} + \text{क्विप्} = \text{हुः}$ 'gold'

Similarly म gives कटमः a lewd person, an ins ct. Similarly दुः meaning sky, Saraswatī = demon and swift

Note — वक्ति यवा वा वाक्, (words) वृक्षतीति प्राट्, (as वयट् प्राट्) a disciple, भीयते ययति वा वा श्रीः (a design of nature, beauty) वा स्वयति ययवा वा वा चः दीक्षायन वा (a sacrificial ladle, a cressa le)

हुयते प्रायते दुःखमनसा वा हुः हिरण्यं वा (Gold) कटमः भवते गच्छतीति कटमः कायुको जना कीटो वा (a lewd person, an insect) जयति श्रीम् गच्छतीति दुः ययोऽश्वो ययम आकार्यं विदवा वा (a rabbit a horse a bull, the sky knowledge) So also the forms of प्रायट् (the rainy season), हुः (the gate keeper) उदयिह्व (whay), श्रुक् (श्रुति श्रुति यवा वा, hymn)

These words are from the roots वचर्वात्तापके (II 54) मृच्छ वीप्सायाद् (VI 100) निज् वेवायाद् (I 945) जु गती (I 987) हुट् गती (I 992) मुट् गती (I 1006) and हु गती (h. gauriṣa-dhātā)

२१८ । जामीतेह स्वश्च । २ । ५८ ।

जाय । जय । जहि । जह्य ।

218 The affix क्विप् comes after the root जाट् to parvado (V 14) and thereby the long vowel जा is shortened into ज ५८

Thus, जायुवति यतीरमित्वायः । जायः (waters) This word is always feminine and plural in declension thus जायः, ययः, यहिः यह्यः, &c. The word means earth water See Amarakosa I. 10 3

Thus जाय् + क्विप् = जय । It is declined as above, १० Nom Pl जायः Acc Pl जयः Inst Pl यहिः, Dat Abl Pl यह्यः Gen Pl ययः, Loc ययुः,

२१९ । परी यजे यश्च यदान्ते । २ । ५९ ।

यजे । यजि । यजि । यजि । यजि ।

219 To the root यज् preceded by the prefix परि, is added the affix क्विप् whereby the short य of यज् is lengthened into जा, and य् replaces य when it is final in a pada 59

Thus परितः यजते यजति च परित्वाट् (a mendicant) Thus परित्वाट् + क्विप् = परित्वाट् but in the Nominative Singular it is considered as if it was परित्वाट् । Then the य् is changed to ट् by जयत्व and यट्त्व rules. The root is य् य गती (I 272)

The dual of परित्वाट् is परित्वाजो and the plural is परित्वाजाः ५९

२२० । हुव श्लुवच्च । २ । ६० ।

हुव ।

220 The affix क्विप् is added to the root हु and the vowel is lengthened and the root is doubled as if the affix was रट् 60

Thus हुवति ददात्वति वा यवा वा छः (a wooden ladle by which ghee is poured into the sacrificial fire) The root is हु वानादनयोः (III 1)

२२१ । सुव क । २ । ६१ ।

सुव ।

221 The affix क is applied to the root सु to flow 61

Thus —अवति धृतमस्वाह पाः सुवः (a sacrificial ladle, meaning the same as सु, Art II 57 preceding) Similarly प्रव (motionless constant)

२२२ । चिकच । २ । ६२ ।

इकार उपधात्पर्यः । क इत्कुत्वच् । सुक् । 'सुर्व च सुपच सहृदि' ।

222 The affix चिक् is also applied to the root सु 62

Thus धृतमस्वाः अवति वा सुक् (a sacrificial ladle) The affix is really च the च is for euphony and क is indicatory, by which the च is changed to a guttural Thus सुक् dual सुवो, pl सुचः । The plural form सुचः is found in the following सुर्व च सुपच सहृदि ॥

२२३ । तनोतेरनश्चव । २ । ६३ ।

तनोतेश्चिक्प्रत्ययः । अनो वधाद्वादेमह । त्यक् ।

223 The portion चर् of the root तर् to spread is replaced by the syllable च va, when the affix चिक् (च्) is added to it 63

Thus तर् + चिक् = त्व + च = त्वच् nom S त्वक् skin

The substitute is the full syllable च va consisting of two letters प and च and not merely च्. Hence Bhattoji uses the word subda in explaining this sūtra For the meaning of the word त्वच् see A K II 8, 62

२२४ । ग्लानुदिभ्या डौ । २ । ६४ ।

ग्लोः । नोः ।

224 To the roots ग्लान् (I 952) to be dejected, and नुद् (VI 2) to propel is added the affix दौ 64

Thus ग्लो + डौ = ग्लोः moon उद् + नो = नोः boat ship See A K I 3 I4 and I 10 10

२२५ । चिवरव्ययम् । २ । ६५ ।

होतिस्त्वेव । ग्लोःकरोति । कृष्णेऽणः (२२६) इति चित्ते नियमार्थमिदम् । उष्णादिप्रत्ययान्त चवपच चवेति ।

225 The words formed by दौ are not indeclinables, except when they take the further affix चवि 65

The word डौ is understood in this sūtra Thus ग्लो करोति Here the case affix is elided, as the word is treated like a चवि formed taddhita, and hence is indeclinable It means ग्लोः ग्लोः चवपचत्वे तथा करोति, converting that which was not glass (or camphor) into camphor i.e. encamphoring &c

The present sūtra is in fact a *niyama* or restrictive rule for it restricts the too wide scope of I 1 39 S 449 by which every word formed by the kṛit affix चो, would have been *ipso facto* an indeclinable. As Unādis are kṛit affixes a word formed by चो would be an indeclinable But this

sūtra really says that a unādi word formed by an ए or ओ, ऐ or औ affix is not an indeclinable, unless it is used with the force of *chv* affix. See the following sūtras for ऐ and औ affixes.

२२६ । राते ईः । २ । ६६ ।

राः । रायो । रायः ।

26. To the root /ra (II 18) to give, is added the affix *da* (ऐ) 66

Thus रा+ऐ=रे । It is declined thus रे+ङ्=रा+ङ् (VII 2 85 S 286)=राः । Dual रायो । Pl रायः । रे means bre, sharp, gold, and riches

२२७ । गमेहोः । २ । ६७ ।

‘गीर्वाणरवे बलीवर्धे किरणप्रभेदयो । ‘ही दु स्वादिपि नात्वा भूमी च दुराधपि ।
‘मूर्खयोः पूर्वगमोः’ इति नृणां वाचलोपः । वाहुलकादप्येतेषां होः । ‘होः’ एते स्वर्गान्तरिचयो’

227. To the root /gam (I. 1031) ‘to go’ is added the affix *do* (हो). 67.

Thus गम्+हो=गो । In declining this word sūtra VII 1 90 S. 284 applies. The nom. S is गोः । According to Kṛṣṇa, this word means, when masculine, the sun, a bull a ray of light, a kind of sacrifice, when feminine it means, a quarter of the compass, the goddess of speech i.e. Sarasvatī, the earth, the cow when both masculine and feminine it means, heaven, the thunder bolt of Indra, water, ray, a region of the sky, an arrow, and the hair of the body.

By force of bahulam the affix comes after /dyut (I. 777) to shine. Thus दीः (६८). Heaven and ornament.

२२८ । भ्रमेश्च ह्रः । २ । ६८ ।

भ्रः । भ्रान्ते । भ्रान्तः ।

228. To the root /bhram (IV. 96) to wander about, is added the affix *dā* (ह्र) as well as to the root /gam 68

Thus भ्रः ‘brow.’ By force of the word च ‘and’, the affix is applied to गम् also. Thus गम्ये ग् a servant, literally one who goes in front

२२९ । दमे होसिः । २ । ६९ ।

होः । होयो ।

229. To the root /dam (IV 94) to tame, is added the affix *dos* (हो) 69

Thus दम्+हो=होद् dual होयो the fore arm According to Śrīharsha the word is masculine, as होयं तव । It is neuter also, as ककुद् होयनी used in the Bhāṣya. It is feminine also as होया ‘arm’ as in Dhananjaya Kōsha.

२३० । पणे रिज्यादेश्च वः । २ । ७० ।

पणिद् । रज्यादश्च । ‘पिण्यो वाचिको वणिक्’ ।

230. To the root /pan to barter, to praise (I. 466) is added the affix *ya* (वः), and the initial प is replaced by च 70.

Thus वृत् + दृक् = वृत् + दृक् = वृत्तिन् nom s वृत्तिन् a trailer The word takes the affix लृक् without changing the sense As वृत्तिन् a trailer S c Amara ośa II J 7 for त = phris वैदग्ध्यो वृत्तिन् वृत्तिन् ।

२३१ । वशे कित् । २ । ७१ ।

‘वशिगम्यो वनेऽपि च ।

231 The affix *ṣi* coming after *vas* to desire (II 70) is treated as कित् and so causes vocalisation 71

Thus वृत् + दृक् = वृत्तिन् । The vocalisation takes place by VI 1 16 S 241° It means fire and ghee (clarified butter)

२३२ । भृज उच्च । २ । ७२ ॥

भृजिभृजिः ।

232 The affix *ṣi* is कित् after the root *bhri* to support (I 940) and the final of the root is replaced by long *u* which is followed by *ṛ* (I 1 51 S 70) 72

This वृ + दृक् = भृत् + दृक् = भृत्तिन् nom s भृत्तिन् meaning the earth

२३३ । जसि सहोरुतिन् । २ । ७३ ।

जसुरादभृत् । उदुरिरादित्यः पृथिवी च ।

233 The affix *urim* comes after the roots *jas* to release (IV 102) and *śah* to endure (I 900) 73

Thus जसुरिः the thunder bolt ‘the world ‘the hungry उदुरिः the sun and the earth sh enduring the long suffering

Note — The words जसुरि and उदुरि are used in the following Riks — जसुरे स्तवे चिद्विभृताः । Here जसुरे (dat ve) is explained as जस-ताव ॥ In the Rik नीचायनाम जसुरि न हवेनद्, the word जसुरि is explained as जु चत् ॥ In उत्तरव धामी उदुरि च्छंतावा the word उदुरि is explained by उद्वन चीलः (Rv IV 88 7)

२३४ । सुयुरुवृजो युच् । २ । ७४ ।

यवनस्रुग्धनाः । यवनः । यवजः कीकिलः । यवजः ।

234 To the roots *su* to distil (V 1) *yu* to mix (II 23), *ru* to sound (II 24) and *vr* to choose (V 8) is added the affix *uuch* (यच्) 71

Thus यवनः moon यवनः the Yavana यवजः the cuckoo and यवजः a kind of tree

Note — यवनः extracting the Soma juice a sacrifice = libation bathing generation यवनः a tribe of foreigners Greek, an Ionian यवजः sounding tone यवजः fem is the name of a river यवजः a bitter herb, and the neuter यवज means a rampart a bridge

२३५ । अशे रश च । २ । ७५ ।

अशनातेषु अशनात् अशनादेव । यवना काशी । जिह्वाधारी शु दन्तवर्धकाश्वात् ।

235 The affix *yuch* is added to the root *√as* to perwado (V. 18), and thereby *√is* is replaced by *ras* 75

Thus *चम् + युच् = रम् + युच् = रचना* a sort of ornament for wearing round the waist of woman. The word *रचना* tongue has a dental *न*: It is derived from *√रच* to taste of the Chirāḥ class (V. 385). It is formed by the affix *युच्* as it belongs to the Nandādi class. As a matter of fact, both words *रचना* and *रचना* are indifferently employed to denote a girdle and a tongue. The *च* of this sūtra includes *चम् भोजने अच्* (I. 51). The *√रच* will take *युच्* by *बहुलमन्यत्रापि* (see below II 78). It includes *√रच घट्टे* (I. 745) and *√रच चान्वाहने* (V. 385).

२३६ । उन्नेनं लोपश्च । २ । ७६ ।

चोदनः ।

236 The *च* of *√und* (VII. 20) is elided, when the affix *yuch* is added 76

Thus *उच् + युच् = उद् + युच् = चोदनः* foot boiled rice, grain made into a cook'd with milk meal. *चोदनी* the plant called *balā* (i.e. *cardifolia*).

२३७ । गभेर्गश्च । २ । ७७ ।

गभेर्गश्च द्यादिभ्यः । गभनम् ।

237 When the affix *युच्* is added to the root *गभ* to go (I. 1031) the *च* is changed to *ग* 77

Thus *गभन्ति चरन्ति गभन्ति गभनम्* the sky the firmament. See A. h. I. 2. 1

२३८ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ७८ ।

युच् द्यादिभ्यः । रोचनाः ।

238 The affix *युच्* is added diversely to various other roots with various other forms 78

Thus *द्योततेऽद्यो इति द्योतनः प्रदीपो वा* (light), *द्यवदते गच्छतीति द्यवदनः द्योवा* (a chariot), *नयते प्राप्नोति रूपं येन तन्मयम्* (eyes), *चन्दरपाद्वाद्यतीति चन्दन* (sandal wood) *रोचतस्ते रोचनाः*. The bright sky a handsome woman a kind of yellow pigment usually called *लोरोचना*. Similarly *चयनः* yellow, the ebony tree) &c

Note.—The words are from the roots *√drut* (I. 777) to shine *√yandū* (I. 798) to flow, *√nt* (I. 950) to lead, *√chad* (I. 68) to rejoice, *√ruch* (I. 781) to shine. *द्यवदनः* a war chariot air bearing a kind of tree called *timasha* water *नयनं* eyes *चन्दनः* sandal wood, a kind of monkey, and *चन्दनी* name of a river *चन्दनं* a kind of medicinal plant called *Bhadra-kali*. *रोचना* a red lotus flower, yellow pigment, a handsome woman *रोचनाः* dark *Salmali*, bright a stomachic, name of one of the five arrows of cupid. From *चयु* to throw we get *चयन* throwing, a missile name of a tree (*jivaka*). Similarly from *√चत* to go constantly (I. 33) preceded by *राच्*, we get *राचादनः* the *Piyala* tree.

२३९ । रज्जोः क्युन् । २ । ३९ ।

रज्जयन् ।

239 The root रज्ज takes after it the affix क्युन् (ana) 79

Thus रज्जति यज्ञावनेन तद्रज्जयन् कुसुमवा (safflower, saffron, a kind of colour resembling the deep y llow of the saffron) रज्जनी (night)

Note —The root रज्ज (to colour (I 1045), takes lyut also and we get रज्जयन् । The affix क्युन् being कित् causes the elision of the nasal । Diversely (bhulam) the affix comes after कृष् also, १३ कृषयः ।

२४० । भूसूधूभस्त्रिभयश्छन्दसि । २ । ८० ।

भुवनम् । भुवन आदिरयः । भुवनो वह्निः । निभुवनं वृत्तम् । वृत्तमनमसीवम् ।

240. In the cchandās, the affix क्युन् is added to the roots वृ, वृ, and वृत् । 80

Thus भवतीति भुवनम् (the world, the earth) वृते वृते वा चः भुवनम् (God, the sun) धूमोति क्वापवतीति भुवनः अग्निर्वा (fire) निभुवन (the act of coition,) वृत्तिरिति वृत्तिवत् भवति इति वृत्तमन् a frying pan (the act of frying)

Note —वृ to be (I 1), वृ to beget (IV 24), वृ to shake (V 9) वृत्त to fry (VI 4) take ly, un in the Vaidic literature. By bahulam the affix is found after these roots in secular literature also. भुवन a world the earth, the heaven a being mankind, water See A. h. II 1. 6 वृत्त + क्युन् = वृत्त + वृ (VI 1 16 § 2412) + वृत्त + वृ क्युन् VIII 4 53 § 52) वृत्त + वृ = वृत्तमन् a frying pan See A. h. II 9. 30

२४१ । कृपूवृजिमन्दिनिधात्र. क्युन् । २ । ८१ ।

किरणः । वृत्तः क्युन् । वृत्तमन्तरिक्षम् । कन्दन स्तोत्रम् । विचनम् ।

241 The affix क्युन् comes after the roots कृ, वृ वृजि, मन्दि and नि + धा । 81

Thus —किरति किरि परमन्तरिक्षादिति किरणः (the rays of sun or moon) विचति वातवति वृत्तयति वा च वृत्तः (जलैः ३० understood) स a, वृत्ते वर्जयतीति वृजयन् (th; shy, force) वो येन वा नन्दते स्तोति स्वयमिति कानवते वा कन्दनम् (a hymn, a lover), निधत्ता दधाति वृत्तमन्तरिक्षम् (death)

The roots are √kri to scatter (VI 116), √pri to protect (III 4), √vr ji to avoid (II 19) √madi to praise &c. (I 13), √dhā to support (III. 10) निधन् means the destruction, and family, race

२४२ । धूपेर्धिष्णुसंज्ञायाम् । २ । ८२ ।

विचरो भुवः । विचरो धीः ।

242. The affix क्युन् comes after the root धृष् (V. 22) and when this affix is added, the form धृष् is changed to धिष्, and the word so formed denotes a nam. 82

Thus धृष्टोति धाम्नात्तदं दर्शयति वा विचरो भुवः a teacher A. K. I 3 21, An epithet of Brishhaspati the preceptor of the Gods धिष्वा the speech, prais, hymn, (int. ll. ८६), understanding, earth, a cup, bowl

२४३ क । हन्ते घुरच् । २ । ८३ क ।

गुरच् :

243A. When the affix **गुरच्** is added to the verb **हन्**, the root changes itself to **गुरच्**.

Thus **हन्ति हन्तेन वा मादुर्भवति च गुरच्** : a sound—lit. that which manifests on being struck.

२४४ । वर्तमाने पृषद् बृहन् महज् जगच् छतृयत् । २ । ८४ ।

छतिप्रत्ययाः । 'बृषु वेचने शुभाभावः । पृषन्ति । पृषद् । महद् । जगद् । गन्तृनादेयः । जगद् ।

244 The words **पृषद्**, **बृहद्**, **महद्**, and **जगद्** are formed by the affix **छति**, and it is like **गद्** affix, and the force the affix is to denote present time like the affix **गद्**. 84

These words are formed by the affix **छति**. From **बृषु वेचने** to sprinkle (I 737) comes **पृषन्ति** a drop of water. It is neuter and always used in the plural. The singular is **पृषद्**. There is no guna of the root vowel. Similarly **बृहद्** is from the root **बृह** to increase (I 771) **महद्** is from **मह** to worship (X 321) **जगद्** is from **गम्** to go (I. 1031), and **गम्** is replaced by **जम्**.

Note—These words are really formed by the affix **छति** and not **गद्**. It is treated like **गद्** which is an **उगित्** affix and consequently VII 1. 70 S 351 applies, and we get **बृषु** in **महद्**. In the feminine, we have **ह्रीद्** by IV. 1. 1. 455 as **महती**.

Note—Had the words **पृषद्** &c been **गद्** formed, then we could have easily omitted the words **वर्तमाने** and **मदुर्भव** from this sūtra. But they are not **गद्** formed. Had they been so, then the vikarana **गच्** would be added to the root **मह** and there would be **गुच्** by VII. 1. 80 S 455, and an optional form **महन्ती** would arise. The accent moreover would be governed by VI 1 186 S 3730 in that case. But if the affix be taken as **छति** then it being an **Ārdhadhātuka** affix, the vikarana **गच्** is not added, and so the above difficulty does not arise. Hence Bhattoji takes these words as formed by the affix **छति** and not **गद्** though this **छति** is treated like **गद्** for some purposes.

Note—The example given above is **पृषन्ति** plural of **पृषद्** in order to indicate that the word is neuter when meaning is drop. When masculine it means a deer. **बृहती** means an egg plant, a thorn, the speech, a reservoir, a name of a metre, a wrapper or mantle. By being treated as **गद्** there is **गुच्** (VII. 1 70 S 361), as **बृहद्** = **विष्णुः**. **महती** means an egg plant, when neuter, **महद्** means kingdom. When masculine, it means Mahat the Great principle of Sāṅkhya, the mighty. **जगती** is also the name of the lute of Nārada, as **बृहती** is the name of the lute of Viśvānu, **जम्बवती** of Tumbaru.

and ऋक्षपी of Sarasvatī. See Māgha I. 10 (आवेदमात्रं महतीं बुधुर्बुधुः). वनम् is neuter when meaning the world, the universe: when masculine it means wind, air. It has all the three genders when meaning immovable. वनती means the earth, the world, a kind of metre, and man kind. The masculine वनम् 'air,' being treated as वद् formed takes वृष् (VII. 1. 70. S. 361); and is declined as वनम्, dual वनम्बो, pl. वनम्बः। But the वनम् derived under dyuti-gami-juhotinām dviccha (Vārtika under III. 2. 178. S. 3158) not being वद् like is declined as वनम्, वनती and वनतः।

Thus: पर्षति विव्रजति द्विर्बलि व । तद् वृषम् (A kind of deer, a drop of any liquid) वर्धति पर्षतेऽपी वृषम् (large). Fem, वृषती a portion of the Vedas).

२४५ । संश्रयत् लुपद् वेहत् । २ । ८५ ।

एते निपातवन्ते । लुपद् लुप् संश्रयत् लुपद् लुप् । संश्रयते, लुप् हकारस्योपः । संश्रयत् लुपद् । विव्रजते द्विर्बलि व । तद् वृषम् । वेहत् वेहोपचातिनी ।

245. The words *samśayat*, *tripat* and *vehat* are irregularly formed by *ali* affix. 85.

These are Nipātanas. They are enumerated separately from the last mentioned words, in order not to apply *śātri-vad-bhāva* to them. वनम् is derived from विसृ चयने (V. 5) with the preposition वृ । The वृ of विसृ is elided संश्रयत् means magic. From लुप लोपने (IV. 86) comes लुपद् 'umbrella.' From वृ to kill (II. 2.) comes वेहत् with the upasarga वि । The वृ of वृ is elided, and the वृ of वि is changed to व । वेहत् a barren cow, one who destroys the womb. See A. K. II. 9. 69.

Note:—The feminine of वेहत् would be वेहती had it been Śātri-like. But it is not so: and लुपितम् (IV. 1. 6) does not apply.

According to Subhūti Chandra संश्रयत् is derived from वृ+रिच to swell. लुपद् means moon also.

२४६ । अन्दस्मसानम् शुश्रूष्याम् । २ । ८६ ।

यवसानः यव्याः । अरसानः पुरयः ।

246. After the roots *√su* to go, and *√jri* to grow old, comes the affix *asīnach* in the *chhandas*. 86.

Thus यवसानः a road, a path, a way, अरसानः an old man or an invalid person.

Note:—But in the two verses प्रथमवरे &c. (Rv. I. 62. 1 & 2) the word यवसानाय is explained as अतिवसानाय very powerful. It means also a cemetery but then it is differently derived.

२४७ । ऋक्षिष्टधिमन्दिसहिभ्यः कित् । २ । ८७ ।

अश्रुक्षानो नेयः । शुश्रूषाः पुरयः । अन्दसानोऽग्निर्वीर्यम् । यवसानो यवो मन्त्रम् ।

247. The affix *यवसानम्* is कित् after *√riji* (I. 190) to fry, *√vridhu* (I. 796) to increase, *√madi* (I. 13) to praise, and *√saha* (I. 905) to endure. 87.

Thus अश्विनः a cloud वृषवानः a man, अग्निवानः fire, a living creature, चक्रवानः a peacock, a sacrifice.

Note —The root अग्नि takes वृष् as it has an indicatory वृ, and thus nasal is never elided here. Thus there can be no guna of अश्विनः. So also of अग्निवानः and चक्रवानः. Therefore with regard to these three roots, the forms would have been the same, whether the affix were क्तिच् or not. The difference would be with regard to वृष् only. The above three roots might easily have been read along with वृष् of the last sūtra. The word वृष् in the next sūtra could also have been omitted. Thus instead of three appositions, two would have been enough.

As, अग्निवानश्च वृष् अग्निं वहिष्यः । and अर्ते शुद्धं च वृषिः क्तिच् ॥

In the Mantras अश्विनवानः पुत्रवारः रुद्रवैः and अस्मिन् पक्षे अग्निवाना इत्येवम् the words have been given their etymological meaning in the Bhāṣya, and not the meanings as given above.

२४८ । अर्तेर्गुणः शुद्धं च । २ । ८८ ।

अर्धवानोऽग्निः ।

248 The affix *anach* to go (I. 983) takes guna when the affix *asānach* is added to it; and the augment *ant* (च्) is inserted. 88.

Thus अग् + अश्वानच् = अग् + अ + अश्वानच् = अर्धवानः the fire, the killer of enemies.

Note —In the Mantra आवाविपदार्धवानाय, the word अर्धवानाय (dative) is explained in the Bhāṣya by बहूनां हि विप्रे to the killer of enemies.

२४९ । सम्यगानयस्तुतः । २ । ८९ ।

सस्तवानो वागी ।

249 The affix *anach* is added to the root *√stu* to praise (II. 84), when the preposition च is in construction with it. 89.

Thus सस्तवानः an orator, a good speaker.

२५० । बुधिवुधितृश्मिन्मयः किञ्च । २ । ९० ।

पुषानः । पुषानः । द्वयानो लोकपालकः ।

250 The affix *anach* is added to *√yudh* to war (IV 61), *√budhr* to know (I 924), and *√drisr* to see (I. 1037), and it is क्तिच्. 90.

Thus पुषानः an enemy, an opponent. पुषानः a preceptor. हृषानः a guardian of the world. By bahulam it comes after *√hृष* also. As कृषाणः a sword. In the following shloka there is play on the words कृषणः 'a miser', कृषाणः 'a sword,' and कोष 'a treasury' 'a sheath.'

कृषाणेन अयं कार कृषणः सह भवत्ये ।

येषां दास्यमये वः स्वकोशं विप्रमुनि ॥

२५१ । कुर्वः सनीलुक् क्षलोपश्च । २ । ९१ ।

अदुरावहम्भवाः ।

251. The affix ānach is added to the desiderative of the root *√hurchhā*, when the sign च् of the desiderative is luk-elided, and the च of the root is lopa-elided. 91.

Thus जुहुराचः the moon.

Note :—The root *√hurchhā* to be crooked (I 226) when in the desiderative, takes आनच्, but the च् is elided and so also च of the root. In the Yajur Veda mantra जुयोष्यस्व जुहुराचश्च वनः the word juhurānam is explained as कीदृश्यकारि 'crooked'. See Isā upanishad my edition p 30

२५२ । शिविते दीश्च । २ । ९२ ।

शिविविधानः पुण्यकर्तृ ।

252. To the desiderative of the root *√śvitā* 'to make white' (I. 778), is added the affix ānach, the affix च् is elided and च of the root is replaced by द् । 92

Thus शिविविधानः pious in conduct, virtuous, holy

Note —The affix is क्तिच् and so there is no guna. Of course, in the desiderative there is reduplication. See Amarakośā III 1. 46 Kṣhira swāmi derives this word from शिविदि रवेर्ये (I 10), with the affix कानच् with the force of क्तिच्. In other words he makes it the Perfect Participle of शिविच्. He apparently has overlooked this sūtra. The difficulty with the root शिविदि is that the nasal caused by इदिच् will not be elided and कानच् is a Vaidic affix.

२५३ । तृन् तृची संसितदादिभ्यः संज्ञायां चानिटी । २ । ९३ ।

यद्येः सदादिभ्यश्च कृषात्तृची लाः । ती चानिटी । संज्ञा । स्त्रीता । संज्ञादी । संज्ञारः । यदिः नीचो पातुः यकलीकरो भवत्ये च । त्र्युदात्तेत् । 'यद्ये चयदानच्' इति नन्नात् । 'उद्यानं वा वेदतं वा सदाग्ने' इति प्राग्व्याचक्ष । 'सत्ता स्वार्थात्तृची द्वास्त्ये वैश्वामानि युद्धे' ।

253. The affix *trīn* comes after *√sans*, to praise (I. 704) and the affix *trich* after *√kṣhad* and the rest, when the word so formed is a name; and the affixes do not take the intermediate च् = 93

Thus यद् + तृन् = यँ तृन् nom. & यँ ला, dual संज्ञादी, pl संज्ञारः

The root यद् is a sūtra dhātu and means to cut, to ent. It is Anuśāstet. It is found used in the Rig Veda यद्ये चयदानच्, and in the following phrase taken from the Brāhmanas —उद्यानं वा वेदतं वा सदाग्ने । Thus यद् + तृन् = यन्, nom. & यन्ता । It means a charioteer, a gate keeper, an offspring of a sūdra father and a Vaisya wife

Note —In explaining the sūtra VI 4. 11 S 277, it has already been said that the words यद् &c have been used in that sūtra in order to teach by implication a *niyama* or restriction—namely the unāḥi words formed by यद् or द्च् do not get lengthened, except the eight words *svastī* &c. specifically mentioned in that sūtra. The word यँतृ is not among these

eight, hence its declension is *यस्ताते* and not *यस्ताते*, and *यस्ताः* and *यस्ताः*. The word has acute on the first syllable as the affix is *निच्*. As in the mantra *यावद्याम उव यस्तायु विमः*.

The word *यादि* in *यदादि* refers to roots like *यायु ययुमिष्टो* (II. 66). Thus *यास्ता*, du. *यास्ताते* pl. *यास्ताः*. *यास्ति* or *विनयति यस्याच्*—*यास्ता युः*. It is the name of the Buddha. Similarly *प्रयास्ता*. See VI. 4. 11. S. 277. Its dual and plural are *प्रयास्ताते*, *प्रयास्ताः*. The lengthening in both cases is by the sūtra VI. 4. 11. S. 277.

According to *Medini Kosh* *वत्त* means the son of a *śūdra* produced on a *Vaiśya* woman. This is the meaning taken by *Bhattoji* in the text above. But according to *Amarakosā* it is the son of a *śūdra* by a *Kshatriya* woman.

Similarly from *वृ* to lead, we get with the preposition *उद्* the noun *उद्गतेत* a kind of *Ritvik* priest.

२५४ । यत्तुलन्यत्रापि । २ । ९४ ।

यद् । यत्ता । इद् । इन्ता । इत्यादि ।

254. Diversely also other words are formed by the addition of *यद्* and *इद्* to other roots. 94

Thus *यत्ता* from *यद्* and *इन्ता* from *इद्*.

This sūtra is superfluous for the word *यादि* of the last aphorism should have made these two affixes applicable to other roots also.

२५५ । नम् नैद् त्वष्ट होत् पीत् भ्रात् जामात् मात् पित् दुहित् ।

२ । ९५ ।

न यत्तत्त्वमेव नमः पीतो दीहितश्च । नयतेः पुगुणश्च । नैद् । त्विषेत्स्वित्त्वच् । त्वष्टा । होता । पीतास्त्रिभेदः । भ्रात्रेर्त्रयोपः । भ्राता । जायां जाति जामातः । 'यान् पुत्रायाच्' नतोपः । माता । पातेराकारत्वेत्यच् । पितः । दुहेस्त्वच् इद् पुत्राभावाच्च । दुहिता ।

255. The following ten words are irregularly derived, viz., *नम्* (a grandson), *नैद्* (one of the chief officiating priests at a Soma sacrifice), *त्वष्ट* (name of a Vedic God), *होत्* (a sacrificial priest), *पीत्* (one of the sixteen officiating priests at a sacrifice), *भ्रात्* (brother), *जामात्* (son-in-law), *मात्* (mother), *पित्* (father), and *दुहित्* (daughter). 95.

These ten words are formed by *trīn* or *trich*. With the negative particle *न* added to the root *वृ* to fall (I. 898) is formed *नम्*. The son's son or daughter's son is so called because through him the ancestors do not fall from heaven into the *Naraka* called *युः*.

From *वृ* to lead (I. 950) we get *नैद्* by *guna* of the root and inserting the augment *यद्*. It means the *leading* priest in a Soma sacrifice.

From $\sqrt{\text{ritvik}}$ to shine (I 1050) is obtained स्वर by changing the $\sqrt{\text{r}}$ of the root into स . It means the divine Architect, a carpenter. From $\sqrt{\text{hu}}$ to sacrifice (III 1) comes होत्र the Hotṛi priest. From $\sqrt{\text{pā}}$ to purify (I. 1015) comes the word पोत्र the Potṛi priest, a kind of Ritvik. From $\sqrt{\text{bhrāj}}$ to shine (I 194) comes ब्रातृ brother. The व of the root is elided.

From $\sqrt{\text{mā}}$ to measure (II 53) with the upapada ब्राम्या wife, comes ब्राम्यातृ son-in-law, literally he who measures or causes to be measured the wife. From $\sqrt{\text{mā}}$ to worship (I 1021) comes माता mother. The व of the root is elided. From $\sqrt{\text{pā}}$ to protect (II 47) comes पितृ, the प of the root is changed to प . From the root $\sqrt{\text{duh}}$ to milk (II 4) comes दुहितृ. The affix घृन् takes the intermediate व as an exception nor does it cause guna.

२५६ । सावसे ऋन् । २ । ९६ ।

स्वसा ।

256 The affix ऋन् comes after the verb अन् to throw (IV. 100) preceded by the preposition उ 96.

Thus उ + अन् + ऋन् = उवृन् N. S. स्वसा (sister)

Another reading of this sūtra = उवृन्ते ऋन्. There is no difference of meaning, मुनिजनेः or वी जनेः mean the same. The Commentary adopts the first.

२५७ । यते वृद्धिश्च । २ । ९७ ।

ब्राम्या । 'भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य ब्राम्यास्य स्युः परस्परम्' ।

257. The affix ऋन् comes after the verb यत् (I, 30) to attempt, endeavour, strive, try, and there is viddhi of च 97

Thus ब्राम्या (a husband's brothers' wife). The wives of brothers are related to each other as ब्राम्या sisters in law. See Amarakosa (II 6. 30) for the above verse of the text.

२५८ । नञि च नन्देः । २ । ९८ ।

न नन्दति ननान्दा । इह वृद्धिर्भातृवर्तते इत्येके । 'ननान्दा तु स्वसा परस्परं ननान्दा नन्दिनी च वा इति शब्दार्थयोः ।

258 The affix ऋन् comes after the $\sqrt{\text{nand}}$ (I 67) to be glad, when it is preceded by the indeclinable न and there is viddhi of the root 98.

Thus ननान्दा with viddhi of the last sūtra, (husband's sister) literally meaning one who is never satisfied, however one might strive to please her. Others do not read the anuvṛtti of viddhi into this sūtra. The form then is ननान्दा. Thus in Śabdārnava we find 'the husband's sister = nanāndā, also called nanandā, and nandinī.'

२५८ । दियेर्ज्ञः । २ । ९९ ।

देवा । देवरा । 'स्वान्विनो देवदेवतो' ।

259. The affix **ञ** comes after **√दि** (I. 7. 1) 'to joke.' 99.

Thus देवा or देवरा (husband's younger brother) Thus Amarakosha 835: दयाकाः द्यु भ्रातरा परम्याः स्वान्विनो देवदेवतो' The brother of a wife is called *śyālā*, that of a husband, *devpi* or *devara* (A. K. II. 6. 32).

२६० । नयते हि ष्य । २ । १०० ।

ना । नरो । नरः ।

260. The affix **ञ** is added to **√नि** to lead (I. 950) and it is **दि**, 100.

Thus नी+ञ=न+ञ (the **दि** portion **ञ** of नी is elided, because the affix has an indicative **ञ**)=नृ । It is declined as S ना, dual नरो, pl. नराः

२६१ । मध्ये स्थच्छन्दसि । २ । १०१ ।

'मध्यस्थ' (२६१८) इत्यत्र "मध्यस्थश्चानुपसंख्यया च" । मध्येहा चारयि । मध्येहरी । मध्येहुरा ।

261. In the *ohhandas*, the affix **ञ** which is **दि**, comes after the verb स्वा to stand (I. 975) when the word *savya* is in composition as an upapada. 101.

Thus चरये+स्वा+ञ=चरये+स्व+ञ (स्व elided because the affix is **दि**)=चरये+स्व । Now applies the following *vārtika* which is to be found under sūtra VIII. 8. 97 S 2918. (see my *Ashṭādhyāyī*.)

Vārtika. The **ञ** of *sthā*, *sthin*, and *sthrī* = changed into **च** when preceded by *amba*, *āmba*, *go*, *bhūmi*, *savya*, *apa*, *dvi*, *tri*, *ku*, *śekva*, *śāhka*, *nāgu*, *mañji*, *puñji*, *parama*, *barhis*, *divi* and *agnī*. Therefore चरये+स्व=चरयेहृ । It means a charioteer and is declined as S. चरयेहा, dual चरयेहरी, pl. चरयेहुरा । The locative sign in चरये is not elided because of VI. 3. 14. S. 972.

२६२ । अतिस्तु धर्म्यम्ययवित्तुम्योगनिः । २ । १०२ ।

अहृम्योगनिप्रत्ययः दयात् । अतिरि प्रत्येभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः ।

अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः । अरिभिः ।

262. The affix **ञ** comes after the following eight verbs *vi*:—**√ग** (I. 983) 'to go or move, or obtain' **√म** (I. 982) 'to move' **√ध** (I. 918) 'to support', **√व** (I. 971) 'to blow', **√य** 'to go' (I. 498), **√ज** to eat (IX. 51) **√र** 'to protect, defend or move', (I. 631) and **√क** 'to cross' (I. 1018). 102.

Thus ग+ञ+अरि=ग+अरि 'a piece of wood of the *sāmi* tree used for kindling the sacred fire by attrition'.

अरिः 'a path, way, road or course' similarly the word अरिः is derived from the root **√क** to injure. It means a road, path. But in Veda Bhāṣya

on हमावमेधरविच् it is explained by द्विधावलोपयत् (Rv I 31 16) चरविः the earth' चरविः the tube a blow pipe the artery or vein also चरनी । चरनिः motion or way, अचरविः the thunder bolt of Indra : literally by which is enjoyed the kingdom by Indra it means the sun also चरविः the earth तरविः 'the boat

The word रजनिः night turmeric or red lily or lotus is diversely formed from the root रज् to be delighted to dye color paint &c The π of the root is also diversely elided To the root is added the affix चनि Another form is रजनी । The long र् (रीप्) is added by कृदिकाराद् &c

२६३ । आङि शुभे सनश्छन्दसि । २ । १०३ ।

आयुधुविरागिर्वातश्च ।

263 In the chhandas the affix चनि comes after the desiderative of the verb छप् 'to be dried' (IV 71) preceded by आद् । 103

Thus आद् छप् + च + चनि = आद्युधुविरः (wind or fire) being worshipped on account of shining very quickly or causing sorrow to one's enemies.

२६४ । कृपेरादेश्च च । २ । १०४ ।

चर्चणिर्नमः ।

264 The affix चनि comes after the verb कृप् 'to plough' (I 1030) and the initial क is changed to च । 104

Thus कृप् + चनि = चर्चणिः (a man)

Note —In the Va dika Nighanta the form चर्चणिः meaning a man is read in the list of चतुर्वचनाम्

But Ujvala Datta has read the sūtra as कृपेरादेश्च च and so he has derived the form चर्चणिः meaning a harlot But this is not correct Had it been so the sūtra would have stood as कृपे छ from the root कृप् sh

The Veda Bhāṣya also explains the word चर्चणिः in the same way when commenting on the mantra ओमावहर्चनीयम् = (Rv I 1 7)

२६५ । जदेमुट् च । २ । १०५ ।

अह्निरग्निः ।

265 The affix चनि comes after the verb जड् 'to eat or destroy' (II 1) to which the augment जुद् is added । 105

Thus जड् + जुद् + चनि = अह्निरः fire

२६६ । वृत्तेश्च । २ । १०६ ।

वर्तनिः । गोवर्धनस्य चकाराम्बुद् वर्तनिर्निग्राहः ।

266 The affix चनि comes after the verb वृ 'to subsist or exist' (I 795) । 106

Thus वृत् + चनि = वर्तनिः 'a way road See Amarakosa (II 1 15) But according to Govardhana the augment जुद् is also to be added This वृत् + जुद् + चनि = वर्तनिः a road

The feminine form is वर्तनी with the स्त्रीप् of कृदिकाराद् ।

२६७ । क्षिपे किञ्च । २ । १०३ ।

क्षिपयिष्यत्ययम् ।

267 The affix क्षिप् comes after the verb क्षिप् 'to discharge, to let go &c (VI 5) and the affix is treated as क्तिङ् 107

Thus क्षिप् + क्षिप् = क्षिपिषिः a stroke with a whip a weapon In the Veda Bhāṣya क्षिपिषिः is explained by क्षेपय् throwing in the mantra उतस्य वाजी क्षिपिषि नुरययति ॥ (Rv IV 40 4)

२६८ । अर्चिं शुचिं तु सृपिं छादिं छर्दिभ्य इति । २ । १०८ ।

अर्चिर्ज्योतिः । इदमन्तोऽप्ययम् । अर्चो भ्राजते अर्चयः । योषिर्दोहिः । इयिः चर्दि । इत्यन्-
(२६८) इति इत्यः । चर्दिः पटलम् । छर्दिर्जननव्याधिः । इदमन्तोऽपि । 'वर्षातीवाराण्यलयात् ।

268 The affix इति comes after the verb अर्च (I 219) 'to worship' सृप् (I 198) 'to grieve', इ (III 1) 'to offer or present as an oblation to fire', सृप् (I 1032) 'to creep or crawl' छादि (A. 290) 'to cover' and चर्दि (V 51) 'to vomit' 108

Thus अर्च + इति = अर्चिश् (a ray light flame) The affix इ of the unādi अर्च इः (IV 138) also comes after this verb Thus अर्च + इ = अर्चिः (ray, flame of fire or of the morning twilight)

अर्चिश् formed with the affix इति is neuter but अर्चिः formed with the affix इ = feminine and its plural is अर्चयः as in अर्चो भ्राजते अर्चयः । सृप् + इति = योषिश् light lustre radiance इ + इति = इतिश् clarified butter for offering सृप् + इति = चर्दिश् clarified butter छादि + इति = छर्दिश् the roof or thatch of a house The word is always feminine See Lāṅkārasūtra II 21 See A K II 2 14 The final इ of चर्दि is elided by VI 4 51 S 2318 and the penultimate vowel of छादि is shortened by VI 4 97 S. 2385 चर्दि + इति = चर्दिश् (vomiting sickness) The affix इ also comes after this verb The word छर्दि ending in इ is also a valid form meaning vomiting As वर्षातीवाराण्यलयात् = चर्दि + वर्षातीवार + गुणवात् ।

२६९ । सु हेर्नलोपश्च । २ । १०९ ।

• 'चर्दिर्ना हुण्युण्ययोः ।

269 The इ of इद् 'to grow, increase' (X 228) is elided when the affix इति comes after it 109

Thus इद् + इति = चर्दिः m fire the kuśa grass हुण्यति means fire Sjo Amarakośa I 1 57

२७० । द्युतेरिषिञ्चादेशश्च ज । २ । ११० ।

द्योतः ।

270 The affix इति comes after the verb द्युद् 'to shine' be bright or brilliant (I 777) and the initial letter, that is इ is changed to ज् । 110

Thus द्युह् + हविन् = द्युहन् + हविन् = द्योतिस् 'light, lustre', fire, the sun, sight, the star

२७१ । वसौ रुचेः सञ्ज्ञायाम् । २ । १११ ।

वसुतेविर्भवः ।

271 The affix हविन् comes after the verb वसु to shine (I 781) when preceded by वसु and the word so formed is an appellative. 111.

Thus वसुह् + हविन् = वसुतेविन् 'a sacrifice', religious ceremony By bahulam, this affix comes after the single uncompound verb also. As रोषिष् । See Amarakosha I § 34

२७२ । भुवः कित् । २ । ११२ ।

भुविः पण्डितः ।

272 The affix हविन् comes after the verb भू (I 1) 'to become' and the affix is treated as if it had an indicatory क् । 112

Thus भू + हविन् = भुविष् 'the ocean'

२७३ । सहो धश्च । २ । ११३ ।

धविष्णुवाद् ।

273 The affix हविन् comes after the verb धृ (IV 20) 'to endure, to support,' and the ध is changed to ध् । 113

Thus धृ + हविन् = धविष् an ox, a bull

२७४ । पियते स्फुक् । २ । ११४ ।

'पापिप्लुःपुत्रयोः ।

274 The affix हविन् comes after the verb पा (I 972) 'to drink' and the augment पु is also added to it 114

Thus पा + पुक् + हविन् = पापिष् 'the sea, the eye'

२७५ । जने रुचिः । २ । ११५ ।

जन्मनश्च ।

275 The affix चि comes after the verb जन् (IV. 11) 'to be born' 115

Thus जन् + चि = जन्न् birth, production

२७६ । मने धन् चन्दसि । २ । ११६ ।

चयः ।

276 In the chhandas the affix चि comes after the verb च (VIII 9) 'to think' and the च is changed to च् । 116.

Thus च + चि = चय् 'to do' (compare also Un I 18)

Thus घृद् + उवि = घृदुग् । It is an अव्यय or indeclinable and means constantly

२२१ । बहुलनन्यत्रापि । २ । १२१ ।

आचक्षुः । परिचक्षुः ।

251 This affix comes diversely in other places also 121

Thus आचक्षुन् 'a learned man', परिचक्षुः

२२२ । कृ ग शु सूज् चतिङ्ग- उवरच् । २ । १२२ ।

'कर्त्री कर्माकर्तृकः । गर्वरी गह्वरी । चर्वरी चर्विः । चर्वर प्राकृतो जनः । चर्वरच् ।

252 The affix च्वरच् comes after कृ (VI 116) 'to scatter' गृ (VI 117) to swallow, शु (IX 18) 'to kill, destroy, injure', सूज् (V 8) 'to choose, select' and च्व (I 918) 'to ask, beg, request' 122

Thus कृ + च्वरच् = कर्वर 'a tiger, a demon' a Rākshasa, चर्वर 'a proud man', गर्वरी 'night', चर्वर 'a barbarian, चर्वर 'a quadrangular place or courtyard'

Note — चर्वर also means curly hair, a mode of dancing the class of weapons चर्वरा a kind of basil चर्वर yellow sandalwood, ver million, gum myrrh

२२३ । नी सये । २ । १२३ ।

'निषद्वरत्तु कर्मात्मा' । निषद्वरी रात्रिः । दद्वरादिषु द्वितीयः वाचः ।

253 The affix च्वरच् comes after the verb च् (I 907) 'to sit down' preceded by the preposition नि 123.

Thus नि + च् + च्वरच् = निषद्वरः 'mud or mire निषद्वरी night The च is changed to ष by VIII 3 66 S 2271

CHAPTER III.

२२४ । छित्तर छत्तर भीयर पीयर नीयर चीयर नीयर गह्वर कट्टर संघट्टरा । ३ । १ ।

छाद्यस्य च्वरच्यत्तत्प्राप्ता निष्ठावर्ति । 'छद्विद् छद् च्वरच्यत्तत्प्राप्तावर्ति । छिद्' कामाद्यम् । छित्तरा चर्तः । 'छावरी घृषकुत्रवा । भीयर छिद्यः । पीयर छट्टः । नीयर छिद्यः । चिरी च्वरच्यत् । चीयर निष्ठावर्ति । नीयर छिद्यः । चिद्यः च्वरच्यत् । गह्वर छट्टः । कट्ट चर्वरी कट्टर च्वरच्यत् । चर्वरी च्वर । च्वरच्यत् । च्वरच्यत् ।

254 The following eleven words are irregularly derived with the addition of the affix च्वरच् Chhitvara, chhitvara, dhivara, pivara, nivara chivara nivara, ghivara, katvara, samyadvara 1.

1. छित्तरः 'fit for cutting hostile or repulsive, from the verb छिद् 'to cut' (I II 3) 2. च्वरः a boy, a bower, from the verb च्द् 'to cover', (I 851)

The final *इ* of the verbs *बुद्ध* and *बिद्ध* is changed to *व* and there is no gunation of *व* of *बिद्ध* 3 *बीवरः* 'a fisherman' from the verb *बुध्वाच्* 'to hold, to support' (III 10) 4 *बीवरः* 'fat, large, or a tortoise' from the verb *प्रा* 'to drink' (I 972) or from the verb *प्ये* 'to grow, increase, swell.' (I 1013) Some derive it from *प्रीव* (I 595) The *व* is elided by VI 1. 68 S 873. 5 *बीवरः* 'hurtful, injurious or the leader of an army' from the verb *वा* 'to measure' (II 53) Some derive it from *प्री* 'to injure' IV. 29 *Quere*: or *प्रीव* (I 596) 6 *बीवरः* 'a tatter, rag,' the dress of a mendicant, particularly of a Buddhist mendicant, from the verb *पि* 'to collect, to gather', (V. 5) the *व* of which is lengthened before this Unādi affix. *Quere* or from *बीव* (I 594) *व* changed to *व*. 7 *बीवरः* one of the mixed tribes being the offspring of a Rājputri by a Kshatriya, it also means the ocean or a hunter, from the root *बीव्* 'to be large or strong' (I 597) 8 *बीवरः* 'a trader, a religious mendicant from the verb *बी* 'to lead' (I. 950), *Quere* Or from *प्रीव* (I 598) 9 *बह्वरः* 'a cave' from the verb *बाह्* 'to dive or plunge into' (I 660) The long *आ* is shortened before this unādi affix 10 *कट्वरः* 'a sauce, condiment or the skim or whey of curds from the verb *कट्* 'to go or to rain,' (I. 315) 11 *कवहरः* 'a king', from the verb *क्व* 'to go' (I 1038) preceded by the preposition *क्व* The *व* of the verb *क्व* is changed to *व*. According to some, *कवहरः* (a king) is derived from the verb *क्व* (to go or move) preceded by the preposition *क्व*

By bahulam we get *उपहरः* from the root *हृ* (III 1) with the preposition *उप*. The *उ* of the root is elided It means proximity - privacy, a solitary or lonely place

२८५ । इयिसल्लिदीडुमदिभ्यो नक् । ३ । २ ।

'इयः इयं नृपे पदवी । तिनः कावः । तिनोर्द्वि । दीनः । उपरः । जनः ।

285. The affix *नक्* comes after the verbs *इव*, 'to go' (II 36) *बिह्* 'to bind' (V 2) *जि* 'to conquer' (I 993) *वी*, 'to waste' (IV 26) *उप* 'to burn' (I 727) and *क्व* 'to protect or defend' (I 631) 2

Thus *इ + नक् = इनः* a lord the sun, a king', *तिनः* 'one eyed', *तिनः* the Arhat of the Jainas or the Buddha or an old man, *दीनः*, a poor man, *उप*, warm, *जनः* wanting deficient sūtra VI 6 20 S 2654 causes *न*

Note — *दीनः* f female of a mouse, or shrew.

२८६ । फेममीनी । ३ । ३ ।

इती निपादयेते । इकादतेः फेमः । बीनः ।

286 The words *फेनः* the 'foam, froth' and *बीनः*, 'a fish' are anomalous 3

These are irregularly derived by the addition of the affix *नक्* to the verbs *स्वाव्* 'to swell, increase' (I 516) and *बीन्* 'to injure' (IV 29) *क्व* replaces *sphāy*

२८७ । कृपेर्वरं । ३ । ४ ।

कृष्णः ।

287. The affix नञ् comes after the verb हृ 'to plough' (I. 1039) when it means one of the colors 4.

Thus कृष्ण + वक् = कृष्णवक् 'the dark color, Krishna is the name of the son of Satyawati (Vyāsa), name of Keshava (Śrī Krishna), = crow, name of Arjuna, कृष्ण is the name of Draupadi, = grape, a kind of plant. n. black pepper, iron

२२८ । यन्मेव पितृधी च । ३ । ५ ।

सृष्टः । बुद्धः ।

288. The affix बद्ध comes after the verb बध्य 'to bind' (I 1022) when the ādeśas दुषि and ब्रुषि replace it (the verb) 5.

Thus $\text{वसु} + \text{नक्ष} = \text{वसुनक्ष}$, 'the sun', $\text{वसु} + \text{नक्ष} = \text{वसुनक्ष}$: 'the foot of a tree, an epithet of Śiva'

५६ । धापयस्यत्यतिभ्यो नः । ३ । ६ ।

‘यानां भद्रयसि स्त्रियः’ । पत्न्यं पप्रव । पर्याः क्षिप्रकः । ‘वसो भूयसे वीतने य । पृथिवी । देवः ।
 धनं प्रादित्यः । दातुं क्षान्त्वं जीतेः क्रोशः पशुः ।

289 The affix **व** comes after the verb **व** 'to hold, to contain', (III. 10); **वृ** 'to protect or fill', (III. 4); **वस** 'to dwell, inhabit, live' (I 1051); **वह** 'to go, to drive', (J. 218), and **वध**, 'to go, walk, wander' (I 38) 6

Thus वा + न = वाता f. 'fried barley or rice', वृ + न = पर्ण 'a leaf' or पर्व 'the Pālāś tree' वस् + न = वस्त्र, 'price' or वस्त्र 'hire or wages' खन् + न = खन. the root खन् is replaced by the root की before ārdhadhātuka affixes (II 4 56 S 2202.) वेनः means a thief or Prajāpati खन् + न = खनः 'the sun, wind, a traveller'.

The word **शायः** 'a lame man' is diversely derived by adding the unflexed affix **व** to the root **श** 'to go, move' or hear (I 987 or 989)

No *e* — There is no vocalisation of *ब* and there is *ग* of *ब* — the contrary would have been the case had the affix been *बह्* (बिह्) like the last.

२६० । लक्ष्मीरट्ट च । ३ । ७ ।

सद्योपादिष्यतामः । स्वासत्वाद्वागमस्य । आम्बुद्विषये । 'सद्यः सद्यः' आम्बु पितृने च ।
सद्यो सद्यस्य सद्यः । 'सद्यः' ईदृशोपाया पादस्य च सद्यः ।

200 The affix * comes after the /च/ to mark (X 5) when it belongs to the Churādi class and the root also takes the augments च् and छ्: 7

Thus लघ् (which in the Churādī class becomes लघयति) + लघ् + न = लघनम् 'a name, sign', but when it takes the augment लृट्, then लघ् + लृट् + न = लघनत् 'the step brother of Rāma'. The feminine लघना means a goose, and लघनया a female Sārasa bird.

Note:—The neuter nouns लक्ष्म and लक्ष्मन् both mean a name, a mark. The same Lakshana and Lakshmana when masculine are the names of a brother of Rāma.

२८१ । वनेरिच्योपधायाः । ३ । ८ ।

वेम्ना नदी ।

* 291. The affix न comes after the root वच्, 'to honor, to worship' (I. 492) and the penultimate vowel is changed to ए. 8.

This वच् + न = विच् + न = वेम्ना, 'a river.' There is guṇa of the short penultimate ए.

२८२ । सिपेष्टेयूं च । ३ । ८ ।

सिपेष्टात्तुलानस्योपधायाः । सङ्गमजादिरयः । पातुलान्तरकेवलीनः । ऊह । पञ्चरङ्ग तथाकाशु
पुनः । ह्योनः ।

292. The affix न comes after the root सिप्, 'to sew, darn stitch together or weave, (IV. 2)', and the णि portion of the root (namely च्च) is changed to ह. 9

Thus सिच् + न = सङ्गमः 'the sun'.

The word ह्योन is diversely formed without changing the णि portion to ह. Thus सिच् + न = सि + क्त + न = सङ्ग + न (by the Paribhāṣha लचिह्न वदिरह्य नस्तर्ह्ये) = ह्योनः (VII. 3. 86 S. 2189)

* *Note:*—See Kaiyaṭa on VI 4. 19 S. 2561 and I. 1. 72 S. 26. Had the guṇa taken place first, then the form would have been विच् + न = सि + क्त + न = सि + क्त + न = सङ्ग + न = सङ्ग + न = ह्योनः (the क् is guṇated by VI. 3. 81 S. 2168.) But this is not the valid form. Therefore the ए of सि is not guṇated but changed to च for the वच् & leśa is antaraṅga as compared with guṇa.

२८३ । कृपुणसिद्धुपन्मनिस्यपिभ्यो निर । ३ । १० ।

कर्णः । वर्णः । 'लघुसुप्ते च कृपे च' । वेना । द्रोणः । पन्नो नीपेर्दतिः । अन्नमोदनः । स्वप्नो निद्रा ।

293. The affix न comes after the following roots and it is णि whereby the acute falls on the first syllable, viz., कृ 'to scatter, (VI. 116), कृ 'to choose, (V. 8. IX. 16), कृ 'to decay, to become old', (IV. 22 and IX. 24; X. 272) बि, 'to bind', (IV. 2), गृ 'to go', (I. 992), प्र 'to praise' (I. 467), वच् 'to breathe' (II. 61), वच् 'to sleep' (II. 59). 10.

Thus कृ + न = कर्णः 'ear', वर्णः 'color'; कृचः 'the moon or the tree'; वेना 'army', द्रोणः 'a measure of capacity', पन्नः 'a snake'; अन्नम् 'food'; स्वप्नः 'dream, sleep.'

Note:—Karna is the name of the first-born of Kuntī, Varṇa means caste, color, fame, printing, letters of alphabet.

२९४ । घेत् इच्छ । ३ । ११ ।

‘वेनः चिन्त्युर्नदी वेना ।

294. The affix κ comes after the root घेत् ‘to drink’ (I 951) and there is short ϵ substituted for the final ϵ of the root 11

Thus वे + κ = वि + κ = वेनः ‘the ocean’. The feminine वेना means a river, speech, and in the Vedas, a milk cow also

Note — Had the κ been not replaced by ϵ then this ϵ would have been changed to ञ before the Ārdhādadhātuka affix κ and the form would have been वाना or वानः. See VI. 1. 45 S 2370

२९५ । तृपिशुपिरसिन्धुः कित् । ३ । १२ ।

तृष्णा । शुष्णः सूर्यो वह्निश्च । रत्न द्रव्यम् ।

295 The affix κ comes after the following roots and it is कित्, तृप् ‘to be thirsty’, (IV. 118) शुष्प् ‘to be dry’, (IV. 74) रप् ‘to’ roar, yell, cry out, scream’ (I 745) 12

Thus तृप् + κ = तृष्णा ‘thirsty’ शुष्णः ‘the sun, fire’, रत्नश्चः ‘a thing, object’.

२९६ । सुजो दीर्घश्च । ३ । १३ ।

सुजा बध्नमानम् ।

296. The affix κ comes after the root सु (V 1) ‘to extract Soma juice, or to perform the Soma sacrifice), and the vowel ϵ of the root is also lengthened 13.

Thus सु + κ = सुजा ‘a slaughter house’.

Note — सुजा ‘a slaughter house, the sale of meat, hurting, killing, the soft palate, uvula, girdle, zone, mumps, a ray of light, a river, a daughter, a elephant’s trunk. सुन् born, produced, blown, blossomed, empty, a flower

२९७ । रमेस्त च । ३ । १४ ।

रमयतीति रत्नम् ।

297 The affix κ comes after the root रप् ‘to sport (I 906) and the ϵ is changed to ϵ 14.

Thus रप् + κ = रत्नम् ‘a gem’. The affix is added to the causative of रप्. *Those which cause to joy (रमयति), are called रत्नम्.*

२९८ । रास्नासास्नास्सूखावीणाः । ३ । १५ ।

रास्ना गन्धद्रव्यम् । सास्ना गोवलाङ्गुलम् । सूखा सुदृक्त्वम् । वीणा वल्लकी ।

298 The words रास्ना ‘the incense or the name of a plant,’ सास्ना ‘the dew-lap of an ox,’ सूखा ‘the post or pillar of a house,’ and वीणा ‘the lute or the lightning’ are irregular 15.

They are derived from the following thus: by adding the affix κ to the roots रच् ‘to taste’, (A. 85), शच् ‘to sleep,’ (II 69), रज्ज् ‘to rest, depend on’, (I. 975), गी ‘to go, move’, (II 39), we get the above words

२९९ । गादाभ्यामिदमुच् । ३ । १६ ।

नेचमुर्गायः । देचमुर्दाता ।

299 The affix *च* comes after the roots *गै* 'to sing' (I. 965) and *दा* 'to give' (III. 9). 16

Thus *गा + च = गेच* : 'a singer, an actor', *देच* : 'a giver, i. e. a generous man'

३०० । कृत्यशूभ्यां कृत्तः । ३ । १७ ।

कृत्यम् । कृत्यमवतारयम् ।

300. The affix *ksna* comes after the roots *कृ* 'to surround, encompass' (VII. 10) and *च* 'to pervade' (V. 18). 17.

Thus *कृ + च = कृत्य* : 'all, whole, entire, or कृत्य' water, the flank or hip'. *च + च = चच* : 'not broken, entire'

३०१ । तिजेर्दीर्घेण्य । ३ । १८ ।

तीक्ष्णम् ।

301. The affix *च्* comes after the root *तिज्* 'to sharpen' (I. 1020) and the vowel of the root is lengthened 18

Thus *तिज् + च् = तीक्ष्* 'sharp' The vowel of the root is lengthened. The word means pungent, fiery, nitre, popper, iron, war, poison, death, sea salt, plague

No's — This word is declinable in all the three genders, but it has different meanings when used in the masculine and neuter. For the different meanings of this word, any dictionary may be consulted

३०२ । स्त्रियेरुच्चीपधायाः । ३ । १९ ।

वत्सवयम् ।

302. The affix *च्* comes after the root *स्त्रिच्* 'to embrace, to unite,' (I. 734) and the penultimate vowel, *ः* *ए* *इ* is changed to *च*. 19.

Thus *स्त्रिच् + च् = वत्सव* : 'beautiful'.

३०३ । यजिमगिशुन्विदसिजनिभ्यो युच् । ३ । २० ।

यजुस्त्वर्गः । 'यजुर्देवो ज्ञाते क्रुति' । युज्युर्द्विः । दस्युस्त्वर्गः । यजुः यतीरी ।

303 The affix *युच्* comes after the roots *यज्* 'to worship' (I 1031), *यज्* 'to think', (IV. 67), *युज्* 'to cleanse, purify' (I. 74) *दच्* 'to bite, destroy, over power' (IV 104), *यच्* 'to be born or produced' (I 862) 20.

Thus *यज् + युच् = यजुः* : 'a priest familiar with the Yajur-Veda', *यजुः* distress, 'sacrifice or anger', *युज्युः* 'fire', *दस्युः* 'robber or thief', and *यचुः* 'a creature, fire or the creator, i. e. Brahman'.

३०४ । भुजिम्बुभ्यां युक्त्युक्ती । ३ । २१ ।

भुज्युर्भाजय । हृत् ।

304 The affixes भुज् and हृत् come respectively after the roots भुज् 'to eat, to rule or protect do', (VII 17) and हृत् 'to die, perish' (VI 110) 21.

Thus भुज्+हृत्=भुज्युः 'food, a pot, vessel', हृत्+हृत्=हृत्तुः 'death'.

३०५ । चर्तुर्युः । ३ । २२ ।

चर्युर्भदी । चर्तुरिति पाठान्तरम् । चर्युः ।

305. The affix च्युः comes after the root च् 'to go' (I 982) 22

Thus च्+च्युः=चर्युः the name of the river, on the banks of which stood Ayodhya. Some texts read the affix च्छुः. In that case it will be चर्युः and not चर्युः.

३०६ । पानीविधिभ्यः प. । ३ । २३ ।

पाति एवमुक्तादात्मनिति पापम् । तन्मोवात्पापः । नेचः प्रतीदितः । वाहुलकाद्गुणभावे नीचो घृष्टविधेयः । नेचः पानीयम् ।

306 The affix प् comes after the root पा 'to protect', (II. 47), पी 'to lead, carry' (I 950), पिप् 'to pervade, spread through' (III 13) 23

Thus पा+प्=पापम् sin. This word literally means that from which one should protect or defend himself that which should be guarded against. He who is immersed in or mixed up with it is called पापः 'a wretch' or sinner.

पी+पः=नेच 'a priest' Owing to diversity, when there is no guna then is नीचः the Kadumba tree' विप्+पः=वेच्यः water'

३०७ । च्युयः शिष्यः । ३ । २४ ।

च्युयो यक्ष्मय ।

307 The affix च् comes after the root च् 'to move, to speak' (I 1004) and it is चिच् and so causes no guna of the root vowel 24

Thus च्+चः=च्युयः 'the mouth' literally through which one speaks

Another reading is च्युयः शिष्यः. The root is च्चु to move slowly (I 430) The noun is च्युयः a languid walker

३०८ । स्तुवो दीर्घश्च । ३ । २५ ।

स्तुवः स्तुव्यायः ।

308. The affix व् comes after the root स्तु 'to praise, eulogize, extol', (II 34) and the short व् of the root is lengthened 25.

Thus स्तु+व्=स्तुवः 'a heap, pile, mound, a Buddhistic monument'

३१२ । स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो शेरित्नुच् । ३ । २९ ।

‘अयान्त-’ (२३१९) इति शेरवादेः । स्तनवित्नुः । हर्षवित्नुः । पोषवित्नुः । गदवित्नुर्वा-
चकः । गदवित्नुर्नदिरा ।

312. The affix *itnuch* comes after the causatives of $\sqrt{\text{stna}}$ (X. 313) to sound, $\sqrt{\text{hrisha}}$, (IV 119) to be pleased, $\sqrt{\text{pusha}}$ (I. 732) to nourish, $\sqrt{\text{gada}}$ (X. 313) to thunder, and $\sqrt{\text{mada}}$ (I. 853) to intoxicate. 29

Thus स्तद् + चि + इत्नुच् = स्तद् + अय + इत्नुच् (the चिच् is changed to अय by VI. 4 55 S. 2311), = स्तनवित्नुः ‘thundering, a cloud, falling sickness’, हर्षवित्नुः ‘gladdening, gold, a son’, पोषवित्नुः ‘cuckoo or the twice born, the Brahman’, गदवित्नुः ‘talkative, lustful’, गदवित्नुः ‘the god of love, a drunken man,’ the wine.

३१३ । कृहनिभ्यां कृत्नुः । ३ । ३० ।

कृत्नुः शिरपी । इत्नुर्वाचिः यञ्च च ।

313. The affix *ktnu* comes after the roots कृ ‘to do’ (VIII. 10) and हृ ‘to kill’ (II. 2) 30.

Thus कृ + कृत्नु = कृत्नुः ‘an artist’. There is no *guna* as the affix is चिच् । हृन् ‘a hunter or disease’ and a weapon. The न् of the root $\sqrt{\text{han}}$ is elided by VI 4 37. S 2328 The same takes place in the following sūtra also.

Note —By force of च in the above यञ्च च, the word *hatnu* means *hanta* killer also. In the *Daśapadivṛtti* the affix is read as *ktnu* without न्; and the example given is कृत्नुः agent and हृन् check, the न् of $\sqrt{\text{han}}$ is elided diversely and *jigatnu* is given as illustration from गृह् । But all this is erroneous for we find *hatnu* and *kratnu* in the following —

As कृत्तृकृत्तृकृत्तृके (Rv. I. 4. 1), ज्येष्ठराजं नरे कृत्तृ (kratnu), नामो वपाय इत्ये (Rv. I. 25 2) कृत्तृ न जीमपुषद्विपुषद् । But जीमः वपुश्च दत्तं वा निपुषः (Rv. II 31. 9) In his *Dhatu vṛtti* Mādhava also calls the affix *ktnu* and he explains the form वपहृत्तृः । See *Dhatuvṛtti* of Mādhava under the root हृ ।

Note —त्रिचन् means enemy in the Vedas

३१४ । गमे. सन्त्यकथ । ३ । ३१ ।

त्रिचन्तुः ।

314 The affix *ktnu* comes after the root गम् ‘to go’ (I. 1031) and there is गम् गम् भाषा etc the root is reduplicated do like the Desiderative 31

Thus गम् + कृत्नु = त्रिचन्तुः Breath, life

३१५ । दाभाभ्यां नुः । ३ । ३२ ।

दाभुदोता । भाभुः ।

315 The affix **प्र** comes after the root **दा** 'to give' (III. 9) and **दा** 'to shine' (II 42) 32

Thus दातुः ' = donor, valiant', जालुः rays, ' the sun'

३१६ । यचेगंश्च । ३ । ३३ ।

पृष्ठ : ४

• 316 The affix **प्र** comes after the root **वृ** 'to speak' (II 54) and the **वृ** is changed to **व** 33

'Thus वयः 'talkative'

३१७ । धेट इउय । ३ । ३४ ।

अथ विज्ञापितं धेनुः ।

317. The affix **ꠘ** comes after the root **ꠘꠞ** 'to drink' (I 951) and the **ꠞ** of the root is replaced by short **ꠘ**: 34

Thus $\text{वे} + \text{पुः} = \text{वि} + \text{पुः} = \text{वेपुः}$ a cow, literally she who gives *suck* to her calves. Had the व not been replaced by व it would have been changed to पु by VI. 1. 45 S 2370

३१८ । सुखः कित् । ३ । ३५ ।

‘सप्तः पुत्रिः पुत्रे रवी ।

818 The affix प्र comes after the root प्र 'to beget' (II. 21) and it is treated as प्रि , and so there is no guna of the vowel 35.

Thus **सु**: 'a son, a younger brother, the sun'. **Viśvakosá**

३१९ । अहोतेद्वयेऽन्तलोपश्च । ३ । ३६ ।

जन्म: १

819 The affix ʔ comes after the root ʔ to abandon (III 8) which is reduplicated and the final (vowel) is elided 86

Thus वा + उ = वादा + उ = वदुः 'name of an ancient king' The first व is changed to व by VII 4 62 § 2245

३२० । स्थी यु० । ३ । ३७ ।

ह्याप्रः कीले स्थिते इति ।

(I 975) 320 The affix उ comes after the root स्था 'to stand'
37.

Thus **एषा** is 'a peg firmness and a name of Siva' **Viśvakosā**

३२१ । अजिष्करीभ्यो मिऊच । ३ । ३८ ।

अत्रेवो । तेषु । पशुर्भेदद्वयभेदयोः । 'सिद्धयोः स्त्रिया भक्तिः' ।

321 The affix **उ** comes after the roots गम् 'to go' (I 240) वृ 'to select', (IX 38), रो 'to go and to howl', (IX 30) and it gets the designation निवृ which places the accent on the first syllable 38

३२५ । शुक्रयलकौलकाः । ३ । ४२ ।

शुभेऽन्त्यलोपः । शुक्रः । 'बलक बलकलनसिवाय' । 'उप दादे' । वल्ल लः । उरका ।

325. The words शुक्र 'a parrot, the Śirisha tree; name of a son of Vyāsa; the name of the Minister of Ravana', वल्ल 'the bark of a tree' उरका = meteor, are irregularly formed 42

• These words are formed by adding *kal* affix to √शुभ् 'to shine' (I 459) the final letter of this root is elided, √वल्ल् 'to go, approach, hasten', (I 520) and √उप 'to burn', (I. 727) the व is changed to ल respectively.

३२६ । द्रुभीकापाशस्यतिसर्चिभ्यः कल् । ३ । ४३ ।

'एते शुभपाशजेयताः' । 'भिको वल्लकलनेयोः' इति विश्वनेदिशो । काकः । पाकः सिधुः । वल्लकल यल्लत् । वल्लकः पयिकः यरीपाययल्ल । वल्लकः यरीपायुः ।

326. The affix कल् comes after the roots व 'to go' (II. 30) भी 'to fear' (III 2) कै 'to sound', (I. 961) वा 'to drink' (I 972) यल् 'to go', (I. 896) चल 'to go walk 'wander', (I 38) चर्च 'to cleanse, sound, to threaten to hurt', (X 107). 43

Thus व + कल् = वल्लकः 'one, chief, alone', भी + कल् = भिकः 'a frog and according to the authors of Viśva and Medini, also a sheep or rain' वाकः 'a crow, a lame man, bathing by dipping the head only into water, a sectarial mark, a kind of measure, name of = Dvīpa, name of several plants, a multitude of crows, a modus coeundi' पाकः 'very young, grey-ness of hair caused by old age, cooking, boiling &c.' यल्कल् = यल्लत् the scale of a fish, bark, rind, a part, portion fragment

चलकः 'a traveller' a limb or member of the body'. वल्लकः 'the vital breath life wind.' Some say √march is a sautra dhātu चर्चयति = चर्चयति (Veda Bhāṣya)

By force of वल्लत्, the affix कल् comes after the root वी 'to sharpen, whet, make thin, attenuate' (IV 37) Thus वी + कल् = वीकः 'name of the sixth Dvīpa, power, strength, the peak, tree &c.' The root वी becomes वा by VI. 1 45. S. 2370.

३२७ । नी हः । ३ । ४४ ।

नदादिः कल्पात्मी । निदाका गोपिका ।

327 The affix कल् comes after the root व 'to abandon' (III 8) preceded by the pre-fix नि. 44

Thus निदा + कल् = निदाका 'a kind of lizard, the Gangetic alligator.' See Amarakosa I 10 22.

३२८ । नी सदेर्हिच्च । ३ । ४५ ।

'निरजोऽस्मी इति तत्पते' ।

328 The affix कल् comes after the root वद् 'to split, to go, to be dejected' (I 907), when it is preceded by the prefix नि and

the affix has the force of स् whereby the last vowel with the consonant after it is to be elided. 45.

Thus निशु + क = निशुक 'a golden coin equal to one *larsha* or *suvarna* of 16 *māshas*'. The श is changed to ष by VIII. 3. 66, S. 2271. *Nishka* means a *dināra*, a thunderbolt, an ornament, gold in general, a piece of gold.

३२८ । स्पमेरीट् च । ३ । ४६ ।

हयभीको बलभीकः वृषभेयस । इह उच्यते इति चेन्नित् । स्यभिकः ।

329 The affix **अन्** comes after the root **स्वप्** 'to sound' (I. 878) and the augment **इद्** is added to the affix. 46

Thus ह्यस् + ईद् + कश् = ह्यसीकः 'an ant hill, a kind of tree.'

According to some 'the augment इद् is a short इ and not long ई. So the form is इयन्तिकः ।

३३० । अजितुधुनीभ्यो दीर्घश्च । ३ । ४९ ।

‘वीकः स्वाहातपचिपोः’ । वृक्षा । वृक्षो वायुः । भीको वृक्षचिपोः ।

830 The affix क् comes after the roots ग् 'to go', (I. 248), जु 'to join, unite' (II. 23) 'डु 'to shake, agitate, (V. 9) नी 'to lead' (I. 950) and the short vowel is lengthened: and so there is no guna. 47

Thus चञ्चु + कञ् = चीकः 'wind or a bird', कुला 'a louse', पूकः 'wind' चीका
'a channel for irrigation' a kind of tree.

Note.—/aja is replaced by /vi by II. 4 56. S. 2292.

३३१ । द्वियो रश्म लो वा । ३ । ४८ ।

‘हीका हीका जयजय भता’ ।

331. The affix **हृ** comes after the root **हृ** to blush, be modest (III. 3) and the **र** is optionally changed to **ऌ**; the vowel of the root is lengthened and so there is no gunā. 49.

Thus शीका or शीका 'bashfulness' timidity."

३३२ । शकेरुमोन्तोऽस्त्युभयः । ३ । ४९ ।

३३२ । शकेरुमोन्तास्त्युमयः । इ । ४८ ।
‘हम्’ ‘उग्त’ ‘उगित्’ ‘हम्’ वत्ते वाच्याः स्युः । यकुनः । यकुनाः । यकुनिः । यकुनिः ।

332 The four affixes चक, चक, चकि and चकि come after the root चक् to be able (V. 15) 49.

Thus *ययु* 'a bird in general, a vulture' a kind of song, an omen, a prognostic, *ययुः* 'a kind of bird, a sort of insect', *ययुः* 'a bird', *ययुः* 'a bird, vulture', an eagle or kite; a cock; name of the villain in Mahabharata.

३३३ । भुयो फिष् । ३ । ५० ।

अवशिष्टं नामवाचकः । आहुतादौपेक्ष । अर्वाणि । अदीर्घाणि । 'विषदासी अपभ्रुतिः' ।
 ... after the root 'to be': (I 7).

333 The affix ह्य comes after the root 'y' to be'; (I 1). 50.

Thus $\frac{3}{2} + \frac{1}{2} = 2$ (V.I. 1. 3 S 2169) + $\frac{1}{2} = 2\frac{1}{2}$ 'the present time'

By force of वृत्त, this affix comes also after the root वृत् 'to protect' (I. 631). Thus अवृत्तिः 'name of a city; the modern अवृत्तिनी'.

So also after the root वृत् 'to speak' (I. 1053). Thus वृत्तिः in विवृत्तनी: 'a rumour.'

Note — वृत्तनी f.i. = another name of the present tense. See Mahābhāṣya वृत्तिर्भवतीपरः प्रयोगः । The affix comes after वृत् also. As वृत् + वृत्ति = वृत्तिः । Here the initial व of वृत् is elided, and the root changed to वृ. The feminine is वृत्तनी by वीच् (IV. 1. 65. S. 520).

३३४ । कम्पुचिष्येश्च । ३ । ५१ ।

चावृत्तः । 'दिवसपूर्वकालः' दस्युच्यते इत्यतः । 'पुष्पावृत्तः' रत्नानिपूर्वकोः ।

334. The affix कम्पुच् comes after the roots चिप् 'to throw' (IV. 14) and वृ 'to be' (I. 1) 51.

The √bhū is read into the sūtra by the force of च 'and'.

Thus चिप् + कम्पुच् = चिपवृत्तः 'the spring season' according to Ujvala-datta, the body, a fragrant smell, वृ + कम्पुच् = पुष्पावृत्तः 'a master, the sun', the fire, the moon.

३३५ । अस्तुङ् नदेश्च । ३ । ५२ ।

चारिष्योः । नदस्तुङ् । चिपस्तुङ् ।

335 The affix अस्तुङ् comes after the roots वृ 'to sound' (I. 55) and चिप् 'to throw' (IV. 14), 52.

By the force of च 'and', the verb kship is read into this sūtra.

Thus वृ + अस्तुङ् = वृस्तुङ् 'a cloud', चिपस्तुङ् 'wind'. There is no guṇa as the affix is ङिच् (I. 1. 5 S. 2217).

३३६ । कृवृदारिभ्य उजन् । ३ । ५३ ।

'कवरी' कृवृदिः । 'वृदारिभ्य' उजन् । 'वृदारि' । 'वृदारि' । 'वृदारि' ।

336. The affix उजन् comes after the roots कृ 'to scatter', (VI. 116), वृ 'to choose', (V. 8) वृ 'to kill, hurt', (IX. 23) 53.

Thus कृ + उजन् = कवृजन् 'pity, a kind of a tree, कवृजन् means compassion; वृजन् 'the ocean, firmament, the sun, the Varuna tree' वृजन् 'severity, cruelty, horror'. The affix is added to the causative of the root कृ namely to √dāri.

३३७ । ओ रश्च लो वा । ३ । ५४ ।

'रश्च' लो वा । 'लो' वा ।

337 The affix रश्च comes after the root कृ 'to cross over' (I. 1016) and the र् is optionally changed to ल्. 54.

Thus कृ + रश्च = कश्चः or कश्चः 'a young man'. The feminine is कश्ची or कश्चीनी. The वीच् is added as it belongs to the Gaurādi class.

३३८ । हृदिपिशिलिचिभ्य चित् । ३ । ५५ ।

इयुनो श्लेष्मताति । पिशुनः । विद्युनश्च ।

338 The affix **उन्** comes after the roots **हृ** 'to be hungry', (IV 81) **पिच्** 'to shape, fashion, form', (VI 143) **विच्** 'to associate with, to unite', and it is treated as **चित्** and so there is no guna 55

Thus **हृ**+**उन्**=**इयुनः** name of a savage race the Mlechchas **पिशुनः** a slanderer traitor a spy **विद्युनश्च** a pair couple sexual union

Note —**पिचि** is a sautra root : **पिशुन** means also cotton, a crow saffron a goblin

३३९ । फलेर्गुणश्च । ३ । ५६ ।

अर्युनः पार्थः । मघादाश्च । कार्युनः ।

339 The affix **उन्** comes after the root **क्लृ** 'to bear fruit' (I 568) and the augment **युक्** is added to the root 56

Thus **क्लृ**+**युक्**+**उन्**=**अर्युनः** 'name of Arjuna' A name of a river a kind of tree

As this word belongs to the **मघादि** class of Ganapātha, the affix **क्लृ** comes after it Thus **कार्युनः** :

३४० । अश्लेशश्च । ३ । ५७ ।

अद्युनश्च ।

340 The affix **उन्** comes after the root **अच्** 'to eat' (IX. 51) which is replaced by **अद्य** 57

Thus **अच्**+**उन्**=**अद्युनश्च** garlic

३४१ । अर्जेर्जिलुक्च । ३ । ५८ ।

अर्जुनः ।

341 The affix **उन्** comes after the causative of **वृ** to go, stand (I 189) and there is the elision of **चिच्** the sign of the causative 58

Thus **वृ**+**चिच्**+**उन्**=**अर्जुनः** name of the third Pandava who was son of Kunti by Indra

Note —The root may be **अर्ज** of the Churādi class (X 186) Arjuna means white, clear bright peacock, a cutaneous disease a tree the only son of his mother

३४२ । तृणाख्याया चित् । ३ । ५९ ।

विषादस्तोदाद्यः । अर्जुन दृक् ।

342 When **अर्जुन** means grass, the affix is treated as **चित्** which thereby places the accent on the final syllable 59

Thus **अर्जुनश्च** a kind of grass

Note :—अवृत्ति a procuress, hawd, a cow, a kind of serpent, name of Ushā wife of Aniruddha, name of a river: अवृत्त silver, gold, slight inflammation of the white of the eye, grass.

३४३ । अर्तेश्व । ३ । ६० ।

अवृत्त ।

• 343. The affix अवृत्त comes after the root वृ 'to go' (III. 16) and it is treated as चित्, throwing the accent on the final (VI. 1. 163. § 3710) 60.

Thus वृ + अवृत्त = अवृत्तः 'the sun,; tawny, perplexed, embarrassed, dumb, red color, the dawn personified as charioteer of the sun, a kind of leprosy a poisonous creature, a plant, molasses.'

३४४ । अजियमिश्रीकृष्णश्च । ३ । ६१ ।

• 'अजुमं विमनगिरश्च' । अजुना । अजुनीकृष्णश्च ।

344. The affix अवृत्त comes after the roots वृ 'to go', (I 248), चृ 'to check, curb, restrain', (I. 1033) and शी 'to sleep' (II. 22): and the affix is चित् : 61.

Thus वृ + अवृत्त = वृत्ति (II. 4. 56. S. 2292) + अवृत्त = अजुमंश्च 'a temple; अजुनी 'the river Yamunā, Jumna, अजुनी, Python

Note :—In the mantra विमनानि देव अजुनानि विद्वाश्च, the word अजुना is explained as अजानानि 'thoughts' in the Veda Bhāṣya. In the Nighaṇṭu, Vayuna is read synonym with अजा and अजश्च ।

३४५ । वृत्तवदिह्निकनिकयिभ्यः चः । ३ । ६२ ।

वर्षश्च : 'तर्षः श्लेषवृत्तयोः' । वरश्चः । वरश्चः । वरश्चः । 'वर्षोऽस्त्री वामनामनश्च' । वर्षं नवमश्च ।

345. The affix च comes after the roots वृ 'to select', (IX 16) वृ 'to cross', (I. 1018), वृ 'to speak', (I. 1058), वृ 'to kill' (II. 2) वृ 'to shine', (I. 470), वृ 'to injure' (I. 716). 62.

Thus वृ + च = वर्षश्च 'a year', वरश्चः 'flood or the ocean'; वृ + च = वरश्चः 'a calf, a boy, son', one just born, but the neuter वरश्च means 'the breast'; वरश्चः a swan, goose, duck, flamingo, the supreme soul, the individual soul, the vital airs, the sun, Shiva, Vishnu, an unambitious monarch, an ascetic of a particular order, a spiritual preceptor, one free from malice, a mountain, envy, a buffalo. वर्षः 'a drinking vessel; also the name of the maternal uncle of Krishna. वरश्च 'a star an asterism.

Note :—In वर्ष &c. there is no intermediate च because of the prohibition of VII 2. 9. S 3163. The च is not changed to व as a diversity. But there is वरश्च change in वर्षः. Though all commentators on Unādi sūtras have given वर्षश्च and वरश्च as illustrations: yet the forms वर्षश्च and वरश्च are also valid according to the authority of the Mahābhāṣya. In the other alternative, the forms will be वर्षश्च and वरश्चः. Or the latter forms may be evolved from वृत्ति वृत्ति

with च् affix, or by adding the affix च् to the causative roots of these and under the vārtika चञ्चै च् विवरणम् (See III 3 58 § 3234)

चर्चः *m* a continent, such as भारतचर्चः, Jambudvīpa a year, rain, चर्चा *f*. the rainy season the earth

चर्चः desire thirst, चरुः a calf, the young of an animal, a boy son चरुः a drinking vessel, cup, can goblet, bell metal, white copper particular measure चरुः lurking or hiding place, the end of the lower garment a creeper, grass, dry wood, the arm-pit the harem of a king the interior of a forest the side or flank, a woman's girdle, a surrounding wall a part of a boat, the orbit of a planet a buffalo a gate. च् a star, sin

३४६ । सुदेरुचोपधायाः । ३ । ६३ ।

इवः ।

346 The affix च् comes after the root इव् 'to burn' (I, 736) and the penultimate व is changed to short अ 63.

Thus इव् + च् = इवच 'the Indian fig-tree, one of the seven Dvīpas or continents of the world, a side or back door the space at the side of a door, an ass, an egg.

३४७ । ननेर्दीर्घश्च । ३ । ६४ ।

नाचश्च ।

347 The affix च् comes after the root नच् 'to think', (IV 67), and the च् is changed to चाः 64

Thus नच् + च् = नाचश्च 'flesh meat *f* the Kakoli plant

३४८ । अघोर्देवने । ३ । ६५ ।

अघः ।

348 The affix च् comes after the root अघ् (V 18) when it means 'to gamble' 65

Thus अघ् + च् = अघच 'a die The च् is changed to च by VIII 2 36 S 294, then changed to च by VIII 2 41 S 295 It means an axis axle a cart, the beam of a balance latitude of a place rosary seed, a weight a plant a serpent, the soul knowledge law an organ of sense sea salt, vitriol

३४९ । सुवृत्रिचकृत्युषिभ्यः कित् । ३ । ६६ ।

सुवा । वृत् । कृत्युषिभ्यः । च्चर्च नचश्च ।

349 The affix च् comes after the roots सु 'to flow, to trickle', (II 29), वृच् 'to out, to wound' (VI 11), कृच् 'to cut', (VI 141), and गृच् 'to go', (VI 7), and it is treated as कित् and causes no guna 66

Thus सु + च् = सुवा 'daughter in law or a kind of a tree', वृच् + च् = वृच् + च् = वृच् + च् = वृच् + च् = वृच् 'a tree' The च् is vocalised to च as the affix is कित् (VI 1 16 S 2412) See VIII 2 36 S 294 and 295 कृत्युषि 'water, च्चर्च

* a star name of a mountain, a bear, a kind of plant / North. pl. the pleiades.

३५० । अयेजांती । ३ । ६३ ।

'अयेः' + 'अंती' = 'अंती' हवि च ।

350 The affix च comes after the root अय् 'to go, to kill', (VI. 7) and the word so formed means a species of an animal. 67

Thus अय् + च = अयचः 'a bear; a name of a mountain'.

Though the word has been formed by the last sūtra also, the present sūtra makes a niyama, namely √fish never takes च except when it denotes a species while the other three roots take च without any such restriction.

३५१ । उन्दिगुयिगुयिभ्यश्च । ३ । ६८ ।

उरः + अस् + च = उरश्चः । उरः + अस् + च = उरश्चः ।

351 The affix च comes after the roots उर्य् 'to wet, moisten', (VII. 10), उर्य् 'to be angry' (IX. 15), and उर्य् 'to extract', (IX. 16), and it is treated as चिह्नः 68.

Thus उर्य् + च = उरश्चः 'a spring, fountain', the च of the root is elided by VI. 4 24 S 415

• उरश्चः 'a bunch of flowers', a pillar, a pearl necklace, the plumage of a peacock. उरः 'the womb'.

३५२ । गृध्रिपयोर्दंती च । ३ । ६८ ।

गृध्रः + अस् + च = गृध्रश्चः । पयः + अस् + च = पयश्चः ।

352. The affix च comes after the roots गृध्र्य् 'to covet', (IV. 130) and गृध्र्य् 'to purchase, to praise' (I. 166) the च and च of the roots are respectively changed to द् and चः 69

Thus गृध्र्य् + च = गृध्रश्चः 'the God of love', पयश्चः + च = पयश्चश्चः 'a fort night, &c'. Q. The च ordinarily would have been changed to द् by चर्च rule, and so we get गृध्रश्चदः? Ans. No. The चर्च is asiddha, and so there would have been गृध्रश्च by VIII. 2 37 S 326.

३५३ । अयेः सरः । ३ । ७० ।

अयश्चः ।

353 The affix सर comes after the root अयश्च 'to pervade' (V. 16) 70.

Thus अयश्च + सर = अयश्चसरः a letter. The च is changed to स, and the latter to च by S. 2 14 and 295. The word means All pervading, the supreme Brahman, the Summum Bonum, the letters of an alphabet. Ujvaladatta reads the affix as सरश्च having an indicatory च, but it is incorrect. For च would place the accent on the first syllable (VI. 1. 197 S. 3636): while

358 The affix कृत् comes after the roots कृ 'to stretch', (VIII 1) and गृ 'to go' (VI 7) 75

Thus कृ + कृत् = कृत् = the shuttle See Amarakosha III 2. 24. The र is elided by VI 4 37. § 2428 कृ + कृत् = कृत् = 'a priest, a thorn'.

Note — Riksharam means shower of rain, and riksharah m means a priest. But in the mantra कृत् कृत् कृत् कृत् कृत् कृत् the word anṛiksharāh is explained as thornless

३५८ । पीयूषिभ्यां कालकृत्स्यः संसारणं च । ३ । ३६ ।

पीयूः पीयूः । पिपातो वृषवेदः । कुपातो देववेदः ।

359 The affix काल् comes after the roots पीप् (a sautra dhātu) and कृ 'to sound' (I 477), and thereby the root piya is shortened to पिप् and kvan is vocalised to कुप् respectively. 76.

Thus पीप् + काल् = पिपातः 'name of a tree', here the long ई of पीप् has been shortened, कृ + काल् = कुपालः 'the name of a country'.

By the force of कृत् 'diversely' which governs all the Unādi sūtras the word भगाल (a skull) is formed by the addition of the affix काल् to the root कृ (to break)

Thus कृ + काल् = कृत् (VII. 3 53 § 2864) + काल् = भगाल् (the र in कृत् is elided by VI 4 37 § 2428)

• ३६० । कठिकुपिभ्यां काकुः । ३ । ३७ ।

कटाकुः पक्षी । कुपाकुपिः सूर्यः ।

360. The affix काकु comes after the root कृ 'to live in distress', (I 356) and कृ 'to extract' (IX 46) 77

Thus कृ + काकु = कटाकुः 'a bird', कृ + काकु = कुपाकुः 'fire, the sun, a monkey.

Note — Ujvaladatta reads the root कृ (I 716) to injure instead of कृ, and gives the example कपाकुः । This is, however, against Dictionary The Medinī reads the word कुपाकुः । Querc Is there any word as कपाकुः ?

३६१ । सतेर्वृक्ष । ३ । ३८ ।

'वृक्षादुर्वृक्षितोः' ।

361 The affix काकु comes after the root वृ 'to move' (I 982) and the augment इक् is added to the root. 78

Thus वृ + इक् + काकु = वृदाकुः 'the wind, the river, a wheel, fire a deer, the thunderbolt of Indra, the suns disc or orb

३६२ । वृतेर्वृद्धि । ३ । ३९ ।

वार्ताकुः । वायुताकाकुकारस्यवक् । वार्ताकृ ।

362 The affix काकु comes after the root वृ 'to be, to exist' (I. 796) and the वृ of the root is vriddhied 79.

Thus $\text{वृत्} + \text{काङ्} = \text{वार्ताङ्}$ 'the egg plant' By the force of वृत् 'diversely' which governs all Unādi sūtras, the व of the affix काङ् is replaced by वृ .
Thus $\text{वृत्} + \text{काङ्} = \text{वृत्} + \text{कार्क} = \text{वार्ताङ्क}$.

३६३ । पदमित्संप्रसारणमलोपश्च । ३ । ८० ।

'वृदावृद्धिमेवमात्रे चित्रमेव-चरीतवे' ।

363 The affix काङ् , comes after the root वर् 'to break wind', (I 29) and it is treated as नित् , the र is changed to व , and there is elision of the व of the root. 80.

Thus $\text{वर्} + \text{काङ्} = \text{वृदाङ्}$ 'a scorpion, a tiger, a panther, a serpent or a tree'.

३६४ । सृपुवचिभ्योऽन्युजागूजङ्गु चः । ३ । ८१ ।

अन्युजागूजङ्गु मेते अनात्स्युः । 'वरपुनर्वचानयोः' । वचाङ् । 'वचकुर्विप्रवाग्निनी' ।

364. The affixes अन्युच् , आगूच् and जङ्गुच् come respectively after the roots वृ 'to go', (I 982), पु 'to unite', (II 28) वच् 'to speak' (II 54). 81

Thus $\text{वृ} + \text{अन्युच्} = \text{वरपु}$ 'a cloud, and wind' $\text{पु} + \text{आगूच्} = \text{वचाङ्}$ 'rice gruel', A.K II 9 50 $\text{वच्} + \text{जङ्गुच्} = \text{वचकुर्वुः}$ 'a Brāhman or a good speaker'.

Note —The word वरपु has been explained in the Veda Bhāṣya as वीजगामी swift going, in commenting on the mantra $\text{वरपु रस्य वृत्तुत्तमः}$ ।

३६५ । आनकः शीङ्भियः । ३ । ८२ ।

अयानकोऽयनरः । अयानकः ।

365 The affix आनक comes after the roots जी 'to lie down', (II. 22) and भी 'to fear' (III 10) 82

Thus $\text{जी} + \text{आनक} = \text{अयानकः}$ 'a python', अयानकः 'fearful, a tiger, name of Rahu, the sentiment of terror, one of the nine sentiments in poetry (रस)

३६६ । आचको लुधुशिङ्घिधाक्यः । ३ । ८३ ।

लवाचक दानम् । अवाचकोवातः । मिह्राचकः इत्येवम् । $\text{पृषोदरादित्वात्पठे कर्त्तव्यः}$ ।

'मिह्राच' नापिकानले । 'आचको दीनारभावा' ।

366 The affix आचक comes after the roots चृ 'to cut', (IX 13), शृ 'to shake, agitate', (IX. 17), घिष् 'to smell', (I 174) and आ 'to hold, to nourish'. (III. 10) 83.

Thus $\text{चृ} + \text{आचक} = \text{लवाचकम्}$ 'a sickle, scythe', अवाचकः 'wind', मिह्राचकः 'mucus discharge from the nostrils', the final क of this word is sometimes elided by the force of VI. ■ 109 S 1034, thus मिह्राच 'the mucus of the nose, rust of iron, a glass vessel', आचकः 'a gold coin, part of a dinara'.

Note —In the Vikramāditya Kosa Śinghāna means विंशकः देवद्वितीये नक्षत्रेण विचित्रे ।

३६७ । उरमुक्तद्विंदोमिन् । ३ । ८४ ।

उर मु दारे । उरम् उः । उरमुक्तद्वि । उरमुक्तद्वि । उरमुक्तद्वि । उरमुक्तद्वि । उरमुक्तद्वि । उरमुक्तद्वि ।

367 The words उरमुक्तद्वि 'a fire brand torch', उरमुक्तद्वि 'a ladle, spoon', and उरमुक्तद्वि 'a sacrificer' are irregular 81

These are derived from the respective roots उर 'to burn' (I 727) with the addition of the affix मुक्त, the व् of the root being replaced by व्, उ 'to hurt, kill' (V 34) with the addition of the affix नि and इ 'to worship' (III 1) with the affix निम् । See A K II 9 34 for darvi

३६८ । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । ३ । ८५ ।

द्विम् कुम् रक्ष्य लो या ।

368 The affix कुम् comes after the root द्वि 'to shy' be modest or shy', (III 13), and the र् of the root is optionally changed to व् । 85

Thus द्वि+कुम्=द्विकुम् or द्विकुम् 'modest or bashful'. The affix being द्वि does not cause guna

३६९ । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । ३ । ८६ ।

द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या । द्विम् कुम् रक्ष्य लो या ।

369 The affix रक्ष्य comes after the ten roots रक्ष्य 'to smile, laugh', (I 757), रक्ष्य 'to die', (VI 110), रक्ष्य 'to swallow' (VI 117), रक्ष्य 'to go', (II 36), रक्ष्य 'to blow', (II 41), रक्ष्य 'to go', (I 403), रक्ष्य 'to tempo, conquer', (IV 94), रक्ष्य 'to cut', (IX 18), रक्ष्य 'to cleanse, to purify', (IX 12) and रक्ष्य 'to hurt, injure, kill' (I 604) 86

The रक्ष्य augment is prohibited by VII 2 9 S 3163 Thus रक्ष्य+रक्ष्य=रक्ष्य 'the hand', रक्ष्य 'the earth', 'the mortal the human being', रक्ष्य 'the hole', रक्ष्य 'a deer or antelope', रक्ष्य 'wind', रक्ष्य 'the end', रक्ष्य 'a tooth', रक्ष्य 'tears a mark or sign', रक्ष्य 'a child a boat', रक्ष्य 'a rogue', the व् of रक्ष्य is elided by VI 1 66 S. 873 and not by VI 4 21 S. 2655, the penultimate रक्ष्य is lengthened by VIII 2 77 S 354

By the force of रक्ष्य diversely which governs all the Unadi sūtras the affix रक्ष्य comes after the root रक्ष्य to sound of which the short रक्ष्य is lengthened Thus रक्ष्य+रक्ष्य=रक्ष्य 'sin dust matted hair'

३७० । नक्ष्यम् रक्ष्य लो या । ३ । ८७ ।

नक्ष्यम् रक्ष्य लो या ।

370 The affix रक्ष्य comes after the root नक्ष्य 'to obtain', (V 14), preceded by the prefix नक्ष्य and there is also the augment रक्ष्य 87

Thus न + क् + वृ + त् = नवितः a barber The न is not elided as a diversity See VI § 78 S 757

३३१ । तन्निमृद्भ्या किञ्च । ३ । ८८ ।

वृत् । वृत् ।

871 The affix वृ comes after the roots वृ 'to spread', (VIII 1), and वृ 'to die', (VI 110) and is treated as किञ्च which causes the nasal of tan to be elided, and prevents guna of $\sqrt{\text{mri}}$ 88

Thus वृ + वृ = वृत् 'any stringed musical instrument, wind', वृ + वृ = वृत् 'death'

३३२ । अस्त्रिप्तिभ्य क । ३ । ८९ ।

अस्त्रि । अस्त्रि । वृत् । अस्त्रि ।

872 The affix क comes after the roots अस्त्रि 'to smear, to make clear', (VII 21), वृ 'to sprinkle, to shine', (III 11) and वृ 'to bind' (V 2) 80

Thus अस्त्रि + क = अस्त्रिक् a tiger a kind of fish This is according to Ujvaladatta This appears to be wrong for he cites Visva kośa अस्त्रिक् च अस्त्रिक्, but the true reading is अस्त्रिक् अस्त्रिक् च अस्त्रिक् अस्त्रिक् claimed butter अस्त्रिक् 'silver white color bound' when used as a firming it means 'candied sugar'

By the force of वृत् diversely which governs the Unādi sūtras the affix क comes also after the root वृ to go Thus वृ + क = वृत् cleansing truth water, worship &c

३३३ । वृत्तनिभ्या दीर्घश्च । ३ । ९० ।

वृत्तः । वृत्तः ।

873 The affix क comes after the root वृ to go, (I 901), and वृ 'to spread' (VIII 1) and the root vowels are respectively lengthened to long क and क 90

Thus वृ + क = वृत्तः a messenger Its firming is वृत्तः (Gaurādi वृत्तः) वृत्तः is from $\sqrt{\text{dāh}}$ by क्तिञ्च वृ + क = वृत्तः father brother &c It is a word of endearing address

By the force of वृत् diversely which governs the Unādi sūtras, the affix क comes also after the root वृ 'to sleep to lie down' This वृ + क = वृत्तः or वृत्तः वृत्तः means the furrow made by the plough It is synonym of वृत्तः

३३४ । जेम्ह् वीदात् । ३ । ९१ ।

वीदात् ।

374 The affix *lā* comes after /ji (I 593), and thereby the affix takes the augment *ṛ* which is udātta and the *r* of the root is lengthened 91.

By force of *ṣ* and *l*, there is lengthening of the vowel *ṛ* of the root.

Thus *ṣi + ṛ + lā = śīṛṇāḥ* 'a cloud, a mountain, a nourisher, an epithet of Indra'.

Note —According to some this affix is said to be a non-right one, that is, not approved of or compiled by any Rishi. Hence it is not the word *śīṛṇāḥ* in the *Śānpāḥa* in the *ṛṣoḍadī* class.

३७४ । लोहपलितौ । ३ । ८२ ।

लुनातेः लः ऋण युच् चानोर्गुणः । लोहम् । पलितम् ।

375 The word *लो* 'a clod, a lump of earth' and *चनि* 'grey hair, mud heat' are anomalous 92.

They are irregularly derived from the respective roots *ṛ* 'to cut', (I 13), and *च* 'to go, move' (I 892) by the addition of the affix *ल*. After the root *च*, the *ṣ* of the affix *ल* is replaced by *युच्* and the *r* of the root is also gunated. Thus *चु + ल = लो + युच् + ण = लोः*. Similarly *चनिम्*.

Note —*लोः* is both masculine and neuter so the plural is *लोः* or *लोः*.

३७५ । लुह्याभ्यामितम् । ३ । ८३ ।

लुह्याभ्यामीत्येते ।

376 The affix *लुह* comes after the roots *ह* 'to steal, rob' (I 917) and *व* 'to go, move' (I 1012) 93.

Thus *ह + लुह = ह्रिह* 'green or yellow color', *व + लुह = वलुह* (VI. 1 45. S. 2370) = *वैलुह* 'white color', brilliant.

३७७ । लुहे ररय लो या । ३ । ८४ ।

लोहितो हृन्मलवर्णः । लोहित ररय ।

377. The affix *लुह* comes after the root *र* 'to grow', (I. 912) of which the *r* is optionally changed to *ल* 94.

Thus *र + लुह = रोहित* 'red color, saffron, a kind of deer, a kind of fish' or *लोहितम्* 'blood'.

Note —*Rohita* means red, a fox, a kind of deer, red horse, name of Harishchandra's son, a kind of fish, n. blood, saffron, a straight rain bow. *Lohita* copper, Mars, a serpent, a kind of rice.

३७८ । पिशेः किरण । ३ । ८५ ।

पिपित् वाचम् ।

378 The affix *लुह* comes after the root *पि* 'to shape, to light, to adorn' (VI 113) and is treated as *कि* 95.

Thus *पि + लुह = पिपित्* 'ash'.

३७८ । अद्गतिरुह्यह्मिभ्य आत्यः । ३ । ८६ ।

अद्यायो यद्यद्युः । यद्यायो, यद्यो यद्युः । यद्यद्यायोः । यद्यद्यायो यद्यद्यायो ।

379 The affix आत्य comes after the roots कृ 'to hear', (I 989), वृ 'to grow', (I 639), स्वप् 'to desire for', (λ 325), पृ 'to take' (I 681). 96

Thus कृ + आत्य = अद्यायः 'an animal fit for sacrifice', यद्यायः 'a vulture, an epithet of garuda' यद्यद्यायः 'desirous of obtaining, or a star' and यद्यद्यायः 'a house holder'

Note — In the Veda Bhāṣya on the mantra उदरतः शुभे भवति अद्यायः the word Śravāṣya is explained by अद्यधीय 'worthy of hearing'. So also the etymological meaning of यद्याय is taken in the mantra यद्यायो वो दन आत्य निरयः ।

३८० । दिधिषात्यः । ३ । ८७ ।

दधातेर्द्वित्वनिराद्युष्य । 'निध दध वो दिधिषात्यः' ।

880. The word दिधिषात्य is formed by reduplication of the root धा 'to hold, to nourish', (III 10) and adding the affix आत्य and the augment युष् । 97

Thus धा + युष् + आत्य = दिधिषात्यः 'a false friend, spirituous liquor'. As in the mantra निध दध वो दिधिषात्यः । The reduplicate आ is changed to इ ।

Note — Ujjvaladatta reads the sūtra as इधिषात्यः, and derives the word from √ इषि with the upapada dadhi 'the word meaning clarified butter'

The author of Dasapāṇī vṛtti derives it from √ धृष् to sound (III 22) by reduplication and without guna and changing the इ of the reduplicate into अ । The author Prasāda also gives the same derivation. But all these are erroneous. The Vedic reading is दिधिषात्य and not इधिषात्य. *Quære* may not the word दिधिषात्य be derived regularly from √ धिष् (III 22) with reduplication, want of gunation and adding आत्य? In this view, the augment युष् need not be added

३८१ । धृज धृजयः । ३ । ८८ ।

धरेयः । धृजः ।

381 The affix धृज comes after the root धृ 'to choose' (V 9) 98

Thus धृ + धृज = धरेयः 'the best, the chief'

३८२ । स्तय कसेयश्छन्दसि । ३ । ८९ ।

स्तयेयः प्रथमर्षयः ।

382 In the oḥhandas, the affix स्तयेय comes after the root स्त 'to praise' (II 34) 99.

Thus स्तुवेयं प्रवर्षयत् (Rv X 120 6) स्तुवेयम् = स्तोतव्यम् worthy or deserving of being praised प्रवर्षयत् = वधुषयत् protean in form Ujjvaladatta reads the sūtra as स्तुवः जेयः and gives the example स्तुवेयः Indra व prevents gñā, and ववृ augment is added This is against the Veda and the commentary The word is stusheyya and not stuveyya in the Vedas

३८३ । राजेरन्य । ३ । १०० ।

राजयो वहिः ।

383 The affix अन्य comes after the root राज् 'to shine' (I 874) 100

Thus राज् + अन्य = राजन्यः fire Rājanya meaning a Kshatriya is formed by वृ under IV 1 137 S 1153 It has svarit on the final

३८४ । शूरन्योदय । ३ । १०१ ।

शूरयत् । दनयत् ।

384 The affix अन्य comes after the roots शृ 'to injure' (IX 18) and र 'to play' (I 906) 101

Thus शृ + अन्य = शूरयत् = place of refuge दनयत् pleasant delightful

३८५ । अर्तेर्निष्ठय । ३ । १०२ ।

अरयत् ।

385 The affix अन्य comes after the root ग 'to go', (III 16) and it is treated as निष्ठ which places the accent on the first syllable 102

Thus ग् + अन्य = अरयत् 'forest'

३८६ । पर्जन्य । ३ । १०३ ।

पृथु विचर्मे, शरव जः । पर्जन्यः शमनेवयोः ।

386 The word पर्जन्य 'cloud, Indra' is irregular 103

This is formed by adding the affix अन्य to the root पृथ् 'to sprinkle' (I 737) and changing the वृ to वृ . It means a raincloud thundering cloud and Indra and Vishnu

३८७ । अक्षरान्य । ३ । १०४ ।

अक्षरान्यरागिवाग्निभोः ।

387 The affix आन्य comes after the root अक्ष 'to speak' (I 1058) 104

Thus अक्ष् + आन्य = अक्षरान्यः a liberal or generous person, a fluent speaker The line अक्षरान्यरागिवाग्निभोः is from Ajayakosha

३८८ । अग्निनिक्षिपयिषिपतिभ्योऽन्नम् । ३ । १०५ ।

अन्नं नाजगत् । अन्नम् । अन्नः । अन्नमागुम् । अन्नं अगुम् ।

388 The affix अन्न comes after the roots अग 'to go',

(I 493) गृ 'to go', (I 892) वृ 'to worship', (I 1051) वृ 'to kill' (A 14 and वृ 'to go', (I 898) 105

Thus वृ + अन्नम् = अन्नम् a pot vessel वृ + अन्नम् a star वृ + अन्नम् = Brāhman who maintains the sacred fire, वृ + अन्नम् a deadly weapon वृ + अन्नम् a wing pinion a feather a vehicle

Note — See Amarakosha for वृ + अन्नम् (A K II 5 36) See VI 3 75 S. 759 for another derivation of वृ + अन्नम् according to some jajatra means agn hotra ceremony. But it really means the deity worshipped in any ceremony and has been so explained in Veda Bhāṣya on वृ + अन्नम् गच्छता वृ + अन्नम् गच्छति ॥

३८८ । गृहोरादेश्य क । ३ । १०६ ।

कृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् ।

389 The affix अन्नम् comes after the root गृ 'to distil, to run as a liquid', (I 814) and the वृ is changed to क 106

Thus गृ + अन्नम् = कृ + अन्नम् a kind of vessel a wife Since कृ is interchangeable with कृ so वृ also get the form कृ + अन्नम् 'to go, hip

३८९ । वृ + अन्नम् । ३ । १०७ ।

वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् ।

390 The affix अन्नम् comes after the root वृ 'to choose' (V 8) and is treated as वृ which thereby places the accent on the last syllable 107

Thus वृ + अन्नम् = वृ + अन्नम् a strap thong or girth of leather See A K II 10 31 In the following verse the वृ accent is patent — वृ + अन्नम् ।

३९० । वृ + अन्नम् । ३ । १०८ ।

वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् । वृ + अन्नम् ।

391 The affix कृ comes after the root वृ 'to know' (II 55) preceded by the preposition वृ 108

Thus वृ + कृ = वृ + कृ a relative

Note — Some read the affix as कृ with वृ. But it is erroneous as for we do not find the accent of वृ in वृ + कृ वृ + कृ वृ + कृ वृ + कृ &c. The affix accent is here on वृ (III 1 3 read with VI 1 139), and, वृ + कृ

३९१ । वृ + कृ । ३ । १०९ ।

वृ + कृ । वृ + कृ । वृ + कृ ।

392 The affix कृ comes after the root कृ 'to cut' (VI 1 1) and there is also the augment वृ 109

Thus कृ + वृ + कृ = कृ + वृ + कृ a plough

Note — The word Kṛintatram is explained as that which ought to be cut, namely, a forest, in the mantra वृ + कृ वृ + कृ वृ + कृ । Rv X 86 20)

३८६ । शीङ्शपिरुगनिवृत्तिवर्जीविमाशिभ्योऽयः । ३ । ११३ ।

शङ्खयोऽयः स्वात् । शययोरुत्तरराः । शययः । रययः कोकिलः । गङ्गायः पयिकः पय्यात् । पङ्कपो वृत्तः । यन्दीति पाठे यन्दीते यन्दीते वा यन्दीयः स्तोता स्तोत्रम् । जीवय आयुष्मार्त् । माययी वसवात् । बाहुलकात्तद्विद्वन्निष्वात् । 'यनयस्तु यनः याग्विद्वान्तिस्तु यनयो यनः ।

396. The affix *अय* comes after the seven roots *शी* 'to lie down', (II 22), *यच्* 'to curse', (I 1049), *र* 'to sound', (II 28), *ग* 'to go', (I 1031), *यच्* 'to cheat', (I 204 and X. 103) *जीव्* 'to live' (I 594), and *म+* *अय* 'to breathe' (II 61) 113.

Thus *शी*+*अय*=*शययः* 'a python', *यच्*=*ययः* 'a curse', *रययः* 'the cuckoo', *गययः* 'a traveller' a road, *यच्*=*ययः* 'a rogue'. But when the reading in the text, *३* *c.* in the sūtra is *यद्* (to salute) instead of *यच्*, then we have *यद्*=*ययः* 'a praiser, a bard, one who deserves praise', *जीवयः* 'life', *माययः* 'strong, powerful, breathing.' By VIII 4 19 S 2478 the *य* is changed to *व* ।

By the force of *बहुल* (diversely), which governs the Unādi sūtras the affix *अय* comes after the roots *यच्* 'to be calm or quiet or tranquil' (IV 92) and *यच्* to restrain' (IV 94)

Thus *यनयः* tranquility, calmness, *यनयः* 'self restraint' See Amarakośa III 2 3 for the verse *यनयस्तु यनः याग्विद्वान्तिस्तु यनयो यनः* ।

३८७ । भृमन्निचत् । ३ । ११४ ।

भरयो लोकपालः ।

397 The affix *अय* comes after the root *च* 'to nourish or maintain', (III. 5) and is treated as *चिद्*. 114

Thus *च*+*अय*=*चययः* 'a sovereign, fire, a deity presiding over one of the regions of the world'.

३८८ । रुदिविदिभ्या कित् । ३ । ११५ ।

रुदित्तीति रुदयः विद्युः । वेत्तीति विदयः ।

398 The affix *अय* comes after the roots *रुच्* 'to weep' (II 58), and *विद्* 'to know' (II 55) and is treated as *कित्* 315

Thus *रुच्*+*अय*=*रुदयः* विद्युः 'a weeping, or crying child' *विदयः* 'knowing or the science of yoga'.

Note — Ujjvaladatta has read the sūtra as *रुदिविदिभ्या कित्* : *c.* the affix *अय* comes after the roots *रुच्* (to cry) and *विद्* and is treated as *कित्*, and so he has evolved the form *रुच्*+*अय*=*रुदयः* ।

The author of Dasapādi vṛtti has read the sūtra as *रुदिविदिभ्या कित्*. But we have followed the Bhāṣya and so have read the sūtra as *रुदिविदिभ्या कित्*. The affix is *कित्* for in commenting on the sūtra *नाहु कुटादि* &c (I 2 1 § 2461) Patanjali while enumerating *कित्* affixes, mentions *ययच्* thus *ये पुनर्हृकादयः ? यच् यच् यचित् ययच् ययच्* इति ।

३९९ । उपसर्गे यथेः । ३ । ११६ ।

आवस्यो दृष्ट् । नवस्यो द्यावः ।

399. The affix अव comes after the root वृ 'to dwell' (I. 1054), when preceded by an upasarga 116

Thus आ+वृ+अव=आवस्यः 'a dwelling house', नवस्यः 'a village'.

Note.—Ujjvala latta has read the sūtra as नोवस्योद्वेः whereas others have read it as आदि यथेः । According to this latter view, आवसथा is the only form, and not samvasatha

४०० । अत्ययिषमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपमिपदि-

महिभ्योऽसृच् । ३ । ११७ ।

अयोदयभ्योऽसृच् द्याव् । अततीरवततो वायुरारवा च । अततीरवततो राजा नागश्च । अनरयस्मिन्मनः सोमपानवाजश्च । तावदरयस्मिन्मिति तमसोऽसृचकारः । नमसोऽनुकूलः । 'रमसो वेगद्वयोः । तमसो नमः वाचकम् । नमति नम्यति वा नमय आक्रायः । तपसः पथी चन्द्रश्च । यतसः पथी । 'यतसः कषटकिपताः' । यवसः परवद्रज्यश्च । यदसं यावश्च ।

100 The affix असृच् comes after the following thirteen roots — गत 'to go' (I 38), अस् 'to protect' (I 631), अस् 'to drink, to eat' (I 197), लप् 'to desire' (IV. 98), नस् 'to salute' (I. 1031), लप् 'to begin to embrace, to long for' (I 1023), लप् 'to obtain' (I 1024), लप् 'to injure' (I 788 and IX 48), लप् 'to suffer pain' (I. 1034), अस् 'to go' (I 898), अस् 'to praise' (I 167), अस् 'to purchase, to honor, to praise' (I. 466), अस् 'to honor, to respect' (X 321), 117.

Thus अस्+असृच्=अतसः 'wind, the soul', lit. that which constantly moves, , अतसः 'the cup for drinking Soma juice', lit. in which they drink अतसः 'a king, the sun', lit. he who protects &c, तपसः 'darkness', नमसः (favorable, kindly disposed), लपसः 'violence, anger, joy' लपसः 'wealth, a solicitor', लपसः 'the sky, the ocean', तपसः 'the sun the moon a bird', यतसः 'a bird', यवसः 'the jack fruit', यवसः an article of sale, a commodity', यदसश्च knowledge'

Note.—अतसी f common flax, hemp lined । अतसः a vessel can ladle &c used at sacrifices for drinking the Soma juice, a cake made of barley. यवसः the bread-fruit tree, a thorn, a kind of monkey, f a kind of malady

४०१ । वेजस्तुट् च । ३ । ११८ ।

वायुनकादारवाजावः । वेतसः ।

101 The affix अस् comes after the root वेच् 'to weave, to sew' (I 1055), and there is also the augment वृ. 118

By force of वृजुन (diversely) which governs the Unādi sūtras, the वा is wanting. Thus वे+वृट्+अस्=वेतसः 'the reed'.

Note:—In the Daśapādi vṛtti, the sūtra is read as विष्णुट् च, i. e. all the above operations take place after the root च 'to go &c' (II. 39). Thus चि + हृ + अचच् = चेतसः ।

४०२ । यद्विभुष्यां कित् । ३ । ११८ ।

वाहचोऽजगरः । वाहचस्तृचर्षपातः ।

402. The affix अचच् comes after the roots वृ 'to carry' (I. 1058), and वृ 'to join' (II. 23), and is treated as कित्. 119.

Thus वृ + अचच् = वाहचः 'the python, a water course'; वाहचः 'a heap of grass'. There, is vṛiddhi as the affix is कित् ।

४०३ । वयश्च । ३ । १२० ।

वय गयी । वायवः कायः ।

403. The affix अचच् comes after the root वृ 'to go, move' (I. 504), and is treated as कित्. 120.

Thus वृ + अचच् = वाहचः 'a crow'.

४०४ । दिवः कित् । ३ । १२१ ।

दिवर्च-दिवरश्च ।

404. The affix अचच् comes after the root दिव् 'to play' (IV. I.), and is treated as कित्. 121.

Thus दिव् + अचच् = दिवश्च or दिवसः 'a day'.

४०५ । कृशुशलिक्लिगदिभ्योऽमच् । ३ । १२२ ।

अरमः । यरमः । अरमः । अरमः । अरमः ।

405. The affix अमच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI. 116), कृ 'to injure' (IX. 18), कृ 'to go, to tremble' (I. 896), कृ 'to scratch' (I. 526), and कृ 'to sound, to roar' (I. 58). 122.

Thus कृ + अमच् = अरमः 'the back of the hand from the wrist to the root of the fingers, the trunk of an elephant, a young camel', यरमः 'a young elephant', अरमः 'a grass hopper, locust, a moth', अरमः 'a young elephant', कृश्च 'a donkey, the white water lily', अरमः 'an insect'.

४०६ । ऋचिद्विभुष्यां कित् । ३ । १२३ ।

अरमः । अरमः ।

406. The affix अमच् comes after the roots अच् 'to go' (VI. 7) and अच् 'to sprinkle' (I. 738) and it is treated as कित्. 123.

Thus अच् + अमच् = अरमः 'a bull', अरमः 'a bull'.

Note —Rishava means a bull, the male animal, the best or most excellent, the note अच्, the hollow of the ear, a boar's tail, a crocodile's tail, a dried plant, name of an antidote, an incarnation of Vishnu, a sacrifice.

(I 1) ॥ गृह् 'to carry' (I 1053) 4 वृह् 'to live' (I 1054) ॥
 पाह् 'to shine' (I 655) ॥ वाच 'to complete' (V 17) 7 गृह्
 'to distil, to run as a liquid' (I 811) 8 भवह् 'to decorate'
 (I 314) ॥ जि 'to conquer' (I 593) and 10 नह् 'to be pleased'
 (I 67) 128

Thus गृ + कच् = तरतः 'the ocean'. Since the affix is treated as पिद् the feminine of the word तरतः will be formed by adding ङीप् to it thus, तरती a boat वयतः 'the present time', वदन्तः the wind वसन्तः the spring, भावन्तः the sun, वाचन्तः 'the mendicant'. The roots गृह्, वृह्, जि and नह् belong to the वटादि subdivision of the प्वादि class and they get the designation of निच् hence by VI 4 92 S 2568 they retain their penultimate short vowel before the causative चि By VI 4 55 S 2311 अच् is substituted for the च of चि before घञ् So गवहवन्तः cloud गवहवन्तः 'ornament' वयन्तः 'the son of Indra' गहवन्तः a son

४१२ । इन्तेमुट् हि च । ३ । १२९ ।

हेमन्तः ।

412 The affix कच् comes after the root हृह् 'to kill' (II 2) and there is the augment उ The root हृह् is replaced by हि 129

Thus हृ + उट् + कच् = हि + उट् + घञ् = हेमन्तः winter season

४१३ । भन्देर्गोपीपश्व । ३ । १३० ।

भदन्त मयुजितः ।

413 The affix कच् comes after the root भव् 'to tell a good news to be glad' (I 12) and च of the root is elided 130

Thus भ + कच् = भदन्तः 'an ascetic

४१४ । शृण्वेरेर । ३ । १३१ ।

शृण्वरा वीरवा । वाहुलकः शृङ्गर्जकः शृङ्गरादयः ।

414 The affix ञच् comes after the root शृण्व् 'to go' (VI 15) 181

Thus शृण्व + ञच् = शृण्वरा a harlot.

By the for ० of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras the word is वर्चती a kind of song the recitation of scholars, वज्रं (the banner of Indar, and moss) and कर्जूर (a kind of drum the Kali age, a cane staff) are respectively derived from the roots वर्च् to read to discuss, वर्च् (to say, to speak) and कर्च् (to speak) by adding the affix ञच्

Note — Śwāmī Dayānanda Sarasvatī derives such words as वहर, कहर, महर कहर, भीकर, कीटर, यहर, लहर, वज्रर, वज्रर, कर्पर, पित्रर, घग्गर, घाहग्गर, कर्जर नगर, तोनर &c in short all words endings in ञच्, by the force of the बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras According to him, कदली is the feminine form d by adding ङीप् to the word कहर, the र being replaced by ञ by VIII 2 18 S 2350 as belonging to the कपिलकादि class

४१५ । अतिरिक्तमिधमिचमिदेविवासिम्येशित् । ३ । १३२ ।

पश्योऽरिस्त्वात् । अररं कषाट् । कषरः कायुकाः । जषरः । जषरः । देवरः । वाषरः ।

415. The affix अर comes after the six roots अ 'to go' (III 16), कृ 'to love, to be enamoured of' (I. 470), अच् 'to travel' (IV. 96), अच् 'to eat, to drink' (I. 497), and causatives of दिच् 'to play' (IV. 1), and अच् 'to live' (I 1054), and it is treated as चित् (*i. e.* the accent is placed on the final syllable'). *132

Thus अ+अर=अररं 'a covering, 'a door', कषरः 'lustful, desirous', जषरः 'a bee, a lover', जषरः 'a kind of an antelope', देवरः 'brother-in-law, *i. e.* husband's younger brother', वाषरः 'a day of the week'.

Note:—Some have read in the sūtra वासिम्यः instead of वाविम्यः. Accordingly they derive the word वायरः (a cuckoo) from the root वाच् 'to roar, to sound' (IV, 54) with the addition of the affix अर.

४१६ । कुवः करन् । ३ । १३३ ।

कुरर पविषेहः ।

416. The affix कर comes after the root कु 'to make noise' (II 33). 133.

Thus कु+कर=कुरर an osprey, 'a ku d a bird'.

४१७ । अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन् । ३ । १३४ ।

*अङ्गारः । नदारो वराहः । 'मन्दारः पारिजातकाः' ।

417 The affix आर comes after the roots अङ् 'to go' (I. 155), नद् 'to be pleased' (I. 553), नद् 'to praise' (I 13). 134.

Thus अङ्+आर=अङ्गारः 'charcoal', the planet Mars, नदारः 'a hog, an elephant in rut' 'a thorn-apple or dhatura, a lover, libertine, मन्दारः 'the coral tree, an elephant', the celestial tree, the Arka plant, the dhatura plant, heaven a cheat or rogue.' After the root /mada, there comes the affix द्रु also, as नदारः ।

४१८ । गडेः कट् च । ३ । १३५ ।

कटारः ।

418 The affix आट् comes after the root गट् 'to distil, to run as a fluid' (I 814, 65 (a), and it is changed to कट्. 135.

Thus गट्+आट्=कटारः 'the tawny color, a servant'.

४१९ । यङ्गारभङ्गारी । ३ । १३६ ।

यङ्गुभ्यामारभ्ययङ्गु इत्यङ् । यङ्गारो रसः । 'यङ्गारः कनकायुकाः' ।

419. The words यङ्गार 'sexual passion' and यङ्गार (a golden vase or pitcher) are irregular. They are derived from the respective roots य 'to injure' (IX. 16) and य 'to nourish or maintain' (III. 5), by adding the affix आट् and the augments

उत् and युत् There is shortening of the vowel of the root य् also 136

Thus य् + उत् + युत् + आरप् = युगः the erotic sentiment love passion cotton marks made with red lead on the body of an elephant युगः a golden vase or pitcher a vase used at the coronation of a king

४२० । कङ्गिम्भिभ्या चित् । ३ । १३७ ।

कङ्गिः घोषः । कङ्गारो वपुः । चार्त्तः ।

420 The affix आरप् comes after the roots कङ् (a sautra root) and इद् 'to purify' (II 57), and is treated as चित् and so the acute is on the final 137

The root कङ् is a sautra one

Thus कङ् + आरप् = कङ्गारः a peacock the sun an elephant the belly, an epithet of Brahmā a hermit चार्त्तः a cat

४२१ । कमे किदुचोपधाया । ३ । १३८ ।

चिदित्यनुचोपधोदायाः । कुमारः ।

421 The affix आरप् comes after the root कर् 'to love' (I 470), and is treated as चित् and the penultimate vowel of the root is replaced by च 138

Thus कर् + आरप् = कुमारः a son The anuvṛtta of चित् comes from the previous sūtra and so the accent falls on the last syllable

Note — कुमारः means a son, boy, a youth a prince an heir apparent, name of Kārtikeya of Agni a parrot groom Varuṇādrī

४२२ । तुषारादयश्च । ३ । १३९ ।

तुषारः । कासारः । चहार आश्रमेदः ।

422 The words tuṣāra and the rest are irregularly formed by the addition of the affix आरप् 139

Thus 1 तुषारः snow from the root तुष् 'to please' (IV 75) 2 कासारः 'a pond from काश् 'to make a sound indicating any disease' (I 654) 3 चहारः the mango tree from the root चर् 'to suffer' (I 905)

४२३ । दीको मुट् च । ३ । १४० ।

दीनारः पुनर्वानरः ।

123 The affix आरप् comes after the root दी 'to perish, die' (IV 26), as well as the augment उट् 140

Thus दी + उट् + आरप् = दीनारः a golden coin

४२४ । सतेरप पुक्च । ३ । १४१ ।

चर्चः ।

124 The affix चर्च comes after the root च् 'to move' (III 17) as well as the augment पुक् 141

Thus वृ + कृ + कप = चर्चपः mustard seed

४२५ । उपिकुटिदलिकचिखजिभ्या कपन् । ३ । १४२ ।

उपयी वहिचूर्णयोः । कुटयो नाभवावहन् । दलपः प्रहरकम् । कपयं शाकपत्रम् । खजयं धृतम् ।

425 The affix कपन् comes after the roots वृ 'to burn' (I 727) कुट् 'to be crooked (VI 73), वल् 'to burst open, split, clean, crack (I 581) कच् 'to bind (I 181) खच् 'to churn agitate (I 250) 142

Thus वृ + कपन् = चर्चपः fire the sun कुटपः a measure of grain, दलपः a weapon कपयं a vessel for vegetables खपयं clarified butter

४२६ । कपो समसारण च । ३ । १४३ ।

कुपपच् ।

426 The affix कप (kapan) comes after the root कच् 'to sound, jingle, tinkle' (I 477), and the semi vowel च is vocalised to उ 143

Thus कच् + कप = कुपपच् a dead body

४२७ । कपपचाक्रवर्णस्य । ३ । १४४ ।

चरते भेदः ।

427 According to Châkravarmāna, the affix कप should be used instead of kapan which thereby places the accent on the first syllable of the affix itself 144

Thus कच् + कप = कुपपच् The accent is on the first च of the affix

४२८ । विष्टपपिष्टपविशिषीलपा । ३ । १४५ ।

चारवरीणी कपप्रत्ययान्ताः । विष्ट चण्डे । 'विष्टपः । विशिषीरदिः पः । प्रत्ययस्य वृट् । चरवच् । विष्टप्यं कुपवच् । विशिषीः प्रत्ययदेतिवच् । विशिषं चण्डिवच् । चरतेः समसारणच् । उत्तरं कोनलं वृचच् ।

428 The words विष्टपः 'a branch of a tree, विष्टपः 'a division of the universe, विशिषं 'a temple, and उत्तरपः 'a creeping plant are irregularly formed These are formed by adding the affix कपन् to the roots विट् 'to sound (I 338), विष् 'to enter (VI 130), and वल् 'to go, hasten (I 520) 145

Thus विट् + कपन् = विष्टपः a branch a bush a thicket विष् + कपन् The व of the root विष् is changed to च and there is the augment वृट् and the वृ is also changed to च hence विष् + कपन् = पिष् + वृट् + कपन् = पिष्टपः a universe a world c f विष्टपच् । In forming विशिषं the augment चर comes before the affix कपन् Thus विष् + चर + कपन् = विशिषं a temple an abode a palace

The word उत्तरपः is formed by the root वल् undergoing Samprasdrana Thus वल् + कपन् = उत्तरपच् a creeping plant soft grass, a shrub

Note — The word विष्टपः is so derived from विष् according to Ujjvala atta But others read the sūtra differently, instead of विष्टप they read

विष्टम् । This seems more appropriate as विष्टम् is a well known word, as
 पञ्चदशमस्य विष्टम् । A K II 1 6

४२८ । कृतेस्तिकन् । ३ । १४६ ।

कृत्तिका ।

429 The affix तिकन् comes after the root कृ, 'to be, to exist, to
 subsist' (I 795) 116

Thus कृ+तिकन्=कृत्तिका 'a quail, a paint brush'

४३० । कृतिभिदिलतिभ्य कित् । ३ । १४७ ।

कृत्तिका । निषित्ता । निषित्ता । कृत्तिका गोपा ।

430 The affix तिकन् comes after the roots कृ, 'to cut'
 (VI 141), निष्ट 'to penetrate' (VII 2), लट् (a sautra root) and is
 treated as कित् 147

Thus कृ+तिकन्=कृत्तिका 'the third of the 27 lunar mansions or
 asterisms consisting of 6 stars, the Pleiades, निषित्ता 'a wall partition a
 small house lizard' कृत्तिका 'a kind of lizard'.

४३१ । इष्टयश्चिभ्या तक्न् । ३ । १४८ ।

इष्टका । अष्टका ।

431 The affix तक्न् comes after the roots इष्ट 'to desire for'
 (VI 59), and अष्ट 'to pervade' (V 18) 148.

Thus इष्ट+तक्न्=इष्टका a brick . अष्टका 'a collection of three days
 beginning with the 7th day after the full moon the 8th day of three
 months on which the manes are to be propitiated

Note —Sûtra VII 3 44 S 463 might have caused the insertion of
 an इ, but it is not so because Pāṇini himself reads it as इष्टका in VI 3 65
 S. 1009 Others say that VII 3 44 S 463 is anitya because had इ been
 nitya where was the necessity of reading a separate affix तिकन्

४३२ । इष्टयस्तश्चिभ्या तक्न् । ३ । १४९ ।

इष्टयो इष्टका । इष्टयस्तश्चिभ्या ।

432 The affixes तश्चि and तश्चिश्चि come after the root इष्ट 'to
 go' (II 37) 149

Thus इष्ट+तश्चि=इष्टयः a Brāhman Similarly तश्चिश्चि nom s इष्टयः
 formed by तश्चि, the च is lengthened to च्च in च्च by VI 4 14 S 425
 The dial is इष्टयश्चि pl इष्टयश्चि । This word means a dappled horse also
 The adjective इष्टय means of a variegated color

४३३ । वीपतिभ्या तक्न् । ३ । १५० ।

वीपतिभ्या । वीपति । वीपति ।

433 The affix तक्न् comes after the roots वी 'to go, to
 pervade' (II 39), and पट् 'to fall' (I 898) 150

Thus वी+तक्न्=वीपति 'pay, hire, wages', वीपति 'a town, city a
 musical instrument See A K II 2 1

४३४ । दृढलिभ्यां भः । ३ । १५१ ।

दृढः । 'दृढः दयादृष्टिः' ।

434 The affix भ comes after the roots दृ (IX. 23) 'to respect, tear honor, worship' and दृष्ट् 'to burst open' (I. 581). 151.

Thus दृ + भ = दृढः 'kusa grass used at sacrificial ceremonies', दृष्टः a wheel, the name of a sage.

४३५ । अतिगुभ्यां भन् । ३ । १५२ ।

अतिगुः । गतेः ।

435 The affix भन् comes after the roots अत् 'to go' (I. 983) and गृत् 'to sound' (IX. 28). 152.

Thus अत् + भन् = अतिगुः 'a child, from it we get अर्भकः also with the affix अर्भ्'. गृत् + भन् = गर्भः the womb, the belly, conception &c

४३६ । ह्यः कित् । ३ । १५३ ।

हन् ।

436 The affix हन् comes after the root गृत् 'to go' (II 30) and is treated as कित् 153.

Thus हन् + गृत् = हन्ः 'an elephant' See Amarakosā II 8 35

४३७ । असिलङ्घिभ्यां कियन् । ३ । १५४ ।

असिलः । अङ्घ्रिः ।

437 The affix कियन् comes after the roots अत् 'to throw' (IV. 100) and अङ्घ्र् 'to stick to, to adhere' (I 1036). 154.

Thus अत् + कियन् = असिलः 'a bone' अङ्घ्रिः 'the thigh'.

४३८ । प्लुपिकुपिशुपिभ्यः कित् । ३ । १५५ ।

प्लुपिः । कुपिः । शुपिः ।

438 The affix क्वि comes after the roots हृत् 'to burn' (I 736), कुद् 'to draw out' (IX. 46 and वृद् 'to become dry' (I 74) 155.

Thus हृत् + क्वि = हृदिः 'fire' the burning of a house, oil, हृदिः the ball the womb, a cavern, the sheath. वृदिः 'wind' light, lustre.

४३९ । अशेर्निस् । ३ । १५६ ।

अश्विः ।

439 The affix लस् comes after the root अश्व 'to pervade' (V. 18) and it is treated as कित् 156.

Thus अश्व् + लस् = अश्विः 'the eye'.

४४० । ह्येः क्तुः । ३ । १५७ ।

ह्यः ।

440. The affix कृ comes after the root वृ 'to desire for' (VI. 50) 157.

Thus वृ + कृ = वृकृ: 'sugarcane'. See Amarakosa II 4. 163.

४४१ । अवितृस्तृत्तन्निभ्य ईः । ३ । १५८ ।

'अवीर्वाती रजस्वला' । तृतीयाः । स्तृतीर्नृन् । तन्निभीर्वादिभ्योऽवः ।

441. The affix ई comes after the roots वृ 'to protect' (I. 631), कृ 'to cross over' (I 1018), कृ 'to cover' (IX. 14) and कृ 'to rule' (X 189, 158).

Thus वृ + ई = वृयी: 'a woman who has menstruated'. वृती: 'a boat', कृती: 'smoke', कृती the string of a flute &c

४४२ । यापोः किङ् ह्ये च । ३ । १५९ ।

यपीत्यवः । 'यपीः स्वारथीनयूथयोः' ।

442. The affix ई comes after the roots वा 'to go, obtain' (II. 40) and वा 'to drink' (I. 972), and is treated as किङ् and there is reduplication of the roots 159.

Thus वा + ई = ववा + ई = ववी 'a horse', the gupe is prevented by the affix being regarded as किङ्.

So also वपी 'the sun and the moon'.

४४३ । लक्ष्मिर्मुट् च । ३ । १६० ।

लक्ष्मीः । इत्युणादिवृत्तीयाः वावः ।

443 The affix ई comes after the root कृ 'to mark' (X. 5), and there is the augment उद् and the sign णि is elided 160

Thus कृ + उद् + ई = कृद्वी: 'the goddess of prosperity'

CHAPTER IV.

४४४ । वातमणीः । ४ । १ ।

वातमण्ड उच्यते वावालोरीमण्डवः । च च किङ् । वातमणीः । अर्धं वीर्त्यवयोः ।

444. The affix ई comes after the root वा 'to measure, to limit' (II. 53) preceded by the word वात (wind) and is treated as किङ् 1.

Thus वात + म + वा + ई = वातमणी (an antelope, literally that which is as fleet as the wind) This word is both of the masculine and feminine gender

Note:— Since the affix is किङ्, the long वा of वा is elided by VI 4. 140 S. 204 See A. K. II. 5. 7.

According to Amāra all animals having two, or four or six feet and all reptile are of both genders. Subhūti, Chandra &c. have also taken वाचस्पति as of both genders.

४४५ । अतन्मयस्त्रिवन्मयद्वयर्षिमद्यत्यग्निद्विपुङ्गुशिम्यः कविजयतुमलि-

जिष्ठजिष्ठजिसन्स्यनिधिनुस्यसासानुकः । ४ । २ ।

द्वापयम्भः जगत्पुरुषः । धर्मेः कश्चिद्व्ययम् । 'बद्धमुष्टिः करो रजिः शीतेरजिः प्रसूताङ्गतिः' ।
 शनोत्प्रेयम् । हयमुष्मांश्च रजिम् । अज्जेरतिम् । अज्जतिः । शनोत्प्रेयम् शनिम् । सयिर्वाजम् ।
 अज्जेरतिम् । अज्जितो भानुः । अर्षयतिम् । अर्षिर्वाजम् । नदिः सयम् । नरस्यः । धर्मेरि-
 म् । अतिभिः । अज्जेरतिः । अज्जतिः । शीतेरजः । अजयः । अज हारयेत् । अजयम् । शीतेरजः ।
 अजयो हारयता । कृषीरोष्णः । कृषाणुः ।

415 The twelve affixes कश्चिच्, यद्वाच्, चत्तिच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच्, वद्वाच् (or वद्वाच् according to some), वाच् and वाच्च् come respectively after the twelve roots ग् 'to go' (I. 983), वृच् 'to spread' (VIII. 1), च्च् 'to decorate, to go' (VII. 21), वच् 'to beg' (VIII. 8), च्च् 'to go' (VII. 21), च्च्ि causative of √ri to go', वच् 'to be pleased' (IV. 99), वाच् 'to go' (I. 38), वाच्च् 'to go' (I. 155), वृच् 'to sound' (II. 88), वृच् 'to join' (II. 23), and वृच्च् 'to become lean or thin' (IV. 117). 2

1. Thus वृ + अक्षिच् = अक्षिः 'the closed fist', the elbow, the distance from the elbow to the end of the closed fist, a cubit' अक्षिः a cubit of the middle length, from the elbow to the tip of the little finger, an ell. It is formed from ratni with the negative particle. The vowel वृ is changed to र by sandhi (VI. 1. 77. S. 47) before the च् of अक्षिच्. So we get ratni. In Daśapādi the affix is atnuch without च् and so it causes guna, and then the regular form is aratni. 2 वृ + वयुच् = वयुः 'wind, night', a cloud, a thunderbolt. 3 अक्ष् + अक्षिच् = अक्षक्षिः 'the joined palms'. 4 वृ + हृद्युच् = हृद्युः 'part of the entrails of an animal offered in sacrifice; the rectum'. 5 अक्ष् + हृद्युच् = अक्षिहृद्युः 'the sun'; according to some, the affix हृद्युच् comes after the root अक्ष्, so they evolve the form अक्षिहृद्युः 'the sun'. 6 अक्षि + हृद्युच् = अक्षिहृद्युः 'the heart, flesh in the heart'. 7 वृ + वयुच् = वयुः 'a fish'; name of a country. 8 अक्ष् + हृद्युच् = अक्षिहृद्युः 'a guest', lit a traveller name of a son of Kuśa and Kumudavati and grand son of Rāma. अक्ष् + अक्षि = अक्षक्षिः 'a finger'. 9 वृ + अक्ष or अक्ष = अक्षक्षुः or अक्षक्षुः 'an armour, a prickly', shrub. 10 वृ + अक्ष = अक्षक्षुः a kind of Khadira. 11 वृ + अक्षुच् = अक्षुः 'fire'.

Note—The word *tanyatu* has been explained by गरिष्ठ thundered, in the mantra गरिष्ठोऽसि तस्यदुर्गं वृष्टिः, and by मेघ or cloud in the mantra वृष्टिर्मे तस्यदुर्गः; and by अश्विनिर thunder bolt in the mantra दिवः क्षिप्रं न तस्यदुर्गः। For वृष्टि see the mantra वृष्टिर्मे तस्यदुर्गः। The word गरिष्ठ is derived from

the causative of कृ; the कृ is added by VII. 3. 26 S. 2570 and the causative sign कृ is elided by VI. 4. 51. S. 2318.

४४६ । अः करन् । ४ । ३ ।

उत्तरवृत्ते किद्वयवादिह काकरस्य मेखत् । यर्कर ।

446. The affix *karan* (*kara*) comes after the root कृ 'to injure' (IX. 18). 3.

In the next sūtra, the affix is treated as कृ therefore we conclude that it is not so in the present one, so the कृ of the affix is not indicative and is not elided, and the guṇa operation is not prevented.

Thus कृ + कर्त्तृ = यर्कर sugar: candied sugar; a pebble, gravel, small stone, a fragment, any hard particle.

४४७ । पुपः कित् । ४ । ४ ।

पुष्करत् ।

447. The affix कर्त्तृ comes after the root पुष् to nourish (I. 732) and is treated as कृ. 4.

Thus पुष् + कर्त्तृ = पुष्करत् 'a pond' a blue lotus, the tip of an elephant's tongue, the skin of a drum, the blade of a sword, the sheath of a sword, an arrow, air, sky, atmosphere, a cage, water, intoxication, the art of dancing, war, battle, union, a place of pilgrimage in Ajmere, the bowl of a spoon, a part, portion; a kind of serpent, a kind of drum, the sun, an epithet of Krishna, of Shiva &c.

४४८ । कलस्य । ४ । ५ ।

पुष्कलत् ।

448. The affix कल् also comes after the root पुष् 'to nourish' (I. 732). 5.

Thus पुष् + कल् = पुष्कलत् 'much, copious', full, complete, rich, magnificent, splendid; excellent, best, eminent, near, loud, resonant, a kind of drum: an epithet of Shiva, of mount Meru; a particular measure of capacity, about to the extent of four moras of 160 l.

४४९ । गमेरिनिः । ४ । ६ ।

गमिष्यतीति गमी ।

449. The affix र्णि comes after the root गम् 'to go' (I. 1041) II

Thus गम् + र्णि = गमिष्यत् 'a gāmi one who intends to go'. The force of this affix is that of futurity. See III. 3. 3. S. 3171. The causative of that sūtra refers to this गमी ।

४५० । आहि विभ । ४ । ७ ।

आनाही ।

450 The affix **इनि** comes after the root **गृ** (to go) when preceded by the preposition **आ** and is treated as **कि** (where by the penultimate vowel of the root is lengthened) 7

Thus **आ + गृ + इनि = आगानि** n s **आगानी** 'coming future' = **आग निवसति** ।

• ४५१ । भुवश्च । ४ । ८ ।

नायी ।

451 The affix **इनि** comes after the root **वृ** 'to be' (I 1) and is treated as **कि** 8

Thus **वृ + इनि = वानि** n s **वानी** 'future' = **वनिष्यति** ।

४५२ । मे ह्य । ४ । ९ ।

मर्यादी ।

452 The affix **इनि** comes after the root **स्था** (I 975) 'to stand' preceded by the preposition **म** 9

Since the affix is treated as **कि** and as the root stem ends in **आ** the augment **यु** (य्) is ordained by VII 3 33 § 2761

Thus **म + स्था + इनि = मस्था + यु + इनि = मस्थानि** departing going = **मस्थुः** कान ।

४५३ । परमे कित् । ४ । १० ।

* परमेष्टी ।

453 The affix **इनि** comes after the root **स्था** to stand (I 975) preceded by the word **परमे** and is treated as **कि** 10

Thus **परमे + स्था + इनि = परमेष्टि** n s **परमेष्टी** 'An epithet of Siva &c

Note — The affix being regarded as **कि**, causes the elision of the **आ** of the root **स्था** by VI 4 64 S 237 By VI 3 9 S 966 the locative ending of **परमे** is not elided as it is a name See A. K. I. 1 16

४५४ । मरुथ । ४ । ११ ।

मरुथेतिनिः किरुवात् । किरुवाग्मकारलोपः । मरुथाः । मरुथानी । मरुथान ।

454 The affix **इनि** comes after the root **मृ** 'to churn' (I 43) and is treated as **कि** which thereby causes the elision of **य** of the root 11

Thus **मृ + इनि = मय् + इनि = मयि** 'a churning stick' Its Nom. forms are **मरुथाः** **मरुथानी** **मरुथान** by VII 1 86 and 87 § 366 and 367

४५५ । पतस्य च । ४ । १२ ।

पमथाः । पमथानी ।

455 The affix **इनि** comes after **पृ** to go (I 898), and the final of **पृ** is replaced by **य** 12

Thus पद् + हनि = पद् + हनि = पदिद् । n. s. पद्माः, पद्मानी &c. See VII. 1. 86 and 87 S. 866 and 867.

Note :—The word पद् is another word having the same meaning. It is formed by च्च् affix of Paçhādi as we find in Subhāsi Chandra वाटः पद् च मार्गश्च ।

From पद्म with हनि of Maṭup-sense, we get पद्मदिद् Indra lit. lord of heaven or thunderbolt. The nom S is पद्मवाः (the long वा is by VII. 1. 85 S. 865, and द् is changed to च्च् by VII. 1. 86. S. 366) dual पद्मवादी, pl. पद्मवाचः । This is according to Uj्jvaladatta पद्मवः meaning heaven and thunderbolt, is derived by adding the affix ह् to the root प् to dwell (VII. 114) preceded by पद्म thus पद्मवो देवाः चरन्ति चरिन्द् that in which the Devas (ṛibhus) dwell or decay, namely heaven or thunderbolt.

But the Daśapādi derives the word ṛibhukṣhin from the root ग् to go, with the affix चुचिन्च्. The sūtra given there is चर्तेः चुचिन्च् । This sūtra is quoted in the Veda Bhāṣya on पद्मवचनिष्पन्नायुवकवरेः (Rig Veda I. 112. 4). The difference in these two etymologies consists in this. The first (formed with हनि affix) is final accented : for the द् of पद् gets accent of the affix (III. 1. 8. S. 3708). In the other case, the accent is anomalous

४५६ । खजेराजः ४ । १३ ।

खजाजः पक्षी ।

456. The affix जाज comes after the root. खच् 'to churn, agitate' (I. 250). 13.

Thus खच् + जाजः = खजाजः 'a bird, a churning stick'.

Note :—Swāmi Dayānanda Sarasvatī says that the word पद्माजः (a current, stream) from the root पच् (to move slowly) can be evolved under the present sūtra by the force of च्च् (diversely) which governs the Upādi sūtras.

४५७ । बलाकादयश्च । ४ । १४ ।

बलाका । बलाका । बलाका ।

457. The words बलाका &c are irregular. 14

The words बलाका 'a crane, a mistress', बलाका 'a pencil or small stick used in painting the eyes with collyrium' and बलाका 'a banner,' are irregularly formed by adding the affix जाज to the respective roots बल् 'to breathe, to live' (I. 893), चल् 'to shake, stir, agitate' (I. 896) and पद् 'to go' (I. 898).

Note :—Swāmi Dayānanda Sarasvatī, under the present sūtra places also the following words :—बलाका (a female elephant) from the root पद् (to know); बलाका (a hurricane) from the root घृ (to cleanse); बलाका (a bird) from the root पद् to go or move).

४५८ । पिनाकाद्यश्च । ४ । १५ ।

परीतिवर्तयुज्य । द्वीवपुंसी । पिनाकः । पनापुज्यर्जयत्पुनरीतिः । 'तु' आधाते' । नदाकः ।

458. The words *pināka* &c. are also irregular. 15.

The words *पिनाकः* (the trident or the bow of Śiva) and *नदाकः* (a pond) are irregularly formed by adding the affix *आक* to the respective roots *पा* 'to protect' (II 47) the *आ* of which is replaced by *प* and which receives the augment *इ* also; and *वृ* 'to beat' (X. 43).

See *Amarakośa* III. 3. 14, for the verse दुलभद्वार वन्दनीः ।

Note:—Under the present sūtra, Śrāmi Dayānanda Sarasvatī places the following words also:—*नदाकः* (a pond) from the root *वृ* (to beat); *नदाकः* (prosperity good fortune) from the root *वृ* (to be glad) *नदाकः* (a kind of grain or corn) from the root *वृ* (to go, move), *नदाकः* (the cloudy sky) from the root *वा* (to shine) with the negative particle *न*. *पिनाकः* (oil cake) from the root *पि* (to grind), the *प* of which is changed to *इ* and there is the augment of *व* *वर्ताकः* or *वर्ताकी* (egg-plant) from the root *वृ* (to exist), the *वृ* of which is *vridh*ied. *पुनाकः* (the betel nut tree) from the root *पु* (to sound indistinctly), the *गु* being prevented by the *व* in the affix.

४५९ । क्षुद्रिद्विभ्यामीक्षत् । ४ । १६ ।

क्षुद्रिका वक्षिणातिः । 'क्षुद्रिका वे० योर्नेलक्ष' ।

459. The affix *क्षुद्र* comes after the roots *वृ* to injure (I. 716), and *वृ* 'to commit a mistake' (IV. 70). 16

Thus *वृ* + *क्षुद्र* = *क्षुद्रिका* 'a kind of a bird'; VI. 4. 90 S. 2604. In the case of the root *क्षु*, the affix is added to the causative base. Thus *क्षु* + *वि* + *क्षुद्र* = *क्षुद्रि* + *वि* + *क्षुद्र* (VI. 4. 90. S. 2604) = *क्षुद्रिका* (the *वि* is elided by VI. 4. 51. S. 2818). It means the mucus discharge of the eyes. See A. E. II. 6. 67.

४६० । क्षुद्रिद्विभ्यामीक्षत् । ४ । १७ ।

क्षुद्रिकः । क्षुद्रिकः ।

460. The affix *क्षुद्र* comes after the roots *वृ* to breathe (II 61) and *वृ* 'to be glad' (IV. 119) and is treated as *क्षुद्र*. 17.

Thus *वृ* + *क्षुद्र* = *क्षुद्रिकः* 'an army', *क्षुद्रिकः* 'an organ of sense'.

४६१ । क्षुद्रायः क्षुद्रायश्च । ४ । १८ ।

क्षुद्रायः क्षुद्रायश्च । क्षुद्रायः क्षुद्रायश्च । 'क्षुद्रायः क्षुद्रायश्च । क्षुद्रायः क्षुद्रायश्च ।

461. The affix *क्षुद्र* comes after the root *वृ* 'to sound' (I. 476) when it is conjugated in the *वृ* *पुन* intensive, which is replaced by *क्षुद्र*. 18.

Thus कृ + यङ् कृञ् + ईकृ = कृ कृ + यङ् कृञ् + ईकृ (VI 1 0 S 2395) = यकृ + ईकृ (VII 4 62 S 2245) = य + उङ् + कृ + ईकृ (VII 4 85 § 2643) = यङ् कृ + ईकृ = कङ्कृ + ईकृ = कङ्क्रीका a small bell or tinkling ornament

४६२ । शृयुलृजा द्वे सक् चाम्बासस्य । ४ । १८ ।

शर्पटीको दिव्यः । शर्पटीको दिवाकरः । शर्पटीकः कुटिसमेतः ।

462 The affix ईकृ comes after the roots यृ 'to injure' (IX 18), यृ 'to maintain' (IX 19), and यृ 'to choose' (V 8) The reduplication of the roots takes place, and the augment यक् is added to the reduplicate 19

Thus यृ + ईकृ = यृयृ + ईकृ = यङ् यृ + ईकृ (VII 4 1 66 S 2244 and I 1 51 S 70) = य + यङ् + यृ + ईकृ (VII 4 60 S 2179) = यर्पटीकः 'a rogue, a mischievous man,' शर्पटीकः 'the sun', चर्पटीकः 'curly hair.'

४६३ । कर्करीकादयश्च । ४ । २० ।

हृत्तु रज्जुच्छे । कर्मादीकभायोः कर्करीकादयोः । कर्करीकं क्लिप्तवद् दर्वरीकं बाहिरवद् । कर्करीकं घटीरवद् । तिलिङ्गोक्तो द्युमेवः । चरेदुङ्गव । चट्टीको ज्वरः । चर्पटीको दीपनः । कर्करीका गणपतिवत् । पुच्छः । पुच्छटीकं बाहिरवद् । पुच्छटीको प्यायोऽग्निर्दिग्गवश्च ।

403 The words कर्करीक &c are irregularly formed by the addition of the affix ईकृ 20

Thus we add the affix ईकृ to the root हृत्तु 'to throb palpitate' (VI 95) which is replaced by कर्कृ. हृत्तु + ईकृ = कर्कृ + ईकृ = कर्करीकः a young shoot or branch

Note —In the above mentioned manner, Ujjvaladatta evolves the form कर्करीकश्च.

But Tattva Bodhini says that in fact it is derived by the operation of the previous sūtra i.e. the reduplication and the substitution of च for य of the root, elision of यृ and the augment यक् take place and thus कर्करीक is formed. Because in the the gana sūtra चरेदुङ्ग च which is included in this class we read the anuvṛtti of द्वे यङ् &c so that anuvṛtti should be read into this sūtra also

Similarly दर्वरीकश्च a musical instrument from the root यृ to hurt to kill (IX 23), and कर्करीकश्च the body, from the root यृ to grow old' (IX 24) are formed by the addition from the affix ईकृ. The word तिलिङ्गीकः (the Tamarind tree) is formed from the root लिङ् 'to make wet' (IV 16) by adding the augment यङ् to the reduplicate and changing य to च and affixing ईकृ

Ganī sūtra The augment यङ् is added to the reduplication of चर

The word चट्टीकश्च (a beetle) is formed from the root चट् to walk' (I 591), to the reduplicate of which is added the augment यङ् when the affix ईकृ follows. The द्वे of the preceding sūtra is understood here also. Instead of adding the augment यङ् to the reduplicate यङ् is added in the case of चर

The words पर्जन्यः 'a poor man a pauper, a wicked man' and कर्जरीक 'a water jar with hole in the bottom from which the water drops upon the object of worship are derived from the reduplication of the roots वृ 'to die' (VI 110) and कृ 'to do' (VIII 10) respectively and adding the augment वृ and the affix ईकृ

The word पुष्पदीपक (a lotus a musical instrument) is formed from पुष्प to be pious (VI 43) the letter द is added to प and then the augment वृ and the affix ईकृ come after it

Thus पुष् + ईकृ = पुष् + द + वृ + ईकृ = पुष्पदीपक a tiger fire one of the eight elephants that guard and preside over the eight cardinal points : the elephant of the S E direction The other meanings of this word are, a lotus flower a white parasol a kind of serpent a species of rice a kind of leprosy a kind of mango tree a pitcher a mark on the forehead a medicine drug

Note — कर्जरीकः the palm of the hand with the fingers extended a young shoot or branch softness of का a shoe दर्दरीकः a frog a cloud a kind of musical instrument क a musical instrument a general कर्जरीक the body a region country a picture तिलिहीकः a kind of bull But तिलिहीकः means the tamarind tree a sour sauce वृषरीकः a large black bee

४६४ । ईये द्विद्वयश्च । ४ । २१ ।

• इषीका यत्ताका ।

464 The affix ईकृ comes after the root ई 'to go' (I 642), is treated as कृ and the long ई of the root is shortened 21

Thus ई + ईकृ = इषीका reed rush stalk of grass an arrow a sort of sugar cane prole a painter's brush The कृ prevents guna The very fact that the short इ is ordained to replace the long ई of the root would have prevented guna The making of the affix as कृ is unnecessary here, though it is necessary for the subsequent sūtras

४६५ । क्रमेणश्च । ४ । २२ ।

शुषीक उपहतः ।

465 The affix ईकृ comes after the root शृ 'to go' (I 189), and is treated as कृ 22

Thus शृ + ईकृ = शुषीकः polluted smoke name of Indra name of a mountain

४६६ । यर्तेनश्च । ४ । २३ ।

शुषीका यत्ताका ।

466 The augment उप and the affix ईकृ come after the root वृ 'to go' (I 982) and the affix is treated as कृ 23

Thus वृ + उप + ईकृ = शुषीका saliva See Amarakośa II § 67

४६७ । मृध् कीकच्कङ्कणी । ४ । २४ ।

वृषीको वृषः । वृषहृषः पिबुः ।

467 The affixes कीकच् and कङ्कण come after the root 'वृष्' 'to be gracious &c (VI 38) and are treated as क्ति 24

Thus वृष् + कीकच् = वृषीकः name of Siva a fish deer, वृष् + कङ्कण = वृषहृषः 'a child'. Ujvaladatta reads the affix as कीकच्. But it is wrong. The word वृषीकः is end acute owing to चिद accent. As in the verse वृषीको अरप सुनयो रयाम the accent is चिदः.

४६८ । अलीकाद्यश्च । ४ । २५ ।

कीकञ्जता निपात्यन्ते । 'अल भूषकादौ । अलीक निष्ठाः विप्रर्वाहवलीक विप्रिय खेदश्च । 'बलीक पटलमात्रे हस्तदि ।

468 The words अलीक (false) &c are irregularly formed with the affix कीकच्. 25

Thus अल् 'to adorn (I 548) + ईकच् = अलीकच् the word अलीकच् (unpleasantness) is formed from the root अल् preceded by the preposition वि and adding the affix ईकच्

The word बलीक 'the edge of a thatched roof' is similarly formed from the root बल् 'to go (I 520) So also other forms

Note — The word बरणीक (An ant hill) is formed from the root बल् with the additions of the augment बुद् and the affix ईकच्

The word बारीकः (the cow, the horse) is formed from the root बल् (to carry) the vowel of which is *vriddhi* before the affix ईकच्

The word बुवलीकः (an epithet of Kāmadeva of Siva of the elephant of the north east quarter) is formed from the root वृष् (to go) preceded by बुम्, and the root वृष् takes the augment बुद्. Thus बुम् + वृष् + ईकच् = बुवलीकः + बुद् + ईकच् = बुवलीकः.

The word बनीकः (the name of a Rishi) is formed from the root बन् (to restrain) by adding the affix ईकच्

४६९ । कृतृभ्यामीयन् । ४ । २६ ।

करीपोरुजी शुक्लमोनये । तरीयस्तस्मात् ।

469 The affix ईयच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116) and कृ 'to cross over' (I 1018) 26

Taus कृ + ईयच् = करीयः 'dry cow dung'. So also तरीयः 'a boat'.

४७० । शृषुभ्या किञ्च । ४ । २७ ।

मिरीय । उरीयच् ।

470 The affix ईयच् comes after the roots शृ 'to injure' (IX 18) and शृ 'to nourish' (IX 19) and is treated as क्ति 27.

Thus शृ + ईयच् = मिरीयः (a kind of a tree), the श् of the root शृ is changed to रच् by VII. 1 100 S 2390 read with I 1 §1. S 70 So also उरीयच् 'faces'.

The अ is changed to उ by VII. 1. 102 S. 2494, read with I. 1. 51. S. 70. See Amarakosā II. 6. 68.

४७१ । अर्जिर्ज्वल य । ४ । २८ ।

'अर्जिर्' विट्प्रत्ययः ।

171. The affix र्ज्व is कृत् when it comes after the root अर्ज 'to procure' (I. 242) which is replaced by अर्ज् . 28.

Thus $\text{अर्ज्} + \text{र्ज्व} = \text{अर्ज्} + \text{र्ज्व} = \text{अर्जिर्ज्व}$ 'a frying pan'.

Note:—It also means the residue of Soma. See gloss on the Mantras अर्जिर्ज्व $\text{वृषस्यवृत्तं विदे$, $\text{अवस्यो वासु चपवात् अर्जिर्ज्वो}$ &c. See Amarakosā for the verse $\text{अर्जिर्ज्व विष्टपचनं}$ (A. K. II. 9. 32).

४७२ । अज्वरीयः । ४ । २९ ।

अजं निवारयते । अजि अज् । 'अज्वरीयः पुनःप्राप्त्यर्थः' । अज्वरत्वात् 'हीनित्वन्तीत्यर्थः' ।

472. The word अज्वरीयः is irregularly formed. 29.

It is from the root अज् 'to sound' (I. 403) by adding the affix र्ज्व .

The author of the comment on the Unādi sūtras says when used in the masculine the word अज्वरीयः means 'a frying pan'.

The author of the Amarakosā says that the word अज्वरीयः when used in the neuter gender means a frying pan. See Amarakosā II. 9. 30.

Note:—The masculine form अज्वरीयः is given by the author of the Unādi sūtras only; but in Sanskrit lexicons, the word is exhibited in the neuter gender. It means also regret, remorse, war, battle, one of the bells, a young animal, colt, the sun, the hog plum plant, name of Vishnu, name of Śiva, name of a king of the solar race who was celebrated as a worshipper of Vishnu.

४७३ । कटुपुक्तपिण्डिणीर्ज्व ईरन् । ४ । ३० ।

कटीरो वंशकुलः । कटीरः । पटीरः फलम् । कटीरः कटुतोऽत्रयमवेयम् । पटीरः फलम् । कटुकः कान्तम् । 'पौटीरः शक्तिगिरीयोः' । ब्रह्मकादित्यात्मन् । पौटीर्यम् ।

473 The affix र्ज्व comes after the roots कृ to scatter (VI. 116), यृ 'to injure' (IX. 18), पृ 'to fill' (IX. 10), क्वृ to rain, to cover (I. 315), and to go (I. 312) पठ् 'to speak' (X. 212), and बोद् 'to be proud or haughty', (I. 310). 30.

Thus $\text{कृ} + \text{र्ज्व} = \text{कटीरः}$ 'the shoot of a bamboo', यटीरः 'the body'; पटीरः 'a fruit'; कटीरः 'a cave, the hip'; पटीरः 'sandal wood, the God of love, that is the cupid', पौटीरः 'an ascetic, a hero'. As in the Gṇa patha, the word पौटीरः is enumerated in the ब्रह्मकादि class, it takes the affix र्ज्व also by V. 1. 124 S. 1768. Thus पौटीर्यम् (pride, arrogance, &c.)

By the force of वृत्त (diversely) which governs the Unādi sūtras, the words विहरीरः (a man) from the root विहृ 'a wander' (I. 287) विहरीरः (the variegated color, the orange tree) from the root वृहृ (to walk, to step), कशीरः (the citron tree) from the root कश् (to eat), वृषीरः (a quiver) from

479 The words *vishā* and *viśā* are irregular. . 36.

The affix *ञा* comes after the roots *वि* 'to bring to an end' (IV. 39), and *वा* to abandon (III. 8) when preceded by the preposition *वि* and thus these words are formed.

Thus *वि + वि + ञा* = *विषा* (intellect), *विद्वा + ञा* = *विद्वा* (heaven).

• These two words are *Avyayas* (or *Indeclinables*)

४८० । पच एलिमच् । ४ । ३७ ।

'पचेलिमो यद्विरयो' ।

480. The affix *एलिमच्* comes after the root *पच* 'to cook' (I. 1015). 37.

Thus *पच् + एलिमच्* = *पचेलिमः* 'fire or the sun'. The force of the affix is to denote the agent. A similar affix is found among the *krityas* (*केलिनर*), but with *Passive* force. See *Śālikā* under III. 1. 96. S. 2884.

४८१ । शीतो धुक्लक्वल्ज्यालनः । ४ । ३८ ।

शतपाः मत्पपाः द्युः । शिषु बद्धम् । शीतं स्वभावः । शीतलः शीतलम् । बाहुलकाद्वयं यो अस्ति । 'शीतलं शीतलो न स्त्री शीतलो जलमीलिका' ।

481. The four affixes *धुक्*, *लक्*, *वल्ज्* and *वाल्ज्* come after the root *शी* 'to sleep' (II. 22) 38.

Thus *शी + धुक्* = *शीधु* 'an alcoholic liquor', lit. which sends one to sleep', *शी + लक्* = *शीलक्* 'conduct', lit. the innate tendency, the latent tendency, the germs of which sleep in the nature. *शी + वल्ज्* = *शीवलः* 'the green moss like substance growing on the surface of water, a kind of plant', *शी + वाल्ज्* = *शीवालः* (the same as *शीवलः*).

By the force of *बहुल* (diversely) which governs the *Unādi sūtras*, the *व* of *शीवलः* is optionally changed to *व*. Thus *शीवालः* or *शीवालः* as in the *Sabdārnava* "शीवालः शीतलो न स्त्री शीतलो जलमीलिका" ।

४८२ । मृकृणिभ्यामृकीकणी । ४ । ३९ ।

मृकृणी द्युः । काकः काकः ।

482. The affixes *मृकृ* and *कृकृ* come respectively after the roots *मृ* 'to die' (VI. 110) and *कृ* 'to sound' (I. 476) 39.

Thus *मृ + कृकृ* = *मृकृकः* 'a quadruped, a peacock', *कृ + कृकृ* = *कृकृकः* 'crow'.

४८३ । वलेककः । ॥ । ४० ।

वलेकः यही उत्पलपूल व ।

483. The affix *कृकृ* comes after the root *वल्* 'to go, hasten' (I 520). 40.

Thus *वल् + कृकृ* = *वलेकः* 'a kind of bird, the root of lotus'.

४८४ । उलूकादयश्च । ४ । ४१ ।

बलेः तदसात्तम्यस्य । 'उलूकादिभ्यो बली । बावहूकी बली । परलूकाः । यनेतु' इव । बावहूकी जलपुष्पिकः ।

184 The words *उलूका* &c are irregularly formed by adding the affix *बल* 41

Thus *उलूका* *Indra* the owl is formed by adding the affix *बल* to the root *बल* (I 520) which undergoes *Samprasāraṇa*. It is the name of a country and its king who was an ally of the Kurus.

बावहूका (a speaker) is derived by adding the affix *बल* to the root *बह्* (to speak) after its having undergone reduplication in *बावहूक* *Intens* vs base.

Thus *बह् + बल = बह् बह् + बल = बावहूका* an orator See *Amarakośa* III 1 85

बल्लूका (a bear) from *बल्ल* 'to wound' (I 525) plus *बल*

Gāndhārī The augment *बु* is added to *बल्ल* before the affix *बल* .

Thus *बावहूका* (a shell) from *बह्* to control (IV 92) and adding the augment *बु* and the affix *बल*. It means a bivalve shell a conch shell, a tusk the edge of the frontal protuberance of an elephant name of a Śāliya who performed penance.

Notes—By the force of *बहुवचन* (diversely) which governs the *Uṇādi* sūtras such words as *बावहूका* *बावहू*, *बल्लूका*, &c. are derived under the present rule *बावहू* a jackal a low rian the rose apple tree an epithet of *Varuṇa*. *बावहू* a tree, *बल्लूका* a kind of perfume a medicinal substance or plant.

४८७ । अर्तैरूच ॥ ४ ॥ ४४ ।

ऊर्तिः ।

187. The affix नि comes after the root च् 'to go' (I 98), and the च् is replaced by ऊ 44

Thus च् + नि = ऊर् + नि = ऊर्तिः 'a wave, bellow'.

Instead of ऊच with long ऊ the short उ might have been used as उच and then this उ would have been lengthened by VIII 2. 77 S 354. The word ūrmi means also current, flow, light speed, velocity, a fold or plait in a garment, a row, line, a human infirmity, distress, the course of a horse, missing regretting, association &c.

४८८ । भुवः कित् ॥ ४ ॥ ४५ ।

भूमिः ।

488 The affix नि comes after the root भू (to be) and is treated as कित् 45

Thus भू + नि = भूमिः 'the earth' lit on which creatures come into being

४८९ । अन्नोत्ते रश्मि ॥ ४ ॥ ४६ ।

रश्मिः किरणो रश्मिः ।

489. The affix नि comes after the root षच् 'to pervade' (V 18) which is replaced by रश् 46

* Thus षच् + नि = रश् + नि = रश्मिः 'the ray of light a string, cord, rope, a bridle rein, a goad, whip, an eye lash, a measuring cord a finger.

४९० । दलिनः ॥ ४ ॥ ४७ ।

'दल विघटने । दलिनश्चन्द्रायुधम् ।

190 The word *dalmi* is also formed by म् 47.

The affix नि comes after the root दल् to split (I 581)

Thus दल् + नि = दलिनः 'Indra's thunderbolt'

४९१ । वीज्यालघरिभ्यो नि । ४ ॥ ४८ ।

वाहुलकापचरवद् । वेतिः स्यात्वेतिविश्वः प्रवेष्टी च विवाहुरि । ज्वानिः । हर्षिः ।

491 The affix नि comes after the roots वी 'to go to shine, to be beautiful' (II 39), ज्वा 'to become old' (IX. 29) and चर्च् 'to be hot with fever or passion' (I 813, 48

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras the व् of the affix is changed to च after the root वी. Thus वी + नि = वेतिः 'braided hair'. See Amarakosa II. 6 98, ज्वानिः 'old age', हर्षिः 'speed, anger a disease of the female'. The च् of चर्च् is changed into च by VI 4 20 S. 2654

Note — Under the present rule, by the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, Swāmi Dayānanda Sarasvatī evolves such words

By the force of *वद्व* (liver 13) which governs the *Ṭṣāḥ* sūtra, the words *वद्व* falling from the root *वद* (to fall) and *वद्व* name of a warrior belonging to the side of the *Yakṣas* from the root *वद* to lie down *वद* evolved under the present sūtra.

५८५ । अष्टिपुत्रिवापिन्तुनिभूयि । ४ । ५२ ।

• इति यज्ञं निधातव्यम् । अग्निः । दिव्यः । सृष्टमतेः गन्धः । भूमिरस्यमयी । इत्येवं द्विह ।
 चारित्र्यं । पादसंलग्नम् । अस्वयंवाधा उत्पन्नम् । अग्निः । जयर्दकयन्त्रम् । विभक्तं कल्पम् । भूमिर्भरणी ।

105 The words ghr̥ni, pr̥ni, p̥r̥hni, cl̥r̥ni and bh̥r̥ni are irregular. 52

The following five words are — सूर्यः (sun-shine), वृक्षः, a dwarf, पार्श्वः 'the heel', पुच्छः 'a sum of a hundred cows', धृष्टिः 'the earth, a desert' are irregularly formed by adding the affix *श्रि* to the respective roots *सृ* to sprinkle (I. 985), *वृक्ष्*, to touch (VI. 128) by eliding its *वृ*, *वृक्ष्* to sprinkle (I. 737) by vridhhi of its *वृ*, *वृक्ष्*, 'to go' (I. 591) by substituting *वृ* for its penultimate vowel, and *वृक्ष्* 'to nourish, maintain' (III. 5) the *वृ* of which is replaced by *वृ*.

Note—In Rv I. 66. 1 the word ग्रहि is explained as ग्रहः supporter, nourisher.

Note —Swāmi Dayānanda Sarasvatī places the word घृष्ट (rolling, revolving) from the root घृ (to sprinkle) in this list.

४२६ । पृथ्व्यां धिन् । ४ । ५३ ।

अभिषेकः । अविः ।

100 The affix प्रि comes after the root प्र 'to select' (V. 8), and प्र 'to worship, regard' (VI. 118) 53

Thou वृ + विद् = वधिः 'voracious, devourer', दधि 'a lalle, spoon' *fem.*
दधि with धीवः 'दधिमाला &c

४१७ । जगत्सुतागृह्यः द्विः । ४ । ५४ ।

श्रीर्षिः पयः । श्रीर्षिर्द्विषः । श्रीर्षिर्द्विषः । श्रीर्षिर्द्विषः । श्रीर्षिर्द्विषः ।

497. *Udāssita* उदसित (f), comes after the roots *√*to grow old' (IX. 24), *√*to injure' (IX. 18) *√*to cover' (IX. 14) and *√*to awake from sleep (II. 63). 54

Thus $\text{गु} + \text{अविद्} = \text{गोविद्}$ 'an axe, the body a cart', गोविद् 'de-structive, a savage', गोविद् 'an officiating priest at a sacrifice', गोविद् a king.

2360 The affix being fay the long w is changed to fay b- VII. 1. 100 S
The f is not elided VI. 1. 67. S 375 notwithstanding.

४९८ । दिवो द्ये दीर्घशाम्यासस्य । ४ । ५५ ।

‘दीद्विषि। सत्रर्णं योष्यमीः ।’

198 The affix *lvin* (vi) comes after the root *ḥiv* 'to sport, play' (IV 1) The root is reduplicated and the short vowel of the reduplicate is lengthened 55

Thus दिव् + दृवि = दिव् दिव् + वि = दीदिवि 'the heaven, salvation.

Note — दीदिवि shining risen (as a star), दीदिवि boiled rice heaven an epithet of Agni, Brihaspati final emancipation In Rv I 1 8 दीदिवि is explained by द्योतक manifestor

४९८ । कृषिघृष्ट्विद्यधिस्यविकिसीदिवि । ४ । ५६ ।

कृषिस्तग्नुवायद्रवद् । घृष्टिर्वराहः । द्योतको ह वायव्य च । द्यविर्दीतिः । द्यवित्तग्नुवायः । द्योतके । किकीद्वर्धाव् । किकीदिविद्यावः । बाहुज्जाह्वद्वदीर्वयोविनिवयः । बापेय किकिदी विना ।

499 The words *krivi*, *ghrishi*, *chhavi*, *sthavi*, and *kikidivi* are irregular 56

The words कृवि (an instrument of weaving) घृष्टिः (a boar) द्यविः (light) द्यवि (a weaver) किकी दिविः (the bird known as chitaka or blue jay) are irregularly formed with the affix कृविद् from the respective roots कृ to do (VIII 10) घृष् to sprinkle (I 740) क्षो to cut (IV 38) द्या to stand, (I 957) the vowel ञा of the last two roots is shortened to ञ and दिव् to play' (IV 1) preceded by the word किकी By the force of बहुव (diversely) which governs all Unādi sūtras in किकीदिवि the short वs are some times changed to long ones and vice versa

As in the line बापेय किकिदीविना ।

५०० । पातेरति । ४ । ५७ ।

पतिः ।

500 The affix *ḥti* comes after the root *pa* 'to protect' (II 47) whereby the final vowel of the root is elided as the affix has an indicative व 57

Thus पा + हति = पतिः master, lord husband

५०१ । शक्तेर्नातिङ् । ४ । ५८ ।

बहुव ।

501 The affix *ṣṭiv* comes after the root *ṣk* 'to be able' (V 15) 58

Thus षक् + ष्टिव् = षष्ठ्व ordure, excrement, especially of animals . See, A K II 6 67

५०२ । षमेरति । ४ । ५९ ।

अपतिः क्षातः ।

502 The affix *ḥti* comes after the root *ṣv* 'to go' (I 493) 59

Thus चर + चति = चरति: 'time, the moon'.

५०३ । यद्विद्यस्यतिभ्यश्चित् । ४ । ६० ।

यद्विदि पठनः । 'यद्विदिर्द्वयान्वयोः' । चरतिः क्षीयः ।

503. The affix चति comes after the roots चर् 'to carry' (I 1053), चर् 'to dwell', (I. 1054) च 'to go' (III. 16), and is treated as चिद्. 60.

Thus चर् + चति = चरति: 'wind'; चरति: 'a house, night'; चरति: 'anger'.

५०४ । यद्विदि पठनः । ४ । ६१ ।

यद्विदि पठनः ।

504. The affix चति comes after the root चर् 'to go' (I. 203) the च् of which is optionally changed to च्. 61.

Thus चर् + चति = चरति: or चद्विदि: 'wind, fire'.

५०५ । हन्तेरह च । ४ । ६२ ।

हन्तेरतिः हन्तेरह च । हन्ति इति नमश्च हन्तिर्हन्ति । 'हन्तेरह' निर्वचन-नमश्च हन्तिर्हन्ति ।

505. The affix चति comes after the root हर् 'to kill' (II. 2) which is replaced by च्. 62.

Thus हर् + चति = चर् + चति = च्. चरति: alms, charities, = gift: lit. by which misfortunes are warded off. See Amarakosha II. 7. 30 for the line प्रादेयनं &c प्रादेयनं, निर्वचनं, नमश्च हन्ति are synonyms of चरति: a gift.

५०६ । रमेर्नित् । ४ । ६३ ।

रमतिः काशकामयोः ।

506 The affix चति comes after the root रर् 'to play, to rejoice at' (I 908) and is treated as चिद् which thereby places the accent on the first syllable. 63

Thus रर् + चति = ररति: the God of love; time.

५०७ । सूरुः क्रिः । ४ । ६४ ।

सूरिः ।

507. The affix क्रिः comes after the root सृ 'to beget' (IV 24). 64.

Thus सृ + क्रिः = सूरिः 'a God, the sun, a learned or wise man, a sage: a priest, a worshipper, a title of respect given to Jaina teachers: name of Krishna.

In the Daśapādi the sūtra reads thus: सूरुः क्रिः दीर्घः । There the र् of र्त्वि is not an anubandha or indicatory letter, but is part of the affix. In this view, the resultant word is सूरिः, declined as:—Nom. S सूरि, du. सूरिदौ, pl सूरिणः ।

The र् in र्त्वि is not indicatory, but is part of the affix for two reasons. In the next sūtra the affix क्रिः is taught, where the र् is indicatory.

511 The affixes त्रिन् and त्रिप् come after the root च् (to eat) 68

Thus च् + त्रिन् = चत्रिन् (a devourer) Its Nominative forms are चत्री, चत्रिणी चत्रिणः । च् + त्रिप् = चत्रि (Name of a celebrated sage) Its Nominative forms are चत्रिः, चत्री, चत्रवः

• Note —Ujvaladatta reads the sūtra as चदेत्त्रिप् and so according to him, the affix त्रिप् the ण is indicatory. He gives the example as चत्रि । But this is not right. For the form चत्रिः could have been evolved by the affix त्रिप् of the preceding sūtra, where was the necessity of teaching a new affix त्रिप् for the accent of चत्रिः whether formed by त्रिप् or त्रिन् is the same for a त्रिप् is unaccented (III 1 4 § 3709) and so the root retains its accent in the case of त्रिप्.

Govardhana also reads the sūtra as Ujvaladatta but explains it differently saying that the ण of त्रिन् is not indicatory but part of the affix. He gives the example as च चत्री dual चत्रिणी pl चत्रिणः । But then the difficulty would be as to accent. The word चत्रिन् has acute on the final as in चदीया चत्रिच चदि and चदे इति चत्रिच (Rv A 118 1)

We have the authority of Kaiyata for reading the sūtra as चदेत् त्रिन् चि S c Kaiyata's gloss on न युनताद्भव (I 1. 63 § 263)

५१२ । पतेरान्नम् । ४ । ६९ ।

• पतत्रिः पत्री ।

512 The affix चत्रिन् comes after the root पद् 'to go' (I 808) 69

Thus पद् + चत्रिन् = पतत्रिन् : 'a bird

Note —There is another word पतत्रिन् ending in त्रिः. It is derived from पतत्र 'a wing' with the taddhita affix इनि with the force of matup. It is declined as पतत्री, पतत्रिणी पतत्रिणः &c

५१३ । मृगसिन्धुपानीचि । ४ । ७० ।

मरीचिः । मरीचिः पतत्रो निगदह ।

513 The affix मरीचि comes after the roots मृ 'to die' (VI 110) and मृ 'to sound' (I 476) 70

Thus मृ + मरीचि = मरीचिः the name of a Prajāpati a ray of light mirage, a miser मरीचिः a sound a tree a creeper in flower fem a cart

५१४ । श्वयतेरिषत् । ४ । ७१ ।

श्वयीचिर्वाचि ।

514 The affix रीचि comes after the root श्व 'to increase, to swell' (I 1059) and is treated as त्रिप् which thereby places the accent on the last syllable 71

Thus श्व + रीचि = श्वयीचिः 'sickness, disease

५१५ । वेधो हिच । ४ । ७२ ।

वीचिस्तरङ्गः । मञ्जुषावेधोचिर्नैरकमेदः ।

515 The affix वेचि comes after the root वे 'to weave, to cover' (I 1055) and is treated as चिद् whereby the final vowel of the root is elided 72

Thus वे + वेचि = वीचिः (wave, billow, pleasure, leisure). The word वीचि with मञ्जु compound forms मञ्जुवेचिः (name of a particular hell) lit where there is no vibration nor pleasure

५१६ । ऋहनिभ्यामृपन् । ४ । ७३ ।

अरुचः सूर्यः । इन्द्रो रावणः ।

516 The affix ऋवन् comes after the root ऋ 'to go' (III 16) and वन् 'to fill' (II 2) 73

Thus ऋ + ऋवन् = अरुचः the sun इन्द्रः a Rākshasa a Demon

५१७ । पुर कुपन् । ४ । ७४ ।

पुर अग्रगते । पुरवः । अग्रेवानपि- (३५३८) इति दीर्घः । प्रवः ।

517 The affix कुवन् comes after the root उ 'to become' head' (VI 56) 71

Thus उ + कुवन् = पुरवः a person no guna as the affix is चिद्. By the sūtra VI 3 137 § 3039 the lengthening of the vowel of the root also takes place. So पुरवः a male being man men mankind an officer the height or measure of a man the Supreme Being the pupil of the eye the soul the Pinnāga tree the first third, fifth seventh, ninth and eleventh signs of the zodiac the seven divine principles of universe

५१८ । पुनक्षिन्नलिभ्य उयन् । ४ । ७५ ।

पववन् । मनुष्यः । कतुवन् ।

518 The affix उयन् comes after the roots वृ to protect to fill (IX 19) बृ 'to bind' (IV 57), कृ 'to count, to sound' (I 526) 75

Thus वृ + उयन् = पववन् hard abuse gross spotted variegated, मनुष्यः (name of a king of the lunar race) कतुवन् 'son, foul angry cruel dark vile = buffalo filth

Note — T accent of मनुष्य synonymous. It is first acute. See gloss on Mantra देवा अकृतवन् मनुष्यवन् निरवन् ।

५१९ । पीयेरूपन् । ४ । ७६ ।

पीय इति पीत्रो चातुः । पीयूषवः । वाहुलकाद्गुणे पीयूषोऽनिरवः पयः ।

519 The affix ऊवन् comes after the root पीय (which is a sūtra dhātu) 76

Thus पीय + ऊवन् = पीयूषवन् nectar ambrosia. See A. K. I 1 51

By the force of वृद्ध (liverely) which governs all Unāhi sūtras, the vowel of the root is sometimes gunated and so we get the form वेष्ट (n. c. tar, the milk of a cow that has calved within seven days) S. o. A. K. II. D 64 For the line वेष्टयोऽनिवर्त्तयति।

-Swami Dayānanda places the word वष्ट (a hook, a goad) under this sūtra, deriving it from the root वष्ट (to count, to mark) .

• ५२० । मष्टेर्मुच्य । ४ । ३३ ।

मष्टुवा ।

520 The affix कृष् comes after the root मष्ट 'to bathe, to sink, to purify' (VI. 122), and there is the augment इत् 77.

Thus मष्ट् + कृष् = मष्ट् (the ष being elided by the vārtika जति गदीति कृष्कृष् under VIII 2 23) + इत् + कृष् = मष्टुवा (a box, Madder)

Note —The ष of /many becomes ष by चर्त्त rule, th n the ष is changed to ष by कृष्कृष् rule, thus the base is māj, which with इत् &c gives māṣṣṣā with two ष's Or one ष is elided by VIII 4. 65 § 71.

५२१ । गष्टेऽय । ४ । ३२ ।

गष्टुवा-गष्टुवा ।

521. The affix कृष् comes after the root गष्ट 'to cheek, (I. 384), and there is the augment इत् 78

Thus गष्ट + कृष् = गष्टुवा; or गष्टुवा a mouthful, handful of water

• ५२२ । अर्तेरुः । ४ । ३९ ।

अरवः अर्तुः । अरवः । अरवः ।

522 The affix अर comes after the root अर् 'to go' (III 16) 79

Thus अर् + अर = अरवः 'an enemy'.

Its Nominative forms are अरवः, अरवः अरवः.

Note —The affix is aru ending with ष and not arus ending with ष । Sāyana however has taken this affix as arus . In explaining अरवः in liv. I 18. 3, he says so. अरवः is not however genitive of ararus, but of अरति षत् formed with अरत्तु and the negative अर्त्तु ।

It is from the root रा to give with the Vaidic Perfect Participial affix कृष्त् । This अरवः being a Tatpurusha, has acute on the first by VI 2. 2. S 3736, because the first member retains its accent . While had this word been formed by the affix अरत्तु (if there be such an affix), it could never have acute on the first syllable . In fact Sāyana has himself explained the अरवः (dative) in this way, in his gloss on 'mantra पुष्टयोऽरवः दधि । Moreover there is a word अरव ending in ष as in the mantras अरिदाविरव इत् नरवर्त्तय and अरवर्त्तयेदेववर्त्तये अरि &c. See also Rv. I. 147 4

५२३ । कुटः कृत्तव । ४ । ८० ।

कुटवर्त्तय-कुटवर्त्तय । कृत्तवर्त्तय-कृत्तवर्त्तय ।

523 The affix **अर** comes after the root **कुट्** 'to curve, to bend' (VI 73) and is treated as **ङि** 80

Thus **कुट् + अर = कुटारः** a tent, a cock

Why the author says that the affix **अर** after **कुट्** should be treated as **ङि** is difficult to understand. Because by I 2 1. S 2461 all affixes coming after the root **कुट्** are treated as **ङि** and thus do not cause the guna substitution of the **उ** of **कुट्**

५२४ । शकादिभ्योऽटम् । ४ । ८१ ।

यकरोऽङिपात् । ककिर्णत्वर्थः । कट्टः कनारः । देवटः शिल्पी । कट्ट इत्यादि ।

524 The affix **अट्** comes after the roots **यक्** (to go) &c 81

Thus **यक् + अट् = यकटः** a carriage, **यक् (to go) + अट् = यकटः** 'military accoutrements' **ङि** 'to play' (IV 1) + **अट् = देवटः** 'an artist', **क्** 'to scatter' (VI 116) + **अट् = कट्टः** an elephant's cheek'. Or from **कुट्** to do (VIII 10)

Note — Under the present sūtra Svāmī Dayānanda Sarasvatī places many such words as **कपटः**, **कर्कटः**, **कर्पटः**, **कपलटव** **कर्पटः**, **कपटः** &c

Note — Some derive **यकटः** from **√sak** to be able (V 15) **देवटः** is from **√devi devane** (I 529) **कट्टः** means also safflower a crow, an atheist a degraded Brāhmana a man of a low profession a musical instrument the first Brāhmdha ceremony performed in honor of a dead person **कट्टः** a cow difficult to be milked

५२५ । कृकदिकृडिकटिभ्योऽम्बन् । ४ । ८२ ।

कटम्ब व्यानिकम् । 'कदिकटो लोतो । कटम्बो वृक्षभेदः । कटम्बोऽग्नभावाः । कटम्बो वादिकम् ।

525 The affix **अम्बन्** comes after the roots **कृ** to do (VIII 10) **कृ** and **कट्** (these two are **सन्तः** dhatus, not being enumerated in **DLūtipāthā**) and **कट्** to run to cover (I 315) 82

Thus **कृ + अम्बन् = कटम्बः** 'mixed, variegated' **कटम्बः** a kind of tree', **कटम्ब** 'the stem or stalk of a pot herb the end or point', **कटम्बः** a kind of musical instrument

५२६ । कदेर्लित्यङिणि । ४ । ८३ ।

कादम्बः कटारः ।

526 The affix **अम्बन्** comes after the root **कृ** (a Sūtra dhātu) and is treated as **ङि** when meaning a kind of bird 83.

Thus **कृ + अम्बन् = कादम्बः** kind of goose. The affix being treated as **ङि** causes **यङि** of the erid vowel of the root by VII 2 115 S 254

५२७ । कलिकर्पोरम् । ४ । ८४ ।

कलपः । कर्पोरः ।

527. The affix **चय** comes after the roots **चय्** 'to count' (I. 526) and **चर्** 'to rumble as the bowels, to caw as a crow' (I 60). 81.

Thus **चय् + चय् = चयचयः** 'a pen, a reed for writing with; rice which is sown in May-June and ripens in December-January', a thief, a rogue.

• **चर्दयः** 'mud, mire'.

५२८ । कुण्डिपुल्योः किन्दच् । ४ । ८५ ।

'कुण्ड यन्दीपः प्रदीपः' । कुण्डिन्दः यन्दः । पुलिन्दो जातिविशेषः ।

528. The affix **किन्दच्** comes after the roots **कुण्** 'to support, to converse or speak with' (VI. 45), and **पुण्** 'to grow, to become tall' (I. 894). 85.

Thus **कुण् + किन्दच् = कुण्डिन्दः** 'noise', **पुलिन्दः** 'name of a tribe, a savage, a barbarian'.

५२९ । कुपेयो वश्च । ४ । ८६ ।

कुपिन्दकुपिदी तत्प्रकाये ।

529. The affix **किन्दच्** comes after the root **कुप्** 'to be angry' (IV. 122) of which the **च्** is optionally changed to **च**. 86.

Thus **कुप् + किन्दच् = कुपिन्दः** or **कुपिचः** (a weaver).

Note.—By the force of **वचुल** (diversely) which governs all Unadi sūtras, the word **अलिन्द** (a terrace before a house-door, a place like the square at the door) is derived from the root **अल्** (to decorate) with the addition of the affix **किन्दच्**.

५३० । नौ पञ्चैर्घञिन् । ४ । ८७ ।

निपङ्गयितलिङ्गकः ।

530. The affix **चयिन्** (*atthi*) comes after the root **चय्** 'to embrace, to fasten' (I. 1036) preceded by the preposition **नि**. 87.

Thus **नि + चय् + चयिन् = निपङ्ग** (the **च** is changed to **च्** by VIII. 3. 65 S. 2270) + **चयिन् = निचय्** (the last consonant **च्** being changed to **य** by VII. 3. 52 S. 2863 because the affix has an indicative *gh*) + **चयिन् = निचयिन्** 'an embrace', a bow man, a charioteer, a car, grass, the shoulder.

५३१ । सद्यर्तेशिचत् । ४ । ८८ ।

सदरयिः सद्युतः ।

531. The affix **चयिन्** (*atthi*) comes after the root **च** 'to go' (III. 16) preceded by the preposition **च** and is treated as **चिच**. 88.

Thus **च + च + चयिन् = सदरयिः** 'the ocean'.

५३२ । सतेर्गिञ्च । ४ । ८९ ।

सारयिः ।

532. The affix चयिन् (*athi*) comes after the root च् 'to move to go' (III. 17) and is treated as चिह्. 89.

Thus च् + चयिन् = चरयिः 'the charioteer'.

५३३ । खर्जूरः । कर्पूरः । वरलक्ष्मणः । पिच्छलक्ष्मणः । 'खर्जूरः' (गच्छन्) ।

खर्जूरः । कर्पूरः । वरलक्ष्मणः । पिच्छलक्ष्मणः । 'खर्जूरः' (गच्छन्) । 'कर्पूरः' (गच्छन्) । 'वरलक्ष्मणः' (गच्छन्) । 'पिच्छलक्ष्मणः' (गच्छन्) । 'खर्जूरः' (गच्छन्) । 'कर्पूरः' (गच्छन्) । 'वरलक्ष्मणः' (गच्छन्) । 'पिच्छलक्ष्मणः' (गच्छन्) ।

533. The affixes कर् and कलच् come respectively after the roots खर् &c. (to pain, to be uneasy), and पिच्छ् (to kill) &c. 90.

Thus खर् (I. 247) + कर् = खर्जूरः 'date palm'; कृच् 'to be able' (I. 799) + कर् = कर्पूरः 'camphor'; वरल् 'to cover' (I. 521) + कर् = वरलक्ष्मणः 'dried flesh', पिच्छ् (X. 31) + कलच् = पिच्छलक्ष्मणः (the leaf of the Kuśā grass), लक्ष् 'to go, to go lame' (I. 154) + कलच् = लक्ष्मणः (the tail of an animal), G. S. The vowel of लक्ष् takes vṛiddhi. कृच् 'to embrace' (IV. 109) + कलच् = कृलक्ष्मणः 'a granary'; वल् 'to be fatigued' (IV. 93) + कलच् G. S. The augment कुच् is added to the root which is also vṛiddhi. Thus लक्ष्मणः 'the areca nut, the pān leaf' वल् 'to hurt, to kill' (IX. 18) + कलच्, G. S. The augment हल् is added to the root which also gets vṛiddhi, thus forming हर्जूरः 'a tiger, a wolf'; a demon, a bird, an eminent person; ह् 'to go' (I. 991), + कलच् and ह् 'to sound' (I. 999) + कलच् G. S. Both /du and /ku receive the augment कुच्. Thus कुलक्ष्मणः 'woven silk, a silk garment', and कुलक्ष्मणः 'chaff, a fire made of chaff, a hole, an armour'.

५३४ । कुयश्चद्दीर्घश्च । ४ । ९१ ।

कुयश्चद्दीर्घश्च ।

534. The affix चद् comes after the root कु 'to sound' (I. 999), the vowel of which is also elongated. 91.

Thus कु + चद् = कुयश्चद् (the female breast). As the affix has an indicative च्, therefore its feminine form is made by adding वीच्, thus कुयश्चद्दीर्घश्च (a small brush of hair, a pencil).

५३५ । समीकः । ४ । ९२ ।

समीकः । समीचीनः । समीचीनः ।

535. The affix चद् comes after the root रच् 'to go' (II. 30), preceded by the preposition च, and the vowel of the root is elongated. 92.

Thus च + रच् + चद् = समीकः 'the ocean'. Its feminine is formed by adding वीच्, thus समीचीनी 'a doe'.

५३६ । सिवेष्टेष्टश्च । ४ । ९३ ।

सिवेष्टेष्टश्च । सिवेष्टेष्टः ।

536. The affix चद् comes after the root सिच् 'to sew, to write' (IV. 2) the च् portion of which is replaced by च्. 93.

Thus $\text{शिव्} + \text{बद्} = \text{शुषः}$ 'a pointed shoot or blade of Kuśa grass'. The feminine is with डीप् as $\text{शुषी} = \text{needle}$.

५३७। शमेर्यन् । ४ । ९४ ।

शम्यो युसलत् ।

537. The affix बद् comes after the root शम् 'to control' (IV 92) 94.

Thus $\text{शब्} + \text{बद्} = \text{शब्बः}$ 'the iron head of a pestle'.

५३८ । उत्खाद्यश्च । ४ । ९५ ।

उत्खत्ता निपात्यन्ते । 'उत् खत्वादि' । चरत् सार्वं गुणाभावात् । उत्खी गर्भाद्यः । पुरश्चात् । निष्ठाः । विष्ठात् ।

538. The words उत्ख etc., are irregularly formed with affix बद् . 95.

Thus उच् 'to collect together' (IV. 114) + $\text{बद्} = \text{उत्खद्}$ 'the womb', the च् of the root is changed to ख् and there is also absence of guṇa .

गृच् 'to grieve' (I-198) + $\text{बद्} = \text{गुरुब्}$ 'copper, a rope', there being also as in the previous instance the change of च् into ख् and absence of guṇa . नी (to lead) + $\text{बद्} = \text{निम्बाः}$ (the Nimba tree), and वी 'to pervade, to conceive, to be born' (II. 39) + $\text{बद्} = \text{विम्बद्}$ 'the disc of the sun or moon'. In these two instances the roots नी and वी receive the augment द्रु and their long vowel ई is also shortened to द् before the affix बद् . The word विद् is formed from the root वी , since there is no difference between the letters व and ब (ववयीर्येदाश्).

५३९ । स्यः स्तोऽम्बजमकी । ४ । ९६ ।

विहितेऽम्बजमकी पत्नी सार्वदादिभ्यः । 'स्तोऽवी गुच्छरुहादिभ्यः' । सत्वकः पुन्यगुच्छः ।

539. The affixes अम्बच् and अम्बज come after the root स्था 'to stand' (I. 975), whereby स्थ is changed to स्त . 96.

Thus $\text{स्था} + \text{अम्बच्} = \text{स्तम्बः}$ 'a clump of grass &c'; स्तम्बजः 'a bunch of flowers'.

५४० । शाशपिम्यां ददनी । ४ । ९७ ।

'शादी अम्बालम्बयोः' । ददः ।

540. The affixes द and दद् come respectively after the roots शो 'to sharpen, to make thin' (IV. 37) and शप् 'to curse' (IV. 59). 97.

Thus $\text{शो} + \text{द} = \text{शादः}$ 'mud, young grass'. $\text{शप्} + \text{दद्} = \text{शप्दः}$ 'noise'. It is different from the चद् meaning a word.

५४१ । अम्बदाद्यश्च । ४ । ९८ ।

अवतीत्यदः । 'कीतेर्मुच्' । अम्बच् । कुम्बः ।

541. The words अम्ब etc. are irregularly formed, with the affix बद् . 98.

Thus धृ (to defend, protect) + दृ = धृदृ (a year) Gana sūtra. The augment num comes after /ku (II 33) Thus कु 'to sound' + दृ = कुदृ : 'a jasmine flower', the verb receiving the augment कु

Note:—Svāmi Dayānanda derives the words कुदृ, कदृ and कुदृ by the force of the present sūtra

५४२ । वलितलितनिभ्यः कयन् । ४ । ९९ ।

कयन् । कयन् । कयन् ।

542 The affix कयन् comes after the roots कृ to go, (I 520), कृ 'to hold', (I. 522) and कृ 'to spread' (VIII. 1) 99

Thus कृ + कयन् = कयन् 'a bracelet', कयन् : 'name of a mountain range in the south of India, abounding in sandal trees', कयन् : 'the son'.

५४३ । वृहोः पुद्गुको च । ४ । १०० ।

पुद्गुको । वृहोः । वृहोः ।

543. The affix कयन् comes after the roots कृ 'to choose' (V 8) and कृ 'to steal or rob' (I. 947) which respectively receive the augment पुद्गु and वृहो. 100

Thus कृ + पुद्गु + कयन् = पुद्गुको : 'refuge, shelter', कृ + वृहो + कयन् = वृहोको 'the heart' lit. that which is attracted or stolen away by sense objects.

५४४ । निपीभ्यां रुः । ४ । १०१ ।

रुः । रुः । रुः । निपीभ्यां । निपीभ्यां । निपीभ्यां ।

544. The affix रु comes after the roots नि 'to throw, to scatter' (V. 4), नि 'to drink' (IV. 33) 101.

Thus नि + रु = निरु 'the Meru, or the Polar mountain', नि + रु = निरु 'the sun'.

By the force of वृहो (diversely) which governs the Unadī sūtras, the affix रु comes after the root नि (to drink) also. This निरु 'the sun'. As in Hatta Chandra we find निरु रुः निरु रुः &c

५४५ । जङ्गदयश्च । ४ । १०२ ।

जङ्गदयश्च । जङ्गदयश्च । जङ्गदयश्च ।

545 The words जङ्गदयश्च &c are irregularly formed with the affix रु 102

Thus जङ्ग 'to b-got' (IV. 41) + रु = जङ्गदयश्च 'the collar bone', the रु of the root is changed to दय. Its Nom dual is जङ्गदयश्च.

जङ्ग 'to pervade' (V 18) + रु = जङ्गदयश्च 'tears', dual जङ्गदयश्च ।

Note —Similarly निरु (a pot herb, a kind of tree) from the root निरु (to lie down) with the augment रु and the affix रु, the long रु of the root being shortened

Under the present rule, Svāmi Dayānanda places such words as निरु and जङ्ग &c.

५४६ । रुधातिभ्यां कृन् । ४ । १०३ ।

रधृन्तिभेदः । यातयतीति यत्तुः । प्रधादौ पाठादुच्यते । *

516. The affix कृन् comes after the roots रु to cry, howl (II. 21), and रधृ 'to sharpen' (I. 908) in the causative. 103.

Thus रु + कृन् = रुधृन् 'an antelope'.

* यदि (causative) + कृन् = यत्तुः 'an enemy'. The word is यत्तु and not यात्तु the shortening takes place as the word is considered to belong to the प्रधादि class.

५४७ । जनिदाद्युसृष्टमदिपमिनमिभृउभ्य हत्वन्त्यन्त्यदिभ्यश्चकस्य-
हडाटचः । ४ । १०४ ।

जनिदौ जातापितरौ । दात्तो दाता । द्यौमो गतावदन्तः षीक्युपवत् । सुनिदुमदः ।
सृष्टौ वायुश्च । मृय घातकं मृतकं च । मरस्य । मरहः । हित्वाहितोपः । ममतीति मदा । मेलुषः ।
मिभर्ति मरदः कुलतो वृत्तकश्च ।

517. The following nine affixes हत्वन्, हवन्, जन्, ज्निन्, यन्, रय्, द, दट् and घट् come respectively after the nine roots जन् 'to be born, to beget', (IV. 11), दा 'to give' (III. 9), च्च 'to drop down' (I. 1004), सृ 'to move', (III. 17), मृ 'to choose', (V. 8) मृद् 'to be pleased' (IV. 99), मर 'to be confused' (I. 882), मृद् 'to salute' (I. 1030) च 'to support, to maintain' (III. 5) 104.

* Thus जन् + हत्वन् = जनिदौ 'the father and mother'; दा + हवन् = दात्तो 'a giver, a generous man'; च्च + जन् = च्च्यौमः 'a goer, oviparous, void of virtue' the vridhi is caused by the affix जन् being regarded as चिच्.

सृ + ज्निन् = सृष्टिः 'the goad to drive the elephant, the moon, the sun, the air', the affix ज्निन् being regarded as क्तिच् prevents guṇa operations taking place and places the accent on the first syllable, as it has an indicative ऋ; whereas the accent of सृष्टिं formed under Unadi IV. 49 (सृष्टिर्विभर्ति क्तिच्) has the accent on the last syllable. मृ + यन् = मृयः 'ginger, a root = rat, मृद् + हवन् = मरस्यः (a fish), the accent being on the last syllable, whereas the word मरिच formed under Unadi sūtra IV. 2 has the accent on the first syllable. मृ + दट् = मरदः 'a eunuch'. As a diversity, the च of the root मृच् is not changed to च though so required by VI. 1. 64 S. 2264. The द is not रदः. Compare मरदः मरयेदः Un I. 99. मृ + घट् = मरदः (an actor), the च of the root is elided by the affix being regarded as क्तिच्.

य + घट् = मरदः 'a potter, a servant'.

५४८ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ४ । १०५ ।

पेत्तमदुतम् । पृथक् ।

518. These affixes come after other roots also. 105

Thus पा (to drink) + हत्वन् = पेत्तम् 'nectar'. पृ 'to nourish' + यन् = पृथक् 'much'.

Note.—Sāṃ Dayānanda places also the following words under this sūtra.—*vi:*—कण्ठः । वरटः । आत्यय । द्रोणः । लूनिः ।

५४९ । कुसेरुम्भोमेदेताः । ४ । १०६ ।

कुसुम्भम् । कुसुम्भम् । कुसीदम् । कुपितो जनपदः ।

549. The affixes क्त्वं, वच्, ईद and इत् come after the root कुङ् 'to embrace', (IV. 109) 106.

Thus कुङ् + क्त्वं = कुसुम्भम् 'safflower'; कुङ् + वच् = कुसुम्भम् 'a flower'; कुङ् + ईद = कुसीदम् 'usury'; कुङ् + इत् = कुपितः 'an inhabited country'.

५५० । सानसिवर्णसिपर्णसितरुहुलाङ्गुशचषालेलवलपलवलधिष्ण्य-

शल्याः । ४ । १०७ ।

सोतेरधिष्ण्य उपशब्दः । सानसिर्हिरण्यम् । वर्णो वृक्षः । वर्णसिर्जलम् । ण् । पर्णसिर्जलम् । 'लङ् आधाते' । उपशब्दः । शलि सवच उग्रम् । अङ्गुशः । चषालम् । 'चपातो वृषकटकः' । इवल्लो देवमेव । पल्लवम् । मिथुना ययः । श्यामस्येकादः । विष्णवम् । शलेर्षः । 'शर्यं वा पुं वि यकुर्नो' ।

550. The words Sānasi, varṇasi, parṇasi, tandra, aṅkuśa, oṅśhāla, ilvala, palvala, dhishnya and śalya are irregular. 107.

These words are irregularly formed thus 1. सानसिः (gold), from the root दत् 'to give', (VIII. 2) with the affix शि the penultimate vowel of the root gets vṛiddhi. 2. वर्णसिः (water), from the root वृ 'to choose' (V. 8) with the additions of the augment उक् and the affix शि. In the Daśāpādi, पर्णसि is read instead. It means Lokapāla and is to be found in the Mantra पर्णसिं पूरिषामर्षे. 3. पर्णसिः 'a house standing in the midst of water, a summer-house', from the root वृ 'to fill' (III. 4) with the affix शि and the augment उक्. 4. तरुहल्लः (rice) from the root तृह् 'to beat' (X. 48) with the augment उक् and the affix लक्. It is end-acute, as the affix is चिह्नः. See mantra वीरा तरुहल्लान् विनष्टे । 5. अङ्गुशः 'the goad to drive an elephant' from the root च्छ 'to mark' (I. 87) and the affix लक्. It is also end-acute, because the affix is चिह्नः. As in the Mantra वीरेषि अङ्गुशं यवा (Rv. X. 134. 6). 6. चषालः 'a wooden ring on the top of a sacrificial post', from the root चष् 'to eat' (I. 958) and the affix कालः. Uṣṇasādhya gives the affix as चालक्. But we do not find the चिह्न accent in the following चषालये चषालप्रायः प्रवर्तते or चषालवर्णः एवम् । वृषिण्याम् । 7. इवल्लः (a demon; one of the five stars in the head of Orion) from the root इल् 'to go, to sleep' (VI. 65) and the affix लक्. The irregularity consists in there being no guṇa of the root vowel. 8. पल्लवम् 'a small pool or tank lit. in which they drink from the root प 'to drink' (I. 972), the long vowel of which is shortened before the augment लक् and the affix लक्. 9. विष्णवम् (a house, a seat, fire &c) from the root वृष् 'to conquer' (V. 22) and the affix वच्. The व् of the root is changed to व without being followed by रः. 10. शरवम् 'a spear,

javelin, dart' from the root जल 'to shake, to go' (I 896), and the affix च. It is masculine also and means a porcupine, hedge hog, the thorny shrub, extraction of splinters, a fence, boundary, the Bilva and Madana trees, a kind of fish, name of a king of Madra

५५१ । मूशक्यकिम्ब्यः क्तः । ४ । १०८ ।

• मूलच् । यङ् । मियवदे । अस्तो रवा । बाहुलकादनेः । अस्तः ।

551. The affix क्त comes after the roots मृ 'to bind' (I. 1016), मृच् 'to be able' (V. 15), अश्च 'to sound' (I 403) 108

Thus मृ+क्त=मूलच् 'the root of a plant'. So also अश्चः speaking kindly sweet speaking See Amarakosā III 1. 36. It means also affable, agreeable lit he who can or knows how to speak, an able man. Another form is मूलक्तः. From अश्च to sound, we get अश्चस्तः acid taste

By force of Bahulam (diversity) the affix comes after आनि to be ill (X. 180). As अश्चस्तः acid. The long आ is shortened as a diversity.

५५२ । माहासतिमयो यः । ४ । १०९ ।

मावा । जावा । वस्वच् । बाहुलकात्पुनोतेः । वस्वच् दक्षिणवाचयोः ।

552 The affix य comes after the roots मा 'to measure' (II. 53), वो 'to cut' (IV. 38), and वच् 'to sleep' (II. 69) 109

• Thus मा+य=मावा 'magic illusion', जावा 'shade', वस्वच् 'crop'

• By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the affix य comes after the root जु (to perform a sacrifice). Thus जु+य=वज्र्य 'the usual position of the sacred thread when it hangs down over the left shoulder'. It means also left, left hand, southern, contrary, right.

Note —By the present rule, Swāmi Dayānand derives the word अन्व (another) from the root अन् (to breathe) with the affix य

५५३ । जनेयम् । ४ । ११० ।

'ये विनावा' (२३१८) । जन्व्य युङ्क्ते । जावा भावा ।

553. The affix यक् comes after the root जन् 'to be born, to beget' (III. 24). 110.

Thus जन्+यक्=जन्व्य 'a battle' a market, a fair, जन्व्य the friend of a mother, the relation of a bride, जन्वा a father

By VI 4 43.S 2319, the य् of जन् is optionally replaced by long जा. Then the form will be जा+यक्=जावा (wife)

५५४ । अघ्न्यादयश्च । ४ । १११ ।

• यज्वा निपात्यन्ते । अन्तेर्वज्रहासक उपधातोपश्च । अघ्न्या भावेयी । अघ्न्याः प्रजापतिः । 'करी दीही । कवा । जयोरिदमच् । यज्वा ।

554 The words *aghnya* &c. are irregularly formed with the affix यक् 111.

Thus इद् 'to kill' (II 2) + वद्. By VI 4 98 S 2363 the root vowel of इद् is glide *i*, by VII 3 54 S 358 the इ is changed to ए. Then as the root receives the augment अद्, the letter अ precedes the root. So इद् + वद् = अद् + वद् = अवद् and by adding the augment अद् it becomes अववद् the creator but when feminine अववद्वा 'a cow'.

According to some अववद् is not formed with the augment अद् but by the negative particle न्.

Similarly कव्वा (a girl) and वव्वा are formed with the affix वद् added to the roots क् 'to shine' (I 488) and वद् 'to bind' (I 1022) as व and व are considered to be identical, the form is वव्वा also. It means barren.

Note—The word वव्वद्वा (morning and evening prayer) is formed from the root वा (to hold) preceded by the preposition वद् and followed by the affix वद्. According to Ujjvaladatta कुडवद् is formed from कु to sound with the affix वद् and the augment दुव. The word is first acute as it is formed by वद् (VI 1 213 S. 3701). According to others it is formed by वद् and so is end acute. See also VI 2 8 S 3742 where कुडवद् is said to be formed by the affix डवद्.

५५५ । स्नातमदिपद्यतिपुशकिभ्यो वनिप् । ४ । ११२ ।

स्नाता रक्षि । वद्वा विव । वद्वा वव्व । 'वर्वा दुर्लभमर्थयोः । पर्व प्रथिः प्रस्तावद् । वक्ता वल्ली । कीर्ती । यक्त्वर्ध्वलः ।

555 The affix वनिप् comes after the roots वा 'to bathe', (II 48) वद् 'to be pleased', (IV 99), वद् 'to go', (IV 60) वद् 'to go' (III 16) वद् 'to protect, to fill' (III 4) and वद् 'to be able' (V 15) 112

Thus वा + वनिप् = वावद् nom. S स्वावा a tendon muscle, tasteful वद्वा 'an epithet of Siva fond of enjoyment, वद्वा a road way वव्वद्वा a horse running and unworthy censurable वव्वद्वा a knot joint a book, section वक्त्वद्वा an elephant the feminine of this word is formed by adding the augment र and the affix कीप्, thus वक्त्वरी a finger.

See IV 1 7 S 456 for the augment र. The word is used in this sense in the Mantra वातोद्वा वव्वद्वा वक्त्वरीर्ध्व. It also means a kind of metre a river a girdle.

५५६ । शीङ्गुशिरुहिजिसिधुधुम्य कनिप् । ४ । ११३ ।

शीवाङ्गरः । कुम्भा वृणालः । वद्वा वृणः । वित्वा वेता । वित्वा वायुः । वृत्वा मन्त्रावतिः । वृत्वा विष्णुः ।

556 The affix कनिप् comes after the roots सो 'to sleep', (II 22) कृद् 'to cry, to lament', (I 909), वद् 'to grow' (I 912) वृद् 'to conquer', (I 993) वि 'to dwell', (VI 114), वद् 'to go', (III 17), वद् 'to support' (I. 948) 113

Thus श्री + कृत्विप् = श्रीवद् 'a large snake, python' कुम्भश्च 'a jackal', पद्मश्च 'a plant', विजयश्च 'a conqueror' विजयश्च 'wind', सृष्टश्च 'the creator', भृष्टश्च 'an epithet of Vishnu'.

५५३ । धाप्योः संसारश्च । ४ । ११४ ।

धीया कर्मेकः । धीया कर्मलः ।

557 The affix कृत्विप् comes after the roots धी 'to contemplate' (I. 957) and धी 'to grow' (I. 1013) which also undergo Samprasāraṇa. 114.

Thus धी + कृत्विप् = धीवद् 'clever, an artist', धीवद् 'stout' The lengthening is by VI. 4 2. S. 2359

५५८ । अर्धश्च । ४ । ११५ ।

अर्धश्च ।

558. The कृत्विप् comes after the root अर्ध 'to cut' (II 1) of which the final ह is changed to च. 116.

Thus अर्ध + कृत्विप् = अर्धश्च 'a road'.

५५९ । म ईरशदीस्तुद् च । ४ । ११६ ।

मेरुश्च मयश्च च नदी । मेरुश्च मयश्च च नदी ।

559. The affix कृत्विप् comes after the root ईर 'to go' (II 8) and यद् 'to perish' (I. 908), preceded by the preposition म, to which is added the augment तुद् 116.

• Thus म + ईर + तुद् + कृत्विप् = मेरुश्च 'the ocean', म + यद् + तुद् + कृत्विप् = मयश्च 'the ocean'.

The feminines of these words are formed by adding the affix स्त्री (IV. 1. 7. S. 456) Thus मेरुश्च and मयश्च 'a river'.

५६० । सर्वधातुभ्य इन् । ४ । ११७ ।

पश्चिन्निः । दुहिः । दुहिः । वतिः । वतिः । देवयजिः । कायश्च इति कायिः । वतिः । वतिः । वतिः । 'नदी पश्चिन्निः' । वतिः । कायुक्तकायुक्तः । कोटिः । देतिः । कोटिः । वतिः । वतिः ।

560. The affix इन् comes after all roots 117

Thus पच् 'to cook' (I. 1015) + इन् = पश्चिः (fir.), दुहिः (face) from the root दुह् 'to break' (I. 374), दुहि (mouth, face) from दुह् to injure, 'to press out' (I. 295), वतिः 'a fold or wrinkle on the skin' from the root वत् 'to go, approach', (I. 520), वति 'circular' from the root वट् 'to surround' (V. 311), यजिः 'a sacrificer' from यज् 'to sacrifices' (I. 1015) Similarly we have देवयजिः 'a priest or sacrificer to the Gods', कायिः 'the city named Kāśī or Mānasa', from the root काश् 'to shine' (I. 678), वतिः (an ascetic) from वत् 'to go' (I. 30), वतिः 'a kind of jasmine' from वल् 'to hold, possess', (I. 523), वतिः 'play' from वच् 'to sport' (I. 570), वति 'ink' from वच् 'to change form, to weigh' (IV. 112), कोटिः (a crore, i. e. ten millions) from

कुट् 'to curve, to bend' (VI 73). Though I. 2 1 § 2461 would prevent the guna of कुट्, yet it takes place by the चट्स rule which governs the Unādi sūtras हेति: 'the sun, amorous sport', from हिल् 'to sport amorously' (VI. 69), बोधि 'perfect wisdom or enlightenment' from the root बुष् 'to know' (I. 911), वनिदा (joy) from वन्द् 'to be glad' (I. 67), कलि: 'strife, quarrel' from कल् 'to sound' (I. 526).

Note—Some hold that the words चर्चवागुभ्वा is an interpolation, because redundant. The real sūtra is इत् ॥

५६१ । हृपिपिरुहिवृतिविदिखिदिकीर्तिभ्यश्च । ४ । ११८ ।

'हृतिर्विष्वायदादिपद्रे भेजे विदे इये एवौ । चन्द्रे काले हृषङ्गे च पने भावे च कीर्तिताः' चेतिर्विष्वा । रोहिर्गन्ती । यतिः । वेदिः । खदिरवृक्षा । कीर्तिः ।

561. The affix इत् comes after the roots ह 'to steal' (I 947), पिप् 'to grind' (VII. 15), वृष् 'to grow' (I 912), इच् 'to choose' (I 795), विद् 'to exist' (IV. 62), विद् 'to cut', (VII 3), वृच् 'to name, 'to glorify' (X. 111). 118

Thus ह+इत्=हृति 'a name of Vishnu, a day, the God Indra, the frog, the lion, the horse, the sun, the moon, a parrot, an ape the God Yama and wind', वेपि: 'lightening', रोहि: 'a religious man, a tree, a seed', यति: 'anything wrapped round, a pad, an ointment', वेदि: 'a learned man, an altar, a name of the Goddess Sarasvatī', खदि: 'a cutter', कीर्ति: 'glory'.

५६२ । इगुपधात्कित् । ४ । ११९ ।

हृदि: । अदि: । युदि: । तिदि: । बाहुलकादृते तिदि: । 'हल निवर्धने' । हलि: । हली कुर्विका ।

562. The affix इत् treated as किच् comes after those roots which have for their penultimate an इ vowel. 119

Thus हृष् 'to plough' (I. 1039)+इत्=हृषि: 'a farmer', अदि: 'a sage' from अप् 'to approach' (VI 7), युषि: 'pure' from युष् in 'griose' (I 198), तिदि: (writing) from तिप् 'to stain' (VI 139), by the force of वृत्त (diversely), it is sometimes written as तिदि: also, हलि: (a painter's brush) from हृल् 'to drive out, to measure' (I. 500), the feminine of this is हृलि

Note—Some read the sūtra as इगुपधात् किच् and make the affix किच् an अपवाद of इत्. But it is not correct. For किच् will make these words final-acut by affix accent. But we find that अदि:, युषि: have acute on the first as in the Mantra अदि: युषि: अदि: (Rv. I 1. 2) and युषिर्विद युषि: अदि: &c

Notes—The words हृषि: &c. are also formed by the Part इगुपधात् किच् given under III 3. 10 § 3235, but there is difference in accent. Then they have acute on the final as in the Mantra अदिर्विद अदि: हृषिर्विद इगुपधात् (Rv. V 31 13) where हृषिर्विद has acute on the final.

Note—हृषि: means scholar, fire, pleasure, pure &c.

५६३ । अमेः संप्रसारणं च । ४ । १२७ ।

सुमित्रानः । साहसनादधुनिः ।

503. The affix *वृ* comes after the root *वृ* 'to wander' (IV, 96), which also undergoes Samprasāraṇa 120.

Thus धृ+हृ=धृनि 'whirl wind'. By the force of बहुवचन (diversity) which governs the Upāṅhi sūtras, there is also the form धृनि (whirl wind). In the gloss on the mantra धृनि विद्वत्ता जगद्यो पुष्यति, the word bhṛanti is explained by गच्छत्योऽन्ति इति जगत् ।

५३४ । प्रकृतमिदं तस्मात्प्रकृतं इत्युच्यते । ४ । १२१ ।

श्रुतिः । शेषवार्त्तानुश्रुतेः कृतिरपि । तिनिरुद्धपदेनः । 'यित्तिर्नयकमुक्तयो' । तिनिरुद्धः ।

501 The affix च्च comes after the roots गच्छ 'to walk, to step' (I 502) गच्छ 'to be suffocated, to be fatigued' (IV. 93), गच्छ and गच्छ (these two are च्च roots) and is treated as च्च. The च्च of these roots is replaced by च्च. 121.

Thus मृ+इन्=मृनि, sometimes the \mathfrak{L} of the root undergoes Samprasāraṇa and then we get कृनि (an intestinal worm), सिनि 'the ocean, a whale fish', विनि 'black, white', लिनि 'the ocean'.

५६५ । गनेहृच्छ । ४ । १२२ ।

सुनि। १

* 505. The affix π comes after the root π 'to think' (IV. 67) of which the π is replaced by π . The affix is treated as π : 122.

Thus मनु+इह=मुनि: 'a sage', lit. who knows, or¹ who thinks, a thinker.

५६६ । वर्णव्यलिङ्गाहिरण्ये । ४ । १२३ ।

॥ यर्षिः योषः । अथ वलितदेयः । 'करोवहादयोः पुंनि वलिः प्राक्वद्वक्त्रे द्विषाम्' । द्विरप्ये
॥ यर्षिः प्रवर्षम् ।

560. The affix **वत्** comes after the root **वृत्** which is replaced by **वत्** when not meaning **हृत्** (i. e. gold) 123.

The affix $\sqrt{\text{वृ}}$ is treated as $\sqrt{\text{वृ}}$. The root $\sqrt{\text{वृ}}$ is a sūtra one i. e. not found in Dhātupāṭh, but only in the sūtra. Thus $\sqrt{\text{वृ}} + \sqrt{\text{हृ}} = \sqrt{\text{वृहृ}} = \sqrt{\text{वृहृ}}$; 'a tax, an offering usually religious, when in the masculine gender, but when in the feminine gender, it means a fold, winkle'.

The root **वर्** is not replaced by **वृ** when it means **दिलक्ष** (gold). Thus **वर् + कृ = वर्णिः** 'gold'.

५६७ । यस्मिन्पिपजिराजिन्नजिसिद्धिनिशाशियादियारिभ्य इज ।

४ । १२४ ।

[illegible]

567. The affix **हञ्** comes after the roots **वृ** 'to dwell' (I 1054) **वृ** 'to sow' (I 1052), **वृ** 'to sacrifice' (I 1051), **राज्** 'to shine' (I 874), **गृ** 'to go' (I 272), **वृ** 'to decay' (I 907), **वृ** 'to kill' (II 2) **वाय्** 'to roar' (IV. 54), and causative of **वृ** 'to say' (I 1058), and **वारि** causative of **वृ** 'to choose' (V 8) 124

Thus **वृ + हञ् = वारि** a small hatchet

Note — This word **वारि** is found in the following text of the *Vaiśeṣika* — **वात्स्यायीनाम् हव कर्षणा कर्तुं यथापार्यत्वनिवन्नात्** । So also in the *Mahābhāṣya* — **वात्स्यायिनोऽपि यत्र कर्षोऽस्ति इति चलोपः प्राप्नोति । वारिः (a well), वारिः (a sacrificer), राजिः or राजी (a streak line), वारिः (a gust or gale of wind), वाहिः (chariot), the root **वृ** takes the preposition **नि**, thus **निवृ + हञ्**, (here by VII 3 54 S 358, the **वृ** of **वृ** is changed to **व**) **निवृ + हञ् = निवारिः** 'a hammer, an iron club' The **वृ** of **वृ** is replaced by **व** by VII 3 54 S 2574**

वारिः (fire), **वाहिः** (a learned man), **वारिः** (a place for fastening an elephant, but the word **वारि** when of the neuter gender means water) By the force of **बहुल** (div २ ly) **वारि** also means a caravan

Note — See *varṭikas* under III 3 108 S 3285 for some of these forms

५६८ । नहो मरुतः । ४ । १२५ ।

'वारिः' इत्यर्थे पुं लि । मापयते इति लि । पुं स्वरूपेति चेत्ति ।

568 The affix **हञ्** comes after the root **बृ** 'to tie, to bind', (IV 57) of which **वृ** is changed to **वृ** 125

Thus **बृ + हञ् = वारिः** 'a Kshatriya when the word is used in the masculine gender but in the feminine it means the navel' Some use it as masculine when meaning even navel. See *Liṅgānusaṅga* **वारिः** चित्रेः

५६९ । कृषेर्द्धि शब्दसि । ४ । १२६ ।

वारिः ।

569 In the *Ohhandas* the **वृ** of the root **वृ** to plough (I 1039), undergoes *vriddhi* before the affix **हञ्** 126

Thus **वृ + हञ् = वारिः** fir, ploughing In the secular literature the form is **वृषिः** ।

५७० । य शकुनी । ४ । १२७ ।

वारिः । वारिका ।

570 The affix **हञ्** comes after the root **वृ** to injure, to kill (IX 18) the **वृ** of which undergoes *vriddhi*, when the word means a vulture 127

Thus **वृ (IX 18) + हञ् = वारिः** 'the bird called *Sārīkā*'

The **वृ** of **वारि** is changed to **व** by considering it to belong to कर्षित्तादि class and so evolved the word **वारिः** 'rice, the civet cat'.

५७१ । कृज उदीचाकारयु । ४ । १२८ ।

कारिः शिल्पी ।

571 The affix कृज् comes, after causing vṛddhi of the root कृ 'to do' (VIII 10) when the sense is that of an artist 128.

Thus कृ + कृज् = कारिः 'an artist'.

५७२ । जनिघसिभ्यामिन् । ४ । १२९ ।

जनिर्जनयत् । घसिर्भक्षयन्नमिन् ।

572. The affix कृज् comes after the roots जन् 'to produce' (IV 41) and घञ् 'to eat' (I 717) 129

Thus जन् + कृज् = जनिः 'birth a woman, a mother' the vṛddhi is prevented by VII ॥ 3० S 2512. It is feminine gender घञ् + कृज् = घसिः fire, and food

५७३ । मृजयतिभ्यां च । ४ । १३० ।

मृजिः मृगानः । मृजिः पक्षी ।

573 The affix कृज् comes after the roots मृज् 'to go' (I 215) and मृज् 'to go constantly' (I 38) 130

Thus मृज् + कृज् = मृजिः 'battle', मृजिः 'a kind of bird'

Note — By the force of मृजुन् (diversely) which governs all Unādi affixes, the root मृज् is not replaced by मी, as required by II. 4 56

* Thus Unādi sūtra is in fact a vārtika See III 2. 103 S 3285

५७४ । पादे च । ४ । १३१ ।

पदाजिः । पदातिः ।

574 The affix कृज् comes also after the roots पद् and पद् when preceded by the word पाद 131

Thus पाद + पद् + कृज् = पदाजिः (a foot soldier), पदातिः By VI 2 52 S, १००, पद् is substituted for पाद

५७५ । मृशिमृशायोरुहाम्लुकी च । ४ । १३२ ।

मृशेद् । मृशिः पुत्रः । मृशायतेराम्लुक् । मृशिः शरः ।

575 The affix कृज् comes after the roots मृश् 'to pervade' (V. 18) and मृशाय 'to bargain, to praise' (I 466) The च of मृश् is replaced by कृज् and the आव of मृशाय is elided before the affix कृज् 132

Thus मृश् + कृज् = मृशेद् + कृज् = मृशिः 'a hand' मृशाय + कृज् = मृशायिः (a hand) The root मृश् always takes आव by III 1 29 S 2303 This आव is ordained to be elided by the prefix ॥ sūtra.

५७६ । घातेर्ह्रस्व । ४ । १३३ ।

घिः पक्षी । ह्रिर्वा बीत्यधि ।

576. The affix **हृच्** comes after the root **वा** 'to blow' (II 41), and is treated as **ह्रिच्** (if the last vowel of the root is elided). 133.

Thus **वा + हृच् = वः** 'a bird'. The feminine is **वोः**.

५७७ । मे हरतेः कूपे । ४ । १३४ ।

महिः कूपः ।

577. The affix **हृच्** comes after the root **ह** 'to steal' (I. 947) preceded by the preposition **म**, (when the word so formed means a well, and is treated as **ह्रिच्**. 134

Thus **म + ह + हृच् = महिः** 'a well'. See Amarakośa I. 10. 26.

५७८ । नौ व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः । ४ । १३५ ।

व्येप्र हस्तवादास्तोपस्य नेदीर्घः । नीविः । नीवी बह्वचारी कुलवने च ।

578. The affix **हृच्** comes after the root **व्ये** (to cover) preceded by the preposition **नि**. The **ए** of the root **व्ये** is elided and the short **ह** of the prefix **नि** is elongated. 135.

Thus **नि + व्ये + हृच् = नि + व्वा + ह** (VI 1. 45 S. 2370) = **नि + वा + ह = नीविः** 'a cloth worn round a woman's waist'. See Amarakośa III 3 211.

५७९ । समाने ह्यः स चोदात्तः । ४ । १३६ ।

समानमाद उपपदे सदा ह्रस्वमादिवशाद् । न च ह्रिच्य वलोपश्च समानस्य ह्रस्वात् । च ह्रस्वादेव । समानं यथायमे वदेः इति वसा ।

579. The affix **हृच्** comes after the root **सम** 'to relate, to tell' (II. 51) preceded by **समान** and is treated as **ह्रिच्**, and **समान** is replaced by **च** which has the udātta accent. 136.

Thus **समान + समा + हृच् = च + स्मृ = हृच् + चि** 'a friend'. Nom. S. **चम**.

Note.—Ujvaladatta explains the sūtra by saying 'the affix **हृच्** which has a Udātta accent comes after **ह्रिच्**'. This is wrong. The accent of **हृच्** is current here, not of **ह्रिच्**. The **च** of the sūtra is not the pronoun **च** (चङ्), but an **अक्षर**, or **śabdabhūta** of **samāna**. Moreover **चि** has accent on the first in the Vedas.

५८० । साहि निहनिम्यां हृच् । ४ । १३७ ।

585. The affix **ह** comes after the roots **हृ** 'to scatter' (VI. 116), **घृ** 'to swallow' (VI. 117), **वृ** 'to injure' (IX. 18), **पृ** 'to fill' IX. 19), **कुहृ** 'to curve' (VI. 73), **विहृ** 'to divide' (VII. 2), **हिहृ** 'to penetrate' (VII. 3) and is treated as क्तिन्. 142.

Thus **हृ+ह=हृति** 'a boar, a hog'; **विहृति** 'a hill, a huge rock, a disease of the eyes, an honorific title given to Sanyasins'; **पृति** 'a locust, a killer, a sword'; **पुति** 'a city, a king, a river'; **कुति** 'a house, a body'; **हिति** 'the thunderbolt'; **हिदि** 'an axe'.

५८६ । कुडिकम्प्योर्नलोपश्च । ४ । १४३ ।

'कुडि दादे' । कुडिदेहः । कपिः ।

586. The affix **ह** comes after the roots **कुहृ** 'to burn' (I. 289) and **कम्पृ** 'to shake, agitate' (I. 400) of which the **ह** is elided. The affix is treated as क्तिन्. 143.

Thus **कुहृ+ह=कुडि** 'the body'; **कपि** 'a monkey'.

५८७ । सर्वधातुभ्यो ननिन् । ४ । १४४ ।

क्रियत इति कर्त्तुं । चर्त्तुं । गन्तुं । जग्मू । चर्त्तुं । स्वाद्य वसत् । 'हृस्वहृ-' (२८८५) इति इत् ।
कङ् । पुत्रादा ।

587. The affix **ननिन्** comes after all roots. 144.

Thus **कृ** 'to do' (VIII. 10) + **ननिन्** = **कर्त्तृन्** act, 'work'; **चर्मन्** (skin) from **चहृ** 'to go' (I. 591), **भस्मन्** 'ashes' from **बहृ** 'to censure to blame, to shine' (III. 18); **जन्मन्** (birth) from **जहृ** 'to beget' (III. 24); **घम्भन्** 'happy, prosperous' from **घृ** 'to injure' (IX. 18); **स्वामन्** 'strength, fixity' from **स्था** 'to stand' (I. 975), **चङ्मन्** 'a disguise' from the Churādi **चाहृ** 'to cover' (X. 388) the penultimate **चा** of **चाहृ** is shortened by VI. 4 97 S. 2085; **पुत्रानन्** 'a name of Indra' from **त्रे** 'to protect' (I. 1014) preceded by the preposition **पु** lit. he who delivers excellently.

५८८ । बृहेर्नोऽपश्च । ४ । १४५ ।

ब्रह्मात्सत्त्वात् । 'ब्रह्म तत्त्वं तयो वेदो ब्रह्मा विद्मः ब्रह्मावति' ।

588. The affix **ननिन्** comes after the root **बृहृ** 'to grow, increase' (I. 772), the nasal being replaced by **ञ**. 145.

Thus **बृहृ+ननिन्** = **ब्रह्मन्** the Nom. Sing. is **ब्रह्मा** 'one who knows Brahma, a Brāhman, the creator'. The nenter means Brahman the Supreme. It means austerity and the Vedas also.

५८९ । अशिशक्तिभ्यां छन्दसि । ४ । १४६ ।

अशना । अशना ।

589. The affix **ननिन्** comes after the roots **अशृ** 'to pervade' (V. 18) and **अक्षृ** 'to be able' (V. 15) in the Ohhandas 146.

Thus **अशृ+ननिन्** = **अशन्**, 'eating or pervading, a stone, a cloud'; **अक्षन्** 'a name of Indra'.

593. The seven words nāman, siman, voman, roman, loman, pāpman, and dhyāman, are irregularly formed with the affix ननिच् - 150

Thus 1. 'नामन्' 'a name', from the root न्ना to repeat - 'to remember', (I 976), the irregularity consists in the elision of the च् of the root 2 चीन्च् (a boundary) from चि 'to bind' (IX 5) the च् of which is elongated before the affix ननिच्. Its Nom forms are चीना, चीनानी, चीनाः. The word चीन्च् forms its feminine with स्ताच् (IV 1 13 § 461) Thus its Nom forms are चीना, चीने चीनाः. 3 व्योन्च् (the sky) from व्ये 'to cover' (I 1056), the final of which is replaced by च् which undergoes guna 4 रोन्च् 'the hair on the body of men and animals', from the र् 'to cry' (II 24) ॥ जोन्च् 'the hair on the body of men and animals', from ज् 'to cut' (IX 30) 6 पाप्मन् (sin) from पा 'to drink', (I 972) with the augment पुच् 7 द्यान्च् measure lustre, splendour from द्ये 'to think to contemplate' (I 957)

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the following words are also irregularly formed under the present rule — वदन्च् 'consumption' from वच् 'to worship' (X 153) चोन्च् 'the moon', from चु to send, (I 987) चान्च् 'a house the body &c. from चा 'to hold' to maintain' (III 10)

५८४ । निपुने ननि । ४ । १५१ ।

उपसर्गक्रियासङ्गो निपुनच् । स्वराद्यनिच् । युयनो ।

594. The affix ननि comes after roots which are coupled with a Preposition 151

The relation of an upasarga with a verb is called निपुन or coupling. Such compound roots take the affix ननि instead of ननिच्. The difference is in the accent. The word formed by ननिच् will have acute on the first syllable as the affix is निच् (VI 1 197 S 3036) While a word formed by ननि will have the affix accent for all affixes are first acute if not otherwise provided for (III 1 § S 3708) & e the accent will fall on the last syllable. Thus from /ज् to injure (IX 18) ज्ञे have with ननिच् (Un IV 144) ज्ञेन्च् but with ननि we get ज्ञेन्च्. In compounding these words with the preposition च् they retain their accent by VI 2 109 S 3973. Thus युयनो or युयनो, one under Un IV 144 and the last under the 1st sūtra

५८५ । सातिभ्या ननिन्मनिषौ । ४ । १५२ ।

स्यतीति चान । चाननी । चान्ता ।

595 The affixes ननिच् and ननिच् come respectively after the roots चे 'to put an and to, destroy' (IV 39) and चर् 'to go' (I 38). 152

Thus $\text{धी} + \text{धनिच्} = \text{धीनच्}$ 'appeasing the Sāmaveda itself', so called because it is very difficult to study. This word is of the neuter gender, its Nom. forms being धीन , धीनो , धीनानि . Similarly $\text{अद् + धनिच्} = \text{अद्वानच्}$ 'the soul'. This word is of the masculine gender.

Note:—These two affixes have indicator न and ञ , which show that by both the accent is placed on the first syllable (VI. 1. 197 S. 368b) and by the latter (ञ), *ṛiddha* is substituted for the end vowel of अद् stem (VII. 2. 115 S. 254).

५८६ । हनिमशिभ्यां सिक्न् । ४ । १५३ ।

'इविका इवयोषिति' । नविका ।

596 The affix ठिक् comes after the roots हृ 'to kill' (II. 2) and बृ 'to buzz, hum' (I. 760). 153.

Thus $\text{हृ + ठिक्} = \text{इविका}$ 'a female goose i. e. a gander', नविका 'a fly'.

५८७ । कोरन् । ४ । १५४ ।

कवरः ।

597. The affix अर comes after the root कु 'to sound' (II. 38). - 154.

Thus $\text{कु + अर} = \text{कवरः}$ 'mixed, intermingled'; a reader or lecturer. Since there is no difference between व and भ , the feminine of कवरः is कवरी formed with वीच् (IV. 1. 42. S. 500), meaning a fellet or braid of hair. In other places the feminine form of the word is कवरा (a female reader or lecturer.)

५८८ । गिर उहच् । ४ । १५५ ।

गवहः ।

598. The affix उहच् comes after the root गृ 'to swallow' (VI. 117). 155.

Thus $\text{गृ + उहच्} = \text{गवहः}$ 'a kind of bird'.

Note:—Some do not read the sūtra as given in the text, but analyse the word गवहः , as गवह्य इवने namely one who flies with wings (garut) and say that the affix ह comes after the root ही to fly (I. 1017) when preceded by the word गवह्य , enumerated in the Gupāṭha under ववादि class. The affix having an indicator ह causes the elision of the final vowel of ही ; and the व of गवह्य is elided by taking it to belong to the Prishodaradi class. Thus $\text{गवह्य + ही + ह} = \text{गवहः}$ ।

५८९ । इन्देः कनिर्नलोपश्च । ४ । १५६ ।

वररः ।

599. The affix कनि comes after the root वर 'to be supremely powerful' (I. 64) of which the nasal is elided. 156.

Thus $\text{वर + कनि} = \text{वररः}$ 'this'.

Note :—Ujvaladatta has read this sūtra as इहो वनि with व. But we do not find the निह accent in idam in the Vedas. Thus in इहो वनि रव्य पोत्रम् इन्द्रपोत्रम् (Rv. VI. 44 16), इहो ते सोम्यो वन्तु (Rv. VIII 54, 8) the accent is on the second, and not on इ, which would have been the case if the affix were निह (VI. 1. 197. S. 3686) But in Daśapādi, the sūtra is read as इहो वनम्, i. e. the affix वनम् comes after the root इह 'to go'.

६०० । कायतेहिनिः । ४ । १५९ ।

निह ।

600. The affix निहि "comes after the root 'to sound' (I. 98½): 157.

Thus कै + निह = निह 'what, &c'. The affix having an indicatory व causes the elision of वे of the root कै.

Note :—The final ह in निहि is merely for the sake of euphony. In fact, Daśapādi gives the affix as निह and not निहि :

६०१ । सर्वधातुभ्यः टुन् । ४ । १५८ ।

वचन् । वचन् । वचन् । 'इवन्-' (२९८५) इति इवन्वचन् । वादवाचवचन् ।

601. The affix टुन् comes after all roots. 158.

Thus वच् 'to dwell' (I. 1054) + टुन् = वचन् 'a cloth'; वञ् 'to throw' (IV. 100) + टुन् = वचन् 'a weapon', वञ् 'to injure' (I. 763) + टुन् = वचन् 'a weapon', वाहि 'to cover' (X. 290) + टुन् = वचन् 'an umbrella', the long वा of the root is shortened by VI. 4. 97. S. 2985.

The words like वचन् 'a leaf' from वच् 'to fall' (I. 893) वाचन् 'a vessel' from वा 'to drink' (I. 927), वट्ठा 'a tooth' from वट् 'to bite' (I. 1034) &c. are formed by this rule.

६०२ । अस्त्रिगमिनिमिहनिविश्ययां वृद्धिश्च । ४ । १५८ ।

वाचट् । वाचन् वचट् । वाचन् वचट् । वाचन् वचट् । वाचन् वचट् । वाचट् वाचट् । वाचट् वाचट् ।

602. The affix चट् comes after the roots वच् 'to cook' (VI. 4), वच् 'to go' (I. 1031), वच् 'to low down, to sound' (I. 1030), वच् 'to kill' (II. 2), निह 'to enter' (VI. 130), and वच् 'to pervade' (V. 18) and it causes the viddhi of the vowel of the root. 159.

Thus वच् + चट् = वाचट् 'light, ether', by VIII. 2. 23 S. 24, the व् of वच् is elided, and by VIII. 2. 36 S. 274, the व् is re-added by च, as the व् of the affix is then charged to च वाचट् 'a car'; वाचट् 'a car'; वाचट् 'death'; वाचट् 'the Heaven'; वाचट् 'the sky'.

६०३ । दिव्येष्टम् । ४ । १६० ।

दिव्येष्टम् ।

603 The affix च्च् comes after the root चिच् 'to shine' (IV. 1) which is replaced by चरु 160.

The letter ϵ in the sūtra indicates that the root substitute undergoes ϵ -vridhi by force of the last sūtra.

Thus दिव् + ष्टृप् = द्युस् + ष्टृप् = दीप्ति 'light'.

• ६०४ । उपिखनिभ्यां कित् । ४ । १६१ ।

सुष्टः । एतावत् सन्निधौ जलांशस्य ।

601. The affix **दह** comes after the roots **दह** 'to burn' (I. 727) and **खद** 'to dig' (I. 927) and is treated as **जिह्**. 161.

Thus चमृ + नृ = चमृः 'a camel'; सात्रप 'a spade, an oblong pond'.

६०५ । सियिमूच्योष्टेरूच । ४ । १६२ ।

समस्तः । भगवत् ।

605. The affix **सृज्** comes after the roots **सृज्** 'to sew' (IV. 2) and **सृज्** 'to save' (VI. 136), the **सृ** portions of which are replaced by **ज्**. The affix is treated as **सृज्**. 162.

Thus निष् + वृत्त = वृ + वृत् = वृत्त 'a thread'; मूत्रम् (urine).

Note:—These two words could have been formed from the roots वृत् and वृत् of the Churādi class also (X. 360 and 361) by the affix च्च् (III. 3. 56 S. 3231), but the difference would be in the accent.

६०६ । अनिचिनिदिशसिन्धुः कन्नः । ४ । १६३ ।

आम्नसु । चित्रसु । निम्नसु । यत्नसु ।

606. The affix **च** comes after the roots **गच्छ्** 'to go' (I. 493) **चि** 'to collect, gather' (V. 5), **मिच्** 'to love' (I. 779), and **वृच्** 'to injure' (I. 703). 163.

Thus अन्त्रं = आन्त्रम् 'an entrail', intestine'; चित्रम् 'a picture, चित्रम्
'a friend' यन्त्रम् 'a weapon'.

Note— The lengthening in Antram is by VI. 4. 15. S. 2666. All these words are end acute by affix accent (III. 1. 3. S. 3708) as in गुण आगतादि षे । चित्रं देवताद् । निशं नयनद् । यस्तस्य यस्तनवि ।

६०७ । पुनो हस्त्यश्च । ४ । १६४ ।

पुनः ।

607. The affix *lira* comes after the root π 'to purify (IX. 12)' of which the long π is shortened. 164.

Thus पु + जन = पुत्र: 'a son'.

Note:—Some derive the word पुत्र as पुत्रिणा नरकस्तस्मात् प्रापते i. e. one who saves from the hell called पुत्र. In this sense the word will be formed thus :—पुत्र+त्रा+क=पुत्रः (III. 2. 3 S. 2915).

६०८ । स्त्यायतेर्हृत् । ४ । १६५ ।

५१।

. 19883

६१३ । भूयादिगुण्यो विप्रम् । ४ । १३३ ।

भविष्यत् । वादिष्यत् । नादिष्यतोदयत् ।

613. The affix विप्रम् comes after the roots ३ 'to be' (I. 1), ४ 'to speak, to inform' (I. 1058) and ५ 'to swallow' (VI. 117). 170.

* Thus ३+विप्रम्=भविष्यत् 'the three worlds i. e. heaven, earth and lower regions. The indicatory ४ of the affix causes the vṛiddhi. वादिष्यत् 'a musical instrument' नादिष्यत् 'water'.

६१४ । चरैर्वृत्ते । ४ । १३१ ।

चरिष्यत् ।

614. The affix चरिष्यत् comes after the root च्च् to walk (I. 591) when the derivative word means 'conduct'. 171.

(Thus च्च्+चरिष्यत्=चरिष्यत् 'conduct, behavior'.

Note:—The word चरिष्यत् has been also formed by च्च् affix, as already taught before. From this word, we can get चरिष्यत् by च्च् of Prajñādi class. But the difference is in accent.

६१५ । अग्निप्रादिभ्य इप्रोप्री । ४ । १३२ ।

अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् ।

615. The affix *itra* and *utra* come respectively after the roots च्च् 'to pervade' (V. 18) and ५ 'to protect' (I. 1014) and like these 172.

Thus च्च्+इत्=अग्निष्यत् 'a thief, an oblation of rice'; अग्निष्यत् 'a raft, boat'; अग्निष्यत् 'the earth'. अग्निष्यत्=अग्निष्यत् 'a goad, a kind of disease'; अग्निष्यत् 'a cloak, mantle' from ५ (I. 8)

६१६ । अमेद्विपति पित् । ४ । १३३ ।

अमेद्विपति ।

616 The affix च्च्, treated as च्च्, comes after the root च्च् to go (I. 193) when the derivative word means 'an enemy'. 173.

Thus च्च्+इत्=अमेद्विपति 'an enemy'. Q. Is it not च्च्+चिन्ना a non friend. च्च्+चिन्ना=अमेद्विपति which is Neuter.

६१७ । आः समिपिनकपिम्याम् । ४ । १३४ ।

अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् । अग्निष्यत् ।

617. The affix आ comes after the roots च्च् 'to go' (II. 26) preceded by the preposition च्च्, and च्च् 'to extract' (I. 710) preceded by the preposition च्च्. 174.

The derivative words are avyayas, (indeclinables) since they are enumerated in the list of words beginning with स्वर &c. (I. 1. 37. S. 447).

¹ Thus सव् + हप् + वा = सववा 'duly, seasonably'; निजवा 'near', hard, close by &c.

By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unādi sūtras, दीवा (at night) is formed from the root दिव् 'to be bad or corrupted'. (IV. 76) with the affix आ, दिवा 'at day,' is from the root दिव् to shine (IV. 1) with the affix आ, there is no guna of the root by the बहुल (diversely), स्वधा 'the oblation of food offered to the pitris or manes of deceased ancestors,' from the root स्वद् 'to be sweet' (I. 18) the व being changed to स by the force of बहुल 'diversely'.

६१८ । चित्तेः कणः कश्च । ४ । १७५ ।

बाहुलकादयुषः । 'विद्वत् सवृत्तं विद्वत्' ।

618. The affix क् comes after the root त् 'to think' (I. 30), of which the final is replaced by क्. 175

Thus चिद + कष = चिकृष् 'greasy'. There is want of guna as a diversity
See Amarakośa II 9, 46 for the line चिकृष्णं च दध्ना क्षिप्तम् &c.

६१८ । सूचेः स्मन् । ४ । १७६ ।

उद्देशम् ।

619. The affix लप् comes after the 'root कृ' 'to pierce'
(X. 327). 176.

Thus $\text{सुवि} + \text{कन्} = \text{सुवन}$ fine, subtle The वि is elided The व is changed to व , and the उ to व !

६२० । पातेर्हुम्सुन् । ४ । १७७ ।

ପ୍ରକାଶକ ।

610 The affix हुय्ङ्ग comes after the root ण 'to protect'
(II 47). 177

Thus वा + इङ्ङङ् = पुङ् the वा of वा is elided by the affix being ङिङ्, इ is changed to anusvāra. By VII. 1. 89 S. 436, ञङ् is substituted for the final of पुङ् in the strong cases. So its Nom. forms are पुनाद् पुनाञी, पुनावः; the इ being added in the strong cases after ञ by VII. 1. 70 S. 361. This word is, however, differently derived in the *Mahābhāṣya*, while others read the sūtra as पुनाङ् इङ्ङङ् ।

६२१ । रुचिभुजिभ्यां किष्यन् । ४ । १७८ ।

वसिष्ठमिष्टम् : भुक्तिमयो दासः ।

621. The affix कृष्णन् comes after the roots कृष् 'to please' (I. 781), and कृष् 'to protect', enjoy (VII. 17). 178.

This वसु + क्रियन् = वसिष्य 'agreeable, pleasing', पुत्रिष्यः 'a servant'.

६२२ । वसेस्तिः । ४ । १७९ ।

'वस्तिर्नामिदधो ह्रयोः' । 'वस्तयः स्युर्दवासूथे' । बाहुलकाच्चासः । वास्तिः पात्रद्वयम् ।

विष्णुप्राणमग्नस्यतीक्ष्णगतिः । अकार

622 The affix *fi* comes after the root *वृ* 'to dwell' to cover' (I 1051, II 181) 179

Thus *वृ+वि+प्रति* the cloth on the pot next to the wall the vessel. The plural *वृत्तानां* at all II 1111 is the end of a woman cloth the fringe of a garment, the *वृत्तानां* cloth of a garment.

By the force of *वृ* 'diversely' which governs the *वि* the root *वृ* 'to rule' (II 10) takes also the affix *fi* after it. Thus *वृत्ति* punishment by the king.

So also *वृत्ति* the name of a *वृत्ति*, this word belongs to the *वृत्ति* class of the *Guṇyāthā*. It is formed from the root *वृ* 'to throw' (IV 100) with the upasarga *वृ* as in untwist. It is really a *वृ* with *वृ* 'to throw' (अवृत्ति) the mountain (वृत्ति) Agastya's husband or the *वृ* down the Vindhya hills.

६२३ । सायसे । ४ । १८० ।

वृत्ति । वृत्तिदिवादादवृत्तिवृत्ति ।

623 The affix *fi* comes after the root *वृ* 'to be' (II 66) preceded by the preposition *वृ* 180

Thus *वृ+वृ+वि*=*वृत्ति* a term of *ब्रह्म*. If a word is an *ir* declinable as it is enumerated in the class of *वृत्ति* I 177 S. 447.

६२४ । यो सते । ४ । १८१ ।

वृत्ति ।

624 The affix *fi* comes after the root *वृ* 'to fade away' (IV 103) preceded by the preposition *वृ* 181

Thus *वृ+वृ+वि*=*वृत्ति* a measure of length equal to 12 angulas being the distance between the little thumb and the little finger. Similarly *वृत्ति* from the root *वृ* 'to rule'.

६२५ । पदिप्रवि-या नित् । ४ । १८२ ।

वृत्ति । वृत्तिवि । * विदुःप्रवृत्तिदीनाम्- * वृत्ति ।

625 The affix *fi* comes after the root *वृ* 'to go' (IV 60) and *वृ* 'to be famous' (I 60) and is treated as *वि* 182

Thus *वृ+वि*=*वृत्ति* a man *वृ+वि*=*वृत्ति* 'a library, firm'. The root *वृ* has received the asgmnt *वृ* by the *वृ* *वृ* *वृ* given in the *Śi'khānta* *kaumudī* III 3 103 S II 60, but in *Kāśikā* under VII 2 9.

६२६ । कृष्णातेर-स्यव । ४ । १८३ ।

वृत्ति ।

626 The affix *fi* comes after the root *वृ* 'to tear' (IX 23) of which the long *वृ* is shortened 183

Thus *वृ+वि*=*वृत्ति* a leather bag for holding water, a *वृ*

६२७ । कृतकृपिभ्यः कीटन् । ४ । १८४ ।

किरीटं यित्तिवेष्टनम् । तिरिटे सुवर्णम् । 'कृपीटं कुचिवादिभ्यः' ।

627. The affix कीटन् comes after the roots कृ 'to scatter', (VI. 116) कृ to cross over (I 101b), कृप् 'to be weak' (I. 799) 181

Thus कृ+कीटन्=किरीटम् 'a diadem a crown', तिरिटेम् gold', कृपीटम् 'the belly, water, forest'.

Note —In the Daśapādi, the sūtra is read as कृत् कृपिचविभ्यः । Accordingly, a fourth example is given there as कृप् (to shrink) + कीटन्=कृपीटम् ।

६२८ । रुचियचिकुचिकुम्भियः कितच् । ४ । १८५ ।

रचितमिष्टम् । उचितम् । कुचित परिमितम् । कुटितं कुटितम् ।

628. The affix कितच् comes after the roots रुच् 'to please' (I 781), रुच् 'to speak' (II 51), रुच् 'to utter a shrill cry as a bird' (I 199, 200), रुद् 'to be crooked' (VI 73) 185

Thus रुच्+कितच्=रचितम् 'pleasing, agreeable', रुच्+कितच्=रचितम् 'proper', the च of the root undergoing samprasāraṇa before the affix having an indicative क by VI 1 15 S 2407 रुचितम् 'small, little', कुटितम् crooked.

६२९ । कुटिकुपिभ्याः कनलन् । ४ । १८६ ।

कुङ्कुमलम् । कुङ्कुमलम् ।

629 The affix कनलन् comes after the roots कुद् 'to be crooked' (VI 73) and कुच् 'to pull out extract' (II 16) 186

Thus कुद्+कनलन्=कुङ्कुमलम् 'an opening bud, in the neuter, a hell कुङ्कुमलम् cutting a leaf

६३० । कुपेर्लङ् । ४ । १८७ ।

कुपेर्लङ् पापम् ।

630 The affix लङ् comes after the root कुप् the च of which is changed to ल् 187

Thus कुप्+लङ्=कुपेर्लङ् 'sin'

६३१ । सर्वधातुभ्योऽनुन् । ४ । १८८ ।

चेतः । चरः । पयः । सदः ।

631 The affix अनुन् comes after all roots 188

Thus चित् to perceive (I 39) +अनुन्=चेतन् 'consciousness', चरन् a pond from चृ to move' (III 16) it forms its feminine with ङीच् thus चरणी 'a large lake, पयन् 'water milk from पी 'to drink' (IV 33) सदन् 'an assembly, from सद to injure, to cut (I 907) Other words are also thus formed by this affix as चर्चन् (light) from चर्च् 'to shine' (I. 175), रोदन् 'weeping' from रुद् 'to weep' (II 58), वदन् 'ago' from वी 'to go, to grow &c', (II 39), जगन्

food, boiled rice' from अद् 'to breathe' (II. 61), तप् 'darkness, from तप् 'to fade' (IV. 93), बद् 'courage' from बद् 'to endure' (I. 905), तप् 'austerity' from तप् 'to burn' (I. 1034), बद् 'great' from बद् 'to worship' (X. 321), नप् 'heaven' from नप् 'to injure' (I. 788), रज् 'dust, powder, diet' from रज् 'to color' (I. 1048), the nasal of रज् is elided, because the affix is, चिद् after this root, as is taught in the subsequent sūtra IV. 216.

The words नप्, तप्, बद्, तप् and रज् ending in च are also valid forms. They are derived by the affix च्च (Pachādi), except रज् which is formed by ल (पञ्चमै कविधानम्).

६३२ । रपेरत्त सुच च । ४ । १८९ ।

रपेरत्तदात् ।

632 The affix च्चुत् comes after the root रप् 'to speak distinctly, to praise' (I. 428) of which च is replaced by र । 189.

Thus रप् + च्चुत् = रवच् 'low, vile &c'. See mantra अरेवमात्तदा where the word is so explained in the gloss.

६३३ । अयोर्देवने युच् च । ४ । १९० ।

देवने स्तुतो । ययः ।

633 The affix च्चुत् comes after the root अच् 'to persuade' (IV. 16) when the derivative word means praise, and there is also the ड् augment. 190

* Thus अच् + ड् + च्चुत् = अचच् 'praise'. The word देवने means praise

६३४ । उड्जेर्धले यलोपश्च । ४ । १९१ ।

ओतः ।

634 The affix च्चुत् comes after the root उच् 'to make straight' (VI. 20) when the derivative word means strength. There is the elision of व of the root also 191.

Thus उच् + च्चुत् = ओतच् 'strength, power, light, aura

६३५ । श्वेः संप्रसारणं च । ४ । १९२ ।

ययः । यवसी । यत्तप्यायोद्गद् ।

635 The affix च्चुत् comes after the root श्वि 'to go, to swell, the व् of which undergoes Samprasāhāna (i. e. व is changed to ष). 192.

Thus श्वि + च्चुत् = श्विच् 'strength'. This word is of the neuter gender. Its Nom. forms are यय, यवसी, यवसि.

६३६ । अयतेः स्वाद्ने शिरः किञ्च । ४ । १९३ ।

अयतेः शिर आदेशोऽनुनिष्पद्य । शिरः । शिरसी ।

636 The affix च्चुत् treated as चिद् comes after the root शि 'to serve' (I. 945) which is replaced by शिरः when the derivative word means a part of the body. 193.

Thus शि + अगुन् = शिरस् 'the head'. Its Nom. forms are शिरः, शिरसी, शिराणि. The word शिरः ending in शि is also a valid form, as शिरः वसवः गवा शिरे (Vāy. Purāṇa)

६२७ । अर्तेरुच्च । ४ । १९४ ।

उरः ।

637 The affix अगुन् (treated as शिर) comes after the root अ 'to go' (III. 16) which is replaced by उः 194

Thus अ + अगुन् = उरस् 'the breast excellent

६३८ । व्याधौ शुट् च । ४ । १९५ ।

अर्थो शुद्व्याधिः ।

638. The affix अगुन् comes after the root अ 'to go' and also the augment शुट् when the derivative word means a disease 105

Thus अ + शुट् + अगुन् = अर्थः 'piles'

६३९ । उदके नुट् च । ४ । १९६ ।

अर्तेरुच्च वा जलस्य च नुट् । अर्थः । अर्थोदी ।

639 The affix अगुन् comes after the root अ 'to go', and also the augment नुट् when the derivative word means water 196 . Thus अ + नुट् + अगुन् = अर्थस् water, stream flood. Its Nom. forms are अर्थः अर्थोदी, &c

६४० । इण आगसि । ४ । १९७ ।

अनः ।

640 The affix अगुन् comes after the root अ 'to go' (II 30), and also the augment उद् when the derivative word means 'sin' 197

Thus अ + उद् + अगुन् = अनः 'sin

६४१ । दिवेधने पिचच् । ४ । १९८ ।

आत्मन्यवरस्य नुट् । शिरवारुणस्य । देवस्यः पुत्रस्य ।

641 The affix अगुन् treated as शिर comes after the root पिच् 'to purge' (VII 1) and also the augment उद्, when the derivative word indicates wealth. 198

The affix being treated as शिर, the अ of the root is changed to इ (VII 3 52 S 2863)

Thus पिच् + उद् + अगुन् = दिव् + उद् + अगुन् = देवस् 'wealth, gold'. (The अ being changed to इ by VIII 4 2 S 107)

Note —In Dāṣapāṇi writing, the augment उद् is not read into the sūtra, and the example given is देवः, ईश्वरी &c. Uṣvaladatta reads the sūtra as

'richer dhane chat kichcha' and he gives the example रिक्षच् । But they are both wrong. We find the form रेक्षच् in the Vedas, as in निर्य रेक्षोः नर्याः, एरिष द्यं हरणस्य रेक्षः (Rv. VII. 4. 7).

६४२ । चायतेरन्ने ह्रस्वश्च । ४ । १९९ ।

चनो नक्षच् ।

642. The affix चञ्चुर् comes after the root चच् 'to worship, to discern' (I. 929), the long च् of which is shortened to short च, and there is also the augment जुट् when the derived word has some reference to food. 199.

Thus चच् + जुट् + चञ्चुर् = चञ् + जुट् + चञ्चुर् = चनञ्. Food, delight. The च् of the root is elided by VI. 1. 66 S. 873

Note —The word is चन and not चच as wrongly given by the author of Dasapādi vṛtti. In the Vedas we find चनो दयिष्य चचतः and जुदे दयिष्य चचनः with the dental न ।

६४३ । वृक्षीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुट् च । ४ । २०० ।

वर्षो वृषु । वीषो वृषच् ।

643. The affix चञ्चुर् comes after the roots वृ 'to choose' (IX. 38), and वी 'to sleep' (II. 22.) and also the augment जुट्, when the derived words mean 'form' and 'a part of the body' respectively. 200.

* Thus वृ + जुट् + चञ्चुर् = वर्षञ् 'form'; वी + जुट् + चञ्चुर् = वीषञ् 'the penis, a testicle, a tail'.

Note —See the mantra चनृद्धिरनदेवाचनिवर्षचापुट् । The word वर्षः ending in च is also a valid form, as in the verse वस्वापुत्रयतः प्रहरान वर्षः ।

६४४ । क्षुरिभ्यां लुट् च । ४ । २०१ ।

क्षीतः । रीतः ।

644. The affix चञ्चुर् comes after the roots क्षृ 'to go, to flow' (I 987) and री 'to trickle' (IV. 80), and also the augment जुट्. 201.

Thus क्षृ + जुट् + चञ्चुर् = क्षीतञ् 'current', the senses रीतञ् a flow, current, the semen, the quick silver.

६४५ । पातेर्वले जुट् च । ४ । २०२ ।

पाजः । पाजवी ।

645. The affix चञ्चुर् comes after the root पज 'to protect' (II. 47), and also the augment जुट्, when the derived word means 'strength'. 202.

Thus पज + जुट् + चञ्चुर् = पाजञ् (strength) Its Nom. forms are पाजञ्, पाजवी &c. Ujvaladatta reads the augment as जुट् but it is incorrect. In the mantra ययुषाञ्चा अजर्षः (Rv. III. 27. 28) the letter is च and not च ।

६४६ । उदके शुट् च । ४ । २०३ ।

पायः ।

646 The affix अशुट् comes after the root पा to protect and the augment शुट् when the derived word means 'water' 203

Thus पा + शुट् + अशुट् = पायश् water A k I 10 4

६४७ । अन्ने च । ४ । २०४ ।

पायो भक्षश्च ।

647 The affix अशुट् and the augment शुट् come after the root पा to protect when the derived word means food 204.

Thus पा + शुट् + अशुट् = पायश् food

६४८ । अदेर्मुन्धौ च । ४ । २०५ ।

अदेर्भक्षो वाच्योऽमुन्धुमागमो धादेवञ्च । अन्धोऽन्धश्च ।

648 The affix अशुट् and the augment शुट् come after the root अद् 'to eat' (II 1), the इ of which is changed to ए when the derived word means 'food' 205

Thus अद् + शुट् + अशुट् = अयश्च food A K II 9 48

६४९ । स्कन्देश्च स्वाङ्गे । ४ । २०६ ।

स्कन्धः-स्कन्धधी ।

649 The affix अशुट् comes after the root स्कन्द् 'to go to be dry' (I 1028), the इ of which is changed to ए, when the derived word refers to 'a part of the body' 206

Thus स्कन्द् + अशुट् = स्कन्धश्च the shoulder Its Nom forms are स्कन्धश्च, स्कन्धधी

६५० । ज्ञाय कर्माख्यायाम् । ४ । २०७ ।

कर्माख्याया इत्यो शुट् च वा । अज्ञः । ज्ञयः । वाहुलकाद् । ज्ञायः । ज्ञायधी ।

650 The affix अशुट् and optionally the augment शुट् come after the root ज्ञाय 'to pervade' (V 1), the long ज्ञ of which is shortened to short ज्ञ when the derived word refers to 'work' or 'form' 207

Thus ज्ञाय + शुट् + अशुट् = ज्ञायश्च or without the augment शुट् ज्ञयश्च worl sacrificial act or rite form shape

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unadī sūtras the long ज्ञा is neither shortened nor the augment शुट् added to the root ज्ञाय, before the affix अशुट् Thus ज्ञायश्च is formed It is of the Neuter gender and means water sin a religious ceremony Its Nom forms are ज्ञायः, ज्ञायधी &c

६५१ । रुचे जुट् च । ४ । २०८ ।

अन्नो रसश्च ।

651. The affix **अङ्** and the augment **वृ** come after the root **आ** (to pervade), the long **आ** of which is shortened to **अ** when the derived word means 'shape' or 'form'. 208.

Thus **आ + वृ + अङ् = आवृज्** (shape, beauty). The **वृ** of the root is changed to **व** by VII. 4. 54. S. 52

- ६५२ । उदके नुम्भी च । ४ । २०८ ।

उदकः ।

- 652 The affix **अङ्** and the augment **वृ** come after the root **आ** the **वृ** of which is replaced by **व**, and the long **आ** is shortened to **अ**, when the derived word means 'water'. 209.

Thus **आ + वृ + अङ् = आवृज्** 'water'.

- ६५३ । नहेर्दिवि भश्च । ४ । २१० ।

नभः ।

653. The affix **अङ्** comes after the root **बध्** 'to bind' (IV. 57), the **वृ** of which is replaced by **व**, when the derived word means 'the sky'. 210.

Thus **बध् + अङ् = बध्व** 'the sky'.

- ६५४ । इण आगोऽपराधे च । ४ । २११ ।

'आयः पापापराधयोः' ।

654. The affix **अङ्** comes after the root **गृ** 'to go' (II. 36) which is replaced by **ग**, when the derived word means fault, a wrong act. 211.

Thus **गृ + अङ् = गृज्** = **ग + अङ् = गज्** 'fault, offence, sin'.

- ६५५ । अमेहुक्च । ४ । २१२ ।

अहः ।

655. The affix **अङ्** comes after the root **गृ** 'to go' (I. 493), and also the augment **इक्**. 212

Thus **गृ + इक् + अङ् = गृह्** a sin, trouble, anxiety, care &c.

- ६५६ । रमेश्च । ४ । २१३ ।

रहः ।

- 656 The affix **अङ्** and the augment **इक्** come also after the root **ख** 'to play' (I. 906) 213.

Thus **ख + इक् + अङ् = खह्** enjoyment, speed, eagerness, violence.

- ६५७ । देशेऽह च । ४ । २१४ ।

रमश्चेतिमरहः ।

657. The affix **अङ्** comes after the root **ख** (to play) the **वृ** of which is changed to **वृ** when the derived word means a place. 214.

Thus **ख + अङ् = खह्** 'a deserted, lonely or hiding place; a secret, mystery, solitude &c'.

The difference between *अवि* and *अवु* is in accent only. otherwise the forms are the same. A foot joined with an upasarga is called *mithunam*.

Thus *अवु* formed by *अवु* Un IV. 190, but *अवयु* under the present sūtra. Similarly *अवयु* : *अवयु* &c.

६६६ । नञि हन एह च । ४ । २२३ ।

अनेहः । अनेहो ।

666. The affix *अवि* comes after the root *ह* 'to kill' (II 3) preceded by the negative particle *नञ्*, and the root *ह* is replaced by *ह* 223

Thus *ह* + *अवि* = *अह* + *ह* + *अवि* = *अनेह* (without a rival, incomparable, not killed or destroyed or obstructed). Its Nom. sing is *अनेहा* by VII. 1. 94 S 276 Its Nom Dual is *अनेहो*.

६६७ । विधाजो वेध च । ४ । २२४ ।

विधाजो विधाः ।

667. The affix *अवि* comes after the root *विधा* (वा 'to hold' (III. 10) preceded by *वि*) and the root *विधा* is replaced by *वेध* 224.

Thus *विधा* + *अवि* = *वेध* + *अवि* = *वेध* 'the creator, Name of Brahman'. Its Nom. sing is *वेधा* ।

६६८ । नुवो धुट् च । ४ । २२५ ।

नोधाः ।

668. The affix *अवि* comes after the root *धृ* 'to praise' (II. 26), and there is also the augment *डुट्*. 225

Thus *धृ* + *डुट्* + *अवि* = *नोध* the panegyrist. In the Mantra *सदो नवधु* *नोधा* *नोधा* the word *nodhāḥ* is explained in the Nirukta by *नोधा अवि नवधि* the Rishi is called *nodhas* or he who praises

६६९ । गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदमकृतिस्वरत्वं च । ४ । २२६ ।

अवि इवात् । गुदपात् । आलवेदाः । 'नतिकारकोपपदादकृत्' (३८०३) इत्युत्पत्त्यनकृति स्वरत्वे सति येवदपदानुदात्तत्वं ग्राहे तदपवादार्थमिदम् ।

669 The affix *अवि* comes after compound words which have for their first member either a *gati* word, or when the upapada is a *kāraka*; and the first member retains its original accent. 226.

This sūtra regulates account.

Thus *धृ* + *ह* 'to burn' (I 1034) + *अवि* = *धुह* । Similarly *आवेद* from *अवि* (II 55 and VI. 138)

By VI 2 139 § 2973 compound words whose first member is a *gati* preposition or a *kāraka* noun, retain the accent of their second member, and the first member becomes *anulāta*. This sūtra makes an exception

to it and declares that such compounds, when अवि formed, retain the accent of their first member, and the second member becomes anudatta.

६७०। चन्द्रेनो द्वि । ४ । २२७ ।

चन्द्रोपपदाभाहोऽविः स्वान्त च द्वि । चन्द्रमा ।

670. The affix अवि treated as द्वि comes after the root च् 'to measure' (III. 6 and IV. 34) preceded by the word चन्द्र as upapada. 227.

Thus चन्द्र + च् + अवि = चन्द्रव् + अवि = चन्द्रवच् 'the moon, a month, camphor'. Its N. S. is चन्द्रमा d. चन्द्रमसोः pl. चन्द्रमसः । Haradatta explains it by चन्द्र रश्मि अमृतं च तद्विष भीषणे अवी ।

६७१। वयसि धामः । ४ । २२८ ।

वयोवास्तवः ।

671. The affix अवि treated as द्वि comes after the root वच् 'to hold' (III. 10) preceded by the word वयच् as upapada. 228

Thus वयच् + च् + अवि = वयोवच् (a young man); its Nom. sing. is वयोवाः ।

६७२। पयसि च । ४ । २२९ ।

पयोवाः वयुद्वो जेवह ।

672. The affix अवि treated as द्वि comes after the root वच् (to hold) preceded by the word पयच् as upapada. 229

Thus पयच् + च् + अवि = पयोवच् (the ocean, a rain cloud), its Nom. sing. is पयोवाः ।

६७३। पुरसि च । ४ । २३० ।

पुरोवाः ।

673. The affix अवि treated as द्वि comes after the root वच् (to hold) preceded by the word पुरच् as upapada. 280.

Thus पुरच् + च् + अवि = पुरोवच् (a family priest, particularly that of a king). Its Nom. sing. is पुरोवाः ।

६७४। पुकरवाः । ४ । २३१ ।

पुत्रमन्दस्य दीर्घो दीर्घेतिह निवारयते ।

674. The word पुकरवच् (the Nom. sing. of which is पुकरवाः) is irregularly formed with the affix अवि. 231.

The short व् of पुत्र is elongated before the root व् 'to sound' (II. 24) to which the affix अवि is added. Thus पुत्र + व् + अवि = पुत्रवच् 'the son of Budha and Ilā and founder of the lunar race of kings.

६७५। वक्षेर्बहुलं शिञ्च । ४ । २३२ ।

वृषवाः ।

675. The affix अवि which is diversely treated as द्वि comes after the root वच् 'to observe' (II. 7). 232.

Thus $\text{वृ} + \text{वद्} + \text{ञिच्} = \text{वृवद्}$ 'a God, lit. seeing or guiding men'.

By the affix being treated as ञिच् , it gets the designation of *Sarvadhātuka* (III. 4 113 § 2166), hence वद् is not changed to वर्वा , as in the case when the affix is not treated as ञिच् . Thus $\text{म} + \text{वद्} + \text{ञिच्} = \text{मवद्}$ (a name of Prajāpati). Its N S is मवता :

६७६ । उषः कित् । ४ । २३३ ।

उषः ।

676. The affix ञिच् comes after the root वृ 'to burn' (I 727) and is treated as ञिच् . 233.

Thus $\text{वृ} + \text{ञिच्} = \text{वृञिच्}$ 'the dawn'.

Note—In the *Dasapāḍī*, the sūtra is read as वृञिच् i.e. the affix ञिच् treated as ञिच् comes after the root वृ (to dwell). Thus $\text{वृ} + \text{ञिच्} = \text{वृञिच्}$. Before ञ beginning affixes it is declined like वृञिच् , as वृञिचिन्मि . See *Vārtika* वृञिचिन्मि under VII. 4 48.

६७७ । दमेरुनसिः । ४ । २३४ ।

'दमर्चिर्दमेरुना' ।

677. The affix वञिच् comes after [the root] दृ 'to control, to restrain' (IV 94) 234

Thus $\text{दृ} + \text{वञिच्} = \text{दृवञिच्}$ 'fire'. See A. K. I. 1 59 for the verse दृवञिच् दमेरुना : &c. Sometimes there is lengthening of the व , as in बृहो दमेरुना (Rv. V. 4 18) where *damūnāḥ* is explained by *दानवना दासवनावा चारित्या* disposed, generous, or controlled of mind. $\text{दमेरुवो अपवो ये दुरस्ता}$ (Rv V. 42 12)

The *Dasapāḍī* gives the sūtra as दमेरु नसिः with long व . According to it, the word with short व is a diversity.

६७८ । अङ्गतेरसिरिहयमश्च । ४ । २३५ ।

अङ्गिराः ।

678. The affix ञिच् comes after the root ङ् [(to) go] and also the augments च and वद् . 235

Thus अङ्ग (I. 155) + $\text{वद्} + \text{ञिच्} = \text{अङ्गिरद्}$ (the name of a celebrated sage who composed some of the *vaṇḍika* hymns)

६७९ । सतेरप्पूर्वादसि । ४ । २३६ ।

अप्सरसाः । प्रायेणाव मुनिः । अप्सरसाः ।

679. The affix ञिच् comes after the root वृ 'to move' (III. 17) preceded by the word अप् . 236.

Thus $\text{अप्} + \text{ञिच्} = \text{अप्सरद्}$ (a celestial damsel), its Nom. sing. is अप्सरता

The word is said to be generally plural, as अप्सरसाः . The singular is अप्सरता ending in long ता .

६८० । विदिमुजिम्वां विश्वे । ४ । २३७ । •

विश्ववेदाः । विश्वभोजाः ।

680. The affix कचि comes after the roots विद् 'to know' (II. 55) and पुद् 'to feed, preserve' (VII. 17), when preceded by the word विश्व. 237.

Thus विश्व + विद् + कचि = विश्ववेदश्च 'Fire', its Nom. sing. is विश्ववेदाः lit. he who knows all (विश्वं वेत्ति). So also विश्वभोजश्च 'Indra'. lit. he who preserves all विश्वं पुच्छते । The forms विश्ववेदाः and विश्वे भोजाः given by Ujvaladatta, with the locative case—sign unelided, by virtue of VI. 8. 14. S. 972, does not appear to be correct. The locative of विश्व is with स्विच् । In the following there is no locative sign:—पुष्टीको नवद् विश्ववेदाः and प्रचामना महुदे विश्वभोजाः ।

६८१ । वशेः कनसिः । ४ । २३८ ।

• वंमहादसश्च । उग्रनाः ।

681. The affix कचि comes after the root वच् (to desire). 238.

Thus वच् (II. 70) + कचि = वचनश्च (Name of Sukra).

Its Nom. sing. is उग्रनाः ।

हरदुर्वादिभ्यश्चुर्वी.वादाः ।

CHAPTER V.

६८२ । अदि भुवो हुतश्च । ५ । १ ।

अहुतश्च ।

682. The affix हुतश्च comes after the root भू (to be) preceded by अद (an Indeclinable, meaning sudden). 1.

Thus अद + भू + हुतश्च = अदुश्च + हुतश्च = अहुतश्च (curious). The affix having an indicative च causes the elision of the vowel of the root भू.

६८३ । गुपेरुमः । ५ । २ ।

गोचुरः ।

683 The affix कच comes after the root उच् 'to wrap up, envelope' (IV. 13). 2.

Thus गुप् + कच = गोचुरः 'wheat, the orange'.

६८४ । मसेकरन् । ५ । ३ ।

मसूरः । मसमे पदि मसेकरन् 'मसेक' हरद्वय व्याकृताः ।

684. The affix कच् comes after the root मच् 'to weigh, measure' (IV. 112). II.

Thus $\text{पुल} + \text{ऊल्} = \text{पुल्ल}$ 'a kind of pulse, a pillow' By Unād: I 43, it was taught that the affix ऊल् comes after the root पुल giving the form पुल्ल with short पु . Thus we have two forms.

६८५ । स्य किञ्च । ५ । ४ ।

स्मृतो मनुष्यः ।

685 The affix ऊल् comes after the root स्य to stand (I 975) and is treated as किञ्च 4.

Thus $\text{स्था} + \text{ऊल्} = \text{स्थल}$ 'a man'. As the affix is किञ्च , it causes the elision of the long वा of the root. In the Mantra $\text{स्थूलस्य रायो दृढो य ईहे}$ (By IV 21 4) the word sthūra is explained by sthūla 'fat', 'big, steady'.

६८६ । प्रातेरतिः । ५ । ५ ।

पतिः स्वामी । अपातिः पतिरात्रः ।

686 The affix पति comes after the root प 'to protect' (II. 47) 5

Thus $\text{प} + \text{पति} = \text{पतिः}$ 'master, lord, husband, वपतिः , (the lord of birds)

६८७ । वातेर्मित् । ५ । ६ ।

'वातिरादित्यकोमयोः ।

687 The affix पति comes after the root वर to move, to blow and is treated as मित् 6

Thus $\text{वा} + \text{पति} = \text{वातिः}$ 'the sun, the moon' S = Rabhasa Kosha for the line वातिरादित्यकोमयोः ।

६८८ । अर्तेश्च । ५ । ७ ।

अरतिश्चेनः ।

688 The affix पति comes after the root अ (to go) and is treated as मित् 7.

Thus $\text{अ} + \text{पति} = \text{अर्तिः}$ 'dissatisfied languid'

६८९ । तूहे क्री हलोपश्च । ५ । ८ ।

तृचश्च ।

689 The affix च comes after the root हृ 'to injure, hurt, kill' (VI 58) of which the हृ is elided 8.

Th is $\text{हृ} + \text{च} = \text{तृचश्च}$ 'grass'. No guna as the affix is किञ्च ।

६९० । वृक्षुटितनिताडिक्रिय उल्लुक्तवदश्च । ५ । ९ ।

विभक्ते सुट्यन्ते उल्लुक्ते ताडयन्ते वदि वा वक्षुणाः ।

690 The affix वक्ष् comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) वृट् 'to roll' (I 336), वृ 'to spread' (VIII 1), and वाङ् 'to beat' (X. 43), which are replaced by वक्ष् . 9

Thus चु or चुट or चर or $\text{चाङ्} + \text{चसेच्} = \text{चरङ्} + \text{चसेच्} = \text{चरसुता}$: 'rice' lit. that which is picked, or rolled, or stretched or thrashed.

Note—Although by Upādi IV. 107 (चानचि चर्चि &c), the word चरसुता was irregularly formed, yet the difference between the word formed under that sūtra and the one formed under the present sūtra consists in the position of the accent. The affix चसेच् of the present sūtra, being चिच् places the accent on the last syllable (VL. 1 '163 S. 3710), whereas the accent was placed on the middle syllable of चरसेच् formed under IV. 107 by force of प्रत्ययान्तर (III. 1. 3. S. 3708).

६९१ । दसेष्टनी न आ च । ५ । १० ।

'दासः दसकपूजयो' ।

691. The affixes ट and ट् come after the root दस् (to serve), of which the व is changed to आ . 10.

Thus, $\text{दस्} + \text{ट}$ or $\text{दस्} = \text{दास्ये}$ or दास्य : 'a slave, a servant'. The व of the second affix shows that the accent should be placed on the first syllable. The affix having an indicative ट shows that the word takes the affix नीच् in forming its feminine. Thus $\text{दास} + \text{नीच्} = \text{दासी}$.

६९२ । दस्येश्व । ५ । ११ ।

दासो नीवरः ।

692 The affixes and operations applicable to दस् by the last sūtra, also apply to दस्य (to bite). 11.

Thus $\text{दस्य} + \text{ट}$ or $\text{दस्य} = \text{दास्ये}$ or दास्य : 'a fisherman'.

६९३ । उदि चेईसिः । ५ । १२ ।

उवरादिवाटादुवरावरवच् । उच्यते ।

693 The affix ईचि comes after the root फि 'to collect, to pick up' (V. 5) preceded by the preposition उच . 12.

Thus $\text{उच} + \text{फि} + \text{ईचि} = \text{उचिच्}$ 'the affix having an indicative च causes the elision of the फि portion of the root' + $\text{ईचि} = \text{उचिच्}$ 'loudly, high, above'. It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with उचर (I. 1. 37. S. 437).

६९४ । नी दीर्घेश्व । ५ । १३ ।

नीचे॥

694 The affix ईचि comes after the root चि (to collect) preceded by चि of which the short च is elongated. 13.

Thus $\text{चिचि} + \text{ईचि} = \text{नीचेच्}$ 'low, below'. This word is also an Indeclinable.

६९५ । सी रमेः को दमे पूर्वपदस्य च दीर्घः । ५ । १४ ।

रमेः मुद्रयोदमे वाच्ये च । रमाद् । विरवाद्रमुवादिवाच्ये । पूर्व उचवाच्यो दवाच्यः ।

695. The affix **ञ** comes after the root **ख** to play (I 906) preceded by **इ** when the word so formed refers to punishment. The short **अ** of **इ** is elongated 14

The affix having an indicative **ञ** causes the elision of the nasal (**ण**) of the root. Thus **इ ख + ञ = इखः** 'kindly disposed, calm'.

६९६ । पूजो यवकुङ्कुमश्च । ५ । १५ ।

यवकुङ्कुमः । पुष्पवत् ।

696. The affix **वृ** comes after the root **ख** to purify, to cleanse (IX. 12) and also the augment **इ**. The long vowel of the root becomes shortened 15.

Thus **इ + ख + वृ = इवृ** 'virtuous deed, holy, sacred, pure &c'.

६९७ । स्तसे. शि कुट् किरुच । ५ । १६ ।

स्तसेः शिरादेवो यवकुङ्कुमः शिरादेव कुङ्कुमश्च । शिरादेव

697. The affix **वृ** treated as **चि** comes after the root **ख** 'to fall or drop down, to slip off or down' (I. 790), and also the augment **इ**. The root is replaced by **चि**. 16

Thus **ख + इ + वृ = चि + इ + वृ = चिवृ** 'a loop or swing made of rope, a burden or load carried in a sling'.

The affix being treated as **चि** prevents guna taking place,

६९८ । अर्ते. क्युरुच । ५ । १७ ।

अर्तो मेवः ।

698. The affix **वृ** comes after the root **ख** 'to go' (III 16), and **व** replaces the **ख** of the root 17

Thus **ख + वृ = ववृ** a sheep or ram. The **व** which replaces **ख** is followed by **र** by I. 1 51 S 70. The **इ** becomes **व** by VII 1 1 S 1247.

६९९ । हिंसेरीरकीरचौ । ५ । १८ ।

हिंसीते व्याघ्रदुहयोः ।

699. The affixes **रि** and **रि** come after the root **ख** 'to kill, to injure' (VII 19) 18.

Thus **ख + रि + रि = हिं री** or **हिं री** 'a tiger, a wicked man'.

Note — The two affixes indicate different positions of the accent

७०० । उदि ह्यहातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५ । १९ ।

उदिरश्च ।

700. The affixes **वृ** and **वृ** come after the root **ख** to tear (IX. 23) preceded by the preposition **वृ**, of which the last letter (**उ** **ए** **इ**) is elided 19

Thus **वृ + वृ + वृ = वृवृ** or **वृवृ** 'the stomach'.

Note — The two affixes indicate different positions of accent See VI 1 193 S. 3676 and VI 1 163 S. 3710.

७०१ । हित्पनेमुट् स चोदात्तः । ५ । २० ।

अनल् च हित्पनाहोमुट् स चोदात्तः । युत्वम् ।

701. The affixes अल् and अनल् treated as हित् come after the root एद् to dig (I. 927), and also the augment उद् which is उदात्त. 20

•Thus एद्+मुट्+अल् or अनल्=मुट्+ए+अ=मुट्अल् (the mon'h). The affixes being treated as हित् cause the elision of the टि portion of the root, the augment being उद्= placed in front of the root.

Query —What is the necessity of two affixes here, any of them would have been enough.

७०२ । अनेः सन् । ५ । २१ ।

असः ।

702 The affix सन् comes after the root अच् 'to go' (I. 493). 21

Thus अच्+सन्=असः 'the shoulder'.

७०३ । मुहेः सो मूर्खः । ५ । २२ ।

मूर्खः ।

703. The affix ख comes after the root उद् to be confused (IV. 89) which is replaced by मूर्ख. 22

Thus उद्+ख=मूर्खः 'an ignorant man'

७०४ । नद्येर्हलोपश्च । ५ । २३ ।

नलः ।

704 The affix ल comes after the root नद् to bind (IV 57) of which the ह् is elided 23

Thus नद्+ल=नलः 'a nail'

७०५ । शीङो ह्रस्वश्च । ५ । २४ ।

शिखः ।

705 The affix ख comes after the root शी to sleep (II. 22) of which the long ई is shortened 24

Thus शी+ख=शिखः 'the peak of a mountain, the wick of a candle', the crest

Note —No guna takes place as the shortening of the root vowel has been specifically ordained.

७०६ । माह् ऊर्यो मय् च । ५ । २५ ।

मय्यलः ।

706 The affix ल comes after the root मा to measure (III 6) which is replaced by मय् 25.

Thus मा+ल=मय्यलः 'a ray of light, beauty, flame'.

३०७ । कस्मिन्लिङ्ग्यां क्तस्योक्तम् । ५ । २६ ।

कुल्फः शरीरावयवो रोगश्च । कुल्फः पादग्रन्थिः ।

707. The affix क्त् comes after the roots कल् 'to count, to sound', (I. 526), and कल् 'to eat' (I. 579) and the vowel अ of the roots is replaced by उ. 26.

Thus कल् + क्त् = कुल्फः 'a disease', कुल्फः 'the ankle'.

३०८ । रूपशोः श्वशुनौ च । ५ । २७ ।

श्वशुनौ मध्यगौ 'पृ' इत्यादेशः । 'शार्वोऽस्ति कश्चोत्सवः' । पृथुतादुपच ।

708. The affixes श्वच् and शुच् come after the root श्वच् 'to touch' (VI. 128), which is replaced by च. 27.

Thus श्वच् + श्वच् = च + श्वच् = शार्वः 'the part of the body below the arm-pit'. श्वच् + शुच् = च + शुच् = पृथुः 'an axe, a weapon'.

३०९ । इमनि अयतेर्मुन् । ५ । २८ ।

इमन्वादी दुलवादी । दुलवानेपते इति इमन् ।

709. The affix इच् comes after the root सि 'to serve' (I. 915) preceded by इन् (face) 28

Thus इन् + सि + इच् = इन् + इच् = इन्ः 'moustache and beard', literally, that which serves the face'. The affix having an indicator च causes the elision of the हि portion of the root.

३१० । अश्रुयादयश्च । ५ । २९ ।

अश्रु नयनप्रसवः ।

710. The words अश्रु (tears) &c are irregularly formed. 29.

Note.—According to some, this word is formed by adding the affix चच् to the root अश् (to pervade).

According to others, this word is formed by adding the affix इच् to the root सि preceded by the negative particle नच्.

But the opinion of Ujjvalidatta as to the formation of this word from the root अश् with the augment चच् and the affix इच् is incorrect. Since the affix has an indicator च it will cause the elision of the whole root अश् in whose stead will be left a zero only.

३११ । जनेष्टन्लोपश्च । ५ । ३० ।

जटा ।

711. The affix चच् comes after the root जच् 'to beget' (IV. 11), the च of which is elided 30.

Thus जच् + चच् = जटा 'matted hair'.

३१२ । अक्षतस्य जटुपच् । ५ । ३१ ।

अक्षत जनेः जटुः अक्षतस्य । जटुः ।

712 The affix चच् comes after the root जच् (to beget) which is replaced by चच् 31.

Thus कृ + चच् = कृचच् = कृच The feminine of this will be कृचल leg from the ankle to the knee by IV. 1. 4. S. 454.

३१३. हन्तेः शरीराद्ययवे द्वये च । ५ । ३२ ।

अपचच् । 'पक्षाग्नितायः शरीरतयाः शरीरे द्वे अपचन् पुरा' ।

713 The affix चच् comes after the reduplication of root हन् to kill (II 2), when the derived word, refers to a part of the body. 32

Thus, हन् + हन् + चच् = अपचच् 'the hip and the loins'.

Note —The ह is changed to च by VII. 3 55. S. 2430. See Amarakosha II. 6 74 for the verso पक्ष्वादिभ्यः शरीरतयाः द्वीदि द्वे अपचन् पुरा.

३१४ । क्षिणेरन् लो लोपश्च । ५ । ३३ ।

लकारस्य लोपः । केयः ।

714. The affix चच् comes after the root क्षिन् to torment, to distress, to be afflicted, to suffer (IX 50) the च of which is elided. 33

Thus क्षिच् + चच् = केयः 'hair'

३१५ । क्लृप्तेरितजादेश्च चः । ५ । ३४ ।

चलितच् ।

• 715. The affix इतच् comes after the root कल् 'to succeed' (I 503) of which the initial letter (क) is replaced by च. 34.

Thus कल् + इतच् = चलितच् 'grey hair'

३१६ । कृजादिभ्यः संज्ञायां घुन् । ५ । ३५ ।

घरकाः-करका । कटकाः । नरकच्-नरकाः । 'नरको नारकोऽपि च' इति द्विरपचोयः । घरकं गगनच् । कोरकाः कोरकां च ।

716 The affix घुन् comes after the roots कृ 'to do' (I. 949) &c. when the words so formed refer to the names of some objects 35.

Thus कृ + घुन् = कर + चच् (VII 1 1. S. 1247, which ordains the substitution of चच् for the affix घुन्) = करकाः 'the water pot of an ascetic'. Its feminine करका formed with टाच् means hail stone.

So also कटकाः 'a bracelet of gold' from कट् 'to rain' (I. 315), नरकाः or नरकच् 'hell' from नृ 'to carry' (I 847), in the Dvirûpakosha, there is also the word नारका

घरकच् 'the sky' from घृ 'to move' (III. 17), कोरकाः or कोरकच् 'a bud, an unblown flower' from कृच् 'to sound' (VI. 51)

३१७ । चीक्यतेराद्यन्तविपर्ययश्च । ५ । ३६ ।

कीचको वाचपेदः ।

717. The affix **बु** comes after the root **बीज्** to suffer (X. 284) the first and second consonants of which change places. 36.

Thus **बीज् + बु** = **बीषकः** (a bamboo).

३१८ । पचिमच्योरिच्योपधायाः । ५ । ३७ ।

पेषकः । मेषकः ।

718 The affix **बृ** comes after roots **पक्** 'to cook' (I. 1015) and **चव** 'to be wicked, to cheat' (I. 184), to the penultimate letters of which **र** is added **बृ**. 37.

Thus **पक् + बृ** = **पहृ + बृ** = **पेषकः** 'an owl', **मेषकः** 'a peacock, the moon'.

३१९ । जनेररष्ठ च । ५ । ३८ ।

जटरप् ।

719. The affix **जृ** comes after the root **जृ** 'to beget' (I. 602), the **र** of which is replaced by **ट**. 38

Thus **जृ + जृ** = **जटरप्** 'the womb'.

३२० । वचिमनिभ्यां चिच्छ । ५ । ३९ ।

वटरो मूलैः । 'वटरो पुनियोपधयोः' । विदादिस्वाण्वाटरोः । नर्वादिरवाण्वाटरोः ।

720 The affix **जृ** treated as **चिह्न** comes after the roots **जृ** 'to speak' (II. 51) and **जृ** 'to know' (IV. 67), the last letters of which are replaced by **ट**. 39

Thus **जृ + जृ** = **वटरः** 'an ignorant or a cunning man', a cock **वटरः** a sage, intoxicated, drunk'. The form **वाटरः** is also correct as that is read in the Ganapāṭha in the विदाद्वय class (IV. 1. 104).

The form **वाटरो** is also correct as it belongs to the नर्वाद्वय class of the Ganapāṭha.

३२१ । कर्जिदृयातेरलषी पूर्वपदान्तलोपश्च । ५ । ४० ।

'कर्जः कृतरयोः' ।

721. The affixes **चल्** and **चव** come after the root **जृ** 'to tear' (IX. 23) preceded by **कर्ज** the last letter of which is elided. 40.

The two affixes mark the difference in acc't.

Thus **कर्ज + चल्** or **चव** = **कर्जः** 'a brave man, or a Rākshasa'.

३२२ । कृदरादयश्च । ५ । ४१ ।

कृदराः पुपुताः । कृदरं विनश्य । कृदराः चर्ये ।

722 The words **कृदरा** (granary) &c are irregularly formed with the affixes **चल्** and **चव** from the root **कृ** (to tear) with the Indeclinables **kṛi**, **mri** and **sri**. 41.

Thus कृ+हृ+अल् or अल्=हृदः 'granary', हृ+हृ+अल् or अल्=हृदस् 'sporting', वृ+हृ+अल् or अल्=वृदः 'a snake'

७२३ । हन्तेयुर्नाद्यगतयोर्धत्वतत्वे । ५ । ४२ ।

पातनो नाटकः ।

723 The affix प्र comes after the root वृ (to kill), the first letter of which (ऌ ऎ वृ) is changed to व and the second (ऌ ऎ वृ) to ह 42.

Thus वृ+प्र=वत्+अप् (VII. 1. 1 S 1247)=पातनः 'a killer'

७२४ । क्लमिगमिन्नमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च । ५ । ४३ ।

क्रान्तुः पक्षी । गान्तुः पयिकः । चान्तुर्धैयकः ।

724 The affix प्र comes after the roots च to step (I. 502), गृ (to go), वृ 'to forgive' to endure, to suffer' (I. 469), and causes vridhhi 43.

Thus क्लृ+तु=क्रान्तुः (a bird), गान्तुः 'a traveller', चान्तुः 'a mosquito'.

७२५ । हयतेः कल्पन्निहश्च । ५ । ४४ ।

कल्पप्रत्ययः । हिरण्यश्च ।

725 The affix कल्पच् comes after the root वृ to go, to be tired (I. 517) which is replaced by हिरच् 44

Thus वृ+कल्पच्=हिरच्+कल्पच्=हिरण्यश्च (gold)

७२६ । कृञः पासः । ५ । ४५ ।

कर्पाव । विलवाविलवाकर्पाव कलश्च ।

726 The affix पाच् comes after the root कृ 'to do' (VIII. 10) 45.

Thus कृ+पाच्=कर्पावः 'cotton'. The word कर्पावश्च (cloth) is formed by adding the affix अल् to कर्पाव by IV 3. 136 S 1516

७२७ । जनेस्तु रश्च । ५ । ४६ ।

जर्द्धंस्त्री योनिश्च ।

727. The affix इ comes after the root जृ (to beget), the जृ of which is changed to र 46

Thus जृ+इ=जर्द्धः, an elephant, the female organ of generation'. The word इ in the sūtra is exhibited without any case affix

७२८ । कुर्यातेर्धः । ५ । ४७ ।

कुर्या ।

728. The affix च comes after the root कृ 'to cover' (II. 30). 47

Thus कृ+च=कृचं (the च causes the elision of the णि of the root) It forms its feminine by the affix टाच्.

Thus कृचं+टाच्=कुर्या 'wool, a circle of hair between the eye brows.

७२९ । दधातेर्यसुट् च । ५ । ४८ ।

भा० वृ० ।

729. The affix **सुट्** and the augment **य** come after the root **धा** to hold (III. 10) 48.

Thus **धा + सुट् + य** = **धा०यसु** 'wheat, barley, paddy'.

७३० । जीर्यतेः क्तिन् रश्च यः । ५ । ४९ ।

'क्तिन् । रश्च । यः । पवित्रोः' । बाहुलकाद् 'इति च' (३५३) इति दीर्घः ।

730. The affix **क्तिन्** comes after the root **जी** to grow old (IX 24), and **र** replaces the **इ** of the root 49

Thus **जी + क्तिन्** = **क्तिन्** (VII. 1. 100. S. 2 390) + **क्तिन्** = **क्तिन् + रिन्** = **क्तिन्** 'Time, bird'.

By the force of **बाहुल** which governs the *Unādi* sūtras, the penultimate **र** of **क्तिन्** is not elongated, as is required by VIII. 2. 77 S 354.

७३१ । मध्यतेर्यलोपो नञ्वापतुट् चालः । ५ । ५० ।

मध्यतेर्यलोपोऽस्य नञ्वापतुट् चालोऽस्य । नञ्वापतुट् चालोऽस्य ।

731. The affix **चाल** and the augment **नञ्वापतुट्** comes after the root **मध्य** 'to bind' (I 541), of which **य** is elided and the final letter (**च**) is replaced by **च**. 50.

Thus **मध्य + नञ्वापतुट् + चाल** = **मध्य + नञ्वापतुट् + चाल** = **मध्यवापतुट्** 'an object of sense'.

७३२ । आजेः कीकन् । ५ । ५१ ।

आजेः कीकन् ।

732. The affix **कीकन्** comes after the root **आज** 'to go' (I. 189) 51

Thus **आज + कीकन्** = **आजेः कीकन्** 'Indra, smoke'.

७३३ । तनीतेर्दतः सन्धश्च । ५ । ५२ ।

'तनीतेः पुं वि क्तिन् च' ।

733. The affix **दत** which is treated like the *Desiderative* affix **यद्** comes after the root **तनी** 'to spread' (VIII 1) 52.

Thus **तनी + दतः** = **तनीत् दतः** = **तनीत्** (the **त्** being elided by the affix having an indicative **त्**) + **दतः** = **तनीत्** 'a sieve, a parasol' The **च** of the reduplicate **तनी** changed to **द** by *Sanvadbhāva* (VII 4 79 S 2, 17). This is one of those rare words in which two vowels in juxtaposition do not coalesce. The word is both masculine and neuter.

७३४ । खर्भकपुष्पकपाका ययसि । ५ । ५३ ।

'खर्भ' पुं लो । यतो पुं । नकारादादिभ्यः । ययेः पुं लोपादादिभ्यः च । ययसि । कर् ।

734. The words **खर्भक** (a boy, child, the young of an animal), **पुष्पक** (a child) and **पाका** (a child, young one) when referring to 'age,' are irregularly formed. 53.

Thus वृष् 'to increase' (IV. 135) + वृष् = वृष् + वृष् = वृष्णः 'the वृ is replaced by ष्'.

वृष् 'to increase, rise' (I. 802) + वृष्ण = वृष् (the वृ undergoing samprasaṣṭāṇa before the affix having an indicator ण) + वृष्ण = वृष्णः. वा 'to drink' (I. 372) + वृष् = वाक्: a suckling child, or a grown up child.

७३५ । अथद्यायमाधमायरेकाः कुत्सिते । ५ । ५४ ।

अथैत्रि यत् । अथदात् । अथतेन । । अथ चये च । । अथन । । अथनः । अथैवम् । अथ । ।
रिक्तोत्तोदादिनाम्नेषु ।

735. The words अथदात् (censurable), अथन (sinful, wicked), अथनः (low, mean), अथैव (mean) and रेकाः (low, vile) are irregularly formed when they refer to 'censurable conduct'. 51.

Thus, with the negative particle नञ्, to the root वृष् 'to speak' (I. 1058) is added the affix यत्, अथ + यत् = अथदात्.

अथ 'to protect' (I. 631) + अथ = अथनः । The व of the root अथ is replaced by च, then we get the form अथन. वृ 'to go' (III. 16) + वृष् = वृष्ण, Nom. S. अथ ।

रिक् 'to boast, to sound' (VI. 23) + अथ = रेकाः low, vile, contemptible. The root √रिक् belongs to the Tuddā class.

७३६ । लीरीहोहस्यः पुट् च सरी ज्ञेयसमुत्पन्नयोः । ५ । ५५ ।

सरी मरुदयो ज्ञानासरी वातोहस्यः मरुदस्य पुट् । लिङ् रिणट् । रिङ् कुत्सितम् ।

736. The affixes न and र come respectively after the roots ली (IV. 31) 'to stick, to melt' and री 'to injure, to howl' (IV. 30), the long vowel (ऌ ड) of which is shortened, and they receive the augment पुट्, when they refer to 'clinging to, adhering to,' and 'censurable conduct' respectively. 55.

Thus ली + न = लि + पुट् + न = लिङ् 'besmeared, adhered, joined' री + र = रि + पुट् + र = रिङ् 'sin, impurity'.

७३७ । क्षिपेरीच्छीपभायाः कन्लीपश्य लो नाम्भ । ५ । ५६ ।

क्षिपेः कश्चादुपकाश ईत्थं सत्य लोपो नामानवयः । कीनामी वयः । क्षिपकन् क्षिपत् ।

737. The affix कृ comes after the root क्षिप् 'to be afflicted, to suffer' (IX. 50), the penultimate of which is replaced by long ई and ण् is elided, and the augment नञ् is added. 56.

Thus क्षिप् + कृ = की + नञ् + ण् + कृ = कीनाम् (a name of Yama). It is not clear why an affix having an indicator ण् has been taught in this sūtra, for the gunation would have been prevented by the penultimate of the root being ordered to get the ई long.

७३८ । अक्षोतेराक्षुर्मणि यरट् च । ५ । ५७ ।

अक्षरादुपकाश ईत्थम् । ईत्थम् ।

738. The affix **वरत्** comes after the root **वच्** 'to pervade' (V. 18) when the word formed from it refers to 'having the power of granting success soon'. 57.

By the force of **च** in the sūtra, the penultimate letter **म्** is replaced by **ई** (as in the last sūtra)

Thus **वच् + वरत् = ईरवरी** 'God'. The feminine will be **ईरवरी** with **कीप्** as the affix is **टिप्**. The accent is in the middle (III 1. 3 S. 3708) for all affixes are *Adyudatta* as a general rule. The word **ईरवरी** may be the feminine of **ईरवद्** also. The latter **म्** is formed by adding **चनिप्** to **ईर** and **म्** is changed to **र** by IV. 1. 7. S. 456. The accent here is on the first syllable: for **vanip** and **ṣip** are accent less. But if **ईरवरी** be formed by adding **कीप्** (**इ'योग-लक्ष**) then the accent is on the final. Thus **ईरवरी** or **ईरवरी** or **ईरवरी**. The word **ईरवरी** formed by the affix **वरत्** added to the root **ईर** under III. 2. 175, S 3155 makes its feminine **ईरवरी** with **दाप्** : (58 a)

५८ । क । हन्ते रन् घञ् ।

इति हिवाग्नयोत्सनाद्भन् प्रत्ययः स्वाह पञ्चम्या ईरः । हन्ते नन्तेतिविधितिहि चरः इह ।

58 (a) The affix **रन्** is added to the root **इर** to go (II 2) and the letter **च** is substituted for the final

Thus **इर + रन् = चर** house lit. that which is visited by guests. It is a *Daśapādi* sūtra

१३९ । चतेरु रन् । ५ । ५८ ।

चत्वारः ।

739 The affix **उरत्** comes after the root **वच्** to beg (I. 918) 58

Thus **वच् + उरत् = चतुर्** (four) its Nom pl is **चत्वारः** (VII 1. 98. S 331)

Note —The **ञ** and **च्** in the affix **उरत्** are for the sake of accent, for the purpose of this sūtra could have been served by simply saying the affix **उर्** &c. instead of **उरत्**

१४० । माततेरन् । ५ । ५९ ।

मातः ।

740. The affix **अरत्** comes after the root **अच्** 'to go' (I 38) preceded by the preposition **म**. 59

Thus **म + अच् + अरत् = मातर्** 'morning'. It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with **स्वर** &c. (I. 1 57. S 447).

Note —The **अच्** portion of the affix **अरत्** is used for accent, as in the last sūtra.

१४१ । अमेस्तुट् च । ५ । ६० ।

अमर्त्यत्तुट् ।

741. The affix **अरत्** comes after the root **अच्** 'to go' (I. 403) and there is also the augment **उट्**

Thus **अच् + उट् + अरत् = अमर्त्यत्तुट्** (in the middle)

७४२ । दहेर्गो लोपो दश्च नः । ५ । ६१ ।

गम्ययो धातोर्लप्यस्य लोपो दकारस्य नकारः । नयः ।

742 The affix न comes after the root दृ 'to burn' (I. 1040), the final letter (र्) of which is elided, and द is changed to न. 61.

Thus दृ + न = नय 'a mountain, the sun &c'

७४३ । सिचिः संज्ञायां हनु नो कश्च । ५ । ६२ ।

विद्युतेः कप्रत्ययो हकारादेशो जुञ्च इयात् । सिङ् ।

743 The affix क comes after the root सिच् 'to sprinkle' (VI 140) when the word derived from it denotes the 'name of a thing'. The च of the root is replaced by क and there is also the जुञ्च augment 62

Thus सिच् + जुञ्च + क = सिङ् 'a lion'.

७४४ । घ्याङि घ्रातिश्च जाती । ५ । ६३ ।

कप्रत्यय इयात् । घ्रात्रः ।

744 The affix क comes after the root घ्रा 'to smell' (I. 973) when preceded by वि and घ्राच् and when the word formed refers to a jāti (i.e. a class of animals) 63.

Thus वि + घ्राच् + घ्रा + क = घ्रात्र 'a tiger'. The affix having an indicator य causes the elision of the final vowel of the root

७४५ । हन्तेरङ्गुरच् । ५ । ६४ ।

घोरच् ।

745 The affix ञच् comes after the root हृ (to kill) which is replaced by उच् 64

Thus हृ + ञच् = उच् + ञच् = घोरच् 'fearful, dangerous'.

७४६ । क्षमेत्पयालीपश्च । ५ । ६५ ।

षादच् । पया ।

746 The affix ञच् comes after the root क्षव 'to endure, to suffer' (I 469) of which the penultimate vowel is elided 65

Thus क्षव + ञच् = क्षव + ञच् = क्षव It forms its feminine with the affix टच् So we have पया kshma (the earth)

७४७ । तरतेङिः । ५ । ६६ ।

त्रयः । त्रीच् ।

747 The affix टि comes after the root तृ 'to cross over' (I 1018) 66

Thus तृ + टि = त्रि (VII 1 100 S 2390, VII 1 101 S 2571) + टि = त्रि three. The affix having an indicator ष causes the elision of the टि portion of the root Its Nom pl is त्रयः, Accusative pl is त्रीन् &c.

३४८ । ग्रहेरनिः । ४ । ६३ ।

ग्रहणिः । हीप् । ग्रहणी व्याधिनिदः ।

748. The affix *अनि* comes after the root *ग्रह्* to accept (IX. 61) 67.

Thus *ग्रह् + अनि* = *ग्रहणिः* an imaginary organ supposed to lie between the stomach and the intestines. It forms its feminine with the affix *हीप्*. Thus *ग्रहणी* 'diarrhoea, dysentery'.

३४९ । ग्रथेरनच् । ५ । ६८ ।

ग्रथनः ।

749 The affix *अनच्* comes after the root *ग्रथ्* to be famous to prosper. 68

Thus *ग्रथ् + अनच्* = *ग्रथनः* 'the first'. Its plural is *ग्रथने* or *ग्रथनाः* (I. 1. 33. S. 226).

३५० । चरेश्च । ५ । ६९ ।

चरनः ।

750 The affix *अनच्* comes after the root *चर्* 'to go' (I 591) 69.

Thus *चर् + अनच्* = *चरनः* 'last, ultimate, final'. Plural *चरने* or *चरनाः*. *Quere.*—Why two separate sūtras. could not this be included in the last,

३५१ । सङ्गैरलच् । ५ । ६० ।

सङ्गलच् ।

751. The affix *अलच्* comes after the root *सङ्ग* to go, move' (I. 157). 70.

Thus *सङ्ग + अलच्* = *सङ्गलच्* good fortune, prosperous.

The Unādi affixes are three hundred and twenty-five in number, according to Jñānendra Swami whose commentary we have followed in translating and explaining these sūtras

इत्युच्चादिषु यङ्गलः चादः ।

३१६९ । उणादयो यङुलं । ३ । ३ । १ ।

यने यर्तनाने सङ्गाया च यङुलं यङुः । केचिदभिहितं अयमुच्चाः ।

'सङ्गायु चातुल्लपाणि प्रत्ययास्तु ततः परे ।

कार्वाहिनादनुष्मन्नेतद्व्याख्युच्चादिषु' ॥

3169 The affixes 'Un' and the rest, with the force of the present, and with = sense simply appellative, are attached diversely.

The phrase 'with the force of the present' (implying neither past nor future time) and 'with a sense simply appellative' (and not descriptive) must be read into this sūtra by anuvṛtti from sūtras III. 2. 123 & 185.

By using the word 'diversely' it is indicated that these affixes are, of course, applied after roots about which they are ordained, but they come also after roots about which they are not ordained. Sometimes we must infer their application by seeing actual words. Some affixes, though there be no express injunction regarding them, are to be inferred to belong to this class. The maxim in regard to the *Undā* affixes is that when, in appollatives, we find the forms of verbal roots and affixes coming after them then we may know, from the result as presented in the word, what are the indicatory letters which the affix must be possessed of in order to produce the result.

These *Undā* affixes come after a limited number of roots, and not after every root, as the affixes taught in Pāṇini whose application is general, hence the word बहुल has been employed. Moreover there has been no exhaustive enumeration of the several roots after which these affixes come, only some of them have been collected in works treating of *Undā* affixes. Thus though the affix उन् is ordained after हृ, it comes also after वृ as वृक्ता. In fact there is a long discussion and it was a moot point at the time of Pāṇini whether these words said to be formed by *Undā* affixes were really derivative, or primitive ones. Moreover all the operations of these affixes have not been shown, that is their effects are not without remainder (वशेष). They are valid and good if found in sacred Scriptures or secular literature. The authors of *Ārutras* and grammarians of the school of Śākatāyana, consider all nouns and substantives (नाम) as derivative words from simple roots (धातुः). Therefore where the derivation of a word is not apparent, one should infer the existence of proper base (प्रकृति) and affix (प्रत्यय) to form such a word.

The following slokas will be of some use to the student for ascertaining the *Undā* affixes.

धातुमर्थं प्रकृतेस्तद्गुह्यं प्रावृत्तमुक्तमप्यहं विवेचय ।

कार्यं वशेषविशेषस्तदुक्तं निगमकविमर्थं हि मुखाय ॥ १ ॥

नाम च धातुप्रभाहं निमित्तं व्याकरणे यदुक्तं च शेषम् ।

यत्तु वदार्थविशेषस्तुतश्च प्रत्ययतः प्रकृतेस्तद्गुह्यम् ॥ २ ॥

३१७० । भूतेऽपि दृश्यन्ते । ३ । ३ । २ ।

3170 'The 'Undā' affixes are seen also attached with the force of the past time

By the last sūtra it was taught that the *Undā* affixes come with the force of the present time. The present aphorism teaches that they come, with the force of the past also, not as a general rule, but in special cases. The force of the words 'are seen' being that no general rule can be laid

down about it, but on finding that certain words have a past significance we conclude that the affix in that particular case has the force of the past time.

Thus वृत् + चरिन् = चरन् 'a way, road' (that which has been established as a rule), चर् + चरिन् = चर्न् 'skin' (that which is lived in), so also चरन् 'ashes' (that which has been reduced to ashes)

३१७१ । अविद्यति गम्यादयः । ३ । ३ । ३ ।

3171 The words 'gamun &c. have the sense of the future time.

For the word गमि see Unādi IV. 6. It is formed with इनि affix.

The force of the future time is in the affix, and is so ordained, and not in the original word which takes the affix. Thus we see that the Unādi affixes, in a way, do come with the force of not only present but past and future also though in the latter two cases its scope is very limited. As गमि प्राणम् 'intending to go to the village', जागामी 'that which has to come'. So also प्रस्थापि 'departing', प्रतिदोषी 'an opponent, (who is going to obstruct)', प्रतिबोधी 'going to be awakened'. So also प्रतिदोषी 'an adversary', प्रतिदोषी 'an enemy', प्रतिदाषी, प्रादाषी, गामी, &c.

The Future, for the purposes of this rule, must be anādyatana future & the affix should come in the sense of what will happen but, not in the course of the current day. In other words the force must be of the first future लृट्, and not of the second future लृट्. As एते गमि प्राणम् 'he intends to go to the village tomorrow'

३१७२ । दासगोघ्नी संप्रदाने । ३ । ४ । ३३ ।

दासी संप्रदाने कारके निवारयेत् । दासगिन् तस्मै दास । दा इति तस्मै नीलनीतिविः ।

3172 The words 'dāsa' and 'goghna' are irregularly formed, and the affix in these denotes the idea of the Dative or Recipient

The word दास comes from the root दास् 'to give' by adding the affix चच् under III 1. 13; S. 2396. This being a चङ्गन् word would have otherwise denoted the agent by III 4. 67 S. 2532. The present sūtra makes it denote the recipient or have the force of the dative case. Thus दास means 'to whom something is given i.e. a servant'. Similarly goghna does not mean 'the killer of cow', but 'he on whom coming, the cow is driven in order to give him that is to say, a guest'. It is this irregularly formed word goghna which is really applicable to the priests, guests, sons in law &c., and not the regularly formed word गोघ्ना which means 'a killer of cow' or a 'Chandāl'. Thus दासः = दासगिन् तस्मै, नीलः = तस्मै दासु' दा इति च

३१७३ । भीमादयोऽपादाने । ३ । ४ । ७४ ।

भीमा । भीरवा । प्रहज्जदना । प्ररवा । भूरा । सलति ।

3173 The words 'bhima' &c are irregularly formed and denote ablation.

These words are formed by the *Undā* affixes. Taus भी + नञ् = भीरा (Un I 145, 149), भी + युक् + नञ् = भीरवा (Un I 148) &c. By the next sūtra, *Undā* words do not denote ordinarily the recipient and the ablation.

The present sūtra makes them do so in the case of भीरादि words. The following is a list of Bhīmāli words — भीरा, भीरवा, भयानकः (Un. III. 82) बरा, बरा, (Un I 7), भ्रुतिः (Un IV 45), रवाः (Un IV. 217), प्रहज्जदना, (lyu) भूरा (Un V 22) चयुदा, लुवा, or लुवाः (Up II. 61), युञ् (Un. II 62) सलति (Un III. 112)

३१७४ । ताम्र्यामन्यत्रोपादयः । ३ । ४ । ७५ ।

ताम्र्यामापादानपर्यायौ ताम्र्यामिति । तयोऽप्यौ भवति ताम्रः । त्वत्तं यदिदि वरने । वरितं तदिति वरने ।

3174 The words formed by 'Upādā' affixes denote other ideas than these two, i. e. recipient and ablation.

The *Undā* affixes being a subdivision of *Krit* affixes would have, by III. 4 67, S 2832 denoted the agent. By the present sūtra they are made to denote the object, the instrument and the location also. The word ताम्र्या has been used in the sūtra in order to include the word *samprāṇa* also. For, had the sūtra been ताम्रत्रोपादयः, only the *Apādāna* *kāraka* would have been excluded as being the nearest, but not so the *Samprāṇa* *kāraka*. Thus कृषितोऽर्थो = कृषिः (Un IV. 120) 'agriculture i. e. what is ploughed' (object), तन्वत इति = तन्वः (Un I 69) 'a thread i. e. what is drawn out', वृत्तमिति वरने (Un IV. 145) 'a way i. e. what is established', वरितं = वरने (Un IV. 145) 'skin' (in which they live)

THE KRIT-AFFIXES — (Continued)

CHAPTER IV.

३१७५ । तुमुन्त्युली क्रियायां क्रियार्थोयाम् । ३ । ३ । १० ।

क्रियार्थोया क्रियायामुपपदे भविष्यत्पर्ये यातोरेतो स्तः । यास्तत्तादव्ययवत् । कृत्वं द्रष्टु याति । कृत्वं दर्शको याति । यत्र यासकृतेषु वृत्तादयो न । पुनरुत्पुनः ।

3175. The affixes 'tumun' and 'nyul' are placed after a verbal root, with the force of the future, when the word in construction therewith is another verb, denoting an action performed for the sake of the (future) action.

The word ending in तुम् is an Indeclinable as it ends in न् ।

As भोजन् युजति 'he goes to eat', भोजको युजति 'he goes to eat' Here the upapada or the verb in construction is युजति, it denotes an action performed for the sake of the future action (क्रियायां), namely, eating.

Why do we say 'denoting an action'? The upapada must be an action and not a substantive, as निविष्टे हति सस्य बटः 'matted hair is for the purpose that he should beg' Here the affixes are not employed.

Why do we say 'performed for the sake of another action'? Observe घातयस्ते पतित्यति दण्डः 'running, the stick will fall.'

Obj.—Now, it might be asked why वृत् is taught a second time, when it was already taught generally by III 1. 133, § 2895 and that being a common rule, would have applied to this subject also? If you reply that the future affix लट् would have prevented its application, in conditional sentences like the above, we say that the rule of 'non-uniform affixes applying simultaneously' given in III 1. 94 § 2830 will stop in and will conduce the application of वृत् in spite of लट्.

Ans.—The repetition of the affix वृत् (ordained to come after a verbal root, when the word in construction therewith is another verb denoting an action performed for the sake of the future action,) is for the sake of prohibiting the application of the affixes like वृच् &c. in denoting the above sense, that is to say, the rule of वाचस्प (III 1. 94 § 2830) does not apply here and we cannot optionally employ any other affix, with this gerundial sense. Thus we cannot say कर्ता युजति 'he goes to do', but we must say कर्तुं च instead.

These affixes form the gerund of the infinitive of purpose

३१७६ । समानकर्तृकेषु तुमुन् । ३ । ३ । १५८ ।

अक्रियाद्योपपदायमेतत् । इच्छार्थेऽनेककर्तृकेषुपपदेषु चातोस्तुमुन्पदात् । इच्छति भोजन् । वटि वाञ्छति वा ।

3176. The affix 'tumun' comes after a verb, when another verb meaning 'to wish' is in construction, provided that the agent of both the verbs is the same

Thus, इच्छति, वटि or वाञ्छति भोजन् 'he desires to eat', वाञ्छते भोजन् 'he wishes to eat', पित्राक्षयणि पतिम् प्राप्तुम् इच्छति 'desires to obtain for her husband the Pināka handed God Siva'.

But why do we say 'when the agent of the Infinitive and the verb are the same'? We can not say देवदत्तं भोजन् इच्छति ययदत्ता 'Yajñadatta wishes Devadatta to eat', for here the agents of वृत् and वृच् are not the same. We must say, युजयाम् instead of भोजन् ।

Why do not we use it here?—इच्छन् करोति 'wishing, he do &c' ? Because the Infinitive is never found in such constructions. In other words, the Infinitive in वृच् is employed when both the verbs have the same agent.

३१७७ । शक्यपक्ष्मापटरभलभक्रममहाहोस्त्यर्थेषु तुमुन् । ३।४।६५।

शुभ्रपक्ष्मे धातोस्तुमुन्वात् । शक्रनोनि भोक्तुम् । चरन् भुवनोनिवादी । अर्धदण्डमस्तिनेत्र
मवधत्ते । अन्तरात्वात् । अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तुम् ।

3177 The affix 'tumun' is added to every verb, when another verb 'śak' (to be able), 'dhrish' (to make bold), 'jñi' (to know), 'gha' (to be wearied), 'ghat' (to strive), 'rabh' (to begin), 'labh' (to get), 'kram' (to go about) 'sah' (to bear), 'arh' (to be pleased or to condescend), and a verb having the same meaning as 'as' (to be), is in construction.

Note — The use of the Infinitive in तुमुन् formed by this rule, differs from that given in III 3 10. S. 3175. In that sūtra the Infinitive had the force of 'purpose' and here there is no such force. Moreover in this case there is an upapada in construction though that upapada is a verb, in III, 3. 10, there was no such upapada.

Thus चरन्भोनि भोक्तुम् 'In am able to eat'. Similarly जानाति—गहावति—
पटते—आरभते—लभते—मक्रमते—चरते—अर्हति—अस्ति—भवति— or विद्यते भोक्तुम् 'he
knows', he is wearied, he strives, he begins, he gets, he proceeds, he bears,
he condescends or he is to eat'.

The word अर्ध in the sūtra applies to the root अर्ध only as it is
nearest to it. As अस्ति or भवति or विद्यते भोक्तुम् ।

३१७८ । पर्याप्तियचनेप्यलमर्थेषु । ३।४।६६ ।

पर्याप्तिः पूर्वादा । तदाचित्वा चानर्थवचनेषुपक्ष्मे तुमुन्वात् । पर्याप्तिः भोक्तु मधीदा । कुप्यन्,
पटतिर्यादि । 'पर्याप्तियचनेषु' किम् । अत्तं प्रुक्त्वा । अलमर्थेषु किम् । पर्याप्तिं प्रुक्ते । मधुतवेह
नयते न तु भोक्तुः चानर्थवत् ।

3178 The affix 'tumun' comes after a verb having in
composition with it 'alam' and its synonyms, when those
words express 'to be capable of something'.

The word पर्याप्ति means 'capability, ability, fulness'. Thus चित्तिरनवि
लगादे प्रीतिरुक्तुम् वाः चनर्थः (Hitopadesa) 'who is able to avoid that which is
stamped on his forehead'. लोकात् अर्धं दग्धुं हि तत्तवः (Kumārī II. 56) 'his
power is able to burn the worlds'. अस्ति मे विमलः चर्च पटिपायु (Vikramorvasi
2) 'I have power to know every thing.' भोक्तुम् मधीदाः कुप्यन् पट्यां 'skilful
in eating'.

Another interpretation of the sūtra is "the affix tumun is added to a
verb, when it has in composition with it, the word पर्याप्ति or अलम् or a
synonym of alam having the sense of *pratyāp'a*." Thus पर्याप्ति भोक्तुम्, अल
भोक्तुम्, भोक्तुम् पारयति ।

Why do we say 'parjāpti vachana—synonyms of parjāpti or capable ?
Obs rve अत्तं प्रुक्त्वा ।

Why do we say 'alam or its synonyms'? Observe पर्याप्तं भुङ्क्ते he eats fully? Here muchness ॥ indicated, and not the capacity of the eater.

३१७९ । कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १६७ ।

पर्यायोपादानमर्थोपलक्षकारणम् । कालार्थेष्टुपपदेषु तुमुन्प्रत्याह । कालः समयः वेलावेदा वा भोजम् । प्रेषादिप्रदर्शनाद्भोज्यते तेनेह न । 'तुतानि कालः पचतीति वाता ।

3179 The affix 'tumun' comes after a root, when the words 'kālā', 'samaya', and 'velā' (all meaning time) are in composition

Thus कालो भोजम् 'time to eat'. समयः सन्तु स्नानभोजने वेदिषु 'it is time to bathe and take food', वेला भोजम् 'time to eat'. In short, Infinitive in तुमुन् may be used with words meaning 'time', as अवसरौऽवधारणम् प्रकायविषु this is, indeed, the time to show myself

Why do not we use the Infinitive here कालः पचति तुतानि 'time devours all creatures'? The sense of 'direction &c' ॥ understood in the sūtra from S 2817 so when 'direction &c' is not meant, the Infinitive will not be used

३१८० । भावधनार्थम् । ३ । ३ । ११ ।

भाव इत्यधिकृत्य व्यवभाषा चमोदयः क्रियावाचा क्रियाया नविद्यति ननु । वागान् धाति

3180 And the affixes that are ordained to come after a root with the force of denoting the mere action of the verb, such as ण् do (III. 1. 13-) have also the force of the future, when the word in construction therewith, ॥ another verb denoting an action performed for the sake of the future action.

As वागान् धाति 'he goes to sacifice', भुङ्क्ते धाति 'he goes for the sake of success', प्रहृषे धाति ।

३१८१ । अयकर्मणि च । ३ । ३ । १२ ।

अनेष्टुपपदे क्रियावाचा क्रियाया वाच्योद । ण्प्रयोगप्रत्याह । कालसमयो धाति । पचत्येव कारीरिहायते । कालसमयो धाति ।

3181 The affix 'an' comes after a root with the force of the future, when the word in construction with it is in the accusative case, and when the action is performed for the sake of another action.

The word 'future' is understood here. The force of च is merely that of a connective particle. By III. 2. 1. S 2913 the affix ण् comes after a root when the word in composition is in the accusative case. That is a general injunction, and the rule of वाच्येण not applying, the affix ण् would have departed as already said, had not this repeated it. This rule being an apārādha rule (an exception or a special rule with regard to those verbs which have the accusative case in composition) will thus within its own jurisdiction, prevent the application of ण् of III. 3. 10 S 3157, and

by the rule of चरण 1 4 2, S.175 it will debar the affixes like क् &c. But if चञ् comes after even those verbs also which were especially exempted from its operation by III. 2 3 S. 2915 &c. Thus by rule III. 3 1 चञ् of III. 2 1 could not have come after simple verbs ending in क्. चा + ह = दा to give &c. But the prefix चञ् with a gerundial affix will come even after such verbs. As गोदायो वृजति he goes to give cow and not गोदा. So also कम्बलदायो वृजति 'he goes to give blanket', चावदायो वृजति. दा + चञ् = दावा (VII, 8 33)

So also चावदायो वृजति 'he goes to cut wood'. In this case चञ् would have been applied even by III. 2 1 S. 2913

३१८२ । पदरुजयिगस्पर्शो चञ् । ३ । ३ । १६ ।

नविद्यतीति निवृत्तम् । पदगीडयो पादः । वृजतीति रोगः । विद्यतीति वेद्यः । इवृजतीति इवर्गः ।

3182 The affix 'ghañ' comes after the roots 'pad' (to pace), 'ruj' (to pain), 'vis' (to enter), and 'spris' (to touch)

The anuvritti of 'future' does not extend to this sūtra. The affixes hereinafter taught come in all the tenses

As पद + चञ् = पाद 'foot', रुज् + चञ् = रोग 'disease', so वेद्यः 'entrance'

The verb इवृज् takes चञ् when the sense is that of 'distress', न इवृज्येः dis ease or 'warmth'. The word इवृज्य meaning 'touch' is formed by adding the affix चञ्, under rule III. 1 134, as इवृज्ये ईवृज्यः. There is difference in accent between these two words

३१८३ । सु स्थिरे । ३ । ३ । १७ ।

'सु' इति स्तुतिविभक्तिर्न चेतः स्थिरे कर्तरि चञ्स्यात् । चरति कालान्तर्गतमिति चारः । व्याधिरस्यवलेषु चेति वाच्यम् । अतिपादो उदाधिः । अन्तर्भावितवर्गयोगेन चरति । अपिप्रादिक्रमनियमेन चावृजतीत्यर्थः । विद्यारो नश्यः । चारो बले इत्याद्ये च ।

3183 The affix 'ghañ' comes after the verb 'sri' (to move) when the agent is permanently fixed

The word स्थिर means an object remaining at any throughout any period of time. That which thus remaining permanent moves through any interval of time will apply to the agent of the verb. Thus सु + चञ् = चार 'an essence', as चञ्चनवार 'the essence of sandal', तद्विरचः the essence of catechu

Why do we say 'permanently fixed'? Observe चर्त 'moves', चारः 'that which flows'

Chart — The word so formed also applies to disease, fish and strength. As अतिचारः 'dysentery'. The sense of causative is absent here in the root चर. That which causes the excessive flow of blood &c. is called अतिचारः. विचारः 'a fish', चारः 'sandal'. See Amarakosā

Both the phrases, 'when denoting mere condition (भाव)' and 'a kāraka which is not an agent' are understood in the succeeding aphorisms. See. II. 2. 6 S. 756 about चञ् Compound.

३१९० । परिमाणारूपायां सर्वेभ्यः । ३ । ३ । २० ।

चञ् । अत्रपेक्षाभवार्यनिदम् । दत्तस्वरदुल्लिखायः । द्वौ ह्रस्वनिष्पादौ द्वौ कारौ । "दादकारौ कर्तारि विद्युवच" । दारयन्दीति दाराः । दारयन्दीति दाराः ।

3190. The affix 'ghañ' comes after all roots, when the word so formed is the name of a measure.

Thus नि + चि + चञ् = निचे + च (VII. 2. 115) = निचायः (VI. 1. 78) 'a heap'; as दत्तस्वरदुल्लिखायः; द्वौ ह्रस्वनिष्पादौ । कृ 'to scatter' + चञ् = कारः । द्वौकारौ, चणकाराः ।

By using the word 'all' in the sūtra, it is indicated that the affix चञ् (III. 8. 57) is also superseded when this sense is to be indicated. Otherwise the affix चञ् would only be prohibited by the *Paribhāṣa* :—" *Apavāda* that precede the rules which teach operations that have to be superseded by the *apavāda*-operations, supersede only those rules that stand nearest to them, not the subsequent rules". Thus चञ् being taught in III. 8. 56 would be superseded, but not so चञ् taught in the subsequent aphorism III. 8. 57.

Varī :—The affix चञ् comes after the causative verbs दारि and दारि, and there is *lul* elision of the causative affix चिच्, when the word so formed is related to the verb as agent. Thus दारयन्नि चानृन् = दाराः 'a wife' (lit. 'who divides brothers' a wife breaking up the brotherly love); दारयन्नि = दाराः 'a paramour'.

३१९१ । इच्छन् । ३ । ३ । २१ ।

चञ् । अत्रेऽपवादः । उपेक्षास्वादीयते उपाध्यायः । "अपादाने लिपामुपनंतपानं तद्वत्ताश्च वा लीप्" उपाध्याया-उपाध्यायी । "अ वायुवर्चनिवृत्तेषु" । 'यु' इत्यविनक्तिर्लो निदम् । दारौ वायुः । कर्तरे चञ् । दारौ वर्तः । नित्रीकरणनिदं प्रात्ययः । निद्रियते प्राप्तिवते-जनेनेति निद्रुतभावचञ् । वायुलक्षणकर्तरे च । 'नीतिवाक्यवनीयारः प्रायेण विमिरे कृयः' । अत्रुत-प्रावरण इत्यर्थः ।

3191. The affix 'ghañ' comes after the root 'id' (to study).

Thus दारिच चञ् (III. 8. 56). As अवि + इ + चञ् = अवि + ये + च = अविचायः 'a lesson or lecture'; उपाध्यायः (उपेक्षास्वादीयते) 'a teacher'.

Varī.—When the word to be formed is related to the verb इच्छ् as an ablative, the word is feminine also and optionally takes the affix लीच्. As उपेक्षास्वादीयते-उपाध्याया or उपाध्यायी 'a female teacher'. One who herself teaches, and not the wife of a teacher.

Varī.—The affix चञ् comes after the root च् when the word so formed means 'wind', 'color', or 'cover'. As दारः 'wind', 'green colour' &c. नीतिवाक्यवनीयारः प्रायेण विमिरे कृयः "generally lean in autumn, like a cow without the shade over it."

The word घृ is shown in the vārtika without any case-affix. In घारः meaning 'wind', the affix has the force of instrument. In गारः 'green colour', the sense of the root is to give diverse colours or to paint'. The word निदृत means by which any thing is covered. It is formed by क् affix added with the force of instrument, as a diversity, to the root घृञ् घरेषे । In नीमार the ण् is lengthened by S. 1044. The words अकृतनीमारः 'where no cover is made'.

३१८२ । उपसर्गे रुचः । ३ । ३ । २२ ।

घञ् । संतापः । 'उपसर्गे' किच् । रुचः ।

3192. The affix 'ghañ' comes after the verb 'iū' (to roar), when it has an upasarga in composition with it.

This debars उप (III 3. 57). As संताप 'clamour', उपतापः &c.

Why do we say 'compounded with an upasarga'? Observe रुचः 'sound'.

३१८३ । अभिनिः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् । ८ । ३ । ८६ ।

अस्वनाहस्तनः चरुच भूर्ध्व । अभिनिष्टानो वर्णः । 'शब्दसंज्ञायाम्' किच् । अभिनिः स्तनति वृद्धः ।

3193. The घ् of कृद् is optionally changed to ष after the double preposition अभि निष् when the word so formed is the name of a particular letter (*i. e.* visarga).

As अभिनिष्टानो वर्णः, अभिनिष्टानो विचर्जनीयः or अभिनिस्तानो वर्णः or विचर्जनीयः ॥ The compound preposition अभि-निष् causes this change, and not any one of them separately. Thus Apastamba:—द्वयद्वयं चतुस्वदं वा नामपूर्वनामयातान्तरं दीर्घभिनिष्टान्तं, दोषवद्वास्तन्तरतस्य च "a name (nāma) should be such that it should consist of two syllables or four-syllables, that its first portion should be a noun (nama-pūrva), and its second portion a verb (ākhyāta), that it should end in a long vowel (dīrgha) or a visarga (abhinishtāna), that the first letter of such a noun should be a ghosha or sonant letter (ghosha-vad-ādī), and a semivowel (antastha) should be in the body of it." Thus the names द्रविषोदा, वरिषोदा fulfill these conditions and are good names.

Why do we say 'when it is the name of a particular letter.'? Observe अभिनिः स्तनति वृद्धः ॥ The anuvriti of वनाच् ceases from this place.

३१८४ । संमि युद्गुदुवः । ३ । ३ । २३ ।

संप्रयते निष्पीडयते युद्धादिभिरिति संवाचः पिहविकारोऽनुपविशेषः । संद्रावः । संदावः ।

3194. The affix 'ghañ' comes after the roots 'yu' (to join), 'dru' (to run) and 'du' (to burn), when in composition with the preposition 'sam'.

As संतापः that which is mixed with sugar &c. a sort of sweet cake. संद्रावः, संदावः । But मयवः where the preposition is not sam.

३१९५ । श्रिणीमुद्योऽनुपसर्गे । ३ । ३ । २४ ।

श्रावः । श्रावः । श्राव । 'अनुपसर्गे' क्तिच् । प्रश्रवः । प्रश्रवः । प्रश्रवः । कश्च 'प्रभावो रावः' इति । प्रकृत्यो भाव इति प्रादिवभावाः । कश्च 'रावो नव' इति । बाहुलकात् ।

3195. The affix 'ghāñ' comes after the roots 'sri' (to go to) 'u' (to lead) and 'bhū' (to be), when not in composition with an upasarga.

This debars the affix चच् (III 3.56 S 3231) As श्रावः 'shelter', श्रावः 'a means', भावः 'a condition'.

But with upasargas, we have प्रश्रवः 'respect', प्रश्रवः 'love', प्रश्रवः 'source'.

How do we explain the form प्रभाव in प्रभावो रावः 'the splendour of the king' ? Here the word प्रभाव is not made from the compound root मभू + चच्, but by compounding प्र with भाव by the rules of Prañ saunāsi, meaning 'excellent condition'.

How do you explain the form नव in नवो रावः ? Here the root नी has taken the affix चच् diversely by III 3 113 S 2841

३१९६ । वी क्षुश्रुव । ३ । ३ । २५ ।

विश्रावः । विश्रावः । 'वी' क्तिच् । श्रवः । श्रावः ।

3196 The affix 'ghāñ' comes after the roots 'kshu' (to sneeze), and 'sru' (to move and hear) when the preposition 'vi' is in composition.

This debars the affix चच् (III 3 573. 3239), as विश्रावः 'cough', विश्रावः 'flowing forth' 'celebrated'. But when without the preposition वि we have श्रवः and श्रावः.

३१९७ । उन्नादोर्नियः । ३ । ३ । २६ ।

उन्ननादोऽपी नयनच् । उन्नायः उन्नयनयनच् । कश्च 'उन्नयः उत्प्रेषा' इति । बाहुलकात् ।

3197 The affix 'ghāñ' comes after the verb 'ni' (to load) when the prepositions 'av' and 'ut' are in composition.

As उन्ननायः 'throwing down', उन्नायः 'elevation'.

How do you explain उन्नयः in उन्नयः पदार्थानाच् ? Here the affix is 'ach', by the diversity of III 3 113 S 2841

३१९८ । मे द्रस्तुश्रुव । ३ । ३ । २७ ।

प्रद्रावः । प्रस्तावः । प्रस्तावः । 'मे' इति क्तिच् । द्रवः । स्तवः । श्रवः ।

3198 The affix 'ghāñ' comes after the roots 'dru', 'stu' and 'sru', when the word in composition is 'pra'.

As प्रद्रावः, प्रस्तावः, प्रस्तावः । But not so in द्रवः स्तवः where there is no pra.

३१९९ । निरभ्योः पूल्वोः । ३ । ३ । २८ ।

निरभ्युते मूर्धादिनिरिति निष्पावो धान्यविशेषः । अभिलावः । 'निरभ्योः' क्त् । पयः । लवः ।

3199 The affix 'ghañ' comes after the roots 'pû' (to purify) and 'lu' (to out) when 'nir' and 'abhi' are respectively in composition.

The root प्र refers to both प्रह् and प्रश् । The I 3 10, S 128 must be applied here, and thus निर comes before प्र and अभि before लू । As निष्पावः a kind of grain lit. purified by 'winnowing', अभिलावः 'moving'. But पयः and लवः, without these prepositions

• ३२०० । उन्नयोः । ३ । ३ । २८ ।

उद्गारः । निगारः । उन्नोः' क्त् । गरः ।

3200 The affix 'ghañ' comes after the root 'grî' when the upasargas 'ut' and 'ni' are in composition

The verb गृ here refers to both the verbs गृ 'to make sound', and गृ 'to swallow'. As उद्गारः उद्गृह्य 'the roaring of the sea', निगारो देवदत्तस्य 'the swallowing of Devadatta'. But when without these prepositions, we have गरः ।

३२०१ । कृ धान्ये । ३ । ३ । ३७ ।

• 'कृ' इत्यस्माद्धान्यविषयकादुन्मोर्ध्वस्याह । उत्कारो विकारो धान्यविशेष इत्यर्थः । 'धान्ये' क्त् । निशीलकरः । पुष्पनिकरः ।

3201. The affix 'ghañ' comes after the verb 'kri', when the prepositions 'ut' and 'ni' are in composition and when the sense of the verb relates to grain.

The verb कृ here means 'to scatter', and not 'to injure', because no words formed by this affix are found in Sanskrit in that sense.

As उत्कारो धान्यस्य 'the winnowing of corn', विकारो धान्यस्य 'the winnowing of corn'. But when not referring to grain, we have धैर्योत्करः 'a heap of alms', पुष्पनिकरः 'the essence or heap of flowers'

३२०२ । यज्ञे समि स्तुयः । ३ । ३ । ३९ ।

यज्ञे स्तुयन्ति यस्मिन्देवे छन्दोगाः य देवाः यस्तावः । 'यज्ञे' क्त् । यज्ञतयः परिचयः ।

3202 The affix 'ghañ' comes after the root 'stu' when it is preceded by the upasarga 'sam' and the word refers to sacrificial subjects

As यज्ञावरक्षन्दोमानाश्च 'the Sanstāva of the Chhândogya, यस्ताव (यज्ञे स्तुयन्ति यस्मिन् देवे छन्दोगाः य देवाः) means 'the place which the Brâhmanas repeating hymns and prayers occupy at a sacrifice'.

But when not referring to sacrifice we have यज्ञावरक्षाप्रयोः 'the mutual praising of the two pupils'. i. e. 'becoming acquainted with each other.

३२०३ । प्रे स्त्रीऽयज्ञे । ३ । ३ । ३२ ।

'अयज्ञे इति वेदाः यज्ञे इति मकृतत्वात् । प्रस्ताः । अयज्ञे किम् । बहिः । प्रस्ताते मुष्टिविधेयः ।

3203 The affix 'ghañ' comes after the root 'stri' (to cover), when preceded by the preposition 'pra', provided that the word so formed does not refer to sacrifice'.

The division of the sandhi is strah+ayajñe, and not strah+yajñe because there is no necessity of repeating yajñe in this sūtra, as it could have been drawn by anuvṛtti from the last.

As, अंशप्रस्ताः 'a bed of conch', बहिःप्रस्ताः 'strewing of gems'. Why do we say when not meaning sacrifice? Observe बहिः । प्रस्ताः 'a handful of straw'.

३२०४ । प्रथने वायशब्दे । ३ । ३ । ३३ ।

विप्रास्तृणातेर्षण्वाद्यशब्दविषये प्रथने । पदस्य विस्तारः । 'प्रथने' किम् । दृष्टविस्तारः । 'अयज्ञे' किम् । ग्रन्थविस्तारः ।

3204 The affix 'ghañ' comes after the root 'stri' (to cover), where the preposition 'vi' is in composition with it, when the sense is that of extension, and such spreading does not refer to words

The word प्रथन means 'extent, circuit, range'. As पदस्य विस्तारः 'the extension of the garment'.

Why do we say 'when meaning extent? Observe दृष्टविस्तारः 'a collection of grass' Why do we say 'not referring to words? Observe विस्तारो वचसा' 'proximity of words' or ग्रन्थविस्तारः ।

३२०५ । छन्दोनाम्नि च । ३ । ३ । ३४ ।

'छा' इत्यनुवर्तते । विष्टारपद्विज्ञानशब्दः । विस्तीर्णतः विप्रास्तृणाधीत्यधिकारश्च, यम् । ततः कर्मधारयः ।

3205 The affix 'ghañ' comes after 'stri' with the upasarga 'vi', when the word so formed is the name of a metre

The word छन्द here means prosodial metre such as Gāyatrī &c, and not the Vedas, otherwise the word वा would not have been used. Thus वि+स्तृ+घञ्=वि+ष्टृ+घञ् (VIII 3 94)=विष्टारः 'the name of a metre called Vishtāra Puṣhti'.

The whole word विष्टारघञि is the name of a metre, and is not a word ending with the affix ghañ, only a member of this word is the first part ends with ghañ. The seventh case affix in the word छन्दोनाम्नि has the force of location, i.e. when the word so formed occurs in a portion of a name of a meter, it is not the full name, but it is in the name and forms a portion of the name. It is a Karmadhāraya compound.

३२०६ । छन्दोनाम्नि च । ३ । ३ । ३४ ।

विष्टारोऽनुवर्तते । विष्टारपद्विज्ञानशब्दः । विष्टारपद्विज्ञानशब्दः । इति चरकम् ।

3206. Also when it is the name of a metre, the irregular form विहृत् is used.

By sūtra III. 3. 34 the word विहृत् is formed denoting a sort of metre called विहृत्पङ्क्तिः ॥

Why do we say when denoting 'the name of a Chhandas'? Observe पटुय विस्तारः ॥

In fact this sūtra makes unnecessary the sūtra III. 3. 34. To avoid this difficulty, some say that the sūtra III. 3. 34 is not confined to the preposition वि so that we can form मल्लारपङ्क्तिः । संसारपङ्क्तिः ॥

३२०७ । उदि ग्रहः । ३ । ३ । ३५ ।

उद्ग्रहः ।

3207. The affix 'ghañ' comes after the verb 'grah' (to seize), when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix अच्. As उद्ग्रहः 'lifting up'.

३२०८ । समि मुष्टी । ३ । ३ । ३६ ।

समस्तव संग्राहः । 'मुष्टी' क्तिच् । प्रत्ययव न संग्रहः ।

3208. The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when in composition with the preposition 'sam', when the senso of the root refers to fist

The word मुष्टि means 'boxing, fist', as, अहो बलमस्तव संग्राहः 'O! the clenching of the fist of the athlete', अहो मुष्टिकस्तव संग्राहः 'O! the seizing of the boxer', meaning grasping firmly

Why do we say 'referring to fist'? Observe संग्राहो पाण्यस्तव 'a collection of grain'.

३२०९ । परिज्योर्नीलोद्युताश्रययोः । ३ । ३ । ३७ ।

परिपूर्वाभ्यन्तरेर्निपूर्वादिनद्य चत्वारकनेव द्वाविंशतिश्च न विषये । परिभाषेन घाताद्भक्तिः । चत्वारकान्तेनेत्यर्थः । द्वाविंशतिश्च । उचिर्नमित्यर्थः । 'द्यूताश्रययोः' क्तिच् । परिषयो विवादः । श्रयो नाशः ।

3209. The affix 'ghañ' comes after the roots 'ni' (to lead), and 'i' (to go), when the prepositions 'pari' and 'ni' are respectively in composition with them, and when the words so formed respectively mean 'a game' and 'propriety or arrangement or law'.

Here again we take help of I. 3. 10 in interpreting this sūtra. The verbs परि+नी and नि+इ take चञ् when respectively meaning 'gambling' and 'fitness'. As परिभाषेन घाताद्भक्तिः 'he kills (or takes) many pieces by moving a chessman.' Here परिभाषा=चत्वारकान्तेन means 'the moving of chess pieces from every side, and so winning the game.' So also नि+इ+चञ्=नि+इ+च=नि+आय=श्रयाय 'justice', 'propriety', 'logic'.

But सूकरनिचय 'a herd of hogs', because it is a mere collection. So also कृताकृतवपुचयः 'the collection of what is done and not done', प्रमाणवपुचय 'the collection of proofs'. So also चानन्दनं वपुचयः "the harmonious development and treading the path of wisdom and work both simultaneously". Here there is no चय in either of the two senses, it not being a collection of living animals the affix *ghan* is not employed.

३२१५ । कर्मव्यतिहारे णच्छियाम् ३ । ३ । ४३ ।

छीच्छिणे भावे चच् ।

3215 The affix *nach'* comes after a root in denoting reciprocity of action, and the word so formed is in the feminine gender.

The word चने means 'action' and is not the technical 'Karma' meaning the accusative case. व्यतिहार means reciprocity or interchange of action. The word so evolved is feminine in form and denotes mere 'action' (भाव) also. The anubandha च in चच् is qualitative and is added to distinguish this affix from other affixes thus in V 4 14 § 3216 this particular affix is meant.

Thus वि+चव+कृच्+चच्+चम्+ङीच्=व्यावक्रोधी (V 4 14, and VII 3. 6) 'mutual abuse'. So also व्यावहायी व्यावहोली. The affix चच् forms only an imaginary stem, for this stem must take the चम् by V 4 14 which even does not form the complete word until the affix ङीच् of the feminine is added.

Why do we say 'in the feminine'? Observe व्यतिपादो वर्तते ।

३२१६ । णच- स्त्रियामञ् । ५ । ४ । १४ ।

3216 The affix णि च) comes with it changing the sense, after a word ending in the affix *nach* (+/-च), when the word is feminine.

By III 3. 43 the affix चच् is ordained after feminine words denoting reciprocity of action. The affix चम् comes after such a word without changing the sense, when the thing denoted is feminine. Thus व्यावक्रोधी व्यावहायी वर्तते ।

३२१७ । न कर्मव्यतिहारे । ७ । ३ । ६ ।

चत्वेन चच् । व्यावक्रोधी । व्यावहायी ।

3217 The prohibition and the augment, ordained by VII 3. 1, § 1099 do not apply to a word which expresses the reciprocity of an action.

As व्यावक्रोधी, व्यावहोली व्यावहर्त्ता, व्यावहायी. See III 3. 43 and V. 4. 14.

३२१८ । अभिविधी भावे ह्मुञ् । ३ । ३ । ४४ ।

3218 The affix 'inun' comes after a root in denoting condition, when co extensiveness is meant

The word अभिविचि means co-extensiveness that is to say, the complete comprehension or relation between the action and the quality. Thus चाराविचि = general or tumultuous uproar च+कूट्+इच्+अच् (V 4 15 and VI 4 164) = चाकूटिचि 'a general confusion', so चाराविचि = general flow or stream

Why do we say when meaning co extensiveness? Observe सजोदः, चरायः चद्रावः ।

३२१९ । अभिनुय । ५ । ४ । १५ ।

इत्यवयवपरये (३२४५) । चाराविचि वर्तते ।

3219 The affix an (+—च) comes without changing the sense after a stem ending in the affix inun (इयुच्)

By III 3 41 the affix इयुच् is added to a root to express a condition resulting from a universal co-operation of the action denoted by the root. But a word formed by इयुच् is after all an imaginary word it requires the further addition of this affix चच् to make it a complete word. In fact all svārtha affixes generally complete the not fully developed word. Thus चाराविचि वर्तते चाकूटिचि । The टि portion is not elided because of VI 4 164 § 1245

३२२० । आक्रोशेऽवन्मयोर्ग्रह । ३ । ३ । ४५ ।

अत्र नि वृत्तयोर्ग्रहेर्पञ्चस्याद्वाच्ये । अवग्रहादस्ते भूयाद् । अभिन्नश्च इत्यर्थः । निग्रहादस्ते भूयाद् । वाः इत्यर्थः । आक्रोशे क्तिच् । अवग्रहः पदस्य । निग्रहश्चोत्पद्यते ।

3220 The affix ṇhaffi comes after the verb 'grah' (to seize) in composition with 'va', and 'ni', when malediction is meant

The ṇhaffi इयुच् is immediately near we take the anuvṛtti of चच् (III § 16) because we see that its anuvṛtti is possible

The word आक्रोश means cursing. As अवग्रहाद् इत्यस्ते भूयस्ते भूयाद् cursed be thou O sinner. So also निग्रहादस्ते भूयाद् ।

Why when meaning cursing? Observe अवग्रहः पदस्य निग्रहश्चोत्पद्यते ।

३२२१ । प्रेक्षित्सायाम् । ३ । ३ । ४६ ।

प्राप्तप्रादेव चरति भिक्षुः ।

3231 The affix ghañ comes after the root 'grah' when the word 'pra' is in composition and the sense denoted is the desire of acquisition

As प्राप्तप्रादेव चरति भिक्षुः पितृहारी 'the Bhikshu walks for the sake of alms, carrying a vessel in hand' प्राप्तप्रादेव चरति द्विजे दक्षिणहारी carrying

a sacrificial ladle, the Brāhmana walks about for his food. The word निवरा means the wish to have something.

Why do we say 'when meaning desire of gain'? Observe मयद्देवदत्तस्य ।

३२२२ । परी यद्दे । ३ । ३ । ४९ ।

उत्तरः परिग्रहः । सत्येन वेदेः स्वीकारश्च ।

3222 The affix 'ghañ', comes after the root 'grah', in composition with 'pari' when it relates to sacrificial subjects.

As उत्तरः परिग्रहः 'the northern fencing of the sacrificial altar', अथरपरिग्रहः 'the southern fencing of the sacrificial altar'.

Why do we say 'when relating to sacrifices'? Observe परिग्रहः देवदत्तस्य 'the fencing of Devadatta'.

३२२३ । नौ वृ धान्ये । ३ । ३ । ४८ ।

'वृ' इति वृहस्पतीकृद् । नीधाराः । 'धान्ये' कृद् । निवरा कर्त्ता । क्लिप्तिवदेऽपि बाहुलकादपि । मयदा भवितव्यम् ।

3223. The affix 'ghañ', comes after the verb 'vri', preceded by 'ni', when the sense is that of grain.

The वृ here means both वृह् and वृञ् and is in the Ablative case, the case affix being elided. This debars the affix कृद्. As नीधाराः 'rice growing wild or without cultivation'.

Why do we say 'meaning grain'? Observe निवरा कर्त्ता 'a virgin gñl'. The proper affix is kṛin, but कृद् is added diversely as मयदा (See III 8. 58 S. 3284).

३२२४ । उदि अयतियीतिपूद्वाः । ३ । ३ । ४९ ।

उद्भायः । उदायः । उत्थायः । उद्भायः । कथं चतुर्नाम्नाः चतुष्पूद्वा इति । बाहुलकात् ।

3224 The affix 'ghañ' comes after the verbs 'sri', 'yu', 'pū' and 'dru', when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix ach (III 8. 56). Thus उद्भायः 'rising of a planet', उदायः 'mixing', उत्थायः 'purifying ghee', and उद्भायः 'flight'.

How do you explain the form चतुष्पूद्वाः in चतुर्नाम्नाः चतुष्पूद्वाः? The word विभाषा 'optionally' in the next sūtra, exerts a retrospective effect on this sūtra, and the form is an optional one. This is a most unusual thing and is called विदावलीकनभाषा 'the maxim of the lion's backward glance'. It is used when one casts a retrospective glance at what he has left behind, while at the same time he is proceeding just as the lion, while going onward in search of prey, now and then bends his neck backwards to see if anything be within its reach.

३२२५ । विभाषादि क्लृप्तयोः । ३ । ३ । ५० ।

आरायः-आरयः । आश्रयः-आश्रयः ।

3225. The affix 'ghañ' is optionally employed after the verbs 'ru' (to roar) and 'plu' (to float), when the preposition 'ān' is in composition

As आरान् or आरवः 'nois', आलान् or आलवः 'bathing'.

३२२६ । अवे ग्रहो वर्धप्रतिबन्धे । ३ । ३ । ५१ ।

विनायेति वर्तते । अवग्रहः-अवग्रहः । 'वर्धप्रतिबन्धे' किम् । अवग्रहः पदस्य ।

3226. The affix 'ghañ' is optionally employed after the root 'grah', when the word 'ava' is in composition, the sense being withholding of rain.

The word 'optionally' is understood here. The word वर्धप्रतिबन्ध means the absence of rain, from some cause or another, when the season has arrived, as अवग्रहः or अवग्रहो देवस्य 'the draught of rain'.

Why do we say 'when meaning 'obstruction of rain'? Observe अवग्रहः पदस्य ।

३२२७ । मे वणिजाम् । ३ । ३ । ५२ ।

मे प्रदेयं वा वणिजं वणिजं चेत्यवग्रहः । वृत्तानुप्रतिनि यावत् । वृत्तानुप्रतिनि चरति । वृत्तानुप्रतिनि ।

3227. The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed relates to commerce.

Both the words *grah* and *vibhāśā* are understood here. By 'relation to commence' is meant here the string of the balance, and not commerce in general. This string by which a balance is held is called वृत्तानुप्रतिनि or वृत्तानुप्रतिनि, as वृत्तानुप्रतिनि चरति or वृत्तानुप्रतिनि चरति, and thus may be said of any person whether he be a trader or not.

Why do we say 'when belonging to commerce'? Observe वृत्तानुप्रतिनि देवदत्तस्य 'the whip of Devadatta'.

३२२८ । रश्मी च । ३ । ३ । ५३ ।

मग्रहः-मग्रहः ।

3228. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed means 'a rein'.

The word रश्मी means here the bridle by means of which horses &c. joined to the carriage, are held under control, as मग्रहः or मग्रहः 'a rein'.

३२२९ । वृत्तोत्तराच्छादने । ३ । ३ । ५४ ।

विभाषा म इत्येव । मग्रहः-मग्रहः ।

3229. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'vri' (to choose), when 'pra' is in composition, and the word so formed means 'a sort of covering'.

As मायाः or मयः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe मयः परे ।

३२३० । परी भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभाषा-परिमयः । अवज्ञाने किम् । सर्वतो भवनं परिमयः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c 'As परिभाषाः or परिमयः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिमयः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिमयः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः । जयः । * जयादीनामुपसंख्यानं भूय उक्ते क्तादिनिवृत्त्यर्थम् * । भवच् । वर्धच् ।

3231. The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent).

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III 3 113 This debars चच् The च् in जच् is qualitative, in sūtras like VI. 2 144

Thus, चयः 'collection', जयः 'going', जयः 'victory', चयः 'wasting'.

Vart — In this connection the words भय &c should also be enumerated. As भी + जच् = भयच् 'fear', वर्धच् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c but for this Vārtika.

३२३२ । ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

ऋवर्णान्तादुवर्णान्तादप् । करः । मरः । यरः । यवः । लवः । लवः । पवः ।

8232. After a root ending in long 'ri', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'

This debars वच्. The व् is indicative for the sake of accent (III 1 3), as कृ + जप् = करः 'scattering' वृ — वरः 'beverage, poison', वृ — वरः 'arrow', वृ — वरः 'barley', वृ — लवः 'reaping', वृ — वरः 'winnowing coin'.

The व् in वृच् is merely for the sake of euphony it is not व् changed into व, for then by the rule that which follows व् is also called वरच् 'short व' only would have been taken and not long व (I. 1. 70)

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ६३ ।

सनयोर्विष्टरश्च सः चरत्वं निपात्यते । विष्टरो वृक्षस्यार्थं च । 'वृक्ष-' इति किम् । वाचस्पत्य विष्टरः ।

3233. The word वृक्ष is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix च्च् to the root वृष् preceded by the preposition वि. Thus वृक्षो वृषः । विष्णुनामन् ।

Why do we say then meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe वृक्षो विष्णुनामन् वृक्षः । See sūtra III. 3. 57. S. 3232 by which च्च् is added here instead of च्च् ।

३२३४ । ग्रह्यहनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

ग्रह्यया । चञ्चोत्पयादः । ग्रहः । चरः । दारः । निह्वयः । गमः । "ननिष्पयोत्पयादः । चञ्चः । दारः । "चञ्चोत्पयादः । चञ्चः । दारः । "द्विगमश्चोत्पयादः । चञ्चः । चञ्चः । चञ्चः । चञ्चः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grah', 'vri', 'dri', 'nischi' and 'gam'.

This debars चञ्च्, and in the case of निश्चि the affix च्च् is debarred. As ग्रहः 'a planet', चरः 'a boon', दारः 'tearing, a cave'; निह्वयः 'certainty', गमः 'march'.

The verb निश्चि would have taken च्च्, but takes च्च् which causes difference of accent.

Varl.—The roots वृष् and वृष् should also be included in this; as वृषः 'obedient', वृषः 'battle'.

• Varl.—When the sense is that of चञ्च्, the affix च्च् is directed to be employed, after the following verbs.—वृष, वृष, वा, वृष, वृष, वृष, वृष. As वृषः 'a table-land' (on which they move), वृषः 'a vessel for bathing' (in which they bathe), वृषः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they drink), वाविः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they pierce); वृषः 'an obstacle' (in which they are obstructed), वावृषः 'battle' (where they fight).

Varl.—The roots वृष् &c. are reduplicated before the affix च्च्. This vārtika comes under VI. 1. 12, relating to reduplications. Thus वृष, वृष, वृष, वृष, वृष, वृष.

३२३५ । उपसर्गोदः । ३ । ३ । ५८ ।

उपसर्गादः ।

3235. The affix 'ap' comes after the verb 'ad' (to eat) when an upasarga is in composition.

Thus उप+अद्+अप् । Now applies the following sūtra by which च्च् is replaced by च्च् ।

३२३६ । पञ्चोदः । २ । ४ । ३८ ।

उपसर्गादः । उपसर्गादः । उपसर्गादः । उपसर्गादः । उपसर्गादः ।

3236. And when the affix च्च् and च्च् follow, च्च् is the substitute of च्च्.

As मायारः or मयारः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe मयार गोः ।

३२३० । परी भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभावा-परिमवः । 'अवज्ञाने' क्त्वि । सर्वतो भवनं परिमवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'blu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c. As परिभावा or परिमवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिमवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिमवः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः । जयः । 'जयादीनामुपसक्तवान् ननु वक्ते क्तादिनिवृत्त्यर्थम्' । जयच् । जयर्च् ।

3231. The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent).

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III 3. 113 This debars चच् The च् in चच् is qualitative, in sūtras like VI 2. 144

Thus, चयः 'collection', जयः 'going', जयः 'victory', जयः 'wasting'.

Vart —In this connection the words जय &c should also be enumerated. As भी + चच् = भयच् 'fear', वर्षच् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c but for this Vārtika.

३२३२ । ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

श्रुवर्णान्तादुपवर्णान्तादप् । करः । गरः । यरः । यवः । लवः । लवः । लवः ।

3232. After a root ending in long 'ī', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars चच्. The च् is indicative for the sake of accent (III 1 3), as कृ + चच् = करः 'scattering', चृ + गरः 'beverage, poison', चृ + यरः 'arrow'; यु + ववः 'barley', लृ + लवः 'reaping', प्र + पवः 'winnowing coin'.

The इ in ऋइ is merely for the sake of euphony it is not इ changed into इ, for then by the rule 'that which follows इ is also called ऋर' short उ only would have been taken and not long ऊ (I. 1. 70)

३२३३ । वृत्तासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ८३ ।

अनयोर्विष्टरस्य ह्यः वर्यं निघातयते । विष्टरो मृद आघर्षणं च । 'वृत्त-' इति क्त्वि । घातयत्य विष्टरः ।

As निषदा (II. 4. 38) 'half chewed morsel', प्रपशः 'voracious'

Why do we say "when compounded with an upasarga ? Observe
पाशः 'grass' अद् + पश् = पश् + अ (II. 4. 38) = पाशः ।

३२३७ । नी ण ख । ३ । ३ । ६० ।

नी उपपदे अदेर्हः स्वादाश्च । स्वादः । निषदाः ।

3237. And the affix 'na' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'na' is in composition

As नि + अद् + ण = नि + आद् + ण = स्वादः VII 2 116) 'feeding', नि + अद् + ण = नि + पश् + अ (II. 4. 38) = निषदाः 'eating food.'

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गः । ३ । ३ । ६१ ।

आश्वाद् । जपः । जपः । उपसर्गं तु । आश्वाधः । उपजाधः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars पञ्च As व्यधः 'wound, जपः 'muttering

Why do we say 'when upasarga less ? Observe आश्वाधः उपजाधः ।

३२३९ । स्यनहसोर्यो । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । स्ये पञ्च । स्वना-स्वाना । हस-हासः । अप्रुपचर्त्त इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'syana' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वना or स्वाना 'sound, हस or हास 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः a loud noise, प्रहासः 'a loud laughter.

३२४० । यम. समुपनिवियु च । ३ । ३ । ६३ ।

यममुपसर्गं च यनेरुपज्ञा । यमनः-यमाधः । उपयमनः-उपयमानः । निषयः निषाधः । विषयः-विषाधः । यमः-यानः ।

3240 And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga 'sam', 'upa', 'na' and 'vi', are in composition, or even when it is upasarga less

This debars पञ्च As यमनः or यमानः 'restraint', उपयमनः or उपयमानः 'marriage, निषयः or निषाधः 'restrictive rule, विषयः or विषाधः 'check, distress, यमः or यानः ।

३२४१ । नी गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अथवा स्वाद् । गिनदः-गिनादः । गिनद-गिनादः । निषटा-निषाठः । निस्वनः-निस्वानः ।

3241 The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'syana' (to sound), when the upasarga 'na' is in composition with them.

This debars पञ्च Thus गिनदः or गिनादः 'recitation, गिनदः or गिनादः 'noise, निषटाः or निषाठाः 'reading, निस्वनः or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । कृणो यीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

मातृपुत्रवर्गे च बीजाविषयाच्च क्वचित्पञ्च स्यात् । बीजापदं मातृपुत्रः । निष्पत्तिः-
निकृषात् । कृषात् । कृषात् । यीणायां तु । मन्त्रका-मन्त्रकाः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kṛan' (to jingle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

Taus debars the affix च् The Taus निष्पत्तिः or निष्पत्तिः 'a musical tone'. कृषात् or कृषात् 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga not necessarily नि, as कृषात्कृषात् बीजा.

But not so here, च्तिष्पत्तिः वर्तते, where the upasarga being च्ति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed. When flute is not in ant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix च्. To sum up, कृषात् takes च् optionally under three conditions — 1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga.

३२४३ । नित्यं पणः परिमणौ । ३ । ३ । ६६ ।

चण्डपादः । नृलक्षणाः । मातृपुत्रः । व्यसनात् नृलक्षणादीनां परिमितौ पुटिर्भवति चण्डपादः । 'परिमणौ' च्ति । पादाः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'pan' (to barter), when the sense is that of measure

The word निष्पत्तिः 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvṛtti of the word optionally. Thus नृलक्षणाः 'a handful of radishes', मातृपुत्रः 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c. tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing.

When not meaning measure, we have पादाः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

चण्डपादः । कृषात् । उपादाः ।

3244. The affix 'ap' comes after the verb 'mad', when not in composition with an upasarga.

This debars च्. As विद्यापदः 'pride of knowledge', चण्डपादः 'pride of wealth', कृषात्पदः 'pride of family'. When compounded with upasarga, we have उपादाः 'mad', मन्त्रादाः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंमदी हर्ये । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्ये' च्ति । प्रमादाः । संमदाः ।

3245. The words 'pramada' and 'sammada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कन्यानां मनसः 'the joy of girls', कोकिलानां मनसः 'the rejoicing of cuckoos'.

Why do we say 'when meaning delight'? Observe मनादः 'circle-ness', मनादः 'frunzy'.

३२४६ । समुदोरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

समुदोरजिः समुदाय उत्पन्नं ज्ञेयं मेरुणे तस्मात्पशुविषयकादप्याह । 'समुदोरजिः' इत्युक्त्यर्थे प्राप्ते न । मनसः पशूनां मनसः । उदजः पशूनां मेरुणम् । 'पशुषु' क्तिम् । चनाजो ब्राह्मणानाम् । उदानं चित्राणाम् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts

This debars चञ् The root अज 'means to go, to throw'. When preceded by सम्, it means 'a collection', and preceded by उत् it means 'driving'. As चनजः पशूनां 'a herd of cattle', उदजः पशूनां 'driving forth of cattle'. The अज is not changed to जी, because II. 4 56 S 2292 ordaining this substitution excepts the affixes चञ् and जञ्.

Why do we say 'when applying to cattle'? Observe चनाजो ब्राह्मणानां, उदानः चित्राणां ।

३२४७ । अक्षेपु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अपयस्येन दीनं लक्ष्यते ग्लहः अपयस्येन ग्लहः तत्र ग्लहः इति निवारयते । अपयस्य ग्लहः । 'अपयस्योन्मिषत्पशूनां दीनम्' । 'अक्षेपु' क्तिम् । पादस्य ग्लहः ।

3247 The word 'glah' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling

This word is derived from the root ग्लह् The verb ग्लह takes the affix अप् and thus forms ग्लह, and then irregularly र is changed into ल, as अपयस्य ग्लहः 'cast of the dice the bet to be d ltered on the fall of the dice

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्लहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अप्, and thus debarring चञ् They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लहः 'receiving', formed by adding the affix चञ् ।

This अपयस्योन्मिषत्पशूनां दीनम् (Māgh VIII 32)

३२४८ । प्रजने सर्तेः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रयत्नार्थं प्रहृतम् । प्रजापुत्रवत् । अक्षम् 'अक्षवत्' 'प्रहृतः' इति । अक्षिकरत्वे पुं लि, मदायात्- (३२६६) इति च ।

3248 The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars चञ् The word प्रजनं means 'the first covering of a cow by a bull'. As मदापुत्रवत् 'impregnation of cows', पशुनापुत्रवत् 'impregnation of cattle.'

How do you explain *avāha* and *pravāha*? They are formed by *ghāṇ* with the force of location denoting a name under III. 3. 118 S. 8200.

३२४८ । *ह्य* संवसारं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । ३२ ।

निदधः । अभिदधः । उपदधः । विदधः । ह्यु विषु । प्रदधः ।

• 3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semi-vowel is changed into the corresponding vowel

This denotes *पम्*. As *नि + ह्वे + अप् = नि + हु + च* (VI 1. 103) = *नि + हो + च* (VII. 3. 81) = *निदधः* (VI 1. 78) 'invocation', *अभिदधः* 'invocation'; *उपदधः* 'invitation', *विदधः* 'calling'. But *प्रदधः* 'a summons'.

३२५० । *आदि युद्धे* । ३ । ३ । ३३ ।

आह्वयतेऽस्मिन्नित्यादयः । युद्धे हि । आह्वयः ।

3250. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the *upāsarga* 'Āh', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As *आह्वयः* 'battle' (where they challenge each other) But otherwise *आह्वयः* 'calling'

३२५१ । *निपानमादायः* । ३ । ३ । ३४ ।

आह्वयतेऽय इत्येते । संवसारं च न्यभ्युपविषु । आह्वयः । आह्वयः । आह्वयः ।

3251. The word 'Āhāva' is irregularly formed when meaning 'a trough'.

The word *आह्वयः* is irregularly formed from *ह्वे* by the prefix *आ*, then *samprasāraṇa*, and the *vyādhā* of the vowel. Thus *आ + ह्वे + अप् = आहु + च = आहो + च = आह्वयः* 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise *आह्वयः* 'calling'. Even in the word *आह्वयः* the sense of calling is understood. It is that place near a well containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus *आह्वयः* निपानं वहायुक्तपत्रादये (Amarakośa I 10 26).

३२५२ । *भावेऽनुपसर्गस्य* । ३ । ३ । ३५ ।

अनुपसर्गस्य इत्येते । संवसारं च न्यभ्युपविषु । ह्यः ।

3252. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its corresponding vowel, when the root is *upāsarga*-less, and mere action is denoted.

As *ह्वः* 'calling', *ह्वे ह्वे उपह्वे इति* ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe चादायः । Though the anuvritti of the word चाय was understood in this aphorism from sūtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sūtra 3183, which was running, must not be taken; so that this word applies to agent-kāraka also.

३२५३ । हनञ्च वधः । ३ । ३ । ३६ ।

अनुपसर्गादन्तेर्भावे अपस्वात् । वधादेशश्चातोदात्ताः । 'वधेन दस्युम्' । चादृष्टम् । घातात् ।

3253. The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'radha' is the substitute of 'han' before this affix.

This वध has udātta accent on its final. The affix अच् which is anudātta generally (III. 1. 4) thus becomes udātta

As वधद्वोरपवाच् 'the killing of thieves; वधोदस्युनाम् 'the killing of robbers'.

When action is not denoted, the affix अच् applies; as घाताः 'a blow.

So also when an upasarga is in composition with it; as मघातः, घातः ।

The word च in the aphorism does not connect हन् with the substitute वध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix अच् also; as घाताः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ३७ ।

मूर्तिः कानिच तल्लिङ्गमिदमेव हन्तेरपस्वात् । घनहादयोः । अघनवतः । कपच् 'घे'पवचननाम्' इति । घनं यदेव घनी लभ्यते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han.

The word मूर्ति means 'hardness', 'solidity'. Thus अघनवतः 'a mass of cloud'; दृढिपतः 'solid card'. How do we say घनं इति or घे'पवचननाम् Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घमो देशे । ३ । ३ । ३८ ।

बाहीक्यामविधेयस्य लघेवम् । 'अन्तर्घमः' इति पाठान्तरम् ।

3255. The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर + हन् + अच् = अन्तर + हन् + घ = अन्तर्घमः 'name of a country of Bahika'; (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house) Some write the word with a च as अन्तर्घमः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घमो 'striking in the middle'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७८ ।

द्वारदेशे द्वौ प्रकोटवर्तिन्यौ आ-घन्तरो वाद्वयः । तत्र बाह्ये प्रकोटो निपातनमिदम् । मविध
द्विर्जनैः पत्यैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्नयम् । पये वृद्धिः ।

3256 The words 'praghana' and 'praghāna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house a portico' The ap has the force of object. There is a riddhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces. The outer-yard is called praghāna or praghuna. Because persons entering strike that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed.

This is formed from घृ with म, irregularly

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घघ्नोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । घत्तिष्काहोऽन्यानि काहानि स्थापयित्वा तद्वन्ति तदुद्घनः ।
अधिकरणेऽप्यु ।

3257. The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'.

This is formed from उद् + घृ irregularly. Thus उद्घघ्नः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c the carpenter planes, carves &c) The ap has the force of location.

When not having this sense we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघघ्नोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्ग मरीचकवचः । च वेद न चर्चः किं तु पाणि पावयेत्याहुः । करणेऽप्यु । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irregularly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप + घृ. Thus अपघघ्नः 'a limb or member of the body'. The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body. The ap has the force of Instrument here. Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

द्रुषु हन्ते । करणेऽन्यथादौष्यं यः । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोधनः । विपनः । द्रुषनः । द्रुषणः ।
हन्ते । 'पूर्वपदात्मन्नायाच-' (८५७) इति वदन्तः । यद्येषा कुदात्त्वः । द्रुष्यः ।

3259 The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोधनः = forge hammer' (whereby the iron is destroyed), विपनः 'a mallet', द्रुषनः 'an axe' lit the tree (dru) cutter. Some write द्रुषणः, the न being changed into ण by rule VIII. 4 3 S 857 or by

including this word in the class of धारोपवादि (IV. 2. 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क घ । ३ । ३ । ८३ ।

साम्ब उपपदे इत्येः कः कर्त्तादिभ्यः । पठे यनादिभ्यः । साम्बभ्यः-साम्बयनः । कर्त्तव्येयः । साम्बपातः ।

3260. The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sūtra draws in अच् from the last aphorism and in that case अच् replaces हच्. Thus लल्लचन or लल्लचनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are लल्लचना as well as लल्लचनी. When क is added we have लल्लचनः. Thus हच् + क = हृच् + क (VI. 4. 98) = लन (VII. 3. 54). When अच् is added, हच् is totally replaced by अच्. When instrument is not meant, we have लल्लचनः.

३२६१ । परी घः । ३ । ३ । ८४ ।

परी इन्तिरपरात्करणे पश्यद्दत्तादिभः । परिरुच्यतेऽनेनेति परिरुचः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'.

Thus अटिः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sūtra, we get another form of this word,

३२६२ । पटेश्व घाङ्गयोः । ८ । २ । २२ ।

यदे देकस्य लो वा द्वादशस्येऽद्वयस्ये च । धर्मिणः-धर्मिणः । पर्यङ्कः-पर्यङ्कः । इह 'तत्तमयो
यः' (२००३) इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं भ्यासमायातु ।

2252. The ϵ of $\epsilon\epsilon$ is changed to ϵ before gha and anka.

As परिपः or पसिपः, पर्वङ्गः or पवङ्गः. The word प here means the word-form प, and not the technical प of तत्पु and तङ्गपु. See L. 1. 22. S. 2003.

३२६३ । उषस्त्रये । ३ । ३ । ८५ ।

अथ पूर्वोक्तैरप्युक्तं प्रमाणं । आ अयमर्थेन आनीप्यं लखयते । सर्वतन्त्रोपहृत्यते आनीप्येन गम्यते इति पूर्वोक्तं प्रमाणं ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding वप् (III. §. 76) to the verb वृ preceded by the upasarga अव्, then eliding the penultimate व् of वृ; this is the irregularity. Then by sandhi rules वृप् is changed into वृः. This form would have been given by the affix क् also, without any irregularity.

The word *साधव* refers to proximity, contiguity. Thus *पर्वतोपपन्नः* 'the declivity of the mountain', so also *ग्रामोपवसः* 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe *पर्वतोपपातः* :

३२६४ । संघोद्घो गणप्रशंसयोः । ३ । ३ । ८६ ।

सदन *सघः* । भावेऽप् । उद्घस्यत् उत्कृष्टो घायत इत्युद्घः । कर्मरयप् । गत्यर्थानां पुद्गलसं-
ख्यादन्तिघनि ।

3261. The words 'saṅgha' and *udgha* are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively.

These words are thus formed, *सङ्घ* + *हृ* + *यप्* = *सं* + *हृ* + *घ* = *सं* + *घृ* + *घ* = *संघः* : Thus *सघः* *पशूनाम्* 'a herd of cattle', so also *उद्घो* *अमुकः* 'an excellent man' 'who knows' well. The word 'respectively' is inserted from I. 3. 10. When not used in these senses, we have *सघावा* 'union'. In *saṅgha*, the *ap* has the force of 'condition', and in *udgha* of 'object', as all roots meaning 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know', in *udgha*.

३२६५ । निघो निमित्तम् । ३ । ३ । ८७ ।

सुसन्तान्निहतं निमित्तम् । निर्दिष्टेषु ह्यन्ते घायन्ते इति निघाः वृद्धाः । घनातोदपरिघादा इत्यर्थः ।

3265. The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad.'

The word *निमित्त* means 'measured all round' i. e. 'as high as broad' literally that which is known (*hanyante* = *jñāyanto*) fully. As *निघा* *वृद्धाः* 'trees as high as broad'. *निघा* *वास्तवः* square or cubic or circular halls. Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have *निघातः* 'a blow'. The word *निमित्त* = *सुसन्तान्निहत*, *घनातोदपरिघाद* : It may be derived from *ना* or from *नि* : In the first case it will mean 'measured' and in the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dharmasūtra* I 20 30 for the meaning of this word.

३२६६ । हितः क्तिः । ३ । १ । ८८ ।

सर्वं भाव स्य ह्यभावात् । 'क्षेत्रं निमित्तम्' । नित्यप्रदवात्किञ्चनैविवचनम् । अत एव कृत्वातेन न विग्रहः । पुण्यम् । पाकेन निवृत्तं पक्वम् । पुण्यम् । उन्मिषम् ।

3266. The affix 'ktri' comes after the verb which has an indicative 'du', when denoting mere action &c.

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in this, as in all the previous aphorisms. Then by IV. 4. 20, S 1570 (of this, as in all the previous aphorisms) we must add *क्*, for we can not use the affix *क्त्रि*, *क्त्* is always the augment) we must add *क्*, for we can not use the affix *त्रि* alone, but we must always use *निवृत्त*. Thus *पुण्यम्* 'to cook'—

पक्त्रिभ्र 'what is ripe', डुवद्—उक्त्रिभ्र 'sown' (VI. 1 15), डुहृद्—कृत्रिभ्र 'artificial'.

३२६७ । द्वितोऽयुच् । ३ । ३ । ८८ ।

अयमपि स्वभावाद्भाव इव । दुवेष्ट । वेष्टयुः । खययुः ।

3267. After that verb which has an indicator 'tu', the affix *athuch*, comes with the force of denoting mere action &c

As दुवेष्ट—वेष्टयुः 'a trembling', दुओश्लि—खययुः swelling, दुड्—उक्त्रयुः 'sneezing', दुड्—इक्त्रयुः burning

३२६८ । यजयाचयतविच्छमच्छरक्षो नह् । ३ । ३ । ८९ ।

यसः । याचना । यत्नः । विरयः । मरय । मरये याचन्— (२९९९) इति याचकात् सं-
याचयत् । कृत्वा तु विरय इत्यत्र गुणनिषेधात् । रययः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yāch' (to ask for,) 'yat' (to strive), 'vishuhh' (to shine), 'prachohh' (to ask) and 'raksh' (to preserve) comes the affix '*nan*' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The *ह्* of नह् is for the sake of prohibiting *guna* or *vridha* (I 1. 5 S 2217), as यसः 'sacrifice', याचना 'solicitation', यत्नः 'effort', विरयः (VI 4 19 S 2561) 'lustre', no *guna* because of *ह्* । मरयः 'a question', रक्त्वा protection.

The root मच्छ by VI 1 16 S 2412 ought to have changed its *र* into *वृ* the द्विभ्र affix नह्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Pāṇini as we know from the fact that Pāṇini himself uses the form मरयः in III 2 117 S. 2777

३२६९ । स्वप्नो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269 The affix '*nan*' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final *ह्* is indicator and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686) नन् स्वप्नः 'a dream'

३२७० । उपसर्गे षो किः । ३ । १ । ९२ ।

मयिः । आगच्छिः । उपसर्गोपदेशेनेत्युपाधिः ।

3270 The affix '*ki*' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an *nn* upasarga is in composition with it

The *ह्* is indicator, by force of which the final *वा* is elided (VI. 4 6 S 2372) Thus म+वा+कि=मदिः 'a present', मयिः 'the periphery of a wheel', उपपाधिः 'fraud', आगच्छिः 'vanishing'

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे षोः किः स्वाधिविभक्त्यर्थः । अस्मात् भीत्युपदेशविभक्तिश्चलति ।

3271. The affix 'ki' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'.

As वलनि: 'the ocean (in which water is held)', गरणि: 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance. The word क in the aphorism draws in the affix कि from the last sūtra

३२७२ । स्त्रियां क्तिन् । ३ । ३ । ८४ ।

कीतिङ्गे वावाचो क्तिन्स्याद्वचोऽपवादः । यत्र यो नु परस्वाद्युवायेते । कृतिः । चितिः । स्तुतिः । एवायी-एवाति । एकीतिज्ञान' इति नु ज्ञानादिकम् । ज्ञानाद्वाच्ये चिति 'जप ह' इति वा । जपयिष्य । " जपयिषिस्तुभ्यः करणे " जपयेऽनया कृतिः । यजेदिष्य इटि । स्तुतिः । " जपवादिभ्यः क्तिन्निश्चयवाच्यः " । तेन परत्वं । कीर्तिः । मोर्तिः । लूतिः । घृतिः । घृति । डाहः- (३०३३) इति योगविभागात्किञ्चिद् इत्यः । प्रहृतिः । 'ति च' (३०३७) । कृतिः । कुतिः । " वायतेः क्तिन् चिन्वाचो वाच्यः " । जपचितिः । " जपदादिभ्यः क्तिन् " । संपदः । विपदः । 'क्तिन्पीच्यते' । संपत्तिः । निपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'kṭiv' is added to the root.

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also. This supersedes क्त्, क्त् and क्त् affixes, being taught subsequent to them. Taus कृति: 'action', चिति: 'a gathering', चिति: 'understanding' स्तुति: 'praise', एवाति: 'swelling'. The form एकीति is erroneous, for एका is changed to एकी only in the Nishthā (S 3041). Or it is derived from the root एकीति formed from the Past Part एकीत् with चिच् and adding ह । Thus एकीति + ह (जप ह) = एकीति: (VI 1 22. S. 3014). The चिच् is added to p p. एकीत् to make it a root by the gana—sūtra given under the Churādi, /कृत् (No 303)

Note —The affix क्तिन् should be declared to come after the verbs वाच् 'to get' &c. Thus वाहि: 'getting', राहि: 'accomplishment', रोहि: 'shining', ललि: 'a slip', ललि: 'distraction', ललि: 'gain'

Part.—So also after the verbs शृ 'to hear', शृ 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुति: 'ear' (that by which we hear)', so इष्टि: 'a sacrifice' or 'a wish' from यज and इष्ट । स्तुति: 'a praise'.

Note.—The affix कि comes after the verbs 'क्षे to be exhausted', 'क्षे to fade', 'वृक्ष to grow old' and 'हृ to leave', as क्षानि: 'exhaustion', वृक्षानि: 'fading', वृक्षानि: 'old age', हृक्षानि: 'loss'.

Part.—The affix क्तिन् coming after verbs ending in long च् and the verbs क् &c. is like a Nishthā. Thus कीर्ति: 'scattering'. This form is thus evolved क् + क्तिन् = कि + ति (VII 1. 100 S. 2390) = क्तिन् + ति (I 1 51 S 70) = कीर्त्ति + ति (VIII 2. 77 S. 354) At this stage, च् is changed into क् by the

affix being treated as a Nishthā (VIII 2 42 S 3018) and this ण is changed into ञ by the ordinary rules of sandhi, so also नीचि 'prais', नीचिः 'old age', नीचि 'drying' छुनिः (VIII 2 44) 'cutting', जुनिः 'joining', धुनिः 'agitation' धुनिः 'destruction' The अ of hlād is shortened to ऌ by the analogy of Nishthā (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two. As मङ्गनिः । Similarly धुतिः । छुतिः । The ञ of चद् and चत् is changed to ञ by S 3037

Vart —Before क्ति affix चाच् is always changed to चि, as चपचितिः 'Loss, destruction, showing reverence'. The affix क्ति is added to चाच् by considering it as belonging to the class of चाच् &c. See above **Vart**. Otherwise it would take the affix ञ by III 2 103

Vart —The affix क्तिप् comes after the verbs चपद् &c. as चपद् 'prosperity', विपद् 'a calamity', प्रतिपद् 'access'. The affix क्ति is also employed after these verbs —as चपक्तिः विपक्तिः । The verbs लृ &c. are 21 verbs of kṛyādi class

३२७३ । स्यागापापघो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्ति-स्यादङोऽपवादः । प्रस्थितिः । उपस्थितिः । जगीतिः । संजीतिः । पक्तिः । कपद् 'अवस्था सस्था इति । 'अवस्थावाच्' इति चापवादः ।

3273 After the roots 'sthā' (to stand), 'gā' (to sing) pā, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'kṛti' is employed when a word in the feminine gender denoting a 'cause action' is to be expressed

This debars the affix क्ति (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्ति in cases of compound verbs ending along जा. Thus प्रस्थितिः 'ajouin y' (VII 4 40 S 3074) उद्गीतिः 'a singing aloud', जै+क्ति=जा+क्ति (VI 1 45 S 2870) =जी+क्ति (VI 4 66 S 2462), जनीति 'a concert' जनीतिः 'a cistern', जनीतिः 'drinking together', पक्ति 'cooling'

The repetition of the word भाव in this aphorism in spite of its anuvṛtti being understood from S 3184 is to exclude every other significance

How do we get forms like अवस्था and सस्था? Panini himself in his sūtras has used forms like अवस्था &c. See I 1 34 S 218. This is enough justification for us to derive forms like अवस्था सस्था &c. by applying the affix क्ति under S 3283 in spite of the present sūtra which requires us to apply क्ति only

३२७४ । कृत्तिवृत्तिजृत्तिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवतेः अवत्तवत्- (३२५४) दृष्टवत् । कृति । स्वराद्यं वक्षन् । उदात्त इति द्विवर्तते । जृत् । जृतिः । ज्वलन्नेदीर्घत्वं च निपात्यते । वृत्तेः वृतिः । 'दातिव्यतिपाद्या- (३०७४) इति ये प्राप्ता दत्ताभाषो निपात्यते । जनीतेर्वा जनयन्- (२५०४) दृष्टव्ये कृते स्वराद्यं निपात्यन् । ददित्वोदात्तं हेतिः । कीर्तयः ।

3274 And these words viz 'ūti' (preserving, sport), 'vūti' (journ), 'juti' (velocity), 'sāti', (destruction), 'hoti'

(‘*weapən*’) and ‘*kirtī*’ (‘*flame*’) are anomalous forms, acutely accented.

The anuvṛtti of the word कर्त्तृ does not exist in this, but the word उदात्त of the last Aṣṭādhyāyī sūtra S. 3420 is understood here. The word कर्त्तृ is thus formed — यच् ‘to protect’ + क्तिच् = क् + क्ति (VI 4 20 S. 2654) = कर्त्तृ. This form is regular and could be evolved from III 3 91 also, but not so the accent. The irregularity in कर्त्तृ and कर्त्तृ consists in the lengthening of उ into ऊ, in कर्त्तृ; the य of the root क् which becomes वा by VI. 1 45 S. 2370 is not changed into व, as rule VII 4 40 S. 3074 requires and this is the irregularity. This form may also be derived from the root कृ with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sūtra thus कृ + क्तिच् = वा + क्तिच् (VI 4 42 S. 2504) = कर्त्तृ. The form कर्त्तृ may be derived either from कृ or कर्त्तृ.

इन्द्रवाजेधुनोऽयं सहस्रं प्रथमेषु यः । उग्रहृष्टाभिः कर्त्तृभिः ॥ (Rig I 7. 4) ‘O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections’ So also कर्त्तृभिः ।

३२७५ । व्रजयजोभाये क्यप् । ३ । ३ । ३८ ।

वृज्या । वृज्या ।

3275 The affix ‘*kyap*’ comes after the roots ‘*vraj*’ (‘to go’) and ‘*yaj*’ (‘to worship’) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action.

• This sup. is देशकृत्. This वृज्या ‘wandering about’, वृज्या (VI 1 15 S. 2409) ‘worshipping’. The य् of क्यप् is indicative and though it serves no purpose in this sūtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having य् that we add, as by VI 1. 71 b 28 8, in the words formed in the next sūtra.

३२७६ । संज्ञाया सनजनिपदनिपतमनविदुष्योद्भूजिषः । ३ । ३ । ९९ ।

सनजादिभ्यः निपाया भाषायाः सनजयान्न कोदात्तः संज्ञायाच् । • लङ् । इत्यपि कीनादी निपायादयम् । • सनजान्नयस्यानिति सनजया सभा । निषीदन्नयस्यानिति निषदा । ज्ञापनः । निपतन्नयस्यानिति निपतया विच्छिन्ना भूमिः । उद्भूजिष्येति सन्या वल्लभायैष्यति । विदुष्ययस्यानिति विदया । पुष्ट्यानिपदः । सन्या । पुष्ट्या । उद्भूजिष्यया इत्यया निविज्ञा ।

3276 The affix ‘*kyap*’ comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting ‘an appellative’ and is acutely accented *vis* — *śam-aj*, ‘*nishad*’ ‘*ni-pat*’, ‘*man*’, ‘*vid*’, ‘*suñ*’, ‘*siñ*’, ‘*bhrūñ*’ and ‘*in*’.

Thus सनजयः ‘an assembly’ *Vart* — The यच् is not changed to की before the affix *kyap* in spite of II 4 56 S. 2292 निषदा ‘a small bed or couch’, निपतया ‘slippery ground’, सन्या ‘the nape or the back of the neck’, by which one understands when a man is in an anger, विदया ‘knowledge’, वृज्या (VI. 1 71) ‘extraction of soma juice, parturition’, सन्या bed, पुष्ट्या ‘wages’ service, इत्यया ‘a litter’ palanquin.

३२७७ । कृजः श च । ३ । ३ । १०० ।

'कृजः' इति योगविधानः । कृजः क्यप्त्वात् । कृत्वा । 'श च' । चारिष्वत् । कृत्वा । कृतिः ।

3277. And after the root 'kri' comes the affix 'sa' in forming a feminine, as well as the affix 'kyap'.

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sūtra, and by the process called योगविधान we can split up this aphorism into two —

(1) कृजः 'after the root कृ there is the affix kyap'. As कृत्वा ।

(2) श च 'and the affix श as well as <in> Thus कृत्वा, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form कृष by III 1 67 S. 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इच्छेर्भावे यो वगभावश्च निपात्यते । इच्छा । "परिचर्यापरिचर्याह्वयवाटादयानामुपसंख्यानश्च" । यो वक्त्र निपात्यते । परिचर्या भूता । परिचर्या परिचर्यश्च । अत्र मुक्तोऽपि । ह्य अन्तेऽपि । अतो कोषानामोऽपि । ये चक्षि तिलोवाः । ह्यवा । अदते । ये चक्षि ह्यवाऽदत्य द्विरर्थं पूर्वभागे यकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अदतया । "जानर्त्तकारो वा" । यच्चे यः । जानरा-जानर्याः ।

3278 The form 'ichchhâ' (desire) is irregular.

The word is thus formed इच् + य = इच्छ + य = इच्छा The च् ordered by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Part—The following words are also irregularly formed'—परिचर्या 'perambulation', the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance service, ह्यवा 'hunting' from the churâdi root mriga (No. 137) 'to search' it ends in च । This च is not elided, the चि is elided before य and च् । अदतया 'the habit of roaming about as a religious mendicant'. The affixes य and च् are irregularly added, and the syllable च is reduplicated, but no य in the first portion, while the vowel is lengthened

Part—From the root जान् we have either जानरा or जानर्या 'waking' The first is formed by the affix च the latter by य which brings in च् (III. 1 67 S. 2756)

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययात्तेभ्यो चागुण्यः क्षिपानकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाप्त्वा ।

3279. After the verbs that end in an affix there is the affix 'a', the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots such as D'sid ra tives, Causatives Intensives and U nominatives Though taking affixes they are called चाटु (III 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun

Thus कृ + च् = चिकीर्ष 'to wish to do', this is a D-ivative root, after this root चिकीर्ष we add अ । Thus चिकीर्ष + अ (VI 4. 41 S. 2308) = चिकीर्षा । Then we add टाप् by IV 1 4 S. 434 and get चिकीर्षा 'the desire to do', so also चिकीर्षा 'the desire to take', पुत्रीया 'the desire to be like a son', पुत्रकाप्त्वा

'desire of a son', लोभ्या 'much cutting', चरह्या 'itch'. The sūtra is also found as यः प्रवयात् ।

३२८० १ गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरमदो हलन्तादिप्रयामकारः स्यात् । ईदा । ऊदा । 'गुरोः' क्त्वि । भक्तिः । 'हलः' क्त्वि । भक्तिः । 'निहायां' सेट इति वक्तव्यम् * । नेह । आहिः । 'तिगुत्र-' (३१६३) इति नेह् । दीहिः । * विदुष्वप्यदादीनामिति याच्यम् * निहृदीति । निपडिति ।

3280. The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine.

This debars क्त्वि । Thus कुरहा 'an adulteress'; दुग्धा 'a tigress'; ईदा 'effort', ऊदा 'supplying an ellipsis'.

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'.

Vart.—The affix क्त्वि comes after roots which take an indicatory ए in the Nīsthā. Not here as आहिः । The क्त्वि does not take हृद् by VII. 2. 9. S. 3163. So we get दीहिः ।

Vart.—The affix ति, तु and त्रि take हृद् augment after वृद् and words of similar formation:— as विहृदीति, उचस्त्रिदिति, निहृषिति । निपडिति ।

३२८१ । विद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

विद्यपो विद्धादिभ्यश्च विधानङ् । वृद् । 'वृद्धयोऽङ्' (२४०६) । वत् । वृद्ध । वपा । विदा । विद्वारण दवावङ् । विजित्त्वा । विदा । वृत्ता । क्रयः समवाच्य च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhīd' &c, when the word to be formed is feminine.

Thus वृद् has an indicatory ए, the real root being वृ । From it we have वत् 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna); ; वपुर्—वपा 'bashfulness'.

So also from verbs of the Bhīddā class we have विदा 'breaking', in the alternative we have भिन्ति । So also विदा 'cutting'; विच्छिः 'cutting'; चारा 'a knife, an iron instrument', चार्तिः 'distress', चारा 'a stream'; वृत्तिः । The list of Bhīddā verbs will not be found given in one place in the Dhatupāṭha. They have been collected from different Ganas, and are the following —

विदा, विद्धा, विदा, विपा, वृदा (निर्वोच्योः), वदा, नेवा, नीवा, चारा, हारा, कारा, चिया, चारा, चारा लेखा, रेखा, वृद्धा, चीडा, वपा, वषा वृत्ता, वृत्ता, कृपा । (क्रयः समवाच्य च) and there is vocalisation of the र of कृपा. As कृप् + कृप् + आ = कृपा ।

३२८२ । चित्तिपूजिकथिकुम्बिचर्षश्च । ३ । ३ । १०५ ।

चह् स्यात् । पुजोऽपवादः । चित्ता । पुजा । चपा । चर्षा । चर्षा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words — 'chint' (to think) 'pāj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sūtra (see III 3 107 S. 984) All these verbs belong to the Churādi or 10th class and would have exclusively taken युच् by III 3. 107 S 3284.

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्भा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'.

When the affix = युच् the forms are चिन्तना &c (VII 1 1. S 1247)

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अट् स्थात् । किनोऽपवादः । मदा । उपदा । * अदन्तरोपसर्गवृत्तिः । चडा । अन्तर्धिः । 'उपसर्गे योः किः' (३२७०) इत्यनेन किः । अन्तर्धिः ।

3283. The affix 'an' comes after those verbs which end in long ā when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes कित् । Thus मदा, मचा, उपदा, उपचा &c

Vart — For the purposes of this rule the particles अट् and अन्तर् should be treated like upasargas. Thus चडा 'faith अन्तर्' (I. 4 59) So also कि is added by S 3270. As अन्तर्धिः ।

३२८४ । एयासन्नन्यो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्यापवादः । कारका । हात्का । आसना । अन्नयना । * एद्विवन्दिद्विद्विद्विद्विद्वि वाच्यम् * । चट्टना । चन्दना । वेदना । * इषेरनिष्कार्यस्व * । अन्वेषणा । * परेता * । चर्वणा । चरीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ai', and after 'ās (to sit) and 'sranth (to loose) there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix च (III 1 102 S 3279) Thus कृ+चिच्=कारि, कारि+युच्=कारका (the कृ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हात्का 'the causing to take', आसना 'the sitting', अन्नयना 'the loosening'

The root अन्वि taken here belongs to the Kṛyādi class, meaning 'to loosen' and is not the अन्व of Churādi class for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the Churādi class which class of verbs take the affix जिच् ।

Vart — The verb चट् 'to move', चन्द 'to praise', and चिद् 'to feel', should also be enumerated as taking युच् Thus चट्टना 'shaking', चन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb चट् here belongs to the Tūḍīdi class, and means 'to move' and not the चट् of the Churādi class

Vart—The affix *nvul* comes after *वप्* when it does not mean 'to desire'. Thus *अन्वेष्टा* solicitation, *अन्वेष्टा* 'the searching after'

Vart.—So also optionally when *वप्* takes the upasarga *परि*, as, *पर्यवसा* or *परिधि*: 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगारूपायां खल्वनुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

*प्रवर्द्धिका । प्रवाहिका । विषर्चिका । क्ष्वविष्म । शिरोदर्शिनः । "चारुवर्धनिर्देशे वपुर्वक्तव्यः" । आनिका । आनिका । "हविर्दयो धातुनिर्देशे" । पचिः-पचति । "वर्धकरी" । निर्देश इत्येव । अकारः । ककारः । "रादिकः" । रेकः । "नत्वर्धिका" । वपुर्वक्तव्यादकारलोपः । नत्वर्धियाः । "हृत्कारादिकः" । आनिः । आतिः । "हृत्कारादिकः" । धापिः । वासिः । रवरे भेदः । "हृत्कारादिकः" । कृपिः । "निति" ।

3285 The affix '*nvul*' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease.'

This debars *क्लिप्* and all the rest. By using the word *आरुपा* in the sūtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease. The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus *प्रवर्द्धिका* (VII. 1. 1 S. 1247) 'vomiting', *प्रवाहिका* 'diarrhoea', *विषर्चिका* 'itch' 'scab'. Sometimes this affix does not apply, as *शिरोदर्शिनः* 'head ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus *आनिका* 'to enjoy', *आनिका* to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes *वप्* and *क्लिप्* are also employed in merely pointing out the roots, as *भिदि*, *हिदि*, *पचति*, *चदति* &c. The constant use of these affixes is to be found in these very sūtras. In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root *जि* and *यु* exhibited as *चदति* and *चोति*. These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4 17 S 2285, VI. 4 49, S 2631

Vart.—The affix *कार* is employed in merely pointing out letters, as *अकारः* means the letter *अ*, so also *अकारः* the letter *अ*, *इकारः* 'the letter *इ*'.

Vart.—The affix *इक्* is employed in pointing out the letter *र*, as *रेकः*.

Vart.—The affix *व* comes after the word *वपुर्वक्* in merely pointing it out, and there is elision of the final *व* diversely, as *नद्वर्धिया* :

Vart.—The affix *वप्* comes after the verbs *अप्* &c, as *आनि*, *आति*, *आदि* .

Vart.—The affix *इप्* comes after *अप्* &c. As *वोपि*, *वोपि* . The difference is in accent! See S 3686

Vart.—The affix *इक्* comes after the verbs *हृप्* &c, as, *हृपि*, *किपि*, &c

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो वपुर्वक् । वपुर्वक्प्रत्ययनिका ।

3286 The affix 'nvul comes after a verbal root when the word to be formed is an appellative

As उद्दालकपुष्पभञ्जिका a sort of game played by the people in the eastern district in which uddālaka flowers are broken or crushed' वल्लभपुष्पभञ्जिका 'a sort of game, आशुपुष्पभञ्जिका, आशोचलादिका, यातभञ्जिका, यातभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाह्यानपरिमिश्रयोरिञ्च । ३ । ३ । ११० ।

परिमिश्रण आशयाने च शब्द इत्यस्यात् । आशुपुष्प । विभाषोक्तैर्द्वयाप्राप्तमर्थेऽपि । कां एवं कारि-कारिका-क्रिया-कृत्या-कृति वाकार्यः । चर्वा कारि-कारिका-क्रिया-कृत्या-कृति-वाकार्यश्च । एवं गति-गतिका-गचनाव । पचि-पचिका-पचा-पचिश्च ।

3287 And the affix iñ comes optionally after a root, when a question and answer is expressed (as well as 'nvul and other affixes ordained by other rules)

The word परिमिश्रण means 'question and आशयान means answer in the sūtra. In making the compound of these words the logical sequence is not observed. The compound आशयानपरिमिश्रण may however be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II 2 J4 S 905) and hence *dkhyāna* is put first

The force of च is to draw the anuvṛtti of the word चक्षुश्च from the last sūtra into this. By the word 'optionally' it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the subsequent rules should also be applied this Q—कां एवं कारिवाचर्ये 'What work did you do? A—चर्वा कारिवाचर्यश्च I did all work. Optionally we may have instead of कारि the following also Q—का कारिकां कृत्या, कृति, क्रिया, वाकार्यः A—चर्वा कारिका or कृत्या or कृति or क्रिया वाकार्यश्च । Similarly Q—कां गति (गचना, गचिका &c) गचनीयः A—चर्वागचि &c गचनीयश्च So also का पचिश्च or पचिकाश्च का पचिश्च or पचिका &c

Why do we say in question and answer? Observe कृति and इति ।

३२८८ । पर्यायाहंयोत्पत्तिषु यवुश्च । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः पटिपाटीकृतः । अहंजनर्हः योग्यता । पर्यायादिषु योत्पत्तेषु यवुश्च इत्यात् । भवत आशिका । शायिका । अग्रगणिका । भवानिष्टुभञ्जिकानर्हति । श्रुते । इष्टुभञ्जिका से चारयति । उत्पत्तो । इष्टुभञ्जिका उदपादि ।

3288 The affix 'nvuol comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production

The word पर्याय means turn or order of succession, अहं means worthy of respect श्रु means debt owed to another and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes चिश्च and other affixes. Thus (1) भवतः शायिका your turn of sleeping, भवतोऽग्रगणिका your turn of eating first (2) अहंति भवानिष्टुभञ्जिकाश्च you deserve to have a meal of sugar and molasses (3) इष्टुभञ्जिका से चारयति thou owest me a meal of sugar and molasses, ओदनभोजिका 'a meal of rice', चराः पायिका 'a drink of milk. (4) इष्टुभञ्जिका से उदपादि ।

The word 'optionally' is understood in this sūtra also; as विक्रीयोरपदान्ते। The forms given by बहुल and बहुच् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1. 193, S. 3676 and VI. 1. 163 S. 3710).

३२८९। आक्रोशे नञ्यनिः । ३ । ३ । ११२ ।

विनायेति निवृत्तम् । नञ्युपपदेशनिः स्वादाक्रोशे । अश्रीयन्तिस्ते मठ भूयाद् । अमयादिः । 'हृत्पयुटो बहुलम्' (२८८९) । भाष्यकर्तरि च कारके संज्ञायामिति च निवृत्तम् । राधा पुष्पगते राजभोजनाः शालयः । 'नपु' शके भावे का' (३०८०) ।

8259. The affix 'ani' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it, and the sense implied is that of cursing.

The anuvṛtti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोशे means to curse. This supersedes the affixes क्तिच् &c. Thus अकृतिस्ते मृपत भूयाद् 'may failure be to thee, O sinner'! तस्याकृतिदेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अश्रीयन्तिस्ते मठ भूयाद् । अमयादिः ।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतिस्ते मृपत 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe हृतिस्ते मृपत भूयाद् 'may death be to thee, O sinner'!

३२८९। कः कृत्येऽप्युटो बहुलम् ॥ ११३ ॥

युतिः ॥ कृत्यसंज्ञकाः श्रवणा बहुच् च बहुलमर्थेषु भवन्ति ॥

3289A. The affixes called 'kritya' (III. I. 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvṛtti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sūtras III. 8 18 and 19, does not extend to this sūtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kritya* affixes come also when the *lārāla* is other than the objective. Thus शानीयं ब्रूयद् 'powder for bathing'; दानीये ब्राह्मणः 'a Brāhmana' whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case; so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, बहुच् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings'; राजाश्रादनादि वासिदि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *lyut* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाश्रयाद् द्विवचने = पादश्रयात्कः । गते चोपपत्तेः = गतेचोपपत्तः । For accent see VI. 2 150.

३२८८ । ख । नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ ह्यु सकलित्वे भावे पातोः क्तः प्राप्स्यो चवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', कथितम् 'speech', शयितम् 'sleeping'. So also गतं, चवितं &c.

३२८९ । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

हसितम् । हसन् । शोभयितव्यम् उत्तरार्थः ।

3290. The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender.

Thus हसन् छात्रस्य 'the laughter of the student', यौवनं 'beauty', कथनं 'speech', शयनं 'sleep', आसनम् 'seat'. So also हसितं ॥

The separation of this sūtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvṛtti of *lyut* only runs, and not that of क् ।

३२९१ । कर्मणि च येन संप्रसारित्कर्तुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन संप्रसारणस्य कर्तुः शरीरसुखस्य संप्रसारित्कर्तुः शरीरसुखम् । अनेन च कर्मणि संप्रसारणस्य कर्तुः शरीरसुखम् । अनेन च कर्मणि संप्रसारणस्य कर्तुः शरीरसुखम् । अनेन च कर्मणि संप्रसारणस्य कर्तुः शरीरसुखम् ।

3291. The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender; provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent.

This sūtra is thus translated by Bohtlingk — "The affix *lyut* comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure'. Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sūtra, the framing of this sūtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a निश्चय or invariable compound i. e. a compound which cannot be analysed into its component members — for every उपपद compound is a निश्चय compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानसुखं 'the pleasure of drinking milk', खोदनाभोजन सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe हस्तिकाया उदयात् सुखं 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada हस्तिका is in the ablative case.

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निं दृश्योपासनं पुनः 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth'. Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding.

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरोः स्नापनं पुनः 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe'. Here the word गुरुः is not the agent, but the object of the verb स्नापयति ।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिस्त्रजनं पुनश्च 'embracing of the son is a pleasure'. Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we say 'a pleasant sensation'? Observe कटुकानां चर्चनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns'. In all the above counter-examples there is no compounding, see II. 2. 19 § 782 and the connected sūtras.

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५९ ।

अदेवी वा स्वादी । मयवचः । मावचः ।

3292. नी is optionally the substitute of म् when the affix उ (III. 3. 15 § 3290.) follows

This declares an option in the case of the affix म्, the word उ in the sūtra refers to this affix, as, मयवचः or मावचो वचः 'driving stick or whip'.

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । १९९ ।

इयद् व्याहः । इयमयवचः कुटाराः । नोदीहनी स्वादी । यतः मावचवाचिकवयोस्त्वधिकारः

3293. 'The affix 'lyuṭ' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location.

Thus इयमयवचः 'an axe (lit. an instrument for cutting wood); पलायवाचनः 'palāsa cutter'; नोदीहनी 'a milk pail' (a vessel into which milk is milked); so also चकुषानी । In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛtti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive.

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः प्रादादुत्तरेण चः स्वाद्यः । अन्तर्देशवचः । देशे तु अन्तर्देशनो देशः । अन्तर्देशवचः । अन्तर्देशनः । 'अन्तः' किम् । अन्तर्देशनः ।

3294. The न preceded by short अ of the root वच् is changed into च, when the root follows the upasarga अन्तर्, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्देशवचः and अन्तर्देशनः =

Why do we say "when not meaning a country चदेने ?" Observe अन्तर्जनो देशः ॥

The phrase अन्तर्जनो देशः "preceded by short अ" of sūtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sūtra also. Observe, अन्तर्जनो देशः ॥

Why do we say "short अ ?" See अन्तर्यामि ॥ The word antar is an upasarga for the purposes of अ change by the vārtika under I. 4. 65, S. 766 therefore it would have caused the अ change by VIII. 4. 22. The present sūtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयन च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य ऋजुः । अन्तर्यामि । अन्तर्यामि । अन्तर्जनो देशः ।

3295. The ऋ of अयन is changed to अ, when preceded by the word अन्तर्यामि, and the word does not denote a country.

Thus अन्तर्यामि ऋजुः ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe अन्तर्यामि देशः ॥ This अ change would have taken place by VIII. 4. 29, this special sūtra is for अन्तर्जनो देशः purposes. The word अयन is formed by ऋजु added to अय or अय ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञाया च । मायेच । ३ । ३ । ११८ ।

3296. The affix 'gha' generally comes in the sense of a n instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender.

The force of the word मायेच 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus दन्तच्छदः 'the lip' चादि 'to cover' + च (VI. 4. 96 S. 3297. See below) = चदः lit 'that by which the teeth are covered', so also चक्षदः 'a breast plate', चदः । These denote instruments.

So also in denoting 'location'. Thus अ + हृ + च = अचरः 'a mine', so named because men work (akurvanti) in it. आसदः 'house' that in which men settle down.

Why do we say 'in the masculine gender ?' Observe मयाचनम् 'a comb', (lit that by which men decorate). Here the affix is lyut.

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative ?' Observe मररुचो दण्डः 'the beating stick'.

The indicative च is merely qualifying for the application of sūtra VI. 4. 96, § 3297 by which after the causative चादि, when च is added, the long चा is shortened.

३२९७ । आदेर्घेऽहस्युपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

अहस्युपसर्गस्य आदेर्घेऽहस्युपसर्गस्य । अहस्युपसर्गस्य । अहस्युपसर्गस्य ।

3297. The penultimate of the Ahurādi अह is shortened.

before the affix च (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more).

As गुरुरादः, यच्छादः, दन्तच्छादः. But चतुष्पादः with two prepositions. The same when preceded by more than two prepositions, as चतुष्पादिव्यादः. The elision of चि of चादि &c., by VI. 4. 51 S. 2313 should not be considered as *asiddha* (VI. 4. 22 S. 2183) or *sthānivat* (I. 1. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवह्वज्जलापयनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

चास्ता निपात्यन्ते: 'हलश्च' (३२००) इति वचनान्तरव्यपञ्चोऽपवादः (गावश्चरन्त्यस्मिन्निवि गोचरो देवः । संचरन्त्येन संचरो मार्गः । वहन्त्येन वहः हलश्च । वृजः । वज्जलापयन्त्येन निपातनादीभाषो न । ज्ञापयः पयस्त्वानच् । निगच्छन्त्येन निगमरश्चः । चारुर्गर्भः । निकषः ।

3298. And the words 'gochara', 'sanchara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'Apana' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix च with the same force as in the last aphorism. This is an *apaśada* or exception to rule III. 3. 121, S. 8300 by which after roots ending in consonants, the affix च्च् is added. Thus गोचर 'pasturage', (lit. that in which the cows graze); संचर 'a passage', (lit. through which they move); वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried); वृजः 'a cow-pen, (by which they go); व्यजः 'a fan' (by which they move the air); the anomaly in this consists in not replacing the च्च् of व्यच् (वि+वृज्) by the substitute चि as required by sūtra II. 4. 66 S. 2292, ज्ञापय 'a market' (lit. that in which men come and traffic); निगम 'the Veda', 'a market' (that into which they enter.)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कष, निकषः 'touch-stone' (lit. that on which they rub).

३२९९ । अवतारं कृपादेः । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कृपादेः । अवतारो जवनिका ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'tri' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appellative related to the verb either as an instrument or as a location.

This supersedes च. The घ्च् is indicative and causes the *vṛiddhi* of च्च् VII 2. 115 S. 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1. 195, 197 S. 3678, 3696). The indicative घ्च् is useful in the subsequent aphorism where it changes the *palatals* into *gutturals*. Thus अवतारः "the descent" into the well &c. । अवतारः 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारो नदीः 'the descent of rivers', for here the word *avatāra* is not an appellative? This use is

also allowed, because the anuvṛtti of the word मयि is understood here also; so that these words *avalādra* &c. may be employed in senses other than appellative.

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलश्चाद्युपसर्गात् । भाष्यवादः । एवमेव योगिनोऽस्तिमन्त्रिणि रात्रिः । अथ हलश्चोत्तरेण उदात्तादि-
तिवचनार्थः । विनाशः चन्द्रमसौ ।

3300. And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and therefore by the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sūtra from III. 3. 118 S. 3296. This excludes च. Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed); वेदः 'the Veda' (that by which all is known); वेषः 'dress' (that which is entered into); बन्धः 'obstruction'; मार्गः 'a way' (that on which they seek); उपशान्तः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away); रात्रिः 'Rāma' (i. e. in which the devout delight); विनाशः

३३०१ । अचयायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्तिमन्त्र्यायः । विवाहमुद्यु भक्ति चंद्रमन्त्रेनेति विशदः । " अहंदाताताताता-
नामुपसंत्तवान् " ।

3301. And the words 'adhyaśya', 'nyāśya', 'udyāśya', and 'sauhāra', are anomalous.

These words are formed by adding the affix चञ् to the exclusion of च which would have come by III. 3. 118 S. 3296. All these words are derived from roots which end in vowels. Thus अधि+इ+चञ्=अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी+आचञ्=न्यायः 'logic, justice', (lit. नियन्त्रिण्यनेन that by which men are led); उद्यु+उ+चञ्=उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युयन्त्रिण्यनेन that in which they blend); वद्+इ+चञ्=वद्वहः 'destruction' (lit. वद्वहन्त्रिण्यनेन by which they are destroyed). Vari:—avahāra, ādhāra and āśya should be enumerated. आ+इ+चञ्=आचारः 'support' (lit. in which anything is held); आ+वि+चञ्=आविचञ्=आविचञ्चि चरिचञ् । So also अहंदाता ।

३३०२ । उदङ्कोऽमुदके । ३ । ३ । १२३ ।

उदङ्कोऽमुदकेऽमुदकात् न एवमेव । उदङ्कोऽमुदके उदङ्कोऽस्तिमन्त्रिणि प्रोक्तोऽमुदकेन भाष्यम् ।
'उदङ्को' विद् । उदङ्कोऽमुदकः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed: उद्+अ+चञ्=उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix चञ् have come by sūtra III. 3. 121. S. 3300 why then this aphorism? This is made a separate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदः 'a leathern vessel for oil'. So also घृतोदः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदः 'a bucket for drawing water' (उ + उद् + उद्).

३३०३ । जालमानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । जालम् इति किम् । आनायः ।

• 3303 The word 'Anāya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument ख + नी + यन् = आनायः 'a net (by which they are caught), as आनायो मत्स्याना 'a net for fish', आनायो ह्यानायः 'a net for wild deer &c Why do we say 'net'? Observe आनायः ।

३३०४ । खनो घ ख । १ । ३ । १२५ ।

खादयम् । आखनः-आखानः । पितृकरणन्ययोऽप्यपनिविष्टापनार्थम् । खेन भवः पदनिष्पादि । 'खनेर्दन्तेनेत्रवका वाध्याः' । आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः । एते खनित्रवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location)

The affix यन् has been read into the sūtra by force of the word ख ।

Thus आखनः or आखनः a spade, a hoe' The indicatory च s evos no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII 3 52 S. 2863) has no applicability here Therefore, since some scope must be given to 'च' we infer that it applies to roots other than ख also । As भवः । पदम् । (neut.)

Part.—The affix ख also comes in this sense after the verb खम् Thus आखम् + ख = आखः 'a spade'. The indicatory ख shows that the final portion called फि should be elided

Part.—The affix खर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Part.—So also the affix खन, as आखनिकः 'a spade

Part.—So too the affix खनवक as आखनिकवकः 'a spade'

३३०५ । ईषद्दुःसुप कृच्छ्राकृच्छ्रायैषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

कृच्छ्राधिककृच्छ्रोऽस्ति निवृत्तम् । यद् दुःसुपलायैषुपपदेषु लक्षणात् । तयोरेव- (२८३३) इति भावे कर्तव्यम् । कृच्छ्रे । दुःस्वरः खटो भवता । यदुच्छ्रः । ईषदकरः । युक्तः । '० निनि नीलिया खलधारानव'नेति वाच्यम् । ईषन्निनयः । दुःस्वरः । युविलयः । निषदः । यदः । खलः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'ishad', and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvṛtti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and दुर् has the force of conveying that sense. The word सुच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and सु convey that sense. The affix comes with the force

of bhāva and karma (S 2813) Thus ईषत्करो भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः eating pleasantly, दुर्भोजः and सुभोजः &

Why do we say 'after ईषत् &c.'? See कृच्छ्रे च कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषदकार्यः 'a small work'.

Of the affix सत्, the letter स and त् are indicative, स causing the insertion of a nasal (technically called वृत् augment, VI § 67 S 2912), and त् regulates the accent (VI. § 193 S. 3676) The augment वृत् will be added in the subsequent sūtra, the स thus has no work in this sūtra

Vart —The सा substitution does not take place when the affix सत् (III. 3 56, III 1. 134) and सन् III 3. 126) come after नि, नि नी and सीः as ईषान्नमदा, निमयो वर्तते । ईषत्प्रमदा, प्रमयो वर्तते । ईषद् विलस, विलयो वर्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्सत्पञ्चोः । ३ । १ । ६३ ।

उपसर्गादेव लभेत्तुं स्यात् । ईषत्प्रमदा । दुष्प्रमदा । सुप्रमदा । उपसत्प्रमदा । 'उपसर्गादे' क्तिप् । ईषत्प्रमदा । लामः ।

3306 The augment वृत् is added to सत् preceded by a Preposition, before the affixes सत् (III 3 126) and सन् ॥

Thus ईषत्प्रमदा, सुप्रमदा, दुष्प्रमदा, प्रमदा, निमदा ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S 2582 Before the vowel affixes सत् and सन्, the root लभ् gets the augment वृत् only then when it is preceded by a Preposition, and not other vis- as ईषत्प्रमदा लामो वर्तते ॥

३३०७ । न सुदुर्भ्या केवलाभ्याम् । ३ । १ । ६८ ।

उपसर्गात्परस्मिन्निष्ठायां न सुदुर्भ्या लभेत्तुं स्यात्सत्पञ्चोः । सुवभम् । दुर्भम् । केवलाभ्याम् क्तिप् । सुप्रमदा । अतिदुर्भम् । क्वयं यदि अतिदुर्भम् अतिदुर्भम् अतिदुर्भम् । यदा स्वती वर्तमानमनीयो यदा भविष्यति ।

3307 The augment वृत् is not added to लम् before सत् and सन् when वृत् or इ alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभम्, दुर्लभम्, सुलाभा, दुर्लाभा ॥ But सुप्रमदा, दुष्प्रमदा ॥ The word केवलम् is used in the sūtra because सुदुर्भ्या is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवलम्, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिदुर्भम्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachaniya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिसुप्रमदा ॥ If the words सुदुर्भ्या be construed as Ablative, then also the use of केवलम् is for a purpose similar to that as above.

pound contra II 2 14 § 708) So also वज्रुत्पन्नम् (IL 1 32 § 694) The व in these two by VIII 3 45 § 159, and VIII. 4 10 § 1054 debarred

Why do we say 'पश्चात् after a व् ? Observe निर्णयः ॥

Why do we say पदान्तात् 'final in a Pada'? Observe कुत्प्राप्ति, पुत्प्राप्ति ॥ The word पदान्त is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpurusha, and does not mean final of a Pada. Therefore the rule does not apply here शुभविन्देव (ins sg) शुभपुन्द्रेव ॥ Here the क is added by V 4, 154 § 891 योगेन वचि'रस्य=शुभविन्देव (a Bahuvrīhi). The व in by VIII. 3 89 § 153 Before the affix क, the word शुभविन्दे is a Pada (I 4 17 § 230) and thus व् (व्) is final of a Pada but it is final of a preceding member followed by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the व् being final in the first term

३३११ । आवश्यकाद्यनर्थयोर्णिनिः । ३ । ३ । १९७ ।

अवश्यकारी । नर्तदात्री ।

3311. The affix 'nini' is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb

Thus अवश्य कारी 'must be done'. The compounding here takes place by II 1 72 § 754 So also नर्त दात्री 'ought to be given a hundred'.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १९९ ।

आवश्यकाद्यनर्थयोर्णिनिश्च । अवश्य इति हेत्यः । नर्त दीप्यः ।

3312 The affixes called 'kṛitya' also come after a root when the sense to be indicated is that of 'necessity or obligation'.

Thus अवश्य इति हेत्यः 'Hari must be served necessarily' नर्तता कस्तु अवश्य कर्तः कर्तव्यः कर्तव्यः, कार्यः or कृत्यः you ought to make the mat, नर्तता नर्त दात्री, दीप्य &c, 'you ought to pay a hundred'

३३१३ । क्लिच्छन्तौ च संज्ञायाम् । ३ । ३ । ३९४ ।

भावोः क्लिच्छन्तु स्वादायिषि चत्तायात् । विदुष- (३१६३) इति वेद् । नवतादूतिः ।

3313 The affixes 'klich' and 'kta' are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative

The affixes therefore give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent the sense being simply appellative Thus वन्ति=वज्रुत्पन्न 'a weaver (lit may he weave), वाति or वन्ति = वज्रुत्पन्न (I 4 45) 'wealth or gift', वृत्तिः=वज्रुत्पन्न 'success', वन्तिः=वज्रुत्पन्न 'respect'. These are examples of words formed by the affix क्लिच् । Of words formed by क्त in this sense we have देवदत्तः=देवा दत्त देवादाः 'Devadatta

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्त्वि. The च् of क्त्वि is qualifying only, distinguishing it from क्त्वि, &c. and is useful in sūtra VI. 4. 39 below. The affixes do not take द्द् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्त्वि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३९ ।

* अदिटां वनितिनोत्थादीनां च दीर्घानुनासिकलोपी न हन्तः क्त्वि घरे । वन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्त्वि, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots : e. anudāttopadesa, ending in a nasal, and वन and वनादि, do not lose their nasal before क्त्वि. Thus वन्तिः, तन्तिः, रन्तिः. The lengthening would have taken place by VI. 4. 15, S. 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । समः क्त्वि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

वनेतिः क्त्विवाच्य वा स्वात्सलोपश्च वा । वदुतात् । वाचिः । वतिः । वन्तिः । दीवा वन् वीवावुर्देवदत्तः ।

3315 The long वा is optionally substituted for the final of वच् before the affix क्त्वि, and there is also elision optionally of the Nasal.

Thus we have three forms वान्तिः, वन्तिः, and वन्तिः. So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलखल्लोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधार्थदीर्घलखलोपचययोः क्त्वा क्त्वा । प्राचां क्त्वा प्रचार्यम् । 'अनेवाग्ययेन (३८३) इति नियमान्नेोपचयनात् । 'दी दृष्टोः (३०७७) । अल दत्वा । 'प्राचास्याम्' (२४६२) । पीरव लु । 'अलखल्लोः' क्त्वि । वा कार्त्तम् । 'प्रतिषेधयोः' क्त्वि । अलकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'kṭvā' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition.

The anuvṛtti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अल कृत्वा 'do not make', लु पीत्वा 'do not drink' वा changed to वी by § 2462, अल वल्ले वदित्वा do not weep, O girl? So also अल दत्वा (S. 3077) by which दा changed to दद् ।

Why do we say 'when there are अल and लु ? Witness वाक्कार्यैः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule. Therefore we have अलतेदनेन 'do not weep'. Or if rule III. 1. 94 be applied then the use of the word प्राचा is for the sake of merely showing respect (pūjārtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

३३१७ । उदीवां माहो व्यतीहारे । ३ । ४ । १८ ।

व्यतीहारेऽयं माहः परवा स्वाय । अपूर्वकालार्थमिदम् ।

3317 According to the opinion of the Northern Grammarians, the affix 'ktvī' is added to the root 'men' (to exchange), when the sense is that of interchange (though the action denoted by the former word is not prior to the action denoted by the latter word)

३३१८ । मयतेरिदन्यतरस्याम् । ६ । ४ । १० ।

नेह इकारोऽन्तादेव । स्वाहा स्वयि । अपनित्य याचते । अपनाय । उदीवाद्दृष्टाद्वाप्राप्तमपि । याचित्वा अपमयते ।

3318 व may optionally be substituted for the अ of ना (नयति) before स्वप् ॥

Thus अपनित्य याचते ॥

Thus अपनित्य याचते 'having offered an exchange, he asks' अप+ने+कृता=अप+ना+स्वप्=अप+नि+गुङ्+य (VI 1 45 and 71)=अप+नित्य (VII 4 40) This is an optional rule as the phrase 'according to the northern' indicates. So we have in the alternative याचित्वाऽपनयते 'having asked he exchanges', and this is the more general use of *ktvī*, namely, it comes after that verb which is concerned about a time anterior to that of the other, see III 4 21 S 3320. The sūtra III. 4 19 S 3317 is an exception to III 4 21

The root नेह has been exhibited in the sūtra S 3317 as नाह्, with the vowel अ instead of इ. This indicates the existence of the following Paribhāṣhā —

"A root which when destitute of anubandhas, ends in either इ, ओ or ऐ, must not be considered to have ceased to end in either इ ओ or ऐ, when an anubandha has been attached to it' By this Paribhāṣhā ऐप् must be regarded as ending in ऐ, and as therefore अ may be substituted for the vowel ऐ (VI 1 45), even while प् remains, ऐप् does assume the form वाप् and is consequently, by the prohibition अदाप् in sūtra I 1. 20 S 2378, forbidden to be termed अ् ।

३३१९ । परावरयोगे च । ३ । ४ । २० ।

परस्य पुनस्त्वावरेण परस्य योगे अये पातोः कदा स्वाय । अयाप्य नदीं पर्वतः । परतदीनोऽत्र पर्वतस्य । अतिक्रम्य पर्वत स्थिता नदी । अवरपर्वतयोगोऽत्र नदाः ।

3319 The affix 'ktvā' is added to a root, to denote what is situate on that (para) side or on this (avari) side of something

The situation on the पर 'the other' side and अवर 'this' side is called परावरयोगः । Thus अयाप्य नदीं पर्वतः स्थितः 'the mountain is situate without

g. reached the river & c on this side of the river, the river being on her side. Here the word पर्यंत is qualified by the word नदी which is out from which the situation is taken, and which in this case, is on the other side of the mountain. Similarly अतिक्रम्य तु पर्यंत नदी स्थिता 'the situation on the other side of the mountain'. Here the relation between the 'mountain' and the 'river' is of अवर and पर ।

३२० । समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । ३ । ४ । २१ ।

मानकृतृकयोर्थात्पर्ययोः । पूर्वकाले विद्यमानाद्वातोः कृत्वा स्यात् । भुक्त्वा व्रजति । द्विस्वत् । प्राप्त्वा भुक्त्वा पीरत्वा व्रजति । अत्रुदात्त- (२४२८, इत्यनुनासिकलोपः । विष्णु नत्वा । स्वत्त्वादेः 'भुक्कः किति' (२३८९) इति निष्पत्तिरभाषः प्रवृत्तिप्रतिषेधेन । स्युत्वा । घृत्वा ।

3320 When two actions have the same agent, the affix *ktvā* comes after that verb which takes place in a time prior to that of the other (i. e. the Absolute in 'tvā' is to that action which precedes in time)

Thus भुक्त्वा व्रजति 'having eaten he goes', पीरत्वा व्रजति 'having drunk, goes'.

The rule is not confined to the case of two verbs: thus, स्नात्वा, पीरत्वा, वा, दत्त्वा व्रजति 'having bathed, drunk, eaten and given, he goes'

Similarly from नमः । विष्णु नत्वा स्तोति 'He praises Viṣṇu, bowing down'. nasal is elided by S 2428. In the case of स्वद् &c, there is always absence of the इद् augment, because of the prohibition of S 2381 by occupation. As स्वत्त्वा, घृत्वा and भूत्वा ।

Why do we say 'having the same agent'? When the agents are different, the gerund cannot be used, but the Locative Absolute construction will have to be used to express the same sense. Thus भुक्त्वयि ब्राह्मणेति देवदत्तः the Brāhmana having been fed, Devadatta goes'.

Why do we say 'which denotes prior action'? For, if the actions are equal, the gerundial construction will not be employed. Thus व्रजति च पति च 'he goes and chatters'

३३२१ । क्त्वि स्कन्दिस्सन्दोः । ६ । ४ । ३१ ।

पतयोर्नलोपो न स्यात्क्त्वि परे । स्कन्त्वा । ऊदित्वादित्वा । स्वाप्तत्वा-स्वन्दित्वा ।

3321 स्कन्द and स्कन्द retain their nasal before the affix *ktvā*

Thus स्कन्त्वा and स्कन्दित्वा or स्कन्त्वा, the इद् being added when स्कन्द is considered as having an indicative क् in the dhātupāṭha. When इद् is elided, *ktvā* is no longer क्त्वि by virtue of I 2. 18 S 3322 and elision would not take place, for no rule of elision would apply in that case

३३२२ । न क्त्वा सेट् । १ । २ । १८ ।

सेट् क्त्वा कित्वा स्यात् । न कित्वा । सेट् कित्वा । भूत्वा ।

3322 The affix *ktvā* when it takes the augment *इ* (i e when it is set) is not *lit*

Thus घटित्वा । So also स्वेदित्वा, दधित्वा, घर्षित्वा, from स्विद्, दिद् and वृद् 'to sweat', 'to shine', 'to be'. Why do we say *वेद्*? Observe कृत्वा, no guna.

३३२३ । मृदमृदगुधकुशक्लिशवदवसः क्त्वा । १ । २ । ३ ।

एभ्यः वेद् क्त्वा किद् । वृदित्वा । 'क्लिशः क्त्वा-' (३०८९) इति वेद् । क्लिप्तिवा-क्लिष्टवा । वदित्वा । वसित्वा । 'वदविद्-' (२६०९) इति क्लिप्त्वा । वदित्वा । विदित्वा । वृषित्वा । वृषीत्वा ।

3323. The *वेद् ktvā* is however, *lit* after *mṛid* 'to be gracious', *mṛid* 'to squeeze', *guḍh* 'to warp up', *kush* 'to tear', *klīś* 'to suffer', *vad* 'to speak' and *vas* 'to dwell'.

All the seven verbs mentioned in this sūtra are *वेद्* verbs, and take an intermediate *इ*. The *क्त्वा* before these verbs would not have been *lit* by virtue of the last sūtra, therefore arose the necessity of this sūtra to provide in anticipation an exception to that sūtra, in favor of these verbs, where the affix *ktvā* is necessarily *lit*. Thus वृदित्वा 'being gracious' वृदित्वा 'having squeezed' वृषित्वा 'having wrapped' वृषित्वा 'having torn', क्लिप्तिवा 'having suffered' or क्लिष्टवा by S. 3049, वदित्वा 'having spoken' वसित्वा 'having dwelt'. The *व* of वद् and वृद् is changed into *व* by the rule of Samprasāraṇa (VI 1. 15 S 2419). It is किद् after वद्, विद्, वृद्, घट् by S. 2609. As वदित्वा, विदित्वा वृषित्वा and वृषीत्वा (vocalisation by 'S 2412, and lengthening by S 2562).

Moreover in the case of the verbs वृद्, कुद् and क्लिप्, S 2017 would have made *ktvā* optionally *lit*, the present sūtra makes it necessarily so ३३२४ । नोपधात्यफान्ताद्वा । १ । २ । २३ ।

वेद् क्त्वा क्लिप्त्वाद्वा । वसित्वा-वस्यित्वा । वृषित्वा-वृष्यित्वा । 'नोपधाद् किद् । नोपधित्वा । रेक्षित्वा ।

3324 The set *ktvā* is optionally *lit* after the verbs having a penultimate *व* and ending in *व्* and *क्*.

The result of being *lit* is that the nasal is dropped. In other words the dropping of the nasal is optional in such verbs. Thus from घट् we have घटित्वा or घट्यित्वा 'having twisted' वृषित्वा or वृष्यित्वा 'having tied round' वसित्वा or वस्यित्वा.

The word "Nishthā" does not govern this sūtra, and comes to an end with the last Ashtādhyāyī sūtra.

This rule does not apply to verbs that have not a penultimate *व* though they may end in *व्* or *क्*. As नोषित्वा and रेक्षित्वा 'having reviled' नोषित्वा 'having tied'. Here by S 3322 the *त्वा* *ktvā* being not-*lit*, the vowels of the root णिप्, and वृष् have been gunated.

A verb may have a penultimate *व* but if it has not final *व* or *क्* the rule does not apply. As चङ्घु+तृत्वा+चक्षित्वा 'having dropped' चक्षित्वा 'having killed'. Had it been *lit*, the nasal would have been dropped.

३३२५ । यद्विषलुङ्क्यतश्च । १ । २ । २४ ।

वेद् वरदा क्रिदा । वचिरवा-वक्षिरवा । वृषिरवा-वृक्षिरवा । श्रुतिरवा-श्रुतिरवा ।

3325. The set *lit* is optionally *lit* after the verbs *vanch*, 'to cheat', *lunch* 'to pluck' and *rit* 'to dare or abhor.'

After the above three verbs, the *lit* affix being *set* may or may not be *lit*. As वचिरवा or वक्षिरवा 'having cheated'. So also वृषिरवा or वृक्षिरवा 'having plucked' श्रुतिरवा or श्रुतिरवा 'having dared'.

When the verb श्रुति *rit* takes the affix ईवद् it is not governed by this sūtra. See sūtra III. 1. 29.

When the *lit* is not *set* but *anif*, then there is no option allowed.

As वच + वरदा = वचवदा.

३३२६ । तृप्तिम्पिकुशेः काश्यपस्य । १ । २ । २५ ।

एवम् वेद् वरदा क्रिदा । वृषिरवा-वृक्षिरवा । वृषिरवा-वृक्षिरवा । वृषिरवा-वृक्षिरवा । 'एतो व्युपधात्' (३३१७) इति वा क्रियम् । वृषिरवा-वृक्षिरवा । वृषिरवा-वृक्षिरवा । 'एतो' क्रिद् । वृषिरवा । 'व्युपधात्-क्रिद्' । वृषिरवा । 'इतादे' क्रिद् । वृषिरवा । 'वेद् क्रिद्' । वृषिरवा । 'वसतिवृषोरिद्' (३३२६) । वृषिरवा । वृषिरवा-वृषिरवा । 'वृषेः व्युपधात्' (३३२७) इति नित्यनिद् । वृषिरवा । वृषी वृ । वृषिरवा-वृषिरवा । वृषिरवा-वृषिरवा । 'वृषी विनेहने (३३२८) इतीद् । विनेहने वृ वृषिरवा ।

3326. The set *lit* is optionally *lit*, according to the opinion of the Rishi Kāśyapa, after the verbs *trish* 'to be thirsty,' *mrish* 'to sprinkle,' and *kṛis* to become lean.

As वृषिरवा or वृषिरवा 'having thirsted,' वृषिरवा or वृषिरवा 'having sprinkled,' वृषिरवा or वृषिरवा 'having become lean.' By sūtra 3322 the *set* *lit* is never *lit*. This sūtra adds another exception to that general rule.

The special mention of Kāśyapa is for the sake of showing respect. The *v* is already understood in this sūtra by Anuvṛtti from sūtra 3324.

३३२६ । क । एतो व्युपधाद् धलादेः संख्य । १ । २ । २६ ।

3326A. A root ending in a letter of एत् pratyāhāra (every consonant except *v* and *ṣ*), and beginning with a consonant, and having a penultimate *v* or *ṣ* optionally gunates its vowel before the वेद् *kṛā* and *san*.

Thus वृषिरवा or वृषिरवा । वृषिरवा or वृषिरवा । Why 'ending in a consonant other than *v* or *ṣ*'? Observe वृषिरवा where वृषि ends in *v* ।

Why 'having *v* or *ṣ* as penultimate'? Observe वृषिरवा from वृष where the penultimate is *ṣ* ।

Why 'beginning with a consonant'? Observe वृषिरवा from वृष ।

Why do we say 'वेद् *kṛā*'? Observe वृषिरवा ।

३३२६ । क । यसति वृषोरिद् । १ । २ । २७ ।

3326B The affixes *ktvā* and the *Niṣṭhā* always get the augment *इद्* after the roots *vas* and *kṣudh*.

Thus वसित्वा । वुषित्वा or वेवसित्वा ।

३३२६ । ग । अञ्जेः पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

3326C The *ktvā* and the *Niṣṭhā* affixes get *इद्* after the root *añchu* 'to honor'.

Thus अञ्जित्वा । But when *añch* means to go there is the optional form अञ्जत्वा also.

३३२६ । घ । लुभो विमोहनेः । ७ । २ । ५४ ।

3326D. The *ktvā* and the *Niṣṭhā* take *इद्* after *√lubh* when not meaning to be greedy

Thus लुभित्वा or लोभित्वा । But लुब्धत्वा 'being greedy'

३३२७ । जृञ्जश्च्योः क्त्वि । ७ । २ । ५५ ।

आभवा परस्व परत्वं इद् स्वात् । जरीत्वा-जरीत्वा । वृक्षित्वा ।

3327 The affix *ktvā* takes the augment *इद्*, after *जृ* and *वृ* ५५ ॥

As जरीत्वा or जरीत्वा, and वृक्षित्वा ॥ *जृ* was prohibited by VII. 2 11, S 2381 and *वृ* would have been optionally वेद्, as it has an indicatory long *कृ* by VII 2 44 S. 2279 Hence this rule The special mention of *ktvā*, stops the anuvritti of *ktā* and *ktavatu*

३३२८ । उदितो.या । ७ । २ । ५६ ।

उदितः परस्व परत्वं इद् स्वात् । उदित्वा । 'अनुवाचिकस्य क्वि-' (२६६६) इति दीर्घः । शास्त्रवा । इत्त्वा-इदित्वा ।

3328. The *इद्* is optionally the augment of *ktvā*, after a root which has an indicatory, short *उ* ॥

As अनु-उदित्वा or शास्त्रवा the lengthening is by VI 4 15 S 2000 अनु-उदित्वा or शास्त्रवा, अनु-उदित्वा or शास्त्रवा ॥ So also इत्त्वा or इदित्वा ।

३३२९ । क्रमश्च क्त्वि । ६ । ४ । ९८ ।

अन उपधाया वा दीर्घः स्वात् । क्रमादी क्त्वि परे । क्रामत्वा-क्रामत्वा । 'कलि क्रि' । क्रमित्वा । 'प्रकृष्य (३०५७) इति वेद् । पवित्वा-पुतत्वा ।

3329. The penultimate of *क्रम* is optionally lengthened, before the affix *ktvā* when it is *jhalādi*, that is, without the augment *इद्* ॥

Thus क्रामत्वा or क्रामत्वा, but क्रमित्वा only, with *इद्* augment The word पतेत् ॥ understood here from VI 4 15 S. 2000 But when *प* is replaced by *वृ* the rule does not apply as प्रकृष्य उपकृष्य ॥ This is on the maxim अन्तरङ्गमपि विधीयते अन्तरङ्गमपि चापरे 'a bahuranga substitution of *वृ* supersedes even *antarang* a rule.' ॥

३३२८ । क । पूरुश्च । ३ । २ । ५१ ।

3329A The kṭvā and the Nishthā optionally take वृ after व्

Thus ववित्वा (I = 22. S 3051 causes gunṇ), or वृत्वा ।

३३३० । जान्तनशां विभाषा । ६ । ४ । ३२ ।

जागताम नयेद् नलोपो वा स्वाहकित्वा चरे । नवत्वा-नवृत्वा । एवत्वा-एवृत्वा । पतिव नयोः- (२५१७) इति युक् । तस्य च ये लोपः । नष्ट्वा-नष्ट्वा । 'एवादिष्यत्' (२५१५) इतीत्ये । नयित्वा । 'नलदादिति वाच्यम्' । नेह । अङ्गित्वा । ऊदित्वाङ्गे । चरे । एवत्वा-एवृत्वा । 'जनकन-' (२५०४) इत्याहम् । एवत्वा-एवृत्वा । 'दातिर्यति-' (३०७४) इतीत्यच् । दित्वा । चित्वा । नित्वा । स्थित्वा । 'दधातेर्हि' (३०७६) । दित्वा ।

3330 The nasal may be optionally elided before kṭvā in a root ending in न् and in नम्

Thus वृत्तवा or वृत्त नवृत्तवा or नवृत्तवा, वष्टवा or नष्टवा ॥ See VII 1 60 S 2517 for the augment युक् in नम् ॥ When वृ comes, we have नयित्वा ॥ It takes वृ by S 2515

Vart.—The elision of न् takes place before the jhalādi kṭvā and not when it takes the augment वृ । Therefore not न चङ्, which forms its gerund as अङ्गित्वा । The root being ऊदित् the वृ is optional. Therefore before the jhalādi kṭvā, the forms are एवृत्वा, or एवृत्वा । The final of न् चर् &c are replaced by च before kṭvā (S 2504) Thus एवत्वा or एवृत्वा । The roots अति वृति get वृ by S 3074 Thus दित्वा, चित्वा । नित्वा । स्थित्वा । The हि replaces च before kṭvā (S 3076) As दित्वा ।

३३३१ । जहातिश्च कित्वा । ७ । ४ । ४३ ।

दित्वा । हाहृत्वा । हाहृत्वा । अदी कतिभः- (३०८०) । जहत्वा ।

3331 हि १९ substituted for हा (जहाति) before कत्वा ॥

As दित्वा राज् वन नवः दित्वा नवति । The rule does not apply to हा जिहीते ॥ There we have हाहृत्वा नवः ॥

The अच् is replaced by जच् before kṭvā As जहत्वा ॥ See S. 3080

३३३२ । समासेऽनङ्पूर्वे क्त्यो ल्यप् । ७ । १ । ३७ ।

अङ्गुपुर्वपदेऽनङ्गमासे क्त्यो ल्यवादेयः स्वाह । ठक् । अङ्गुत्वा । 'अनङ्' किम् । अङ्गुत्वा । पपुं दावायवकाङ्गे । परणङ्गुत्वा ।

3332 In a compound, the first member of which is an Indeclinable but not नञ् ल्यप् is substituted for क्त्या ।

Thus मङ्गुत्वा, मङ्गुत्वा ॥ The त्वा is added by III 4 21, the compounding is by II. 2 18, and ठक् by VI 1 71 चार्थतः क्त्य The त्वा is added by III. 4 61 and compounding is by II 2 22 नामाक्त्य, द्विधाक्त्य The त्वा is added by III. 4 62 Why do we say 'in a compound'? Observe क्त्या इत्वा. Here the counter example is इत्वा, which is preceded by an Indeclinable क्त्या, but as it is not compounded, the rule does not apply. III.

2. 66) = कउ + अविषत् (उ being substituted for र by VI 1. 113) = को + अविषत् (अ-उ = को VI 1. 87) = कोऽविषत् (को-अ = को VI. 1. 109) Now applies our sūtra. By VIII 3. 59, उ coming after को required to be changed into ए, but here, the single substitute को is considered to be non effective for this purpose. Similarly कोऽस्य, कोऽस्य, कोऽस्ते कोऽस्ते ॥

Similar in अपीत्य there is the addition of र by VI 1 71 S. 2858 though actually preceded by a long vowel. That vowel had resulted from the ekādeśa of इ for ए, इ, and thus ekādeśa is considered as if non-effective for the purposes of डुक् augment. Similarly in म + इ + डुक् - य = मित्य. Here also (अ-इ = ए) is considered asiddha. The डुक् is added by S 2858

३३३४ । आ ल्यपि । ६ । ४ । ३८ ।

अनुदात्तोपदेशानां वनतितनेत्यादीनामनुनासिकतोषो वा स्वात्स्वयपि । उदयव्यतिविधादेवम् । तेन नागानिटा वा नागानिटा वनादीनां च नित्यम् । आनस्य-आनस्य । मस्य-मस्य । मस्य । मस्य । मित्य । 'अदो जग्धि-' (३०८०) । 'X अस्तरङ्गापि विधीयदित्तो स्वभाषते X' । जग्धिपिथो स्वभाषत् । तेन द्वित्वदत्त्वात्तेवदीर्घस्यपुटितो ह्यपि न । विधाय । मदाय । मस्य । मस्य । मस्य । आनस्य । मदीयम् ।

3334. The nasal of the roots mentioned in VI. 4 37 S. 2128 (i. e. anudatta ending in a nasal, and वनादि and तनादि) is optionally elided before the affix ल्यप् ॥

This is a vyavasthitir-vibhāṣā. The option applies to roots ending in इ. In the case of roots ending in other nasals, the elision is compulsory. Thus मस्य or मस्य मस्य or मस्य, मस्य or मस्य, आनस्य, आनस्य but no option in आनस्य, मस्य, मस्य, मित्य ॥

By S. 3080, अद् is replaced by जग्ध before ल्यप् । From this we infer the existence of the maxim 'a bahiranga substitution of lyap supersedes, even the antaranga rules' Because if this maxim did not exist, the substitution of jagdh for अद् before lyap would follow already from the word किति in S 3080

In the case of मदाय and मस्य this maxim applies —अस्तरङ्गापि विधीयदित्तो ह्यप् बाधते "a Bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antaranga rule". What are these antaranga rules superseded by the substitute ल्यप् ? (1) द्वित्व—the substitution of द्वि for वा (VII 4 42) Thus द्वित्वा but मदाय and not मदित्वा ॥ (2) दत्त्व—the substitution of दद् for दी (VII. 4, 46)—as दत्वा, but मदाय and not मदित्वा ॥ (3) आत्स्व as required by VI 4. 42 as आत्स्वा मदाय and मस्य ॥ (4) स्वि—as स्विता but मस्य ॥ (5) ईत्स्व by VI. 4 66, as वीत्स्वा but मदाय ॥ (6) दीर्घत्व by VI 4 15, as आत्स्वा but मस्य ॥ (7) डुक् by VI 4 19, as डुक्ता but अडुक्ता ॥ (8) ऊद्—as ऊत्स्वा ॥ (9) इद् (VII. 2. 56)—देवित्वा but मदीयम् ॥

३३३५ । ल्यपि । ६ । ४ । ६८ ।

इत्यपि परे गुणादयोदीर्घार्थः ॥ ३६ । म्भाय । म्भाय । म्भाय । म्भाय । म्भाय । म्भाय । म्भाय ।
‘भीमातिभिनाति-’ (२५०८) इत्यायवत् । म्भाय । निनाय । उपदाय । ‘विभाया लीयते’ (२५०८) ।
विनाय-विनीय । विभायः । उपायः । विचार्यः ।

3335. The \ddot{a} substitution for ञ under VI. 4 60, B 2162 does not apply when the absolutive affix इव् follows उ ना, स्वा, चा, या इ and वा ॥

Thus म्दाय, म्भाय म्भाय म्दाय, म्भाय, म्भाय, म्दाय and म्दाय ॥ The affix इव् as the substitute of इत्, is a क्तिङ् affix by I 1 55 The ञ replaces the vowels of निने and भीमाति by S 2503 Thus म्भाय निनाय and उपदाय । In the case of ली there is option by B 2308 As विनाय or विनीय । The चि is elided before ल्यपि As उत्तार्य, विचार्यः ।

३३३६ । ल्यपि राघुपूर्वात् । ६ । ४ । ५६ ।

राघुपूर्वात्परस्य केत्यादेशः स्वाहइवपि । विगम्यः । प्रवम्यः । प्रवेनिदम्यः । ‘राघुपूर्वात् क्तिङ्’ । संस्कार्यः ।

3336 ञ is substituted for the इ of चि before the Absolutive affix इव् when the vowel preceding the इ is light

Thus प्रवम्य गतः, संवम्य गतः, प्रवेनिदम्य विगम्य ॥ Why do we ञ precede by the short इ ? Observe म्दाय गतः the vowel इ coding the इ is long Here VI 4 51 applies The shortening the elision of य and the elision of ञ should not be considered as asiddha as their place of operation is not the same Thus म्दा+क्तिङ्=मदाति, the ञ is shortened by VI 4 92 and we have मदाति ॥ This shortening is not to be considered as asiddha, for if asiddha the root being no laghu pūrva the present rule would not apply Similarly वेनिद is the Intensive root, its इ is elided by VI 4 49 this elision is not considered as asiddha if it were asiddha, the इ of चि would not be laghu Similarly the elision of ञ in गत which is a root which ends in ञ , (see Dhātupāṭha Ohmadī 309), is not considered as asiddha for similar reasons

३३३७ । विनाय १६१४१५३१

आनेर्देशेत्यादेशो वा स्वाहइवपि । प्रायः-प्रायः ॥

3337 ञ is optionally substituted for the इ of चि before the affix इव् after the verb आप् ॥

Thus प्रायः or प्राय गतः ॥ This how ver does not apply to the आप् substitute for इत्, as आप्प्राय गतः (VI 1. 43 VII 3 86) The maxim of Pratipadokta applies here

३३३८ । क्षिय । ६ । ४ । ५९ ।

क्षिये इत्यपि दीर्घः स्वाह । मचीयः ।

3338. A long is substituted for the short before *अवप्* as *अपीय उपपीय* &

३३३८ । लपि च । ६ । १ । ४१ ।

येनो हपि संमपार्ष न ह्यात् । प्रवाय ।

3339 The semivowel of *वे* is not vocalised when the Principal affix *अवप्* follows.

Thus प्रवाय, उपवाय &

३३४० । उपयत् । ६ । १ । ४२ ।

प्रवाय ।

3340. The semivowel of *वा* 'to grow old' is not vocalised when the affix *अवप्* follows

Thus प्रवाय उपवाय &

३३४१ । व्ययत् । ६ । १ । ४३ ।

उपवाय ।

3341. The semivowel of *वृ* (*वृ*) 'to cover' is not vocalised when the affix *अवप्* follows

As प्रवाय, उपवाय & The separation of this sūtra from the last is for the sake of the subsequent sūtra in which the anuvṛtta of *वे* runs

३३४२ । विभाया परे । ६ । १ । ४४ ।

परिप्रेक्षो वा संमपार्ष ह्याहपि । गुह्यं बाधित्वा वत्प्राद्व ह्यः (३५१०) इति दीर्घः । परिपीय-परिप्याय । अथ च पुनं व्यादाय हपिति नेत्रे निमील्य हपति इति । व्यादान्त-पीलनेत्येतद्वेति ह्याहप्राद्वत्प्राद्वत्तद्वद्विषयवा भविष्यति ।

3342. The vocalisation may optionally take place when *वे* preceded by *परि* takes the affix *अवप्* &

Thus परिपीय वृवप् or परिप्याय & The augment *वृ* presented by VI. 1. 71 is debarred by VI. 4. 2 § 2559 which causes the lengthening of the vowel since VI. 4. 3 is subsequent to VI. 1. 71.

Part.—The phrase *पुनश्च व्यादाय हपिति नेत्रे निमील्य हपति* 'he sleeps, with his mouth open, and laughs with his eyes closed, is valid, though the affix *अवप्* is not added to the verb denoting prior action. For he sleeps first, and then while so sleeping he gapes; similarly he laughs first and then closes the eyes. So no *ktivā* can be properly added under the conditions to verbs denoting subsequent action. There being no *ktivā*, *in fortiori* there can be no *lyap* also. The *varṭika* makes an exception. Though the 'sleeping' and 'laughing' preceded the action of 'gaping' and 'closing of eyes', yet as they subsist even after 'gaping' and 'closing of eyes', they may be said in so far to be subsequent to them.

३३४३ । आभीक्ष्येयमुत्त ३ । ४ । २२ ।

पौनः पुन्ये टीत्ये पूर्वविषये कृत्वा कृत्वा च । द्वित्वम् । स्मरस्मरं नमति शिवम् ।
 दृष्टवादृष्टम् । पायंपायम् । भीमभीमम् । आर्षंआर्षम् । 'चिक्कमुत्तोः' (२०६२) इति कृत्वा
 यो वा दीर्घः । गार्गं गार्गम्-गमगमम् । 'विभावा चिक्कमुत्तोः' (२०६५) इति 'मुञ्जा । लम्भलम्भम्-
 लामंलामम् । व्ययस्तिष्ठतिविभापयोपसृष्टस्य नित्यं युज् । अलम्भंलम्भम् । 'जाघ्रोविचिक्क-'
 (२४८०) इति गुणः । जागरंजागरम् । दधस्तस्याप्येवम् ।

3343 The affixes 'namul' and 'ktvā' come after a root, when re-iteration is to be expressed

The phrases 'when the agent of both the verbs is the same' and 'after the verb whose action occurs first in time' are to be read into this sūtra to complete the sense. The force of च is to introduce the affix कृत्वा into this sūtra. The affixes *ktvā* and *namul* express 're-iteration' then only when the verb is doubled, and not singly. See rule VIII 1. 4. § 2140. Thus स्मर स्मरं नमति शिवम् "Constantly remembering he bows to Shiva" So also we may have दृष्टवादृष्टम् नमति शिवम् conveying the same sense. Similarly पायंपायम् or भीमं भीमम् or जाघ्रं जाघ्रम् &c.

By VI 4 93 S 2762 there is optional lengthening of the penultimate vowel before *namul*, as गामं गामम् or गमं गमम् । This is of course confined to the causative *ni* roots

In the case of the root *labh*, there is optionally the augment जुङ् inserted, as लब्धम् लब्धम् or लभं लभम् by VII 1 69 S. 2765 But we have already explained in that sūtra that the option brought therein is a restricted one (*vyavasthita vibhāṣā*) and the जुङ् is compulsory and not optional after *pra* &c. Thus प्रलब्धम् प्रलब्धम् only one form. In the case of *√jagri* there is *guna* by VII 3 85 S 2480 as जागरम् जागरम्. The same is the case when the root takes the causative *ni* also

३३४४ । नययनाकाङ्क्षे ३ । ४ । २३ ।

पक्ष्ण्ड उपपदे पूर्वकासे यत्प्राप्तं तन्न यत् पूर्वोत्तरे क्रिये तद्वाक्यमपर आकाङ्क्षते चेत् । यदयं
 जुङ्क्षते ततः पचति । इह वत्पाकमुत्तो न । अवाकाङ्क्षे क्रिप् । यदयं भुङ्क्ते वा वृद्धति ततोऽधीति ।

2344. The affixes 'ktvā' and 'namul' are not added to a root, when the word 'yad' is used, in a simple sentence, which does not depend upon another to complete the sense

The word *आकाङ्क्षा* means 'inter-dependence' or the inability of a word, phrase or sentence, to indicate the intended sense in the absence of another word, phrase, or sentence. In other words when there are two actions one prior and another subsequent and they complete the sense of the sentence, without standing in need of any other verb, in such a case, *ktvā* and *namul* are not used, when the word *yad* is in composition. This sūtra prohibits the affix *ktvā* also, though the affix *namul* is in immediate context. Thus यदयं जुङ्क्षते ततः पचति, यदयमधीते ततः जेहे, having eaten, he cooks, having read, he sleeps'.

But when there is inter dependence or आकांक्षा we have यद् यद् भुक्त्वा भुजति, 'अधीत एव ततः परम्' : Professor Bothlingk translates it thus In connection with यद् the above mentioned Absolutives will not be applied, unless the two verbs required one more as complement

३३४५ । विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु । ३ । ४ । २४ ।

आभीक्ष्येय इति नाश्रुतंते । एषुपपदेषु सभानकर्तृकयोः पूर्वकादि कर्त्तव्यमपी वा इतः । अग्रेभोज भुजति । अग्रेभुक्त्वा । प्रथमभोजम्-प्रथमभुक्त्वा । पूर्वेभोजम्-पूर्वेभुक्त्वा । यद्ये लङादयः । अथ भुङ्क्ते ततो भुजति । आभीक्ष्येयं तु प्रथमिप्रतिषेधेन निरत्ययेन विधिः । अग्रे भोजभोज भुजति । भुक्त्वाभुक्त्वा ।

3345 The affixes 'ktva' and 'namul' come optionally after that verb which denotes the prior action, when both verbs have the same agent, provided that the following words are in composition —'agre, 'prathamā' and 'pūrva'

This is an *Aprāpta vibhīṣā* The word re iteration is not understood here Thus अग्रे, भोज भुजति 'having first eaten he goes' In the same sense we may use also अग्रे भुक्त्वा भुजति । Similarly प्रथम भोज भुजति or प्रथमं भुक्त्वा भुजति । Similarly पूर्वे भोज भुजति or पूर्वे भुक्त्वा भुजति ।

By using the word optionally it is indicated that the regular Tens ३, such as the Pres nt &c may be employed also Taus अथ भुङ्क्ते ततः भुजति 'he eats first and then goes' The rule is compulsory when re iteration (S 3343) = do ot 1, for then that rule though prior will debar this subsequent r lo As अग्रे भोज भोज भुजति or भुक्त्वा भुक्त्वा ।

३३४६ । कर्मण्याक्रोशे कृञ् एमुञ् । ३ । ४ । २५ ।

कर्मण्युपपद आक्रोशे गन्धे । चीरकारणाक्रोशति । करोतिद्वारात् । चीरमद्वयुक्त्वाचैत्यर्थः ।

3346 The affix 'lamuñ' is added to the verb 'kri (to utter), when a word in the accusative case is in construction with it, if the sense intended implies 'abuse

Of the affix एमुञ् the efficient portion is अच् the indicative ए introduces the agent भुञ् (VI 3 67 S 2942) Thus चीर कारणाक्रोशति he reviles him as the f i e calls out in abuse 'thou art a thief thou art a robber &c The person is not really made a thief but making him a thief to express one's indignation The verb कृ here means 'to utter

३३४७ । स्वादुमि एमुल् । ३ । ४ । २६ ।

स्वादुर्मेघं दूष्यो यमुक्त्वादेककर्तृकयोः पूर्वकालि । पूर्वपदस्य नास्त्य निपात्यते । अस्वाडु स्वाडु कृत्वा भुङ्क्ते स्वाडुकारं भुङ्क्ते । अपक्वकारम् । खपक्वकारम् । खपनलपक्वमदो स्वादुमर्यादो । पाचकपेक्षं यस्यापि । स्वाडु कृत्वा भुङ्क्ते ।

3347 (When the actions, signified by the verbs 'kṛi and another, have the same agent), the affix 'namul' is added to the verb 'kṛi (which is concerned about a time anterior to that of the other), provided that a word signifying 'sweet' is in composition

The words within brackets are to be read into the sūtra by anvṛitti from III 4 21 S 3320 Thus खादुङ्कारं or खण्णकारं भुङ्क्ते he eats having made his food sweet or seasoned So also खपन्नकारः The words खपन्न and खण्ण are synonyms of खादुङ्गः

In the sūtra the word खादुङ्ग् is used ending with a ङ् It is an anomalous form and indicates that a ङ् must be added to the upapadas in these cases the object served by this form being that rule IV 1 44 § 502 by which feminine of words like खादु ending in ङ् is formed by long ई does not apply here Thus खादुङ्गी ऋत्वा यवान् भुङ्क्ते = खादुङ्गारं यवान् भुङ्क्ते Here though यवान् is feminine the attribute is still खादुङ्ग and not खादुङ्गी

By applying III 1 194 S 2830 we have the affix खन् in the alternative Thus खादु ऋत्वा भुङ्क्ते All these affixes form abstract nouns (भाव) as they have the sense of the affix लोभुः (III 4 16 S 3143) In connection with यत्तुल, the Instrumental case can not however be used & we cannot use the Passive construction & g खादुङ्कारं यवान् भुङ्क्ते देवदेवेन will be wrong

३३४८ । अन्यथैवकथमित्यसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् । ३ । ४ । २३ ।

इत्तु कृत्वा यत्तुलयात् । सिद्धाप्रयोगोऽस्तेवभूतस्तुलः । व्यर्थत्वाप्रयोगानर्ह इत्यर्थः । अन्यथाकारः । स्वकारः । कथकारः । इत्यकार भुङ्क्ते । इत्य भुङ्क्ते इत्यर्थः । सिद्ध- इति किञ्च । श्रितोऽन्यथा ऋत्वा भुङ्क्ते ।

3348 When the words 'anyathā (otherwise), 'evam' (so), 'katham (how) and 'itham (thus) are compounded with the verb then 'namul comes after 'kṛi (to make), if it be such that its omission would be unobjectionable

When is the non employment of कृञ् valid? When the same sentence will remain correct by omitting कृञ् & when without employing it the same idea will be expressed Thus अन्यथाकारः, स्वकारः कथकारः or इत्यकारः भुङ्क्ते he eats otherwise, he eats so how does he eat or he eats thus In fact, the sentence अन्यथाकारः भुङ्क्ते is equivalent to अन्यथा भुङ्क्ते

Why do we say if the non employment would be valid? Witness अन्यथा कृत्वा श्रितो भुङ्क्ते 'he eats having turned his head aside. Here कृञ् could not be spared.

३३४९ । यथातथयोरसूयाप्रतिवचने । ३ । ४ । २८ ।

कृत्रः सिद्धाप्रयोग इत्येव । यत्तुलया प्रतिवचने । यथाकारणं भावे तथाकारं मोक्षे किं वचनेन ।

3349 The affix 'namul' is added to the root 'kṛi (to

it, and the sentence denotes an angry reply (if the omission of 'krīṇi' is unobjectionable).

When one questions or replies in indignation, displeasure or anger, then is this construction valid. Thus तयाकारं भोक्ष्ये किं त्वामेव 'I will eat in that way, what is that to you?' Similarly ययाकारं भोक्ष्ये, किं त्वामेव ।

Why do we say 'when an angry reply is made'? Observe ययाकृत्याङ्गं भोक्ष्ये तया एवं द्रक्ष्यसि 'in what way I will eat, that thou wilt see'.

Why do we say 'when the omission of कृञ् would be valid'? Witness ययाकृत्याङ्गं दितो भोक्ष्ये किं त्वामेव 'what is that to you, in what way turning my head I will eat'?

३३५० । कर्मणि हृषिविदोः सकल्ये । ३ । ४ । २९ ।

कर्मण्युपपदे सपुस्त्याङ् । कर्मदाद्यं वरयति । सर्वाः कर्मणा हृषयः । द्राष्टव्येदं भोजयति । य य द्राष्टव्यं जानाति लभते विचारयति वा त सर्वं भोजयतीत्यर्थः ।

3350. When the object is compounded with it, the verb 'dris' (to see), or 'vid' (to know), takes the affix 'namul', to denote the total number of such objects.

Thus कर्मदाद्यं वरयति 'he woos every girl that he sees i. e. all the girls seen'. द्राष्टव्येदं भोजयति 'he feeds as many Brāhmanas as he knows, i. e. all whom he knows, finds or thinks of'.

• ३३५१ । यावति यिन्दजीवोः । ३ । ४ । ३० ।

यावद्देव भुङ्क्ते । यावत्समये तावदित्यर्थः । यावत्जीवन्मते ।

3351 The affix 'namul' comes after the verb 'vid' (to get) and 'jiv', (to live), when the word yāvat, is combined with them.

As यावद्देव भुङ्क्ते 'he eats all that he gets'. यावत्जीवन्मते 'he studies as long as he lives, i. e. throughout his life'.

३३५२ । चर्मोदरयोः पूरेः । ३ । ४ । ३१ ।

कर्मणीत्येव । चर्मपूरं स्तृणाति । उदरपूरं भुङ्क्ते ।

3352 The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the words 'charman' and 'udar' are compounded with it as object.

Thus उदरपूरं भुङ्क्ते 'he eats so as to fill his belly' ? चर्मपूरं स्तृणाति 'he spreads so as to cover the skin'.

३३५३ । वर्षप्रमाणं कलियश्वास्यान्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३२ ।

कर्मण्युपपदे प्रत्येकं पुस्त्याङ्कारलोपश्च वा सपुदायेन वर्षप्रमाते मध्ये । नोत्पदपूरं वृष्टो देवः । 'यस्य' इति क्तिच् । उपपदस्य नाम्बु । भूयिष्वाविसम् ।

3353. The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the word so formed expresses a measure of rain-fall; and optionally the long 'ū' of this 'pūr' is elided.

Thus गोक्षपदपुरं or गोक्षपदं घृष्टो देवः 'it rained filling up small puddles (lit the impression made by the foot of the cow on the soil) चीतापुर or चीताप घृष्टो देवः 'it rained filling up all furrows'

Why have we used the word अक्ष्य of this पुर in the sūtra? The long ऊ of घृष्ट is to be elided, and not the long ऊ, if there be any, of the upapada. Thus भूपिकाक्षिपुर or भूपिकाक्षिपुर् घृष्टो देवः । Here the long ऊ of घृष्ट is not shortened

३३५४ । चेलो क्षोपे । ३ । ४ । ३३ ।

चेलार्थं कर्णरूपपदेव क्षोपेर्णुस्त्वाद्धर्मभावे । चेलक्षोपं घृष्टो देवः । यच्छक्षोपम् । यश्चक्षोपम् ।

3354 The affix 'namul' comes after the causative of the root 'kñūy' (to wet), when there is compounded with it a noun denoting 'clothing', in the accusative case, as an upapada, if the whole word so formed expresses a measure of the rain fall

The verb क्षोपि is the causative root formed from the simple root क्णूय 'to wet'. Thus चेलक्षोपं घृष्टो देवः or यच्छक्षोपं or यश्चक्षोपम् &c 'it rained so as to wet the clothes

३३५५ । निमूलसमूलयो कय । ३ । ४ । ३४ ।

कर्णशीत्येव । कपादिस्त्वुपयोग व्यवहति । अत्र प्रकरणे पूर्वभावे इति न सवध्यते । निमूलकारं कयति । समूलकारं कयति । निमूल समूल कयतीत्यर्थः । यस्तस्यापि धात्वर्थस्य निमूलसमूलयो यच्छक्षोपम् । तेन सान्नायविशेषभावेन विशेषकविशेषभावाः ।

3355 The affix 'namul' comes after the verb 'kash' to rub, when the words 'nimūl' and 'samul' are compounded with it in the accusative case

Thus निमूलकारं कयति he scrapes down to the scraping up of the roots, समूलकारं कयति he scrapes up to the scraping up of the roots. In fact, the g run of the root and the root itself denote the same thing the whole sentence निमूलकारं कयति &c is equal to निमूल कयति and समूलकयति. From this sūtra up to III 4 40 § 3367 the subjoined verb governing the previous word must be derived from the same root from which the g run is derived. Though the verb is the same in the antecedent and the subsequent yet there is a slight difference of meaning the verbal derivative qualifies the verb and thus intensifies the meaning of the simple root. S. III 4 40 § 3367 The word पुरा कालादस्य not govern this and the subsequent sūtras

३३५६ । शुष्कपुष्कलसेषु पिय । ३ । ४ । ३५ ।

यय कर्णं शिखरेषु । शुष्कपुष्कलसेषु । शुष्कं शिखरेषु । ययपुष्कल ।

3356 The affix 'namul' comes after the verb 'push' (to

grind), when the words 'śuśka' (dry), 'chūrna' (powder), and 'rūksha' (dry), in the accusative case are compounded with it.

Thus शुष्कवेदं चिन्धि = शुष्कं चिन्धि 'he grinds it dry grinding i. e. grinds it dry', चूर्णवेदं चिन्धि 'he grinds to powder grinding i. e. grinds till it becomes a powder', रूक्षवेदं चिन्धि 'he grinds it dry'. Here also an appropriate verb from the same root चिद् must be used to govern the gerund.

३३५७ । समूलाकृतजीवेषु हन्कृच्छ्रहः । ३ । ४ । ३६ ।

कर्णवीर्येयः । चमूलपातं हन्ति । अकृतकारं करोति । जीवघातं वृद्धादि । जीवतीति जीवः । वृद्धपल्लवेयः कः । जीवन्तं वृद्धातीत्यर्थः ।

3357 The affix 'namul' comes after the verbs 'han' (to kill), 'kri' (to make) and 'grah' (to seize), when the words, 'samūla', 'akṛita' and 'jīva' in the accusative case are respectively compounded with them.

Thus चमूलपातं हन्ति (VIII. 3 32 and 54) 'he destroys so as to tear up by the roots i. e. he totally extirpates', अकृतकारं करोति 'he does a thing which was not done before', व जीवघातं वृद्धाति 'captures him so as to preserve his life, i. e. captures him alive'. Here also appropriate verbs from the same roots are used to govern the gerund. The affix च is added to जीव् because it has a penultimate व् vowel, and so जीव means 'living' and is equivalent to जीवति.

३३५८ । फरणे हनः । ३ । ४ । ३७ ।

पादपातं हन्ति । पादेन हन्तीत्यर्थः । यथाविध्यनुप्रयोगार्थः । अग्निदधनादायोऽयं योगः । मित्रपातुस्तत्रापि तु हिताधीना च- (३३६८) इति वक्ष्यते ।

3358 The affix 'namul' comes after the verb 'han', when a word in the Instrumental case is in composition with it.

Thus पाणिपातं वेदि हन्ति (VII 3 32 and 54) = पाणिना वेदि हन्ति he strikes the Vedit with the hand, पादपातं भूमिं हन्ति 'he strikes the ground with the foot'. Reading this sūtra along with III 4 48, S. 3369 we find that इद् here does not mean 'to kill', and the further difference between this aphorism and that is, that in the case of this sūtra a cognate verb from the same root (S 3367) must be used, as the gerund, not so in sūtra III 4 48 because III. 4 48 S 3367 applies here also, and an appropriate verb from the same root is employed to govern the gerund. Further this sūtra is for the sake of forming *Invariable* compounds with the upapadas, such as पादपातः ।

According to Pāṇjali this affix comes after इद् under this apphorism, even when इद् means 'to injure', thus counteracting rule III 4 48, S. 3369 by anticipation, and in opposition to the general principle of interpretation enunciated in rule I 4 2. Thus अक्षिपातं हन्ति 'he kills with the sword'; शरपातं हन्ति, 'he kills with arrows'.

३३५९ । स्नेहने पिबः । ३ । ४ । ३८ ।

स्निहते येन तस्मिन्कारणे विधेयं पुत् । उदयेवं विनष्टि । उदयेन पिनष्टीत्यर्थः ।

3359. The affix *namul*, comes after the verb 'piśh' (to grind), when a word in the Instrumental case denoting 'liquid' is in composition.

Thus उदयेवं विनष्टि = उदयेन पिनष्टि (VI. 3. 58 S. 336.) 'he grinds with water'; तैलेवेवं विनष्टि 'he grinds with oil'. Here also III. 4. 46 S. 3367 applies, and an appropriate verb from the same root is employed to govern the gerund.

३३६० । हस्ते वर्तिग्रहोः । ३ । ४ । ३९ ।

हस्तार्थे करणे । हस्तवर्ते वर्तयति । करवर्ते । हस्तेन पुनिका करोतीत्यर्थः । हस्तग्राहं वृद्धाति । करग्राहम् । पाणिग्राहम् ।

3360. The affix '*namul*' comes after the verbs 'varti' (causative of *vṛti*) and 'grab' when a word denoting 'hand' in the Instrumental case, is in composition.

Thus हस्तवर्ते, करवर्ते or पाणिवर्ते वर्तयति = हस्तेन वर्तयति 'he revolves by the hand'. So also, तद् हस्तग्राहम् वृद्धाति 'he takes him by the hand' so पाणिग्राहम्, करग्राहम् &c.

Here also rule III 4. 46 applies and appropriate verbs from the same roots must be employed to govern the gerund &c

३३६१ । स्वे पुयः । ३ । ४ । ४० ।

करणे इत्येव । स्व इत्यर्थेन्द्रियम् । तेन स्वस्वे परोय विधेये च चपुत् । स्वपोषं पुष्पाति । स्वपोषम् । गोपोषम् ।

3361. The affix '*namul*' comes after the verb 'push' (to feed), when a word in the Instrumental case, having the sense of 'sva' is in composition.

The word स्व means 'self', 'kinsmen' and 'property'. Thus स्वपोषं पुष्पाति 'he feeds himself'; आत्सर्वपोषं, गोपोषं, विधुपोषं, मातृपोषं, बन्धुपोषं, देशं &c. See I. 1. 68 Rule 3367 applies here also.

३३६२ । अधिकरणे बन्धः । ३ । ४ । ४१ ।

चक्रवर्णं बध्नाति । चक्रे बध्नातीत्यर्थः ।

3362. The affix '*namul*' comes after the verb 'bandh' (to bind) when a word expressing location is in construction with it

Of course, III. 4. 46 S. 3367 applies here also, and the gerund must be governed by a verb from the same root as *bandh*. Thus चक्रवर्णं बध्नाति 'he binds to the wheel'; कुट्टवर्णं बध्नाति 'he binds in a snare'; दृष्टिवर्णं बध्नाति 'he binds in the fist'. चोत्तवर्णं बध्नाति = चोत्ते बध्नाति ।

३३६३ । संज्ञायाम् । ३ । ४ । ४२ ।

• बन्धनार्थं मुलकावात् । औल्लङ्घनं बद्धः । अङ्गुलिकावन्धम् । अट्टालिकावन्धम् । अन्धविद्येयाणां सदा यताः ।

3363 The affix 'namul' comes after the verb 'bandh' (to bind) when the word so formed denotes an appellative

• Thus औल्लङ्घनं बध्नाति 'he binds in the manner called *krauncha bandhana*, or 'heron knot', अङ्गुलिकावन्धं बध्नाति or बद्धः 'he binds or is bound in a 'peacock knot', अट्टालिकावन्धं बद्धः bound in a knot called *attalikā bandhana*'.

All the above, *krauncha bandhina* &c are names of various sorts of 'bonds or knots'. The rule III 4 46 S 3367 also applies here.

३३६४ । कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशियहोः । ३ । ४ । ४३ ।

जीवनाय नश्यति । जीवा नश्यतीत्यर्थः । पुरुषवाह वहति । पुरुषो वहतीत्यर्थः ।

3364 The affix 'namul' comes after the roots 'nas' (to perish) and 'vah' (to carry), when the words 'jiva' (life) and 'puruṣa' (person) expressing the agent of these verbs, are respectively in construction with them

Thus जीवनाय नश्यति = जीवो नश्यति 'he perishes, so that his life perishes i. e. dies away', पुरुषवाह वहति 'the man carries, & the man becoming a servant, carries another on him = पुरुषः मेत्यो भूत्वा वहति ।

• ३३६५ । ऊर्ध्वे शुविपूरोः । ३ । ४ । ४४ ।

ऊर्ध्वं कर्तरि । ऊर्ध्वयोर् शुब्धति । वृक्षादिऊर्ध्वं एव त्रिषु कुक्ष्यतीत्यर्थः । ऊर्ध्वं पूरं पूर्यते ।

• ऊर्ध्वं मुल एव चटादिर्वैद्यकादिना पूर्यो भवतीत्यर्थः ।

3365 'The affix 'namul' comes after the roots 'sush' (to dry), and 'pūr' (to fill), when the word 'ūrdhva', denoting an agent, is in composition with them

Thus ऊर्ध्वयोश्च शुब्धति वृक्षः = ऊर्ध्वं शुब्धति the tree is dried up while it is still standing'. Compare वृक्षोर्ध्वयोश्च वृक्षवद्विशुष्कः 'or wither like the upheaved grass drying up (Bhatta, III 14), ऊर्ध्वं पूरं पूर्यते 'the jar is filled full to the brim' such as by rain-water &c, the mouth of the pitcher &c being upwards Rule III 4. 46 S 3367 applies here also

३३६६ । उपमाने कर्मणि च । ३ । ४ । ४५ ।

चारकर्तरि । पृतनिषाव निहितं जलम् । पृतनिषाव सुरक्षितमित्यर्थः । अन्नकप्याय नष्टः । अन्नक ह्य नष्ट इत्यर्थः ।

3366 The affix 'namul' comes after a root, when an object or an agent, denoting similitude, is in composition with it.

The word 'agent' is read into the sūtra, by virtue of the word च 'also' That with which any thing is compared is called उपमान or 'object of comparison or similitude'. As पृतनिषाव निहितं जलम् 'water was kept as carefully as ghee is kept'. उपर्यनिषाव निहितः 'was kept as gold'. The force is

that of ह्य thus घृतनिपातम् निहितः = घृतनिविनिहितः । So also when the object of comparison is as agent thus अत्रनाशं गच्छः he perished like a goat. So also दूतकनाशम्, दन्तनाशम्, &c

३३६७ । कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः । ३ । ४ । ४६ ।

यस्मादप्यनुपुक्तः स यवानुप्रयोक्तव्य इत्यर्थः । तथेयोदाहृतम् ।

3367 The same verb should be employed after the gerunds formed from the verbs 'kash &c' as the verb from which the gerund is derived

From sūtra III 4 34 up to sūtra III 4 4 a verb from the same root must be employed in the subsequent part as *anupriyoga* from which the gerund in *namul* was formed. This rule has been illustrated in the examples under the previous aphorisms

The present is a restrictive or *nyāyama* rule. This chapter deals with affixes employed in denoting syntactical relation between two verbs (पादुपपत्तिरप्यत्र) : See III 4 1 so a gerund in *namul* would of course be followed by some verb as *anupriyoga* the present sūtra declares that the other verb must be from the same root as the gerund

३३६८ । उपदशस्तृतीयायाम् । ३ । ४ । ४७ ।

इतः प्रवृत्ति पूर्वकाल इति लक्ष्यते । तृतीयायाम्भूतीत्यन्तरापवादम् (७८३) इति वा वचनात् । मूललोपदयं भुङ्क्ते । मूललोपोपदयम् । दशमोपपत्त्यं मूलकस्य भुञ्जि मतिं करणत्वात्तृतीया । ५ दशमोपपत्तिना सह न शाब्दः सम्बन्धस्तथाप्याद्योऽस्तित्येव कथंरवाद् । एतादृशैव सामर्थ्येन प्रत्ययः समासश्च । तृतीयायामिति लक्षणसामर्थ्यात् ।

3068 The affix 'namul' comes after the root 'dans' (to bite) preceded by the preposition 'upa' when a word ending with the third case affix is in composition with it

The *Upapada samāva* is optional in this case (II 2 21 S 784) Thus मूललोपदयं यद् भुङ्क्ते or मूललोपोपदयम् भुङ्क्ते 'he eats after having relished the food with radish. Similarly आह्नकापदयम् or आह्नकलोपोपदयम् related with anger

The words मूलक &c in the above examples are the 'objects of the verb उपदयम्, and 'instruments' of the verb भुञ्जि. Though there is no syntactical relation between the latter and the radish yet the sense of the passage connotes such relation because it (radish) is the object of the verb 'to bite'. So even in the absence of verbal concordance there is logical concordance and so this gives rise to the affix and the compound. Moreover the use of the word तृतीयायामिति indicates this

Note —The sense is this. The whole sentence when analysed stands thus १ मूलकेन भुङ्क्ते he eats with the radish. How does he eat? what does he bite when eating? The word मूलक is the logical object answering to this question but it is not present in the sentence. It is by context that we supply this word in the analysis of the sentence मूललोपदयं भुङ्क्ते. The

whole sentence thus \equiv मूलकेन = मूलकमुपदस्य = मुह्यते । Thus though there is no verbal agreement, there is logical concordance.

If the affix were to be added only then where there was a verbal concordance between the word in the instrumental case and the root, then the proper construction of the sūtra ought to have been उपदस्यः करणे । 1st-like इति करणे (S 3358) But it is not so. Pāṇini uses the words वृत्तीवावाच्, a bigger word than करणे, implying thereby that the instrumentality of मूलकेन is with relation to another verb than उपदस्य । The word मूलक is not related to उपदस्य as an instrument kāraka, but rather as an object kāraka and it is instrumental kāraka, by mediation, to the verb मुह्यते ।

By the rule of वाचक्य (III. 1 94) the affix चत्वा (or its substitute वपु) may be optionally used, wherever we may use the affix चञुच् । Thus मूलकेनोपदस्य मुह्यते ।

३३६९ । हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् । ३ । ४ । ४८ ।

वृत्तीवावाच् उपपदेऽनुप्रयोगेषामुक्तं । चत्वात्कर्तृकाद्विधिवार्त्ता चञुच्स्थात् । दण्डोपधातं गाः कालयति दण्डेनोपधातश्च । दण्डताडश्च । 'समानकर्मकाणां' इति किम् ? दण्डेन चोरमाहृत्य गाः कालयति ।

३३६९ The affix 'namul' comes after roots having the sense of 'hins' (to strike), when the object of this gerund is the same as the object of the main verb, and when the noun with which it is compounded ends with the third case-affix.

Thus दण्डोपधातश्च गाः कालयति 'he collects together cows, beating them with a club' The compounding is optional (II 2 21) Thus, we have also दण्डेनोपधातश्च । Similarly with other verbs having the sense of हिंस thus, दण्डताडश्च or दण्डेन ताडश्च ।

Why do we say 'when the object of the gerund is the same as the object of the main verb' ? When the objects are different, चञुच् will not be employed. Thus चोरश्च दण्डेनोपहत्य, गोपालश्चो गाः कालयति having beaten the thief with the club, the cowherd collects together the cows.

३३७० । समस्यो चोपपीडरुधकर्म्यः । ३ । ४ । ४९ ।

उपपूर्वेभ्यः पीडोदिभ्यः समस्यन्ते वृत्तीवावाच् चोपपदे चञुच्स्थात् । पार्श्वोपपीडं प्रेक्ष-पार्श्वोपपीडश्च-पार्श्वोपपीडमुपपीडश्च । वृजोपरोधे गाः स्थापयति । वृजेन-वृजे उपरोधे वा । पादग्रथकर्म्यं पादाः भृष्टकृति । पादाग्रथकर्म्यश्च-पादग्रथकर्म्यश्च ।

3370 The affix 'namul' comes after the roots 'pīḍ' (to press), 'rudh' (to obstruct), and 'kṛish' (to draw), when they are preceded by the preposition 'upa', and when they are compounded with nouns ending with the seventh case-affix or the third case-affix.

The phrase 'the B d case affix' must be read into the sūtra by virtue of the word च । Thus पार्श्वोपपीड्यते he sleeps pressing on his 'sides'. The compounding is optional (II 2 21), so we have in the alternative, पार्श्वोपपीड्य or पार्श्वोपपीड्यते ।

So also दृजोपरोच्य (or दृजे उपरोच्य or दृजेनोपरोच्य) ना स्थापयति 'he stations the cows so that they are all in the fold' पाशयुक्च (or पाशायुक्च or पाशोपयुक्च) घानाः चतुर्दशति । It is Bhvādi कृष् here and not Taddhi-

३३३१ । समासत्तौ । ३ । ४ । ५० ।

दृतीयादहन्त्योर्वातोर्ध्वहस्ववर्त्तनिकर्त्तव्यमने । केयेप्राह युज्यते । केयेषु दृहीत्वा । हस्तप्राह । हस्तेन दृहीत्वा ।

3371. (The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Locative or Instrumental case is in composition with it), and when immediate contiguity is intended : e 'to fall together by the ears'

The word समासतिः means 'immediate contiguity'. Thus केयेप्राह (or केयेषु प्राह or केयेर्प्राह) युज्यते 'having closely caught each other by the hair they fight'. Similarly हस्तप्राह or हस्तेषु प्राह or हस्तेर्प्राह, so also घण्टिप्राह 'taking a stick', सोमद्वप्राह &c See II 2 21

३३३२ । प्रमाये च । ३ । ४ । ५१ ।

दृतीयादहन्त्योर्दिग्देव । द्वयङ्गलोत्कर्षे खण्डिका द्विवर्त्ति । द्वयङ्गले द्वयङ्गले वीरकर्षे । °

3372 The affix 'namul' comes after a root, when a noun in the Instrumental or Locative case is in composition with it, and when a measure of length is intended

The word प्रमाय means 'length or extension'. Thus द्वयङ्गलोत्कर्षे (द्वयङ्गले उत्कर्षे or द्वयङ्गलेनोत्कर्षे) खण्डिका द्विवर्त्ति he cuts pieces of the length of two fingers See II 2 21

३३३३ । अपादाने परीप्सायाम् । ३ । ४ । ५२ ।

परीप्सा चरा । शय्योत्थाय प्रावति ।

3373 The affix 'namul' is added to the root, when a noun in the Ablative case is in composition, and when 'haste' is intended

The word परीप्सा means 'haste, hurry'. Thus शय्योत्थाय (or शय्याय उत्थाय) प्रावति 'having risen from bed, he runs away'. That is to say he runs with such a haste that he does not perform even the necessary ablutions &c, but as soon as he rises from the bed he runs off. Similarly प्राहापकर्षे यवः पिबति 'he drinks milk from a hole in the vessel he being in such a haste that he does not care to drink from the proper aperture' प्राहापकर्षेन पुष्यात् नवयति 'he eats cakes hot from the frying pan', not waiting till they are placed on a dish.

Why do we say 'when meaning hurry'? Observe, चायनादुरवाय गच्छति 'having risen from the seat, he goes' Here 'haste' not being intended, the affix च्वा (चयच्) is employed See II = 21.

३३७४ । द्वितीयाया च । ३ । ४ । ५३ ।

चरीयायाचित्येव । चरिग्रह युज्यन्ते । लोट्प्रदाह ।

३३74. The affix 'namul' comes after a verb, when a word in the Accusative case is in composition, and when 'haste' is intended

Thus चरिग्रह (or चरि ग्रहच्) युज्यन्ते 'they fight, having hastily taken up sticks That is they are in such a haste to fight, that they do not tarry to take up the proper weapons, offensive, and defensive, but engage in fight with anything that is at hand, such as sticks, stones &c. Similarly लोट्प्रदाह or लोट्प्रदाह ।

३३७५ । अपगुरो ऋमुलि । ६ । १ । ५३ ।

'गुरी वृत्तान्ते हस्ववेको घातवाचकमुलि । अस्वपगुरेर् युज्यन्ते । अस्वपगारच् ।

३३75 There is optionally the substitution of च्वा in the room of the diphthong of the root गुर 'to exert' when preceded by the preposition अप and taking the affix ऋमुल् ।

The affix च्चुल् forming the Absolute Participle is added by III 4 22 and the word formed by it is repeated Thus अस्वपगारच् or अस्वपगारच् गारच् । So also this affix is added by III 4 53 as, अस्वपगारं युज्यन्ते or, अस्वपगुरेर् युज्यन्ते "they are fighting with raised swords"

३३७६ । स्वाङ्गेभ्युवे । ३ । ४ । ५४ ।

द्वितीयायाचित्येव । अमुवे स्वाङ्गे द्वितीयायै घातोर्चुल् । अङ्गिचेष कथयति । अङ्गं विवेच्य । 'अमुवे किय् । शिर उरिचय । येन विना न जीवनं तदङ्गवच् ।

३३76 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case is in composition, signifying the limbs of one's own body, when the limb is such that its loss will not destroy life

Thus अङ्गिचेष कथयति 'he narrates throwing his eye brows (glances) about in all directions अङ्गिचिक्काहच् कथयति he prattles, having closed the eyes

The स्वाङ्ग word is 'a word denoting a thing which not being liquid or gaseous and being capable of being perceived by the senses and not being one produced by a change from the natural state exists in a living being or though found elsewhere actually or at any particular time had previously been known as existing in only a living being, or is found to actually, (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being'

The phrase 'the 3rd case-affix' must be read into the sūtra by virtue of the word च । Thus पार्श्वोपरिह येते 'he sleeps pressing on his sides'. The compounding is optional (II 2. 21), so we have in the alternative, पार्श्वोपरिहत् or पार्श्वोपरिहयत् ।

So also द्यूजोपरिहत् (or द्यूजे उपरिहत् or द्यूजोपरिहयत्) ना ह्यापयति 'he stations the cows so that they are all in the fold'. पारायुपकर्षत् (or पारायुपकर्षयत् or पारिणोपकर्षत्) पावाः बध्नुष्यति । It is Bhvādi कृष् here, and not Tuddādi.

३३७१ । समाससौ । ३ । ४ । ५७ ।

द्यूतीयावहन्वोर्वातोर्कपुरस्यात्वनिकर्षे गन्धवाने । केयवाहं युज्यन्ते । केयेषु घृहीत्वा । हस्तग्राहत् । हस्तेन घृहीत्वा ।

3371. (The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Locative or Instrumental case is in composition with it), and when immediate contiguity is intended : ■ 'to fall together by the ears'.

The word वनावसतिः means 'immediate contiguity'. Thus केयवाहत् (or केयेषु ग्राहत् or केयेर्ग्राहत्) युज्यन्ते 'having closely caught each other by the hair, they fight'. Similarly हस्तग्राहत् or हस्तेषु ग्राहत् or हस्तेर्ग्राहत्, so also घट्टिग्राहत् 'taking a stick', लोष्टुग्राह &c See II 2. 21

३३७२ । प्रमाये च । ३ । ४ । ५१ ।

द्यूतीयावहन्वोर्द्विरेव । द्व्यङ्गुलोरुर्ध्वं सविह्वं द्विवर्ति । द्व्यङ्गुलेन द्व्यङ्गुले वीरुर्ध्वम् ।

3372 The affix 'namul' comes after a root, when a noun in the Instrumental or Locative case is in composition with it, and when a measure of length is intended.

The word प्रमायत् means 'length or extension'. Thus द्व्यङ्गुलोरुर्ध्वं (द्व्यङ्गुले रुर्ध्वत् or द्व्यङ्गुलेन रुर्ध्वत्) सविह्वं द्विवर्ति 'he cuts pieces of the length of two fingers' See II. 2 21.

३३७३ । अघादाने परीक्षायाम् । ३ । ४ । ५२ ।

चरीत्वा शयनः । शयनोत्थाय यावति ।

3373 The affix 'namul' is added to the root, when a noun in the Ablative case is in composition, and when 'haste' is intended.

The word परीक्षा means 'haste, hurry'. Thus शयनोत्थाय (or शयनात् उत्थाय) यावति 'having risen from bed, he runs away'. That is to say, he runs with such a haste that he does not perform even the necessary ablutions &c, but as soon as he rises from the bed, he runs off. Similarly रश्मापकर्षत् यवाः पिबति 'he drinks milk from a hole in the vessel', he being in such a haste, that he does not care to drink from the proper aperture. प्राप्तापकर्षन्प्रपात् नभयति 'he eats cakes hot from the frying pan', not waiting till they are placed on a dish.

Why do we say 'when meaning hurry'? Observe, घातनादुत्थाव यच्छति 'having risen from the seat, he goes'. Here 'haste' not being intended, the affix कृवा (कृप्) is employed See II. 2 21.

३३७४ । द्वितीयायां च । ३ । ४ । ५३ ।

परीणावाप्तयेव । यद्विघाहं युज्यन्ते । लोचद्विघाह ।

8374. The affix 'namul' comes after a verb, when a word in the Accusative case is in composition, and when 'haste' is intended.

Thus यद्विघाह (or यद्वि घाह) युज्यन्ते 'they fight, having hastily taken up sticks'. That is, they are in such a haste to fight, that they do not tarry to take up the proper weapons, offensive, and defensive, but engage in fight with anything that is at hand, such as sticks, stones &c. Similarly लोचद्विघाह or लोचद्विघाह ।

३३७५ । अपगुरो नमुलि । ६ । १ । ५३ ।

'गुरी लक्षणे' इत्यस्यैवो वात्स्यायनमुलि । अस्वपगुरे युज्यन्ते । अस्वपगुर ।

8375. There is optionally the substitution of न् in the room of the diphthong of the root गुर 'to exert' when preceded by the preposition अप and taking the affix कृप् ।

The affix कृप् forming the Absolute Participle is added by III. 4 22 and the word formed by it is repeated. Thus अस्वपगुरात् or अपगुरात् न् । So also this affix is added by III 4 53: as, अस्वपगुरे युज्यन्ते or, अस्वपगुरे युज्यन्ते "they are fighting with raised swords".

३३७६ । स्वाङ्गेऽध्वे । ३ । ४ । ५४ ।

द्वितीयायाप्तयेव । अध्वे स्वाङ्गे द्वितीयायते आतोर्कमुल् । अविशेषं कथयति । अर्धं विधेयम् । 'अध्वे किम् । यिद उल्लिख्य । येन विना न जीवन् तद्विधेयम् ।

8376 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case is in composition, signifying the limbs of one's own body, when the limb is such that its loss will not destroy life.

Thus अविशेषं कथयति 'he narrates, throwing his eye brows (glances) about in all directions'. अर्धविशेषं कथयति 'he prattles, having closed the eyes'.

The स्वाङ्ग word is "a word denoting a thing which not being liquid or gaseous, and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being, or though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to actually, (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being".

The word अग्र्य means 'non-vital organ', or a limb which even being cut off, does not necessarily destroy life. Therefore, we cannot use the affix चयुत् in the following [as head is not an अग्र्य limb — उरिद्वयं विरः कथयति 'he narrates, having thrown the head on one side' Compare VI 2 177.

३३७७ । परिक्रियमाने च । ३ । ४ । ५५ ।

अर्थतो विद्याप्यमाने स्वाङ्गे द्वितीयांते चयुत्स्वादा । उरप्रतिषेधं युज्यन्ते । कृतस्त्रुतः चीरयन्त इत्यर्थः । 'उरदिद्वयं प्रतिषेधकं नलीः । प्रुवार्यन्तिदम् ।

3377 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case denoting a limb of one's own body, which is completely afflicted by the action, is in composition

The word परिक्रियमानस्य means 'completely hurt or afflicted'. Thus उरः प्रतिषेधं or उरप्रतिषेधं युज्यन्ते = कृतस्त्रुतः चीरयन्तः they fight so as to afflict their whole bosom'. So also विरः वेध or विरःप्रतिषेधं ।

The difference between this and the last sūtra consists in this that this sūtra applies even to vital organs, such as 'breast', 'head' &c, while the last aphorism applies to 'non vital organs' only

३३७८ । विशिष्यतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः । ३ । ४ । ५६ ।

द्वितीयाद्यानिरुद्धे । द्वितीयांत उपपदे विरवादिभ्यो चयुत्स्वादाव्याप्यमानं चासेव्यमानं चाप्ये नये । नेहादिद्वयमाका विरवादिजिवाभिः आकरणेन संबन्धे व्याप्तिः । जिवायाः, चीरा, गुण्यमासेवा । 'निरुद्धीरुद्धयोः' (२९८०) इति द्विपु न भवति । अभावेदेव स्वभावस्तयोः अकारणम् । यन्माया भीरवे चयुत्सुक्तं एव तथापि उपपदसङ्गच्छमासेवावागिहं पुनर्विधिः । नेहं पुनर्वेद्यमासे । नेहं नेहचयुत्सुमेयम् । नेहचयुत्सुमेयचयुत्सुमेयम् । एव नेहाचयुत्सुमासे । नेहाचयुत्सुमासे । महाचयुत्सुमासे । अयमासे तु नेहव चयुत्सुमासे च च विधे द्विरवम् ।

3378 The affix 'namul' comes after the verbs 'vis (to enter)', 'pat' (to fall), 'pid' (to go) and 'skan' (to leap) when a word in the Accusative case is in a composition, and when the sense denoted is that of complete pervasion and total absorption.

The word व्याप्ति (or व्याप्यमान) means the full and complete pervasion of the substances with the actions (denoted) by the verbs विद्, &c. The word चासेवा means analogous performance of any action or absorption into it. In other words 'frequency' of an action is चासेवा. The word व्याप्ति therefore refers to the noun (in the accusative case) and चासेवा to the verb (such as विद् &c). These two words have the same significance here as the words विरः and चीरः in sūtra VIII 1. 1 & 2140 and by the application of that rule, both the noun and the verb require to be repeated. That rule, however, will not apply here when the root is compounding by II. 2 21. But when the root is not compounding (for rule II. 2 21, makes composition only optional) then there is repetition of the noun if व्याप्ति 'all is meant, and of the verb if चासेवा 'frequency or analogous performance' is meant. Thus

नेहानुप्रवेयमास्ते, (or नेहनेहानुप्रवेयमास्ते or नेहानुप्रवेयमनुप्रवेयमास्ते) 'having entered the house, he sits down', meaning either, 'having entered every house in succession, he sits down', or 'having repeatedly entered the house, he sits down'.

Similarly with the roots पद्, we may have three examples as in the last, and so also with the roots पद् and स्कृद्. Thus नेहानुप्रपातमास्ते (or नेहनेहानुप्रपातमास्ते or नेहानुप्रपातमनुप्रपातमास्ते), नेहानुप्रपादमास्ते (or नेहनेहानुप्रपाद or नेहानुप्रपादमनुप्रपाद), नेहानुप्रपादमास्ते (or नेहनेहानुप्रपाद or नेहानुप्रपादमनुप्रपाद).

Why do we say 'when the sense is that of all or frequency'? Observe नेहानुप्रवेयमास्ते 'having entered the house, he eats'.

Q.—By sūtra III. 4 22, *namul* would have been valid, when *dbhīlshna*, was meant, and *dbhīlshna* and *aseva* mean the same thing i. e. 'frequency'. Why then ordain *namul* again, by the present sūtra, in the sense of *aseva*? If you say, "we repeat it, in order to prevent the coming of the affix च्वा", that is not so. For च्वा would come by वाचस्पत्य rule; (see III. 1. 94 and III. 4. 47).

A.—The repetition is for the sake of *Upapada-samāsa* with a word in the accusative case. Under III 4 22, S 3343 there was no *upapada*, while in the present case there is an *upapada*.

Professor Bohtlingk translates this sūtra thus:—"विच्, पद्, पद्, and स्कृद् in composition with an accusative, form the absolutive gerund in च्वा (namul), when one wishes to express that every object of that name is completely affected by the action, or that the action is constantly repeated in that object."

३३७९ । अस्यान्तरिक्षोः क्रियान्तरे कालेषु । ३ । ४ । ५३ ।

क्रियान्तरित्वेति व्यवचन इति क्रियान्तरः । तस्मिन्कालेषु कर्तव्यमादृत्यतेस्तुल्यतेषु कालेषु विद् द्वितीयादित्येव पदेषु कृत्यत्वात् । द्वयशब्दात् नः पाययति । द्वयदन्त्याम् । द्वयदन्तर् । द्वयदन्तर् । अत्यन्तम् अत्यन्तम् च नर्वा पाययति व्यवधीयते । अत्र पाययित्वा द्वयदन्तिक्त्वा पुनः पाययतीत्यर्थः ।

3379. The affix 'namul' comes after the verbs 'as' (to throw) and 'trish' (to thirst), when it is intended to express an intermission of the action denoted by the root, provided that a word in the accusative case denoting time, is in composition

The word क्रियान्तर means 'the interval between two actions'. Thus द्वयशब्दात् or द्वयदन्त्याम् नः पाययति 'he gives drink to the cows, after an interval of two days, &c every third day'. So also द्वयदन्तर् or द्वयदन्तर् नः पाययति 'having kept the cows thirsty for two days, he makes them drink'. That is to say, 'having given them a drink to-day, he gives them another drink after an interval of two days'; &c.

३३७० । नाम्न्यादिशिग्रहो । ३ । ४ । ५८ ।

द्वितीयाद्यानिश्चये । नामादेशमाचष्टे । नामग्राहनामाहवति ।

3380 The affix 'namul' comes after the roots 'Adis and 'grah, when the word 'nāman (name) in the Accusative, is in composition

Thus नामादेशमाचष्टे he mentions it telling his name नामग्राह नामाहवति 'he calls me by taking my name (i. e. by my name)

३३७१ । अव्ययेऽययाभिप्रेताह्वयाने कृञ् क्त्वाणमुली । ३ । ४ । ५९ ।

अव्ययाभिप्रेताह्वयानं नाम अव्ययव्योच्यैः प्रियवच नीचैः कथयन् । उच्यैः कृत्य उच्यैः कृत्वा उच्यैः कारकप्रियमाचष्टे । नीचैः कृत्य-नीचैः कृत्वा-नीचैः कारक इति ।

3381 The affixes 'kṛvā and 'namul come after the root 'kri' (to make), when an Indeclinable word is in composition with it, and the meaning is the communication of anything in a disagreeable or undesired way

The word अव्ययाभिप्रेताह्वयान means literally 'to denote the expression of that which is not really intended i. e. a manner not suited to the proper communication of that news such as communicating a bad news in a loud voice and good news in a low voice. The compounding being optional the affix क्त्वा may be replaced by क्वप्. Thus we have three forms नीचैः कृत्य, नीचैः कृत्वा or नीचैः कार. Thus if one had communicated an agreeable news like the birth of a son in a low voice the other may retort किं तर्हि वचन नीचैः कृत्वा, नीचैः कृत्य or नीचैः कारमाचष्टे and so if one had communicated an unpleasant news as ब्राह्मण कथयति गर्भिणी in a loud voice the other may reply किं तर्हि वचनोच्यैः कृत्वा उच्यैः कृत्य, or उच्यैः कारमाचष्टे । (See II 2 22 for compounding)

३३८२ । तिर्यक्यपवर्गे । ३ । ४ । ६० ।

तिर्यक्कृत्य उच्यते कञ् कृत्वाणमुली क्तः वनाग्री गन्थायात् । तिर्यक्कृत्य गतः । तिर्यक्कार् । वनाग्य गत इत्यर्थः । 'अपवर्गे' क्विप् । तिर्यक्कृत्वा काह गतः ।

3382 The affixes 'kṛvā and 'namul come after the root 'kri, when the word 'tiryak is in composition in the sense of 'carrying to the end

The word अपवर्ग means completing or finishing. Thus तिर्यक् कृत्य तिर्यक् कृत्वा or तिर्यक्कार गतः = वनाग्य गतः 'having completed he went a way

Why do we say when meaning completion? Observe तिर्यक् कृत्वा काह गतः having placed the word obliquely he went away

३३८३ । स्वाङ्गे तस्मत्यये कम्बो । ३ । ४ । ६१ ।

पुलतः कृत्य गतः । पुलतः कृत्वा । पुलतः कार् । पुलतोभूय । पुलतोभूत्वा । पुलतोभावत् ।

3383 The affixes 'kṛvā and 'namul are added to the roots 'kri' (to make, and 'bhu' (to become), in composition

with a word denoting a member of one's own body, when the affix 'tan' is joined thereto

Thus पुतः कृत्य गतः or पुतः कृत्वा गतः or पुतः कार गतः । Similarly पृथः भूय तिष्ठति or पृथैः भूत्वा तिष्ठति or पृथः भावं तिष्ठति ।

३३५४ । नाभार्यप्रत्यये च्यर्थे । ३ । ४ । ६२ ।

नाभार्यप्रत्ययात्ते च्यर्थेविवक्ष्यते । वत्वाचमुनी स्तः । यनाना भाना कृत्वा भानाकृत्यभाना कृत्वा-भानाकारम् । विनाकृत्य-विना कृत्वा-विनाकारम् । भानाभूय-भाना भूत्वा-भानाभायम् । च्यर्थेकं द्व्यर्थेकं भूत्वा एकधीभूय-एकधा भूत्वा-एकधाभायम् । एकधाकृत्य-एकधा कृत्वा-एकधाकारम् । 'प्रत्ययप्रत्यय किम् । द्विकृत्वा, पृथक्कृत्वा ।

3384 The affixes 'ktā' and 'namul' are added to the roots 'kri' and 'bhū', when a word ending in the affix 'nā' (V. 2 27) or in an affix having the force of 'dhā' (V. 3 42), or having the sense of the affix 'chvi' (to make or to become something what it had not been before, V. 1 50), is in composition

The two words भाना 'various' and विना 'without' are formed by the affix ना (V. 2 27), affixes having the force of वा are वा, च्य, च्च and द्या (V. 3 42 to 46) which are added to numerals in the sense of 'part' or 'fold' &c The force of chvi has already been explained

Thus भाना भाना कृत्वा गतः=भाना कृत्य गतः । Similarly भाना कृत्य or भानाकार गतः । So also विना कृत्य विना कृत्वा or विना कार गतः । So also भाना or विना भूय-भूत्वा or भाव गतः । With words formed by वा and cognate affixes, we have -द्विधा or द्वेय कृत्य-कृत्वा-कार-भूय-भूत्वा or भाव गतः । But not so in द्विकृत्वा, पृथक् कृत्वा ।

Why do we use the word 'affix (प्रत्यय)' in the sūtra? Without it the sūtra would have run thus नाभार्य च्यर्थे, and then any word having the sense of वा, which has the force of 'except, various' or the sense of वा which means 'part or fold', when in composition with कृ or भू, would have taken the affix कृत्य and क्वा । But that is not so. Thus the words द्विकृत्वा except and पृथक् separately have the sense of वा and वा respectively, as द्विकृत्वा, or पृथक् कृत्वा ।

Why do we say 'when the upapada has the force of the affix chvi'? Observe भाना कृत्वा कारति गतः ।

The word च्यर्थे in नाभार्य qualifies only the term वा, and not वा, for there is no other affix having the sense of वा which is a single affix taught in V. 2 27, while as shown above there are other affixes having the force of वा । The composition optionally takes place by II. 2. 22

३३५५ । तूष्णीमि भुव । ३ । ४ । ६३ ।

तूष्णीमादे भुवः वत्वाचमुनी स्तः । तूष्णीं भूय-तूष्णीं भूत्वा-तूष्णींभायम् ।

3385 The affixes 'ktvā' and 'namul' are added to the root 'bhū', when the word 'tūṣṇīm' (silently) is in composition.

Thus हृष्णीभूय हृष्णी भूत्वा, or हृष्णीभावश्च 'having become silent'. The repetition of भू in this sūtra shows that the anuvṛtti of कृ does not run into it and altogether ceases.

३३८६ । अन्वयानुलोम्ये । ३ । ४ । ६४ ।

अन्वयश्च उच्यते भूयः कृत्वाभूतो स्त आनुकूल्ये गम्यमाने । अन्वयभूय आस्ते । अन्वयभूत्वा-अन्वयभावश्च । अग्रतः पार्श्वतः पृष्ठतो वा अनुकूलो भूत्वा आस्त इत्यर्थः । 'आनुलोम्ये' किम् । अन्वयभूत्वा तिष्ठति । पृष्ठतो भूतवैत्यर्थः ।

3386. The affixes 'ktvā' and 'namul' come after the root 'bhū', when the word 'anvak', in the sense of being favourably disposed, is in composition.

The word आनुलोम्य means 'agreeable, friendly or favourably disposed, or doing according to the wish of another'. Thus अन्वयभूय—अन्वयभूत्वा or अन्वयभावश्चे 'he is favourably disposed, &c he stands in front or on the flanks or in the rear, ready to help.

Why do we say 'when meaning friendly'? Observe अन्वय भूत्वा तिष्ठति 'he remains behind'.

इति कृत्यप्रकरणम् ।

Epilogue

इत्य लौकिकग्रन्थानां दिङ्मात्रनिर्दिष्टं ।

विस्तरस्तु यथायास्तं दम्यितः प्रसक्तोस्तुभे ॥

भट्टोजिदीक्षितकृतिः सेवा विद्वांसकोमुदी ।

मीरये भूवाद्वयवतोर्भवानीविश्वनाथयोः ॥

इति श्रीभट्टोजिदीक्षितविरचितयां विद्वांसकोमुदीयावुत्तरार्धे समाप्तम् ।

Thus a little guidance to the use and formation of the classical words has been shown (in these two volumes). Their full exposition is given, according to proper authorities and text, in the Śabda Kaustubha.

May this Siddhanta-Kaumudī the work of Bhaṭṭoji Dīkṣita be acceptable to the two great Lords—Bharanī and Viṣvanātha.

Here ends the uttarardha.

OF

THE SIDDHANTA KAUMUDĪ.

OF

BHAṬṬOJĪ DĪKṢITA

FOR SALE.

1. VEDANTA TATVATRAYA OF SRI LOKA CHARYA SWAMI.—Translated by Manmatha Nath Paul B.A. B. L.
A very important book on Metaphysics. Cr. 8vo: pages 83: price 8 annas.
2. THE THREE TRUTHS OF THEOSOPHY.—“Vedanta Series No. 4—is a very ably written pamphlet, by Babu Sris Chandra Vasu, B.A. It is very useful for propaganda work, especially for Bengal and North-Western Provinces. As the price is only ONE ANNA, OR RS. 5. per hundred copies, intending propagandists will do well to distribute this among their friends and respective communities.”—*The Theosophy in India.*
3. A TREATISE ON WATER WORKS.—*In Bengalee*, by Swami Vijnanananda (Hari Prasanna Chatterji, B.A. L. C. E.) It treats of purification and supply of water, appliances and machinery, distribution of water, guarding against waste &c. Intended for the use of the students in Engineering, Engineers contractors and municipal officials. Royal 8vo. pages 240 complete in two volumes containing 82 plates comprising 280 figures; price Rs. 5.
4. LIFE AND SAYINGS OF SRI SRI RAM KRISHNA PARAMHANS DEV.—*In Hindi*, by Swami Vijnanananda, Royal 8vo. pages 149. Price Rs. 1.
5. THE ENGLISH WORKS OF RAJA RAM MOHAN ROY.—With an English translation of Tahfatul Muwahhiddin (His Arabic Persian pamphlet) This edition also contains some additional letters, an introduction and 4 illustrations. Cr. 8vo. pages 1008 Cloth. Gilt lettered. Price Rupees Five.
6. THE BENGALEE WORKS OF RAJA RAM MOHAN ROY.—Cr. 8vo. 836 pages Cloth. Gilt lettered. Price Rs. 4.

To be had of—THE MANAGER, PANINI OFFICE,
BAHADURGANJ, ALLAHABAD.

THE SIDDHANTA KĀUMUDĪ

OF

BHATTOJĪ DIKSHITA,

*Containing the original text with notes, and explanations in English
based on Tattvabodhinī, Kāśikā and other Commentaries*

TRANSLATED BY

SRISA CHANDRA VASU, B. A.

AUTHOR OF PĀNINI'S ASHTADHYĀYĪ, &c, &c, &c

To be completed in three Volumes, Royal Octavo about 2,500 pages

(First and Third volumes complete in 1275 pages already out. Seven hundred pages of Second volume are also out and the rest will be out soon.)

Price after completion of the work Rs 40

Subscription in advance „ 20

The Siddhanta Kāumudī of Bhattoji Dikshita requires no introduction to the public. The translation follows the same lines as was adopted in the previous work the Ashtādhyāyī.

Extracts from opinions on Ashtādhyāyī.

The Right Hon'ble F. Max Müller, Oxford, 9th February, 1891.—
* * * From what I have seen of it it will be a very useful work. What should I have given for such a work forty years ago when I puzzled my head over Pāṇini's sūtras and the Commentaries * * * I hope you may succeed in finishing your work.

The Right Hon'ble F. Max Müller, Oxford, 30th April 1899.—
* * * Allow me to congratulate you on your successful termination of Pāṇini's Grammar. It was a great undertaking and you have done your part of the work most admirably. I say once more, what should I have given for such an edition of Pāṇini when I was young and how much time would it have saved me and others. Whatever people may say, no one knows Sanskrit, who does not know Pāṇini. * * *

Professor T. Jolly, Ph. D., Würzburg, Germany 23rd April 1893
— * * * Nothing could have been more gratifying to me no doubt than to get hold of a trustworthy translation of Pāṇini's Ashtādhyāyī, the chief work of Sanskrit literature, and I shall gladly do my best to see this valuable work known to teachers and students of the immortal literature of ancient India in this country.